

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

245/58

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1958:6

Justitiedepartementet

SOU
1958:6

A

Författningsutredningen : I

KANDIDATNOMINERING
VID
ANDRAKAMMARVAL

AV LARS SKÖLD

Stockholm 1958

Statens offentliga utredningar 1958

Kronologisk förteckning

1. Vägplan för Sverige. 1. Riktlinjer och förslag samt kartbilagor. Idun. 226 s. **K.**
2. Vägplan för Sverige. 2. Expertutredningar och övriga textbilagor. Idun. 208 s. **K.**
3. Utredning om vissa förhållanden vid konserveringsforskningsinstitutet. Marcus. 270 s. **H.**
4. Promemoria med förslag om fondförvaltning m. m. i samband med en utbyggd pensionering. Idun. 91 s. **S.**
5. Permanent skördeeskadeskydd. Idun. 547 s. **Jo.**
6. Författningsutredningen. 1. Kandidatnominering vid andrakammarval. Av L. Sköld. Idun. 355 s. **Ju.**

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1958:6

Justitiedepartementet

Författningsutredningen : I

KANDIDATNOMINERING
VID
ANDRAKAMMARVAL

Av Lars Sköld

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG ESSELTE AB
STOCKHOLM 1958

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet

Författningsutredningen överlämnar härmed en på dess uppdrag av fil. lic. Lars Sköld utförd undersökning av nomineringsregler och nomineringspraxis vid andrakammarvalen 1948 och 1952.

I ett demokratiskt representationsskick utgör nominering av kandidater för inval i folkrepresentationen ett förstadium av grundläggande betydelse. Författningsutredningen har under ett tidigt skede av sitt arbete uppmärksammat att en mycket ofullständig kännedom föreligger om tillvägagångssättet vid svenska politiska val och har därför tagit initiativ till åstadkommande av denna monografi på området.

Planen för undersökningen inklusive till partierna överlämnade frågeformulär har fastställts av författningsutredningen. Hearings med resp. partisekreterare ha förekommit inför författningsutredningen in pleno. Komplettering av materialet i olika hänseenden har verkställts av författaren. Dennes analys av materialet och därur dragna konklusioner ha föredragits inför utredningen.

Författningsutredningen vill vitsorda den beredvillighet och öppenhet som från samtliga partier ådagalagts i syfte att så fullständigt som möjligt klarlägga hur nominering av kandidater till riksdagsval tillgår.

Den sålunda nu färdigställda undersökningen har uteslutande avsett att konstatera det faktiska tillvägagångssättet. I den mån anledning finnes att härtill knyta några författningsutredningens omdömen eller rekommendationer rörande nomineringsförfarandet kommer så att ske i annat sammanhang.

Stockholm den 9 januari 1958.

Å författningsutredningens vägnar

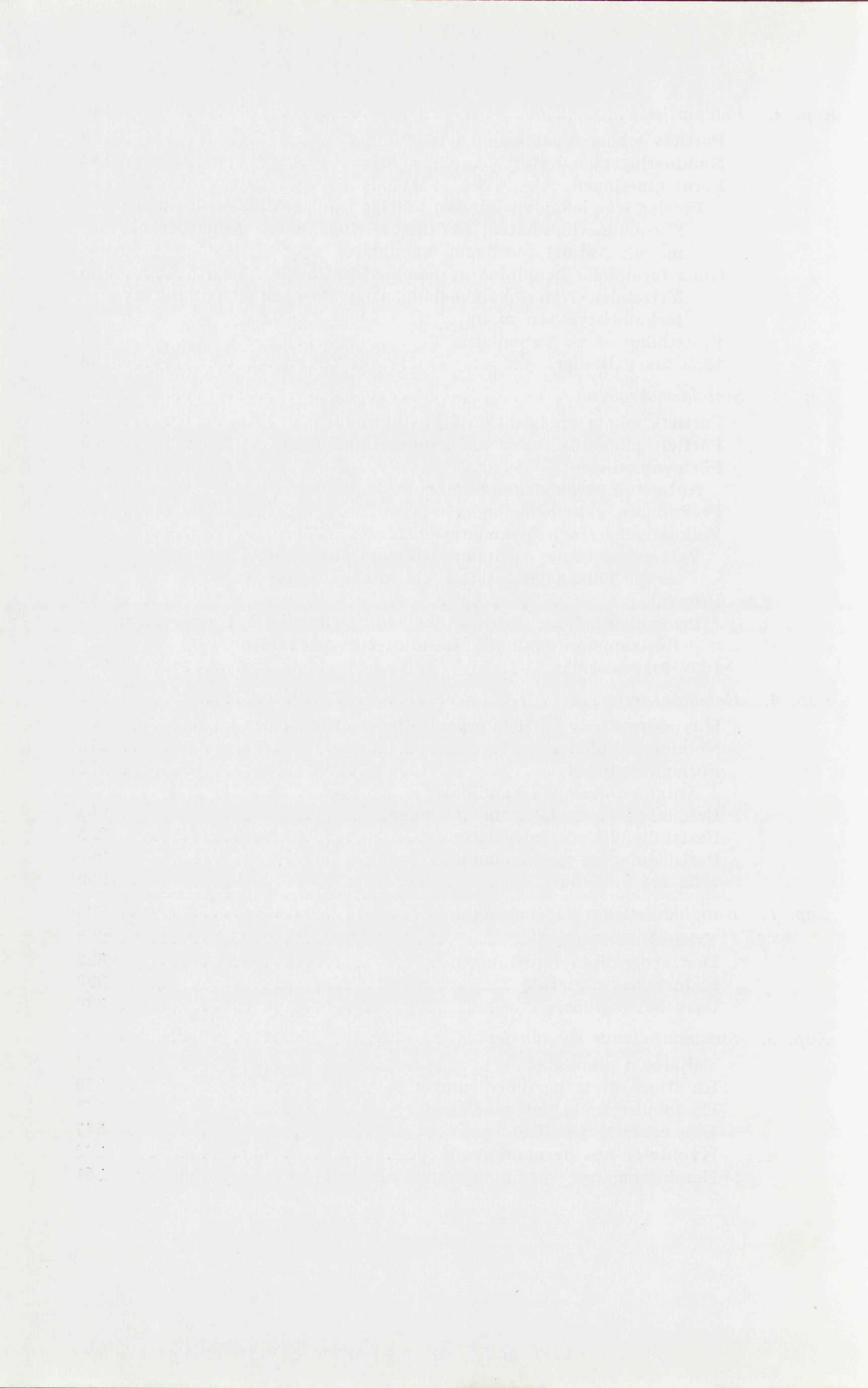
Rickard Sandler

Jörgen Westerståhl

Innehåll

<i>Kap. 1. Inledning</i>	7
Uppgiften.....	7
Tillvägagångssättet vid insamlingen av material för undersökningen	7
Materialet.....	9
Plan för arbetet.....	17
<i>Kap. 2. Högern</i>	19
Partiets lokala organisation i huvuddrag samt allmänna regler om kandidatnominering.....	19
Partiets nomineringsplan i stort.....	23
Förnomineringen.....	24
Förslag från lokalavdelningarna; Förslag från enskilda medlemmar; Deltagande av icke-partimedlemmar; Antalet föreslagna kandidater	
Provval.....	40
Provvalområdena; Förberedelserna till provvalen; Provvaltekniken; Deltagandet i provvalen; Röstsammanräkningen; Resultatet av provvalen	
Omröstningar inom lokalavdelningarna.....	56
Övriga beredningsformer av nomineringsfrågan innan dess slutliga avgörande.....	61
Fastställandet av kandidatlistorna.....	65
Fastställande vid stämma m. m.; Fastställande av styrelse m. m.; Fastställande i fyrstadskretsen; Respekteras provval- och omröstningsresultaten?	
1952 års valsedlar.....	77
<i>Kap. 3. Bondeförbundet</i>	83
Partiets lokala organisation i huvuddrag.....	83
Partiets allmänna regler om kandidatnominering.....	87
Förnomineringen.....	90
Antal förslagsställare och antal föreslagna	
Omröstningar inom lokalavdelningarna.....	100
Omröstningsförberedelserna; Deltagandet i omröstningarna; Röstsammanräkningen; Resultatet av omröstningarna	
Fastställandet av valsedlarna.....	122
Respekteras omröstningsresultaten?	
1952 års valsedlar.....	135

<i>Kap. 4. Folkpartiet</i>	140
Partiets lokala organisation i huvuddrag	140
Nomineringsplan i stort	143
Förnomineringen	144
Förslag från lokalavdelningar; Förslag från enskilda medlemmar; Förnomineringsmöten; Förnominering inom arbetsutskott m. m.; Antalet föreslagna kandidater	
Olika former för beredning av nomineringsfrågan	166
Yttranden från lokalavdelningarna; Provval; Beredning av förbundsstyrelsen m. m.	
Fastställandet av valsedlarna	188
1952 års valsedlar	198
<i>Kap. 5. Socialdemokraterna</i>	203
Partiets lokala organisation i huvuddrag	203
Partiets allmänna regler om kandidatnominering	205
Förnomineringen	212
Antalet föreslagna kandidater	
Preliminära valsedelförslag	227
Valkonferenser och årskongresser	230
Valkonferensernas sammansättning; Deltagandet i valkonferen- serna; Tillvägagångssättet vid konferenserna	
Provval	241
Provvalområdena; Provvaltekniken; Deltagandet i provvalen; Röstsammanräkningen; Resultatet av provvalen	
1952 års valsedlar	265
<i>Kap. 6. Kommunisterna</i>	269
Huvuddragen av partiets organisation — främst den lokala	269
Nomineringsplan i stort	272
Förnomineringen	272
Antalet föreslagna kandidater	
Beredning av de inkomna förslagen	281
Fastställandet av valsedlarna	285
Partiledningens godkännande	290
1952 års valsedlar	290
<i>Kap. 7. Kandidatlistornas sammansättning</i>	294
Yrkesfördelningen	295
Den geografiska fördelningen	322
Kvinnornas placering	326
Övre åldersgränser	330
<i>Kap. 8. Sammanfattande synpunkter</i>	333
Väljarna i allmänhet	333
En större krets partimedlemmar	338
En mindre krets partimedlemmar	345
Den centrala partiledningen	347
Kvaliteter hos de nominerade	348
Nomineringarna — en kompromiss mellan två huvudsynpunkter ..	351

KAPITEL 1

Inledning

Uppgiften

Syftet med föreliggande undersökning är enligt författningsutredningens uppdrag att klarlägga dels vilka system för kandidatnominering, som tillämpas inom de olika partierna, och dels hur nomineringarna utfallit i skilda avseenden. Med hänsyn till författningsutredningens målsättning har det vid lösandet av uppgiften befunnits lämpligt att genomföra en avgränsning såväl i rummet som i tiden. Vad den första punkten beträffar ligger det i sakens natur att intresset kommit att knyta sig till nomineringarna vid andrakammarvalen. Nomineringarna vid förstakammarvalen och de olika kommunala valen har helt lämnats utanför undersökningen. I fråga om avgränsningen i tiden har arbetet inriktats på att i görligaste mån skildra nuläget. Författningsutredningens intresse är naturligen i första hand inriktat på de faktiska förhållandena av idag. Ett studium av kandidatnomineringarnas historia skulle väsentligt fördröja och förlänga en redan mycket omfattande redogörelse och bjuda på betydande svårigheter till följd av källmaterialets stora brister för tidigare skeden än de här behandlade. Avgränsningen har gjorts på det sättet att undersökningen koncentrerats till att i huvudsak endast omspänna 1948 och 1952 års valförberedelser. Undersökningen planlades och materialinsamlingen genomfördes redan under år 1955. Av detta och andra skäl har det ej syntts lämpligt att utsträcka undersökningen till att även innefatta 1956 års val.

Tillvägagångssättet vid insamlingen av material för undersökningen

Undersökningen inleddes med att författningsutredningen under våren 1955 anordnade s. k. »hearings» med företrädare för de fem i riksdagen representerade partierna. På detta sätt lämnades en redogörelse för det inom respektive parti tillämpade nomineringsförfarandet av partisekreteraren *Gunnar Svärd* för högern, sekreteraren *Ragnar Moberg* för bondeförbundet, partisekreteraren *Birger Lundström* för folkpartiet, partisekreteraren *Sven Aspling* för socialdemokratiska partiet och redaktören *Erik Karlsson* för kommunistiska partiet. I samband härmed ställdes från utredningens sida den frågan till partiernas talesmän, om de var villiga att medverka till en närmare undersökning av ämnet, vartill från samtliga håll jakande svar erhöles. På grundval av dessa »hearings», vilka i stencilerad form underställdes partirepresentanterna för eventuella korrigeringar, utarbetades ett

för varje parti avpassat formulär med frågor riktade sig till valkretsorganisationerna med begäran om upplysningar rörande partiernas kandidatnomineringar inför 1948 och 1952 års andrakammarval. Vid uppgörandet av formuläret eftersträvades att i görligaste mån uppställa samma eller likartade frågor till de olika partierna. Författningsutredningens frågor till partiernas valkretsorganisationer följde i huvudsak nedanstående schema.

1 a) Har valkretsförbundet (partidistriktet) — fränsett ev. för partiet gemensamma regler — några särskilda bestämmelser om kandidatnominering till andrakammar- och de skilda kommunala valen?

b) Om så är fallet, vore det önskvärt att en redogörelse lämnas för dessa bestämmelser (ev. bifogande av stadgar m. m.).

c) Likaledes vore det ett önskemål för utredningen att för 1948 och 1952 års val få taga del av de särskilda cirkulär m. m. angående kandidatnomineringarna, som då förekom, liksom att erhålla exemplar av partiets valsedlar från samma val.

2 a) Har i fråga om andrakammarvalen under en lång följd av val samma förfarande tillämpats vid kandidatnomineringarna inom Eder valkrets?

b) Om så ej är fallet, beror det ändrade förfarings sättet på t. ex. stadgeändring eller enbart på ändrad praxis?

c) När och på vad sätt har förfarandet ändrats?

3. Hur många i Eder valkrets utnyttjade inför 1948 och 1952 års val sin rätt att framföra kandidatförslag till partiets valledning

a) av lokalorganisationerna?

b) av enskilda medlemmar?

c) Hur många kandidater sammanlagt föreslogs i valkretsen?

4 a) Hur stort var deltagandet i de nomineringsmöten, som förekom i valkretsen inför de båda nämnda valen?

b) Vilka principer låg till grund för nomineringsmötenas sammansättning?

c) Vilken medlemsnumerär var representerad vid dessa möten?

5 a) Förekom provval i Eder valkrets vid nomineringarna inför valen 1948 och 1952? (Om så var fallet, vore det önskvärt att få t. ex. en avskrift av valprotokollet eller annan handling, varav sammanräkningsresultat m. m. framgår.)

b) Hur stort var deltagandet i de ev. provvalen (i absoluta tal och i procent av antalet partimedlemmar)?

c) Kan uppskattningsvis angivas hur många, som ej uppnått den för andrakammarvalen stadgade rösträttsåldern, som deltog i dessa provval?

d) På vad sätt kontrolleras provvalens röstsedlar? Är kassation av röstsedlar vanlig?

e) Efter vilket system ordnas namnen, som sändes ut till provval (t. ex. bokstavsordning)? Har Ni att delge utredningen några speciella erfarenheter på denna punkt?

6 a) Med hur många valsedeltyper framgick partiet i Eder valkrets vid 1948 och 1952 års val?

b) I vilka fall vid de senaste valen har partiets valkretsorganisation genom särskilt beslut givit tillåtelse åt minoritetsgrupper att uppställa särlistor, vilka ej avsetts bli distribuerade genom valkretsorganisationens försorg?

c) I vilken utsträckning har det vid de senaste andrakammarvalen förekommit att grupper inom partiet organiserat och framgått med valsedlar, vilka ej varit godkända av partiets valkretsorganisation?

7. Ytterligare upplysningar.

Frågeformuleringarna överensstämde icke på alla punkter med de ovan angivna, utan de hade i varje särskilt fall avpassats efter den terminologi, som kommer till användning inom de olika partierna. Utöver de nämnda frågorna riktades till en del av partierna ytterligare några frågor eller delfrågor berörande speciella för respektive partier gällande företeelser. Av liknande orsaker bortföll någon eller några enstaka av de här upptagna frågeställningarna i vissa partiers frågeformulär.

De sålunda uppgjorda frågeformulären tillställdes i juni 1955 genom partiledningarnas försorg de olika valkretsorganisationerna. Även insamlandet av svarsuppgifterna var anförtrott åt partierna. Från författningsutredningens sida anslogs en tid av ungefär tre månader för besvarandet av frågorna.

Sedan de inkomna svaren bearbetats har i en andra omgång vissa kompletterande upplysningar begärts och erhållits från såväl de centrala partiexpeditionerna som från valkretsorganisationerna och representanter för dessa. Genom samtal med partifolk från olika läger har författaren vidare mottagit värdefulla informationer om nomineringsförfarandet samt fått ytterligare både skriftliga och muntliga sakuppgifter.

Materialet

När det gäller att studera tillvägagångssättet vid kandidatnomineringar, kan man av naturliga skäl icke nå särskilt långt enbart med tillhjälp av det tryckta källmaterialet. Vad man har att tillgå härav i fråga om samtliga partier är egentligen blott partiernas stadgar. Inom en del av partierna är regeln vidare den att valkretsorganisationerna har tryckta stadgar och inom något av partierna dessutom tryckta verksamhetsberättelser. Härutöver förekommer endast sporadiskt något tryck, som kan vara av intresse för nomineringsfrågans behandling. — Ett material av denna beskaffenhet kan icke ge annat än en mycket schematisk bild av hur nomineringarna brukar genomföras. Då det samtidigt förhåller sig så att övrig litteratur så gott som helt saknas i ämnet, finns det icke någon annan utväg att tillgripa än att — såsom här skett — vända sig till partierna och deras valkretsorganisationer dels med direkta spørsmål och dels för att få ta del av skilda interna handlingar berörande föreliggande fråga.

Den följande framställningen om nomineringsförfarandet inom de politiska partierna bygger alltså främst på ett källmaterial, som författningsutredningen erhållit från partierna och då i första hand deras valkretsorganisationer. Detta material utgöres av å ena sidan partiombudsmännens (inom kommunistiska partiet vanligen distriktsordförandenas) direkta svar på de av utredningen framförda frågorna och å andra sidan till nämnda svar bifogade aktstycken såsom stadgar eller utdrag av stadgar, protokoll eller protokollsutdrag, cirkulär, namnlistor m. m., handlingar vilka ur

olika synvinklar kan tänkas belysa nomineringsreglerna och nomineringsresultaten.

Svar på utredningens frågor har inkommit från högerpartiets samtliga 30 valkretsförbund, från 25 av bondeförbundets 27 distrikt, från alla folkpartiets 29 valkretsorganisationer, från samtliga 27 socialdemokratiska partidistrikt samt från 25 av kommunisternas 26 partidistrikt. Av de fem partiernas sammanlagt omkring 140 valkretsorganisationer saknas således besked om nomineringsförfarandet blott från tre, nämligen från bondeförbundsdistrikten i Stockholms stad — vilket med tanke på partiets väljarunderlag i denna valkrets är av underordnad betydelse vid undersökningen — och Ångermanland samt från kommunistiska partiets Jämtlandsdistrikt. Bondeförbundet och kommunisterna är dessutom orepresenterade i källmaterialet beträffande ytterligare vardera en andrakammarvalkrets beroende på att partierna där är utan organisation. Detta gäller för bondeförbundets del i fråga om Göteborgs stad och för kommunisterna i fråga om Gotlands län.

Flertalet av de lämnade svarsuppgifterna har i större eller mindre omfattning åtföljts av olika handlingar berörande 1948 och 1952 års kandidatnomineringar. Särskilt har så varit fallet vad angår högern, bondeförbundet och socialdemokraterna. Från högern är det omkring en fjärdedel, från bondeförbundet en femtedel och från socialdemokraterna drygt en tredjedel av valkretsorganisationerna, som endast insänt de ifyllda frågeformulären, medan återstoden följaktligen bifogat även annat material. För folkpartiet och kommunisterna är däremot proportionerna omvända. Av det förstnämnda partiets valkretsförbund har ungefär en tredjedel bifogat handlingar utöver de direkt besvarade frågorna, under det att blott fyra av de kommunistiska partidistrikten gjort detsamma.

Ur rent kvantitativ synpunkt måste man säga att det insamlade primärmaterialiet fyller rimliga anspråk, i synnerhet vid beaktande av att ett material av den typ, som här efterfrågats och som berör partiernas inre förhållanden, är av mycket svårtillgänglig natur. Kvalitativt är måhända materialet icke riktigt lika tillfredsställande. Framför allt måste man på den senare punkten konstatera en viss ojämnhet i källmaterialet såväl mellan som inom partierna. Det kan kanske därför vara lämpligt att i detta avseende något granska varje parti för sig.

Vad då först *högerpartiet* beträffar är de i frågeformulären lämnade uppgifterna av mycket skiftande beskaffenhet. Från bortemot hälften av valkretsförbunden är svaren mycket utförliga och preciserade. Här har man i allmänhet kunnat bygga sina uppgifter på protokoll och referat från nomineringsmöten, sammanställningar av provvalresultat osv. Avskrifter av dessa protokoll och andra aktstycken har då oftast tillställts utredningen, vilket medfört att de givna upplysningarna har kunnat kontrolleras och även kompletteras. Ett tiotal valkretsförbund har besvarat det stora flertalet

av frågorna och dessutom medsamt en del övrigt material. Svaren härifrån är emellertid mestadels knapphändiga, ofta något svävande och i en del fall även missvisande. De bifogade handlingarna utgöres vanligen av allmänna upprop till föreningar eller medlemmar att delta i nomineringsmöten m. m., vilket visserligen kan ge en ungefärlig bild av nomineringsfrågans uppläggning men ej nämnvärt bidrager till att visa det faktiska förloppet vid frågens handläggande. Att uppgifterna från dessa valkretsar måste behandlas med yttersta försiktighet säger sig självt. Såsom ganska typiska exempel på hur dessa svar kan gestalta sig kan här anföras att en ombudsman på frågan om hur många som år 1952 insände förslag på kandidater till förbundsstyrelsen svarade »de allra flesta» lokalorganisationerna och »mycket få» enskilda medlemmar. Ett annat förbund meddelade på frågan, hur många kandidater som sammanlagt föreslogs i valkretsen, att »på grund av liten pappersexercis finns ingen statistisk sammanställning, förslagsvis ett 50-tal namn». Det är uppenbart att sådana uppgifter som de nu anförda ej grundar sig på något bevarat arkivmaterial utan endast är minnesbilder eller kanske lösa gissningar. I något fall användes även termen »gissningsvis» vid angivandet av en sifferuppgift, medan man i andra fall sagt ifrån att underlag saknas för de begärda upplysningarna. Här må inskjutas att de lämnade svaresexemplaren icke på något sätt är speciellt utmärkande för högern, utan liknande svar förekommer också i de insända beskeden från andra partier.

Sedan återstår tre till fyra högerförbund, från vilka svaren är så obestämda och osäkra, att man ur dem icke ens med säkerhet kan utläsa den allmänna gången av nomineringsfrågans handläggning mellan olika partiinstanser. Det bör kanske framhållas att dessa de minst tillfredsställande svaren helt naturligt erhållits från de valkretsförbund, vilka ej haft några som helst handlingar att foga till sina svar.

Såsom redan påpekats har föreliggande undersökning i tiden begränsats till 1948 och 1952 års val, och i frågorna till partiernas valkretsorganisationer begärdes i enlighet härmed olika upplysningar om nomineringarna inför nämnda val. Svaren från högerförbunden innehåller emellertid trots detta i första hand endast uppgifter, vilka hänför sig till 1952 års valförberedelser. Från några förbund, vilka vad beträffar nomineringarna 1952 lämnat mycket innehållsrika svar, saknas sålunda helt besked om 1948 års nominering. Ett drygt tiotal förbund har dock bidragit med vissa upplysningar gällande sistnämnda år, men även i dessa fall är svaren på några undantag när mindre precisa och de bifogade handlingarna av underordnad betydelse. Eftersom det från högerns valkretsförbund erhållna materialet alltså till övervägande delen blott berör 1952 års nominering, och då det av olika uppgifter att döma ej förefaller vara mycket att vinna genom ytterligare efterforskningar av material från tidigare val, har det för högerns del blivit nödvändigt att koncentrera den följande framställningen till 1952

års nomineringsförfarande. På vissa punkter har det dock varit möjligt att verkställa jämförelser med 1948 års valförberedelser.

Det utan tvekan jämnaste och vad sifferuppgifterna beträffar även mest preciserade materialet har erhållits från *bondeförbundet*, vilket åtminstone delvis torde sammanhånga med att bondeförbundet — möjligen bortsett från kommunisterna — är det parti, som över hela riket tillämpar de mest enhetliga nomineringsreglerna, enligt vilka bl. a. särskilda protokoll skall upprättas över de inom partiet förekommande provomröstningarna. Fem av bondeförbundsdistrikten har dock endast insänt de ifyllda frågeformulären — angående ett par av dessa distrikt kan vidare det sägas att frågorna är blott nödtorftigt besvarade. De återstående tjugo distrikten, varifrån besked lämnats, har däremot förutom de direkta svaren även i större eller mindre omfattning medsänt olika aktstycken, vilka gjort det möjligt att komplettera bilden av 1948 och 1952 års andrakammarnomineringar. I främsta rummet utgöres detta material av sammanräkningsprotokoll från provomröstningarna samt namnlistor upptagande de preliminärt föreslagna kandidaterna, men från en del håll har därjämte andra handlingar såsom cirkulär till lokalavdelningarna och protokoll eller protokollsutdrag från stämmor och andra sammanträden i nomineringsfrågan ställts till utredningens förfogande. Till skillnad från högern tillåter det från bondeförbundet erhållna källmaterialet oftast direkta jämförelser mellan de båda ifrågavarande valen.

Primärmaterialet rörande nomineringarna inom *folkpartiet* är som nämnts dels mindre till omfånget än materialet från de andra partierna, kommunisterna undantagna, och dels står det även kvalitativt tillbaka för de övriga partiernas material. Vad angår den senare punkten måste först konstateras, att de av ombudsmännen lämnade svaren i allmänhet är ganska knapphändiga och därjämte tämligen ungefärliga. Blott från omkring sex till sju valkretsar har det gått att erhålla mer preciserade uppgifter över t. ex. deltagarantal i nomineringsmöten och antal föreslagna kandidater osv. Från ytterligare ett femtontal valkretsar har sådana upplysningar mottagits, men de synes endast vara grundade på partiombudsmännens uppskattningar. Slutligen återstår sex till sju valkretsar, varifrån de upprättade frågorna är så kortfattat och oklart besvarade att det icke ens befunnits möjligt att härav bilda sig en säker föreställning om hur nomineringarna tillgått i stora drag. Även från de andra partierna är de i frågeformulären lämnade beskederna understundom knapphändiga och vaga, vilket emellertid kompenseras av tillgången till andra källor. För folkpartiets del ligger dock saken annorlunda till, eftersom undersökningen här i relativt avsaknad av annat material i högre grad än beträffande de andra partierna måste grundas på de genom frågeformulären erhållna upplysningarna. Dessutom förhåller det sig så att de aktstycken, som bifogats folkpartisvaren, till stor del är av den karaktären att de endast kan bidra till att kasta ett visst ljus över hur nomi-

neringarna planerats tillgå, medan de däremot i mycket liten utsträckning belyser det verkliga utfallet av kandidatnomineringarna, såsom hur många föreningar eller medlemmar som varit företrädare i skilda sammanhang, hur många som deltagit i förslagsställande, provval och omröstningar, hur rösterna fördelat sig på olika kandidater osv. Materialet utgöres sålunda främst av cirkulär till medlemmar och föreningar, namnlistor över föreslagna kandidater, medlemsblad innehållande uppmaningar om insändande av preliminära kandidatförslag, olika blanketter för föreningarnas namnförslag m. m. Däremot finns det i det tillgängliga källmaterialet från folkpartiet på något undantag när icke några protokoll från nomineringssammanskomster, sammanräkningsresultat från provval eller dylikt — en omständighet som måste beklagas särskilt i beaktande av att liknande handlingar utgör en av de förnämsta källorna för en undersökning av de andra partiernas nomineringsförfarande. I likhet med uppgifterna från högern saknas, när det gäller folkpartiet, till stor del närmare besked om 1948 års nominering.

Det material, som ställts till förfogande från det *socialdemokratiska partiet*, är jämfört med motsvarande material för exempelvis högerpartiet av en betydligt jämnare och enhetligare beskaffenhet. Å ena sidan tillåter ej de socialdemokratiska källorna att man så i detalj kan följa nomineringsfrågans gång inom någon enstaka andrakammarvalkrets, som faktiskt är möjligt i fråga om högern, å andra sidan har dock icke något socialdemokratiskt partidistrikt lämnat så obestämda och osäkra besked att man ej ens förmår utläsa tillvägagångssättet i stora drag, vilket är fallet beträffande vissa höger- och folkpartiförbund. På sistnämnda punkt kan det socialdemokratiska primärmaterialet närmast jämföras med bondeförbundets. Även i så måtto liknar materialet bondeförbundets att det ofta innehåller upplysningar om såväl 1948 som 1952 års kandidatnomineringar.

Såsom ovan framhållits har ungefär två tredjedelar av de socialdemokratiska partidistrikten till sina svarsuppgifter fogat en del övrigt material. Detta senare består i stor utsträckning av sammanräkningsprotokoll från provval, namnlistor över föreslagna kandidater samt preliminära valsedel-förslag, dvs. handlingar som bildar en god grundval för en skildring av det verkliga händelseförloppet och utfallet av nomineringarna. Härutöver förekommer olika cirkulär, kallelser, dagordningar m. m.

För *kommunisternas* del slutligen föreligger nästan icke något källmaterial utöver de ifyllda frågeformulären. Endast fyra partidistrikt har efterkommit eller kunnat efterkomma utredningens begäran att även få taga del av olika arkiverade handlingar berörande 1948 och 1952 års valförberedelser. I dessa fyra fall har vissa cirkulär till lokalorganisationerna och i ett fall en dagordning för ett nomineringsmöte medsänts. I avsaknad av så gott som alla andra källor måste alltså framställningen om kommunisterna huvudsakligen bygga på distriktsordförandenas eller distriktsombudsmännens lämnade upplysningar, beträffande vilka man i allmänhet ej vet varpå de grun-

dar sig. Det förtjänar dock framhållas att frågorna ganska genomgående synes vara noggrant och ibland även utförligt besvarade och att svaren ofta innefattar båda de efterhörda nomineringarna — 1948 och 1952 års. Särskilt sifferuppgifterna är emellertid i en hel del fall tämligen ungefärliga.

Ovan har redan i flera sammanhang vissa brister i det från partiernas valkretsorganisationer erhållna källmaterialet konstaterats. Orsaken till dessa brister bör måhända något penetreras. Det kan då först framhållas, att de lämnade svaren icke givit intrycket att det skulle råda någon obenägenhet att tillhandahålla de begärda uppgifterna, tvärtom har beredvilligheten ofta visat sig vara förvånansvärt stor. De i flera fall osäkra och mindre väl dokumenterade upplysningarna får i stället främst tillskrivas andra faktorer. Förhållandet synes vanligen vara det, att man antingen helt saknar eller har ett mycket dåligt arkivmaterial belysande nomineringsfrågan. Detta i sin tur kan bero på olika omständigheter. På en del håll ligger saken troligen till så att man av utrymmesskäl eller andra orsaker icke för någon längre tidsperiod bevarar den typ av handlingar, som det här är frågan om. Nämda förklaring har speciellt framförts från kommunistisk sida, men antydes även i några svar från andra partier. På andra håll förefaller anledningen närmast vara den att hela nomineringsförfarandet genomföres mycket informellt, varför det ej efterlämnar några spår i vare sig protokoll eller andra handlingar. Detta senare torde särskilt gälla i fråga om en del av höger- och folkpartiförbunden. Från dessa båda partier och då i första hand det sistnämnda har man även förklarat det bristfälliga källmaterialet med vissa organisatoriska svårigheter såsom skifte av ombudsmän, lokalbyten m. m.

I anslutning härtill kan det vara påkallat att beröra frågan, om det möjligen förelegat en viss benägenhet att mer beredvilligt ställa sådant material till förfogande, vilket ur skilda aspekter kan synas förmånligt för partiet, medan man tillbakahållit uppgifter, som antingen belyser schismer inom respektive valkretsorganisationer eller gäller mindre »demokratiska» nomineringsformer. Någon sådan medveten tendens har icke spårats i föreliggande källmaterial. I viss mening är dock en sådan snedvridning av materialet oundviklig, vilket sammanhänger med att de mest utvecklade nomineringsmetoderna med exempelvis provval eller omröstningar av naturliga skäl efterlämnar betydligt fler aktstycken, framför allt innehållande sifferuppgifter, än mer enkla nomineringssätt. Detta utgör ju även en av förklaringarna till att bondeförbundet har kunnat presentera det bästa primärmaterialet. Till en del kan denna snedvridning avspeglas i den följande framställningen, nämligen därigenom att provvalsystemen krävt avsevärt större utrymme än övriga nomineringsformer. Det bör emellertid betonas, att det vid skildringen hela tiden eftersträvats att så allsidigt som

möjligt kartlägga samtliga förekommande tillvägagångssätt vid kandidatnomineringarna och att källmaterialet i allmänhet också tillåtit detta.

Sammanfattningsvis kan om det för undersökningen grundläggande primärmaterial, dvs. det material som erhållits från partiernas valkretsorganisationer, framhållas att det är förvånansvärt rikligt men tyvärr ojämnt fördelat såväl mellan som inom partierna. På de av författningsutredningen uppställda frågorna har så gott som samtliga valkretsorganisationer inom vart och ett av de fem partierna lämnat svar. I detta avseende är sålunda partierna jämställda och även i fråga om svarens utförlighet föreligger icke allt för stora skiljaktigheter. Ett användande av dessa uppgifter kräver emellertid mycken försiktighet. Helst skulle tillförlitligheten hos svaren behöva undersökas i varje särskilt fall. Så har dock icke kunnat ske i samma omfattning för de olika partierna. Beträffande i första hand bondeförbundet och därefter, i nämnd ordning, socialdemokraterna och högern kan man säga att skildringen till helt övervägande delen antingen direkt bygger på andra källor än de ifyllda frågeformulären eller åtminstone grundas på i svaren givna upplysningar, vilka kunnat verifieras av andra handlingar. För folkpartiets och kommunisternas del är läget ett annat. I relativ avsaknad av andra källor har framställningarna om dessa partier i huvudsak måst baseras på de lämnade svarsuppgifterna. Detta har medfört att undersökningsresultaten här försetts med åtskilliga reservationer.

När det gäller undersökningens utsträckning i tiden har påpekats huru- som primärmaterial från i främsta rummet högern och folkpartiet uppvisar stora brister för 1948 års valförberedelser, medan däremot bondeförbundet och socialdemokraterna på ett ganska tillfredsställande sätt kunnat lämna besked om båda de efterhörda valen. Med beaktande av de erfarenheter som vunnits vid nu avhandlade materialinsamling, synes det vara förenat med mycket stora svårigheter om ens möjligt att från de båda förstnämnda partierna få fram tillräckligt med uppgifter för en belysning av nomineringsförfarandet vid ännu tidigare valtillfällen. De två senare partierna kan dock troligen även för valen t. ex. i början av 1940-talet framleta en hel del material såsom omröstnings- och provvalprotokoll. Orsaken till att undersökningen icke utsträckts till att omfatta även 1956 års val har redan tidigare berörts.

Utöver det material, som tillställts författningsutredningen från partiernas valkretsorganisationer, har för denna undersökning partiernas stadgar, verksamhetsberättelser för de aktuella åren och medlemsstatistik samt olika stadgar och verksamhetsberättelser — såväl tryckta som otryckta — för valkretsorganisationerna genomgått. Vad kommunisterna angår har författaren endast haft tillgång till partiets stadgar och medlemssiffror. I fråga om socialdemokraterna har vidare partikongressernas protokoll samt en av

Adolf Wallentheim författad broschyr med kommentarer till partiets nomineringsregler beaktats vid undersökningen. De olika stadgarna har utnyttjats dels för att skildra partiernas och deras valkretsorganisationers uppbyggnad och dels för att efterforska eventuella bestämmelser angående kandidatnominering. Valkretsorganisationernas verksamhetsberättelser har i en del fall bidragit till att komplettera bilden av nomineringsförfarandet. Detta gäller i synnerhet beträffande folkpartiet och socialdemokraterna.

För en särskild undersökning av valsedlarna och kandidaterna har 1952 års valsedlar insamlats. Huvuddelen av dessa har erhållits från antingen de centrala partiexpeditionerna eller valkretsorganisationerna. I en del fall har riksdagsmän ur olika partier lämnat sin medverkan för att göra samlingen fullständig. I samband med denna speciella undersökning rörande valsedlarna har vissa uppslagsverk liksom en del andra källor begagnats. En närmare redogörelse härför skall lämnas i kapitel 7.

Slutligen har vissa i texten förekommande uppgifter hämtats ur det offentliga trycket; i synnerhet har den officiella valstatistiken använts. Besked angående rösttalen för olika valsedeltyper har tagits från riksdagsmannavalens röstsammanräkningsprotokoll, av vilka avskrifter förvaras hos Statistiska Centralbyrån.

Det är tänkbart att även vissa upplysningar skulle kunna vinnas ur andra typer av källor än de nu redovisade. Blickarna faller väl då i första hand på tidningspressen och i andra hand på memoarer, biografier och liknande verk. Sådana källor har dock av princip icke begagnats här. Såsom ovan framhållits har för föreliggande undersökning den utvägen valts att vända sig direkt till partierna, vilka välvilligt hjälpt till genom att ställa tillgängligt material till författningsutredningens förfogande. Förutsättningen för att denna värdefulla samverkan med partierna kunnat etableras har emellertid av utredningen bedömts vara att man i huvudsak endast utnyttjar detta från partierna erhållna material och alltså icke bedriver någon jakt på enstaka notiser ur andra källor. Vid undersökningen har ju ej heller eftersträfvats att i minsta detalj beskriva nomineringsproceduren inom varje enskild valkretsorganisation utan endast att få fram de viktigare momenten i de på skilda håll praktiserade nomineringsformerna samt att redogöra för de faktiska verkningarna härav. Sådana mer speciella notiser har därför icke ansetts vara erforderliga. Vad tidningarna skulle kunna tänkas bidra med när det gäller kandidatnomineringarna rör väl främst olika meningsmotsättningar och strider inom ett parti, förhållanden som i första hand belyses i motståndarpressen. Dylika upplysningar är för det första ofta tendentiösa och svåra att kontrollera och för det andra har de i allmänhet ej varit nödvändiga, eftersom partierna icke så sällan självmant låtit utredningen ta del av även aktstycken av sådan kontroversiell natur. Förutom att en genomgång av pressen till följd av att undersökningen omfattar bort emot 140 olika valkretsorganisationers nomineringsförfarande skulle vara

mycket tidsödande, föreligger således även rationella skäl för att den typen av källmaterial här lämnats utan beaktande.

Frågan om kandidatnomineringarna i Sverige har icke tidigare varit föremål för någon separat behandling. Icke heller i övrigt synes några speciella studier i ämnet vara redovisade i litteraturen. Det finns egentligen endast två skrifter, där frågan i vidare bemärkelse beröres, nämligen *Edvard Thermanius'* »Sveriges politiska partier» och *Elis Håstads* »Det moderna partiväsens organisation». Båda dessa arbeten ger blott en kort översikt av nomineringsreglerna på vardera ett tiotal sidor. Den förra boken författades dessutom för snart 25 år sedan och avser således förhållanden, vilka ligger långt före den nu undersökta tidsperioden. Håstads bok utkom däremot med sin senaste upplaga 1954.

Beträffande nomineringsordningen inom enskilda partier finns i en del fall strödda uppgifter i olika arbeten rörande vissa tidsavsnitt av partiernas historia. Så gott som undantagslöst hänför sig emellertid dessa uppgifter till perioder, som ligger långt före den här avhandlade, varför det icke syntts vara anledning att särskilt hänvisa till nämnda arbeten.

Det huvudsakliga primärmaterialet till föreliggande undersökning är av speciell natur och mycket vidlyftigt, omfattande mellan 130 och 140 ifyllda frågeformulär samt dessutom mängder av skilda cirkulär, upprop och kallelser, medlemsblad, dagordningar, promemorior, protokoll eller protokollsutdrag, provvaledlar och provvalkuvert, blanketter, namnförteckningar, valedlar m. m. En fullständig dokumentering medelst en notapparat skulle därför bli omständlig utan att vara särskilt upplysande. Nothänvisningar till källorna har till följd härav endast företagits i de fall, då framställningen bygger på annat material än det som erhållits från partiernas valkretsexpeditioner. Med den ovan givna redogörelsen torde icke heller någon särskild käll- och litteraturförteckning vara behövlig. Det kan tilläggas att det i författningsutredningens ägo befintliga källmaterialet sedermera i vederbörlig ordning kommer att överlämnas till Riksarkivet.

Plan för arbetet

Den fortsatta framställningen har disponerats på sju kapitel. I de fem närmast följande behandlas *nomineringsförfarandet vid 1948 och 1952 års andrakammarval*. Då det förekommer en mängd skiftande tillvägagångssätt vid kandidatnomineringarna såväl mellan som inom partierna, har det icke befunnits lämpligt att lämna en parallell och gemensam redogörelse för de olika partiernas nomineringsregler och nomineringspraxis. En sådan uppläggning av frågan skulle bli mycket svår att överblicka. Därför har i stället den utvägen valts att undersöka varje parti för sig. Nämnda undersökningar redovisas i kapitel 2—6. I dessa kapitel har eftersträfvats

att i största möjliga utsträckning ge en likvärdig framställning av de skilda partiernas nomineringssätt. I den mån så icke lyckats sammanhänger det med dels källmaterialets beskaffenhet och dels hur pass enhetliga regler, som tillämpas inom partierna. Beträffande högern och folkpartiet har det syntts nödvändigt att tämligen ingående redogöra för förfaringssättet i de enskilda valkretsarna, eftersom så helt från varandra skilda nomineringsformer praktiseras inom nämnda partier och då dessa förhållanden tidigare är ganska okända. För bondeförbundets, socialdemokraternas och kommunisternas del har man till följd av deras centrala bestämmelser och rekommendationer, som i stort sett följes av partidistrikten, icke samma anledning att i detalj söka kartlägga de enskilda valkretsarnas nomineringspraxis, utan här har det varit möjligt att lämna en mer sammanfattande framställning. Orsaken till att kapitlet rörande kommunisterna är avsevärt kortare än de fyra föregående får väsentligen skrivas på källmaterialets konto.

Redogörelsen för nomineringsförfarandet vid andrakammarvalen avslutas med två översiktliga kapitel. I kapitel 7 redovisas en studie av 1952 års valsedlar och kandidater, vilka undersökts med hänsyn till bl. a. yrkes-, social- och könsfördelningen. Kapitel 8 slutligen innehåller vissa *sammanfattande synpunkter* på de framlagda undersökningsresultaten.

KAPITEL 2

Högern

Partiets lokala organisation i huvuddrag samt allmänna regler om kandidatnominering¹

Högerns riksorganisation utgör enligt § 2 i *partiets stadgar* en sammanlutning av *förbund*, som vart och ett har ett verksamhetsområde omfattande en andrakammarvalkrets eller del därav. För närvarande finns det 30 sådana valkretsförbund. För 25 av dessa sammanfaller gränserna helt med valkretsindelningen, medan en valkrets — Kalmar län — är uppdelad på två förbund.² Vidare tillhör två av fyrstadsvalkretsens städer, Landskrona och Lund, förbundet i Malmöhus län, under det att såväl Malmö som Hälsingborgs städer bildar egna förbund. I *tabell 1* lämnas en förteckning över högerförbunden med uppgifter på medlemsantalet och antalet föreningar vid tiden för 1952 års nomineringar.

För medlemskap i riksorganisationen kräves, fortfarande i enlighet med § 2, av enskilda personer, att de är medlemmar i det förbund inom vars verksamhetsområde de är bosatta. Något direkt medlemskap i riksorganisationen är således icke möjligt. Förbundens stadgar skall vara uppgjorda i överensstämmelse med av riksorganisationen upprättade *normalstadgar för högerförbund* samt skall vara godkända av partistyrelsen, dvs. riksorganisationens verkställande utskott.

Valkretsförbunden är centralorganisationer för samtliga inom visst område bosatta medlemmar och har till uppgift att bl. a. vid val särskilt till landsting och riksdag planlägga och leda högerns valarbete. Förbunden består av dels olika lokala organisationer och dels enskilda medlemmar bosatta på platser, där partiet saknar lokalorganisation. Medlemmar i partiets kvinnorörelse och ungdomsrörelse är automatiskt även medlemmar i förbundet och, där sådan finnes, i dess lokalavdelning i orten. För medlemskap i förbundet fordras att ha uppnått arton års ålder.

Enligt *normalstadgarna* är förbundens olika instanser förbundsstämma, förbundsstyrelse och förbundsråd. Den högsta beslutande myndigheten tillkommer *förbundsstämman*, som består av förbundsstyrelsens ledamöter, ombud från de lokala föreningarna samt dessutom enskilda medlemmar (§ 6). Vid omröstning inom förbundsstämman äger varje ombud ett rösttal motsvarande föreningens medlemstal vid senaste årsskiftet delat med

¹ Följande avsnitt bygger främst på *Högerns riksorganisation. Program och stadgar*, Sthlm 1951. Frågan om partiernas organisation behandlas även i t. ex. Elis Håstad, *Det moderna parti-väsendets organisation*, Sthlm 1954.

² Omfattande resp. norra och södra landstingskommunen.

Tabell 1. Högerens medlemstal och antalet högerföreningar i maj 1952¹

Valkretsförbund	Antal medlemmar	Antal föreningar
Stockholms stad	17 327	21
Stockholms län	8 189	51
Uppsala län	2 802	21
Södermanlands län	4 011	40
Östergötlands län	9 200	36
Norrköpings stad		1
Jönköpings län	5 542	43
Kronobergs län	4 358	49
Kalmar läns norra	4 410	37
Kalmar läns södra	4 358	40
Gotlands län	1 900	13
Blekinge län	3 201	27
Kristianstads län	5 309	44
Malmöhus län	8 994	67
Landskrona stad		1
Lunds stad		1
Malmö stad	4 429	1
Hälsingborgs stad	2 480	1
Hallands län	3 506	33
Göteborgs stad	3 942	4
Göteborgs o. Bohus län	3 615	37
Älvsborgs läns norra	3 632	39
Älvsborgs läns södra	7 341	76
Skaraborgs län	7 125	74
Värmlands län	5 414	53
Örebro län	4 056	27
Västmanlands län	3 752	21
Kopparbergs län	3 354	33
Gävleborgs län	4 113	21
Västernorrlands län	4 322	38
Jämtlands län	2 570	34
Västerbottens län	4 335	39
Norrbottnens län	4 423	28
Summa	152 010	1 051

¹ Uppgifterna erhållna från högerens riksorganisation.

antalet av föreningen valda ombud. Varje närvarande medlem har en röst som då frånräknas ombudens rösttal. En del avvikelser från dessa normalbestämmelser förekommer emellertid. Inom några förbund har stämman gjorts till ett nästan representativt organ; de enskilda medlemmarna har nämligen uteslutits från rösträtt. Hos Stockholmshögern t. ex. består förbundsstämman förutom av styrelsens ledamöter enbart av valda ombud, utsedda enligt den principen att varje förening tilldelas minst sex platser samt dessutom en för varje påbörjat 100-tal medlemmar. Vidare har detta förbund stadgat, att ett visst antal av ombuden skall väljas bland ungdomsrörelsens medlemmar. Alla medlemmar äger dock rätt att närvara med yttranderätt (§ 6 i stadgar för Stockholmshögerns förbund). Även andra former för representationen i förbundsstämman förekommer. Till stämman i Kalmar läns norra högerförbund får exempelvis de lokala föreningarna sända ett ombud för varje påbörjat 100-tal högerröster inom

vederbörande förenings verksamhetsområde vid senaste allmänna riksdags- eller landstingsmannaval (förbundsstadgans § 6).

I normalstadgarna fastställs vidare, att ledningen av förbundets verksamhet skall handhavas av *förbundsstyrelsen* (§ 7). Denna, som fungerar från årsmöte till årsmöte, skall bestå av högst tolv av stämman valda ledamöter, de fungerande ordförandena i länskvinnorådet och i ungdomsrörelsens distriktsstyrelse samt dessutom av förbundets ombudsman. Vidare stadgas att minst en tredjedel av styrelsens samtliga ledamöter skall vara kvinnor. Detta skall emellertid ej tolkas så, att de på något sätt behöver vara utpekade av kvinnoorganisationen. Från dessa normer har vissa förbund en del avvikande bestämmelser. Dessa avvikelser hänför sig nästan uteslutande till det antal ledamöter, som skall ingå i styrelsen. Stockholmsförbundet har en styrelse på omkring 60 personer, men denna tjänar närmast som ett slags representantskap. Ledningen av verksamheten handhavas här av ett *arbetsutskott*, som består av högst tretton av styrelsen inom densamma utsedda ledamöter (§§ 7—8). Även en del andra förbund har särskilda arbetsutskott, vilka då främst handlägger agitations- och organisationsarbetet och sköter förbindelsen med de lokala organisationerna och pressen.

Normalstadgarna upptar slutligen regler om ett *förbundsråd*, vilket skall sammankallas av styrelsen vid beredande av särskilt viktiga ärenden (§ 8). Förbundsrådet bör enligt normalstadgarna bestå av styrelsen och samtliga ordförande i högerföreningarna, kvinnoföreningarna och ungdomsföreningarna. Denna instans saknas emellertid hos flera valkretsförbund.

Utöver de nu nämnda reglerna för organisationen upptar normalstadgarna för högerförbund en bestämmelse, att inom varje landstingsvalkrets, som icke sammanfaller med lokal förenings verksamhetsområde, skall de år landstingsmannaval äger rum finnas en *kretsstyrelse*, vilken närmast svarar för valarbetet i kretsen (§ 10).

I stadgarna för högerns riksorganisation är den allmänna regeln intagen, att på varje plats (stad, socken, valdistrikt eller dylikt), där det finnes minst tio partimedlemmar, bör dessa sammansluta sig i en lokal förening (§ 2). Samma bestämmelse återupprepas i de ovannämnda normalstadgarna för högerförbund, vari därjämte finns intagen en föreskrift om ett system med platsombud för de kommuner, där någon lokal förening ej har bildats (§ 4). Partiet har även *normalstadgar för lokal högerförening*. Av dessa framgår, att alla förbundsmedlemmar bosatta inom en lokalförenings verksamhetsområde utan särskild anmälan skall bli medlemmar av föreningen. Såsom redan framhållits, är dessutom den lokala kvinnoföreningens och ungdomsföreningens medlemmar automatiskt även medlemmar av ortens högerförening.

Stadgarna för högerns riksorganisation upptar icke några som helst bestämmelser om kandidatnominering. Däremot finnes vissa allmänna regler

intagna såväl i normalstadgarna för högerförbund som i normalstadgarna för lokal högerförening.

I de sistnämndas § 3 fastställs, att förening i god tid före varje val skall »sammanträda för överläggning om kandidatfrågan och eventuellt för val av ombud att delta i kandidatlistans fastställande i enlighet med av förbundsstämman eller förbundsstyrelsen antagna bestämmelser». Vidare heter det: »Vid val av ombud till förbundsstämma och kandidatnomineringsmöte bör tillses att även kvinnliga ledamöter väljas samt att lokalavdelning av högerns ungdomsrörelse blir representerad.» Några ytterligare bestämmelser gällande kandidatnominering finnes ej i dessa stadgar.

I normalstadgarna för högerförbund upptages frågan om kandidatnominering i § 11, vilken har följande lydelse.

Regler för kandidatnominering fastställas av förbundsstämman eller därest stämman icke beslutat härom, av förbundsstyrelsen för tiden till nästa stämma.

Härvid bör iakttagas:

att personer utom den valkrets kandidatnomineringen i fråga gäller icke få delta i vare sig preliminära eller definitiva *beslut* i kandidatfrågan,

att de högerrsinnade valmännen inom kretsen frånsett om de äro förbundsmedlemmar eller icke, i största möjliga utsträckning erhålla inflytande vid kandidatfrågans *förberedande* behandling och

att det slutliga avgörandet i kandidatfrågan skall förbehållas förbundets medlemmar inom valkretsen antingen samfällt eller genom valda ombud.

Som synes är de återgivna bestämmelserna mycket allmänna till sin karaktär. I den första punkten fastslås endast att *beslut* i nomineringsfrågan helt ankommer på personer inom valkretsen. Med den formulering punkten erhållit förefaller det närmast som om man velat förebygga diktat från riksorganisationens sida. Däremot uteslutes ju icke möjligheten att *överläggningar* med partiledningen mycket väl kan äga rum i saken. Genom den andra punkten har man tydligen önskat garantera såväl de organiserade som de icke organiserade högerväljarna en rätt att i den ena eller andra formen föreslå kandidater. Det slutliga avgörandet i kandidatfrågan tillkommer emellertid enligt den tredje punkten blott partimedlemmarna. Beträffande hur avgörandet skall ske lämnar dock paragrafen fältet tämligen fritt. Inom ramen för den angivna ordalydelsen kan sålunda flera skilda tillvägagångssätt för valsedlarnas fastställande tänkas.¹

Flertalet högerförbund har i sina stadgar ordagrant intagit normalstadgarnas § 11. Några förbund — till vilka i första hand hör partiorganisationerna i de största städerna — upptar emellertid i sina stadgar precisa och utförliga bestämmelser om hur kandidatnomineringarna skall genomföras. För dessa stadganden skall dock ej någon redogörelse lämnas här, utan de blir föremål för behandling endast vid skildring av förfaringssättet vid kandidatnominering i resp. valkrets. Några få förbund har å andra

¹ Jfr Edvard Thermanius, *Sveriges politiska partier*, Uppsala 1933, s. 133—134.

sidan icke några som helst regler om kandidatnominering intagna i sina stadgar.

Partiets nomineringsplan i stort

Såsom framgått ovan har högerns riksorganisation ej några egentliga bestämmelser om hur valkretsförbunden skall gå tillväga vid sina kandidatnomineringar. Visserligen ges några allmänna anvisningar i partiets normalstadgar för högerförbund, men av olika skäl har dessa regler icke nämnvärt bidragit till att åstadkomma ett enhetligt förfaringsätt i hela riket. Den viktigaste orsaken härtill är att normalstadgarnas nomineringsbestämmelser är mycket generella och blott pekar på några allmänna huvudprinciper, som bör iakttagas. Vidare förhåller det sig så att icke ens dessa allmänna regler är bindande för valkretsförbunden, eftersom riksorganisationen saknar direkt befogenhet att påtvinga förbunden nämnda bestämmelser. Det bör dock erinras om att förbundens stadgar skall vara uppgjorda i överensstämmelse med riksorganisationens normalstadgar och även vara godkända av partistyrelsen. De två nu anförda orsakerna i förening med andra skäl såsom tradition och viss förkärlek för decentralisering har medfört att högerpartiet kan uppvisa ett stort antal olika tekniska tillvägagångssätt, som sträcker sig från ytterst primitiva regler fram till ganska specificerade och stadgebundna sådana. Enligt vad som uppgivits inför författningsutredningen har man emellertid från riksorganisationens sida uttalat sympatier för ett införande av system med provval, för vilka en redogörelse skall lämnas längre fram. Sådana provvalsystem, som riksorganisationen ansett godtagbara, har redan tillämpats av de största städernas partiorganisationer samt av bortemot ett tiotal länsorganisationer.

Rent schematiskt kan man dela upp nomineringsproceduren i tre skilda moment. Under det första, som här kommer att benämnas *förnomineringen*, inforrar förbundsstyrelsen på ett eller annat sätt förslag på lämpliga kandidater från föreningar eller enskilda medlemmar. I vissa fall uppgöres sådana preliminära namnförslag inom förbundsstyrelsen eller annat valkretsorgan, utan att man dessförinnan låter föreningar och enskilda medlemmar komma till tals i frågan.

Det andra momentet består i att man efter skilda regler inhämtar *ytt-randen* över de preliminära kandidatlistorna. Detta kan ske på flera helt olikartade sätt. Vid tillämpning av de mest utvecklade nomineringssystemen äger denna procedur rum i form av *provval*, varigenom varje partimedlem beredes tillfälle att medelst förprickning eller dylikt på en valsedel gradera de olika där upptagna namnen. I denna speciella betydelse kommer termen provval att användas i den följande framställningen till skillnad från de former av *omröstningar*, som särskilt brukas vid kandidatnomineringar inom bondeförbundet men som även tillämpas av flera högerförbund. Dessa omröstningar går till på det viset att de förberedande namn-

förslagen utsändes till lokalföreningarna, vilka vanligen vid medlemsmöten bestämmer ordningsföljden mellan namnen. Vid sammanräkningarna av dessa omröstningar är det således ej som vid provval de enskilda medlemmarnas röster som räknas, utan här beräknas röstvärdena i förhållande till exempelvis föreningarnas totala medlemsantal oavsett hur många som varit närvarande vid nomineringsmötena. Inom icke så få förbund använder man sig emellertid ej av något av dessa båda förfaringsätt. Här tillkommer det under detta mellanstadium av nomineringsprocessen blott förbundsstyrelsen eller något annat särskilt utsett valkretsorgan att yttra sig över de föreslagna kandidaterna och att göra upp de preliminära valsedelstyperna.

Det tredje och sista momentet gäller det slutliga *fastställandet* av valsedeln eller valsedlarnas utseende. Detta sker i allmänhet på en förbundsstämma, men är inom en del förbund förbehållet styrelsen. Även i de fall, där beslutanderätten ligger hos en stämma, brukar dock styrelsen äga vissa befogenheter att göra omredigeringar på de slutliga valsedlarna.

Förutom de nu uppräknade momenten kan det givetvis vid den faktiska tillämpningen förekomma åtskilliga mellanled, vilka ej kommer till synes i denna schematiska uppställning. I något enstaka fall är det i stället så, att endast ett eller två av de nämnda momenten blir aktuella under nomineringsfrågans handläggning. För att emellertid ej i allt för hög grad göra den fortsatta framställningen oöverskådlig har det befunnits lämpligt att inordna de olika valkretsförbundens nomineringspraxis i det angivna schemat och blott redogöra för detaljer i de skilda förfaringsätten i anslutning till varje huvudmoment. En sådan uppläggning medför visserligen betydande svårigheter att få en överblick av de enskilda förbundens handlande och nödvändiggör dessutom i en hel del fall att redan under ett avsnitt av framställningen meddelade uppgifter måste rekapituleras under ett annat, men har å andra sidan den fördelen att helhetsbilden av partiets nomineringsförfarande klarare framträder. Då den senare synpunkten här ansetts viktigast, har alltså den utvägen valts att låta skildringen i största möjliga utsträckning följa det uppgjorda schemat innefattande tre från varandra avgränsade skeden. I enlighet härmed tages därför frågan om förnomineringen först upp till behandling.

Förnomineringen

Såsom redan tidigare framhållits inledes nomineringsförfarandet med att förslag på lämpliga kandidater upprättas. Detta brukar ske ett halvt till ett år före andrakammarvalet. Det kan sägas att man härvid tillämpar tre principiellt skilda förfaringsätt inom högern. Enligt det ena tillkommer förslagsrätten de enskilda partimedlemmarna och övriga högersinnade väljare, enligt det andra ligger initiativet hos de lokala föreningarna och enligt det tredje är det förbehållet exempelvis förbundsstyrelsen att

uppgöra de preliminära namnförslagen. Här bör dock inskjutas att man ofta använder två av dessa principer jämsides med varandra.

Numera förefaller det andra tillvägagångssättet vara vanligast. Inför såväl 1948 som 1952 års val var ordningen i cirka hälften av andrakammarvalkretsarna den att lokalavdelningarna hade att väcka de preliminära namnförslagen. I drygt halva antalet av dessa fall förelåg emellertid även möjlighet för enskilda partimedlemmar och i övervägande flertalet fall också andra högerintresserade personer att inkomma med egna förslag till resp. förbundssexpedition.

Den återstående hälften av valkretsarna var vid båda valen tämligen jämnt fördelad på de båda övriga förfaringssätten. Inom ungefär en fjärdedel av valkretsarna inleddes sålunda nomineringsproceduren med att de enskilda partimedlemmarna och på något undantag när övriga högersinnade valmän uppmanades att insända kandidatförslag, medan inom den andra fjärdedelen de förberedande namnförslagen uppgjordes av förbundsstyrelsen, arbetsutskottet eller förbundsrådet. Inom några enstaka av sistnämnda valkretsar ägde därjämte även enskilda personer initiativrätt.

Närmast ovan har påvisats att vid såväl 1948 som 1952 års val omkring en fjärdedel av valkretsförbunden brukade den metoden att först uppta och diskutera nomineringsfrågan i förbundsstyrelsen eller annat valkretsorgan, som därvid upprättade en förteckning över lämpliga kandidater. I detta sammanhang bör dock framhållas att i flertalet av dessa valkretsar har de enskilda partimedlemmarna beretts tillfälle att under en senare fas av nomineringsproceduren i samband med provval eller omröstningar föreslå helt nya namn. Det har alltså endast i några enstaka fall vid nämnda nomineringar förekommit att medlemmarna icke i någon form givits möjlighet att före valsedlarnas definitiva fastställande framföra egna kandidater. Härutöver finns ej något speciellt beaktansvärt att tillägga om den grupp av valkretsar, inom vilka exempelvis förbundsstyrelsen uppgör de preliminära kandidatlistorna. Däremot skall i fortsättningen något närmare undersökas hur rätten att väcka namnförslag varit utformad och hur förnomineringarna utfallit i de återstående drygt tjugo valkretsarna.

Förslag från lokalavdelningarna

Vid nomineringarna till 1952 års val tillämpades inom sex valkretsförbund den formen, att förnomineringen helt skedde inom de lokala föreningarnas ram. I ytterligare åtta valkretsar hade lokalföreningarna rätt att inkomma med namnförslag till förbundsstyrelserna samtidigt som enskilda partimedlemmar och högersinnade väljare kunde utöva ett direkt initiativ. Tonvikten låg emellertid även i dessa fall på lokalföreningarnas handlande. Inom dessa fjorton valkretsförbund tillgick förnomineringen i huvudsak på följande sätt.

Lokalföreningarna uppmanades genom cirkulärskrivelser att till visst

fastställt datum till förbundsexpeditionen inkomma med förslag på kandidater. I vissa fall lämnades i dessa cirkulär tämligen utförliga anvisningar för hur de lokala organisationerna skulle handlägga frågan, i andra överläts tydligen avgörandet helt till föreningsstyrelsernas bedömande. I exempelvis Östergötlands län meddelades blott, att föreningarna i samband med sina årsmöten borde ta upp nomineringsfrågan och föreslå kandidater, medan man på andra håll i detalj reglerade förfaringssättet. Enligt t. ex. Blekingehögerns skrivelse, som utsändes i början av oktober 1951, skulle inom varje lokalförenings verksamhetsområde ett allmänt nomineringsmöte anordnas. Till detta skulle kallelse skriftligen utgå till alla medlemmar i områdets högerförening, kvinnoförening och ungsvenska förening. Även inom området bosatta högerintresserade men ej partianslutna väljare skulle tillåtas delta, dock icke i besluten. I Malmöhus län hade förbundsstyrelsen bestämt, att inom varje kretsförenings verksamhetsområde — omfattande stad, härad eller landstingsvalkrets — skulle nomineringsmöten hållas med kretsens högerrinnade valmän, således både medlemmar och icke medlemmar. Enligt Jämtlands läns högerförbunds anvisningar för 1952 års valförberedelser ägde samtliga lokalavdelningar, som var anslutna till länsförbundet, rätt att föreslå kandidater. Med lokalavdelningar avsågs härvid såväl högerföreningar som kvinnoklubbar och ungdomsföreningar. Det vanligaste synes eljest ha varit att frågan endast handlagts inom högerföreningarna, dock med rätt för kvinnoklubbarnas och ungdomsföreningarnas medlemmar att såsom automatiskt anslutna till resp. högerförening inom dennas ram verka för sina eventuella kandidater.

I allmänhet torde nomineringsfrågan inom föreningarna först ha varit uppe till behandling vid ett styrelsesammanträde, varvid ett utkast till namnförslag utarbetats. Därefter har detta utkast framlagts inför ett allmänt medlemsmöte, som efter diskussion enats om sitt förslag. På sina håll synes det dock som om frågan helt skulle ha handlagts av styrelsen.

Några högerförbund hade 1952 särskilda regler för hur förnomineringen skulle tillgå i sådana kommuner, där partiet saknar lokalförening. I Värmlands län skulle t. ex. nomineringsmöten hållas i dessa kommuner med alla medlemmar och övriga högerintresserade väljare, vilka därvid ägde rätt att föreslå kandidater och även utse ombud till ett senare länsnomineringsmöte. I Stockholms län skulle i sådana kommuner partiets ombud inkomma med förslag till kandidater.

Inom den av förbundsstyrelsen fastställda tiden skulle föreningarnas namnförslag insändas, vanligtvis i form av protokollsutdrag. I flera förbundsskrivelser betonades särskilt, att dessa förslag var konfidentiella och därför icke fick offentliggöras. I Blekinge län fick ej ens uppgift om att nomineringar skulle äga rum publiceras i pressen. Härav följer att någon allmän inbjudan till de högerintresserade väljarna att delta knappast kan ha gjorts. Vanligen lämnades frågan om hur många och vilka kandidater,

som kunde föreslås, helt öppen. Inom några förbund hade man emellertid infört vissa begränsningar. Enligt Malmöhus läns högerförbunds bestämmelser fick sålunda varje kretsörening föreslå lägst fem och högst nio kandidater. Från nomineringsmötena i Blekinge län fick de insända förslagen endast omfatta fem namn. I det senare fallet sammanhängde detta med att förnomineringen samtidigt tjänade som ett slags omröstning inom länsförbundet över tänkbara kandidater. I Malmöhus län kunde vidare blott sådana personer föreslås, som förklarat sig villiga att åtaga sig eventuell kandidatur. Några liknande bestämmelser synes i allmänhet ej ha gällt inom andra förbund redan på detta förberedande stadium.¹ Däremot har några förbundsstyrelser utfärdat en del rekommendationer inför förnomineringen. I Jämtlands län meddelades t. ex. i en cirkulärskrivelse i början av januari 1952, att namnförslagen lämpligen kunde uppdelas i toppnamn och övriga namn. Toppnamnen skulle härvid utgöras av sådana namn, som tänktes placera på första eller andra plats på listorna, varför de borde vara kända över hela länet. Här kunde det alltså endast bli fråga om ett fåtal namn. Med övriga namn avsågs däremot personer, vilka kunde beräknas vara allmänt kända inom blott en mera begränsad del av länet. Vidare meddelades i denna skrivelse, att förbundsrådet hade förordat vissa i skrivelsen angivna personer såsom kandidater.

Hur många, som deltagit i förnomineringen inom de olika valkretsförbunden och inom de skilda lokala föreningarna, går ej att ge svar på. Den enda uppgiften härvidlag, som förekommer i det material, som tillställts författningsutredningen, gäller förberedelserna inför 1952 års val i Blekinge län. I de nomineringsmöten, som då hölls i sammanlagt 24 högerföreningar, deltog i allt 672 personer. Medlemsantalet i detta förbund var i maj 1952 (ett halvt år efter dessa nomineringsmöten) 3 200. Det bör påpekas, att i siffran 672 döljer sig ett icke närmare känt — men troligen tämligen obetydligt — antal personer, vilka ej var partimedlemmar. Att dra några slutsatser om deltagarfrekvensen av denna enda sifferuppgift är givetvis, i brist på ytterligare jämförelsematerial, omöjligt.

Däremot kan vissa upplysningar erhållas om hur många lokalavdelningar, som utnyttjat sin rätt att insända namnförslag till förbundsexpeditionerna. Från två — Norra Älvsborgs och Norrbottens — av de fjorton valkretsförbund, vilka behandlats ovan, har ej några som helst uppgifter i detta avseende stått att få. I det senare fallet beror saken på att lokal-föreningarnas kandidatförslag ej framfördes direkt till förbundsexpeditionen, utan dessa lämnades först till landstingsvalkretsstyrelserna, vilka efter behandling vidarebefordrade dem till förbundsstyrelsen. Fyra förbund har uppgivit, att samtliga deras lokalorganisationer insände förslag under för-

¹ Vid förberedelserna till 1956 års val utgick en cirkulärskrivelse på sensommaren 1955 till ordförandena i högerpartiets lokalföreningar i Örebro län angående förnomineringen. Häri betonades tvärtom, att frågan gällde en förberedande nominering, som på intet sätt hade bindande karaktär, varför det ej heller var nödvändigt att tillfråga föreslagna angående kandidatur.

nomineringen till 1952 års val, dock utan att i siffror ange hur många som avses härmed. Man kan emellertid utgå ifrån att, även om uppgifterna icke skulle vara fullt korrekta, de flesta lokalorganisationerna verkligen utnyttjade sin förslagsrätt i dessa valkretsar. Samma förhållande torde gälla för ytterligare tre förbund, varifrån med skilda formuleringar uppgivits att i det närmaste alla insände förslag till förbundsexpeditionen. Av upplysningarna från en del av de sju senast berörda förbunden framgår det ej fullt klart, vad som avses med lokalorganisationer — om häri inbegripes enbart högerföreningar eller såväl dessa som kvinnoklubbar och ungdomsföreningar och kanske eventuellt även andra sammanslutningar, vilka icke är direkt anslutna till högerförbundet (t. ex. sockenkommittéer av högersinnade väljare). Inom åtminstone tre av de ifrågasatta valkretsförbunden — Kristianstads, Örebro och Västerbottens — var regeln 1952 den, att också kvinno- och ungdomsorganisationerna framförde förslag, medan det i minst två län — Stockholms och Värmlands — ankom enbart på högerföreningarna att ombesörja förnomineringen. Såsom tidigare framhållits, skulle i den senare valkretsen dessutom även anordnas nomineringsmöten i de kommuner, där lokalförening saknades. Till denna grupp hör också Malmöhus län, där som bekant förslagen skulle insändas av krets-föreningarna.

De återstående fem högerförbunden har däremot varit i stånd att lämna mer precisa besked om 1952 års förnominering. I Östergötlands län, där såväl högerföreningarna som kvinnoklubbarna och ungdomsföreningarna ägde rätt att lämna kandidatförslag, begagnade sig sålunda förbundets samtliga 67 lokalorganisationer av denna möjlighet. Motsvarande siffra för 1948 års förnominering var 54 av sammanlagt 56 organisationer. Även i Jämtlands län anmodades år 1952 alla dessa tre kategorier att delta i den förberedande nomineringen. På denna anmodan inkom förslag från 35 organisationer. Antalet högerföreningar inom förbundet var vid denna tid 34. Den övervägande delen av de inkomna förslagen härrörde troligen från sistnämnda föreningar, under det att kvinno- och ungdomsorganisationerna i mycket begränsad utsträckning torde ha deltagit. I Blekinge län skedde förnomineringen i högerföreningarnas regi, varvid 24 föreningar ordnade nomineringsmöten och insände förslag. Enligt uppgift från Blekingehögerns förbund var vid tiden för denna nominering 26 föreningar anslutna till förbundet.¹ I Skaraborgs och Västmanlands län slutligen insände resp. 43 och 11 föreningar namnförslag till sina förbundsstyrelser. I båda fallen torde det enbart vara tal om högerföreningar, vilkas totala antal i maj 1952 var resp. 74 och 21. Vid förberedelserna inför 1948 års val inkom i dessa båda valkretsar kandidatförslag från resp. 66 och 6 föreningar.

Såsom framgått av den lämnade redogörelsen förefaller det som om lokal-föreningarna i de valkretsar, där de anmodas deltaga, spelar en relativt aktiv roll under förnomineringen. Av de upplysningar, som stått till buds i

¹ Såsom framgår av tab. 1 var antalet i maj 1952 27 stycken.

fråga om den preliminära nomineringen inför de båda senaste andrakammarvalen, synes det som om flertalet högerföreningar skulle begagna sin förslagsrätt. Det enda mer markanta undantaget gäller Västmanlands län. Här handlades nomineringsfrågan år 1948 och tidigare val av förbundsstyrelsen, utan att man särskilt anmodade föreningarna att föreslå namn. Detta torde vara orsaken till att blott sex föreningar deltog i 1948 års förberedande nominering. Inför 1952 års val beslöt man emellertid att vidga ramen för frågans behandling, varför en uppmaning utgick till föreningarna att insända kandidatförslag till förbundsstyrelsen. Denna begäran villfors dock endast av ungefär halva antalet föreningar. En av förklaringarna härtill kan vara att man sistnämnda år införde ett helt nytt nomineringssystem, varför föreningarna icke tidigare var vana att delta i nomineringsarbetet. En ytterligare förklaring skulle kunna vara att partiets väljarunderlag i valkretsen ej väntades tillföra partiet något enda mandat vid andrakammarvalet, ett förhållande som möjligen rent psykologiskt sett kunde inverka i nedsättande riktning på intresset för kandidatnomineringen. En jämförelse med andra valkretsar ger dock vid handen att så icke nödvändigtvis behöver vara fallet. I exempelvis Blekinge län, där utsikterna att erhålla mandat vid 1952 års val i huvudsak kan sägas ha varit lika små som i Västmanlands län, deltog trots detta, såsom ovan påvisats, i det närmaste samtliga högerföreningar i förnomineringen.

Vad sedan frågan om aktiviteten inom föreningarna beträffar tillåter, som redan sagts, ej det föreliggande materialet något klagande. I en del fall har måhända endast föreningsstyrelserna handhaft nomineringen och insänt förslag, på andra håll har man tillämpat särskilda bestämmelser om nomineringsmöten för medlemmar och högerympatisörer, men i vilken utsträckning dessa båda grupper verkligen deltagit går ej att belysa.

Förslag från enskilda medlemmar

Sistnämnda spörsmål har ännu större intresse, när det gäller att klarlägga förfarings sättet i de återstående valkretsförbunden, inom vilka blott enskilda personer kan insända namnförslag. Vid behandlingen av förnomineringen hos dessa förbund, vilka vid 1952 års val var sex till antalet, skall spörsmålet om de enskilda partimedlemmarnas initiativrätt även uppmärksammas i fråga om de sammanlagt tio förbund, vilka inför samma val hade denna form av förnominering jämsides med att förbundsstyrelsen eller lokalavdelningarna uppgjorde preliminära kandidatförslag.

I de sex valkretsförbund — bland vilka återfinnes de största städernas (Stockholm, Göteborg, Malmö, Hälsingborg) partiorganisationer — där icke förbundsstyrelsen eller lokalavdelningarna tar direkt del i förnomineringen, inledes i allmänhet nomineringsförfarandet med att alla partiets medlemmar samt dessutom de som anser sig sympatisera med partiet anmodas insända förslag på lämpliga kandidatnamn till förbundsexpeditionen. Tillkänna-

givandet om förnomineringen kan ske på två sätt, dels genom särskilda meddelanden till partimedlemmarna, dels genom annonsering i dagspressen. Båda tillvägagångssätten synes vara vanliga, ofta i förening. Stockholms högern t. ex. har i sin *kandidatnomineringsplan vid riksdags- och stadsfullmäktigeval* särskilt föreskrivit att förnomineringen skall bekantgöras på olika vis. I punkt 2 av denna plan heter det nämligen att medlemmar och andra högersinnade väljare genom annons *och* på annat sätt skall uppmanas att till förbundsstyrelsen insända förslag till kandidater.¹ Härvid skall förslagsställaren meddela, huruvida den föreslagne är villig att mottaga eventuell kandidatur. Inför 1952 års val uppfylldes detta stadgande enligt följande. I slutet av november månad året före valet infördes en annons angående insändande av kandidatförslag i Svenska Dagbladet och samma meddelande lämnades dessutom i decembernumret av förbundets medlemsblad. Förslagen skulle vara förbundsexpeditionen tillhanda senast den 20 januari. Ytterligare en påminnelse om tiden för senaste inlämningsdag gjordes sedan genom tillkännagivanden i såväl den angivna dagstidningen som medlemsbladet i mitten av januari.

En liknande ordning tillämpas av Uppsala läns högerförbund. Av förbundets *kandidatnomineringsplan för riksdagsval* (§ 1) framgår sålunda att arbetsutskottet skall utfärda ett uppprop, som publiceras i länets högerpress och dessutom utsändes till samtliga medlemmar, med uppmaning till medlemmar och meningsfränder att före viss tid insända förslag på kandidater. Så skedde även inför 1952 års val. I nämnda års uppprop uttryckte förbundsstyrelsen sin förhoppning, att så många som möjligt av högerväljarna skulle begagna sig av tillfället att lämna kandidatförslag. Förslagsställarna skulle ej behöva utsätta sina namn på det till uppropet bifogade formuläret och de föreslagna kandidaterna behövde icke heller vara tillfrågade om de var villiga att kandidera.

Även i Malmö brukar uppprop utfärdas, vari stadens högerväljare inbjudes deltaga i kandidatnomineringen. Malmö borgerliga valmansförening har emellertid jämfört med förbunden i Stockholms stad och Uppsala län betydligt noggrannare regler rörande kandidatförslagets utformning och innehåll. Enligt första momentet av *bestämmelser för kandidatnominering och provval för Malmö borgerliga valmansförening* beaktas nämligen för det första ej några anonymt framförda förslag, och för det andra måste förslagsställaren garantera, dels att den föreslagne är medlem i eller förbundet sig att omedelbart ingå som medlem i valmansföreningen, dels att den föreslagne är beredd emottaga kandidatur och att han, om han blir uppsatt som kandidat, förbinder sig att medverka i föreningens valarbete och att ej utan styrelsens medgivande kandidera på andra än föreningens valsedlar. Orsaken till att man uppställer sådana stränga krav redan på

¹ Kursiveringen utförd här.

de preliminära namnförslagen får väl delvis sättas i samband med att Malmöföreningen i varje fall formellt sett vid kandidatnominering lägger ett större ansvar men samtidigt även ett större inflytande på de enskilda medlemmarna än vad något annat högerförbund gör. Detta förhållande skall ytterligare uppmärksammas under den följande framställningen.

I Göteborgs stad har man till och med tillkännagivit förnomineringen på tre skilda sätt. Inför 1952 års val utsändes å ena sidan en särskild skrivelse till samtliga medlemmar, samtidigt som man annonserade i såväl en daglig högertidning som medlemsbladet. Inom de övriga tio förbunden, där — jämsides med andra former av förnominering — enskilda medlemmar eller andra högersinnade personer kunde lämna kandidatförslag, förefaller det som om man nöjt sig med en enkel annonsering i pressen. I flera av dessa valkretsar gavs ju högerväljarna tillfälle att delta i lokalavdelningarnas nomineringsmöten, varför möjligheten att direkt till förbundsexpeditionen insända namnförslag närmast var avsedd för dem, som var förhindrade närvara vid dessa nomineringsmöten.

Särskilt intresse erbjuder frågan, hur många personer som sände in kandidatförslag i de valkretsar, där den förberedande nomineringen helt byggde på detta förfaringsätt. Tyvärr har det dock icke varit möjligt att få fram något större material på denna punkt. Från Stockholmshögerns förbund och Göteborgs högerförbund har sålunda inga som helst uppgifter kunnat frambringas om 1952 års förnominering. Av uppgifterna från det förstnämnda förbundet över antalet under förnomineringen föreslagna namn — 21 stycken — ställda i relation till det totala antalet under hela nomineringen framförda kandidater, omkring 60, kan man dock våga gissningen att antalet förslagsställare under detta inledande skede av nomineringsprocessen ej varit särskilt stort. Göteborgsförbundet har däremot kunnat lämna besked i fråga om 1948 års valförberedelser, då förslag inkom från endast tjugio medlemmar och från två sympatisörer. Icke heller Hallands högerförbund, inom vilket förslagen kunde göras anonymt, eller Göteborgs och Bohus läns högerförbund har varit i stånd att meddela upplysningar om antalet insända förslag. Ombudsmannen i det senare förbundet har visserligen uppskattat antalet till omkring 5—10 procent av antalet enskilda medlemmar. Dessa siffror, som är omgärdade av olika reservationer, synes emellertid vara tilltagna i överkant, vilket i synnerhet blir intrycket, när de jämföres med de — visserligen knapphändiga — uppgifter om antalet inkomna förslag, vilka föreligger från andra delar av landet. Då återstår av de sex valkretsar, inom vilka förnomineringen i huvudsak baserades på insända förslag från enskilda personer, endast två — Uppsala län och fyrstadskretsen. Även från den senare är dock upplysningarna bristfälliga. För det första har besked i nu förevarande avseende blott kunnat

lämnas om nomineringen i Malmö stad, och för det andra är uppgiften därom mycket ungefärlig. I svaret på författningsutredningens fråga om hur många som vid de båda senaste andrakammarvalen utnyttjade sin förslagsrätt heter det nämligen, att såväl olika yrkesgrupper och sammanslutningar som enskilda medlemmar brukar insända förslag på kandidater. »Antalet varierar givetvis men torde i regel ligga på ca 50-talet.» Som synes avser beskedet ej något bestämt val utan gäller den allmänna tendensen vid val över huvud taget, och vidare är sifferuppgiften försedd med vissa förbehåll. Det oaktat är emellertid upplysningen ganska klargörande. Man kan nämligen våga antagandet att antalet enskilda medlemmar, som skickar in förslag, icke väsentligt överstiger 50 utan snarare är lägre. I den från förbundet nämnda siffran skulle ju även ingå vissa sammanslutningar. Detta visar, att aktiviteten under förnomineringen har varit mycket låg. Ett halvt hundratal medlemmar utgör nämligen blott omkring en procent av medlemsstocken.

Uppsala läns högerförbund har däremot kunnat lämna direkta uppgifter om förnomineringen. Här insändes inför 1952 års val förslag på kandidater från 111 medlemmar och från två sympatisörer. Förbundets medlemstal var i maj 1952 2 800, varför ca fyra procent av medlemmarna deltog i den förberedande nomineringen.

Även från de övriga förbunden, vilka tillät denna form av förslagsställande, är de lämnade uppgifterna knapphändiga och osäkra. Då förnomineringen här också — och kanske framför allt — skedde på annat sätt, har man anledning förmoda att ännu färre enskilda medlemmar skall ha sänt in förslag i dessa valkretsar än i de sex ovan behandlade. Så förefaller även ha varit fallet. I de flesta svaren har förhållandet tillkännagivits genom uttryck innebärande att blott några få sådana förslag inkommit, men några förbund har uppgifter över det precisa antalet enskilda förslag bevarade. I Malmöhus län insände sålunda sex personer egna kandidatförslag år 1952, och i Jämtlands län inkom förslag från tio medlemmar (1948 5—6). Ombudsmannen i Östergötlands högerförbund uppskattar antalet enskilda förslagsställare till ca 30 år 1952 och ca 45 år 1948. Från Blekingehögern anges antalet till ca 20 år 1952.

I ett föregående avsnitt har konstaterats att lokalavdelningarna i allmänhet spelar en mycket aktiv roll i de fall, där de uppmanas delta i förnomineringen. Detsamma kan icke sägas om de enskilda partimedlemmarna. Såsom ovan påvisats har förnomineringen i de valkretsar, där rätten att väcka förslag i första hand varit förbehållen medlemmarna, icke omfattats av något större intresse. Ej heller i övriga valkretsar, där en sådan rätt föreläggat, har den utnyttjats i nämnvärd utsträckning. Som mest torde omkring fem procent av medlemmarna ha varit engagerade, men vanligen har endast någon enstaka procent eller bråkdelar därav efterkommit förbundsledningens anmodan att insända kandidatförslag.

Deltagande av icke-partimedlemmar

I detta sammanhang kan det vara lämpligt att även ta upp den speciella frågan om högersympatisörernas, dvs. de icke partianslutna valmännens, medverkan i nomineringarna. Detta förhållande, att personer, vilka ej är anslutna till någon partiorganisation, tillåtes delta i behandlingen av nomineringsfrågan, är ganska unikt för högerpartiet — något liknande torde icke ha förekommit inom övriga partier.¹ Skälet till att högern tillämpar detta system att också låta oorganiserad opinion komma till tals vid nomineringarna har inför författningsutredningen angetts vara att den typ av människor, som av olika orsaker ej anser sig böra bli partimedlemmar, därför icke skall helt utestängas från möjligheten att göra sig hörda. De bör i stället tillförsäkras samma rättigheter att föreslå kandidater som redan partiorganiserade väljare.

Såsom redan framhållits upptar normalstadgarna för högerförbund en bestämmelse, att de högersinnade väljarna inom valkretsen, frånsatt om de är förbundsmedlemmar eller icke, i största möjliga utsträckning skall erhålla inflytande vid kandidatfrågans *förberedande* behandling. Den förberedande handläggningen av nomineringsfrågan kan givetvis tolkas såsom innefattande en stor del av nomineringsförloppet, men i praktiken har det blivit så att det endast är under vad som här benämnts förnomineringen, som sympatisörerna i allmänhet tillåtes delta. I någon enstaka valkrets föreligger visserligen möjlighet för icke-partimedlemmar att även medverka under ett senare skede av nomineringsproceduren, men i vad mån denna möjlighet faktiskt utnyttjas har det ej gått att vinna besked om. Det sistnämnda är ju dessutom en undantagsföreteelse, varför det ej kan möta något hinder att i föreliggande sammanhang ta upp hela frågan om de icke partianslutnas roll vid nomineringarna.

Eftersom riksorganisationen i sina normalstadgar för högerförbund bland tre tämligen kortfattade punkter om kandidatnominering särskilt tagit med frågan om de högersinnades inflytande, tyder detta på att man tillmäter eller åtminstone tidigare tillmätt frågan ganska stor principiell betydelse. Trots detta förefaller det som om bortemot ett tiotal valkretsförbund vid 1952 års nominering icke på något sätt skulle ha givit personer utanför medlemskaderen möjlighet att delta. I ett fall var så otvivelaktigt förhållandet, fastän man i stadgarna har riksorganisationens normalbestämmelser på denna punkt intagna i obesuret skick. Till denna grupp, där högersympatisörerna var uteslutna från nomineringsproceduren, hör med något undantag de förbund, inom vilka förnomineringen handlades av enbart förbundsstyrelsen eller förbundsrådet, samt några av de förbund, inom vilka de förberedande namnförslagen uppgjordes av lokalorganisationerna.

¹ Folkpartiets Stockholmsavdelning inbjöd dock genom annons i bl. a. Dagens Nyheter den 5/12 1955 dem som sympatiserar med folkpartiets politik att föreslå kandidater till 1956 års val.

Omkring två tredjedelar av förbunden följde däremot vid 1952 års val riksorganisationens anvisningar i fråga om att bereda möjlighet för högersympatisörerna att delta i nomineringen. Såsom redan framgått av den tidigare redogörelsen kan detta ordnas på olika sätt. I ungefär hälften av samtliga förbund tilläts de högerrsinnade valmännen att sända in namnförslag till förbundsexpeditionerna. Denna möjlighet tillkännagavs då i allmänhet genom annonser i den lokala högerpressen. Inom en del förbund lämnades i stället icke-partimedlemmarna tillfälle att närvara vid lokalavdelningarnas nomineringsmöten och därvid även att delta i förhandlingarna. Ett par av förbunden höll båda dessa vägar öppna för de högerintresserade.

Vad beträffar det fåtal förbund, inom vilka förnomineringen handhades av de lokala organisationerna, saknas helt uppgifter om eventuellt deltagande av personer utanför medlemmarnas krets. Man har emellertid med stöd av andra uppgifter anledning förmoda, att sådant deltagande ägt rum i ytterst ringa omfattning. Däremot finnes uppgifter i en eller annan form tillgängliga i fråga om de inskickade namnförslagen från i det närmaste hälften av andrakammarvalkretsarna, således från flertalet av de förbund, som tillämpar detta förfaringsätt. Sex av dessa förbund har sålunda uppgivit, att inga som helst kandidatförslag från icke-partimedlemmar inkom 1952, trots att de beretts tillfälle att delta i förnomineringen. I Uppsala län insändes — som redan nämnts — två förslag från denna kategori vid 1952 års nominering, och lika många inregistrerades i Göteborgs stad år 1948. Någon upplysning gällande det senaste andrakammarvalet har däremot icke kunnat erhållas därifrån. I Östergötlands län insändes förslag av tre högersympatisörer 1952. Utöver dessa nio mer preciserade besked har man från tre valkretsförbund lämnat svar innebärande att blott någon enstaka icke-medlem skickade in kandidatförslag till förbundsexpeditionen år 1952. Ett förbund — Kristianstads läns — har dock uppskattat antalet sådana förslag från högerrsinnade till ett tiotal, men även detta måste ju betraktas som en mycket liten anslutning till partiets invit att nämna kandidater.

Man kan alltså konstatera, att den för högerpartiet unika regeln att låta väljare, vilka icke är partiorganiserade, delta i kandidatfrågans förberedande behandling saknar praktisk betydelse — i varje fall när det gäller nominering av riksdagskandidater. Visserligen är det icke enbart antalet förslag det kommer an på, utan givetvis också förslagets innehåll. Beträffande frågan om vilka kandidater, som framförts av icke-partimedlemmar, är dock ingenting närmare känt, men ifrågasvarande förslag lär enligt vad man uppgivit inför författningsutredningen vanligen ej vara särskilt väl underbyggda. Det rör sig här ofta om kandidatförslag, som motiverats av intressebestämda synpunkter utan att den föreslagnes rent personliga kvalifikationer tillräckligt beaktats. Det ovan angivna omdömet om den

ringa betydelsen av förslagen från de ej partiorganiserades sida bygger främst på uppgifter om direkt till förbundsexpeditionerna insända förslag. Man skulle möjligen kunna tänka sig att förhållandet varit ett annat inom förbund, där särskilda nomineringsmöten ordnas inom de kommuner, som saknar lokal högerförening. Så har emellertid blott varit fallet inom några få förbund, och även dessa nomineringsmöten har troligen närmast varit avsedda för till förbunden direktanslutna medlemmar, vilka till följd av att de är relativt fåtaliga inom sin kommun ej bildat någon lokal högerförening.

Det är däremot ej otroligt, att icke-partimedlemmar kan spela en viss roll vid nomineringar till olika kommunala val. Detta innebär emellertid ej att utomstående, t. ex. motståndare till partiet, skulle vara i stånd att iscensätta några kupper. Så gott som undantagslöst tillåtes ju de högersinnade blott att medverka under kandidatfrågans förberedande behandling, medan beslutanderätten helt tillkommer medlemmarna eller av dem särskilt utsedda representanter. Några försök inspirerade från andra partier att exempelvis genomdriva en nominering av svagare kandidater kan alltså avvärjas och rättas till under ett senare skede av nomineringsproceduren. Det tjänar emellertid icke något syfte att vidare fördjupa sig i detta spörsmål om förnomineringen vid andra val än till riksdagen, då man i brist på tillförlitliga upplysningar helt tvingas röra sig med gissningar och lösa antaganden. Frågan ligger därjämte utom ramen för denna undersökning.

Antalet föreslagna kandidater

I samband med förnomineringen kan det vara av intresse att ta upp frågan om hur många namn, som föreslås i de olika valkretsarna. Här måste dock förutskickas, att nya kandidatförslag icke blott framkommer under förnomineringen utan även i flera kretsar kan framföras under senare avsnitt av nomineringsförfarandet, såsom vid provval eller vid lokalföreningarnas omröstningar över de föreslagna kandidaterna samt i samband med det slutliga uppgörandet av valsedlarna. Det ställer sig emellertid oftast omöjligt att särhålla hur många namn som föreslagits under det ena skedet av nomineringsprocessen eller under ett annat. Därför har det förefallit mest lämpligt att i nu förevarande sammanhang behandla hela frågan om bland hur många namn de slutliga kandidaterna utväljes, i all synnerhet som med några undantag de flesta namnen synes framgå ur förnomineringen.

Innan undersökningens resultat i denna punkt redovisas, är det nödvändigt att påpeka, att man även vid bearbetningen av materialet i nu föreliggande avseende mött svårigheter av den typ, som antytts redan i inledningen. Siffermaterialet är delvis ofullständigt och — vad kanske värre är — uppgifterna är från vissa håll något otillförlitliga. Att på grund-

val av de upplysningar, som har lämnats från förbunden, uppgöra en tabell över hur många namn som föreslagits i de olika valkretsarna fyller knappast något ändamål. För det första saknas uppgifter om antalet föreslagna kandidater helt från fyra valkretsförbund. För det andra skulle åtskilliga av de siffror, som hade kommit att ingå i en sådan tabell, ha behövt omgärdas av skilda reservationer, vilka hade förtagit en stor del av dess värde. För det tredje slutligen skulle uppgifterna från olika förbund ofta ej bli jämförbara, då man på en del håll uppenbarligen endast kunnat ge svar på hur många namn som inkommit genom förslag till förbunds-expeditionen men ej kunnat lämna besked om antalet nya namn, som framkommit vid t. ex. provval med medlemmarna, under det att uppgifterna från andra håll däremot tydligen avser samtliga de namn, som nämnts under skilda faser av nomineringsproceduren.

Det negativa omdömet om siffermaterialet i denna punkt skall dock ej förleda till missuppfattningen, att det icke går att dra några som helst slutsatser i fråga om antalet föreslagna kandidater. Flertalet av högerförbunden har nämligen varit i stånd att lämna tämligen klara besked, varför den allmänna tendensen har kunnat fastställas. Däremot har det ej varit möjligt att för hela landet verkställa en fullständig kartläggning av det faktiska skeendet vid i första hand 1952 års valförberedelser.

Uppgifter om antalet föreslagna namn vid nomineringen inför 1952 års val föreligger från 24 andrakammarvalkretsar. I Kalmar län sköttes emellertid kandidatnomineringen av vardera förbundet för sig, varför de nedanstående uppgifterna gäller nomineringen i 25 skilda områden. Fyrstadsvalkretsen har däremot, oaktat dess uppsplättning på tre högerförbund, kunnat behandlas som en enhet. Det sammanlagda antalet namn, som föreslagits under hela nomineringsproceduren, synes vanligtvis ha uppgått till ett halvt hundratal. 40 till 60 kandidater föreslogs sålunda i omkring hälften av de 25 förbunden. Om man vidgar gränserna till mellan 30 och 70 föreslagna, så faller drygt två tredjedelar av valkretsarna inom dessa gränser, och utökar man ramen ytterligare till mellan 25 och 75 namn, så kommer ungefär fyra femtedelar av förbunden att rymmas härinom. Av de förbund, vilka i förevarande avseende avviker från huvuddelen, är det blott ett, som uppvisar en lägre siffra än 25. Härmed avses Göteborgs högerförbund, inom vilket endast arton kandidater framfördes vid 1952 års nominering. Denna siffra förefaller ovanligt låg, särskilt när man jämför den med motsvarande tal för 1948 års nominering i samma valkrets. Då inlämnades nämligen förslag på 64 olika namn. Den stora skillnaden i antalet föreslagna kandidater mellan de båda nomineringarna torde emellertid delvis förklaras av en något ändrad provvalteknik. Provvalsedeln vid 1948 års kandidatnominering upptog två olika listtyper med sammanlagt tjugo skilda namn samt lämnade dessutom särskilt utrymme

för ifyllande av ytterligare namnförslag, medan 1952 års provvalsedel blott innehöll namnen på tio kandidater och ej gav plats för några namn utöver dessa tio. I detta sammanhang kan även nämnas, att Göteborgs stad var den enda valkrets, inom vilken högerpartiet blott framgick med en enda valsedeltyp vid 1952 års val. De övriga förbunden, vilka i fråga om antalet föreslagna kandidater avvek från huvuddelen, hade däremot ett större antal föreslagna än 75. I Uppsala och Gävleborgs län översteg siffran 90, inom det senare förbundet hade flertalet kandidater nämnts i samband med provval. Det stora antalet kandidater i dessa båda valkretsar kan verka överraskande, särskilt med hänsyn till att högern vid tiden för nomineringen ej ägde någon andrakammarrepresentation från nämnda kretsar. I Uppsala län kunde dock goda utsikter till mandatvinst bedömas vara för handen, vilket möjligen kan förklara det stora antalet namnförslag. För den senare valkretsen torde i stället det där praktiserade provvalsystemet ha bidragit till den stora mängden föreslagna. Från Stockholms län finns ej några direkta uppgifter om det sammanlagda antalet namn, men det har uppgivits härifrån att ca 50 personer föreslogs under den förberedande nomineringen. Det sammanlagda antalet diskuterade kandidater måste emellertid ha överstigit den nämnda siffran med flera tiotal, eftersom partiets valsedlar i denna krets upptog icke mindre än 83 olika namn, vari dock även inbegripes suppleanter på spaltade valsedlar. Slutligen har från högerförbundet i Kristianstads län meddelats, att över 300 skilda kandidater framfördes under nomineringen till 1952 års val. Jämfört med förhållandena inom övriga högerförbund kan den lämnade sifferuppgiften te sig verklighetsfrämmande, vilket dock icke torde vara fallet. Även vid tidigare nomineringar har nämligen kandidatantalet här varit osedvanligt stort. Inför exempelvis 1948 års val utsändes sålunda icke mindre än 277 namn i och för provval till medlemmarna, varvid full rätt för de röstande förelåg att tillföra helt nya kandidater.¹ Det bör dock betonas att nomineringstekniken då var en helt annan än 1952. En av förklaringarna till att antalet kandidater sistnämnda år kunde bli så stort synes vara att såväl högerföreningarna som kvinnoföreningarna och ungdomsföreningarna deltog i förnomineringen. Enligt förbundsombudsmannens uppskattning insände praktiskt taget samtliga dessa olika föreningar namnförslag till förbundsexpeditionen.

År 1948 var tendensen vad beträffar antalet föreslagna kandidater ungefär densamma som år 1952. Mellan 30 och 70 namn föreslogs sålunda 1948 i ca tre fjärdedelar av de tretton valkretsar, varifrån uppgifter är kända. Icke i någon valkrets framfördes härvid mindre än 25 namn, och

¹ Enligt en tryckt skrivelse till medlemmarna från Kristianstads läns högerförbunds arbetsutskott. Förteckningen med de 277 namnen hade uppgjorts av arbetsutskottet och upptog de personer, som kandiderat på högerns valsedlar vid de senaste valen, jämte en del andra namn, vilka nämnts i sammanhanget. (Skrivelsen återfunnen bland Kungl. Bibliotekets småtryck.)

mer än 75 föreslagna hade blott två förbund. Utöver Kristianstads län, som redan nämnts, var så även fallet i Västernorrlands län, där dock antalet endast uppgick till något över 80.

Några större avvikelser inom ett och samma förbund mellan de båda valen kan i allmänhet ej heller konstateras. I två av valkretsarna är emellertid skiljaktigheterna i antalet nominerade ovanligt markanta. Det ena fallet gäller Göteborgs stad, som redan uppmärksammats, och det andra Uppsala län. Inom högerförbundet i sistnämnda län föreslogs blott hälften så många kandidater under 1948 års nominering som under 1952 års. Orsaken till denna stegring av antalet föreslagna kan möjligen, såsom ovan berörts, förklaras av att partiets mandatutsikter var betydligt större 1952 än 1948. Även i övrigt ökades aktiviteten hos förbundets medlemmar mellan de båda valen, vilket framgår av det förhållandet, att antalet insända förslag från medlemmarna år 1948 rörde sig kring ett 50-tal, medan 111 sådana inkom under 1952 års nominering. Det kan tilläggas, att precis samma bestämmelser kom till användning vid de båda tillfällena.

De nu redovisade uppgifterna har samtliga avsett det totala antalet namn, som varit upptagna till behandling vid kandidatnomineringarna. Den ursprungliga frågan gällde emellertid hur många namn, som framkommit vid förnomineringarna. Rent allmänt har visserligen redan framhållits, att de flesta kandidaterna synes ha framförts under frågans förberedande handläggning, men några direkta data belysande detta förhållande har icke lämnats. Såsom ovan påpekats, är dock upplysningarna på denna punkt ej särskilt klargörande; i synnerhet ställer det sig svårt att hålla isär, vilka namn som framkommit under förnomineringen och vilka som har föreslagits senare. Från ungefär ett tiotal förbund har dock någorlunda säkra besked i detta avseende kunnat meddelas. Dessa visar att år 1952 framfördes under den förberedande nomineringen i de olika valkretsarna lägst omkring tjugo kandidater och högst ett 50-tal. Den lägsta siffran uppvisas — såsom redan sagts — av Göteborgs högerförbund, som sammanlagt hade arton föreslagna namn, alla troligen framkomna under förnomineringen. I vissa valkretsar, såsom Uppsala och Kristianstads län, måste otvivelaktigt ett större antal namn än 50 ha föreslagits under förnomineringen, men några precisa uppgifter härom finnes ej tillgängliga. I icke något av de fall, där man helt känner antalet förnominerade, överstegs däremot den nämnda siffran. Från den här angivna regeln att flertalet kandidater föreslås under förnomineringen finns några undantag. I Stockholms stad insändes t. ex. under förberedelserna till det senaste andrakammarvalet förslag på 21 personer inkluderande tre sittande andrakammarledamöter, under det att hela antalet föreslagna kandidater uppgick till bortåt ett 60-tal. Liknande var förhållandet i Kopparbergs län. Även här var 21 förnominerade, medan det sammanlagda antalet namn senare kom att uppgå till omkring 70. I Jämtlands län var av totalt ungefär

50 namn 27 framförda genom till förbundsexpeditionen insända förslag. I de övriga valkretsarna var skillnaden däremot ej särskilt stor mellan antalet förnominerade kandidater och det totala antalet.

I vad mån påverkar sådana faktorer som nomineringstekniken, valkretsarnas eller förbundens storlek och mandatchanserna tendensen att föreslå ett större eller mindre antal kandidater? På dessa frågor går det ej att ge några entydiga svar. Vad det första spørsmålet beträffar kan man visserligen konstatera, att de allra högsta siffrorna över antalet föreslagna är att finna hos förbund, där de enskilda medlemmarna eller de lokala organisationerna äger direkt förslagsrätt. I Kristianstads län framfördes de många namnförslagen 1952 från lokala avdelningar av olika slag, i Uppsala län genom insända förslag från enskilda medlemmar och i Gävleborgs län i samband med provval bland förbundsmedlemmarna. Vid 1948 års val i den förstnämnda valkretsen var det däremot förbundets arbetsutskott, som framförde de många namnen. Här rörde det sig dock ej om egentliga förslag, utan avsikten var blott att den uppgjorda namnförteckningen skulle utgöra en ledning för partimedlemmarna vid deras förslagsställande. Med de ovan angivna exemplen har emellertid blott visats, var förutsättningarna är för handen att erhålla många namnförslag; något bevis för den omvända satsen att en sådan initiativrätt just leder till många namnförslag har icke framkommit. Man kan tvärtom dra fram fall från 1952 års valförberedelser, vilka visar att ungefär samma nomineringssystem kombinerats med ett relativt litet antal namn. I t. ex. Blekinge län, där i likhet med Kristianstads län nästan samtliga högerföreningar (dock ej kvinno- och ungdomsföreningar) sände in förslag på kandidater, uppgick de på detta sätt föreslagna ej till fler än 28, och i ett par andra valkretsar, där man liksom i Gävleborgs län kunde framföra nya namn vid provval, översteg det totala antalet namn ändock icke 50. Här bör dock tillfogas för det första att antalet förslagsställande föreningar var nära nog tre gånger så många i Kristianstads län som i Blekinge samt att mandatutsikterna var högst olika i de båda valkretsarna, och för det andra att den i Gävleborgs län tillämpade provvaltekniken troligen inbjöd till nya namnförslag i en helt annan utsträckning än tekniken inom övriga provvalområden. De senast framförda synpunkterna förklarar emellertid knappast helt de stora divergenserna mellan de här jämförda valkretsarna. Ej heller i fråga om den rena förnomineringen går det att påstå, att det ena förfaringsättet leder till flera namnförslag än det andra. Inom de förbund, där förnomineringen helt handhades av förbundsstyrelsen eller förbundsrådet, föreslogs sålunda preliminärt i allmänhet mellan 30 och 50 kandidater. Av ungefär samma storleksordning var antalet förnominerade även i de kretsar, vari initiativrätten var förbehållen lokalavdelningarna och de enskilda medlemmarna.

Vad därefter angår frågan om relationen mellan valkretsarnas och valkretsförbundens storlek och antalet föreslagna kandidater kunde man vara frestad tro att ett klart samband här skulle föreligga. Om man kunde bortse från andra faktorer, så låge det ju nära till hands att anta att fler kandidater skulle vara aktuella i en valkrets såsom Stockholms stad, inom vilken vid 1952 års val 24 mandat fanns att fördela, varav högern väntades erhålla fyra, än i exempelvis Uppsala län med fem mandat, varav högerpartiet möjligen kunde erhålla ett. Vid tiden för valet hade det förstnämnda förbundet drygt 17 000 medlemmar, medan det sistnämnda hade mindre än 3 000. Nu var emellertid de faktiska förhållandena rakt omvända. I Stockholm föreslogs totalt mindre än 60 namn, under det att antalet i Uppsala län översteg 90. Orsaken härtill får alltså sökas på andra håll än hos befolkningsnumerären eller medlemsnumerären. Det främsta skälet till detta omvända förhållande är väl i stället den olika strukturen hos de båda områdena. Stockholms stad måste väl betraktas som en tämligen sluten och homogen enhet, medan Uppsala län är ett till ytvidden betydligt mer utsträckt område med skilda lokala intressen och framför allt en viss motsättning mellan land och stad. Av liknande orsaker går det ej heller att på andra håll påvisa något samband mellan valkretsens eller valkretsförbundets storlek å ena sidan och det totala antalet kandidater å den andra. I Älvsborgs läns södra valkrets t. ex., där högern vid 1952 års val uppnådde sitt procentuellt sett största antal väljare, föreslogs under nomineringen till samma val blott 33 kandidater, medan 93 namn framkom i Gävleborgs län med partiets procentuellt sett sämsta väljarunderlag. Här kommer återigen frågan om provvalsystemet i den senare valkretsen in i bilden. I en stor valkrets som Göteborgs stad framfördes som tidigare nämnts endast arton namn, troligen i främsta rummet beroende på att förbundet blott består av ett fåtal lokalföreningar, inom vilka man har en ganska enhetlig syn på nomineringsfrågan.

På liknande sätt, som nu visats beträffande å ena sidan nomineringstekniken och å andra sidan valkretsarnas och förbundens storlek går det ej heller att i fråga om mandatutsikterna spåra något direkt samband med antalet föreslagna kandidater. Såsom redan i en del fall berörts tillkommer även på den punkten en rad andra faktorer, som omöjliggör egentliga slutsatser. Föreliggande spörsmål om kandidatantalet kommer emellertid att ytterligare uppmärksammas vid redogörelsen för valseldetyperna och kandidaterna å dessa i de olika valkretsarna.

Provval

Sedan förnomineringen avslutats, dvs. en preliminär förteckning över tänkbara kandidater på ett eller annat sätt uppgjorts, vidtager i allmänhet ytterligare en beredning av frågan, innan denna går till sitt avgörande. I några enstaka fall synes dock detta mellanled i nomineringsförfarandet

saknas. Vid behandlingen av nomineringsfrågan på detta mellanstadium praktiseras som i annat sammanhang framhållits flera olika system inom högern. De mest utvecklade av dessa metoder är de, inom vilkas ram egentliga provval för medlemmarna anordnas, och nämnda system skall nu först tagas upp till skärskådande.

Provalområdena

Vid nomineringarna till 1952 års val ordnades provval för högerns medlemmar i nio andrakammarvalkretsar. Från en av dessa — fyrstadsvalkretsen, vilken är uppdelad på tre högerförbund — har ej några närmare upplysningar lämnats om förfaringssättet i Landskrona och Lunds städer. Högerföreningarna i sistnämnda båda städer har dock bestämmelser om obligatoriska provval införlivade med sina tryckta stadgar. Därutöver förekom vidare provval inom ett par mindre omåden av två andra valkretsar. Inom flertalet av dessa valkretsar och områden har man även tidigare använt sig av samma nomineringssystem. Provval anordnades sålunda i samband med både 1948 och 1952 års nomineringar i Stockholms, Göteborgs, Malmö, Hälsingborgs och Kalmar städer, i Jönköpings län samt i Älvsborgs läns södra valkrets. Nya i fråga om provval vid det senaste andrakammarvalet var däremot Hallands, Västmanlands, Kopparbergs och Gävleborgs län samt två områden av Göteborgs och Bohus län. Vid nomineringarna till 1948 års val förekom provval i, förutom de redan nämnda valkretsarna, Gotlands och Kristianstads län.

Ytterligare ett par högerförbund har dock regler om provval intagna i sina stadgar, fast dessa bestämmelser av olika skäl icke tillämpats under förberedelserna till de senaste andrakammarvalen. Enligt § 5 i Uppsala läns högerförbunds kandidatnomineringsplan för riksdagsval äger t. ex. arbetsutskottet, om det så finner lämpligt, rätt att anordna ett rådgivande provval bland medlemmarna. I den nämnda paragrafen är vidare intagna vissa regler för hur ett sådant provval skall genomföras. I Östergötlands län har däremot provval varit obligatoriskt vid kandidatnomineringarna enligt de bestämmelser, som antogs inom förbundet år 1941. Dessa bestämmelser tillämpades trots detta varken vid 1948 eller 1952 års val. Vid en förbundsstämma sistnämnda år fastställdes emellertid nya stadgar, i vilka endast riksorganisationens normalregler på denna punkt är införda. Även Blekingehögern har ändrat sina bestämmelser angående kandidatnominering fast i motsatt riktning. Enligt en kandidatnomineringsplan, som antogs av förbundets stämma den 16 april 1955, skall provval i fortsättningen vara obligatoriska vid nomineringarna. Ändringarna av nomineringsförfarandet har enligt förbundets ombudsman skett för att erhålla likartade bestämmelser för samtliga val och för att så många som möjligt av förbundets medlemmar skall beredas tillfälle att få delta. Blekinge-

högerns utförliga anvisningar om provval kommer fortsättningsvis att beröras i olika sammanhang.

Förberedelserna till provvalen

I de förbund, som verkligen har använt sig av provvaltekniken vid kandidatnomineringarna, har förfaringssättet därför ej varit helt enhetligt. För det första genomfördes — som redan påpekats — under 1952 års valförberedelser den preliminära nomineringen på skilda sätt även i de nu berörda valkretsarna. I Jönköpings och Kopparbergs län samt Kalmar stad var förnomineringen helt en angelägenhet för förbundsstyrelsen eller förbundsrådet. Även i Älvsborgs läns södra valkrets och i Gävleborgs län uppgjordes de preliminära namnförslagen huvudsakligen av samma instanser. Vid 1948 års val i Kristianstads län var det förbundets arbetsutskott, som upprättade den preliminära namnförteckningen.¹ I de nu uppräknade valkretsarna utsändes de av förbundsstyrelsen, förbundsrådet eller arbetsutskottet föreslagna namnen direkt till provval med förbundsmedlemmarna, möjligen först sedan de föreslagna blivit tillfrågade om de var villiga att upptagas på partiets valsedlar. Ordningen var i dessa kretsar — med undantag av Kristianstads och Gävleborgs län — liksom i Hallands län och i provvalområdena av Göteborgs och Bohus län den, att kandidaterna uppfördes i bokstavsföljd på provvalsedlarna. I Gävleborgs län tillämpade man däremot den principen, att de föreslagna uppsattes enligt något slags rangordning efter vederbörandes förtroendeuppdrag inom förbundet. Numera har man emellertid även här beslutat sig för att använda systemet med bokstavsordning. I Kristianstads län slutligen var de 277 namnen i den till provvalcirkuläret fogade listan uppställda häradsvis utan bokstavsordning inom häraderna. Antalet på provvalsedlarna medtagna namn var något skiftande i valkretsarna. I Jönköpings län och Kalmar stad, där förslagen dock ej gällde blott staden utan hela södra länsdelen, nämndes 32 kandidater. Ungefär lika många — 31 — var uppförda i Älvsborgs södra valkrets, medan antalet i Kopparbergs län var 21 och i Gävleborgs län endast 5. I sistnämnda valkrets var emellertid avsikten närmast den att medlemmarna skulle föreslå nya kandidater vid provvalet.

I de övriga förbunden med provvalförfarande var däremot förspelet betydligt mer utdraget. Beträffande förhållandena i Hallands län och i de områden av Göteborgs och Bohus län, där provval förekom 1952, är uppgifterna så knapphändiga att det ej går att rekonstruera det exakta nomineringssättet. Det återstår alltså att redogöra för preludierna till provvalen i fyra områden, nämligen städerna Stockholm och Göteborg samt fyrstads-

¹ Vad som här och nedan säges om provvalförberedelserna och provvaltekniken vid 1948 års val i Kristianstads län grundar sig på den tidigare omnämnda tryckta skrivelsen till valkretsförbundets medlemmar.

kretsen och Västmanlands län. Vidare skall bestämmelserna i Blekingehögerns nya kandidatnomineringsplan beröras.

I Västmanlands län tillgick förnomineringen på det viset att föreningsstyrelserna insände namnförslag till förbundsstyrelsen. Sedan förslagen hade inkommit, diskuterades de i förbundsstyrelsen och förbundsrådet, varefter på grundval av dessa diskussioner 24 namn utvaldes. Dessa 24 kandidater uppfördes i bokstavsordning på en provvaledel, vilken utsändes till medlemmarna för omröstning.

De nämnda stadsvalkretsarnas partiorganisationer har det gemensamt, att de bland högerförbunden har de mest utvecklade och noggrannast stadgreglerade bestämmelserna rörande kandidatnominering. Vidare har de den allmänna planen för den preliminära nomineringen gemensam. På alla platserna baseras nämligen förnomineringen — såsom tidigare har framhållits — på insända förslag från enskilda medlemmar och ibland från vissa sammanslutningar såsom företagare- och tjänstemannagrupper. Härefter skiljer sig emellertid tillvägagångssätten i flera avseenden.

Inom Stockholmshögerns förbund var nomineringsschemat fram till provvalet 1952 följande. Sedan tiden för insändande av namnförslag hade utgått den 20 januari sammanträdde arbetsutskottet, vilket hos detta förbund närmast motsvarar en styrelse. Vid detta sammanträde genomgicks de inkomna förslagen till kandidater och beslutades preliminärt om provvaledelns utseende. I detta sammanhang tillfrågades även de föreslagna om de var villiga att uppställas som kandidater. Medlemmarna inbjöds härefter till ett nomineringsmöte, som hölls den 19 februari. Efter föredragning av de inkomna förslagen bereddes vid detta möte enskilda väljare tillfälle att framställa nya kandidatförslag, dock med den begränsningen att personer som föreslogs måste vara närvarande vid mötet. Enligt förbundets kandidatnomineringsplan (punkt 4) skall över huvud taget alla personer, som antagit kandidatur eller står under omval vara närvarande, beredda att hålla programtal och besvara eventuellt framställda interpellationer. Denna bestämmelse kunde emellertid icke följas helt vid 1952 års nomineringsmöte, då sju av de föreslagna kandidaterna var förhindrade att delta. Efter kandidaternas programtal, till vilka hade anslagits ungefär fem minuter per person, följde en diskussion om kandidaterna. Härvid skulle dessa ej få vara närvarande. Mötet hade dock icke att fatta några beslut i nomineringsfrågan. Provvaledelns slutliga utseende fastställdes i stället av arbetsutskottet, vilket beslöt att samtliga de personer — 22 till antalet — som hade föreslagits och var villiga att kandidera, skulle underkastas provval.

Enligt förbundets nomineringsregler (punkt 5) bör kandidaterna helst uppföras i sådan ordning, att den ej gynnar någon viss av dem eller någon speciell kategori. Vidare stadgas att de kandidater, som står under omval, tydligt skall utmärkas som riksdagsledamöter. Inför 1952 års val löstes

frågan på det sättet, att man bestämde ordningen genom lottning i fyra olika grupper, dvs. provvaledeln uppgjordes i fyra versioner med sins emellan olika ordning bland namnen. Slumpen fogade det dock så, att samma namn kom först på två av de fyra valedelvarianterna. Vid tillämpandet av en sådan metod måste vidare förutsättas att de skilda valedeltyperna distribueras på ett någorlunda rättvist sätt.

Inom de övriga stadsvalkretsarna tillämpas andra regler för att fastställa provvaledlarnas utseende. På dessa platser anordnar man före det egentliga provvalet ett förberedande provval inom något förbundsorgan. Särskilt i Göteborg är nomineringsfrågan föremål för en ingående beredning, innan man når fram till provvalet med medlemmarna. Vid nomineringen till 1952 års andrakammarval var ordningen fastställd till följande.

De under förnomineringen föreslagna skulle först tillfrågas av partiombudsmannen, om de stod till partiets förfogande såsom kandidater. Namnen på dem som besvarade denna fråga jakande skulle därefter uppföras i bokstavsordning på en lista, som jämte upplysningar om de olika kandidaterna utsändes till förbundsrådets samtliga medlemmar för ett första rådgivande provval. Förbundsrådet i Göteborg består av ett fyrtiotal representanter för partiorganisationen, kvinnoorganisationen och ungdomsorganisationen; där finns även representanter för partiets tjänstemannarörelse och för partiets speciella företagargrupper. Detta förberedande provval, som skulle ske hemligt, var avsett att tillgå så att var och en av förbundsrådets ledamöter skulle numrera tio stycken kandidater genom att sätta siffran 1 framför det namn, som man önskade skulle uppföras först, siffran 2 framför det, som man ville sätta därnäst osv. Sammanräkning skulle sedan äga rum efter den principen att kandidat, som erhållit platssiffran 1 på en valedel tilldelas tretton poäng, platssiffran 2 ger tio poäng, platssiffran 3 åtta poäng, platssiffran 4 sju poäng osv. ner till att platssiffran 10 ger en poäng. Med ledning av detta rådgivande provval skulle förbundsstyrelsen uppgöra en preliminär provvaledel upptagande tio namn, vilken enligt bestämmelserna skulle framläggas vid sammanträde med förbundsrådet. Det var likväl ej meningen att provvaledeln skulle utsändas, men i kallelsen till sammanträdet skulle meddelas, att den fanns till påseende på förbundsexpeditionen. Hade någon annan kandidat än den, som erhållit högsta sammanlagda poängtalet, placerats som första namn på fler än en tredjedel av de av förbundsrådsledamöterna inlämnade röstsedlarna, skulle en särskild sedel med detta namn på första plats uppgöras och framläggas vid sammanträdet. I detta sammanhang kunde alltså styrelsen också preliminärt diskutera frågan om antalet listtyper, dock utan att fatta några bindande beslut. Till det nämnda sammanträdet med förbundsrådet skulle kandidaterna anmodas infinna sig för att presenteras, svara på frågor och eventuellt även hålla kortare anföranden. Vid detta sammanträde skulle, om majoriteten så önskade, en

ny omröstning över kandidatlistan äga rum bland de närvarande. Komme resultatet av denna omröstning att mer väsentligt skilja sig från resultatet av det förberedande provvalet, skulle styrelsen äga rätt att anordna ytterligare en sådan rådgivande omröstning per post med hela förbundsrådet. Styrelsen borde härvid ta hänsyn till hur många ledamöter av förbundsrådet, som var närvarande vid sammanträdet. Förbundsstyrelsen skulle slutligen med ledning av omröstningsresultatet inom förbundsrådet fastställa provvaledeln eller eventuellt provvaledlarna.

Det är ej känt i vad mån man 1952 exakt följde den uppgjorda nomineringsplanen och ej heller vad som faktiskt tilldrog sig i de olika instanserna, innan partiets provvaledel var fastställd. Vid tidigare val har man på en punkt haft ett något avvikande förfarings sätt. Då har nämligen förbundsstyrelsens på grundval av det rådgivande valet inom förbundsrådet uppgjorda förslag till provvaledel utsänts till kvinnoförbundets och ungdomsförbundets styrelser för yttranden, innan det definitivt antagits av styrelsen.

I Malmö och Hälsingborg anordnas även — såsom redan nämnts — ett rådgivande provval för att fastställa dels ordningen mellan namnen, dels hur många namn som skall medtagas på den definitiva provvaledeln. Även Landskronas och Lunds högerföreningar har regler, som nära ansluter sig till Malmös och Hälsingborgs. Då dessa föreningars bestämmelser om kandidatnominering följaktligen är mycket lika, torde det vara lämpligt att behandla dem i ett sammanhang Förnomineringen äger i Malmö rum på samma sätt som sker i de övriga nämnda städerna, nämligen genom att namnförslag från enskilda medlemmar och även vissa sammanslutningar insändes till partiexpeditionen. Vidare ordnas liksom i Stockholm ett nomineringsmöte, vid vilket de inkomna förslagen föredras och möjlighet beredes att nämna nya kandidater. Härvid gäller dock — på sätt tidigare påpekats — att förslagsställaren skall garantera att den föreslagne bl. a. är villig emottaga eventuell kandidatur. Sedan förnomineringen är helt avslutad i och med detta nomineringsmöte, upptages frågan om provvaledelns utseende till handläggning i representantskapet. — Detta representantskap består i Malmö av 75 ledamöter, vilka utses efter grunder som avses tillgodose en allsidig fördelning.¹ Förutom självskrivna ledamöter såsom presidierna i förbundsstyrelsen, stadsfullmäktiges högergrupp, kvinno- och ungdomsorganisationen samt förbundets tjänstemannasektion bör vid val av representantskap hänsyn sålunda tas till att få med företrädare för skilda väljarintressen, organisationer och samhällsområden. Som exempel härpå nämns i stadgarna bl. a. kvinnointressen, religiösa och andra kulturella intressen, industri, hantverk, gross- och detaljhandel, sjöfart, jordbruk och trädgårds-skötsel, stats-, kommunal- och privatanställda samt press och ytterområden. — Inom representantskapet verkställs nu ett rådgivande provval för

¹ § 7 i *Stadgar för Malmö Borgerliga Valmansförening*.

att bestämma ordningsföljden mellan kandidaterna å den slutliga provvalsedel, som skall utsändas till partimedlemmarna. Vid detta särskilda provval inom representantskapet är alla de föreslagna namnen uppförda i bokstavsordning. Valet tillgår på samma sätt som det rådgivande provvalet i Göteborg. Ledamöterna numrerar alltså ett visst i förväg bestämt antal kandidater — vid 1952 års val elva — genom att sätta siffran 1 framför det namn, man önskar uppfört först, siffran 2 framför det namn, som man vill sätta därefter osv. Resultatet av denna förberedande omröstning är helt avgörande för den definitiva provvalsedelns utseende. Även i Hälsingborg och Lund bestämmas ordningsföljden mellan namnen på provvalsedeln genom omröstning inom ett representantskap.

Dessa detaljerade och omständliga regler för bestämmandet av provvalsedlarnas utseende, vilka tillämpas i såväl Göteborg som fyrstads-kretsen skulle ytligt sett kunna sägas böttna i en misstro mot den på flertalet andra håll brukade metoden att uppställa kandidaterna i bokstavs-följd. Sistnämnda system kan sålunda tänkas innebära en viss favör för kandidater, vilkas namn har begynnelsebokstäver ur alfabetets främre hälft. För att undvika detta har alltså den utvägen valts att presentera kandidaterna i en av ett representantskap eller liknande församling rekommenderad ordning. Det verkliga skälet till att man inom de nämnda stadsvalkretsarna till skillnad från exempelvis Stockholmshögern tillämpar detta invecklade förfarings-sätt torde emellertid ligga på ett annat plan. Avsikten bakom anordnandet av provval synes nämligen vara helt olika inom skilda valkretsar. Såsom kommer att klargöras längre fram förefaller provvalen i Stockholm och på flera andra håll närmast tjäna som ett slags institut för att undersöka stämningarna inom partiet. Resultatet av provvalet är därför endast vägledande vid kandidatlistornas uppgörande. I Göteborg och fyrstads-kretsen synes man däremot icke alls syfta till någon opinionsmätning, utan här fattas det reella avgörandet om valsedlarnas utseende redan under förberedelserna till provvalen, medan resten av förloppet närmast är ett formellt arrangemang avsett att på ett tidigt stadium presentera kandidatlistan för den aktiva medlemskadern.

Blekingehögern har i sina nya nomineringsbestämmelser upptagit en hel del av de större städernas provvalregler. Liksom hittills redan skett i detta förbund skall även enligt dessa nya anvisningar partiets lokalavdelningar och enskilda medlemmar samt övriga högerrättade väljare genom utsända cirkulär och annonser i lämpliga tidningar anmodas inkomma med preliminära namnförslag. Sedan förslagen insänts till viss i cirkulären och annonserna bestämd tidpunkt skall förbundsrådet sammanträda och uppgöra en provvalsedel upptagande tjugo namn ordnade i bokstavsordning. Om olika yrkeskategorier eller delar av länet ej blivit representerade under förnomineringen äger förbundsrådet nominera ytterligare erforderliga namn. Kan enighet om namnen icke erhållas inom förbundsrådet skall slutet omröst-

ning företagas namn för namn. Endast förbundsmedlemmar får uppföras på provvaledeln. Förbundsstyrelsen skall därefter tillskriva samtliga på provvaledeln upptagna personer med förfrågan, om de står till förfogande. För den händelse någon eller några av de föreslagna kandidaterna ej skulle vara villiga att uppsättas på partiets valedlar har förbundsstyrelsen rätt att uppföra annat eller andra namn. Några ytterligare namn skall därefter icke få uppföras på provvaledeln.

Provvalekniken

Vad sedan angår själva det tekniska genomförandet av provvalen så användes skilda tillvägagångssätt. I allmänhet utsändes provvaledlarna per post till samtliga partimedlemmar. Enda undantaget från denna regel bland de här berörda valkretsarna i fråga om 1952 års nominering gäller Gävleborgs län, där distribueringen skedde genom lokalföreningarna eller partiets platsombud i kommuner utan lokalförening. Enligt uppgift lär dock denna senare distributionsform ej ha fungerat på ett fullt tillfredsställande sätt. Med provvaledlarna brukar följa anvisningar och bestämmelser för provvalet samt upprop till medlemmarna, vari betonas vikten av största möjliga deltagande i provvalet, så att ett fullt representativt utslag erhålles. I Stockholm och Göteborg har man dessutom den väsentliga regeln att till provvaledeln foga en kort presentation av de där uppförda kandidaterna. Denna presentation innehåller då vanligen uppgift över yrke eller titel, födelseår, vissa examina samt olika uppdrag i politiska och fackliga organisationer m. m.

Själva provvalet tillgår så, att den röstande på ett eller annat sätt på den erhållna valedeln utmärker de kandidater han önskar se uppförda på partiets slutliga valedlar vid andrakammarvalet. Vid 1952 års val var i två provvalområden — Kalmar stad och Gävleborgs län — kandidaternas namn ej upptagna på de blanketter, som skulle lämnas in till partiexpeditionen, utan endast i en bifogad förteckning. Förhållandet var det samma vid 1948 års provval i Kristianstads län. De röstande hade alltså i dessa fall att själva skriva dit namnen. I de övriga valkretsarna kunde man däremot år 1952 nöja sig med att förpricka ett antal av de redan på valedeln befintliga namnen. Med undantag för de fem här behandlade städerna hade man emellertid även i nämnda kretsar rätt att föreslå och på provvaledlarna uppföra nya namn.¹ I allmänhet gällde det att numrerade kandidaterna i den ordning, som de enligt den röstandes mening borde förekomma på partiets slutliga valedlar. Så var dock ej fallet i Stockholm. Här skulle man i stället utvälja högst nio namn, och i rutan framför resp. namn sätta ett kryss. Det var således icke tillåtet att kryssa för fler än nio namn men väl ett mindre antal. En provvaledels samtliga förprickade

¹ Enligt Blekingehögerns nu gällande regler får några nya namn ej uppföras på provvalsedlarna.

kandidater måste alltså enligt denna metod erhålla lika röstvärde. Inom Göteborgs högerförbund ägde medlemmarna rätt att, om de var helt nöjda med förbundsstyrelsens förslag, insända röstsedeln oförändrad. I annat fall fick de numrera kandidaterna, varvid helst samtliga skulle bli numrerade. De strängaste bestämmelserna i frågan har Malmö borgerliga valmansförening. Inom denna måste nämligen samtliga på provvaledeln upptagna namn numreras, såvida provvaledeln icke skall kasseras. Dessa stränga regler torde sammanhånga med att provvalet i Malmö är decisivt och alltså ej som i övriga kretsar blott konsultativt. Även enligt Blekingeförbundets nya nomineringsbestämmelser synes avsikten vara att provvaledelns samtliga namn skall numreras. I Kalmar stad hade man begränsningar i antalet såväl uppåt som nedåt. Här skulle således uppföras minst fem och högst tio namn. Övriga förbund med provvalteknik uppställde mindre rigorösa bestämmelser. I Jönköpings och Västmanlands län förordades visserligen, att den röstande skulle numrera de enligt hans bedömning tio främsta namnen, men något förbud mot vare sig fler eller färre namn fanns icke. De tre återstående förbunden — Södra Älvsborgs, Dalarnas och Gävleborgs — överlämnade helt åt de enskilda medlemmarna att avgöra hur många kandidater, som skulle förprickas.

Enligt Stockholms högerns anvisningar för 1952 års provval skulle valedeln, sedan vederbörlig förkryssning ägt rum, inläggas i ett bifogat mindre kuvert (innerkuvert), som därefter skulle tillslutas och i sin tur utan någon påskrift inläggas i ett likaledes bifogat större kuvert (ytterkuvert) på vilket förbundets adress fanns tryckt. På baksidan av ytterkuvertet skulle avsändarens namn och adress samt församling tydligt anges, så att förbundsexpeditionen skulle kunna kontrollera att avsändaren verkligen var röstberättigad, dvs. medlem i förbundet. Skulle vederbörandes namn och adress saknas, komme försändelsen att kasseras. Vidare meddelades att anordningen med såväl ytter- som innerkuvert var en garanti för att valhemligheten skyddades.

Nästan identiskt samma regler som i Stockholm tillämpades år 1952 i städerna Göteborg, Malmö, Hälsingborg och Kalmar samt i Hallands län och Älvsborgs läns södra valkrets och vidare i Kristianstads län år 1948. Liknande bestämmelser skall i fortsättningen även komma till användning i Blekinge län. I Göteborg och Malmö fanns dessutom möjligheter för äkta makar att nedlägga sina innerkuvert i samma ytterkuvert. Inom de områden av Göteborgs och Bohus län, där provval anordnades 1952, skedde kontroll genom att den röstande med sitt namn undertecknade provvaledeln. Namnteckningen bortklippes sedan av röstmottagaren före valedelarnas framläggande till sammanräkning. Ett betydligt enklare förfaringsätt användes av förbunden i Jönköpings, Västmanlands, Kopparbergs och Gävleborgs län. I dessa valkretsar var det tillräckligt att inlägga provvaledeln i endast ett kuvert och i de båda sistnämnda kretsarna angavs

t. o. m. särskilt att de röstandes namn icke behövde utsättas. Här fäste man således ej något avseende vid kontrollen av om vederbörande var berättigad att delta eller icke.

För röstavgivningen vid provval har i allmänhet anslagits en tid av en till två veckor. Vid t. ex. 1952 års nomineringar synes partimedlemmarna i samtliga provvalområden ha erhållit valsedlar och upprop om provvalet minst tio dagar innan tiden utgick för röstavlämningen. I ett par fall hade däremot tiden för röstavgivning utsträckts till mellan tre veckor och en månad. Såsom redan torde ha framgått av den nu lämnade redogörelsen skulle provvalsedlarna insändas med posten eller inlämnas till förbunds-expeditionen. Inom åtminstone några förbund kunde försändelserna befordras utan avgift för den röstande. I Gävleborgs län, där på sätt ovan har framhållits distribueringen av provvalsedlarna skedde genom lokalföreningarna eller partiets platsombud, kunde även inlämnandet av valsedlarna göras till dessa.

Deltagandet i provvalen

Den kanske intressantaste frågan i samband med provvalen gäller deltagarantalet. Avsikten bakom införandet av dessa skilda provvalsystem har nämligen varit och är så fortfarande att vidga kretsen av de personer, som ges tillfälle deltaga i nomineringarna. Från att ursprungligen ha varit en i stort sett intern angelägenhet för olika delegeradeförsamlingar har man således inom flera förbund strävat efter att bl. a. just genom provval bereda möjlighet för de enskilda medlemmarna att medverka vid nomineringsfrågans handläggning. Bakom denna strävan torde emellertid, som redan påpekats, ligga helt väsensskilda överväganden. I en del fall har provvalen tydligen främst tillkommit för att söka mäta opinionen, i andra har man troligen i första hand önskat genom provvalen överbrygga eventuella motsättningar mellan förbundsledningen och den stora kretsen av partimedlemmar. Förutsättningen för att provvalen skall få något större värde såsom opinionsinstitut är att man uppnår ett relativt stort valdeltagande. Detta har även insetts av förbundsledningarna, varför man — på sätt tidigare nämnts — i uppropen till medlemmarna framhållit önskvärdheten av att varje medlem deltagar i provvalen.

I fråga om provvalen under 1952 års nomineringsprocedur finns relativt säkra och preciserade uppgifter tillgängliga, mestadels i form av särskilda sammanräkningsprotokoll. Däremot synes ej på ett par undantag när några sådana uppgifter ha bevarats för tidigare val. I *tabell 2* upptages för varje berört område antalet deltagare i 1952 års provval. Detta antal har vidare ställts i relation till antalet partimedlemmar i maj 1952 samt till antalet avgivna höger röster vid 1952 års andrakammarval.

Tabell 2. Antal deltagare i 1952 års provval inom högern¹

Valkrets (del därav)	Antal deltagare i prov- valet	Antal partimed- lemmar	Deltagare i procent av medl.	Antal erhållna röster vid valet 1952	Deltagare i procent av höger- röster	Uppgifter om 1948 års provval ²
Stockholms stad	3 692	17 327	21,3	78 559	4,7	Provval 1948
Jönköpings län	959	5 542	17,3	21 343	4,5	»
Kalmar stad	122	923 ³	13,2	3 559 ⁴	3,4	»
Malmö stad	ca 700 ⁵	4 429	ca 16	30 000 ⁴	2—3	»
Hälsingborgs stad ⁶	ca 500	2 480	ca 20	9 501 ⁴	5—6	»
Hallands län	ca 1 000	3 506	ca 29	12 348	ca 8	
Göteborgs stad	916	3 942	23,2	22 039	4,2	1948 var pro- centalen resp. 25 o. 4
Älvsborgs södra	1 024	7 341	13,9	23 272	4,4	1948 var pro- centtalen resp. 30 o. 9
Västmanlands län	329	3 752	8,8	8 468	3,9	
Kopparbergs län	384	3 354	11,4	13 672	2,8	
Gävleborgs län	276	4 113	6,7	10 967	2,5	

¹ Utöver de i tabellen upptagna förekom 1952 provval även inom två områden av Göteborgs och Bohus län (Uddevalla stad och Norrvikens domsaga). Närmare uppgifter om dessa provval har ej kunnat erhållas.

² Utöver de i kolumnen upptagna förekom 1948 även provval i Gotlands och Kristianstads län. I fråga om det förra saknas närmare uppgifter. I Kristianstads län deltog 15—20 procent av partimedlemmarna, vilket innebär 4—5 procent av de vid andrakammarvalet högeröstande.

³ Siffran som gäller årsskiftet 1952/53, har hämtats från *Högerföreningen i Kalmar årsmöte*. (Kallelsen återfunnen bland Kungl. Bibliotekets småtryck.)

⁴ Beräknad siffra. Poströsterna utproportionerade på valkretsens olika delar.

⁵ Siffran 700 har uppskattats med ledning av generalprotokollet över detta provval. Ur detta protokoll kan man räkna fram att endast 635 godkända valsedlar avgavs. Reglerna för röstavgivningen var emellertid mycket stränga, varför man torde kunna räkna med en tämligen stor kassation. — Från Malmö borgerliga valmansförening har deltagarantalet uppskattats till ca 1 000-talet medlemmar.

⁶ Om övriga delar av fyrstadsvalkretsen (Landskrona och Lunds städer) saknas uppgift.

Vid ett studium av tabell 2 är det två ting som bör hållas i minnet. För det första är — såsom framgått av den tidigare redogörelsen — medlemmar i partiets kvinnorörelse och ungdomsrörelse automatiskt även medlemmar i resp. valkretsförbund. I de angivna siffrorna över antalet partimedlemmar är följaktligen dessa båda grupper inräknade. Häri ingår då också medlemmar, vilka ännu ej uppnått den allmänna rösträttsåldern och vilkas intresse för kandidatnomineringarna möjligen kan väntas vara mindre än övriga medlemmars. De nu nämnda grupperna äger alltså deltaga i provvalen, men i vilken utsträckning de faktiskt utnyttjar sin rösträtt därom saknas närmare kännedom. Författningsutredningen riktade den frågan till valkretsförbunden, om man kunde ange hur många, vilka icke uppnått den för andrakammarvalet stadgade åldern, dvs. partimedlemmar i åldern 18—21 år, som deltog i 1948 och 1952 års provval. Svaren härpå blev emellertid mycket obestämda. Icke i något fall hade man registrerat från vilka olika slags medlemskategorier provvalsedlarna hade inkommit. Från flertalet provvalområden har dock framhållits att det troligen var ett mycket begrän-

sat antal deltagare ur den angivna åldersgruppen. I några förbund har emellertid antalet uppskattas till mellan fem och tio procent av det totala antalet provvaldeltagare.

Den andra punkten, som bör observeras, när det gäller att bedöma till vilken grad man lyckats aktivisera nomineringsprocessen i de här berörda valkretsarna, är att även inom högern blott medlemmar tillåtes delta i provvalen. Endast mellan en tredjedel och en fjärdedel av partiets väljare är emellertid partiorganiserade, varför även vid ett högt provvaldeltagande blott en mindre del av partiets väljarunderlag har medverkat vid nomineringen. I avsikt att belysa detta problem har uppgifterna över antalet högerväljare 1952 medtagits i tabellen.

Vad sedan angår frågan hur många partimedlemmar, som faktiskt utnyttjar sin rösträtt vid provvalen, kan man till en början konstatera, att genomsnittligt sett uppvisar städerna under 1952 års provval ett högre procentuellt deltagarantal än landsbygdsområdena. Ett undantag utgör dock det relativt tätbefolkade Hallands län, varifrån uppgifterna emellertid är tämligen osäkra. Skillnaderna i valdeltagande mellan de båda olika typerna av valkretsstrukturer är ej av den storleksordningen att man vågar dra några säkra slutsatser angående t. ex. de olika förusättningarna att hålla kontakt med medlemmarna i en stad och inom ett län med dess större avstånd m. m. Det förhåller sig dessutom samtidigt så att samtliga de nämnda städerna har en tradition att falla tillbaka på i fråga om provval, medan fyra av de övriga valkretsförbunden år 1952 för första gången gjorde försöket att införa ett hittills alldeles oprövat nomineringssystem. Vidare har informationen om provvalen genomgående skötts bättre inom stadsvalkretsarna. Vilken faktor, som skall anses ha varit den främsta orsaken till de uppkomna skiljaktigheterna, är svårt att avgöra. För de båda senare talar emellertid två omständigheter. För det första uppvisar Jönköpings län, där även tidigare provvaltekniken tillämpats, ett valdeltagande som relativt sett ligger betydligt närmare stadsområdenas än de mer landsbygdsbetonade valkretsarnas, och för det andra deltog nästan en tredjedel av medlemmarna i Södra Älvsborgs högerförbund i 1948 års provval. Orsaken till det avsevärt sämre resultatet 1952 i den senare valkretsen torde delvis kunna förklaras med att ett för den röstande mer komplicerat system användes 1952 än 1948.

Även andra faktorer än de nu berörda kan emellertid tänkas påverka valdeltagandet i såväl positiv som negativ riktning. Förhållandet att mindre än tio procent av medlemmarna deltog i provvalen i Västmanlands och Gävleborgs län kan således även ses mot den bakgrunden, att högern vid 1952 års val ej hade några större mandatchanser i dessa båda valkretsar. I den sistnämnda erhöll troligen vidare — av skäl som redan angivits — icke alla medlemmar provvalseدلار. Såsom framgått av den ovan lämnade uppgiften från Södra Älvsborgs högerförbund kan valdeltagandet dessutom

bli avhängigt av själva röstningstekniken. I Göteborgs stad behövde ju medlemmarna, om de var helt tillfreds med den uppgjorda provvaledeln, endast återsända denna oförändrad. Här uppnåddes också det (på helt tillförlitliga siffror grundade) största relativa provvaldeltagandet 1952. I Kalmar stad och Gävleborgs län, där provvalblanketterna var blanka och de röstande hade att själva ifylla dessa med lämpliga namn, erhöles däremot det för resp. städer och landsbygdsbetonade områden procentuellt sett sämsta valdeltagandet.

Som mest deltog i 1952 års provval mellan en fjärdedel och en femtedel av partimedlemmarna. Detta är i och för sig icke så litet, men i beaktande av förbundsledningarnas upprop, vari betonades nödvändigheten av att alla medlemmar skulle utnyttja sin rätt att deltaga kan man icke heller anse deltagarprocenten som påfallande hög. Ställer man sedan siffrorna på antalet röstande i provvalen i relation till antalet avgivna höger röster vid samma års andrakammarval, finner man att endast mellan två och fem procent av höger väljarna har deltagit i förbundens provval. Även inom de förbund, som tillämpar förfaringssättet med provval, har man således ej nått särskilt långt i sina försök att erhålla en aktiv medverkan i kandidatnomineringarna från partiets väljare. Man torde dock ha nått längre än på andra håll inom partiet.

Röstsammanräkningen

Sammanräkningen av provvaledlarna handhas i allmänhet av särskilda av förbundsstyrelsen eller dess arbetsutskott utsedda kontrollanter. I Häl-singborg tillämpas den ovanliga regeln att sammanräkningen kontrolleras av notarius publicus. Vid den granskning av de inkomna försändelserna, som härunder företages, förfar man på olika sätt. Inom några valkretsförbund — Västmanlands, Kopparbergs och Gävleborgs — var en sådan granskning helt obefintlig eller endast formell i samband med 1952 års provval. Någon kassation av valedlar förekom icke här. Inom andra förbund återigen följde man däremot ganska stränga principer, vilka ledde till att vissa valedlar förklarades ogiltiga. I t. ex. Göteborgs stad kasserades 40 stycken försändelser utan angiven avsändare, 15 stycken försändelser från medlemmar, som ej betalt medlemsavgift för 1951 och 1952, samt 8 försändelser, vars avsändare icke kunde återfinnas i medlemsregistret. Sammanlagt blev alltså 63 av 916 avgivna röster kasserade. Liknande bestämmelser för granskningen synes ha använts inom andra förbund. På en del håll tillkom ju 1952 dessutom som kassationsskäl, att provvaledlarna upptog för många eller för få namn, eller att valedlarna icke inkommit inom föreskriven tid. Lika stor relativ andel av de avgivna rösterna som i Göteborg förefaller dock ej ha blivit ogiltigförklarad inom något annat provvalområde — kanske med undantag av Malmö stad. I Stockholm t. ex. kasserades 90 valedlar av nästan 3 700 avgivna och i Kalmar stad fyra av 122.

Vid själva sammanräkningen av de godkända rösterna kommer något skilda metoder till användning. I alla 1952 års provvalområden utom Stockholms stad begagnade man sig av något rangordningssystem, dvs. ett system där kandidaterna poänggraderas olika allt efter den placering de erhållit på valsedeln. I Stockholms stad däremot, där den röstande skulle sätta ett kryss framför nio av honom utvalda namn, fick alla de på en valsedel förprickade kandidaterna vardera en röst. Sedan sammanräknades kandidaternas röster från de olika valsedlarna.

Poängsättningen enligt de skilda rangordningsmetoderna kan vara utformad på något olika sätt. Det vanligaste är att kandidat, som erhållit plats-siffra 1, får tio poäng, att plats-siffra 2 ger nio poäng, plats-siffra 3 åtta poäng osv. så att kandidat, som erhållit plats-siffra 10, får en poäng. Detta system brukades sålunda i bl. a. Jönköpings, Västmanlands och Gävleborgs län samt Kalmar stad. I stort sett samma regler för sammanräkningen användes inom Göteborgs högerförbund. Här gav man dock de främst placerade namnen en viss ytterligare fördel. Kandidat, som placerats först på en valsedel, erhöll nämligen här tretton poäng, nästa fick tio, tredje plats gav åtta poäng, varefter samma poängberäkning som ovan tillämpades. I Älvsborgs läns södra valkrets, där 31 namn var upptagna på provvalsedeln, ägde den röstande rätt att numrera lika många kandidater. Vid röstsammanräkningen gav en förstaplacering 31 poäng, andra plats 30 poäng osv. ner till att 31:a platsen gav en poäng. I Blekinge län, där provvalsedelns alla tjugo namn skall numreras, erhåller första namnet tjugo poäng, andra namnet nitton osv. — Inom dessa provvalområden summerades därefter poängen för varje kandidat från alla valsedlar, varvid den kandidat, som erhållit den högsta sammanlagda poängsumman, uppsattes först i slutprotokollet och sedan de olika kandidaterna efter storleken av deras sammanräknade poäng-tal. I Malmö tillämpade man däremot en rent motsatt poängberäkning. Den kandidat som här erhållit plats-siffra 1 fick en poäng, plats-siffra 2 gav två poäng osv. tills sista namn — det elfte — erhöll elva poäng. Vid slutsammanräkningen blev följaktligen den kandidat uppsatt först, som erhållit lägst poängsumma.

Resultatet av provvalen

I fråga om resultatet av 1952 års provval kan följande sägas. Inom de tre förbund — Malmö, Göteborg och Gävleborg — där kandidaterna hade uppförts på provvalsedlarna i en viss av de förberedande nomineringsinstan-serna rekommenderad ordning (ej i bokstavs-följd eller efter lottdragning), var denna ordning tydligen helt avgörande för valets utgång. Medlemmarna i Göteborgshögern hade som bekant rätt att, om så önskades, sända in val-sedlarna oförändrade. Så skedde även i stor utsträckning; av sammanlagt 853 godkända valsedlar var 653 helt överensstämmande med förbundssty-relsens rekommendation, medan alltså 200 valsedlar hade ändrats på vissa

punkter. De sammanräknade poängtalerna för de olika kandidaterna företer även en tämligen jämnt fallande skala allt efter namnens placering på provvaledeln. Ungefär samma förhållande är påvisbart i fråga om provvalet i Malmö, där dock samtliga de på provvaledeln upptagna kandidaterna — men inga andra — måste numreras. Flertalet röstande synes vid denna numrering helt ha följt valedelns ordning. Provvalet ledde således ej heller här till någon ändring av den förberedande nomineringens resultat. Detta förhållande ter sig emellertid icke särskilt anmärkningsvärt utan är snarare vad man i förväg kunde ha förutsatt med hänsyn till de erfarenheter, som har vunnits i fråga om väljarnas handlingsmönster vid de allmänna valen. Vid dessa företages ju strykningar eller tillägg på de av partierna tryckta valedlarna i förvånansvärt liten utsträckning. Märkligare är då utgången av provvalet i Gävleborgs län. Här hade nämligen den röstande att själv på den blanka provvalblanketten skriva ner de namn, som han önskade föreslå. För att emellertid så att säga få igång valet hade förbundets arbetsutskott beslutat att i meddelandet om provvalet nämna fem tänkbara namn, samtidigt som det betonades att den röstande — till skillnad från vad som var fallet i Malmö och Göteborg — var helt obunden av dessa namn och fritt kunde föreslå andra kandidater. Slutresultatet blev dock här likt det i Malmö och Göteborg. De fem i meddelandet uppräknade kandidaterna fick nämligen en förkrossande majoritet över övriga framförda namn. Emellan de fem kandidaterna fördelade sig dessutom antalet erhållna poäng efter exakt den ordning, i vilken namnen var nämnda i meddelandet. Medan den främste kandidaten erhöll drygt 2 000 poäng och den femte fick närmare 1 400, uppnådde den närmast följande blott en poängsumma på något över 230.

I de övriga provvalområdena hade kandidaterna ej rekommenderats i någon bestämd ordning. Här var — med undantag för Stockholms stad — namnen uppförda i bokstavsföljd på provvaledeln. Vidare ägde partimedlemmarna rätt att å provvaledlarna upptaga andra namn än de förnominerade. Det senare synes emellertid ej ha skett annat än i mycket obetydlig omfattning. I varje fall erhöll vid provvalen i samtliga de nu berörda områdena alla förnominerade kandidater fler poäng än någon annan kandidat. Vad sedan angår ordningen mellan de förnominerade kandidaterna så resulterade provvalen i att på ett undantag när alla riksdagsmän, som stod under omval, eller förutvarande riksdagsmän placerade sig främst. Undantaget utgöres av Älvsborgs läns södra valkrets, där nämligen partiets riksdagsman blott erhöll andra platsen i sammanlagt poängtal, närmast efter honom på tredje plats följde dessutom en förutvarande riksdagsman. Poängskillnaderna mellan de tre främsta kandidaterna var dock här förhållandevis små. På ett par andra håll var det däremot en markant skillnad i poäng mellan den vid provvalet segrande kandidaten och de närmast följande. I Jönköpings län t. ex. erhöll partiets riksdagsman i länet nästan 9 000 poäng, under

det att den andre kandidaten i ordningen fick drygt 3 500 poäng. Inom Dalahögern uppsattes en tidigare riksdagsman som första namn på bortemot 350 provvaledlar, medan ingen annan kandidat stod främst på fler än tolv valedlar. Även i Kalmarvalet placerade sig partiets andrakammarrepresentant främst, dock ej med särskilt stor marginal framför de närmast följande kandidaterna. Vid detta sista konstaterande måste man emellertid hålla i minnet, dels att det endast var partimedlemmarna i Kalmar stad som röstade, dels att länets riksdagsman närmast är att betrakta som företrädare för jordbrukar- och landsbygdsintressen.

Inom Stockholmshögerns förbund slutligen hade, såsom redan nämnts, vid fastställandet av provvaledlarnas utseende de förnominerade kandidaterna utlottats i fyra olika grupper. Resultatet av provvalet i Stockholm är av särskilt intresse därför att rösterna har fördelats på resp. manliga och kvinnliga väljare. För det första kan man av denna redovisning utläsa, att flertalet av de insända 3 700 provvaledlarna måste ha kommit från kvinnliga partimedlemmar, vilket kan tyda på att partiets kvinnorörelse här är särskilt aktiv. Denna omständighet, att ett större antal kvinnor än män deltog i 1952 års provval, har emellertid delvis sin förklaring i att kvinnorna även överväger inom partiorganisationen, varför alltså företeelsen med det högre provvaldeltagandet ej behöver äga någon generell tillämplighet.¹

Vidare har denna uppdelning av rösterna efter kön gjort det möjligt att se vilken typ av kandidater, som förefaller attraktiv för resp. manliga och kvinnliga väljare. Till en början kan man då konstatera det ej särskilt förvånande faktum, att de kvinnliga kandidaterna erhöll den övervägande delen av sina röster från kvinnliga väljare. Den kandidat, som sålunda uppnådde det högsta rösttalet hos de kvinnliga väljarna, var partiets kvinnliga andrakammarledamot, och först som nummer två i ordningen kom den kandidat, som totalt erhöll flest röster. Den kvinnliga riksdagsledamoten fick stöd av sex hundra fler kvinnliga väljare än manliga av totalt mindre än 3 000 erhållna röster, men det bör dock i detta sammanhang framhållas, att även hennes förvärv av manliga röster var av den storleksordning, att det endast överträffades av två manliga konkurrenter. De övriga fem på provvaledlarna upptagna kvinnliga kandidaterna erhöll resp. 64, 67, 75, 78 och 73 procent av sina röster från kvinnliga medlemmar. Här bör dock inskjutas att ca 55 procent av alla avgivna röster kom från kvinnor. Utöver detta ganska naturliga förhållande att de kvinnliga kandidaterna haft sitt främsta stöd från de kvinnliga partimedlemmarnas sida, kan man av det tillgängliga siffermaterialet utläsa att även vissa andra typer av kandidater särskilt synes appellera till de kvinnliga väljarna. En på provvaledeln upptagen prästman placerades t. ex. av de

¹ Jfr dock vad som i följande avsnitt sägs om deltagandet i Örebro län vid omröstningarna inom lokalavdelningarna.

sistnämnda på fjärde plats, medan han kom först på sjunde plats hos de manliga väljarna. En annan kandidat, som var läkare, erhöll nästan 60 procent av sina röster från de kvinnliga medlemmarna. Med dessa exempel skall emellertid här ej påstås, att det är den utsatta yrkesbeteckningen som varit avgörande vid röstningen. Givetvis har kändedomen om de enskilda kandidaternas person spelat en mycket stor roll. Dessa skiljaktigheter i tendensen hos manliga och kvinnliga väljare att stödja vissa slags kandidater är dock i en del fall så framträdande att de bör tillmätas betydelse.

Till liknande resultat kommer man, om man undersöker vilka kandidater de manliga partimedlemmarna föredrar eller icke föredrar. Detta har ju till en viss del indirekt framgått av det föregående. Så t. ex. röstade männen i förhållandevis liten utsträckning på kvinnliga kandidater. Av de fyra av de manliga väljarna sämst placerade 22 kandidaterna var således tre kvinnor, och av de sista sex var fyra kvinnor. Detta är anmärkningsvärt många med hänsyn till att provvaledeln endast upptog sex kvinnliga kandidater. Däremot erhöll de på provvaledeln uppförda representanterna för näringslivet sitt kraftigaste stöd från de manliga partimedlemmarna. Dessa kandidater var i stort sett de enda, vilka vid provvalet erhöll flera manliga än kvinnliga röster. Som exempel kan nämnas att en direktör kom i fjärde förslagsrummet hos de manliga väljarna men först på åttonde plats hos de kvinnliga.

Vad resultatet av provvalet i Stockholm för övrigt angår så förtjänar framhållas att de tre riksdagsledamöter, som stod under omval, även i detta fall placerade sig på de allra främsta platserna. En av dessa riksdagsmän var vid tiden för nomineringen representant för en valkrets i en helt annan del av riket, men trots detta uppnådde han denna mycket framträdande placering. Förutom de rent personliga kvalifikationerna torde det förhållandet, att han på provvaledeln stod angiven såsom riksdagsman, ha spelat en viss om än kanske mindre roll vid röstningen.

Omröstningar inom lokalavdelningarna

Besläktade med provvalen är de s. k. omröstningarna inom lokalavdelningarna. På sätt tidigare sagts har här eftersträfvats att noggrant särhålla de båda begreppen, fastän man på vissa håll även om omröstningarna använder benämningen provval. Vid provval är det den enskilde partimedlemmens röst som tages i betraktande, under det att vid omröstningar lokalavdelningarna avger ett kollektivt votum, vilket åsättes ett röstvärde i förhållande till exempelvis avdelningens medlemsnumerär.

Under förberedelserna till 1952 års val tillämpades ett nu antytt nomineringssystem i ungefär en fjärdedel av andrakammarvalkretsarna. Detta var fallet i bl. a. Kronobergs, Kalmar — såväl norra som södra högerförbundet — Blekinge, Örebro, Jämtlands och Västerbottens län. I Blekinge län ägde,

såsom i annat sammanhang påpekats, denna omröstning rum redan i samband med den förberedande nomineringen, medan inom övriga förbund omröstningarna föregicks av ett förnomineringsförfarande i vanlig ordning. I Kronobergs och Kalmar län tog detta formen av en intern handläggning inom förbundsstyrelsen eller förbundsrådet, i övriga här berörda valkretsar insändes preliminära namnförslag av lokalavdelningarna och i något fall även av enskilda medlemmar.

Regeln vid omröstningar synes vara att de under förnomineringen framkomna namnen sammanställas i bokstavsordning och därefter utsändes till samtliga högerföreningar. Så skedde dock ej 1952 (men däremot 1948) inom Blekingehögern, hos vilken någon namnförteckning icke förekom. Med denna sammanställning över de förnominerade kandidaterna brukar följa anvisningar för hur omröstningarna skall genomföras. Dessa anvisningar är på en del håll mycket utförliga, medan man på andra håll nöjer sig med ett kort meddelande. Ett exempel på det senare utgör förfarings sättet inom Jämtlands högerförbund år 1952. Här utsändes i mitten av februari sammanställningen av de inkomna namnförslagen tillsammans med en allmän cirkulärskrivelse. I denna cirkulärskrivelse ingick som en punkt bland flera ett kort meddelande, att de föreningar som så önskade kunde företaga provnominering. Resultatet av denna skulle vara anmält till länsförbundet senast den 15 mars. Vidare meddelades att även andra namn än de som återfanns i den bifogade förteckningen givetvis fick nomineras. Några som helst anvisningar för omröstningen utöver det nu sagda synes ej ha givits. Särskilt bör här uppmärksammas, att lokal-föreningarnas deltagande i omröstningen var fakultativt, dvs. de uppmanades icke direkt att delta, men kunde göra så om det befanns önskvärt. Detta tillvägagångssätt skiljer sig avsevärt från en del andra högerförbunds.

I t. ex. Kalmar läns norra högerförbund, som i sina stadgar (§ 11) har intagit speciella bestämmelser om omröstning inom de lokala föreningarna vid kandidatnominering, utsändes en särskild skrivelse till ordförandena i högerföreningarna. I rubriken till skrivelsen angavs, att det gällde ett viktigt meddelande samt att skrivelsen skulle föredragas vid föreningarnas kandidatnomineringsmöten. Den nämnda skrivelsen innehöll bl. a. följande: Enligt förbundsstyrelsens beslut skulle föreningarnas kandidatnomineringsmöten hållas i så god tid, att protokollsutdrag rörande kandidatförslagen kunde på en till skrivelsen fogad bilaga vara förbundsexpeditionen tillhanda senast den 10 mars. Till föreningens möte måste kallas, förutom medlemmarna i högerföreningen, medlemmarna i högerns kvinnoförening och ungsvenska förening, om sådana föreningar fanns. Detta borde helst ske genom skriftlig kallelse. De föreningar som så önskade kunde få kallelser utsända genom förbundsexpeditionens försorg, blott det anmäldes i god tid till expeditionen. — Föreningarna fick uppsätta högst tio namn

på sitt förslag till kandidatlista, och dessa kandidater skulle uppföras i den ordning de önskades placerade på den slutliga valsedeln. Därvid skulle även få upptagas andra namn än de som var medtagna på den bifogade förteckningen. De av föreningarna upprättade kandidatförslagen fick ej publiceras i pressen.

Liknande utförliga anvisningar för omröstningarna inom lokalföreningarna utfärdades i Blekinge län. Här kunde — som framhållits under redogörelsen över förnomineringen — varje förening endast sätta upp fem namn på förslag. I Blekingehögerns skrivelse meddelades dessutom att om enighet inom föreningen icke kunde vinnas om kandidatlistan, skulle slutna omröstning företagas namn för namn. Från övriga valkretsförbund, som tillämpat det nu behandlade omröstningsförfarandet, har det ej gått att erhålla närmare upplysningar om hur detta varit avsett att genomföras. Nämnas kan blott att i Kronobergs län fanns 1952 två olika slags blanketter för högerföreningarnas nomineringsförslag. Den ena blanketten, som lämnade plats för fem namn, var avsedd att användas vid uppgörande av förslag till kandidater i de fall man önskade att endast en lista skulle förekomma vid andrakammarvalet, medan den andra skulle användas om flera kandidatlistor önskades. På den senare blanketten gavs föreningarna möjlighet att framföra två skilda listförslag, vardera omfattande fem kandidater.

Vad beträffar deltagandet i förbundens omröstningar är uppgifterna icke lika rikhaltiga som de var i fråga om provvalen. Framför allt har blott sporadiska besked kunnat erhållas om hur många personer som deltagit i föreningarnas nomineringsmöten. Upplysningar på denna punkt finnes endast från två förbund. I Blekinge län var — såsom i annat sammanhang framhållits — sammanlagt 672 personer närvarande vid dessa föreningsmöten. Under förutsättning att så gott som alla dessa personer var medlemmar i förbundet skulle omkring tjugo procent av medlemsnumerären ha deltagit vid 1952 års omröstningar. Från Kalmar läns norra högerförbund har uppgivits att ca 25 procent av medlemmarna deltog i föreningarnas nomineringsmöten 1952. Uppgifterna från dessa båda valkretsförbund tyder på att aktiviteten från de enskilda medlemmarnas sida icke skulle vara särskilt mycket större i områden med omröstningsförfarande än i provvalområden. Som jämförelse kan nämnas att det till de båda berörda kretsarna näraliggande Jönköpings län hade ett deltagarantal i provvalen på drygt sju procent.

Däremot synes de lokala föreningarna i stor utsträckning ha deltagit i sina förbunds provnomineringar. Från tre valkretsförbund — Kalmar läns norra, Örebro och Jämtlands — har sålunda uppgivits, att samtliga deras lokalföreningar 1952 insände omröstningsresultat till förbundsexpeditionerna. Vad angår Jämtlands län är uppgiften rätt märklig med hänsyn till att förbundsmeddelandet till föreningarna ej var av särskilt ma-

nande karaktär. Här kan måhända det förhållandet ha spelat in att kampen om valkretsens sista mandat väntades bli ytterst hård, med en klar chans för högern att erövra en plats, vilket särskilt kan ha sporrat intresset för nomineringen. I Kronobergs län inkom listförslag från 39 av totalt 49 föreningar. Inför 1948 års val deltog i samma valkrets 37 högerföreningar i förbundets omröstning. Såsom i ett tidigare avsnitt påpekats, ordnade 1952 24 av Blekingehögerns 26 föreningar nomineringsmöten. Slutligen har från Kalmar läns södra högerförbund meddelats, att de allra flesta av dess föreningar inkom med kandidatförslag till förbundsexpeditionen.

Röstsammanräkningen handhades under 1952 års provnomineringar i allmänhet av förbundsstyrelsens arbetsutskott eller av särskilda av styrelsen utsedda kontrollanter. Inom en del förbund skulle föreningarnas omröstningsresultat insändas i form av vidimerade protokollsutdrag, inom andra förbund hade man att ifylla speciella omröstningsblanketter, vilka skulle vara undertecknade av exempelvis föreningsordföranden. Vid sammanräkningen synes till skillnad från vad som oftast var fallet i samband med provvalen någon särskild granskning av de inkomna förslagens giltighet helt naturligt icke ha varit erforderlig; i varje fall har ej något förbund sett sig nödsakat att kassera från lokalföreningarna insända omröstningsresultat.

Metoderna för beräkning av kandidaternas röstvärden skiftar mellan olika förbund. Kalmar läns norra högerförbund tillämpar det systemet, att varje högerförening har samma röststyrka oavsett antalet medlemmar eller antalet högerröster inom föreningens verksamhetsområde. Såsom ovan sagts skulle varje förening här uppgöra ett namnförslag upptagande högst tio kandidater. En föreningens första namn erhöll vid sammanräkningen tio poäng, andra namnet nio poäng, tredje åtta poäng osv. Kandidaternas poängtal från de olika föreningarnas valsedlar sammanräknades sedan, varvid den kandidat, som erhöll högsta sammanlagda poängsumman, uppsattes först i slutprotokollet och därefter de skilda kandidaterna efter storleken av deras samlade poängsumma. Om denna sammanräkningsmetod har förbundets ombudsman uttalat, att den lider av en del brister. På grund av att någon hänsyn ej togs till föreningarnas storlek kan nämligen ett missvisande resultat uppnås, t. ex. i det fall att många små föreningar gynnar en viss kandidat.

En annan princip för röstsammanräkningen har tillämpats i Blekinge län. Uträkningen av kandidaternas röstvärden verkställdes här t. o. m. 1952 års val enligt ett proportionellt valsysteem, närmare bestämt det d'Hondtska. Första namnet på en föreningens valsedel skulle därvid erhålla föreningens hela rösttal, dvs. det antal högerröster som avgavs inom föreningens verksamhetsområde vid senast förrättade landstingsval. Vid nomineringarna inför 1952 års val använde man sig alltså av röstsiffrorna för 1950 års val. Andra namnet på en föreningens namnförslag skulle erhålla

hälften av föreningens rösttal, tredje namnet tredjedelen osv. Avsikten med en sammanräkningsmetod av denna typ är uppenbarligen att åstadkomma en riktig avvägning mellan de olika föreningarna, allt efter deras förmåga att få fram högerväljare inom sina resp. verksamhetsområden.

Även inom Kalmar läns södra högerförbund skedde 1952 en gradering av de inkomna svaren från de skilda högerföreningarna, medan man i Kronobergs län tydligen nöjt sig med en mycket summarisk sammanställning över provnomineringarnas resultat. Från övriga förbund, vilka tillämpat omröstningsförfarandet, föreligger inga uppgifter om sättet för röstsammanräkningen.

I fråga om sammanräkningsresultaten av 1952 års provomröstningar inom lokalföreningarna har besked blott kunnat lämnas från tre högerförbund, nämligen Kalmar läns norra, Blekingehögers och Örebro läns. Från dessa tre är emellertid å andra sidan upplysningarna mycket utförliga. Sålunda har i sammanställningarna från alla tre förbunden medtagits samtliga genom omröstningarna nämnda kandidater samt dessas röst- och poängtal.

Vad som särskilt faller i ögonen vid ett studium av omröstningsresultaten från 1952 års nomineringar är att inom två av förbunden kvinnliga kandidater framgick såsom segrare. I Örebro län, där ordföranden i länskvinnorådet uppnådde den främsta placeringen, var avståndet i rösthänseende till närmast följande kandidat dessutom mycket stort. Den kvinnliga kandidaten erhöll nämligen icke långt ifrån dubbelt så många poäng som den främste manlige medtävlaren. Detta förhållande skulle ju kunna tyda på att det kvinnliga inslaget under omröstningsproceduren varit dominerande. Att så troligen även faktiskt var fallet, framgår än mer av den omständigheten att av de sexton främst placerade kandidaterna var icke mindre än sex kvinnor. Förhållandet skulle alltså i viss mån vara analogt med det vid samma års provval i Stockholms stad ovan konstaterade. Det andra förbundet, inom vilket en kvinnlig kandidat erhöll den högsta poängsumman, är Kalmar läns norra. Här var dock poängskillnaden mellan de båda främsta kandidaterna ej lika stor som i Örebro län, poängsiffrorna var resp. 239 och 213. De därefter närmast i ordning följande kvinnliga kandidaterna inom Kalmarförbundet kom först på 19:e och 39:e platserna. I Blekinge län var däremot den manliga dominansen betydande. Här erhöll den bäst placerade kvinnliga kandidaten tionde platsen i ordningen. Anmärkas bör i detta sammanhang att icke något av de berörda tre förbunden vid tiden för 1952 års nomineringar hade någon representant i andra kammaren, varför alltså ej någon kandidat stod under omval.

En annan punkt, som är värd att uppmärksammas i samband med redogörelsen för sammanräkningsresultaten, är den relativt stora spridningen av rösterna på olika kandidater. Inom såväl Kalmar läns norra

som Örebro läns högerförbund fördelade sig sålunda rösterna på 54 skilda kandidater, medan siffran i Blekinge län var betydligt mindre, nämligen 28. — Vid de egentliga provvalen har rösterna däremot varit något mer koncentrerade. Såsom har framgått av det föregående röstade man vid 1952 års provval i allmänhet endast på de å provvalsedlarna upptagna namnen. Det enda mer markanta undantaget från denna regel gäller Gävleborgs län, där år 1952 93 olika kandidater framfördes genom provvalen. — Särskilt inom de båda förstnämnda förbunden var röstfördelningen dessutom mycket jämn, om man bortser från de allra främsta kandidaternas poängtal. I Örebro län uppnådde den segrande kvinnliga kandidaten nästan 270 poäng, medan den närmast följande kandidaten hade något under 150 poäng. De övriga 52 kandidaternas poängtal fördelade sig därefter efter en tämligen jämnt fallande skala mellan 95 och 5 poäng. Inom Kalmar läns norra högerförbund hade som ovan nämnts de båda främsta kandidaterna över 200 poäng. Härefter följde två kandidater med resp. 155 och 116 poäng. Mellan de återstående 50 kandidaterna fördelade sig poängen från 95 till 1. Ombudsmannen i detta senare förbund har uttalat, att man oftast har dragits med allt för många kandidatnamn, varigenom rösterna blivit splittrade och lokalpatriotismen har fått göra sig bred. I Blekinge län slutligen var samlingen kring namnen större. För det första framfördes — som redan sagts — ej mer än 28 namn, och för det andra var det fler kandidater, som på allvar konkurrerade om de främsta placeringarna. Poängsiffrorna för de fem bäst placerade kandidaterna var sålunda i runda tal resp. 3 300, 2 500, 2 200, 2 000 och 1 700. Efter dessa var det emellertid ett hopp ner till omkring 800 poäng.

Övriga beredningsformer av nomineringsfrågan innan dess slutliga avgörande

En stor del av högerförbunden brukar dock vid sina nomineringar varken förfaringssättet med provval eller med direkta omröstningar inom lokalföreningarna. I åtminstone tolv av de 28 andrakammarvalkretsarna tillämpade man under 1952 års valförberedelser icke någon av dessa nomineringsprinciper. I dessa valkretsar kom i allmänhet betydligt enklare regler till användning, vilket för den skull icke behöver betyda att medlemmarnas inflytande över nomineringarna eftersattes. Man gick härvid tillväga på flera olika vis. I en del valkretsar handlades frågan på detta mellanstadium enbart av förbundsstyrelsen, vilken uppgjorde ett listförslag, som då oftast var avsett att föreläggas en slutlig nomineringsstämma, i andra kretsar lät man lokalavdelningarna yttra sig över förbundsstyrelsens preliminära förslag, innan detta framlades för stämman. Även vissa andra former har förekommit under detta mellanskede av nomineringsproceduren.

Det vanligaste förfaringssättet i områden, där icke något slags omröstning med medlemmarna anordnades, förefaller ha varit att nomineringsfrågan endast blev föremål för behandling i förbundsstyrelsen. Så var fallet

i t. ex. Malmöhus och Norrbottens län. På sätt tidigare har framhållits ägde — om än i något skilda former — förnomineringen här rum i landstingsvalkretsstyrelsernas regi. Sedan kretsöreningarna inlämnat sina namnförslag sammanträdde förbundsstyrelserna. Med ledning av landstingsvalkretsarnas förslag och önskemål och från enskilda medlemmar inkomna förslag upprättades härvid preliminära kandidatlistor, vilka sedan skulle föreläggas i Malmöhus län en särskild nomineringsstämma och i Norrbottens län förbundets ordinarie årsstämma. I sistnämnda valkrets utsändes emellertid dessförinnan styrelsens valedelförslag till lokalföreningarna för kännedom. Ungefär samma tillvägagångssätt synes 1952 ha använts i flera andra valkretsar, varibland märkes Stockholms, Kristianstads och Värmlands län, inom vilka förnomineringen så gott som uteslutande sköttes av de lokala föreningarna.

Ett annat system, vilket är av särskilt intresse såsom den enda mer utvecklade och stadgebundna nomineringsordningen vid sidan av de rena provval- eller omröstningsmetoderna, tillämpas av Uppsala läns högerförbund. Detta system, som varit i bruk allt sedan 1936, är i flera punkter likt det som här definierats som omröstningar inom lokalavdelningar men skiljer sig i andra väsentliga avseenden från detta. Det synes bl. a. i Uppsala län icke vara fråga om någon som helst röst- eller poängberäkning. Enligt Uppsalaförbundets särskilda kandidatnomineringsplan för riksdagsval skall, sedan namnförslag inkommit från medlemmar och meningsfränder, genom förbundsexpeditionens försorg de föreslagna kandidaterna per brev under rättas om att de är föreslagna och tillfrågas om de vill kandidera (§ 2). Därefter skall förbundsstyrelsen sammanträda för att göra en sammanställning av de insända förslagen och upprätta preliminär kandidatlista (§ 3). Denna kandidatlista utsändes sedan till lokalföreningarna, vilka snarast skall hålla nomineringsmöten. Inom sådana områden, där lokalföreningar saknas, skall förbundets arbetsutskott ordna nomineringsmöten, till vilka skall kallas alla förbundsmedlemmar inom berörda områden. Till mötena inbjudes även meningsfränder, vilka äger yttranderätt men ej beslutanderätt (§ 4). Efter det att dessa nomineringsmöten har hållits skall arbetsutskottet sammanställa de därvid framförda förslagen och förelägga dessa för förbundsstyrelsen. Såsom i annat sammanhang framhållits, kan arbetsutskottet, om det så finner lämpligt, före förbundsstyrelsens sammanträde anordna ett rådgivande provval med förbundets medlemmar (§ 5).

De nu relaterade stadgebestämmelserna synes helt ha följts under 1948 och 1952 års nomineringar. Något provval har dock ej förekommit vid någotdera tillfället. Inför 1952 års val uppgjorde förbundsstyrelsen, delvis med ledning av inkomna namnförslag, preliminärt två olika kandidatlistor, vilka tillställdes lokalföreningarna. I det cirkulär, som i samband härmed utsändes, framhölls det att det nu var föreningarnas uppgift att utlysa och hålla nomineringsmöten och därvid diskutera listornas utseende och sam-

mansättning samt genom protokollsutdrag meddela förbundsexpeditionen resultatet av mötets beslut. Under såväl 1948 som 1952 års nomineringar yttrade sig på detta sätt förbundets samtliga högerföreningar, resp. 13 och 21, över förbundsstyrelsens preliminära listförslag.

Även i Södermanlands län synes förhållandet 1952 ha varit det, att lokal-föreningarna lämnats möjlighet att yttra sig över de förberedande kandidat-listorna, men i övrigt finns inga som helst beröringspunkter med förfarings-sättet i Uppsala län. I Södermanlands län handlades nämligen hela nomine-ringsfrågan inom en tämligen begränsad krets av ledande partifolk, när-mare bestämt av förbundsrådet, vilket utgöres av förbundsstyrelsen samt ordförandena i partiets olika lokalavdelningar. Frånsett att de av förbunds-rådet preliminärt uppgjorda kandidatlistorna utsändes till lokalförening-arna för eventuellt yttrande, varvid svar inkom från ungefär hälften av för-bundets högerföreningar, var nomineringsfrågan helt hänvisad till för-bundsrådets behandling.¹ Förbundets ombudsman har i sina svar till för-fattningsutredningen försökt ge en förklaring till varför man inom detta förbund ej låtit de enskilda medlemmarna komma till tals under frågans handläggning. Han har härvid påpekat svårigheterna för ett parti, som i likhet med högerpartiet i Södermanland saknar dels press, dels också repre-sentation i riksdagen, att anordna exempelvis provval, eftersom den person-kännedom, som väl bör utgöra en nödvändig förutsättning för en rättvis bedömning av de olika kandidaterna, ej är för handen annat än hos ett rela-tivt begränsat antal av högerväljarna. Föreningsledarna har enligt om-budsmannen den största förutsättningen att göra denna bedömning och därför har det också ansetts mest lämpligt att låta dessa utgöra nomine-ringsförsamling under nomineringarna till andrakammarvalen. Han har emellertid tillagt att man inom förbundet som en logisk konsekvens av detta resonemang har funnit det både möjligt och angeläget att arrangera prov-val inför olika kommunala val.

Slutligen återstår några förbund, inom vilka man antingen helt saknar ett mellanled mellan förnomineringen och det definitiva fastställandet av valsedlarna eller där detta led liksom i fråga om Södermanlands län är av tämligen underordnad betydelse. Till den förra gruppen hör Gotlands högerförbund, inom vilket nomineringen 1952 skedde i blott två etapper. Under den första, förnomineringen, föreslogs kandidater av flertalet lokal-avdelningar, och under den andra sällmanträdde förbundsrådet — styrelsen och samtliga föreningsordförande — och fastställde valsedlarna. Såsom tidigare påpekats ägde däremot provval rum i denna valkrets inför 1948 års andrakammarval. Icke heller i fråga om Älvsborgs läns norra valkrets kan man egentligen tala om mer än två avgränsade skeden i nominerings-

¹ Att frågan ej varit föremål för någon längre handläggning därpå tyder även en uppgift i *Södermanlands Högerförbund. Årsberättelse över verksamheten jämte statistiska uppgifter 1952*, Nyköping 1953, s. 2. Härav framgår nämligen att förbundsrådet slutligt fastställde kandidat-listorna redan i mitten av februari.

förfarandet. 1952 års nominering tillgick här så, att frågan till en början togs upp och diskuterades vid föreningsmöten, vid vilka alla medlemmar ägde rätt att närvara och framföra sin mening, varefter förbundet höll sin nomineringsstämma med av föreningarna utsedda ombud. Dessa senare hade därvid att framföra sina föreningars förslag och att föra deras talan. En informell mellaninstans förekom dock i denna valkrets, därigenom att föreningsombuden anordnade regionala överläggningar i nomineringsfrågan.

I Östergötlands län hade man, såsom tidigare berörts, vid tiden för 1948 och 1952 års valförberedelser speciella bestämmelser för kandidatnominering, vilka bl. a. innebar ett provvalförfarande. Dessa stadganden tillämpades emellertid ej vid någotdera valet utan ett betydligt enklare tillvägsgångssätt användes. Sedan de preliminära namnförslagen här hade inkommit från lokalorganisationerna, vilka hade behandlat frågan i samband med sina årsmöten eller särskilda nomineringsmöten, samt från enskilda medlemmar, som genom annonser hade anmodats insända förslag, informerades blott förbundets ordinarie årsstämma om de föreliggande kandidatförslagen utan att någon direkt diskussion förekom i ärendet och utan att några beslut fattades. Förbundsstämman uppdrog i stället blott åt förbundsstyrelsen att fastställa listorna.

Ett tämligen unikt förfaringssätt användes 1952 i Västernorrlands län. Här gjordes nämligen ett slags urvalsundersökning för att söka pejla stämningen inom medlemskadern för olika kandidater. Med hänsyn till vid vilken tidpunkt denna undersökning företogs, borde den kanske ha behandlats i samband med vad som här kallats förnomineringen, men på grund av att initiativet utgick från förbundsledningen och att det närmast gällde att inhämta yttrande från en begränsad krets av partimedlemmar, har det befunnits mest lämpligt att redogöra för denna nomineringsordning i nu föreliggande sammanhang.

I slutet av år 1950 utskickades en cirkulärskrivelse till 157 förbundsmedlemmar i Västernorrlands län. I denna skrivelse hette det bl. a. att då det var absolut nödvändigt att under tiden fram till 1952 års andrakammarval genom pressen och på annat sätt göra partiets huvudkandidater kända, hade förbundsstyrelsens arbetsutskott beslutat verkställa en Gallupundersökning för att få en uppfattning om vilka namn, som högerfolket i länet i första hand önskade se placerade. Därför anhölls det att adressaten på en bifogad blankett ville upptaga namnen på de fem personer, som han främst ansåg böra ifrågakomma på 1952 års valsedlar. Denna blankett skulle därefter inläggas i ett närslutet valkuvert, vilket skulle insändas till förbundsexpeditionen i ett likaledes närslutet frankerat svarskuvert. I skrivelsen framhölls dessutom att då hänvändelsen gjordes endast till ett mycket begränsat antal personer, förutsågs det att samtliga tillfrågade skulle inkomma med förslag. Vidare meddelades att man vid urvalet av adres-

sater hade bemödat sig om att åstadkomma rättvisast möjliga fördelning mellan olika yrkesgrupper och även tillsett att kvinno- och ungdomsorganisationens medlemmar blivit tillfredsställande representerade.

Utslaget av denna urvalsundersökning kan knappast ha blivit representativt, då mindre än hälften av de utskickade förfrågningarna besvarades, närmare bestämt 77 stycken av de 157. Sedan dessa svar hade inkommit, uppgjorde förbundsstyrelsen preliminära kandidatlistor, vilka framlades inför en särskild av förbundsstämman tillsatt valberedning. Valberedningen beslutade att med smärre justeringar framlägga förbundsstyrelsens förslag inför förbundets slutliga nomineringsmöte.

Fastställandet av kandidatlistorna

Enligt riksorganisationens normalstadgar för högerförbund skall — på sätt tidigare framhållits — det slutliga avgörandet i nomineringsfrågan förbehållas förbundsmedlemmarna inom valkretsen, antingen samfällt eller genom valda ombud. Detta tyder på att fastställandet av valseدلarna bör ske vid t. ex. en förbundsstämma, vilket även synes vara det vanligaste förfaringsättet i de olika valkretsarna. Inom en del förbund är dock, såsom något redan berörts, regeln den att det definitiva avgörandet helt är överlåtet till förbundsledningen.

Fastställande vid stämma m. m.

I omkring tjugo av de 28 andrakammarvalkretsarna avslutades år 1952 den egentliga nomineringsproceduren vid en ordinarie eller extra förbundsstämma, ett allmänt nomineringsmöte eller dylikt. I flertalet av dessa valkretsar ägde dock förbundsstyrelsen eller dess arbetsutskott rätt att för vissa fall såsom avsägelser vidtaga kompletteringar och omredigeringar av de redan fastställda valsedeltyperna.

De slutliga nomineringsstämmorna, vilka i flera fall är identiska med förbundens ordinarie årsstämmor, sammansättes vanligen efter samma principer som gäller för förbundsstämman i riksorganisationens normalstadgar. Enligt dessa bestämmelser skall förbundsstämman — på sätt utförligare redogjorts för i ett tidigare sammanhang — bestå av förbundsstyrelsens ledamöter och ombud från de lokala föreningarna samt enskilda partimedlemmar. Vid omröstning tillkommer varje ombud ett rösttal, motsvarande föreningens medlemsantal vid senaste årsskiftet, delat med antalet av föreningen valda ombud. Varje närvarande medlem, som icke är ombud, skall dessutom äga en röst, vilken frånräknas vederbörande ombuds rösttal. Uppsala läns högerförbund, som är ett av de förbund som i sina stadgar intagit dessa normalregler, har emellertid en tillägsbestämelse vilken tydligen avser att förhindra att någon enskild lokalförening skall kunna utöva ett dominerande inflytande. Det sammanlagda rösttal,

som på ovan angivna sätt tillkommer ombuden från en och samma förening, får nämligen icke beräknas till mer än en tiondedel av samtliga vid stämman närvarande eller representerade röster (§ 5).

Även andra bestämmelser för nomineringsstämmornas sammansättning kommer emellertid till användning. Inom en del förbund är stämman en ren representantförsamling till vilken föreningarna äger utse ombud efter vissa regler. I något fall bygger man härvid på medlemsnumerären, men vanligare är att antalet högerväljare inom föreningarnas verksamhetsområden lägges till grund för beräkningen. I Västerbottens län t. ex. har vid nomineringarna till 1948 och 1952 års val varje lokalförening haft rätt att låta sig representeras av ett ombud för varje påbörjat 50-tal medlemmar, medan man inom åtminstone fem högerförbund tillämpat den sistnämnda principen med ombud i förhållande till rösttalen vid senast förrättat landstings- eller i ett fall riksdagsval. Det senare fallet syftar på Malmöhus län, där lokalföreningarna år 1952 hade rätt att sända ett ombud för varje påbörjat 100-tal högerröster inom resp. förenings verksamhetsområde vid 1948 års val. Kalmar läns norra högerförbund har också denna bestämmelse, dock med den skillnaden att ombudens antal här baserats på det senaste landstingsvalets siffror. Även i Älvsborgs läns södra valkrets och i Skaraborgs län har ombuden utsetts i förhållande till senaste allmänna vals röstsiffror. Enligt förbundsstadgarna (§ 9) gäller detsamma inom Västernorrlands län.

Blekingehögern har däremot i såväl sin gamla, vid bl. a. 1948 och 1952 års andrakammarval tillämpade, som i sin nyantagna kandidatnomineringsplan regler om ett slutligt valmöte, vilket i stort sett sammansättes efter samma grunder som gäller för förbundsstämman enligt riksorganisationens normalstadgar. I Blekinge skall dock, i motsats till normalstadgans bestämmelser, ombuden för lokalföreningarna rösta med ett rösttal motsvarande det, som vid närmast föregående landstingsval avgavs för partiet inom resp. lokalförenings område. Från ombudens rösttal skall emellertid liksom enligt normalstadgan frånräknas de röster, som vid mötet disponeras av till ifrågavarande förening hörande medlemmar, vilka själva är närvarande. I likhet med Uppsalaförbundets bestämmelser är även enligt Blekingehögerns kandidatnomineringsplaner en förenings sammanlagda röstinnehav begränsat till en tiondel av vid mötet representerade röster.

Antalet deltagare i dessa olika nomineringsstämmor skiftar givetvis från valkrets till valkrets. Ett förbund hade vid sitt slutliga nomineringsmöte år 1952 endast 50 deltagare. Här ägde dock blott av lokalföreningarna efter vissa grunder utsedda ombud rätt att närvara. Från några andra förbund har uppgivits, att deras stämmor besöktes av mellan tre och fyra hundra personer. I Östgötaförbundets årsstämma 1948 deltog omkring 700 och 1952 ca 500 personer. Såsom tidigare påpekats, var emellertid stämman här icke någon egentlig nomineringsinstans utan den informerades blott

om de preliminära kandidatförslagen, medan avgörandet i frågan helt tillkom förbundsstyrelsen. Vanligen synes antalet deltagare i de olika förbundens nomineringsstämmor eller nomineringsmöten ha rört sig mellan 100 och 200 personer.

En intressantare fråga att få besvarad än den om det totala antalet deltagare i nomineringsstämmorna är emellertid vilken medlemsnumerär, som var representerad vid dessa stämmor. Till följd av den allmänna principen för stämmornas sammansättning är dock tyvärr förutsättningarna stora för att svaren på en sådan fråga skall bli tämligen intetsägande. Enligt riksorganisationens normalstadgar, vilka tillämpas av de flesta förbunden, liksom enligt vissa andra förbunds stadgar är ju frågan om bestämmandet av det antal ombud, som skall utses, helt överlåten på lokalföreningarna. Det enda som regleras i detta avseende är antalet varje förening tillkommande röster, vilka lika skall fördelas på de från föreningen närvarande ombuden. Då man kan våga förutsätta, att så gott som varje lokalförening sänder åtminstone en representant till dessa nomineringsstämmor, så kommer vid en eventuell omröstning samtliga föreningar att kunna tillgodogöra sig sitt hela rösttal, dvs. i allmänhet en röst för varje medlem eller i något fall en röst för varje högerväljare. På författningsutredningens fråga vilken medlemsnumerär som var representerad på 1948 och 1952 års slutliga nomineringsstämmor har också helt följdriktigt flertalet högerförbund lämnat svar innebärande att alla eller i det närmaste alla partimedlemmar var företrädare. Märkligare är att liknande svar även har inkommit från huvuddelen av de förbund, inom vilka det på förhand varit bestämt hur många ombud varje förening haft att utse. De enda mer avvikande uppgifterna härrör från Uppsala läns högerförbund och Kalmar läns norra högerförbund. I Uppsala län var vid 1952 års nomineringsstämma icke fullt 1 200 av förbundets 2 800 medlemmar representerade. Från Kalmar läns norra högerförbund har uppgivits, att vid den första av de två nomineringsstämmor som anordnades där 1952 var 84 av 98 utsedda ombud närvarande, medan vid den andra och slutliga blott 50 av de 98 ombuden deltog. Det är tydligt att de uppgifter, som gått att få fram om deltagandet i de olika förbundens nomineringsstämmor icke kan erbjuda mycken vägledning vid ett bedömande av hur stor aktivitet, som utvecklas av lokalföreningar och enskilda medlemmar, när det gäller att fastställa valsedlarnas sammansättning.

Här skall fortsättningsvis något redogöras för ordningen vid kandidatlistornas slutliga fastställande i de nu berörda valkretsarna. Såsom tidigare har framhållits brukar förbundsstyrelserna eller deras arbetsutskott med ledning av de under den förberedande behandlingen av nomineringsfrågan framkomma förslagen upprätta ett utkast till valsedeltyper, vilket framlägges för den slutliga nomineringsstämman. Sedan detta mer definitiva förslag presenterats för stämman, vidtager i allmänhet inom denna en diskussion

om de uppställda kandidaterna. Härvid synes regeln inom högern vara den, att varje kandidat avlägsnar sig från sammanträdeslokalen, när hans namn är föremål för debatt. Dessa diskussioner slutar ofta med att en omröstning företages. varvid det gäller dels att bestämma hur många olika listor, som skall uppsättas i valkretsen, dels att fastställa vilka kandidater, som skall medtagas på valsedlarna, samt ordningen mellan dessa kandidater. Vid en del nomineringsstämmor har det emellertid ej varit erforderligt att föranstalta om omröstning. Så t. ex. förekom ej någon dylik vid 1952 års nomineringsstämma i Älvsborgs läns norra valkrets, och vid samma års andra och slutliga stämma i Gävleborgs län fattades alla beslut med acklamation.

Inom en del förbund finns särskilda bestämmelser om en rätt för minoriteter att uppställa särlistor. I Uppsalaförbundets kandidatnomineringsplan för riksdagsval (§ 6) stadgas sålunda, att om enighet om en huvudkandidatlista icke kan vinnas, äger mindretalet upprätta separatlistor, vilka skall tryckas och distribueras av förbundsexpeditionen. Kravet för att en sådan särlista skall få komma till stånd är att minst en fjärdedel av de på allmänna valmötet representerade rösterna förenar sig därom. Det område, inom vilket särlista skall spridas genom förbundets försorg, skall dock fastställas av arbetsutskottet. I stort sett samma regler har gällt vid nomineringar i Stockholms län. Även Blekingehögern hade i sin vid 1948 och 1952 års val tillämpade kandidatnomineringsplan en liknande bestämmelse. Här hade man emellertid uppställt något större fordringar, minst en tredjedel av på nomineringsmötet representerat rösttal måste nämligen förena sig om en separatlista för att denna skulle tryckas och distribueras av förbundsexpeditionen. I vad mån dessa olika stadganden någon gång kommit till användning saknas närmare kännedom om. Vid de undersökta andrakammarvalen synes dock några sådana listor ej ha förekommit i de här nämnda valkretsarna. Frågan om antalet valsedeltypor och valsedlarnas sammansättning i de skilda valkretsarna skall upptagas till behandling längre fram. Härvid skall även spörsmålet om särlistor och den eventuella förekomsten härav något ytterligare beröras.

På sätt redan har antytts synes det vara vanligt, att förbundsstyrelserna har tillagts befogenhet att under vissa omständigheter företaga smärre ändringar på de av nomineringsstämmorna fastställda kandidatlistorna. Så har emellertid ej varit fallet överallt. Från Hallands län har sålunda meddelats till författningsutredningen, att kandidatnomineringsmötets beslut är definitiva, och från Gävleborgsförbundet har uppgivits, att stämman är högsta beslutande myndighet inom länet, varför styrelsen icke kan ändra ett stämmobeslut. I den senare valkretsen har man löst frågan om det slutliga fastställandet på det viset, att först huvuddragen i valsedlarnas utseende beslutats av en extra förbundsstämma, varefter förbundsstyrelsen har tillåtits göra erforderliga kompletteringar. Slutjusteringen av kandidatlistorna har

sedan skett på förbundets ordinarie årsstämma. Ungefär ett liknande tillvägagångssätt förefaller ha kommit till användning under 1952 års nomineringsprocedur inom Kalmar läns norra högerförbund samt inför 1948 års val i Jämtlands län.

Av uppgifterna från omkring en tredjedel av samtliga valkretsförbund framgår ej fullt klart, huruvida förbundsstyrelsen äger eller icke äger befogenhet att företaga ändringar i stämmornas nomineringsbeslut. Däremot har det från dessa förbund meddelats, att några sådana ändringar i varje fall icke företogs vid nomineringarna till 1948 och 1952 års val. I ungefär lika många valkretsar har emellertid förbundsstyrelserna vid 1952 års val gjort vissa justeringar i nomineringsmötenas beslut. Den vanligaste orsaken till dessa ändringar angives vara kandidatavsägelser, men ibland kan skälen också vara taktiskt betingade. Från Malmöhus län har t. ex. uppgivits, att några ändringar beträffande första namnet icke har företagits, däremot har i fråga om övriga namn smärre ändringar gjorts med hänsyn till yrkesfördelningen och den geografiska fördelningen. Ett annat exempel finns från 1948 års nominering i Uppsala län, där arbetsutskottet lät två kandidater byta lista, dock med bibehållande av samma plats i ordningen, som de hade tilldelats av förbundets allmänna valmöte.

Fastställande av styrelse m. m.

Gemensamt för de nu behandlade förbunden har varit att den huvudsakliga beslutanderätten i nomineringsfrågan ålegat ett större organ — förbundsstämman, ett allmänt nomineringsmöte eller dylikt. I fyrstadskretsen kan man säga att den slutliga nomineringsbasen är ändå bredare, eftersom nämligen utgången av de direkta provvalen bland de enskilda partimedlemmarna här i princip är avgörande för valsedlarnas utseende. Ordningen inom dessa förbund skall närmare beskrivas senare. Inom återstående förbund, ungefär en femtedel av samtliga, ligger däremot den verkliga beslutanderätten hos en mindre församling såsom förbundsrådet eller förbundsstyrelsen. Bland dessa förbund återfinnes å ena sidan några av dem, som tillämpar den mest utvecklade provvaltekniken, å andra sidan dem som har de enklaste och mest primitiva nomineringsreglerna. Vad beträffar de sist åsyftade förbunden, till vilka vid 1952 års val hörde Södermanlands, Östergötlands och Gotlands län, är ej något att tillägga utöver vad som tidigare har sagts. Som bekant fastställdes valsedlarna i Östergötlands län av förbundsstyrelsen och i de båda övriga valkretsarna av förbundsrådet. Då återstår att behandla förfarings sättet vid fastställandet av kandidatlistorna i tre provvalområden, nämligen Kopparbergs län samt de båda storstäderna Stockholm och Göteborg.

I Kopparbergs län var ordningen under 1952 års nominering den, att sedan provvalet bland medlemmarna hade avslutats, upprättade förbundsstyrelsen ett preliminärt förslag till valsedlar. Detta förslag utsändes till för-

bundets samtliga lokalföreningar, vilka bereddes tillfälle att inkomma med yttrande. På grundval av föreningarnas yttranden uppgjordes ett definitivt förslag till valsedlar av förbundsrådet, varefter det slutliga fastställandet av kandidatlistorna överläts på förbundsstyrelsen.

Enligt Stockholmshögerns kandidatnomineringsplan vid riksdags- och stadsfullmäktigeval skall, vad angår andrakammarvalen, sedan sammanräkningen av provvalet verkställes förbundets arbetsutskott sammanträda och med hänsyn till bl. a. utgången av provvalet upprätta förslag till valsedlar. Beslut skall härvid fattas plats för plats (p. 7). På arbetsutskottets förslag får ej, lika litet som på slutligt fastställd valsedel, upptagas någon, som ej är förbundsmedlem, såvida ej förbundsstyrelsens medgivande härtill inhämtats på förhand. För sådant medgivande fordras att förbundsstyrelsen med två tredjedels majoritet fattat beslut i saken (p. 8). — Inför 1952 års val föreslogs under de båda inledande skedena av nomineringsprocessen såsom kandidater tre personer, vilka vid tiden för förslagsställandet i en namnförteckning angivits som icke medlemmar i förbundet. Två av dessa blev även, med tämligen framskjutna placeringar, uppförda på de slutliga valsedlarna. Enligt uppgift till författaren måste emellertid de sistnämnda under nomineringens gång ha inträtt i förbundet. Något särskilt beslut inom förbundsstyrelsen vidtogs i varje fall ej. — De av arbetsutskottet upprättade förslagen skall jämte eventuella reservationsvis framförda förslag överlämnas till förbundsstyrelsen, som vid sitt sammanträde först skall besluta om antalet valsedeltyper. Här bör kanske inskjutas att, såsom redan inledningsvis har framhållits. Stockholmshögerns förbundsstyrelse närmast är att likna vid ett representantskap på ca 60 personer, medan arbetsutskottet ungefär motsvarar övriga förbundsstyrelser. Vinner arbetsutskottets förslag till sammansättning av de skilda valsedlarna majoritet i förbundsstyrelsen anses förbundets valsedlar fastställda, såvida ej särskilt yrkande om separatlista framställes. — Före 1951 hade man krav på två tredjedels majoritet vid valsedlarnas fastställande. — Skulle däremot arbetsutskottets förslag ej uppnå majoritet inom förbundsstyrelsen kan man besluta om återremittering till arbetsutskottet. Om sådan återremittering emellertid icke beslutas eller om ej majoritet erhålles för arbetsutskottets förnyade förslag, skall förbundsstyrelsen fatta beslut om valsedlarnas utseende plats för plats (p. 9 o. 10). Såsom antytts har även Stockholmsförbundet en bestämmelse om särlistor. Förener sig nämligen minst en tredjedel av förbundsstyrelsens samtliga ledamöter i ett yrkande om en särskild valsedel med annan sammansättning än den av majoriteten önskade, skall frågan om valsedlarnas sammansättning upptagas till förnyad prövning. Vidhålles därefter fortfarande detta yrkande skall sådan minoritetsvalsedel avlämnas inom sju dagar. Först sedan detta skett fastställes förbundsstyrelsens valsedlar, varvid minoriteten ej äger deltaga. Endast en minoritetsvalsedel är tillåten. En sådan eventuell särlista skall

distribueras genom förbundsexpeditionens försorg (p. 11 o. 12). I kandidatnomineringsplanen stadgas vidare, att ledamot av förbundsstyrelsen eller av dess arbetsutskott ej får närvara vid överläggningar i kandidatfrågan, om han själv är bland de föreslagna och icke avböjt kandidatur (p. 13). Enligt förbundsstadgarna (§ 8) skall för denna eventualitet förbundsstyrelsen inom sig ha utsett särskilda ersättare, som kan delta i arbetsutskottets behandling av nomineringsfrågan.

Även inom Göteborgs högerförbund är det förbundsstyrelsen, som med ledning av provvalets resultat uppgör den definitiva valsedel. I Göteborg har man dock till skillnad från Stockholm ej några särskilda bestämmelser, vilka reglerar det slutliga fastställandet. Det synes som om styrelsen här formellt sett lämnas fria händer att föra upp kandidaterna i den ordning på valsedlarna, som enligt styrelsens mening är den mest lämpliga. Enligt vad som uppgivits inför författningsutredningen lär det dock i realiteten förhålla sig så att provvalresultaten frångås blott i vissa speciella fall. Detta gäller emellertid endast i fråga om Göteborg, där man synnerligen noggrant förbereder provvalen och där man tillämpar ett omständligt förfarande för att bestämma provvalsedlarnas utseende och sammansättning. I andra valkretsar behöver förhållandet icke vara detsamma, vilket närmare skall belysas i ett sammanhang för samtliga provval- och omröstningsområden.

Fastställande i fyrstadskretsen

Såsom framgått av den tidigare redogörelsen är provvalen inom de olika förbunden av rådgivande karaktär. Detta är dock icke fallet i fyrstadskretsen, där tvärtom de enskilda partimedlemmarna genom provvalen har det slutliga avgörandet i nomineringsfrågan i sin hand. På partiets officiella valsedlar skall således här provvalsedelns kandidater, och endast de, uppföras i ordning efter den placering de erhållit vid sammanräkningen av provvalet. Man kan i detta sammanhang ifrågasätta om benämningen provval verkligen är fullt adekvat för dessa val, men i brist på någon mer ändamålsenlig term har denna benämning konsekvent brukats här, liksom den brukas inom de nämnda förbunden.

En sådan nomineringsordning, enligt vilken de slutliga valsedlarna fastställas vid omröstning med medlemmarna, är unik vad beträffar högerpartiet. Även de berörda förbunden har emellertid försett sina kandidatnomineringsbestämmelser med vissa garantier, vilka möjliggör för de tidigare omtalade representantskapen att korrigera provvalresultaten. Vad som här nedan meddelas om dessa säkerhetsföreskrifter inom Malmöförbundet gäller även i princip för de övriga föreningarnas inom valkretsen vidkommande.

Sista punkten i bestämmelser för kandidatnominering och provval för Malmö borgerliga valmansförening innehåller följande stadgande.

Skulle vid sammanträde med föreningens styrelse tidigast 2 dagar efter prov-

valet de närvarande vara eniga om att den vid provvalet framkomna valsedelns icke kan anses representativ för de olika viktiga intressen, föreningen har att taga hänsyn till, skall styrelsen besluta om kallelse till sammanträde med representantskapet.

Skulle vid detta sammanträde, där minst $\frac{1}{5}$ röstberättigade ledamöter skola vara tillstädes, minst $\frac{2}{3}$ av dessa dela styrelsens uppfattning beträffande valsedelns, skall vid detta sammanträde kunna vidtagas påkallade förändringar av den officiella valsedelns.

Som synes erfordras mycket kvalificerade majoriteter dels inom styrelsen och dels inom representantskapet för att åstadkomma ändring. Någon sådan har icke heller företagits vare sig vid 1948 eller 1952 års val.

Respekteras provval- och omröstningsresultaten?

Av stort intresse är att få veta i vilken utsträckning de beslutande nomineringsinstanserna vid komponerandet av valsedlarna tager hänsyn till utgången av provval och omröstningar inom lokalaföreningarna. På denna punkt ligger det ju nära till hands att tänka sig, att det kan uppstå slitningar mellan å ena sidan partimedlemmarnas mening, såsom den kommer till uttryck genom provval och omröstningar och å andra sidan de beslutande partiorganen, som kanske anser sig ha att beakta intressen, vilka ej tillgodosetts under den tidigare beredningen av frågan. Att sådana åsiktsdivergenser faktiskt förelegat torde ej gå att förneka. Erinras bör blott att inom flertalet valkretsar, även av dem som tillämpar provval- eller omröstningstekniken, tillkommer det en större delegeradeförsamling med ombud för föreningsmedlemmarna att slutligt fastställa kandidatlistorna. Här borde alltså förutsättningarna för meningsskiljaktigheter mellan de olika instanserna vara mindre än inom de högerförbund, såsom Stockholms och Göteborgs, där det är förbundsstyrelsernas sak att besluta om de definitiva valsedlarnas utseende. I Göteborg har man dock — liksom för övrigt i fyrstadskretsen — undanryckt en del av grunden för att olikartade resultat skall framkomma. Genom att först anordna en förberedande omröstning inom förbundsrådet eller representantskapet om provvalsedlarnas sammansättning, och sedan för de enskilda partimedlemmarna presentera ett färdigt förslag, på vilket visserligen omplaceringar av namnen får företagas men ej några tillägg göras, kan det sägas att förbundsledningen på ett effektivt sätt garderat sig mot oväntade och ovälkomna provvalutslag. Erfarenheten har nämligen visat, att under sådana omständigheter provvaldeltagarna med tämligen få undantag helt följer det uppgjorda förslaget. Så var bl. a. fallet under 1952 års nomineringsprocedur i Göteborg. Här var alltså provvalsedelns och därmed även provvalresultatet identiskt lika med den slutliga valsedelns, så när som på att ytterligare två under provvalet ej förekommande namn uppfördes på den sistnämnda listans båda sista platser. Däremot gjorde förbundsstyrelsen i Göteborg vid 1948 års val vissa smärre justeringar. På huvudlistans tredje

plats uppsattes sålunda en kandidat, som ej varit underkastad provval, och vidare utbyttes på grund av avsägelse första namnet på förbundets tjänstemannalista mot den kandidat, som placerade sig sist i provvalet. Orsaken till att man ej genomförde en successiv uppflyttning kan möjligen sökas i det förhållandet att den närmast i tur till första platsen stående kandidaten var kvinna, för vilken måhända just andra platsen på listan var reserverad.

Bortsett från Göteborg, och givetvis även fyrstadskretsen, har vid 1952 års val inom provval- och omröstningsområdena de beslutande instanserna i större eller mindre omfattning gjort omredigeringar av provval- eller omröstningsresultaten. Vid en undersökning av i vilken utsträckning sådana ändringar verkligen företagits har enda möjligheten, som här stått till buds, varit att jämföra provvalresultaten från vissa förbund med de officiella kandidatlistorna i samma valkretsar för att därigenom få fram eventuella divergenser. Däremot kan man icke med det föreliggande materialet belysa frågan på vilket stadium av slutbehandlingen dessa justeringar ägt rum, om de gjorts av nomineringsstämmor, styrelser eller dylikt. Sådana sammanräkningsprotokoll, vilka möjliggjort dessa jämförelser, har vad beträffar 1952 års val ställts till utredningens förfogande från sex provvalområden och tre omröstningsområden. Även från övriga förbund, vilka 1952 tillämpade någon av de nämnda nomineringsprinciperna, har vissa upplysningar i frågan lämnats.

Rent generellt kan man givetvis säga, att de beslutande nomineringsinstanserna vid uppgörandet av valsedlarna i stort sett följt de anvisningar, som givits genom provval eller omröstningar inom lokalföreningarna. Denna följsamhet behöver emellertid ej nödvändigtvis enbart bero på att man känner sig särskilt bunden av t. ex. provvalutslagen. En lika närliggande och naturlig förklaring till överensstämmelsen synes vara att just de kandidater, exempelvis nuvarande och tidigare riksdagsmän, vilka brukar uppföras såsom toppnamn på listorna, också är de som allmännast förekommer i partifolkets medvetande och därför även uppnår de högsta rösttalen. Detta generella omdöme om samstämmigheten mellan provval- och omröstningsresultat och de definitiva kandidatlistornas sammansättning hindrar dock ej att åtskilliga undantag från regeln finns. Särskilt anmärkningsvärt förefaller vara, att i en del valkretsar flera av de slutliga kandidaterna icke alls varit underkastade provval. Detta var framför allt fallet i Stockholm 1952. Av de officiella Stockholmsvalsedlarnas sammanlagt 38 olika kandidater var endast hälften, nitton stycken, företrädna på provvalsedlarna, ett ganska märkligt förhållande i synnerhet när man beaktar att den inledande nomineringsproceduren var tämligen grundlig. Först insändes som bekant namnförslag av de enskilda förbundsmedlemmarna, därefter anordnades ett allmänt nomineringsmöte, varunder ytterligare förslag kunde framföras. På dessa båda sätt föreslogs i det närmaste 40 skilda

kandidater. Samtliga, som förklarade sig villiga att kandidera, uppfördes på provvaledlarna. Trots detta grundliga förfaringssätt fann sig alltså förbundets arbetsutskott och styrelse föranlåtna att komplettera de slutliga kandidatlistorna med nitton helt nya namn. Huvuddelen av dessa nya kandidater placerades dock på förbundets båda mer intressebetonade valedlar, tjänstemannalistan och företagarlistan. Även partiets huvudlista tillfördes nya kandidater, sex till antalet; på denna senare lista uppsattes de emellertid helt på den nedre halvan. På de båda andra valedeltyperna erhöll däremot några av de nytillkomna kandidaterna mycket framträdande placeringar, så t. ex. hade varken tjänstemannalistan eller företagarlistans andra namn i ordningen varit nämnda under provvalet. Enligt uppgift till författaren måste emellertid det stora nytillskottet av kandidater ses i belysningen av att 1952 års nominering delvis förrycktes genom tillkomsten av en särskild företagarlista. Någon sådan hade nämligen ej förutsetts under de inledande skedena av nomineringsprocessen, utan det var först i slutomgången som den aktualiserades efter krav från företagarhåll.

Även inom övriga nu berörda förbund tillfördes 1952 års slutliga valedlar kandidater, vilka ej finns upptagna i samma års provval- eller omröstningsprotokoll. Så är dock icke fallet i fråga om Södra Älvsborgs högerförbund, vars samtliga på de officiella listorna upptagna kandidater hade varit underkastade provval. Icke inom någon av de övriga valkretsarna var emellertid proportionen nytillkomna kandidater lika stor som i Stockholms stad. Närmast i ordningen kommer Kopparbergs län, där tio av partiets 26 slutliga kandidater ej hade nämnts under provvalet. Motsvarande siffror var för Jönköpings län 7 av 33, Kalmar norra 3 av 19, Blekinge 4 av 18, Örebro län 5 av 30, Västmanlands län 2 av 16 samt Gävleborgs län 8 av 29. Särskilt anmärkningsvärt är att listorna i sistnämnda län behövde kompletteras med så många nya namn, då som tidigare påpekats icke mindre än 93 olika kandidater där framfördes genom provvalet. Det synes som om de slutliga nomineringsinstanserna i de tre omröstningsområdena — Kalmar norra, Blekinge och Örebro län — skulle relativt sett ha lanserat färre nya namn än motsvarande instanser i provvalområdena. Skiljkätheterna är dock icke av den storleksordningen, att man vågar dra några direkta slutsatser av nämnda förhållande.

Mellan de på de slutliga valedlarna uppförda kandidaterna, vilka varit på förslag redan under provvalen eller omröstningarna inom lokalföreningarna, har i en hel del fall vissa omplaceringar i strid med provval- eller omröstningsresultaten företagits. Man kan dock knappast påstå, att dessa omplaceringar varit av särskilt genomgripande natur. Vad till en början de främsta namnen beträffar har med få undantag omröstningsresultaten respekterats. Redan i detta sammanhang bör kanske inskjutas att högerpartiet i varje valkrets, möjligen med bortseende från Göteborgs stad, bru-

kar uppställa flera olika valsedeltyper, varigenom möjligheterna väsentligt ökas att ge de främsta kandidaterna förmånliga placeringar. Endast i ett fall vid 1952 års val inträffade det, att den vid provval eller omröstning segrande kandidaten icke uppfördes på någon valsedeltyps första plats. Detta skedde i Älvsborgs läns södra valkrets, där på sätt tidigare berörts partiets representant i andra kammaren kom på andra plats i provvalet, närmast följd av en förutvarande riksdagsman. Vid det slutliga fastställandet av listorna uppsattes emellertid den kandidat, som stod under omval, såsom första namn på förbundets mer tätortsbetonade valsedel och som andra namn på landsbygdslistan, medan den före detta riksdagsmannen hade motsvarande placeringar på resp. landsbygds- och tätortsvalsedeln. Den kandidat däremot, som vid provvalet erhöll högst rösttal, uppfördes som nummer tre i ordningen på tätortslistan. Skälet till denna omändring av provvalutslaget torde helt få tillskrivas den omständigheten, att man önskade bereda den dittillsvarande riksdagsmannen möjligheten att bli omvald. Som redan sagts blev i övriga valkretsar provvalens eller omröstningarnas främsta namn placerade på någon valsedeltyps första plats, men blott i två av dessa kretsar tilläts ej någon listkonkurrens i fråga om toppnamnet. Detta senare gäller Jönköpings och Kopparbergs län, där provvalsegrarna stod som första namn på samtliga förekommande valsedlar. I de återstående kretsarna uppsattes alltså därjämte även andra kandidater såsom första namn. I några fall tillhörde dessa kandidater icke ens kretsen av de vid provval eller omröstningar bättre placerade. Stockholms högern uppförde sålunda som första namn på sin företagarlista en kandidat, som hade kommit först på elfte plats i provvalet. Denne kandidat blev härigenom invald som en av Stockholms högerns fyra andrakammarledamöter. Samma låga provvalplacering hade även företagarlistans främsta namn inom Kalmar läns norra högerförbund. Överst på denna lista liksom på alla övriga valsedlar i Kalmar län stod dock partiets dittillsvarande ende riksdagsman, vilken emellertid tillhör södra länsförbundet. I Gävleborgs län slutligen uppsattes på första plats på en av förbundets fyra valsedeltyper en kandidat, vilken vid provvalet hade placerat sig som nummer 24. Bakgrunden till denna uppflyttning är ej närmare känd. Det skall blott erinras om för det första att det gällde en intressebetonad lista och för det andra att provvalet gav föga vägledning vid valsedlarnas uppgörande till följd av dels det relativt låga deltagandet och dels den mycket stora spridningen av rösterna.

Värt att uppmärksamma är vidare vad som 1952 inträffade inom Örebro läns högerförbund och Kalmar läns norra högerförbund. Såsom tidigare framhållits utgick inom de båda nämnda förbunden en kvinna som segrade i lokalföreningarnas omröstningar. Båda dessa kvinnliga kandidater uppfördes visserligen som första namn på var sin lista, men i intetdera fallet

erhöll ifrågavarande kvinnliga kandidater någon särställning, eftersom det jämsides med deras listor uppställdes konkurrerande valsedeltyper med andra toppnamn. Vad angår Kalmarförbundet gäller även här vad ovan har sagts, nämligen att överst på listan stod en riksdagsman från södra länsdelen.

I Örebro län erhöll som nämnts den kvinnliga segraren nästan dubbelt så många röstpoäng som hennes främste manlige medtävlare. Den kvinnliga kandidaten placerades i toppen på en tätortsbetonad valsedel, under det att nummer två i ordningen vid omröstningen uppsattes främst på en jordbruksbetonad lista. På en tredje listtyp, vilken var så komponerad att den kunde förväntas samla ett betydande antal av partiets röster i tätortsdistriktet och följaktligen direkt konkurrera med den kvinnliga kandidats lista, framfördes som första namn en person, som vid omröstningen ej hade kommit högre upp än på nionde plats och därvid endast erhållit något mer än en femtedel så många röstpoäng som den kvinnliga segraren. Det förtjänar dock framhållas, att ingen av de tre valsedeltyperna tycks ha haft ett avgjort företräde framför de andra, vilket visas av att konkurrensen dem emellan var tämligen jämn vid andrakammarvalet. I runda tal fick nämligen den senast omnämnda listan, vars främste kandidat blev invald i andra kammaren, 4 850 röster, medan listan med kvinnligt toppnamn erhöll 4 150 röster och den jordbruksbetonade sedeltypen 3 800 röster.

Inom Kalmar läns norra högerförbund fastställdes likaledes tre olika listtyper med, såsom redan påpekats, gemensamt första namn. Som främste landsbygds kandidat från norra länsdelen uppförde här förbundets kandidatnomineringsmöte det namn, som hade kommit på tredje plats i omröstningen, medan den med drygt en halv gång så många röstpoäng segrande kvinnliga kandidaten blev förbundets toppnamn på en tätortslista med vissa tjänstemannainslag i detta ej särskilt tätortsbetonade område. Förbundets manlige huvudkandidat blev sedermera vald till riksdagsman. Icke i fråga om något av dessa båda omröstningsområden kan man som motiv för att de kvinnliga toppkandidaterna underkastades direkt listkonkurrens vid valet anföra, vare sig att omröstningarna ej skulle ha varit tillräckligt representativa eller att röstskillnaderna skulle ha varit små mellan de främsta namnen. Den sistnämnda punkten har redan belysts och vad angår den första har från båda förbunden meddelats, att samtliga deras lokalföreningar deltog i omröstningarna och insände resultaten därav till sina förbundsexpeditioner. Såsom kommer att beröras nedan hör det till vanligheten inom högern att man etablerar listkonkurrens mellan de främsta kandidaterna, när det gäller att nybesätta ett mandat. Därför bör kanske de nu relaterade fallen icke föranleda några mera bestämda slutsatser om de kvinnliga kandidaternas behandling. Härtill skulle man dessutom kunna foga att de vidtagna ändringarna av provvalresultaten rättfärdigades av

det verkliga valutslaget, eftersom andra förstanamn än de båda aktuella kvinnorna i högre grad vann väljarnas beivågenhet. Detta dock med det förbehållet att de skilda valedeltyperna distribuerades på ett rättvist sätt.

Vad beträffar förhållandet i övrigt mellan de kvinnliga kandidaternas placeringar i omröstningar och provval och deras slutliga placeringar på de officiella valedlarna tillåter det föreliggande materialet icke några direkta slutsatser. Inom något förbund, t. ex. Kopparbergs län, tillbakasattes otvivelaktigt vid 1952 års fastställande av kandidatlistorna kvinnorna till förmån för i provval och omröstningar sämre placerade manliga medtävlare, medan man i fråga om andra förbund någon gång kan skönja en motsatt tendens. I dessa senare fall torde skälet vara att ingen kvinnlig kandidat uppnått någon mer framträdande placering vid provvalen eller omröstningarna, varför man sett sig föranlåten att lyfta fram någon eller några av de kvinnliga kandidaterna till exempelvis valedlarnas tredje eller fjärde platser.

Om man bortser från de olika förbundens toppfigurer och i stället sänker blicken till andrahandsnamnen, så synes vad angår dessa kandidater skiljaktigheterna vara större mellan å ena sidan provval- eller omröstningsresultaten och å andra sidan de slutliga valedlarnas sammansättning. När det gäller dessa namn har tydligen de bestämmande nomineringsinstanserna större möjligheter till ett obundet handlande. Som skäl för ändringar av ordningsföljden mellan dessa, man vågar kanske säga, utfyllnadsnamn på valedlarna anföres ofta, att olika yrkes- och geografiska intressen ej blivit vederbörligt tillgodosedda genom provvalen eller omröstningarna. Som exempel på detta kan nämnas, att arbetsutskottet i Södra Älvsborgs högerförbund vid uppgörandet av förslag till valedlar att föreläggas 1948 års förbundsstämma beslöt, dels att bifalla en framställning från en angiven lokalförening att uppsätta en viss lantbrukare på landsbygdslistan och att på samma lista stryka en annan lantbrukare, dels att på stads- och samhällslistan stryka en underofficer och i stället uppföra en verkstadsägare som representant för hantverket. I arbetsutskottets protokoll från detta sammanträde finns antecknat, att de föreslagna listorna i stort sett följer provvalets anvisningar, men att vissa ändringar i slutet av listorna har gjorts med hänsyn till att de nyuppförda kandidaterna representerar vissa väljarkategorier, som arbetsutskottet funnit lämpligt att uppmärksamma.

1952 års valedlar

Frågan om de olika valedeltyperna och om deras sammansättning skall i fortsättningen upptagas i ett för samtliga valkretsar oavsett nomineringsordning gemensamt sammanhang.

Såsom redan antytts är det normala tillvägagångssättet inom höger-

partiet, att man i varje valkrets uppställer flera skilda valsedeltyper. Orsaken till en sådan listkonkurrens, som även vanligtvis tillämpas av övriga borgerliga partier, är att man vill tillgodose krav från och önskar appellera till olika sociala grupper eller speciella landsbygds- och tätortsintressen. Understundom använder man sig av denna listkonkurrens för att komma ifrån ett eljest svårt avgörande i frågan vem som skall uppsättas som partiets främste kandidat och därmed kanske även utses till riksdagsman. I sådana fall förskjutes alltså det slutliga avgörandet från nomineringsinstanserna till partiets väljare. Ett dylikt förfaringssätt har särskilt tillgripits i samband med att t. ex. förbundets andrakammarledamot och samlande namn undanbett sig omval, och man har haft svårt att nå enighet i fråga om efterträdaren. Undantagna från listkonkurrens brukar däremot i allmänhet de under omval stående riksdagsmännen vara. Dessa kandidater uppföres som regel, i synnerhet i kretsar, där högern endast har en plats att besätta, som gemensamt första namn på samtliga inom valkretsens förekommande listtyper. Så har emellertid icke alltid varit fallet. Vid 1952 års val hade sålunda mellan en tredjedel och en fjärdedel av riksdagsledamöterna allvarliga medtävlare om partiets mandat. Särskilt synes de kvinnliga andrakammarledamöterna, till skillnad från vad som vanligen gäller i fråga om manliga kolleger, ej genom sina placeringar på valsedlarna ha erhållit garantier för omval. Till tre av de fyra kvinnliga kandidater, som 1952 stod under omval, uppställde sålunda nomineringsinstanserna farliga manliga motkandidater, vilket i ett av fallen ledde till att den kvinnliga riksdagsledamoten icke blev återvald. Beträffande två av dessa kvinnor hör det emellertid till saken att de under den löpande mandatperioden hade kommit in suppleantvägen som efterträdare till avgångna andrakammarledamöter, varför det kanske icke ansågs så självklart att de utan vidare borde beviljas någon favör framför andra kandidater. Bortsett från de här omnämnda gemensamma toppkandidaterna har i allmänhet de olika valsedeltyperna helt skilda namn, men ibland består skillnaden mellan olika listtyper blott däri, att samma namn placerats i annan ordningsföljd. Även dessa senare kommer emellertid här att behandlas som helt skilda valsedeltyper.

Vid 1952 års val gick högerpartiet i de 28 andrakammarvalkretsarna fram med 107 olika officiella valsedeltyper upptagande sammanlagt 879 skilda kandidater. I alla valkretsar utom Göteborgs stad uppställdes härvid mer än en kandidatlista. Ungefär samma antal listtyper förekom vid 1948 års val. I *tabell 3* har i fråga om 1952 års val för varje valkrets angivits hur många olika valsedeltyper högern framgick med samt hur många olika namn, som var uppförda på dessa valsedlar. Dessutom har särskilt angivits hur många av kandidaterna, som var kvinnor. Vidare har ett försök gjorts att karakterisera varje förekommande listtyp, varvid valsedlarna uppdelats i följande åtta huvudgrupper.

Allmänna listor, dvs. listor utan någon speciell inriktning (A).

Tjänstemannalistor (Tj).

Företagarlistor upptagande i första hand industriledare och hantverkare (Fö).

Fiskarelistor (Fi).

Tätortslistor, vanligen representerande de s. k. stadsnärningarna (Tä).

Landsbygdslistor, oftast företrädande jordbruksintressen (L).

Regionala listor, avsedda endast för en begränsad del av valkretsen (R).

Kvinnolistor (Kv.).

Understundom har det befunnits mest lämpligt att ange en listas karaktär såsom en kombination av två av ovanstående grupper, varvid detta markerats genom att förena de båda ifrågakavande gruppernas beteckningar medelst ett bindestreck. Siffror framför beteckningarna anger hur många valsedeltyper av samma karaktär, som förekom i valkretsen.

Tabell 3. Antal officiella valsedeltyper och kandidater inom högern vid 1952 års val

Valkrets	Antal valsedeltyper	Sammanlagt antal kandidater	Antal kvinnliga kandidater	Listornas karaktär
Stockholms stad	3	38	7	A, Tj, Fö
Stockholms län	4	83	16	Tj, Tä, L, R
Uppsala län	3	19	3	2 A, L
Södermanlands län	3	27	6	Tj, Tä, L
Östergötlands län	4	20	3	2 Tä, 2 L
Jönköpings län	4	33	6	A, Tj, Fö, L
Kronobergs län	4	20	4	Tj, Fö, 2 L
Kalmar län	7 ¹	48	8	2 Tj, Fö, Tä, 2 L, R
Gotlands län	2	15	2	2 A
Blekinge län	4	18	3	2 Tä, 2 L
Kristianstads län	2	40	8	2 A
Fyrstadskretsen	2	14	4	A, Tj
Malmöhus län	3	28	5	Tj, Fö, L
Hallands län	2	14	4	Tä, L
Göteborgs stad	1	12	4	A
Göteborgs o. Bohus län	8	64	8	Tj, 2 Fi, 3 Tä-R, 2 L-R
Älvsborgs läns norra	6	48	7	Tä, Tä-R, 2 L, 2 R
Älvsborgs läns södra	2	18	4	Tä, L
Skaraborgs län	6	22	5	2 A, 2 Tj, 2 L
Värmlands län	4	35	5	2 Tä, 2 L-R
Örebro län	3	30	7	Fö, Tä, L
Västmanlands län	2	16	3	Tä, L
Kopparbergs län	4	26	4	Tä-R, L-R, 2 R
Gävleborgs län	4	29	5	3 A-R, Tj
Västernorrlands län	5	58	12	4 A-R, R
Jämtlands län	4	25	5	A-R, Tj-R, 2 L-R
Västerbottens län	5	34	4	2 A, 2 Tä, L
Norrbottens län	6	45	5	2 A, Tj, 3 R
Hela riket	107	879	157	24 A, 15 Tj, 6 Fö, 2 Fi, 21 Tä, 29 L, 10 R ²

¹ Norra länsförbundet 3 och södra länsförbundet 4.

² Dessutom 21 listor med viss regional anstrykning.

Som framgår av tabell 3 varierade antalet valsedeltyper högst väsentligt mellan de olika valkretsarna. Det högsta antalet, åtta stycken, förekom i Göteborgs och Bohus län, vilken valkrets även för 1948 års val uppvisar det största antalet, nämligen elva stycken. Närmast i ordningen vad beträffar antalet valsedeltyper 1952 kommer Kalmar län, vilket helt torde ha sin förklaring i att länet är uppdelat på två skilda högerförbund, som vart för sig ombesörjer kandidatnomineringen inom sitt verksamhetsområde och i enlighet därmed uppställer egna valsedlar. I övriga valkretsar höll sig med det redan nämnda undantaget för Göteborgs stad antalet listor mellan två och sex. Genomsnittligt sett framgick högern vid 1952 års val med i det närmaste fyra olika valsedeltyper i varje andra-kammarvalkrets.

Det är ej lätt att ur de ovanstående siffrorna utläsa i vad för slags valkretsar partiet uppställer få kandidatlistor och i vad slags kretsar man har många skilda valsedeltyper. Skälen för att man väljer den ena såväl som den andra vägen är säkerligen avhängiga av flera olika faktorer såsom tradition, lokala motsättningar inom partiorganisationen m. m. För att utforska detta orsakssammanhang skulle det fordras ett mycket ingående studium av varje enskild valkrets partiförhållanden — en undersökning som måste anses ligga utom ramen för denna översiktliga framställning. Orsaken till att just Göteborgs och Bohus län både i fråga om 1948 och 1952 års val framvisar de högsta siffrorna kan t. ex. knappast förklaras av att denna valkrets skulle ha en sådan heterogen geografisk eller näringsmässig struktur, att den mer avsevärt skiljer sig från övriga valkretsar. Förklaringen får väl i stället sökas i andra (bl. a. religiösa) förhållanden. Även inom de andra partierna har nämnda valkrets uppvisat liknande avvikande resultat. Trots de nämnda svårigheterna kan emellertid vissa karakteristiska drag framhållas. Det är sålunda tydligt att man ej känt samma behov att uppställa många listor i de till ytvidden mindre men befolkningsmässigt ofta större valkretsarna — Stockholm, Göteborg, de tre Skånekretsarna, Hallands län m. fl. — som i exempelvis de vidsträckta Norrlandslänen med sin ringa befolkningstäthet. Det är ju också särskilt i de senare valkretsarna som s. k. regionala listor, t. ex. älvdalslistor, förekommit. Även för en del andra valkretsar med många valsedeltyper är det troligt att de rent fysiskt geografiska förhållandena spelat in. I exempelvis Kalmar län och Älvsborgs läns norra valkrets, inom vilka resp. Öland och Dalsland liksom utgör enheter för sig själva, har det givetvis legat nära till hands att framträda med olika lokala kandidatlistor.

Innan härefter frågan om vilka typer av valsedlar, som brukar förekomma inom högern, upptas till behandling, bör kanske först det påpekandet göras, att den här företagna grupperingen av listorna efter vissa karaktärsdrag nödvändigtvis har blivit tämligen schematisk. För att på ett fullt tillfredsställande sätt känneteckna varje enskild valsedeltyp skulle

nämligen ha erfordrats många fler grupper eller kombinationer av grupper, allt till men för överskådligheten. Den översiktliga indelning, som nu har skett, har medfört att de olika kandidatlistorna i tabellens presentation ofta framträder på ett sätt, som ej till alla delar överensstämmer med deras faktiska sammansättning. Det hör t. ex. till undantagen att en företagarlista, såsom fallet var i bl. a. Kronobergs län, endast upptar namnen på direktörer, fabrikörer och liknande. Vanligen innehåller även sådana intressebetonade kandidatlistor exempelvis en hemmafru eller någon representant för ett annat näringsområde. Vid den här gjorda grupperingen har det därför ansetts tillräckligt för att placera en valsedel i en viss grupp, att den större delen av dess kandidater är att hänföra till samma kategori i fråga om yrke eller bosättningsort.

Man kan till en början om valsedeltyperna inom högern konstatera, att den rent allmänna listan, dvs. en lista som icke blott upptar företrädare för olika yrkeskategorier och kön utan även innesluter representanter för helt skilda delar av valkretsen, förekommer anmärkningsvärt sällan. Till denna typ, som är nästan helt förhärskande hos socialdemokraterna, kan blott sexton av 1952 års 107 högervalsedlar räknas. Härtill kommer dessutom åtta valsedeltyper, vilka uppfyller de förstnämnda fordringarna, men vilka har en viss regional anstrykning. Det vanligaste förfarings sättet inom högern synes i stället vara att man anställer konkurrens mellan land och stad genom att framgå med särskilda tätortslistor och särskilda landsbygdslister, de senare speciellt appellerande till jordbrukarbefolkningen. Av de förstnämnda förekom år 1952 21 stycken, varav fem med viss lokal betoning, och av de senare 29 stycken, av vilka sju var regionala. Inriktade på vissa yrkesgrupper var 23 olika valsedeltyper, nämligen femton tjänstemannalister, sex företagarlistor samt två fiskarelistor, de båda senare förekommande i Göteborgs och Bohus län. Slutligen återstår tio kandidatlistor, som var rent regionala. Till dessa skulle man emellertid även kunna räkna ytterligare 21 listtyper, vilka dock här i första hand hänförts till andra grupper.

Såsom framgått av den tidigare redogörelsen har en del högerförbund särskilda bestämmelser om en rätt för minoritetsgrupper att uppställa egna kandidatlistor, vilka skall distribueras genom förbundsexpeditionernas försorg. Om några listor vid 1952 års val tillkom med stöd av dessa regler är obekant, men skulle så ha varit fallet är de medtagna i tabell 3, eftersom här upptagits alla valsedeltyper, vilka var sanktionerade av förbunden. I tabellen är däremot icke medräknade eventuella av grupper inom partiet organiserade kandidatlistor, som ej haft resp. förbunds godkännande. Sådana särlistor synes emellertid endast undantagsvis ha uppställts i samband med andrakammarvalen. I Blekinge län förekom dock en dylik vid såväl 1948 som 1952 års val. Anslutningen till denna särlista var emellertid obetydlig. År 1948 samlade den blott tjugo röster och år

1952 77 röster. Från Göteborgs och Bohus län har vidare uppgivits att särlistor förekommit i ett eller ett par fall vid de senaste andrakammarvalen. I Västernorrlands län har man ej haft något direkt exempel på en särlista, däremot förekom vid 1952 års val att lokalföreningen i Härnösand företog en omplacering av två namn på en lista för att på detta sätt »stärka» denna valsedel. Av något annorlunda beskaffenhet är det exempel på särlista, som lämnats från Jönköpings län. Här upprättades inför 1948 års val en valsedel, vilken till skillnad från de övriga kandidatlistorna ej var fastställd av förbundsstämman. Trots detta distribuerades den emellertid av förbundet till de delar av valkretsen, där det ansågs möjligt att listan skulle kunna vinna gehör.

Av tabell 3 framgår att högern vid 1952 års val uppställde sammanlagt 879 kandidater, av vilka 157 var kvinnor. Detta innebär ett genomsnitt av drygt 30 kandidater per valkrets. Läget var emellertid högst olika i valkretsarna. I åtta kretsar understeg kandidatantalet 20, medan 40 namn eller däröver framfördes i sju kretsar. Till den förra gruppen med ett relativt lågt kandidatantal hörde dels sex av de befolkningsmässigt minsta valkretsarna — Uppsala, Gotlands, Blekinge och Hallands län samt Älvsborgs läns södra och Västmanlands län — dels två rena stadsvalkretsar, fyrstadskretsen och Göteborgs stad. Ett mycket högt kandidatantal förekom däremot bl. a. i valkretsar, som antingen har en betydande utsträckning — Västernorrlands och Norrbottens län — eller består av från varandra avskilda landsdelar — Stockholms och Kalmar län samt Älvsborgs läns norra. En bidragande orsak till det stora kandidatantalet i vissa valkretsar har vidare varit att man helt eller delvis uppställt spaltade valsedlar, dvs. listor på vilka för varje kandidat angivits en eller två suppleanter. De sistnämnda är alltså inräknade i siffrorna över det sammanlagda antalet kandidater. Sådana spaltade valsedlar användes 1952 just i de tre valkretsar, Stockholms, Göteborgs och Bohus samt Västernorrlands län, som uppvisade det största antalet kandidater. Dessutom förekom spaltade listor i Kristianstads län, som likaledes tillhörde denna grupp.

Någon ytterligare redogörelse för valsedeltyperna och kandidaterna å dessa skall icke lämnas nu. Såsom antytts i föregående kapitel har emellertid en särskild undersökning rörande valsedlarnas sammansättning med hänsyn till köns-, yrkes- och den sociala fördelningen företagits. Denna undersökning redovisas i ett för samtliga partier gemensamt sammanhang i kapitel 7.

KAPITEL 3

Bondeförbundet

Partiets lokala organisation i huvuddrag¹

*Landsbygdspartiet Bondeförbundet*² har enligt § 1 i sina stadgar till grundval *lokalavdelningar*, vilka är samanslutna till *distrikt*. En lokalavdelning kan bildas så snart fem personer på en ort förenar sig därom (§ 4). Bestämmelserna om distriktsindelningen finns intagna i § 18. Enligt nämnda paragraf kan efter medgivande av partistyrelsen inom varje andrakammarvalkrets bildas ett distrikt, som alltså är en sammanslutning av lokalavdelningar. Två eller flera andrakammarvalkretsar kan emellertid, om det anses vara för verksamheten fördelaktigt, tillsammans bilda ett distrikt. Likaså kan andrakammarvalkrets efter medgivande av partistyrelsen uppdelas i två eller flera distrikt.

Den nuvarande distriktsindelningen ansluter sig mycket nära till valkretsindelningen. Två andrakammarvalkretsar är dock var för sig uppdelade i två distrikt — Kalmar län i norra och södra distriktet samt Väster-norrlands län i Medelpads och Ångermanlands distrikt. Å andra sidan utgör emellertid Skåne ett enda distrikt, vilket således innesluter tre olika andrakammarvalkretsar. Vidare kan nämnas att partiet icke har någon organisation för Göteborgs stad. — En förteckning över bondeförbundsdistrikten med uppgifter om medlemsnumerär och antal lokalavdelningar den 1/1 1952 är intagen i *tabell 4* nedan.

Distriktets olika instanser är *distriktsstämman* (§ 19), som är beslutande myndighet, och *distriktsstyrelsen* (§ 21), vilken leder verksamheten.

Vid distriktsstämma får varje till distriktet hörande medlem närvara och äger därvid även yttranderätt. Rösträtt tillkommer emellertid endast lokalavdelningarnas ordförande och ombud samt distriktsstyrelsens ledamöter. Lokalavdelningarna har enligt § 5 rätt att vid distriktsstämma jämte sin ordförande låta sig representeras av ett ombud för varje påbörjat 50-tal av avdelningens medlemmar. Man skiljer mellan två olika slags distriktsstämmor, dels ordinarie vilka skall hållas årligen senast den 1 maj, och dels extra som för visst angivet ändamål kan anordnas efter beslut av distriktsstyrelsen eller då minst tio avdelningar så påyrkar.

¹ Avsnittet bygger främst på *Stadgar för Landsbygdspartiet Bondeförbundet*, Västerås 1954; *Program och Stadgar för S.L.K.F.*, Växjö 1952, samt *Program och Stadgar för Svenska Landsbygdens Ungdomsförbund*, Kalmar 1954.

² Numera *Centerpartiet Bondeförbundet*.

Distriktsstyrelsen skall bestå av minst en ledamot från varje till distriktet hörande landstingsvalkrets, valda på distriktsstämman, samt vidare en ledamot från Svenska Landsbygdens Kvinnoförbund (SLKF) och en ledamot från Svenska Landsbygdens Ungdomsförbund (SLU), vilka utsetts av dessa organisationers distriktsstämmor. Dessutom är distriktets ledamot eller ev. ledamöter av partiets förtroenderåd självskrivna i distriktsstyrelsen och även i *arbetsutskottet*, om sådant finnes. Arbetsutskottet är för övrigt icke nämnt i något annat sammanhang i partiets stadgar.

Tabell 4. Bondeförbundet. Antal medlemmar och lokalavdelningar den 1/1 1952¹

Distrikt	Antal medlemmar	Antal lokalavdelningar
Stockholms stad	76	1
Stockholms län	3 037	76
Uppsala	3 367	64
Södermanland	4 752	76
Östergötland	6 750	120
Jönköping	6 049	129
Kronoberg	5 038	90
Norra Kalmar	3 232	58
Södra Kalmar	3 809	61
Gotland	2 106	69
Blekinge	2 315	32
Skåne	20 090	337
Halland	8 585	91
Bohuslän	4 556	73
Norra Älvsborg	5 232	92
Södra Älvsborg	3 656	103
Skaraborg	5 530	176
Värmland	4 648	88
Örebro	3 476	61
Västmanland	4 296	59
Dalarna	3 848	50
Gävleborg	4 790	43
Medelpad	1 569	20
Ångermanland	3 632	50
Jämtland	3 001	73
Västerbotten	3 420	148
Norrbotten	2 269	100
Summa	123 129	2 340

¹ Uppgifterna hämtade ur *Verksamhetsberättelse för Landsbygdspartiet Bondeförbundet år 1952*, Sthlm 1953, s. 30—31.

Såsom ett led mellan lokalavdelningarna och distriktet fungerar *landstingsvalkretsen*, vilken har till uppgift att på grundval av partiets program och stadgar samla avdelningarna inom sitt område till gemensamt arbete för partiet (§ 10). Sin främsta uppgift torde kretsen ha i samband med nomineringarna och de övriga förberedelserna till landstingsvalen. Enligt § 11 skall kretsbildning ske under distriktsstyrelsens medverkan. Där

kretsindelning är genomförd måste avdelningarna anslutas till resp. kretsar. Varje krets skall omfatta den vanliga landstingsvalkretsens geografiska område.

Liksom inom distriktet är det beslutande organet inom kretsen en stämma, *kretsstämman* (§ 12), och det verkställande organet en styrelse, *kretsstyrelsen* (§ 13). I fråga om kretsstämmans sammansättning gäller motsvarande bestämmelser som för distriktsstämman, vilket alltså innebär, att varje partimedlem har yttranderätt, medan blott kretsstyrelsens ledamöter och lokalavdelningarnas ombud har rösträtt. Avdelningarnas representation grundar sig dock här i enlighet med § 5 på ett annat fördelningstal än vad som gäller för distriktsstämman. Till kretsstämman får nämligen varje avdelning jämte sin ordförande sända ett ombud för varje påbörjat 25-tal medlemmar. Ordinarie kretsstämma skall årligen hållas före den 1 april.

Kretsstyrelsen bör bestå av en på kretsstämman vald ledamot från varje till kretsen hörande lokalavdelning samt dessutom en ledamot från vardera SLKF och SLU, vilka valts av resp. organisationers kretsstämmor.

De nu avhandlade kretsarna får icke förväxlas med de s. k. *kommunkretsarna*, vilka senare är ett slags samarbetsorgan för samtliga inom en kommun befintliga lokalavdelningar av partiet, SLKF och SLU, och vilkas främsta uppgift synes vara att förbereda och organisera de rent kommunala valen. För kommunkretsarna har partiet antagit särskilda normalstadgar.

Såsom redan framgått av föregående kapitel tillämpas inom högerpartiet, liksom t. ex. inom det socialdemokratiska partiet, den ordningen, att medlemmar i kvinno- och ungdomsförbunden automatiskt även blir medlemmar i resp. partier. Detta kommer bl. a. till uttryck vid kandidatnomineringarna, då kvinno- och ungdomsorganisationernas medlemmar i allmänhet endast kan verka inom partiorganisationens ram. Så är emellertid icke alls fallet inom bondeförbundet, utan här betonas tvärt om i partiets stadgar (§ 33), att Svenska Landsbygdens Kvinnoförbund och Svenska Landsbygdens Ungdomsförbund utgör fristående organisationer, vilka var för sig utövar sin verksamhet på grundval av Landsbygdspartiet Bondeförbundets program. Att det verkligen förhåller sig på det sättet kommer även till synes vid kandidatnomineringarna, något som skall bli föremål för behandling längre fram. Till följd av att kvinno- och ungdomsförbunden alltså direkt deltagar i nomineringarna har det syntts nödvändigt att även med några ord beröra de nämnda förbundens organisation.

Både SLKF och SLU är uppbyggda efter samma mönster som partiet. Detta förhållande återspeglas också i resp. förbunds stadgar, vilka såväl till form som innehåll ytterst nära ansluter sig till partiets stadgar. Båda organisationerna har sålunda som grund lokalavdelningar, vilka enligt andra paragrafen i bägge förbundens stadgar för avdelningarna kan bildas

så snart fem personer är ense därom. Den närmast högre enheten inom förbunden utgöres av kretsen, vilken bör omfatta landstingsvalkretsens geografiska område. Avdelningarna och kretsarna är i sin tur sammanslutna i distrikt, vilkas områden enligt båda förbundens distriktsstadgar bör sammanfalla med partiets distriktsindelning. Det senare är även i stort sett förhållandet, dock saknar såväl kvinnoförbundet som ungdomsförbundet särskild organisation för Stockholms stad, och vidare har SLKF uppdelat Gävleborgs län i två distrikt — Gästriklands och Hälsinglands. I likhet med vad som gäller för bondeförbundsdistrikten tillkommer den beslutande myndigheten inom kvinno- och ungdomsdistrikten en distriktsstämma, vilken sammansättes efter samma grunder, som redovisats tidigare. Avdelningarna äger alltså rätt att låta sig representeras av sin ordförande samt ett ombud för varje påbörjat 50-tal medlemmar. Den löpande verksamheten inom distrikten skall handhas av en distriktsstyrelse, i vilken partidistriktet och resp. ungdoms- eller kvinnodistriktet äger att insätta vardera en ledamot.

Tabell 5. SLKF. Antal medlemmar och lokalavdelningar den 1/1 1952¹

Distrikt	Antal medlemmar	Antal lokalavdelningar
Stockholm	1 727	60
Uppsala	1 092	37
Södermanland	1 981	63
Östergötland	2 823	99
Jönköping	2 826	97
Kronoberg	2 107	73
Norra Kalmar	1 643	49
Södra Kalmar	998	35
Gotland	1 022	48
Blekinge	892	28
Skåne	8 369	142
Halland	4 040	75
Bohuslän	2 147	58
Norra Älvsborg	2 407	67
Södra Älvsborg	1 880	68
Skaraborg	2 501	114
Värmland	1 059	38
Örebro	1 916	60
Västmanland	1 626	44
Dalarna	1 767	47
Gästrikland	546	10
Hälsingland	1 942	35
Medelpad	1 351	19
Ångermanland	2 111	55
Jämtland	1 391	60
Västerbotten	1 230	60
Norrbottnen	873	40
Summa	54 267	1 581

¹ Uppgifterna hämtade ur *Verksamhetsberättelse för Svenska Landsbygdens Kvinnoförbund år 1952*, Växjö 1953, s. 11.

I *tabellerna 5 och 6* finns en förteckning över resp. kvinnoförbundets och ungdomsförbundets olika distrikt med uppgifter på antalet lokalavdelningar och medlemmar den 1/1 1952.

Vad medlemskapet beträffar bör det påpekandet göras, att det ej finns några formella hinder mot att en och samma person är medlem i flera av den politiska bonderörelsens sidoorganisationer. Sådan dubbelanslutning förekommer även och då särskilt mellan partiet och ungdomsrörelsen, men också i viss utsträckning mellan den sistnämnda och kvinnoförbundet. Enligt en år 1949 inom SLU:s riksorganisation utförd yrkes- och åldersundersökning var vid denna tidpunkt 7,8 procent av ungdomsförbundets medlemmar även anslutna till någotdera av partiet och kvinnorörelsen.¹ En hel del variationer kunde iakttagas mellan valkretsarna. Så t. ex. uppgick dubbelanslutningen i Jämtlands län till i det närmaste femton procent av SLU:s medlemmar, medan motsvarande procenttal i Hallands län understeg fyra. Enligt uppgift till författaren lär däremot medlemskap i såväl partiet som kvinnoförbundet höra till de rena undantagsföreteelserna. Under förutsättning att ovan nämnda procenttal i stort sett även kan tillämpas för en något senare tidpunkt, vilket förefaller troligt, skulle en sammanläggning av partiets, SLKF:s och SLU:s medlemstal per den 1/1 1952 — 283 456 — överstiga det verkliga samlade antalet medlemmar med något mer än 8 000. I genomsnitt skulle således inom de olika distrikten omkring 300 medlemmar vara dubbelt anslutna.

Partiets allmänna regler om kandidatnominering

Bondeförbundet har till skillnad från övriga partier direkt i sina stadgar reglerat, hur kandidatnomineringen skall tillgå vid riksdagsmannaval och landstingsmannaval. Bestämmelserna intogs i stadgarna år 1947, men enligt vad som uppgivits till författaren tillämpades redan dessförinnan inom flertalet distrikt den nu fastställda ordningen. Vad angår nomineringarna inför *andrakammarvalen* är reglerna intagna under § 23 i partistadgarna. Paragrafen har följande lydelse.

Mom. 1. Vid val till riksdagens andra kammare skall distriktets årsstämma jämte ombud från Svenska Landsbygdens Kvinnoförbund och Svenska Landsbygdens Ungdomsförbund enligt mom. 2 i denna paragraf upprätta förslag på dugliga kandidater, vilket med kandidaternas namn placerade i bokstavsordning utsändes till BF-, SLKF- och SLU-avdelningarna, som till av distriktsstyrelsen fastställt datum var för sig ha att inkomma med förslag på i vilken ordning kandidaterna böra placeras. Avdelning äger rätt att i sitt förslag även upptaga kandidater, som icke finnas upptagna i distriktsstämmans förslag. Över de inkomna förslagen upprättar distriktsstyrelsen redogörelse, i vilken varje förslag åsättes värde med hänsynstagande till kandidaternas placering och i förhållande till det antal ombud med vilket avdelningen äger rätt att låta sig företrädas vid kandidatnominering.

¹ *Tabellsammanställning från Svenska Landsbygdens Ungdomsförbunds yrkes- och åldersundersökning 1949*, otryckt redogörelse hos SLU:s riksorganisation.

Tabell 6. SLU. Antal medlemmar och lokal-
avdelningar den 1/1 1952¹

Distrikt	Antal medlemmar	Antal lokal-avdelningar
Stockholm.....	2 852	50
Uppsala.....	2 539	48
Södermanland.....	4 116	64
Östergötland.....	5 942	90
Jönköping.....	6 234	75
Kronoberg.....	5 558	75
Norra Kalmar.....	2 995	52
Södra Kalmar.....	4 202	55
Gotland.....	3 202	51
Blekinge.....	2 171	29
Skåne.....	15 489	89
Halland.....	5 415	64
Bohuslän.....	4 875	57
Norra Älvsborg.....	4 340	67
Södra Älvsborg.....	4 575	74
Skaraborg.....	6 585	113
Värmland.....	3 367	71
Örebro.....	2 835	52
Västmanland.....	3 425	51
Dalarna.....	2 756	48
Gävleborg.....	4 473	53
Medelpad.....	1 378	22
Ångermanland.....	2 255	43
Jämtland.....	2 086	54
Västerbotten.....	1 596	46
Norrbottn.....	716	27
(Hedersmedl. m. m.)....	83	
Summa	106 060	1 520

¹ Uppgifterna hämtade ur *Berättelse över Svenska Landsbygdens Ungdomsförbunds verksamhet år 1951*, Kalmar 1952, s. 74.

Mom. 2. Slutgiltig nominering företages på extra distriktsstämma, vid vilken Svenska Landsbygdens Kvinnoförbund har representationsrätt enligt samma grunder, som gälla för avdelning av Landsbygdspartiet Bondeförbundet. Avdelning av Svenska Landsbygdens Ungdomsförbund äger delta i kandidatnomineringsstämma med sin ordförande jämte ett ombud för varje påbörjat hundratal medlemmar.

I paragrafens andra moment regleras alltså bl. a. representationsrätten vid nomineringsstämmorna, varvid stadgas att avdelning ur SLKF skall ha samma representationsrätt, som gäller för partiavdelning. Såsom framgått av kapitlets föregående avsnitt innebär detta, att varje avdelning ur BF och SLKF äger rätt att jämte sin ordförande sända ett ombud för varje påbörjat 50-tal medlemmar, medan däremot SLU-avdelningarna enligt den ovan återgivna paragrafen blott får utse ett ombud för varje påbörjat 100-tal medlemmar. Orsaken till de olika representationsreglerna torde enligt vad som uppgivits inför författningsutredningen vara, att man för den sist-

nämnda organisationen räknat med att det finns en stor del medlemmar, vilka saknar allmän rösträtt, varför representationen har ställts i relation därtill. I anslutning härtill kan omtalas att enligt den tidigare nämnda yrkes- och åldersundersökningen från år 1949 var ungefär 55 procent av SLU:s medlemmar röstberättigade vid de allmänna valen. Till samma resultat kom man även vid en motsvarande undersökning, som utfördes åren 1946—47.¹ Man kan således säga, att stadgarnas bestämmelser om representationen från SLU står i god samklang med den verkliga åldersstrukturen inom organisationen.

Vad nomineringarna till *landstingsmannavalen* beträffar finns motsvarande regler intagna i § 15. Vid val till landstinget skall sålunda kretsens årsstämma tillsammans med ombud från SLKF och SLU upprätta ett preliminärt kandidatförslag, vilket utsändes till de skilda lokalavdelningarna, som sedan i sin tur har att inkomma med förslag på i vilken ordning kandidaterna önskas placerade på valsedlarna. Den slutliga nomineringen företages på extra kretsstämma, vid vilken SLKF har samma representationsrätt som partiets lokalavdelningar. Grunden för representationen är dock ej densamma vid kretsstämmorna som vid distriktsstämmorna. Till landstingsvalkretsarnas stämmor utser avdelningarna ett ombud för varje påbörjat 25-tal medlemmar att jämte ordföranden företräda avdelningen (§ 5). SLU-avdelningarna äger i enlighet med § 15 deltaga med sin ordförande samt ett ombud för varje påbörjat 50-tal medlemmar.

Utöver de nu angivna reglerna finns i partiets stadgar ytterligare blott en bestämmelse rörande kandidatnominering. Häri sägs att då det gäller att uppsätta kandidater till riksdags- och landstingsmannaval genom omröstning, skall sådan ske med slutna sedlar (§ 31).

I såväl kvinnoförbundets som ungdomsförbundets stadgar för avdelningarna är en paragraf med rubriken »kandidatnominering» intagen (SLKF § 8, SLU § 10).² I dessa paragrafer, vilka i stort sett har samma lydelse, stadgas i enlighet med partiets regler, att avdelning äger att utse ett ombud för varje påbörjat 50-tal (SLU 100-tal) medlemmar att jämte ordföranden delta vid partiets sammanträden för nominering av riksdagsmannakandidater, samt ett ombud för varje påbörjat 25-tal (50-tal) medlemmar att tillsammans med ordföranden delta vid nomineringssammanträden inför landstingsmannavalen.

På sätt framgår av den ovan återgivna § 23 i bondeförbundets stadgar kan nomineringsproceduren vid andrakammarvalen uppdelas i tre från varandra klart avgränsade skeden. Frågan tages först upp vid distriktens årsstämmor, där namn på lämpliga kandidater framföres. För detta preliminära förslagsställande har redan i föregående kapitel benämningen *förnominering* använts.

¹ Berättelse över Svenska Landsbygdens Ungdomsförbunds verksamhet år 1947, Kalmar 1948, s. 25.

² För SLKF:s del har vissa ändringar i den åberopade paragrafen vidtagits år 1954. Dessa ändringar har beaktats här.

Därefter utsändes en lista med de föreslagna kandidaternas namn uppsatta i bokstavsordning till lokalavdelningarna, vilka var för sig har att till distriktsexpeditionen inkomma med ett förslag på i vilken ordning kandidaterna bör placeras. Samma omröstningsförfarande, enligt vilket avdelningarnas förslag åsattes ett visst röstvärde i förhållande till medlemsnumerären, tillämpas även av en del högerförbund, och i kapitel 2 infördes för detta tillvägagångssätt termen *omröstningar inom lokalavdelningarna*. Denna benämning kommer att konsekvent brukas i den följande framställningen, även om man stundom inom bondeförbundet använder termen provval för sina omröstningar. Begreppet provval har ju i föreliggande arbete förbehållits den omröstningsform, vid vilken det är den enskilde partimedlemmens avgivna röst, som direkt tages i betraktande.

Det tredje momentet i nomineringsproceduren slutligen består i att en extra distriktsstämma på grundval av omröstningens resultat upprättar och *slutgiltigt fastställer* partiets valsedlar.

Den nu gjorda uppdelningen av nomineringsförfarandet på tre olika skeden, vilken i görligaste mån ansluter sig till den för högern företagna dispositionen, skall fortsättningsvis följas under skildringen av 1948 och 1952 års kandidatnomineringar inom bondeförbundet.

Förnomineringen

Enligt de tidigare citerade bestämmelserna rörande kandidatnominering vid andrakammarvalen skall ett preliminärt namnförslag upprättas vid bondeförbundsdistriktens ordinarie årsstämmor. Så synes på ett par undantag när även regelbundet ske. I de båda Skånelänen liksom i Kopparbergs län har man emellertid tillämpat en annan ordning. I Kristianstads och Malmöhus län har resp. läns distriktsstyrelseledamöter, bland vilka ju enligt stadgarna skall finnas minst en företrädare för varje landstingsvalkrets, och dessa kretsars ordförande samt dessutom representanter för SLKF och SLU på ett gemensamt sammanträde föreslagit ett visst antal kandidater, vilkas namn ordnade i bokstavsordning avsetts bli utsända till lokalavdelningarna för omröstning. Antalet deltagare i förnominerings-sammanträdena i Malmöhus län har inför såväl 1948 som 1952 års val varit sexton personer, och ungefär samma antal torde ha närvarit vid motsvarande sammankomster för Kristianstads läns valkrets. Även i Kopparbergs län har man använt sig av ett liknande förfaringssätt. Där har BF:s, SLKF:s och SLU:s distriktsstyrelser på ett gemensamt sammanträde framfört namnförslag till omröstningen i lokalavdelningarna.

Orsaken till att man i den senare valkretsen frångått partiets normala regler för förnomineringen är okänd. Däremot förefaller det vara helt naturligt att Skånedistriktets årsstämma, som räknar representanter från tre olika andrakammarvalkretsar, ej kan utgöra en lämplig nomineringsinstans. Detta hindrar emellertid icke, att man skulle ha kunnat anordna särskilda

förnomineringsstämmor för de skilda valkretsarna. Troligen har dock ett sådant arrangemang ansetts vara allt för omständligt, då det endast gällt att på ett förberedande stadium upprätta ett kandidatförslag, vilket sedan kan tillföras nya namn såväl vid omröstningen som vid den slutliga nomineringsstämman. Saken ligger helt annorlunda till i övriga valkretsar, där den ordinarie stämman bortsett från nomineringsfrågan ändock skall sammankomma och behandla en rad andra ärenden.

Ovan har förnomineringen i två av Skånes tre andrakammarvalkretsar berörts, medan den tredje — fyrstadsvalkretsen — lämnats utanför redogörelsen. Skälet härtill är att man ej anordnat någon särskild förnominering och ej heller någon omröstning inom lokalavdelningarna i den sistnämnda valkretsen, utan nöjt sig med att uppgöra och fastställa kandidatlistan vid ett och samma sammanträde.¹ Detta torde i sin tur bero på att man här till följd av partiets ringa väljarunderlag och medlemstal (ca 250) ej tillmätt nomineringarna samma betydelse som i övriga valkretsar. Vad som nu sagts om fyrstadsvalkretsen torde i tillämpliga delar även gälla för de båda andra rena stadsvalkretsarna — Stockholm, där partiet räknar mindre än hundra medlemmar, och Göteborg, som saknar organisation av bondeförbundet, men inom vilka partiet ändå uppställde valsedlar vid bl. a. 1952 års val. På grund av nu anförda speciella omständigheter kommer de sistnämnda tre stadsvalkretsarna — där ej annorlunda uttryckligen sägs — att utelämnas i den följande framställningen.

Inom de återstående 22 valkretsarna har man däremot följt partistadgarnas regler och upptagit frågan om förnomineringen vid distriktens årsstämmor. I något fall har det dock i stället anordnats en extra nomineringsstämma, vilken emellertid varit sammansatt efter samma grunder, som stadgarna föreskriver. Så skedde t. ex. i Älvsborgs läns södra valkrets inför 1948 års val. I en del andra fall har förnominering även förekommit vid landstingsvalkretsarnas stämmor, som hållits före distriktsstämmorna. Härvid har kretsstämmornas förslag sammanställts och kompletterats vid distriktens årsstämmor. Ett sådant tillvägagångssätt har kommit till användning i Stockholms län och före 1952 års val även i Hallands län. Vidare kan nämnas att vid 1948 års val ägde förnomineringen i Östergötlands län rum dels på bondeförbundsdistriktets stämma och dels också på kvinnodistriktets stämma. Enligt uppgift till författaren har en liknande ordning tillämpats i Kronobergs län, där frågan först tagits upp på kvinno- och ungdomsdistriktens stämmor, vilka föregått bondeförbundsdistriktets stämma. Vid den senare har en slutlig sammanställning av namnförslagen gjorts.

Det vanligaste är annars att, såsom redan påpekats, förnomineringen helt sker vid partidistriktens ordinarie årsstämmor. Därmed är emellertid icke

¹ *Landsbygdspartiet Bondeförbundets Skånedistrikt. Berättelse över verksamheten under år 1952* Malmö 1953, s. 17—18.

sagt att lokalavdelningarna ej dessförinnan kan ha behandlat nomineringsfrågan och instruerat sina ombud till distriktsstämman om vilka kandidater, som borde framföras. Hur därmed förhåller sig är dock svårt att vinna klarhet om.

Enligt stadgarna skall ordinarie distriktsstämmor hållas senast den 1 maj. I allmänhet äger de rum under senare hälften av mars eller under april. Vid distriktsstämmorna har — på sätt framgått av ett föregående avsnitt av kapitlet — alla medlemmar rätt att närvara och har dessutom full yttranderätt. Rösträtt tillkommer emellertid endast avdelningarnas ombud och ordförande samt vidare distriktsstyrelsens ledamöter. Lokalavdelningarna får, såsom tidigare framhållits, sända ett ombud för varje påbörjat 50-tal medlemmar. En avdelning med tio medlemmar får alltså jämte sin ordförande utse ett ombud, en avdelning med t. ex. 60 medlemmar kan sända två och en avdelning med 110 medlemmar äger välja tre ombud osv. Nämnade regel gäller för bondeförbundsavdelningarna. I de fall, som här åsyftas, nämligen då distriktsstämman även skall fungera som förnomineringsstämma, har kvinnoavdelningarna samma representationsrätt som partiavdelningarna, under det att ungdomsavdelningarna blott tillåtes att jämte sin ordförande sända ett ombud för varje påbörjat 100-tal medlemmar.

Enligt uppgift till författaren brukar kvinnodistriktet i många valkretsar hålla sin årsstämma på samma dag och samma plats som partidistriktet. När nomineringsfrågan skall behandlas slås de båda stämmorna ihop och överlägger därvid tillsammans med ombud för SLU, varvid en preliminär namnlista gemensamt uppgöres. Den sistnämnda organisationen brukar däremot numera ej ordna sin stämma vid samma tillfälle.

Antalet deltagare i förnomineringsstämmorna skiftar mycket mellan olika valkretsar. Eftersom samma representationsregler tillämpas i alla här berörda distrikt är givetvis skiljaktigheterna i antalet ombud i första hand beroende av distriktens olika medlemsnumerär, men kan givetvis även sammanhänga med skillnader i deltagarfrekvens bland ombuden. Därtill kommer deltagandet av enskilda partimedlemmar, vilka ej är ombud. I fråga om den senare kategorien synes det som om skilda vanor skulle ha utbildats i valkretsarna. På en del håll är tydligen stämmorna i det närmaste rena ombuds församlingar, medan på andra håll inslaget av icke-ombud är mycket markant.

Uppgifterna om deltagarantalet i 1948 och 1952 års förnomineringsstämmor är av mycket växlande beskaffenhet. Beträffande några valkretsar har det över huvud taget ej gått att få fram några besked på den här punkten. Detta gäller bl. a. om Skaraborgs och Västmanlands län. Från en del andra valkretsar har ombudsmännen endast lämnat några ungefärliga totalsiffror, ur vilka det icke varit möjligt att utläsa vare sig hur fördelningen varit mellan ombud och icke ombud eller hur många som företrätt resp. partiet, kvinnodistriktet och ungdomsdistriktet. Några exempel på sist-

nämnda förhållande kan anföras. Ifrån Södermanlands län har sålunda meddelats att omkring 350 personer deltog i 1952 års förnomineringsstämma; motsvarande siffra för Östergötlands län har uppskattats till 550. En aning lägre siffror har uppgivits från en rad andra distrikt. Cirka 200 deltagare har enligt de till författningsutredningen inkomna upplysningarna förekommit vid 1948 års förnomineringsstämma i Blekinge län samt vid båda de undersökta årens stämmor i Värmlands län och i Medelpad. 1952 års stämma i Blekinge län räknade omkring 250 personer, och lika många har närvarit vid stämmorna i Gotlands och Gävleborgs län. I Älvsborgs läns södra valkrets och i Jämtlands län har det totala deltagarantalet hållit sig kring 300. Ett från de övriga ovan nämnda valkretsarna helt avvikande deltagarantal i förnomineringsstämmorna har noterats i Kronobergs län. Trots att detta distrikt vad medlemsnumerären beträffar icke tillhör de allra största deltog 1 050 personer i 1948 års och 1 175 i 1952 års förnominering. Enligt uppgift till författaren avser emellertid de angivna siffrorna den sammanräknade närvaron vid BF:s, SLKF:s och SLU:s stämmor, vilka som tidigare nämnts ej ägde rum samtidigt.

I fråga om några få valkretsar har det varit möjligt att särskilja hur många av deltagarna i förnomineringsstämmorna som varit ombud, och hur många som blott närvarit utan rösträtt. Vid 1948 års distriktsstämma i Örebro län fördelade sig sålunda de närvarande på 111 ombud och cirka 150 övriga, under det att motsvarande siffror för 1952 var 147 ombud och 250 övriga, i det senare fallet alltså tillsammans omkring 400 personer. Av 1952 års otryckta verksamhetsberättelse för Västerbottens läns partidistrikt framgår vidare att förnomineringsstämman där nämnda år räknade 150 valda ombud och ungefär lika många övriga medlemmar.

Tre distrikt, vilka ej lämnat någon upplysning om antalet deltagare i förnomineringsstämmorna, har däremot gjort en uppskattning av hur stor procent av de valda ombuden till stämmorna, som verkligen deltagit. Från Kalmar läns södra distrikt har på så sätt uppgivits att cirka 90 procent av de valda ombuden deltagit, medan motsvarande siffror för Bohusläns och Älvsborgs läns norra valkrets angivits till resp. 75 och 80 procent av ombuden. De nu anförda siffrorna är osäkra och måste behandlas med en viss försiktighet. Enligt uppgifterna uttrycker siffrorna andelen av de *valda* ombuden och alltså ej andelen av de ombud avdelningarna ägt rätt att utse. Detta kan betyda att medlemsnumerären icke alls varit företrädd i den omfattning, som procentsiffrorna anger.

Vad därefter frågan om fördelningen av ombuden på de olika organisationerna — partiet, kvinnorörelsen och ungdomsrörelsen — beträffar föreligger endast säkra besked från två distrikt, nämligen Jönköpings län och Kalmar läns norra. I 1952 års förnomineringsstämma i Jönköpings län deltog sammanlagt 245 ombud från tillsammans 118 lokalavdelningar. Av de 245 ombuden kom icke mindre än 212 från partiavdelningarna, under

det att SLKF och SLU blott var företrädna med resp. 12 och 21 ombud. Partiets ombud representerade 96 av distriktets 129 lokalavdelningar. Motsvarande siffror för kvinno- och ungdomsdistrikten var resp. 10 av 97 och 12 av 75 avdelningar. Man kan således konstatera en påtaglig disproportion mellan de olika organisationerna med en väldig övervikt för partidistriktet. Vid detta konstaterande måste man först hålla i minnet att t. ex. vid årsskiftet 1951/52 hade såväl partidistriktet som ungdomsdistriktet över 6 000 medlemmar, medan kvinnodistriktet hade mindre än 3 000. Detta innebär ju att SLKF- och SLU-avdelningarna var för sig blott hade rätt att sända ungefär hälften så många ombud som partiavdelningarna, men nämnda förhållande kan emellertid ej på långt när förklara den ojämna fördelningen. Ojämnheten i representationen kan däremot måhända förefalla naturlig sedd mot bakgrunden att partiavdelningarnas ombud har att delta i handläggandet av en rad ärenden utöver nomineringsfrågan, medan kvinno- och ungdomsavdelningarna sänder ombud, vilka kanske endast skall vara med om själva förnomineringen — en procedur som ej har någon avgörande betydelse för den slutliga nomineringen. Det synes dock som om den påtalade disproportionen mellan organisationerna i fråga om representationen vid förnomineringsstämmorna skulle sakna motsvarighet inom andra distrikt, vilket bl. a. kommer att framgå av några exempel nedan. Vid 1948 års distriktsstämma i Jönköpings län var dessutom fördelningen organisationerna emellan icke fullt så ojämn. Då deltog SLKF och SLU med tillsammans 69 ombud (SLKF 25 och SLU 44), under det att partiet hade 159. Härvid var 81 av partidistriktets 120 lokalavdelningar, 17 av 82 kvinnoavdelningar och 21 av 75 ungdomsavdelningar företrädna.

Inom Kalmar läns norra partidistrikt har kvinno- och ungdomsavdelningarna och då särskilt de förra i förhållande till partiavdelningarna varit bättre representerade vid förnomineringsstämmorna än i Jönköpings län, även om ombuden från partiets lokalavdelningar också här haft en absolut majoritet. Vid 1948 års stämma i Kalmar läns norra deltog sålunda 184 ombud, av vilka 112 företrädde partiavdelningarna, 48 kvinnoavdelningarna och 24 ungdomsavdelningarna. År 1952 var antalet ombud 193, som fördelade sig med 108 på partiet, 61 på SLKF och även vid detta val 24 på SLU. De tre organisationerna hade alltså i stort sett samma representation vid båda valen, dock sände kvinnorna något fler ombud till 1952 års förnomineringsstämma än till 1948 års. Även i detta distrikt hade vid årsskiftet 1951/52 kvinnorna blott hälften så många medlemmar som var och en av de båda övriga organisationerna, vilket måste betyda att partiet och SLKF i förhållande till medlemstalen ungefärligen uppvisade samma deltagarfrekvens, medan SLU relativt sett var betydligt sämre företrätt på förnomineringsstämman.

I svaren från Uppsala läns bondeförbundsdistrikt har på tal om för-

nomineringen några procentsiffror nämnts, vilka tydligen syftar på den företrädde medlemsnumerären. Enligt dessa siffror skulle 57 procent av partiets, 62 procent av kvinnornas och 36 procent av ungdomsavdelningarnas medlemmar ha varit representerade vid 1948 års distriktsstämma, medan något högre procenttal noterades för 1952, nämligen resp. 64, 70 och 44. SLKF-avdelningarna har alltså varit förhållandevis bättre företrädde än partiavdelningarna, under det att SLU-avdelningarna uppvisat en klart sämre deltagarsiffra än de båda övriga organisationerna. Eftersom emellertid partidistriktet har, och även tidigare har haft något mer än tre gånger så många medlemmar som kvinnodistriktet, innebär de ovan anförda siffrorna att partiets lokalavdelningar totalt sänt betydligt fler ombud till förnomineringsstämmorna än kvinnoavdelningarna gjort. SLU-distriktet är nästan två och en halv gång så stort som kvinnodistriktet, men får å andra sidan ju blott vid samma medlemsnumerär utse något mer än hälften så många ombud, varför antalet delegater härifrån antagligen understigit antalet kvinnliga ombud.

Ovan har framhållits hurusom vid 1952 års förnomineringsstämma i Jönköpings län 96 av partidistriktets 129 lokalavdelningar, 10 av kvinno-distriktets 97 och 12 av SLU-distriktets 75 avdelningar var företrädde genom ombud, medan motsvarande siffror avseende 1948 års val var en aning gynnsammare för de båda sistnämnda organisationerna. Från ytterligare två valkretsar finns det uppgifter på hur många lokalavdelningar, som varit representerade vid stämmorna. I Hallands län deltog i 1948 års förnomineringsstämma 223 ombud från 97 lokalavdelningar av totalt 225 och i 1952 års stämma 323 ombud från 126 av sammanlagt 230 avdelningar. Hur ombuden fördelade sig på de olika organisationerna framgår ej av de lämnade uppgifterna, men ur ett annat besked, vari meddelas hur många medlemmar som varit representerade vid stämmorna, kan man utläsa att i det närmaste samtliga partiavdelningar måste ha varit företrädde, under det att endast omkring hälften av SLKF:s och en fjärdedel av SLU:s medlemmar varit representerade. Från Norrbottens län slutligen avser de erhållna upplysningarna blott bondeförbundsavdelningarnas representation. Härifrån deltog i 1948 års förnomineringsstämma 89 ombud från 48 av partidistriktets 90 avdelningar och i 1952 års stämma 105 ombud från 59 av distriktets 100 avdelningar. I båda fallen var alltså omkring 60 procent av lokalavdelningarna företrädde.

Sammanfattningsvis kan man om representationen vid förnomineringsstämmorna säga att det är stora variationer från valkrets till valkrets. I genomsnitt synes det som om partiavdelningarna varit bäst företrädde — mellan 60 och 100 procent av avdelningarna har sänt ombud, ett förhållande som är helt naturligt med tanke på att förnomineringen äger rum vid partidistriktens ordinarie årsstämmor. Därnäst kommer kvinnorna, som ofta håller sina distriktsstämmor samtidigt med förnominering-

tingsstämmorna. Den procentuella andelen deltagande kvinnoavdelningar torde vanligen ha legat några tiotal under partiavdelningarnas. Sämst representerade såväl totalt som relativt har ungdomsavdelningarna varit. Härifrån förefaller det som om blott en mindre del av lokalavdelningarna skulle ha sänt ombud till förnomineringsstämmorna.

Antal förslagsställare och antal föreslagna

Vid förnomineringsstämmorna framföres de olika kandidatförslagen, varefter samtliga föreslagna brukar uppsättas på den preliminära kandidatlistan, som skall utsändas till lokalavdelningarna för omröstning. Det synes som om man i allmänhet ej inför någon begränsning av antalet namn eller uppreser några hinder mot vissa kandidater. Dock kan det i förhållande till övriga valkretsar osedvanligt låga antalet föreslagna kandidater i något enstaka distrikt möjligen tyda på att man där maximerat förslagen. Något belägg för att så varit fallet finns emellertid icke i det tillgängliga källmaterialet. Man förutsätter nog som regel, att kandidater som föreslås skall vara medlemmar i partiet eller dess sidoorganisationer. Att så icke alltid varit förhållandet visas dock av ett exempel från Stockholms län år 1952, då en av de föreslagna och på den preliminära namnlistan upptagna kandidaterna närmast kunde betraktas såsom högerman, i varje fall förekom han på en av högerns valsedeltyper vid detta val. Någon diskussion om de skilda kandidaterna och deras företräden eller nackdelar torde icke äga rum på detta förberedande stadium av nomineringsproceduren, och man brukar ej heller taga upp frågan om valsedlarnas utformning, om det skall vara en eller flera listtyper osv.

Till följd av att förslagsställandet synes ske mycket fritt utan att man i allmänhet särskilt protokollför varifrån de olika förslagen emanerar, har det blott befunnits möjligt att erhålla sporadiska besked om hur många lokalavdelningar eller enskilda medlemmar, som framfört namnförslag. Vad först de enskilda medlemmarna beträffar, varmed då avses sådana som är närvarande vid stämmorna utan att vara ombud, så tillförsäkras tydligen dessa vanligen genom sin yttranderätt vid stämman även förslagsrätt. Denna förefaller emellertid av de ytterst få upplysningar i frågan som stått till buds endast begagnas i mycket liten utsträckning. Från Hallands län har t. ex. meddelats att förslag från enskilda medlemmar förekommer. Någon siffra har dock icke nämnts. Vid 1952 års förnomineringsstämma i Östergötlands län deltog tre enskilda personer i förslagsställandet, och inför samma val i Jämtlands län framförde en enskild medlem namnförslag.

Från ett halvt dussin valkretsar finns någorlunda säkra uppgifter på hur många lokalavdelningar, som genom sina ombud föreslagit kandidater. Stockholms läns partidistrikt har sålunda lämnat beskedet, att förslag

kommit från samtliga bondeförbundsavdelningars verksamhetsområden, vilket ju icke nödvändigtvis behöver innebära, att endast partiavdelningarna framfört förslag. Det måste även erinras om att förnomineringen i denna valkrets främst ägt rum vid kretsstämorna, varefter de där framförda förslagen sammanställts vid distriktets årsstämmor. I Kalmar läns norra distrikt var antalet förslagsställande lokalavdelningar år 1948 69 och år 1952 71 av totalt 159 i distriktet. I Bohuslän framfördes 1952 förslag från 60 av sammanlagt 188 avdelningar, medan motsvarande siffra för Gävleborgs län blott var 19 av totalt 106 lokalavdelningar. I båda sistnämnda fall synes det dock som om endast partiavdelningarna, vilka år 1952 var resp. 73 och 43, framfört förslag. De två återstående valkretsarna, Uppsala och Östergötlands län, har på den här punkten bidragit med något fler upplysningar. Härifrån har nämligen kunnat anges hur förslagsställarna fördelat sig på de olika organisationerna. Vid 1952 års förnomineringsstämma i Uppsala län framfördes namnförslag från 42 av partidistriktets 64 avdelningar, 16 av kvinnodistriktets 37 avdelningar och 34 av SLU:s 48 avdelningar, vilket tillsammans utgör 92 förslagsställare. Antalet sådana uppgick samma år i Östergötlands län till 220, varav 82 (120) tillhörde partiet, 69 (99) SLKF och 69 (90) SLU. (Siffrorna inom parentes anger totala antalet lokalavdelningar.) 1948 års förnominering i sistnämnda län räknade i stort sett samma antal förslagsställare, dock med en något större andel från SLU. Särskilt anmärkningsvärt med de nu anförda siffrorna är att ett så stort antal ungdomsavdelningar framfört förslag. Tyvärr saknas för båda de aktuella valkretsarna uppgifter på hur många SLU-avdelningar, som deltagit i förnomineringsstämmorna, varför det ej är möjligt att göra sig en föreställning om huruvida ungdomsavdelningarnas aktivitet i dessa valkretsar varit större än på andra håll. Den tidigare nämnda uppgiften från Uppsala län, att närmare 50 procent av SLU-avdelningarnas ombud deltog i 1952 års förnomineringsstämma, kan dock tyda på att så verkligen varit fallet.

Det tillgängliga källmaterialet ger icke någon som helst upplysning om vilka kandidater, som föreslagits av de olika lokalavdelningarna. På grund härav kan man ej bilda sig en uppfattning om ifall förslagsställarna i allmänhet framför ett eller flera namn, eller huruvida en och samma kandidat föreslås från flera skilda håll. Däremot har det i stor utsträckning gått att erhålla besked om hur många kandidater, som framfördes i de olika valkretsarna vid 1948 och 1952 års förnomineringsstämmor. Utöver de tre rena stadsvalkretsarna saknas uppgifter helt på den här punkten blott från ytterligare tre områden, nämligen Kristianstads och Värmlands län samt Ångermanland. Från fem distrikt har endast ungefärliga upplysningar avseende 1952 års förnominering kunnat lämnas, under det att preciserade besked om antalet förnominerade erhållits från samtliga övriga valkretsar — på två undantag när beträffande såväl 1948 som 1952 års

val. Antalet vid förnomineringsstämmorna föreslagna kandidater har för varje distrikt och år upptagits i *tabell 7*.

Tabell 7. Antal föreslagna kandidater vid 1948 och 1952 års förnomineringsstämmor inom bondeförbundet

Distrikt (del därav)	1948	1952
Stockholms län.....		ca 100
Uppsala län.....	46	35
Södermanlands län.....		66
Östergötlands län.....	103	86
Jönköpings län.....	45	49
Kronobergs län.....	16	24
Kalmar läns norra.....	43	41
Kalmar läns södra.....	55	72
Gotlands län.....		ca 40
Blekinge län.....	17	12
Malmöhus län.....	40	50
Hallands län.....	58	50
Bohuslän.....		ca 40
Älvsborgs läns norra...		ca 60
Älvsborgs läns södra...	26	36
Skaraborgs län.....	47	48
Örebro län.....	81	77
Västmanlands län.....		16
Kopparbergs län.....	40	50
Gävleborgs län.....	56	43
Medelpad.....	27	21
Jämtlands län.....	37	37
Västerbottens län.....		ca 40
Norrbottnens län.....	17	9

Såsom framgår av tabellen varierar antalet under förnomineringarna framförda kandidater mycket från valkrets till valkrets. Inom några distrikt har antalet hållit sig kring ett hundra, medan blott tio till tjuo namn föreslagits i andra distrikt. Rent allmänt måste man först och främst notera att det i genomsnitt framförts många kandidater, särskilt om man ställer antalet förnominerade i relation till bondeförbundets faktiska mandatutsikter i de olika valkretsarna. Frånsett detta generella konstaterande är det svårt att av de i tabellen presenterade siffrorna utläsa någon speciell tendens. Visserligen har antalet föreslagna varit förhållandevis litet i de vad medlemsnumerären beträffar små distrikten Blekinge, Medelpad och Norrbotten, men så har icke varit fallet i alla små distrikt. Vid 1952 års val hade t. ex. det näst minsta av bondeförbundsdistrikten, Gotlands län, ungefär lika många förnominerade kandidater som flera av de större nomineringsområdena. Det bör dock tilläggas att av de cirka 40 kandidaterna på Gotland hade blott omkring 30 föreslagits på förnomineringsstämman. Namnförteckningen kompletterades senare med ett tiotal lämpliga namn av distriktsstyrelsen, vilken hade erhållit nomineringsstämmans

fullmakt härtill. Man kan icke heller uppställa någon allmängiltig formel för de i fråga om medlemstal största distriktet. Det högsta antalet kandidater vid förnomineringen, omkring 100, har förekommit i Stockholms och Östergötlands län, av vilka Östergötland otvivelaktigt hör till de största distriktet, medan Stockholms län medlemsmässigt klart kommer på den undre halvan bland distriktet. Däremot är ju Stockholms län befolkningsmässigt en av de största andrakammarvalkretsarna. I det näst Skåne största distriktet, Hallands län, har samtidigt antalet föreslagna hållit sig kring 50, och ungefär lika många namn har framkommit inom andra stora distrikt såsom Jönköpings och Skaraborgs län. Det synes icke heller vara möjligt att finna något direkt samband mellan å ena sidan antalet under förnomineringarna framförda namn och å andra sidan olika faktorer såsom nomineringsområdenas befolkningstal och ytvidd eller partiets mandatutsikter inom resp. områden.

Om man sedan jämför 1948 års förnominering med 1952 års och betraktar siffrorna för varje distrikt för sig, finner man att antalet namn givetvis varierar något från val till val, men att på det stora hela överensstämmelsen är tämligen god.

Av särskilt intresse är att konstatera att antalet förnominerade kandidater i Malmöhus och Kopparbergs län, där de preliminära förslagen uppgjorts av ett högst begränsat antal personer inom vad som skulle kunna kallas en valberedning, ej på något märkbart sätt skiljer sig från antalet framförda namn i övriga valkretsar, inom vilka förslagen väckts på en allmän stämma med flera hundra deltagare. I båda de berörda valkretsarna uppsattes år 1948 40 och år 1952 50 kandidater. Det är ej otänkbart att ett ändå större antal namn skulle ha framkommit, om förnomineringen även i nämnda valkretsar hade skett vid en stämma, men att antalet dock blev så betydande synes tyda på en strävan från distriktsstyrelsernas sida att erbjuda lokalavdelningarna ett stort urval vid omröstningarna. Avsikten med att medtaga så många namn kan i varje fall knappast i någon av de aktuella valkretsarna ha varit att redan på förnomineringsstadiet skapa ett underlag för ett flerlists-system med många olika kandidater, eftersom åtminstone vid 1952 års val bondeförbundet icke i någon av dessa valkretsar framträdde med särskilt många kandidater på sina valsedlar. I Malmöhus län uppställde man för övrigt blott en listtyp.

Vid ett studium av de i tabell 7 intagna siffrorna bör man hålla i minnet, att de endast avser de under förnomineringen föreslagna kandidaterna. På sätt tidigare framhållits har emellertid lokalavdelningarna full rätt att vid sina omröstningar även uppta namn, vilka icke varit nämnda förut. Till följd härav kan alltså det sammanlagda antalet under hela nomineringsproceduren framförda kandidater bli ändå högre än vad tabellen utvisar. Då denna fråga skall bli föremål för närmare behandling längre fram, kan det i förevarande sammanhang vara tillräckligt att nämna, att

omröstningarna i allmänhet har medfört ett nytillskott av mellan tio och trettio kandidater per valkrets.

Omröstningar inom lokalavdelningarna

Såsom redan klargjorts i kapitlets början skall enligt bondeförbundets stadgar de under förnomineringen föreslagna kandidaternas namn uppsättas i bokstavsordning på en lista, vilken sedan skall tillställas samtliga parti-, kvinno- och ungdomsavdelningar inom distriktet. Därefter har, fortfarande i enlighet med stadgarna, lokalavdelningarna att till ett visst av distriktsstyrelsen fastställt datum var för sig inkomma med förslag på i vilken ordning kandidaterna bör placeras. Vidare stadgas att — på sätt bl. a. påpekats ovan — avdelningarna skall ha rätt att i sina förslag även medtaga andra kandidater än de, som upptagits i förnomineringsstämmans förteckning. De nu relaterade bestämmelserna synes i sina huvuddrag ha tillämpats av samtliga partidistrikt utan undantag vid de båda undersökta valen. Dock förefaller det som om ett något annorlunda förfaringsätt skulle ha praktiserats i Västerbottens län år 1948. Fortsättningsvis skall redogöras för hur de anförda reglerna omsatts i praktiskt handlande, och hur utfallet av omröstningarna blivit i skilda avseenden.

Omröstningsförberedelserna

Sedan förnomineringsstämmorna hållits — de äger vanligen rum under senare hälften av mars eller under april — iordningsställer distriktsexpeditionerna de preliminära namnförslagen, vilka därefter tillsammans med cirkulär och eventuella andra skrivelser utsändes till de olika lokalavdelningarna. Detta sker i allmänhet under sista hälften av april eller under maj månader, men såväl något tidigare som något senare tidpunkter har förekommit. Så t. ex. är 1952 års cirkulär om omröstningen i Kalmar läns södra distrikt daterat redan den 3 april, medan motsvarande skrivelser från 1948 års valförberedelser i Blekinge län och Älvsborgs läns södra dagtecknats först resp. den 4 och 9 juni.

Vad till en början förnomineringsstämmornas namnförslag beträffar skall ju i enlighet med stadgarna kandidaterna uppsättas efter varandra i bokstavsordning. Denna princip synes även ha följts av samtliga distrikt, dock har man i Östergötlands och Kalmar läns södra distrikt jämsides härmed företagit en indelning av kandidaterna efter hemvist. I den förstnämnda valkretsen ordnades sålunda både vid 1948 och 1952 års val namnen kretsvis och inom kretsarnas ram i bokstavsföljd, under det att man i det sistnämnda distriktet i varje fall år 1952 uppgjorde två skilda namnförteckningar i alfabetisk ordning, den ena upptagande de 42 föreslagna namnen från fastlandet och den andra med Ölands 30 kandidater.

Såsom ett exempel på vad omröstningscirkulären, vilka ofta brukar ställas till ordförandena i lokalavdelningarna, kan innehålla skall här

nedan något redogöras för den skrivelse, som i mitten av april 1952 utsändes till bondeförbundets, SLKF:s och SLU:s avdelningar i Hallands län. Efter några inledande ord om att förnomineringsstämman upprättat ett kandidatförslag till provomröstningen med namnen på vanligt sätt ordnade i bokstavsföljd påpekades, att avdelningarna givetvis ägde rätt att i sina förslag upptaga kandidater, vilka icke fanns medtagna i den bifogade förteckningen. Därefter meddelades i nämnda cirkulär att avdelningarna nu skulle anordna nomineringsmöten och uppgöra ett förslag till valsedel med namnen placerade i den ordning, man önskade se dem på partiets slutgiltiga valsedel vid höstens val. Det upprättade förslaget skulle sedan omedelbart och senast den 25 juni insändas till bondeförbundets distrikts-expedition, där de inkomna förslagen komme att poängberäknas. Vid poängberäkningen skulle hänsyn endast komma att tagas till skriftligen inlämnade omröstningsförslag. Hade flera avdelningar deltagit i omröstningen, måste detta tydligt anges, annars komme blott den avdelning, som underskrivit omröstningsförslaget, att räknas. Vidare meddelades att förslaget skulle uppta tio namn i enkel ordning enligt en bifogad blankett. Fler än tio namn skulle ej räknas. Avdelningarna kunde dessutom angiva önskemål, om man ansåg det lämpligt med flera valsedeltyper för partiet. I så fall skulle de första namnen på dessa olika valsedlar anges. I cirkuläret framhölls avslutningsvis bl. a. att det för partiet vore ett livsvillkor med en duglig representation och därför betonades önskvärheten av att endast kunniga och energiska personer nominerades. Önskvärt vore även att andra grenar än jordbruk blev företrädare på partiets valsedlar.

Inom övriga distrikt, varifrån närmare uppgifter är kända, har skrivelser med liknande innehåll utsänts. I dessa påtalas så t. ex. regelmässigt att lokalavdelningarna ej blott är hänvisade till de förnominerade kandidaterna vid uppgörandet av förslagen utan att man även har full frihet att framföra helt nya namn. På en del håll, såsom i Östergötlands och Västmanlands län, har till och med denna rättighet särskilt understrukits, varvid det närmast framställts som ett önskemål att förslagen skulle uppta sådana nya kandidater, som skulle kunna stärka partiets möjligheter att vinna många röster. I samband härmed har lokalavdelningarna i Östergötlands län uppmanats beakta, att partiet är ett *landsbygds*parti, varför valsedeln också borde räkna företrädare för ett flertal yrkeskategorier utöver jordbruket. På sätt framgått av den ovanstående redogörelsen för 1952 års omröstningscirkulär i Hallands län riktades en likadan uppmaning till lokalavdelningarna där. Motsvarande skrivelse inför 1948 års val i samma valkrets innehöll dessutom några satser om vad avdelningarna borde iakttaga vid sitt val av kandidater ur jordbrukarnas krets. Distriktsstyrelsen framhöll nämligen i cirkuläret betydelsen av att nominerade personer, evad de kom från jordbruksnäringen, var fullt införstådda med den ekonomiska och fackliga föreningsrörelsen. Då

avdelningarna hade den bästa personkänedom, uppmanades de att ej framföra kandidater, om vilkas solidaritet i fackliga angelägenheter man vore tveksam. En egendomlig rekommendation av en viss kandidat gjordes år 1952 i cirkulärskrivelsen till ordförandena i Skaraborgs läns samtliga lokalavdelningar av bondeförbundet, SLKF och SLU. Häri meddelade nämligen partiombudsmannen, som hade undertecknat skrivelsen, att framställning från flera håll hade gjorts om upptagande på det preliminära förslaget av ett särskilt namn. — Troligen har dessa yrkanden framkommit först efter förnomineringsstämman, eftersom det icke förefaller som om någon begränsning av förslagsrätten skulle ha förekommit på denna. — Denna begäran att få namnet medtaget i den alfabetiska förteckningen hade emellertid ej kunnat villfaras, men ombudsmannen upplyste samtidigt, att han kände sig oförhindrad att säga vilken kandidat som avsågs, varpå dennes namn särskilt nämndes i cirkuläret. Härigenom måste ifrågasvarande kandidat — en prästman — ha uppmärksamats på ett helt annat sätt än om hans namn ingått bland de övriga 48 i förteckningen.

Av det tillgängliga källmaterialet att döma förefaller det som om 1948 och 1952 års förnomineringsstämmor i samtliga fall skulle ha beslutat, att lokalavdelningarnas valsedelförslag endast skulle få uppta ett begränsat antal kandidater. Ovan har redan framhållits hurusom vid 1952 års nominering i Hallands län avdelningarna hade att på sina förslag uppsätta tio namn i den ordning, man önskade dem placerade på den slutliga valsedeln. Även inför 1948 års val hade antalet bestämts till tio, och denna siffra synes även i övriga distrikt ha varit den oftast tillämpade. Avvikelser såväl uppåt som nedåt har dock förekommit. Så t. ex. var år 1948 antalet namnförslag från varje nomineringsmöte i Kronobergs län begränsat till sex och år 1952 i Jämtlands län till sju, medan vid 1948 års val femton kandidater skulle uppsättas på förslagen i Blekinge län och lika många vid 1952 års omröstning i Skaraborgs län. Blekingedistriktet begränsade däremot år 1952 antalet namn till det för övriga valkretsar vanliga, alltså tio.

Liksom i Hallands län har man även på flera andra håll såsom i Östergötlands län, Kalmar läns södra, Blekinge, Västmanlands och Jämtlands län lämnat avdelningarna möjlighet att i samband med omröstningarna uttrycka önskemål angående antalet valsedeltyper. I allmänhet har avdelningarna i de fall att de föreslagit mer än en listtyp ombetts ange vilka första resp. andra namn man då föredrog. I Jämtlands län kunde år 1952 varje förslagsställare på sitt förslag uppta flera kompletta listor, vardera omfattande sju namn.

Den tidigare refererade skrivelsen rörande 1952 års omröstning i Hallands län utsändes i mitten av april, medan lokalavdelningarna ej behövde ha anordnat sina nomineringsmöten och insänt förslagen förrän den 25 juni, vilket betyder att avdelningarna för denna sak tillmättes en tid av

över två månader. Fullt så lång tid synes ej ha stått till avdelningarnas disposition i någon annan valkrets, dock fick avdelningarna i Kalmar läns södra distrikt i det närmaste två månader på sig att handlägga frågan år 1952. Det vanligaste förefaller annars vara att fem till sex veckor anslagits för omröstningarna. Icke i någon valkrets, varifrån närmare detaljer är kända, har tiden understigit en månad.

Utan att det på något sätt framgår av stadgarna, förutsätter man tydligen inom bondeförbundet, att lokalavdelningarnas valsedelförslag skall uppgöras vid allmänna medlemsmöten — nomineringsmöten. Inom en del distrikt, såsom i Hallands län, har det direkt påpekats i omröstningscirkulären, att så skall ske, på en del andra håll har det ej särskilt nämnts. I Östergötlands län har man till och med givit den anvisningen, att avdelningsstyrelsen först borde förbereda nomineringsfrågan och sedan framlägga ett preliminärt förslag till valsedel inför nomineringsmötet. Det är troligt, att en liknande ordning allmänt tillämpats, dock utan att det speciellt rekommenderats i skrivelserna. Av det ovan återgivna Hallands-cirkuläret framgick vidare att flera lokalavdelningar kunde hålla gemensamt nomineringsmöte och därvid förena sig om ett förslag till kandidatlista. Vad man närmast torde ha haft i tanke var att de lokala parti-, kvinno- och ungdomsavdelningarna i samma kommun eller på samma ort tillsammans skulle arrangera ett nomineringsmöte. Denna möjlighet har även omnämnts i andra omröstningscirkulär. Så t. ex. påpekades i 1952 års skrivelse till BF-, SLKF- och SLU-avdelningarna i södra Kalmar-distriktet att om inom samma socken lokalavdelningar fanns av var och en av dessa organisationer, vore det lämpligt att nomineringssammanträdet hölls gemensamt. Avdelningarnas ordförande skulle då samfällt underteckna den uppsatta förslagsvalsedeln. En liknande uppmaning har vid omröstningarna riktats till avdelningarna i Blekinge län. I Älvsborgs läns södra valkrets och i Skaraborgs län underströks inför 1952 års val däremot att varje avdelning skulle insända särskilt förslag. Enligt omröstningscirkuläret i den senare valkretsen hade det vid tidigare val i något fall hänt, att två eller tre avdelningar sänt gemensamt förslag, men nu kunde sådana icke medtagas vid sammanräkningen. Detta skulle emellertid ej hindra samråd mellan avdelningarna eller att förslagen av sparsamhetsskäl insändes i samma kuvert.

Slutligen kan beträffande distriktens omröstningsförberedelser nämnas, att de till lokalavdelningarna utsända cirkulären och kandidatförteckningarna vanligen åtföljts av särskilda formulär för avdelningarnas namnförslag. På dessa blanketter har avdelningarna ofta haft att ifylla hur många valsedeltyper som partiet föreslagits framgå med vid valet, samt vilka kandidater man önskat som första och andra namn på de olika listtyperna. Dessutom har formulären ibland lämnat särskilt utrymme för anteckning om antalet närvarande vid nomineringsmötet.

Deltagandet i omröstningarna

Vad därefter de intressantare frågorna om dels lokalavdelningarnas och dels de enskilda medlemmarnas deltagande i distriktens omröstningar beträffar möjliggör det nu tillgängliga källmaterialet egentligen endast att det förstnämnda spørsmålet om hur många avdelningar, som sänder in valsedel-förslag, mer utförligt besvaras. När det däremot gäller att söka klarlägga hur många medlemmar, som deltagit i avdelningarnas nomineringsmöten, blir uppgiften betydligt svårare, eftersom beskeden på denna punkt är ytterst sporadiska.

I fråga om antalet i omröstningarna deltagande lokalavdelningar har säkra upplysningar kunnat erhållas från flertalet bondeförbundsdistrikt. Uppgifter saknas dock helt från distriktet i Södermanlands län, Bohuslän, Värmlands län, Gävleborgs län och Ångermanland samt dessutom Skåne vad avser nomineringarna i Kristianstads län. Vidare har några distrikt blott varit i stånd att frambringa siffror angående ett av de här undersökta valen. Så har varit fallet beträffande Skaraborgs och Västmanlands län, varifrån materialet rörande 1952 års nominering är ofullständigt, samt Stockholms läns, Gotlands, Älvsborgs läns norra och Norrbottens distrikt, vilka endast kunnat lämna besked om sistnämnda nominering. Gotlands och Norrbottens distrikt har visserligen även tillställt utredningen vissa upplysningar om 1948 års val, men de därvid angivna siffrorna måste uppenbarligen vara felaktiga, varför de över huvud taget icke medtagits i föreliggande redogörelse.

I *tabell 8* har de i förhandenvarande fråga erhållna uppgifterna sammanställts på det sättet, att för varje andrakammarvalkrets eller del därav (norra och södra Kalmar län samt Medelpad) och varje valår angivits hur många lokalavdelningar som under omröstningarna insände valsedel-förslag till distriktsexpeditionerna. Här måste uppmärksammas att beskeden icke blott gäller bondeförbundsavdelningarna utan även kvinno- och ungdomsavdelningarna. Som jämförelse till siffrorna över antalet deltagande lokalavdelningar har också uppgifter på det totala antalet BF-, SLKF- och SLU-avdelningar inom valkretsarna medtagits. I de fall, då det av protokoll eller andra handlingar direkt framgått hur många lokalavdelningar som vid tiden för resp. omröstning totalt funnits i distriktet, har detta antal meddelats i tabellen, i övriga fall avser beskeden årsskiftet närmast före omröstningen, vilken som bekant vanligen ägt rum under maj och juni månader. I allmänhet torde sistnämnda förhållande vara av mindre betydelse, då det totala antalet avdelningar vid årsskiftet knappast kan ha undergått någon större förändring under de fyra till sex månaderna fram till omröstningen. Slutligen har i tabellens sista kolumn angivits hur stor procentuell andel av distriktens lokalavdelningar som deltagit i de olika omröstningarna.

Av *tabell 8* framgår tydligt att flertalet lokalavdelningar brukar delta i

Tabell 8. Sammanlagda antalet deltagande lokalavdelningar i 1948 och 1952 års omröstningar inom bondeförbundet

Valkrets (del därav)	Valår	Antal deltagande lokalavd.	Totala antalet lokalavd. ¹	Deltagande i procent av totala antalet
Stockholms län.....	1952	137	² 187	73,3
Uppsala län.....	1948	93	127	73,2
» ».....	1952	97	149	65,1
Östergötlands län.....	1948	209	285	73,3
» ».....	1952	193	309	62,5
Jönköpings län.....	1948	195	277	70,4
» ».....	1952	222	301	73,8
Kronobergs län.....	1948	175	222	78,8
» ».....	1952	190	238	79,8
Kalmar läns norra.....	1948	88	151	58,3
» ».....	1952	100	159	62,9
» » södra.....	1948	132	² 132	100,0
» ».....	1952	150	² 150	100,0
Gotlands län.....	³ 1952	132	168	78,6
Blekinge län.....	1948	85	88	96,6
» ».....	1952	51	89	57,3
Malmöhus län.....	1948	265	² 302	87,7
» ».....	1952	303	² 335	90,4
Hallands län.....	1948	183	225	81,3
» ».....	1952	158	230	68,7
Älvsborgs läns norra.....	1952	210	226	92,9
» » södra.....	1948	187	203	92,1
» ».....	1952	201	245	82,0
Skaraborgs län.....	1948	⁴ 238	403	59,1
Örebro län.....	1948	126	160	78,8
» ».....	1952	97	173	56,1
Västmanlands län.....	1948	108	⁵ 139	77,7
Kopparbergs län.....	1948	70	128	54,7
» ».....	1952	83	² 146	56,8
Medelpad.....	1948	53	63	84,1
».....	1952	51	61	83,6
Jämtlands län.....	1948	88	151	58,3
» ».....	1952	77	187	41,2
Västerbottens län.....	1948	105	242	43,4
» ».....	1952	125	254	49,2
Norrbottnens län.....	1952	140	167	83,8
Samtliga	1948	2 400	3 298	72,8
	1952	2 717	3 774	72,0

¹ Uppgifterna avser, där ej annorlunda meddelas, förhållandet den 1/1 1948 och 1/1 1952 och har hämtats från Landsbygdspartiet Bondeförbundets, Svenska Landsbygdens Kvinnoförbunds samt Svenska Landsbygdens Ungdomsförbunds verksamhetsberättelser för resp. åren 1947 och 1951.

² Vid tiden för omröstningen.

³ Beträffande Gotlandsdistriktet har partiombudsmannen lämnat uppgifter om deltagandet i både 1948 och 1952 års omröstning. Dessa besked har dock befunnits allt för osäkra för att medtagas i tabellen. De för 1952 anförda siffrorna har hämtats ur ett protokoll från ett sammanträde med styrelserna för BF-, SLKF- och SLU-distrikten.

⁴ Dessutom ett tiotal avdelningar, som inkom för sent med sina förslag.

⁵ Antalet är möjligen några enheter för högt. Jfr. not 4 till tab. 9.

distriktens omröstningar. Endast i två valkretsar — Jämtlands och Västerbottens län — har vid något av de undersökta valen mindre än hälften av avdelningarna insänt valseldförslag. Deltagandet har tvärtom oftast varit

betydligt högre, i allmänhet omkring 70 procent. Det högsta antalet deltagande lokalavdelningar har rapporterats från Kalmar läns södra, där enligt de lämnade upplysningarna samtliga avdelningar vid båda valen insände förslag till kandidatlistor. Då emellertid dessa siffror blott bygger på partiombudsmannens uppgifter och ej kunnat kontrolleras på annat håll, måste de betraktas med en viss reservation. Inom en del andra valkretsar, varifrån de lämnade upplysningarna kunnat styrkas av sammanräkningsprotokoll eller liknande handlingar, har dock mycket höga deltagarsiffror noterats. Så t. ex. har i Malmöhus län inför både 1948 och 1952 års val trots den stora mängden lokalavdelningar omkring 90 procent av dem uppgjort valseldförslag. Över 90 procent av avdelningarna har även deltagit i 1948 års omröstning i Älvsborgs läns södra partidistrikt och i 1952 års omröstning i samma läns norra distrikt. Det allra högsta deltagandet, fränsett de ovan nämnda omröstningarna i Kalmar läns södra, förekom dock år 1948 i Blekinge län, där 85 av de sammanlagt 88 avdelningarna, dvs. drygt 96 procent, insände förslag till kandidatlista.

Det ställer sig svårt att ur de i tabell 8 presenterade siffrorna utläsa några allmänna tendenser i fråga om vilken typ av valkretsar, som haft ett speciellt högt omröstningsdeltagande, och vilken typ som haft ett lägre. Visserligen skulle den tidigare omtalade uppgiften att de lägsta procent-siffrorna noterats i Jämtlands och Västerbottens län kunna tyda på att glest befolkade områden med stora avståndsskillnader haft ett väsentligt lägre deltagande än övriga områden. Utöver de två namngivna valkretsarna uppvisar dessutom en annan ur nu diskuterade synpunkt liknande valkrets, Kopparbergs län, för båda valen jämförelsevis låga procenttal (ca 55 %). Å andra sidan har i det närmaste 85 procent av lokalavdelningarna deltagit i omröstningarna inom två andra icke särskilt tätbefolkade distrikt, nämligen Medelpads och Norrbottens. Någon generell regel om låg deltagarfrequens i glesbebyggda områden kan följaktligen knappast uppställas, utan man får nog förutsätta att flera samverkande orsaker bidragit till de olika deltagarsiffrorna. Det kan ju i detta sammanhang påpekas, att exempelvis aktiviteten synes ha varit förhållandevis större i Norrbottens län än i övriga distrikt under 1952 års valrörelse, vilket bl. a. tog sig uttryck i att Norrbotten var det enda distrikt inom vilket bondeförbundet erhöll fler röster 1952 än 1948.

På motsvarande sätt går det icke heller att peka på en viss typ av valkretsar med högt omröstningsdeltagande. Så t. ex. har bondeförbundet inom sina ur väljar- och medlemssynpunkt starkaste valkretsar — Östergötlands län, de tre Smålandskretsarna, Gotlands, Malmöhus, Hallands och Skaraborgs län — erhållit högst skiftande resultat vad deltagarantalet i omröstningarna beträffar. Även här får man alltså räkna med att också andra faktorer spelat in. Att icke enbart medlems- och befolkningsstrukturen eller andra närbesläktade omständigheter inverkar på deltagarfrequen-

sen framgår med all önskvärd tydlighet, när man utsträcker jämförelsen till att omfatta förhållandena inom en och samma valkrets vid olika val. Vid ett sådant studium finner man visserligen att flera valkretsar för båda de undersökta valen uppvisar relativt sett ungefär samma antal deltagande lokalavdelningar. Detta är fallet i bl. a. Kronobergs, Malmöhus och Kopparbergs län samt Medelpad. I den förstnämnda valkretsen kunde man möjligen ha väntat sig att aktiviteten hade ökat mellan valen, eftersom man år 1952 hade att utse en ny andrakammarledamot efter partiets dittillsvarande representant sedan många år, vilken hade undanbett sig återval. I andra valkretsar är emellertid skillnaderna i deltagarfrekvens stora mellan de båda valen. Särskilt gäller detta för Blekinge län, där 1948 års omröstning samlade över 96 procent av lokalavdelningarna, medan blott 57 procent deltog år 1952. Det är tänkbart att man här bedömde mandatutsikterna som betydligt bättre år 1948 än år 1952, vilket skulle kunna bidra till att förklara den stora nedgången. Mellan samma val nedgick deltagarantalet i Östergötlands län från 73,3 till 62,5 procent, i Hallands län från 81,3 till 68,7, i Älvsborgs läns södra från 92,1 till 82,0, i Örebro län från 78,8 till 56,1 och i Jämtlands län från 58,3 till 41,2 procent. Utöver nämnda sex valkretsar har en viss mindre nedgång i deltagarfrekvensen noterats i ytterligare två distrikt. Från Kalmar läns södra distrikt har, på sätt tidigare påpekats, uppgivits att samtliga lokalavdelningar sände in valsedelförslag såväl år 1948 som 1952, medan inom återstående sex distrikt, varifrån uppgifter i förevarande avseende finnes tillgängliga, en viss ökning i det relativa deltagarantalet ägde rum 1952 jämfört med 1948. Denna ökning var dock icke i något fall av större omfattning. Genomsnittligt sett kan man, vilket de för samtliga distrikt uträknade procenttalen visar, tala om ett i huvudsak lika stort omröstningsdeltagande år 1948 som år 1952.

Vid en granskning av de i tabell 8 intagna siffrorna måste man hela tiden hålla i minne, att de innefattar skilda slag av lokalavdelningar. När det därför talas om ett högt eller lågt omröstningsdeltagande, gäller detta totalt för partidistriktet, kvinnodistriktet och ungdomsdistriktet sammantagna. Det är ju dock möjligt att aktiviteten vid nomineringarna kan vara högst olika inom de tre organisationerna, varför de i tabellen återgivna uppgifterna kanske ej på ett riktigt och rättvist sätt avspeglar den verksamhet, som försiggått inom var och en av dem. I avsikt att belysa nämnda förhållande har i *tabell 9* en uppspaltning av lokalavdelningarna efter organisations-tillhörighet företagits. I tabell 8 redovisades sammanlagt 36 olika omröstningar. Beträffande en hel del av dessa finns ej några upplysningar om hur många av de deltagande som var partiavdelningar, kvinnoavdelningar eller ungdomsavdelningar, men i fråga om 21 omröstningar har källmaterialet möjliggjort en sådan uppdelning. Bland dessa 21 omröstningar ingår emellertid även de två som anordnats i Kalmar läns södra. Som framgår av tabell 8 har ju enligt uppgift samtliga avdelningar deltagit här, varför det ej

Tabell 9. Antalet deltagande BF-, SLKF- och SLU-avdelningar i 1948 och 1952 års omröstningar

Valkrets (del därav)	Val- år	BF			SLKF			SLU		
		Antal deltagande	Totala antalet ¹	Deltagande i procent av totala antalet	Antal deltagande	Totala antalet ¹	Deltagande i procent av totala antalet	Antal deltagande	Totala antalet ¹	Deltagande i procent av totala antalet
Stockholms län ..	1952	58	277	75,3	52	264	81,3	27	246	58,7
Östergötlands län	1948	80	121	66,1	60	72	83,3	69	92	75,0
» » ..	1952	78	120	65,0	55	99	55,6	60	90	66,7
Jönköpings län ..	1948	73	120	60,8	68	82	82,9	54	75	72,0
» » ..	1952	106	129	82,2	72	97	74,2	44	75	58,7
Kronobergs län ..	1948	72	90	80,0	52	56	92,9	51	76	67,1
» » ..	1952	79	90	87,8	56	73	76,7	55	75	73,3
Kalmar läns norra	1948	44	57	77,2	29	39	74,4	15	55	27,3
» » ..	1952	48	58	82,8	35	49	71,4	17	52	32,7
Gotlands län.....	³ 1952	52	69	75,4	43	48	89,6	37	51	72,5
Blekinge län.....	1952	24	32	75,0	14	28	50,0	13	29	44,8
Hallands län	1948	71	92	77,2	56	68	82,4	56	65	86,2
» » ..	1952	67	91	73,6	48	75	64,0	43	64	67,2
Älvsborgs läns södra.....	1952	87	103	84,5	60	68	88,2	54	74	73,0
Skaraborgs län ..	1948	117	176	66,5	47	114	41,2	74	113	65,5
Västmanlands län	1948	46	57	80,7	30	43	88,2	32	48	66,7
Kopparbergs län.	1952	31	50	62,0	28	28	58,3	24	28	50,0
Jämtlands län ...	1952	44	73	60,3	21	60	35,0	12	54	22,2
Norrbottnens län..	1952	85	100	85,0	35	40	87,5	20	27	74,1
Samtliga	1948	503	713	70,5	342	465	73,5	351	524	67,0
	1952	759	992	76,5	519	749	69,3	406	685	59,3

¹ Se not 1 till tab. 8.

² Se not 2 till tab. 8.

³ Se not 3 till tab. 8.

⁴ 1/1 1948 var antalet 28, men då 30 avd. deltog i omröstningen måste alltså ytterligare några kvinnoavd. ha tillkommit under första halvåret. Vid årets slut var antalet 34, vilken siffra här medtagits. Denna är måhända några enheter för hög.

synts motiverat att på nytt redovisa detta i en tabell. Det är alltså endast deltagarsiffrorna från de återstående nitton omröstningarna, som sammanställts i tabell 9. Tabellen är uppbyggd efter samma principer som tabell 8, dock med den skillnaden att antalet deltagande lokalavdelningar, det totala antalet avdelningar samt de deltagande avdelningarna i procent av totala antalet redovisas för varje organisation för sig.

Såsom framgår av tabell 9 har det ej varit någon genomgående tendens, att den ena organisationens lokalavdelningar i högre grad än de båda övriga organisationernas deltagit i distriktens omröstningar. Det finns exempel på att partiavdelningarna har sänt in valseldförslag i betydligt större utsträckning än kvinno- och ungdomsavdelningarna, men också på att någon av de båda sistnämnda grupperna uppvisat det klart bästa omröstningsdeltagandet. Man kan dock konstatera, att SLU-avdelningarna i genomsnitt vid båda valen och då särskilt år 1952 noterat en sämre anslutning (1948 67 % och 1952 59 %) än BF- och SLKF-avdelningarna. Inom de två senare kategorierna var vid 1948 års val det relativa antalet deltagande avdelningar

ungefär lika stort — mellan 70,5 och 73,5 procent — dock med någon övervikt för kvinnorörelsen, medan år 1952 partiet hade en klart högre deltagarprocent. Bondeförbundet ökade nämligen sin siffra till 76,5 procent, under det att kvinnoförbundets sjönk till under 70 procent.

De nu anförda siffrorna är emellertid på sätt och vis missvisande. Man kan möjligen av dem förledas tro, att partiet och kvinnorna haft ungefär lika många avdelningar, som deltagit i de olika distriktens omröstningar, medan de deltagande ungdomsavdelningarna varit något färre. Så har dock icke riktigt varit fallet. För det första måste man beakta, att de tre organisationerna icke alls totalt sett består av lika många lokalavdelningar, utan förhållandet är i stället det, att partiet har väsentligt fler avdelningar än vart och ett av kvinno- och ungdomsförbunden. Härav följer alltså att en viss procentandel av partiavdelningarna till numerären icke på något sätt motsvarar samma procentandel av kvinnoavdelningarna. I själva verket tillhörde vid 1948 års val i de valkretsar, som är representerade i tabell 9, 42 procent av de deltagande avdelningarna partiet, 29 procent SLKF och 29 procent SLU. Motsvarande siffror för år 1952 är 45 procent för partiet, 31 för kvinnorna och 24 procent för ungdomsrörelsen. Vid 1948 års omröstning deltog totalt ett något större antal ungdomsavdelningar än kvinnoavdelningar. För det andra måste ytterligare en omständighet observeras, nämligen att de i föregående stycke omnämnda procenttalen är genomsnittssiffror för antalet deltagande i flera olika valkretsar. Bakom sådana medeltal kan emellertid helt skilda realiteter dölja sig. Man kan t. ex. å ena sidan tänka sig, att det relativa antalet deltagande avdelningar varit i stort sett detsamma i valkrets efter valkrets, varigenom alltså genomsnittssiffran ej särskilt skulle skilja sig från procenttalen i varje enskild valkrets, å andra sidan kan givetvis procenttalen variera starkt mellan olika valkretsar, men ändå leda till samma genomsnittssiffra. Det skulle kunna sägas, att den första typen representeras av partiet, medan SLKF och i än högre grad SLU följer det andra mönstret. Icke vid någon av de nitton omröstningar, om vilka uppgifter i förevarande punkt är kända, har sålunda mindre än 60 procent av partiavdelningarna deltagit och endast vid en har mer än 85 procent av avdelningarna insänt valsedelförslag. För kvinnodistriktet har det däremot noterats högst skiftande resultat. Vid ej mindre än fem omröstningar har deltagandet överstigit 85 procent, medan vid andra omröstningar så låga värden som 35 och 40 procent registrerats. Ett relativt sett ändå lägre deltagarantal har förekommit inom en del ungdomsdistrikt. Så t. ex. deltog blott 22 procent av SLU-avdelningarna i 1952 års omröstning i Jämtlands län, och vid båda de undersökta omröstningarna i Kalmar läns norra distrikt insände endast omkring 30 procent av avdelningarna förslag till valsedel.

Av tabell 8 framgår huruvida antalet i omröstningarna deltagande lokalavdelningar från de tre organisationerna sammanräknade procentuellt sett

varit betydligt lägre i vissa valkretsar än i övriga. I kommentarerna till denna tabell kunde emellertid ej någon direkt förklaring till nämnda förhållande lämnas. Vid en jämförelse med de i tabell 9 framlagda resultaten går det dock att beträffande några valkretsar komplettera den tidigare givna bilden. Så finner man exempelvis, att de för båda omröstningarna i Kalmar läns norra distrikt noterade låga totalsiffrorna helt orsakats av en osedvanligt dålig aktivitet inom ungdomsdistriktet. Deltagandet från parti- och kvinnoavdelningarna har däremot snarast legat över genomsnittet. I Blekinge län nedgick — på sätt förut påpekats — det totala antalet deltagande avdelningar från cirka 97 procent av samtliga år 1948 till omkring 57 procent år 1952. De i tabell 9 anförda siffrorna visar emellertid, att nedgången måste ha varit avsevärt kraftigare bland SLKF- och SLU-avdelningarna än bland partiavdelningarna. Vid 1948 års omröstning i Skaraborgs län insände mindre än 60 procent av lokalavdelningarna förslag till kandidatlista, vilket måste betecknas som en jämförelsevis låg anslutning. Denna förorsakades dock främst av att blott 41 procent av kvinnoavdelningarna deltog. Det procentuellt sett lägsta omröstningsdeltagandet vid de båda undersökta valen har noterats i Jämtlands län, där vid 1952 års val endast 41 procent av avdelningarna utnyttjade sin förslagsrätt. Vid en granskning av deltagarfrekvensen inom de tre skilda organisationerna visar det sig emellertid, att över 60 procent av partiavdelningarna använde sig av sin förslagsrätt, varför den ovanligt låga totalsiffran i första hand måste tillskrivas det förhållandet, att såväl kvinnoavdelningarna (35 %) som ungdomsavdelningarna (22 %) deltog i mycket begränsad utsträckning.

Här har nu pekats på några omständigheter, vilka medfört att det totala omröstningsdeltagandet varit relativt lågt inom en del namngivna valkretsar. Orsaken har varje gång befunnits sammanhånga med en jämförelsevis dålig anslutning från antingen SLKF eller SLU eller från båda dessa organisationer samtidigt, under det att omröstningsdeltagandet från partiavdelningarnas sida varit av tämligen normal omfattning. Det hade givetvis varit önskvärt att även kunna lämna en förklaring till varför deltagarfrekvensen inom de berörda organisationerna hållit sig under det normala i just de angivna valkretsarna, men för en sådan förklaring saknas varje ledtråd i det till utredningens förfogande stående källmaterialet.

Som en följd av det inom bondeförbundet och dess sidoorganisationer tillämpade nomineringsförfarandet, som bl. a. innebär att de preliminära namnförslagen utsändes för omröstning till samtliga lokalavdelningar, och då vidare — på sätt ovan erfarits — i det närmaste tre fjärdedelar av avdelningarna verkligen anordnat nomineringsmöten för sådana omröstningar, har det skapats stora förutsättningar för de enskilda medlemmarna att delta i nomineringsfrågans handläggning. Det skulle självfallet vara av betydande intresse att närmare kunna bestämma hur många medlemmar, som faktiskt varit närvarande vid de avdelningsmöten inför 1948 och 1952

års val, vid vilka avdelningarnas valseldförslag uppgjorts. Såsom redan tidigare framhållits är dock beskeden på den punkten mycket fåtaliga och vad värre är i flertalet fall mycket ungefärliga och osäkra. Blott från två valkretsar — Kronobergs och Hallands län — har det gått att erhålla preciserade upplysningar om hur många medlemmar, som deltagit i omröstningarna. I fråga om Kronobergs län gäller uppgifterna båda de aktuella valen, beträffande Hallands län, varifrån siffermaterialet dessutom ej är komplett för hela valkretsen, endast 1952 års nominering. Utöver de två nämnda har från ytterligare fem distrikt — Östergötlands och Gotlands län, Medelpad samt Västerbottens och Norrbottens län — besked lämnats över antalet i omröstningarna deltagande medlemmar. Det måste dock understrykas, att de härifrån meddelade siffrorna blott utgöres av uppskattningar i efterhand, varför givetvis siffrorna måste behandlas med en viss försiktighet.

De nu avsedda uppgifterna har sammanställts i *tabell 10*, vari för varje valkrets och valår angivits dels det totala antalet deltagande medlemmar från de tre organisationerna, dels organisationernas sammanlagda medlemsantal. På grundval härav har uträknats hur stor andel av det sammanlagda medlemsantalet som närvarit vid nomineringsmötena. I tabellens näst sista kolumn har antalet bondeförbundsroster vid resp. andrakammarval upptagits, varefter sista kolumnen anger antalet omröstningsdeltagare i procent av partiets väljarkår. Där så har varit möjligt har vidare i tabellens notförteckning meddelats, hur många av de deltagande medlemmarna, som tillhörde partiavdelningarna, hur många som tillhörde kvinnoavdelningarna och hur många som tillhörde ungdomsavdelningarna.

Innan någon kommentar till *tabell 10* lämnas, torde det vara befogat att särskilt uppmärksamma två ting. För det första förhåller det sig på det viset, att siffrorna över det sammanlagda antalet medlemmar inom BF, SLKF och SLU är en aning för höga, vilket i sin tur medfört att de i följande kolumn upptagna procentvärdena blivit något för låga. I slutet av avsnittet om partiets lokala organisation påpekades hurusom det var möjligt för en och samma person att samtidigt vara medlem i flera av bonderörelsens sidogrenar. Eftersom emellertid sådana medlemmar ej särskilt redovisas i de olika organisationernas medlemsstatistik, har de blivit inräknade mer än en gång i de i tabellen angivna siffrorna. På sätt framhölls i det tidigare sammanhanget rör det sig dock endast i genomsnitt om 300 personer per valkrets, varför de uträknade procenttalen på grund av nämnda förhållande endast torde ha blivit obetydligt reducerade. Man kan givetvis även tänka sig att siffrorna över antalet omröstningsdeltagare blivit för höga till följd av att dubbelanslutna medlemmar inför samma val varit närvarande vid flera olika nomineringsmöten. Sannolikheten för att så skulle ha varit fallet synes dock vara tämligen obetydlig.

Den andra punkten, som borde observeras, är att den första kolumnen med procenttal utvisar antalet omröstningsdeltagare i relation till valkret-

Tabell 10. Antal deltagande medlemmar vid 1948 och 1952 års omröstningar inom bondeförbundets och dess sidoorganisationers lokalavdelningar

Valkrets (del därav)	Valår	Antal deltagare	Totala antalet medl. ¹	Deltagare i procent av medl.	Antal erhållna röster vid resp. 1948 och 1952 års val	Deltagare i procent av BF-röster
Östergötlands län.....	1948	ca 7 200	14 013	ca 51	23 256	ca 31
» »	1952	ca 8 500	15 515	ca 55	19 776	ca 43
Kronobergs län.....	1948	² 4 746	12 056	39,4	21 211	22,4
» »	1952	³ 5 865	12 703	46,2	18 208	32,2
Gotlands län	1952	⁴ ca 3 170	6 330	ca 50	8 779	ca 36
Hallands län ⁵	1952	⁶ 3 440	18 040	19,1	24 233	14,2
Medelpad	1952	ca 3 700	4 298	ca 86	75 138	ca 72
Västerbottens län.....	1948	ca 2 000	5 748	ca 35	15 443	ca 13
» »	1952	ca 3 200	6 246	ca 51	13 675	ca 23
Norrbottnens län.....	1952	ca 2 000	3 858	ca 52	9 628	ca 21

¹ De i kolumnen angivna siffrorna, vilka hämtats från BF:s, SLKF:s och SLU:s verksamhetsberättelser för resp. åren 1947 och 1951, torde till följd av dubbelanslutning vara något eller några hundratal för höga, varav följer att de i nästa kolumn upptagna procentsiffrorna skulle vara en aning för låga.

² Därav BF 1 836 (42,8 %), SLKF 1 020 (67,9 %) och SLU 1 890 (30,2 %).

³ Därav BF 2 613 (51,9 %), SLKF 1 243 (59,0 %) och SLU 2 009 (36,1 %).

⁴ Därav BF ca 1 150 (55 %), SLKF ca 670 (66 %) och SLU ca 1 350 (42 %).

⁵ Icke fullt alla i 1952 års omröstning deltagande lokalavdelningar har redovisat antalet vid nomineringsmötena närvarande medlemmar. Inom de avdelningar som redovisade deltog från BF 1 312 eller 20,4 % av medlemmarna, från SLKF 675 (28,6 %) och från SLU 947 (28,7 %) eller sammanlagt 2 934, vilket utgör 24,3 % av dessa avdelningars medlemstal. Under förutsättningen att inom de återstående i omröstningen deltagande avdelningarna, vilkas medlemsantal är känt, samma procentuella andelar av medlemmarna varit närvarande skulle sammanlagt inom hela valkretsen 3 440 personer ha deltagit. Det är sistnämnda siffra, som angivits i tab. och som ställs i relation dels till distriktets totala medlemstal och dels till antalet bondeförbundsroster vid 1952 års val.

⁶ Därav BF 1 460 (17,0 %), SLKF 818 (20,2 %) och SLU 1162 (21,5 %).

⁷ Beräknad siffra. Poströsterna utproportionerade på valkretsens olika delar.

sarnas *totala* medlemsantal. Då emellertid genomsnittligt sett drygt en fjärdedel av lokalavdelningarna ej ordnat nomineringsmöten, måste detta betyda att inom de deltagande avdelningarna närvaroprocenten varit högre än vad som angives i tabellen. Samtidigt är det rimligt antaga, att huvuddelen av de icke deltagande avdelningarna tillhör de minsta, varför de deltagande avdelningarna säkerligen representerat betydligt mer än tre fjärdedelar av medlemskadern. Det nämnda förhållandet kan belysas av ett exempel, vilket för övrigt är det enda härpå som finns att tillgå i föreliggande material. Vid 1952 års omröstning i Hallands län var, såsom framgår av not 5 till tabell 10, 24,3 procent av de deltagande avdelningarnas medlemmar närvarande vid nomineringsmötena. I tabell 8 kan man utläsa att 68,7 procent av avdelningarna deltog i denna omröstning. Under förutsättning att någon skillnad i genomsnittlig medlemsnumerär ej förefanns mellan de deltagande och de icke deltagande avdelningarna skulle procenttalet 24,3 innebära att 16,7 procent av valkretsens totala medlemsantal deltog. Nu var emellertid, såsom synes i tabell 10, den verkliga siffran i stäl-

let 19,1, vilket alltså bevisar att de deltagande avdelningarnas medlemsnumerär i genomsnitt var betydligt högre än de i omröstningen icke deltagandes.

Av tabell 10 framgår att medlemmarnas deltagarfrekvens varit högst olika inom skilda valkretsar. Vad först de tre omröstningarna beträffar, varom säkra uppgifter funnits att tillgå, kan man notera, att cirka 40 procent av medlemmarna i Kronobergs län deltog i avdelningarnas nomineringsmöten inför 1948 års val och att år 1952 omkring 46 procent deltog. 1952 års omröstning i Hallands län samlade relativt sett ej lika många medlemmar; ungefär en femtedel av medlemsnumerären deltog i nomineringsmötena. Från de övriga här representerade valkretsarna har ombudsmännen uppskattningsvis nämnt siffror, vilka för flertalet fall innebär, att cirka hälften av medlemmarna skulle ha deltagit i omröstningarna.

I fråga om fyra omröstningar har det varit möjligt att företaga en uppdelning av deltagarna efter organisationstillhörighet. Härvid finner man, att numerärt sett kvinnoavdelningarna vid varje omröstning haft färre deltagare än var och en av de båda övriga kategorierna. Vid två omröstningar (Kronobergs och Hallands län 1952) har det deltagit fler partimedlemmar än SLU-medlemmar, och vid de återstående två (Kronobergs län 1948 och Gotlands län 1952) har de senare varit flest. Denna ordningsföljd mellan organisationerna beror ej på att kvinnoavdelningarna t. ex. skulle haft svårare än de båda andra organisationerna att samla sina medlemmar, utan sammanhänger i stället främst med att kvinnodistriktet vid medlemsantalet beträffar varit klart mindre än motsvarande parti- och ungdomsdistrikt. Procentuellt sett förhåller det sig tvärtom så, att i tre fall av fyra SLKF-distriktet har noterat de högsta närvarosiffrorna, närmare bestämt i Kronobergs län år 1948 med 68 procent av den totala medlemsnumerären, i samma län 1952 med 59 procent och samma år i Gotlands län med 66 procent. Vid 1952 års omröstning i Hallands län hade däremot SLU-avdelningarna den relativt bästa anslutningen, 21,5 procent mot 20,2 för SLKF och 17,0 för BF. Bortsett från den sistnämnda omröstningen har partiavdelningarna uppvisat ett förhållandevis bättre omröstningsdeltagande än ungdomsavdelningarna. Sålunda deltog vid 1948 och 1952 års omröstningar i Kronobergs län samt 1952 års omröstning i Gotlands län resp. 43, 52 och 55 procent av BF-avdelningarnas medlemmar mot resp. 30, 36 och 42 procent av SLU-avdelningarnas.

Slutligen kan här konstateras att bondeförbundet med säkerhet är det parti, som uppvisar det största antalet nomineringsdeltagare i förhållande till partiets väljarkår. Såsom framgår av sista kolumnen i tabell 10 har i icke något fall antalet deltagare varit lägre än tio procent av valmanskåren, men har däremot i flera fall överstigit 30 procent. Detta sammanhänger givetvis med att en så stor del av partiets väljarunderlag är direkt an-

sluten till någon av de här berörda organisationerna. Som ett komplement på denna punkt kan ju nämnas, att bondeförbundet och dess två sidoorganisationer vid tiden för 1952 års val hade sammanlagt över 280 000 medlemmar, av vilka dock knappt 50 000 kan beräknas ha saknat allmän rösträtt. Vid det årets andrakammarval erhöll partiet något över 400 000 röster. Drygt hälften av väljarna kan följaktligen antagas ha varit organiserade inom partiet. De i tabellen angivna siffrorna över antalet nomineringsdeltagare i procent av bondeförbundsroster kan emellertid ej ge några säkra besked om hur många väljare som verkligen även deltagit i omröstningarna. I siffrorna över antalet omröstningsdeltagare kan nämligen ingå dels SLU-medlemmar, vilka ej uppnått den allmänna rösträttsåldern, dels andra medlemmar, som av olika skäl icke kunnat delta i resp. andrakammarval. De anförda procentsiffrorna får alltså endast ses som en ungefärlig mätare av väljarkårens engagemang i kandidatnomineringen.

Röstsammanräkningen

Sedan omröstningarna i lokalavdelningarna avslutats och valsedelförslagen insänts till distriktsexpeditionen skall enligt bondeförbundets stadgar distriktsstyrelsen upprätta en redogörelse över de inkomna förslagen. Härvid skall varje förslag åsättas värde med hänsynstagande till kandidaternas placering å förslaget och till det antal ombud, med vilket den förslagsställande avdelningen äger rätt att låta sig företrädas vid kandidatnomineringsstämma. Dessa bestämmelser har på något undantag när helt efterlevts vid röstsammanräkningarna under 1948 och 1952 års nomineringar. I allmänhet synes det vara partiombudsmännen, som under överinseende av distriktsstyrelsen eller en särskilt för ändamålet utsedd kommitté verkställer sammanräkningen och upprättar en sammanställning över omröstningsresultatet.

Vid beräkningen av kandidaternas röstvärden tillämpas vanligtvis den ordningen, att första namnet på ett valsedelförslag får tio poäng, andra namnet nio poäng, tredje namnet åtta osv. så att slutligen tionde man erhåller en poäng. Härefter multipliceras helt i överensstämmelse med partistadgans principer kandidaternas poängtal med det antal ombud, som den förslagsställande lokalavdelningen har rätt att sända till nomineringsstämman. (För de regler, som gäller i fråga om avdelningarnas representationsrätt vid kandidatnominering, har redogjorts i ett föregående sammanhang.) Äger alltså en avdelning rätt att låta sig företrädas av t. ex. fem ombud, så erhåller första namnet på denna avdelnings valsedelförslag 50 poäng, andra 45, tredje 40 osv. till dess tionde och sista namnet får fem poäng. Sedan varje valsedelförslag på nämnda sätt poänggraderats, sammanlägges de olika kandidaternas poängtal från samtliga förslag, varvid slutresultatet erhålles.

I de valkretsar, där — såsom tidigare framhållits — antalet namn på förslagen begränsats till annat tal än tio, har på motsvarande vis första namnet på ett förslag fått lika många poäng som det antal kandidater, som skulle upptagas på listan, andra namnet en poäng mindre osv. så att slutligen siste man tilldelats en poäng. Dessa poängtal har sedan multiplicerats med det antal ombud, som lokalavdelningen ägt att utse vid kandidatnominering inför riksdagsval.

I avsnittet om omröstningsförberedelserna har påpekats huruvida i en del distrikt lokalavdelningarna haft möjlighet att i sina förslag ange önskemål i fråga om antalet listtyper. Detta har emellertid i allmänhet icke medfört, att man i de insända förslagen skulle upprätta mer än en valsedeltyp. Så var dock fallet inför 1952 års val i Jämtlands län. Här kunde nämligen avdelningarna i sina förslag ta med ända upp till sex olika listor, vardera med sju namn i önskad ordningsföljd. På grund härav hade man för sammanräkningen konstruerat en fallande poängskala enligt principen att t. ex. en förstaplacering på ett förslag upptagande blott en lista åsattes ett högre värde än motsvarande placering på ett tvålistförslag. Den poängberäkning som tillämpades i Jämtlands län år 1952 var sålunda av följande beskaffenhet. I de valsedelförslag, som endast upptog en lista, erhöll första namnet sju poäng, andra sex, tredje fem osv. till dess sjunde namnet fick en poäng. Innehöll däremot förslaget två listtyper erhöll vart och ett av första namnen hälften så stort poängtal, dvs. 3,5, andranamnen 3, tredje 2,5 och sista namnen 0,5. I ett trelistförslag poängsattes kandidaterna från 2,3 till 0,3, i ett förslag upptagande fyra skilda valsedeltyper från 1,8 till 0,3, i femlistförslaget varierade poängsiffrorna mellan 1,4 och 0,2 samt i sexlistförslaget slutligen mellan 1,2 och 0,2. Dessa poängtal låg alltså till grund för beräkningen och gällde för avdelningar, vilka blott hade att utse ett nomineringsombud. I förslagen från avdelningar, som ägde rätt till två ombud, multiplicerades poängtalerna med två, i förslagen från avdelningar med tre ombud multiplicerades de grundläggande poängtalerna med tre osv.

En från övriga distrikt delvis avvikande sammanräkningsmetod har kommit till användning i Jönköpings län. Även här tillämpas visserligen det inom bondeförbundet vanliga systemet, att första namnet på ett valsedelförslag tillerkännes tio poäng, andra namnet nio poäng osv. ned till en poäng, men vid den fortsatta beräkningen skiljer det sig. I stället för att multiplicera dessa poängtal med antalet varje lokalavdelning tillkommande nomineringsombud har man i Jönköpings län multiplicerat med avdelningarnas medlemstal. Första namnet på en avdelnings förslag erhåller följaktligen ett poängvärde motsvarande tio gånger avdelningens medlemsnummer, andra namnet i ordningen nio gånger medlemstalet osv. Denna gradering gäller dock endast för parti- och kvinnoavdelningarna. Liksom i fråga om representationsrätten vid nomineringsstämmor har man även för detta fall begränsat värdet av ungdomsavdelningarnas förslag till hälften av de

övrigas. Första namnet på en SLU-avdelnings valedelförslag åsättes således enligt denna ordning en poäng, som är lika med fem gånger medlems-talet, varefter andra, tredje, fjärde osv. namnet erhåller poängtal motsvarande resp. 4,5, 4, 3,5 osv. gånger avdelningens medlemsnumerär.

Resultatet av omröstningarna

Beträffande resultatet av bondeförbundets omröstningar inom lokalavdelningarna kan först helt allmänt konstateras att spridningen av rösterna eller poängen varit mycket stor. Detta sammanhänger givetvis med att de till omröstningarna utsända namnlistorna vanligen upptagit ett stort antal kandidater, ett förhållande som redan blivit belyst genom siffrorna i tabell 7 å s. 98. Härvid är emellertid att märka att de i nämnda tabell angivna siffrorna blott avser de namn, som framförts under förnomineringen och sedan i samband med omröstningsförberedelserna utsänts till lokalavdelningarna. Som regel är dock avdelningarna vid sina ställningstaganden icke bundna vid de preliminärt nämnda kandidaterna utan äger tvärtom full rätt att i sina valedelförslag framföra helt nya namn. Så har även skett regelmässigt i större eller mindre omfattning. Tyvärr möjliggör en hel del av distriktens sammanräkningsprotokoll från 1948 och 1952 års omröstningar ej, att man kan utläsa hur många kandidater som härunder totalt föreslagits. Man har nämligen ofta nöjt sig med att endast medtaga sådana namn, som uppnått en viss poängsumma, och icke på något sätt noterat det sammanlagda antalet. Från tolv distrikt förefinnes dock även på denna punkt upplysningar avseende båda eller blott endera omröstningen. Dessa upplysningar har sammanställts i *tabell 11*, vari för varje valkrets och omröstning angivits dels antalet under förnomineringen framkomna kandidater (samma uppgifter som i tabell 7), dels antalet vid omröstningarna nytillkomna namn och slutligen dels även det totala antalet i omröstningarna nämnda. Eftersom i samtliga fall alla de förnominerade kandidaterna synes ha erhållit röster vid omröstningarna, utgör siffrorna i tabellens sista kolumn summan av de båda föregående kolumnernas siffror.

På sätt framgår av tabell 11 och såsom dessutom i annat sammanhang framhållits har nytillskottet av kandidater i de olika valkretsarna i regel varit mellan omkring tio och trettio per valkrets, och detta oavsett hur många namn som framkommit under förnomineringen. Medräknas de tre fall, där siffran över de nytillkomna namnen håller sig strax under tio, samt det fall, där 31 nya kandidater föreslagits, så ligger femton av de arton i tabellen upptagna omröstningarna inom de nämnda gränserna. Vid blott en omröstning — 1948 i Hallands län — har en lägre siffra noterats, medan i två fall betydligt fler nya namn föreslagits vid själva omröstningen. Vid 1948 års val i Skaraborgs län växte antalet kandidater från 47 vid förnomineringen till 127 vid omröstningen, och vid 1952 års val i Jämt-

Tabell 11. Antalet framförda kandidater vid 1948 och 1952 års omröstningar inom bondeförbundet

Valkrets (del därav)	Valår	Antal förnominerade kandidater	Antal nya vid omröstningarna	Totala antalet kandidater vid omröstningarna
Stockholms län.....	1952	ca 100	ca 12	112
Östergötlands län.....	1948	103	14	117
» ».....	1952	86	22	108
Jönköpings län.....	1948	45	8	53
» ».....	1952	49	18	67
Kronobergs län.....	1948	16	8	24
» ».....	1952	24	9	33
Kalmar läns norra.....	1948	43	11	54
» ».....	1952	41	31	72
Blekinge län.....	1948	17	10	27
» ».....	1952	12	12	24
Malmöhus län.....	1948	40	26	66
Hallands län.....	1948	58	6	64
» ».....	1952	50	19	69
Skaraborgs län.....	1948	47	80	127
Örebro län.....	1948	81	17	98
Gävleborgs län.....	1952	43	19	62
Jämtlands län.....	1952	37	50	87

lands län tillkom 50 nya namn, varigenom totalt 87 kandidater framfördes på lokalavdelningarnas valseldförslag. Vad den sistnämnda nomineringen beträffar kan den omständigheten ha spelat in vid tillkomsten av så många nya namnförslag, att lokalavdelningarna här hade möjlighet att i sina insända valseldförslag uppta icke blott en enda listtyp utan ända upp till sex skilda sådana, vardera innehållande sju namn. Rent teoretiskt kunde följaktligen varje avdelning föreslå 42 olika kandidater. Vad åter angår Skaraborgs län kan det stora nytillskottet av kandidater bl. a. förklaras av dels att distriktet totalt sett haft ett större antal i omröstningarna deltagande lokalavdelningar än på något undantag när alla övriga distrikt (jfr tab. 8 å s. 105) och dels att det förelåg allvarliga motsättningar inom distriktet under 1948 års nominering. Det senare skall närmare belysas längre fram.

Utöver det ovan nämnda exemplet från Skaraborgs län har vid ytterligare tre omröstningar, varom närmare detaljer är kända, fler än hundra namn sammanlagt varit upptagna på listförslagen. Så var fallet i Stockholms län år 1952 samt i Östergötlands län 1948 och 1952. Annars synes det normala vara, att mellan 50 och 100 kandidater per valkrets erhållit röster. Ett mindre antal namn än 50 har vid de nu undersökta omröstningarna endast förekommit i de relativt små valkretsarna Kronobergs och Blekinge län. Så inträffade dessutom, vilket ej redovisas i tabellen, vid 1948 års omröstning i en annan mindre valkrets — Västmanlands län — där totalt blott 29 kandidater nämndes.

Ovan har redan påpekats hurusom vid omröstningarna poängen varit mycket utspridd på ett stort antal kandidater. I allmänhet har det förhållit sig på det viset, att några få toppkandidater erhållit mycket höga poängsummer, medan poängen sedan varit tämligen jämnt fördelad på de övriga. Saken kan åskådliggöras av ett par exempel. I Jönköpings län, där till följd av den sammanräkningsmetod som tillämpats poängtalen blivit osedvanligt höga, fick vid 1948 års omröstning de båda främsta kandidaterna — båda riksdagsmän — vardera över 150 000 poäng, under det att den tredje kandidaten i ordningen erhöll mindre än 90 000 poäng. Samtidigt hade de 33 sista namnen under 10 000 poäng, de tolv sista mindre än 1 000 och någon t. o. m. under 100 poäng. Vid 1952 års omröstning i samma valkrets uppnådde de båda främsta kandidaterna — samma båda som år 1948 — mellan 80 000 och 90 000, medan den närmaste i tur endast hade hälften så stor poäng. 51 av de sammanlagt 67 kandidaterna hade vid detta tillfälle mindre än 10 000 poäng, i det närmaste tjugo uppnådde ej 1 000 poäng.

I de övriga valkretsarna, där man tillämpat partiets ordinära sammanräkningsmetod, har poängskillnaderna icke varit av riktigt samma storleksordning som i Jönköpings län, däremot har man även i dessa valkretsar vanligtvis noterat en avsevärd spridning av rösterna. I t. ex. Stockholms län erhöll vid 1952 års omröstning den främste kandidaten över 1 000 poäng, medan de båda närmaste hade omkring 680, fjärde man 550, femte 480, sjätte och sjunde omkring 350 och därefter i en tämligen jämnt fallande skala, dock med en anhopning av icke mindre än 57 av de sammanlagt 112 kandidaterna på poängtal understigande tjugo. Mellan 1 och 20 poäng grupperade sig alltså något fler kandidater än mellan 20 och 1 000.

Liknande resultat har erhållits i en rad andra valkretsar. Ytterligare några exempel kan nämnas. Vid 1948 års omröstning i Östergötlands län fick förste man, som var partiets riksdagsman, över 3 000 poäng. Över 1 000 poäng hade dessutom fyra andra kandidater. Samtidigt hade 88 av de 117 förekommande kandidaterna mindre än 100 poäng. I Kronobergs län erhöll år 1952 en kandiderande förstakammarledamot i det närmaste 2 500 röstpoäng. Samtliga övriga kandidater fick mindre än 1 000 poäng, för tretton av de 33 namnen understeg poängsumman 100. 1948 års omröstning i Örebro län gav till resultat, att den främste kandidaten uppnådde cirka 1 100 poäng och de fyra därefter följande resp. 975, 928, 809 och 630 poäng. Av de övriga kandidaterna erhöll icke någon 400 poäng. Icke mindre än 81 av de sammanlagt 98 kandidaternas poängtal var lägre än 100, av dessa 81 hade 47 mindre än tio poäng. Vid 1952 års omröstning i Jämtlands län slutligen erhöll den främste kandidaten en poängsumma på cirka 575. De sex följande namnen hade mellan 100 och 200 poäng.

42 kandidater hade härvid tio poäng eller däröver, medan 45 hade mindre än tio poäng.

Det har redan i ett par fall omnämnts, att det varit en riksdagsman, som gått segrande ur omröstningen. Vid de omröstningar år 1948 och 1952, varifrån sammanräkningsprotokoll är tillgängliga, och vid vilka bland kandidaterna funnits andrakammarledamöter, har på några undantag när de senare alltid erhållit flest röstpoäng, oftast med en betydande marginal framför konkurrenterna. Av de sammanlagt fem omröstningar, där utgången helt eller delvis varit en annan, är resultatet i fyra ej av något mer uppseendeväckande slag. Vid 1948 års omröstning i Kronobergs län uppnådde sålunda en icke-riksdagsman den högsta röstpoängen, 1 202, medan distriktets båda riksdagsmän placerade sig på andra och tredje platserna med resp. 1 180 och 627 poäng. Skillnaden var alltså tämligen obetydlig mellan de båda främsta kandidaterna. Av sammanräkningsprotokollet framgår att det i första hand var SLU-avdelningarna, som fällde utslaget till förmån för den segrande kandidaten. Denne erhöll nämligen 90 poäng mer än sin svåraste medtävlare från dessa avdelningar, medan den sistnämnde hade fler såväl bondeförbunds- som kvinnoförbundsroster än någon annan kandidat. Under det att den vid omröstningen segrande kandidaten blott hade uppsatts som första namn på sammanlagt 41 valsedelförslag, hade den riksdagsman, som vid omröstningen placerade sig på andra plats, 108 förstahandsroster. Till saken hör att SLU-distriktet vid tiden för omröstningen hade fler medlemmar än parti- och kvinnodistriktet tillsammans.

Vid tre av de omröstningar, vilka här betecknats såsom undantag, har visserligen en av resp. distrikts riksdagsmän segrat, men på andra eller tredje platserna har någon icke-riksdagsman undanträngt en av distriktets övriga andrakammarledamöter. Så har skett vid såväl 1948 som 1952 års omröstning i Skaraborgs län samt vid 1952 års omröstning i Kopparbergs län. 1948 års omröstning i Skaraborgs län resulterade i att på de båda främsta platserna placerade sig två av partiets tre riksdagsmän med resp. omkring 6 600 och 6 400 poäng, medan den tredje riksdagsmannen kom på fjärde plats med cirka 3 800 poäng. Den kandidat, som erhöll tredje platsen, samlade drygt 4 700 poäng. Inför 1952 års val i samma valkrets stod två riksdagsmän under omval. Vid omröstningen inom lokalavdelningarna erhöll dessa båda första och tredje förslagsrummen på resp. cirka 9 000 och 7 500 poäng, under det att andra platsen besattes av samme kandidat, som år 1948 hade kommit på tredje plats. Dennes poängtal år 1952 var omkring 8 300. En liknande utgång fick samma års omröstning i Kopparbergs län, där en icke-riksdagsman placerade sig emellan distriktets båda andrakammarledamöter. I avrundade tal var poängsummorna här resp. 1 675, 1 625 och 1 200.

Ur nu anförda synpunkter mer uppseendeväckande var utgången av 1952

års omröstning i Gävleborgs län. Här segrade kvinnoförbundets ordförande på cirka 5 300 poäng tätt följd av en manlig medtävlare på 5 200 poäng. Närmast i ordningen kom därefter två kandidater med över 4 000 poäng och tre med över 3 000 poäng. Först på nionde plats med alltså ytterligare en kandidat före sig placerade sig distriktets andrakammarrepresentant, som erhöll något över 2 700 poäng.

Gävleborgsomröstningen utgör för övrigt icke det enda exemplet bland de nu undersökta omröstningarna på att en kvinna uppnått det högsta röstetalet. Så skedde nämligen även år 1952 i Norrbottens län. Det märkliga här var emellertid, att den segrande kvinnliga kandidaten blott hade uppsatts som första namn på tre valedelförslag, medan de tre följande manliga konkurrenterna vardera hade över tjugo förstaplaceringar. Å andra sidan erhöll dock den kvinnliga kandidaten 60 andraplaceringar mot högst sex för någon annan kandidat. I ett par fall, såsom i Östergötlands, Örebro och Västmanlands län år 1948, har den främsta kvinnliga kandidaten fått andra förslagsrummet, annars synes det vanliga ha varit, att den bäst placerade kvinnan kommit på någon av platserna tre till sex. Utmärkande för de uppräknade omröstningarna synes ha varit att den kvinnliga aktiviteten varit stor. Såsom framgår av tabell 9 å s. 108 deltog i varje fall vid de nämnda omröstningarna i Östergötlands, Västmanlands och Norrbottens län mellan 80 och 90 procent av kvinnoföreningarna. Endast i ett fall har det inträffat, att icke någon kvinnlig kandidat placerat sig bland de sex främsta vid omröstningen. Detta hände år 1948 i Blekinge län, där den främsta kvinnan kom först på tionde plats. Här deltog ej heller mer än hälften av kvinnoavdelningarna i omröstningen.

På sätt redan torde ha framgått av den lämnade redogörelsen har i en del sammanräkningsprotokoll redovisats varifrån de olika kandidaterna erhållit sin röstpoäng, dvs. i vilken utsträckning den kommit från partiavdelningarna, kvinnoavdelningarna eller ungdomsavdelningarna. Härigenom har det blivit möjligt att något undersöka de olika organisationernas inställning till skilda kandidater. Först och främst kan då konstateras att vad angår toppnamnen har med det redan påpekade undantaget från Kronobergs län de olika organisationerna vid sitt ställningstagande ej nämnvärt skilt sig från varandra. Däremot har sympatierna gent emot övriga kandidater ofta varit högst skiftande. Förhållandet kan lämpligen åskådliggöras av några exempel.

Vid 1948 års omröstning i Jönköpings län erhöll inom alla tre organisationerna samma båda kandidater de två främsta platserna. Som nummer tre i ordningen kom såväl inom partiavdelningarna som inom ungdomsavdelningarna samme manlige kandidat, men denne placerades först på sjätte plats av kvinnoavdelningarna. På tredje, fjärde och femte platserna hade SLKF-avdelningarna uppsatt kvinnliga kandidater. Dessa tre kvinnor erhöll vid omröstningarna inom partiavdelningarna resp. femte, åttonde och

tionde platserna samt vid omröstningarna inom ungdomsavdelningarna sjunde, elfte och sextonde platserna. Vid 1952 års omröstning i samma valkrets var förhållandet i stort sett detsamma. Även nu var man enig om de båda toppkandidaterna, men sedan bröt meningarna sig. Närmast i röstpoäng inom SLKF-avdelningarna kom fyra kvinnliga kandidater, medan den manlige kandidat, som sammanlagt uppnådde tredje förslagsrummet vid omröstningen, av kvinnorna placerades först på sjunde plats. Inom partiavdelningarna placerade sig fem och inom ungdomsavdelningarna åtta män främst. Som nummer fyra i röstetal inom SLU-avdelningarna kom en kandidat, som av partiavdelningarna uppsattes på sjuttonde och av kvinnoavdelningarna på fjortonde plats.

Liknande divergenser i inställningen till olika kandidater kan exempelvis noteras från Kronobergs län, medan å andra sidan en ovanligt stor samstämmighet i de tre organisationernas uppfattning förelåg vid 1952 års omröstning i Hallands län. Även i Kronobergs län var visserligen vid 1952 års omröstning överensstämmelsen tämligen stor mellan partiavdelningarna och ungdomsavdelningarna, men däremot hade kvinnoavdelningarna en helt annan syn på kandidaterna. De i slutprotokollet fem bäst placerade kandidaterna uppnådde exakt samma placeringar vid sammanräkningen av enbart ungdomsavdelningarnas valsedelförslag, under det att ordningsföljden mellan tredje och fjärde man var omkastad inom partiavdelningarna. Samma fem kandidater erhöll vid SLKF-avdelningarnas omröstningar platssiffrorna 1, 6, 8, 7 och 11. På platserna 2—5 hade dessa avdelningar uppfört fyra kvinnliga kandidater. Det märkliga är, att de två kvinnor, som av kvinnoavdelningarna placerats i andra och tredje förslagsrummen, icke erhöll någon som helst röst från SLU-avdelningarna och blott ströröster från partiavdelningarna. Såsom ovan sagts var däremot samstämmigheten vid 1952 års omröstning i Hallands län mycket stor. För att illustrera detta kan det vara tillräckligt att uppräknat de åtta i slutprotokollet främst placerade kandidaternas platssiffror inom de olika organisationerna. Dessa var inom partiet resp. 1, 2, 3, 5, 4, 6, 8 och 7, inom SLKF resp. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 och 9 samt inom SLU resp. 1, 2, 3, 6, 5, 4, 9 och 8.

Slutligen kan vad beträffar omröstningsresultaten nämnas att i några sammanräkningsprotokoll intagits en sammanställning över lokalavdelningarnas uttalanden i fråga om antalet listtyper. Vid 1952 års omröstning i Hallands län gjorde 57 avdelningar icke något uttalande, 77 förordade endast en lista, 19 önskade två listor, medan tre avdelningar uttalade sig för tre listtyper. Dessutom var svaren från två avdelningar obestämda. Proportionerna var ungefär desamma inom varje organisation för sig som totalt sett. Detta betyder att majoriteten av avdelningarna önskade göra ett avsteg från den princip, som följts vid 1948 års val, då tre olika listtyper uppställdes. Det slutliga resultatet blev även att partiet

blott framgick med en lista. I Jämtlands län, där år 1952 avdelningarna icke blott kunde uttala sig om antalet listtyper utan även i sina förslag upprätta ända upp till sex valsedeltyper, förordade åtta avdelningar en listtyp och lika många två listtyper, sjutton avdelningar önskade tre och tjugo avdelningar fyra olika listor, medan åtta avdelningar uttalade sig för fem samt en avdelning för sex listtyper. Femton avdelningar avstod från att lämna något förslag på denna punkt. Här var följaktligen det genomsnittliga önskemålet tre till fyra listor. Som jämförelse kan nämnas att distriktet år 1948 framgick med fem skilda listtyper och med lika många vid 1952 års omval i december. Vid septembervalet 1952 hade man däremot endast tre listor.

Fastställandet av valsedlarna

Fastställandet av kandidatlistorna sker inom alla bondeförbundsdistrikt helt i överensstämmelse med partiets stadgar på en extra distriktsstämma, vilken sammansättes efter samma grunder som förnomineringsstämmorna, dvs. så att varje parti- och kvinnoavdelning har rätt att låta sig representeras av sin ordförande samt ett ombud för varje påbörjat 50-tal medlemmar och varje ungdomsavdelning av sin ordförande jämte ett ombud för varje påbörjat 100-tal medlemmar. De slutliga nomineringsstämmorna har vid de båda senaste andrakammarvalen så gott som undantagslöst hållits under senare hälften av juni eller juli månader. År 1952 ordnades dessutom till följd av omvalen i Kristianstads och Jämtlands län, såsom framgår av distriktens verksamhetsberättelser, extra nomineringsstämmor i dessa valkretsar resp. den 22 och 17 november.

Vad angår deltagarantalet i de slutliga nomineringsstämmorna kan man härom säga, att det varit ungefär detsamma som vid förnomineringsstämmorna, för vilka redogjorts tidigare. Skall man försöka framleta någon skiljaktighet på den här punkten, så skulle det möjligen vara, att de slutliga nomineringsstämmorna ofta varit en aning sämre besökta än förnomineringsstämmorna. Detta skulle i sin tur kunna sammanhånga med att förnomineringen sker vid bondeförbundsdistriktens ordinarie årsstämmor, där man förutom förnomineringen även har att behandla en rad andra ärenden, medan de slutliga nomineringsstämmorna däremot endast sammankallas för att besluta om valsedlarna. Exempel på motsatsen, dvs. att de sistnämnda stämmorna räknat fler deltagare än förnomineringsstämmorna, finnes emellertid även. Det kan kanske vara befogat att för en del valkretsar anställa några jämförelser i föreliggande avseende. I fråga om uppgifterna om deltagarantalet gäller här vad redan sagts på tal om förnomineringsstämmorna, nämligen att materialet är av mycket skiftande beskaffenhet. Från en del håll saknas helt upplysningar, från andra består beskeden blott i uppskattningar av partiombudsmännen, medan från ytter-

ligare andra noggrant angivits antalet ombud fördelade på partiavdelningar, kvinnoavdelningar och ungdomsavdelningar.

I Östergötlands län deltog enligt de till författningsutredningen lämnade uppgifterna i 1948 års slutliga nomineringsstämma omkring 350 personer och i 1952 års cirka 420 personer. Vid båda årens förnomineringsstämmor var ungefär 550 personer närvarande. I Kronobergs län, där över 1 000 personer engagerats i förnomineringen — dock vid skilda stämmor — har deltagarantalet i 1948 och 1952 års slutliga nomineringsstämmor hållit sig omkring resp. 450 och 500. I de anförda siffrorna måste ingå såväl ombud som icke-ombud. Vad enbart ombudens deltagande beträffar kan även några exempel framdragas. Från Örebro län har sålunda uppgivits att år 1948 124 och år 1952 80 ombud deltog i de slutliga nomineringstämmorna, under det att samma års förnomineringsstämmor räknade resp. 111 och 147 ombud. Vid 1948 års slutliga nomineringsstämma i Hallands län var 237 ombud från sammanlagt 114 olika lokalavdelningar närvarande och vid 1952 års stämma 218 ombud från likaledes 114 avdelningar. 1948 års förnomineringsstämma i samma valkrets räknade 223 ombud från 97 avdelningar och 1952 års 323 ombud från 126 avdelningar. Det relativa deltagandet i de olika nomineringsstämmorna i Hallands län kan ej ha varit påfallande stort. I fråga om ombudens deltagande finns det visserligen icke något jämförelsematerial, men däremot går det att bestämma den procentuella andelen företrädda lokalavdelningar. Vid en sådan undersökning visar det sig att blott mellan 40 och 50 procent av samtliga lokalavdelningar var representerade vid 1948 års båda stämmor, medan deltagarfrekvensen år 1952 låg mellan 50 och 55 procent.

Såsom framgår av de nu anförda siffrorna samlade i såväl Örebro som Hallands län de slutliga nomineringsstämmorna år 1948 fler ombud än förnomineringsstämmorna, under det att det motsatta förhållandet inträffade år 1952. Eftersom deltagandet i förnomineringsstämmorna knappast kan utgöra någon mätare på intresset för nomineringsfrågan, vilket däremot deltagandet i de slutliga stämmorna bör kunna vara, skulle den nämnda omständigheten kunna tyda på att intresset för nomineringarna var större i dessa båda valkretsar år 1948 än 1952. Detta bekräftas även vid en jämförelse med uppgifterna i tabell 8 å s. 105, varav man kan utläsa att antalet i omröstningarna deltagande avdelningar nedgick i Örebro län från 78,8 procent år 1948 till 56,1 procent 1952 och i Hallands län från 81,3 till 68,7. De i tabellen intagna siffrorna visar dessutom för Hallands läns del att betydligt fler lokalavdelningar deltagit i omröstningarna över kandidatlistorna än som varit representerade vid fastställandet av valsedlarna.

Av svaren från en del bondeförbundsdistrikt framgår hur nomineringsombuden fördelat sig på de olika organisationerna. Ombudsmannen i Stockholms län har sålunda uppskattat, att ungefär 90 procent av partiavdel-

ningarnas, 70 procent av kvinnoavdelningarnas och 40 procent av ungdomsavdelningarnas ombud deltagit i de slutliga nomineringsstämmorna. Någon motsvarande uppskattning av representationen vid distriktets förnomineringsstämmor har ej företagits. I Kristianstads och Malmöhus län, där på sätt framgått i annat sammanhang några egentliga förnomineringsstämmor icke förekommit, deltog vid 1952 års valkretsstämmor resp. 214 och 486 ombud. Dessa fördelade sig i Kristianstads län med 140 ombud för 70 bondeförbundsavdelningar, 51 ombud för 30 SLKF-avdelningar och 23 ombud för 16 SLU-avdelningar. För Malmöhus län var motsvarande fördelning 288 ombud från 139 bondeförbundsavdelningar, 158 ombud från 72 kvinnoavdelningar och 40 ombud från 20 ungdomsavdelningar. Även i detta fall deltog betydligt fler lokalavdelningar i omröstningarna inom valkretsen än i den slutliga nomineringsstämman. Vid de båda sistnämnda valkretsarnas nomineringsstämmor var följaktligen sammanlagt 209 av Skånedistriktets cirka 335 partiavdelningar, 102 av kvinnodistriktets omkring 140 och 36 av ungdomsdistriktets ungefär 90 avdelningar företrädde. Förhållandevis synes alltså SLKF-distriktet ha varit bäst representerat. Rent parentetiskt kan i förevarande sammanhang nämnas att vid 1952 års nomineringsstämma för fyrstadsvalkretsen var fjorton ombud från städerna inom valkretsen närvarande.¹

I fråga om två distrikt medger det befintliga källmaterialet direkta jämförelser mellan de tre organisationernas deltagande i förnomineringsstämmor och slutliga nomineringsstämmor. Detta gäller för Jönköpings län samt Kalmar läns norra. Såsom i ett tidigare avsnitt framhållits utmärkte sig 1948 års och i än högre grad 1952 års förnomineringsstämma i Jönköpings län av en väldig disproportion mellan å ena sidan partiavdelningarnas och å andra sidan kvinno- och ungdomsavdelningarnas representation. Vid 1952 års stämma var sålunda 212 partiombud närvarande mot 12 från SLKF- och 21 från SLU-avdelningarna. Motsvarande siffror för 1948 var resp. 159, 25 och 44. År 1952 var 96 bondeförbundsavdelningar, 10 kvinnoavdelningar och 12 ungdomsavdelningar företrädde under förnomineringen, medan siffrorna år 1948 var resp. 81, 17 och 21. Vid den slutliga nomineringen har fördelningen varit betydligt jämnare mellan de tre organisationerna, dock fortfarande med en övervikt för partiavdelningarna. Inför 1952 års val deltog sålunda ett mindre antal partiombud i den slutliga nomineringsstämman än vid förnomineringen, antalet nedgick nämligen från 212 till 176. För SLKF och SLU var däremot förhållandet det motsatta, antalet kvinnoombud ökade från 12 vid förnomineringen till 88 vid den slutliga nomineringsstämman och antalet ungdomsombud från 21 till 57. Vid 1948 års val sände alla tre organisationerna fler ombud till den slutliga nomineringsstämman än till förnomineringsstäm-

¹ Uppgifterna beträffande Skånevalkretsarna hämtade från *Landsbygdspartiet Bondeförbundets Skånedistrikt. Berättelse över verksamheten under år 1952*, s. 14—18.

man. Antalet ombud från bondeförbundsavdelningarna ökade dock endast med tre, från 159 till 162, under det att kvinnornas representation växte från 25 ombud till 58 och ungdomsavdelningarnas från 44 till 61. Såväl år 1948 som 1952 har ett större antal lokalavdelningar varit företrädna vid de slutliga nomineringsstämmorna än under förnomineringen. 1948 års slutliga nomineringsstämma räknade sålunda representanter från 92 partiavdelningar, 33 kvinnoavdelningar och 36 ungdomsavdelningar, medan 111 av totalt cirka 130 partiavdelningar, 72 av omkring 100 SLKF-avdelningar samt 28 av totalt omkring 75 SLU-avdelningar sände ombud till 1952 års slutliga nomineringsstämma. Under det att alltså i det närmaste tre fjärdedelar eller mer av parti- och kvinnoavdelningarna år 1952 deltog genom ett eller flera ombud, var blott ungefär en tredjedel av ungdomsavdelningarna representerade. En jämförelse med uppgifterna i tabell 9 å s. 108 ger vidare vid handen att partiavdelningarna vid båda valen haft ett mer aktivt deltagande vid de slutliga nomineringsstämmorna än vid omröstningarna, medan det omvända förhållandet gällt för kvinno- och ungdomsavdelningarna. Inför 1952 års val deltog dock lika många kvinnoavdelningar — 72 stycken — i såväl omröstningarna som den slutliga stämman. Totalt för alla tre organisationerna har omröstningarna uppvisat det största antalet deltagande avdelningar.

Inom Kalmar läns norra partidistrikt har såväl 1948 som 1952 års förnomineringsstämmor räknat fler ombud än resp. års slutliga nomineringsstämmor. Vid 1948 års förnominering deltog sålunda sammanlagt 184 ombud och vid 1952 års förnominering 193 ombud, medan inför samma val resp. 161 och 176 ombud deltog i den slutliga nomineringen. Förhållandet har emellertid varit det, att det endast varit parti- och kvinnoavdelningarna, som sänt ett mindre antal representanter till den slutliga nomineringen än till förnomineringen, för ungdomsavdelningarna har motsatsen gällt. Det sagda belyses av följande siffror. År 1948 nedgick antalet ombud för bondeförbundsavdelningarna från 112 vid förnomineringen till 89 vid den slutliga nomineringen och år 1952 från 108 till 92. På samma sätt har antalet nedgått för kvinnoavdelningarna — år 1948 från 48 till 34 och år 1952 från 61 till 43. SLU-avdelningarna har däremot såsom redan framhållits ökat sin representation. Vid båda de undersökta årens förnomineringsstämmor deltog man med 24 ombud, under det att dessa avdelningar vid den slutliga nomineringen varit företrädna av resp. 38 och 41 ombud.

Slutligen kan på tal om deltagarantalet i nomineringsstämmorna nämnas, att Norrbottens län såväl absolut som relativt uppvisar betydligt lägre siffror än övriga valkretsar. Detta gäller då speciellt i fråga om representationen för kvinno- och ungdomsdistriktet. Vid 1948 års slutliga nomineringsstämma deltog sålunda 51 ombud från partiavdelningarna, sju ombud från SLU-avdelningarna samt blott ett ombud från SLKF. Motsvarande siffror avseende 1952 års nominering var 53 ombud från bondeförbunds-

avdelningarna samt åtta ombud vardera från kvinno- och ungdomsavdelningarna. För partidistriktets del måste detta innebära att högst en fjärdedel av det antal ombud, varmed avdelningarna hade rätt att låta sig företrädas, varit närvarande; vad SLKF- och SLU-distrikten beträffar som mest mellan tio och tjugo procent. Vid omröstningarna har däremot ett mycket högt deltagande uppnåtts i denna valkrets (jfr tab. 9 o. 10).

Enligt vad som uppgivits inför författningsutredningen brukar omröstningsresultatet, innan den slutliga nomineringsstämman hålles, bearbetas av en kommitté eller i något fall av distriktsstyrelsen. Denna kommitté uppgör därvid ett förslag till valsedlar, som sedan förelägges nomineringsstämman. Om dessa förberedelser lämnar dock det tillgängliga källmaterialet ytterst få upplysningar. Blott några spridda notiser kan därför anföras.

I Gotlands län handlades denna fråga inför 1952 års val vid ett gemensamt sammanträde med styrelserna för parti-, kvinno- och ungdomsdistriktet. Sammanträdet ägde rum först samma dag, som den slutliga nomineringsstämman skulle hållas. Härvid beslöt man att föreslå stämman fyra olika listtyper med samma första namn.

I Hallands län har man vid båda de undersökta valen haft en valberedning bestående av fem representanter vardera från BF, SLKF och SLU, vilken förberett nomineringsfrågan inför det slutliga fastställandet. Liksom i Gotlands län har denna valberedning sammanträtt först samma dag som nomineringsstämman. Av protokollet från 1948 års sammanträde med valberedningen i Hallands län framgår bl. a. att resultatet av omröstningen inom lokalavdelningarna tidigare hade översänts till ledamöterna. Vidare visar protokollet, att det vid sammanträdet rådde fullständig enighet om att nuvarande riksdagsmän skulle placeras för omval, medan man i övrigt överlade om upprättandet av en eller flera listor, eventuellt en klart stadsbetonad lista. Flera talare yrkade på att en icke jordbrukare skulle placeras på tredje plats, helst på samtliga valsedlar, medan representanterna från norra delen av länet påyrkade att få en kandidat därifrån upptagen på tredje plats. Efter överläggningen uppgjorde valberedningen tre likvärdiga valsedlar och beslutade att framlägga dessa för nomineringsstämman.

Protokollet från 1952 års valberedningssammanträde i Hallands län är något utförligare. Av detta framgår bl. a. att nio ledamöter var närvarande, varav två kvinnor, samt dessutom tre ombudsmän. Vid överläggningen i nomineringsfrågan diskuterades dels om det skulle vara en eller flera listtyper, spaltad eller ospaltad valsedel, och dels de olika kandidaternas placering. Efter överläggningen beslutade valberedningen enhälligt framlägga förslag om en enkel lista upptagande tio kandidater i viss angiven ordning. 1952 års valberedning uppgjorde vidare förslag till ordförande, vice ordförande och sekreterare vid nomineringsstämman.

Inom Ångermanlands distrikt tillsatte 1952 års ordinarie distriktsstämma, dvs. vad vi här kallat förnomineringsstämman, ett valutskott, som skulle bereda nomineringsfrågan. Detta valutskott förde sedan underhandlingar med det andra partidistriktet inom valkretsen — Medelpads — beträffande valsedlarnas sammansättning. Underhandlingarna ledde dock till att varje distrikt för sig framgick med egna listor. Valutskottet i Ångermanland föreslog för sin del nomineringsstämman två olika valsedeltyper.¹

Av de tillgängliga handlingarna framgår att man även på andra håll, såsom t. ex. i Jönköpings och Skaraborgs län, tillsatt valberedningar eller — som man benämnde motsvarande institution i Älvsborgs läns södra valkrets år 1952 — en kommitté för kandidatnominering. I den senare valkretsen synes däremot frågan år 1948 ha handlagts av distriktsstyrelsens arbetsutskott.

När det gäller att redogöra för ordningen vid de slutliga nomineringsstämmorna möter en utanför partiet stående stora svårigheter. Det enda material för skildringen, som finns att tillgå, är en del föredragningslistor och protokoll eller protokollsutdrag från stämmorna, och av dessa handlingar får man i allmänhet blott en mycket schematisk bild av vad som verkligen tilldragit sig. Till följd härav har det som regel icke varit möjligt att belysa de olika frågeställningar angående antalet valsedeltyper, de skilda intressenas tillgodoseende på listorna osv., som säkerligen förekommit inför det slutliga fastställandet.

De slutliga nomineringsstämmorna inledes vanligen med att man förrättar val av ordförande, vice ordförande och sekreterare samt justeringsmän för stämman. Därefter företages upprop av ombuden och justering av röstlängden. — Vid 1952 års nomineringsstämma i Hallands län skulle anmälan av ombuden från lokalavdelningarna ske redan vid ingången till möteslokalen före stämmans början. I kallelsen till denna stämma hade dessutom meddelats att gällande medlemskort för 1952 borde medtagas och uppvisas vid anfordran. — Sedan upprop ägt rum, brukar en redogörelse lämnas för resultatet av omröstningen inom lokalavdelningarna, varpå valberedningens förslag till valsedlar presenteras. I allmänhet synes en sammanställning över omröstningsresultatet i förväg ha utdelats till stämmodeltagarna, liksom ibland även valberedningens listförslag utdelats. Först härfter vidtager de egentliga överläggningarna, vilka slutar med att nomineringsstämman upprättar de definitiva valsedlarna.

Av vad ovan sagts framgår att några särskilda upplysningar om överläggningarnas förlopp icke finnes tillgängliga. Blott från några få valkretsar föreligger en del tämligen kortfattade besked på den här punkten. I protokollet för 1952 års nomineringsstämma i Gotlands län meddelas sålunda

¹ Ångermanlands distrikt av Landsbygdspartiet Bondeförbundet, S.L.K.F. och S.L.U. Redogörelser för verksamheten under 1952 m. m., Sollefteå 1953, s. 3—4.

endast att man efter en längre diskussion genom rösträkning beslöt att fastställa fyra listtyper, vilka vad beträffar de tre första namnen på varje valsedeltyp helt överensstämde med de förenade distriktsstyrelsernas förslag. Märkligt är emellertid att man stannade härvid och icke beslutade om de resterande namnen på listorna. I stället befullmäktigades styrelserna att verkställa de nödvändiga kompletteringarna.

Protokollen från 1948 och 1952 års slutliga nomineringsstämmor i Hallands län förefaller vara något utförligare än övriga distrikts protokoll, varför det kan vara befogat att något beröra deras innehåll. I fråga om 1948 års stämma meddelas bl. a. att sedan valberedningens förslag framlagts, vidtog en lång överläggning med inlägg av många talare. Härvid yrkades dels bifall till valberedningens förslag, innebärande att tre olika listtyper uppställdes, dels föreslogs upprättandet av endast en lista med en icke-jordbrukare på tredje plats och alternativt härtill icke-jordbrukare på tredje platserna även för det fall, att flera valsedeltyper fastställdes. Stämman beslutade med stor majoritet att upprätta tre skilda med varandra helt likvärdiga valsedeltyper, alla tre med samma två namn på de båda främsta platserna. Vid besättandet av tredje plats på de olika listorna rådde däremot vissa meningsskiljaktigheter, varför rösträkning måste tillgripas. Därefter kunde de tre listorna, som på några undantag när överensstämde med valberedningens förslag, definitivt fastställas.

Även från 1952 års slutliga nomineringsstämma i Hallands län finnes en del uppgifter av liknande slag. Sedan en redogörelse lämnats för valberedningens arbete och dess förslag om en enkel lista upptagande tio namn hade framförts, vidtog en diskussion. Häri yttrade sig flera talare, och de flesta tillstyrkte, att blott en lista skulle uppställas, men några uttalade sig för två listtyper, på vilka de båda främsta namnen skulle alternera. Stämman beslöt emellertid, att endast en enkel lista med tio namn skulle förekomma. Den av stämman fastställda valsedeln överensstämde icke till alla delar med valberedningens förslag. Vid 1952 års nomineringsstämma gavs dessutom valberedningskommittén fullmakt att komplettera listan, om så skulle erfordras. För den händelse att valsedeln behövde tillföras ett nytt namn, skulle dock en viss av stämman namngiven kandidat insättas sist på listan.

Sådana fullmakter har även givits på andra håll. 1948 års nomineringsstämma i Skaraborgs län beslöt t. ex., att om någon av de av stämman uppsatta kandidaterna skulle avsäga sig kandidatur, skulle nödvändiga ändringar av listorna företagas av valberedningsnämnden. Vid samma tillfälle inträffade att en av de tre riksdagsmän, som här stod under omval, avsade sig sin kandidatur, troligen på grund av missnöje med att han placerats först på tredje plats på huvudlistan samt dessutom på första plats på en för väljarna icke lika tilldragande valsedel. Denna avsägelse avslogs emellertid enhälligt av stämman. — Även vad angår den inbördes place-

ringen mellan övriga riksdagsmän på valsedlarna kvarstod efter stämman vissa meningsskiljaktigheter, varför frågan sedan upptogs till förnyad behandling. Bl. a. detta fall skall beröras nedan.

Såsom ovan framhållits har inom en del distrikt valberedningen eller liknande organ befullmäktigats att vidta justeringar i de av den slutliga nomineringsstämman fastställda valsedlarna. Dylika ändringar har även genomförts i några fall vid 1948 och 1952 års val. Den främsta anledningen till att sådana kompletteringar av kandidatlistorna behöver företagas synes vara inträffade dödsfall eller avflyttningar från valkretsen. Måhända har valsedlarna någon gång ändrats till följd av något av nämnda skäl, ehuru det tillgängliga källmaterialet ej ger något besked härom. Däremot har det ett par gånger vid de senaste andrakammarvalen hänt, att de definitivt antagna listorna ändrats på grund av andra orsaker.

Ett föga uppseendeväckande exempel på en justering av valsedlarna efter det att den slutliga nomineringsstämman sammanträtt gäller 1952 års val i Gotlands län. På sätt tidigare framhållits fastställdes här fyra olika listtyper med tre namn på varje, varpå distriktsstyrelserna fick i uppdrag att komplettera listorna med ytterligare namn. Så skedde även i det att varje valsedeltyp tillfördes två nya kandidater på fjärde och femte platserna. Ett helt annat förfaringssätt kom till användning vid 1948 års val i Östergötlands län. Den ordinarie nomineringsstämman upprättade och fastställde här tre skilda listtyper, samtliga jordbruksbetonade. Sedan stämman hållits, framkom tydligen önskemål om att även få en mer tätortsbetonad valsedel, varför en extra nomineringsstämma inkallades och beslutade om en sådan lista utöver de tre tidigare uppgjorda.

Betydligt märkligare än de två nu anförda exemplen är vad som inträffade i Skaraborgs län inför 1948 års val. Här gjorde valberedningen upp ett förslag med fyra olika valsedeltyper. På lista 1, vilken betraktades som en huvudlista, placerades på de tre främsta platserna de tre riksdagsmän, som stod under omval. Vad den inbördes ordningen dem emellan beträffar följdes helt de anvisningar, som omröstningen inom lokalavdelningarna hade givit, trots att denna ordning var rakt omvänd mot kandidaternas ålder såsom riksdagsmän. De tre övriga listorna hade som toppnamn resp. andra, tredje och fjärde namnet på huvudlistan. Detta förslag från valberedningen godkändes utan någon som helst ändring av nomineringsstämman. Såsom ovan påtalats sökte den på huvudlistans tredje plats uppförde riksdagsmannen avsäga sig sin kandidatur, en begäran som dock avlogs av stämman. Drygt en månad efter stämman sammanträdde representanter för partiets organisationer inom tre av distriktets kretsar, varvid man efter en ingående diskussion beslutade att uttala som sin mening, att partiets dåvarande tre riksdagsmän borde få absolut samma utgångsläge på partiets valsedlar. Varom icke komme de vid mötet närvarande att uppställa en valsedel, som överensstämde med den överväldigande delen av väljarkårens önskningsar i deras

bygder. Vad man tydligen närmast åsyftade var att få den på huvudlistans tredje plats uppsatte riksdagsmannen som första namn på en lista upptagande ytterligare någon riksdagsman. Två dagar senare sammanträdde — delvis troligen som följd av detta ovan refererade möte — valberedningen samt de främsta kandidaterna på de fastställda listorna. Härvid föredrogs ett protokoll från det ovan nämnda mötet, men efter diskussion lades det samma till handlingarna utan att något beslut fattades. Däremot upptogs till behandling frågan om de båda överst på huvudlistan uppsatta riksdagsmännens inbördes placering, om vilken tydligen även viss oenighet rådde. Efter en ingående överläggning beslöts enhälligt, att huvudlistans båda främsta kandidater skulle byta plats, samt att den ursprungligen på första men nu på andra plats uppförde riksdagsmannen i stället skulle placeras som första namn på en av de tre övriga valsedeltyperna, på vilken i anledning härav sista namnet måste strykas. Trots att den slulliga nomineringsstämman blott hade bemyndigat valberedningsnämnden att företa ändringar för den händelse någon kandidat avsåg sig sin kandidatur, vidtogs således i detta fall — utan att någon avsägelse förelåg — så genomgripande förändringar i de fastställda kandidatlistorna som att utbyta toppnamnet på två av de fyra valsedeltyperna. Vad åter de tre missnöjda kretsarnas representanter beträffar, så satte dessa sedermera, när de ej fick sina krav tillgodosedda, sitt hot i verket och framträdde med en särlista. Detta skall ytterligare något belysas i annat sammanhang.

Respekteras omröstningsresultaten?

Närmast ovan har redogjorts för hurusom i Skaraborgs län 1948 års nomineringsstämma vid uppgörandet av kandidatlistorna, åtminstone vad beträffar huvudlistans främre hälft, mycket nära följde den ordning mellan namnen, som omröstningen anvisat, men hurusom samtidigt andra synpunkter såsom riksdagsmännens ålder och olika orters tillgodoseende gjorde sig gällande och sedermera åstadkom att listan ändrades på vissa punkter. Visserligen har icke något liknande inträffat vid någon annan av de här undersökta nomineringarna, men det hindrar ju ej att motsvarande intressen, vilka i Skaraborgs län på allvar framträdde först efter det att nomineringsstämman hållits, på andra håll i stället fått komma till tals redan vid stämmornas upprättande av valsedlarna. Vid tillämpning av ett nomineringssystem, som det inom bondeförbundet använda, enligt vilket man dels låter lokalavdelningarna vid medlemsmöten mycket fritt uppgöra valsedelförslag, som sedan poängsättas och sammanräknas, och dels överlåter åt en representantförsamling att fastställa listorna, är det av stort intresse att konstatera i vilken utsträckning de båda nomineringsinstansernas ordning mellan kandidaterna överensstämmer med varandra, eller kanske rättare uttryckt, i vad mån den slutliga nomineringsstämman respekterar det omröstningsresultat, på vilket alla enskilda medlemmar inom partiets olika

organisationer haft möjlighet att inverka. Den enda utväg, som står till buds för en sådan undersökning, är att beträffande en rad valkretsar jämföra omröstningsresultaten med de slutliga valsedlarna. Härvid går det givetvis att fastställa på vilka punkter och till vilken grad nomineringsstämmorna frångått omröstningsresultaten, men därmed får man låta sig nöja. De tillgängliga källorna ger nämligen i allmänhet ej någon förklaring till varför man avvikit från omröstningarnas utslag.

Det material, som här stått till förfogande för en undersökning av nu antytt slag, består av omröstningsprotokoll och definitiva valsedlar från 25 skilda nomineringstillfällen, varav tio gäller 1948 års val och femton 1952 års val. Allt som allt är sjutton av landets 28 andrakammarvalkretsar representerade i materialet.

Vad den utförda undersökningens resultat beträffar kan man till en början som en märklig sak konstatera — liksom gjordes i föregående kapitel i fråga om provvalen och omröstningarna inom högern — att de slutliga valsedlarna i vissa fall upptagit kandidater, vilka över huvud taget ej varit nämnda under omröstningarna. Detta är särskilt anmärkningsvärt i betraktande av att — på sätt tabell 11 å s. 117 utvisar — det totala antalet i omröstningarna framförda kandidater vanligen hållit sig mellan 50 och 130 per valkrets. En hel del omröstningsprotokoll har icke medtagit samtliga vid omröstningarna framkomna namn utan blott dem som uppnått en viss poängsumma, varför det i dessa fall varit omöjligt att avgöra i vilken omfattning kandidater tillkommit först efter det att omröstningarna avhållits. Några exempel härpå finnes dock. Vid 1948 års val i Östergötlands län uppsattes sålunda på de slutliga valsedlarna tre icke under omröstningen nämnda kandidater, trots att icke mindre än 117 namn redan hade föreslagits vid omröstningen. I Kalmar läns norra distrikt upptog 1948 års definitiva kandidatlistor fem namn, vilka ej kunnat återfinnas bland omröstningens 54. Motsvarande siffror för 1948 års val i Örebro län är 2 och 98, för 1952 års val i Blekinge, Örebro och Gävleborgs län resp. 4 och 24, 4 och 66 samt 2 och 62. Mest gäller exemplen platser på listornas nedre hälft, men i två fall var det faktiskt fråga om tredje platsen på listan. Vidare kan konstateras att det övervägande flertalet av de vid de slutliga nomineringsstämmorna nytillkomna kandidaterna representerat yrken utanför jordbruksnäringen. Som jämförelse härtill kan nämnas att — på sätt skall redovisas i kapitel 7 — omkrng 80 procent av samtliga kandidater på 1952 års bondeförbundsvalsedlar hörde hemma inom jordbruksnäringen.

När det sedan gäller huvudspörsmålet om omröstningsresultaten respekterats vid uppgörandet av de slutliga valsedlarna, så kan man rent allmänt säga, att så varit förhållandet i stort sett. Särskilt vad angår de främsta namnen på listorna har man i hög grad följt den ordning, varom omröstningarna givit anvisning. Detta har underlättats av att bondeförbundet som regel uppställt flera olika listtyper i varje valkrets, varigenom det följ-

aktligen funnits stora möjligheter att ge tämligen många av omröstningarnas främsta namn en bra placering åtminstone på någon av valsedeltyperna. Så t. ex. har vid de nu undersökta 25 nomineringarna den i omröstningen segrande kandidaten på ett undantag när alltid uppsatts såsom första namn på minst en listtyp. Undantaget avser 1952 års val i Norrbottens län, där en kvinnlig kandidat uppnådde högst omröstningspoäng, men placerades såsom andra namn på distriktets alla fyra valsedeltyper.. Här hör dock inskjutas, vad som tidigare framhållits, nämligen att den kvinnliga kandidaten i de insända valsedelförslagen blott hade tre förstaplaceringar, medan de tre följande kandidaterna vid omröstningen vardera hade över tjugodylika. Om man på motsvarande sätt undersöker hur de kandidater, som vid omröstningarna erhållit den näst högsta sammanräkningspoängen, placerats på valsedlarna, finner man att dessa endast i två fall icke fått vare sig någon första- eller andraplacering på de slutliga listorna. I båda undantagsfallen — 1948 års val i Östergötlands län och i Kalmar läns norra — blev omröstningstvåorna uppförda på en valsedeltyps tredje plats. Vidare kan som ett exempel på överensstämmelsen mellan omröstningsresultat och slutliga valsedlar 1948 års nominering i Blekinge län uppmärksammas. Här upprättades blott en lista upptagande fem namn. På de fem platserna placerades i tur och ordning de främsta i omröstningsprotokollet, endast med det undantaget att femte namnet vid omröstningen ej medtogs, varför omröstningens sjätte namn uppflyttades på valsedelns femte plats. Även vid 1952 års val i Hallands län, där partiet likaledes blott framgick med en valsedeltyp, uppvisades stor överensstämmelse, i varje fall vad angår den övre hälften av listan. På listans sex första platser uppsattes sålunda de sex kandidater, som vid omröstningen erhöll högst röstpoäng. Även i fråga om ordningen dem emellan på listan bibehölls den ordning, som omröstningen hade anvisat, blott med den skillnaden att femte och sjätte namnet fick byta plats på valsedeln.

En hel del omkastningar i ordningsföljden har dock förekommit. Så har i vissa fall varit förhållandet mellan de bättre placerade kandidaterna, men i synnerhet beträffande de lägre placerade kandidaterna har företeelsen icke varit helt ovanlig. Saken skall nedan belysas av några exempel.

Vid 1952 års nominering i Stockholms län uppfördes som första namn på en av partiets två valsedlar en kandidat, som hade placerat sig som nummer åtta vid omröstningen, medan som andra namn på samma lista omröstningens andra kandidat i ordningen uppsattes. Ändå större omkastning av omröstningsresultaten skedde vid besättandet av tredje och fjärde platserna på nyssnämnda valsedel. Tredje plats tillföll nämligen en kandidat, som med sina cirka 90 poäng hade kommit först som nummer 24 i ordningen vid omröstningen, under det att fjärde plats på listan besattes med en kvinnlig kandidat, vilken hade uppnått femte plats vid omröstningen, och som hade mer än fem gånger så högt poängtal. Nämnda omkastningar av ordningsföljden måste säkerligen ses mot den bakgrunden att det i detta

fall gällde komponerandet av en mer allsidigt betonad valsedel, vilken ej lika direkt som distriktets andra listtyp vände sig till jordbrukarbefolkningen.

1952 års val i Gävleborgs län har redan uppmärksammats i annat sammanhang. Såsom tidigare påpekats kom vid det årets omröstning partiets dittillsvarande andrakammarledamot först på åttonde plats, men uppsattes trots detta som första namn på en av de tre valsedeltyperna. Närmast efter sig på listan fick han en kandidat, som vid omröstningen erhållit ett avsevärt högre poängtal och därmed uppnått fjärde platsen. Det kan i sammanhanget erinras om att ifrågavarande riksdagsman vid andrakammarvalet återvaldes som partiets ende representant från valkretsen.

De två nu senast anförda exemplen har ju båda gällt placeringen av kandidater på den övre hälften av listorna. På sätt ovan framhållits har det emellertid varit betydligt vanligare, att omröstningarnas ordningsföljd omkastats vid det slutliga besättandet av platserna längre ned på valsedlarna. Även nämnda förhållande skall måhända åskådliggöras genom ett par exempel.

Kronobergs partidistrikt uppställde inför 1948 års val tre olika valsedeltyper, på vilka omröstningens tre främsta kandidater fick alternera såsom första, andra och tredje namn. Däremot var de tre listorna, som upptog sex namn, lika när det gällde de tre återstående platserna. Här hade dock omröstningens ordning delvis blivit omvänd. På listornas fjärde plats uppsattes sålunda den kandidat som vid omröstningen hamnat på sjätte plats, och på listornas femte plats den kandidat som vid omröstningen blev sju. Först därefter på valsedlarnas sista plats placerades den kandidat, vilken vid omröstningen blivit nummer fyra i ordningen med i det närmaste dubbelt så hög röstpoäng som de båda övriga kandidaterna. Vidare kan i förevarande sammanhang nämnas att kvinnodistriktets främsta namn vid omröstningen uppnådde femte platsen, dock utan att över huvud taget medtagas på någon av valsedeltyperna. Icke någon av de tre listorna upptog således kvinnliga kandidater.

Såsom ett kanske mer typiskt exempel på i vad mån man följer eller icke följer omröstningsresultaten även vid besättandet av kandidatlistornas nedre platser kan 1952 års nominering i Örebro län tjäna. På en av distriktets tre valsedlar uppsattes här på de fyra främsta platserna resp. fyran, femman, sjuan och tian vid omröstningen, vilket alltså betyder att några omkastningar dessa kandidater emellan icke ägde rum. Däremot respekterades ej i samma utsträckning omröstningsutslaget i fråga om de återstående sju platserna på listan. På femte och sjätte platserna uppfördes två kandidater, vilka vid omröstningen blivit resp. nummer 20 och 44, medan listans sjunde namn — en kvinna — vid omröstningen placerat sig redan på fjortonde plats. Åttonde och nionde platserna på listan tillföll resp. nummer 23 och 47 vid omröstningen, under det att listans tionde namn ej alls varit nämnt under omröstningen. På elfte plats slutligen uppsattes en kan-

didat, som vid omröstningen erhållit 62:a placeringen. Tilläggas bör att i övrigt endast några få kandidater med lägre omröstningsplacering än 25 medtogs på de slutliga valsedlarna.

Inledningsvis har i detta avsnitt framhållits att det blott gått att undersöka på vilka punkter och till vilken grad nomineringsstämmorna frångått omröstningsresultaten. Hur det förhållit sig i dessa båda avseenden har bl. a. de ovan anförda exemplen avsett att ge en föreställning om. Däremot har det — såsom även tidigare påpekats — i allmänhet ej varit möjligt att klarlägga orsakerna till de bristande överensstämmelserna mellan omröstningsutslag och definitiva kandidatlistor. Skälen till en sådan bristande överensstämmelse kan vara flera. Det kan som i Gävleborgsfallet vara att man önskar bereda en riksdagsman möjlighet att bli omvald, det kan också vara att man vill tillgodose skilda yrkes- och ortsintressen genom att placera företrädare för dessa intressen på vissa bestämda platser på listorna osv. En viss uppfattning om några av de tendenser, som framträtt vid upprättandet av 1948 och 1952 års bondeförbundsvalsedlar, får man emellertid, om man särskilt undersöker behandlingen av två utskiljbara grupper av kandidater, nämligen dels kvinnorna och dels de kandidater, vilkas yrkestillhörighet faller utanför jordbruksnäringen.

Vad då först kvinnorna beträffar synes en vanlig företeelse ha varit, att dessa på de slutliga valsedlarna i strid med omröstningsutslagen fått i någon mån stå tillbaka för manliga medtävlare, även om också motsatsen i något fall inträffat. I den tidigare redogörelsen har redan framhållits, hurusom en kvinnlig kandidat segrade vid 1952 års omröstning i Norrbottens län, men det oaktat placerades som tvåa på valsedlarna, samt hur i Stockholms och Kronobergs län kvinnor blivit tillbakasatta eller helt uteslutna från valsedlarna. Utöver de nämnda exemplen kan en rad andra anföras. Vid 1952 års val i Stockholms län var den omtalade händelsen icke något undantagsfall. Här blev över huvud taget de främsta kvinnliga kandidaterna sämre placerade, än omröstningen syntes ge anledning till. Vid 1948 års omröstning i Östergötlands län uppnådde SLKF:s distriktsordförande det näst högsta poängtalet, men blev trots detta blott placerad på en listas tredje plats förbigången av nummer sex vid omröstningen, en kandidat som endast erhöll hälften så många röster som kvinnan i fråga. Inför 1948 års val uppsattes i norra Kalmar län tre valsedeltyper, vardera med en kvinna på andra plats. En av dessa kvinnor kom vid omröstningen på sjätte plats, men fick före sig på valsedeln se en manlig kandidat, som vid omröstningen erhållit elfte plats. Å andra sidan blev de övriga två på andra plats uppförda kvinnorna mycket förmånligt placerade i förhållande till sina erhållna röstpoäng. Vid 1952 års omröstning i Västerbottens län kom SLKF:s distriktsordförande på tredje och SLU:s distriktsordförande på fjärde plats. Båda uppsattes på partiets tre listtyper, dock i omvänd ordning. På femte plats vid samma omröstning placerade sig en annan kvinnlig kandidat, vilken uppfördes som nummer åtta på en av valsedeltyperna. Före sig på listan

fick hon bl. a. fyra manliga konkurrenter, vilka hade en sämre, i några fall betydligt sämre, placering vid omröstningen. På samma sätt som i Västerbottens län har även vid 1948 års val i Hallands och Skaraborgs län samt 1952 års val i Blekinge län den av de kvinnliga kandidaterna, som erhållit högst omröstningspoäng, på valsedlarna blivit förbigången av manliga medtävlare, som haft en sämre omröstningsplacering.

För den andra undersökta gruppen, dvs. kandidater ur yrkeskategorier utanför den direkta jordbruksnäringen, kan ett motsatt förhållande konstateras. Dels har — såsom tidigare påpekats — huvuddelen av de kandidater, vilkas namn föreslagits och upptagits först i samband med den slutliga nomineringen, haft annan yrkestillhörighet än bondeförbundskandidaterna i allmänhet, dels har ofta personer, som vid omröstningarna fått en sådan liten poängsumma att den eljest knappast skulle föranleda placering på de slutliga valsedlarna, uppflyttats på listorna troligen huvudsakligen på grund av att de icke varit lantbrukare. En del exempel på den här saken må nämnas. På 1952 års bondeförbundsvalsedlar i Stockholms län uppfördes blott fyra kandidater, vilka vid omröstningen hade placerat sig lägre än på 40:e plats. Av dessa fyra var två fiskare och en folkskollärare. Den ene fiskaren — nummer 93 i omröstningsprotokollet — uppsattes till och med som femte namn på en valsedel omfattande fjorton platser, medan folkskolläraren, som kom på 99:e plats vid omröstningen, blev placerad som åttonde namn på en lista. I båda fallen fick ifrågavarande kandidater bättre placeringar på valsedlarna än kandidater, som varit bland de tio till tjugo främsta i omröstningen. Inför 1952 års val i Örebro län framflyttades på motsvarande sätt omröstningens nummer 44, en försäkringsinspektör, till sjätte platsen på en lista framför kandidater, vilkas omröstningsplaceringar låg mellan 10 och 25. Slutligen kan ett liknande fall från Hallands län omtalas. Vid 1948 års val medtogs här en redaktör och en folkskollärare på valsedlarna, trots att dessa båda kandidater vid omröstningen hamnade långt efter en rad namn, som blev utan placering på listorna. Folkskolläraren uppsattes dessutom framför några kandidater, som hade tre till fyra gånger så hög röstpoäng.

Alla de nu anförda exemplen har gällt fall, där kandidater utanför lantbrukarnas krets uppförts på ur partiets synpunkt mer allmänna listor. Förhållandet är ju icke riktigt detsamma i de fall, då partiet framgått med mer intressebetonade listor såsom företagar- och tjänstemannalistor. Vid uppgörandet av dessa har man vanligen helt tvingats frångå omröstningsresultaten och till stor del medtaga namn, vilka icke alls varit nämnda vid omröstningarna.

1952 års valsedlar

I likhet med föregående kapitel om kandidatnomineringen inom högerpartiet skall även föreliggande kapitel om nomineringsförfarandet inom bondeförbundet avslutas med några uppgifter angående 1952 års valsedlar.

För en närmare analys av valsedlarnas sammansättning hänvisas till kapitel 7. I *tabell 12* har för varje valkrets angivits hur många skilda kandidatlistor bondeförbundet framträdde med vid 1952 års andrakammarval. Vidare meddelas i tabellen det sammanlagda antalet kandidater på valsedlarna, samt hur många av kandidaterna som var kvinnor. Slutligen har ett försök gjorts att karakterisera listorna med hänsyn till deras yrkes- och geografiska sammansättning. För de beteckningar, som härvid använts, har redan en redogörelse lämnats å s. 79.

På sätt framgår av *tabell 12* och såsom även i det föregående framhållits har bondeförbundet som regel uppställt mer än en listtyp i varje valkrets. Vid 1952 års val framgick partiet sålunda med minst två olika valsedelstyper i alla valkretsar utom fem, vilka var Malmöhus, Hallands och Värmlands län samt de ur bondeförbundssynpunkt mindre betydelsefulla stadsvalkretsarna Stockholms stad och fyrstadskretsen. Inom dessa senare förekom följaktligen blott en lista. I genomsnitt var antalet valsedelstyper tre per valkrets, och kring denna siffra har antalet också hållit sig i de flesta valkretsarna. Mer än fyra listtyper uppställdes år 1952 endast i tre valkretsar — Kalmar län, Göteborgs och Bohus län samt Älvsborgs läns norra. I Kalmar län sammanhängde det höga antalet med att de båda distrikten inom valkretsen handhade sin kandidatnominering var för sig och framgick med resp. två och tre listtyper.

Orsaken till att bondeförbundet, liksom för övrigt de båda andra borgerliga partierna, uppställer flera valsedelstyper i valkretsarna synes vara, dels att man därigenom vill tillgodose och appellera till skilda slag av väljargrupper, dels att man önskar etablera listkonkurrens för att på det sättet undvika ett måhända eljest svårt avgörande och i stället överlåta på väljarna att fälla det slutliga utslaget i frågan, vem som skall utses till riksdagsman för partiet. En sådan listkonkurrens förekommer inom bondeförbundet, även om det ofta händer att riksdagsmän under omval befrias härifrån. Av de sammanlagt 27 riksdagsmän, som år 1952 kandiderade på nytt, kan man säga att femton i egentlig mening saknade medtävlare om partiets mandat i valkretsen, medan återstående tolv hade direkta konkurrenter. Härmed är dock ej sagt att alla de berörda femton kandidaterna var placerade som första namn — eller eventuellt också som andra namn i de valkretsar, där två riksdagsmän stod under omval — på samtliga listtyper inom valkretsen. Så var nämligen icke riktigt fallet, men de listor, på vilka ifrågavarande kandidater ej förekom, var av den beskaffenheten, att de ej kunde väntas samla något mer betydande röstetal. Tretton av riksdagsmännen var emellertid befriade från varje som helst form av listkonkurrens. I de valkretsar däremot, där år 1952 mer än en lista uppställdes och där ej någon riksdagsman stod under omval, förekom det blott i ett fall, att en och samma kandidat placerades först på samtliga valsedelstyper. Detta var i Kronobergs län, där en dittillsvarande förstakammarledamot uppsattes som första namn på distriktets alla fyra listtyper.

Tabell 12. Antal officiella valsedeltyper och kandidater inom bondeförbundet vid 1952 års val

Valkrets	Antal valsedeltyper	Sammanlagt antal kandidater	Antal kvinnliga kandidater	Listornas karaktär
Stockholms stad.....	1	9	2	A
Stockholms län.....	2	28	7	A, L
Uppsala län.....	4	28	4	4 L
Södermanlands län.....	3	27	3	3 L
Östergötlands län.....	3	19	3	2 A, L
Jönköpings län.....	4	37	4	4 L
Kronobergs län.....	4	15	3	L, 3 L-R
Kalmar län.....	¹ 5	43	7	2 L, 3 L-R
Gotlands län.....	4	16	2	4 L
Blekinge län.....	2	19	3	2 L
Kristianstads län.....	² 3	26	6	3 L-R
Fyrstadskretsen.....	1	5	1	L
Malmöhus län.....	1	21	4	L
Hallands län.....	³ 1	10	2	L
Göteborgs stad.....	2	15	3	A, L
Göteborgs o. Bohus län.....	6	44	5	Tj-Fö, 5 L
Älvsborgs läns norra.....	5	36	10	Tj, 2 L, R, Kv
Älvsborgs läns södra.....	3	18	4	Tj, 2 L
Skaraborgs län.....	3	20	4	3 L
Värmlands län.....	1	10	2	L
Örebro län.....	3	31	7	3 L
Västmanlands län.....	2	15	2	2 L-R
Kopparbergs län.....	4	26	3	3 L, L-R
Gävleborgs län.....	3	24	4	3 L
Västernorrlands län.....	⁴ 3	55	10	3 L
Jämtlands län.....	⁵ 3	16	3	L, 2 L-R
Västerbottens län.....	3	20	2	3 L-R
Norrbottnens län.....	⁶ 4	10	2	(4) L (-R)
Hela riket	83	643	112	5 A, 3 Tj ⁷ , 73 L ⁸ , 1 R, 1 Kv

¹ Norra distriktet 2 och södra distriktet 3.

² Vid septembervalet; vid decembervalet 2.

³ Dessutom två listor med annat sista namn distribuerade i två kommuner, där fullmäktigeval förrättades samtidigt.

⁴ Medelpadsdistriktet 1 och Ångermanlandsdistriktet 2.

⁵ Vid septembervalet; vid decembervalet 5.

⁶ De fyra listorna upptog exakt samma namn, vilka dock var ordnade i olika följd allt efter den älvdal listorna var avsedda för.

⁷ Därav en med starkt inslag av företagarerepresentanter.

⁸ Därav 21 med regional anstrykning.

Vad åter angår frågan om förekomsten av valsedeltyper, som speciellt inriktats på vissa väljargrupper, kan kanske en del slutsatser dragas av uppgifterna i sista kolumnen av tabell 12. Sålunda framgår att den typ av listor, som här betecknats såsom allmänna, dvs. sådana som varken särskilt vänder sig till vissa yrkesgrupper eller till vissa delar av valkretsen, har varit mycket sparsamt företrädd inom bondeförbundet. Endast fem av 1952 års valsedlar har hänförts till nämnda grupp. För bondeförbundet kunde kännetecknande nog icke någon av de allmänna listorna — frånsett

de två som uppställdes i stadsvalkretsarna — betraktas som partiets huvudlista i resp. valkrets. Ojämförligt vanligast inom bondeförbundet är nämligen i stället landsbygdslistorna med övervägande inslag av kandidater från jordbruksnäringen. Icke mindre än 73 av 1952 års sammanlagt 83 olika valsedlar tillhörde den typen. Av dessa 73 riktade sig dessutom 21 till en viss mindre del av resp. valkrets. Nästan hälften av de regionalt betonade listorna — 9 stycken — förekom i de tre nordligaste valkretsarna. För övrigt uppställdes 1952 tre tjänstemannalistor — samtliga i Väst-sverige — av vilka en hade starka inslag av företagarerepresentanter, samt vidare en rent regional lista och en kvinnolista, vilken visserligen toppades av en manlig riksdagsman, men som på återstående platser upptog sju kvinnliga kandidater.

I tabell 12 har enbart partiets officiella valsedeltyper redovisats, dvs. de som fastställts på distriktens nomineringsstämmor. Utöver de officiella valsedlarna kan det emellertid även förekomma särlistor, vilka ej varit godkända av nomineringsinstanserna. Redan tidigare har antytts att en sådan lista uppställdes inför 1948 års val i Skaraborgs län. Som bekant uttalade här representanter för tre kretsar inom distriktet vid ett särskilt anordnat möte som sin mening, att partiets tre riksdagsmän skulle få absolut samma utgångsläge på valsedlarna, annars komme dessa representanter att själva ombesörja en valsedel, som överensstämde med den överväldigande delen av valmännens önskemål i deras bygder. Detta uttalande vann dock icke något beaktande från distriktsledningens sida. Såsom en följd härav upprättade de tre oppositionella kretsarna en särlista med den på huvudlistans tredje plats uppförde riksdagsmannen som första namn och med huvudlistans främsta namn på andra plats. Denna lista samlade vid valet 3 043 röster av partiets sammanlagt 30 242 erhållna. Händelsen fick även ett efterspel. Initiativtagarna till särlistan insände nämligen i början av år 1949 en skrivelse till distriktsstyrelsen med en anhållan, att distriktet skulle åtaga sig att bestrida kostnaderna för tryckningen och distribueringen av ifrågavarande lista. Distriktsstyrelsen beslöt emellertid vid ett sammanträde enhälligt att av principiella skäl och med hänsyn till de konsekvenser ett bifall skulle medföra avslå denna begäran.

Även i en del andra fall vid 1948 och 1952 års val har särlistor förekommit. Vid det förra valet framfördes sålunda en särlista i vardera Bohuslän, Älvsborgs läns norra och Gävleborgs län. I Bohuslän uppställdes också vid 1952 års val en dylik lista. Några närmare upplysningar om dessa särlistor har dock ej erhållits.

Såsom framgår av tabell 12 upptog 1952 års officiella bondeförbundsvalsedlar sammanlagt 643 olika kandidater, varav 112 var kvinnor. I genomsnitt innebär det 23 kandidater, av vilka fyra kvinnor, per valkrets. Antalet kandidater varierade emellertid en hel del mellan valkretsarna, beroende i första hand på hur många valsedeltyper, som uppställdes, och i andra

hand på om spaltade listor förekom. Över 35 kandidater var sålunda upptagna på valsedlarna i fem valkretsar — Jönköpings, Kalmar och Göteborgs och Bohus län, Älvsborgs läns norra samt Västernorrlands län — där bortsett från sistnämnda valkrets fyra listor eller flera framfördes. I Västernorrlands län var å andra sidan två av de tre listtyperna spaltade. Spaltade sedlar användes dessutom i Blekinge, Malmöhus och Norrbottens län. Den senare valkretsen hade följaktligen såväl spaltade valsedlar som fyra olika listor, men ändock sammanlagt blott tio kandidater. Detta sammanhänge med att samma tio namn förekom på alla listtyperna. Tio kandidater eller därunder hade vidare ytterligare fyra valkretsar, för vilka det utmärkande draget var att endast en valsedel uppställdes. Förutom de nu anförda orsakerna kan givetvis kandidatantalet bero på en del andra skäl. Så t. ex. inverkar valkretsarnas mandatantal, vilket bl. a. visas av att Stockholms län med två listor hade 28 namn, medan Kronobergs och Gotlands län på vardera fyra sedeltyper blott nådde upp till resp. 15 och 16 kandidater. Det låga kandidatantalet i Stockholms stad och fyrstadskretsen får slutligen tillskrivas det förhållandet att partiet här var helt utan konkurrensmöjligheter gentemot övriga partier.

KAPITEL 4

Folkpartiet

Partiets lokala organisation i huvuddrag¹

Folkpartiet består enligt § 2 i *partiets stadgar* dels av lokala organisationer, vilka inom varje andrakammarvalkrets bör vara sammanslutna i *valkretsförbund*, dels av enskilda till partiet eller dess valkretsförbund direkt anslutna medlemmar. *Lokalavdelning* av partiet kan bildas inom varje område, där förutsättningar därför finnes (stad eller samhälle, landskommun eller del därav).

I § 2 meddelas dessutom att partiets verkställande utskott upprättar *normalstadgar* dels för folkpartiets lokalavdelningar och dels för dess valkretsförbund. Beslutar lokalavdelning eller valkretsförbund avvikelse från eller tillägg till dessa normalstadgar av mera betydande innebörd skall beslutet för att bli gällande underställas och godkännas av verkställande utskottet eller dess arbetsdelegation.

Normalstadgarna för folkpartiets valkretsförbund upptar i § 1 den grundläggande bestämmelsen, att partiets lokalavdelningar inom varje andrakammarvalkrets skall tillsammans bilda ett valkretsförbund. Till detta valkretsförbund äger även ansluta sig medlemsgrupper eller enskilda personer från kommuner eller kommundelar inom valkretsen, i vilka lokalavdelningar av partiet icke finnes. Stiger sådan grupps medlemsantal eller sådana direkta medlemmars antal till tio, bör dock en lokalavdelning bildas.

Helt i överensstämmelse med ovannämnda stadgande har folkpartiet ett valkretsförbund för varje andrakammarvalkrets med undantag för Stockholms stad, där partiets verksamhet bedrivs av i huvudsak två sinsemellan skilda föreningar. En förteckning över folkpartiets valkretsförbund med uppgifter på medlemsnumerären och antalet lokalavdelningar, eller som de även kallas föreningar, den 1/1 1952 återfinnes i *tabell 13*.

I fråga om representationsrätten fastställs i normalstadgarnas andra paragraf att ansluten lokalavdelning eller medlemsgrupp, som i föreskriven ordning erlagt vederbörliga avgifter, äger att årligen utse ombud i valkretsförbundet enligt grunder, som av förbundet bestämmes. I samband härmed nämnes som exempel ett ombud för varje påbörjat tiotal medlemmar. —

¹ Avsnittet bygger främst på *Stadgar för Folkpartiet*, Sthlm 1952; *Normalstadgar för Folkpartiets valkretsförbund*, Sthlm 1952, samt *Normalstadgar för Folkpartiets lokalavdelningar* Sthlm 1952.

Bortemot ett tjugotal valkretsförbund använder det angivna talet som representationsgrund, medan återstående förbund på något undantag när stadgar, att lokalavdelningarna skall företrädas av ett ombud för varje påbörjat 25-tal medlemmar. Övergången till det högre fördelningstalet torde ha föranletts av förbundens på senare tid väsentligt utökade medlemsnumerär.

Normalstadgarna upptar bestämmelser om tre olika instanser inom valkretsförbundet, nämligen förbundsmötet, förbundsstyrelsen och arbetsutskottet.

Tabell 13. Folkpartiet. Antal medlemmar och föreningar den 1/1 1952¹

Valkretsförbund	Antal medlemmar	Antal föreningar
Stockholms stad.....	8 342	4
Stockholms län.....	5 435	74
Uppsala län.....	2 580	43
Södermanlands län.....	2 417	43
Östergötlands län.....	3 353	74
Jönköpings län.....	5 427	85
Kronobergs län.....	2 055	51
Kalmar län.....	2 210	48
Gotlands län.....	1 616	30
Blekinge län.....	1 813	32
Kristianstads län.....	6 391	97
Fyrstadskretsen.....	1 611	4
Malmöhus län.....	3 200	77
Hallands län.....	1 945	35
Göteborgs stad.....	2 900	1
Bohuslän.....	3 085	43
Älvsborgs läns norra.....	3 024	62
Älvsborgs läns södra.....	2 443	50
Skaraborgs län.....	3 045	57
Värmlands län.....	4 016	84
Örebro län.....	3 507	46
Västmanlands län.....	3 082	51
Kopparbergs län.....	3 284	50
Gävleborgs län.....	4 457	62
Västernorrlands län.....	3 601	52
Jämtlands län.....	2 702	50
Västerbottens län.....	6 725	100
Norrbottnens län.....	2 650	58
Summa	96 816	1 463

¹ Uppgifterna hämtade från *Folkpartiet 1951—1952, Ombudsmannens verksamhetsberättelse*, Sthlm 1952, s. 42. Det sammanräknade medlemsantalet blir egentligen 96 916. Var felet ligger är ej känt.

Enligt § 4 sammanträder valkretsförbundet till ordinarie *förbundsmöte* en gång årligen under våren å dag och plats, som dess arbetsutskott bestämmer. Extra förbundsmöte anordnas när förbundets arbetsutskott så finner nödigt. Vid ordinarie förbundsmöte skall bl. a. förrättas val av ord-

förande och vice ordförande i valkretsförbundet jämte övriga ledamöter av förbundets styrelse samt dessutom av ett arbetsutskott bestående av minst tre medlemmar.

Rätt att delta i överläggningar och beslut vid valkretsförbundets möten liksom valbarhet till förbundets styrelse och utskott äger dels de av partiets lokalavdelningar och medlemsgrupper inom valkretsen utsedda ombuden, dels ledamöterna av valkretsförbundets styrelse och arbetsutskott eller i deras ställe inträdda suppleanter, dels slutligen förbundets direkta (understödjande) medlemmar. Dessutom får medlem av *partiets* verkställande utskott med yttranderätt delta i valkretsförbundets och dess styrelses sammanträden. — Nu anförda regler om förbundsmöten tillämpas allmänt av de olika valkretsförbunden. Man har emellertid på en del håll gjort tillägget, att även övriga partimedlemmar äger rätt att delta i överläggningarna, dock icke i beslut och val. Så t. ex. enligt förbundsstadgarna i Södermanlands län (§ 8), Gotlands län (§ 4), Örebro län (§ 4) och Dalarna (§ 8). För Göteborgs stad liksom för de båda stora föreningarna i Stockholm motsvaras förbundsmötena närmast av medlemsmöten, vid vilka alla partimedlemmar har rösträtt (stadgar för folkpartiets Stockholmsavdelning § 6, frisinnade medborgarföreningen § 5 samt Göteborgsavdelningen § 4).

Högsta ledningen av valkretsförbundets angelägenheter handhas av en styrelse, *förbundsstyrelsen*, bestående av representanter för varje landstingsvalkrets inom förbundsområdet samt erforderligt antal suppleanter för dessa (normalstadgarna § 6). Valkretsförbundets ordförande och vice ordförande är självskrivna ledamöter av styrelsen och skall där bekläda motsvarande befattningar. — Någon anvisning om förbundsstyrelsens storlek ges ej i normalstadgarna, men vanligen synes den omfatta tio till tjugo personer. I något undantagsfall, såsom i Kristianstads län, räknar styrelsen ett betydligt större antal ledamöter (förbundsstadgarna § 6). Motsvarigheten till förbundsstyrelsen inom de båda Stockholmsavdelningarna samt inom folkpartiet i Göteborg benämnes centralstyrelsen, vilken inom vardera Stockholmsföreningen omfattar omkring 40 och i Göteborg cirka 30 personer (resp. § 6, 5 och 6 i föreningarnas stadgar). Inom en del valkretsförbund är särskilt fastställt att partiets kvinno- och ungdomsorganisation vardera skall få utse en representant i förbundsstyrelsen. Detta är bl. a. fallet i Stockholms, Uppsala och Västmanlands län (§ 6 i resp. förbundsstadgar).

I § 7 av normalstadgarna är föreskrivet att den närmaste ledningen av valkretsförbundets angelägenheter skall utövas av dess *arbetsutskott*. Arbetsutskottet har att inom sig välja ordförande och vice ordförande samt inom eller utom sig sekreterare och kassör. Medlem av arbetsutskottet, vilken icke tillhör förbundsstyrelsen, äger trots detta rätt att deltaga i styrelsens överläggningar och beslut. Arbetsutskottet skall vara beslutsmässigt, när minst tre ledamöter är närvarande. I utskottets åligganden ingår bl. a. att vid riksdagsmannaval leda valarbetet och att inför landstingsmannaval

kalla förbundsstyrelsens medlemmar för vederbörande landstingsvalkrets till sammanträde i och för valrörelsens planläggande och igångsättande.

Några anvisningar utöver de här anförda beträffande valkretsförbundens organisation finns ej intagna i partiets normalstadgar. Flertalet valkrets-förbund är dock i sin tur indelade i *kretsar*, var och en omfattande en landstingsvalkrets. Kretsarnas olika instanser är vanligen *kretsmötet*, vilket är högsta beslutande organ, samt *kretsstyrelsen*, som utgör det verkställande organet. Även i Stockholm och Göteborg finns en kretsorganisation. Här sammanfaller kretsarnas gränser med valkretsarnas för stadsfullmäktigevälen (resp. § 4, 8 och 5 i föreningarnas stadgar).

Såsom redan påpekats har folkpartiet även särskilda *normalstadgar för lokalavdelningarna*. Det finnes emellertid ej anledning att i förevarande sammanhang ingå på bestämmelserna i dessa stadgar.

Folkpartiets stadgar liksom de av partiets verkställande utskott upprättade normalstadgarna för valkretsförbund och lokalavdelningar upptar icke några som helst regler om hur kandidatnomineringarna bör tillgå. Däremot har en del valkretsförbund infört mer eller mindre ingående anvisningar härom i sina stadgar. Någon redogörelse för innehållet i dessa stadganden skall emellertid icke lämnas här, utan den får anstå till dess förfarings-sättet vid kandidatnominering i vederbörande valkrets blir föremål för närmare behandling. På samma sätt har eventuella avvikelser från normalstadgarna i valkretsförbundens organisation i allmänhet ej särskilt observerats i den ovan givna framställningen, utan sådana avvikelser kommer blott att uppmärksammas i den mån de har någon betydelse för ordningen vid kandidatnominering och i så fall först i samband med skildringen av tillvägagångssättet i den berörda valkretsen.

Nomineringsplan i stort

Av det närmast föregående stycket har framgått att folkpartiet helt saknar centrala bestämmelser eller rekommendationer hur valkretsförbunden bör förfara vid nominering av kandidater till andrakammarvälen. Enligt vad som uppgivits inför författningsutredningen synes det som om några anvisningar från partiledningen vid sidan av stadgarna icke heller skulle ha utfärdats i frågan. Detta förhållande är en förklaring till att partiet faktiskt kan uppvisa en provkarta på skilda nomineringssystem. Den olika nomineringspraxis, som utbildats inom partiets valkretsförbund, torde dock nöjaktigt gå att inordna i ett gemensamt schema över nomineringsproceduren. Inom detta schema kan man urskilja tre från varandra någorlunda avgränsade skeden.

Kandidatnomineringen inleds i allmänhet med att de enskilda partimedlemmarna eller lokalavdelningarna beredes tillfälle att antingen till för-

bundsexpeditionen insända preliminära namnförslag eller vid ett förberedande nomineringsmöte framföra förslag på lämpliga kandidater. Detta är vad som i de båda närmast föregående kapitlen kallats *förnomineringen*, vilken benämning även skall brukas här.

Det andra momentet består vanligen i att en valberedning eller ett nomineringsmöte uppgör ett utkast till kandidatlistor, vilket underställes lokalavdelningarna eller medlemmarna för *yttrande*. Ofta sker detta genom ett slags *remissförfarande*, varigenom föreningarna får möjligheter att framföra synpunkter på de uppgjorda listförslagen. På en del håll utsändes däremot de preliminära namnförslagen till medlemmarna för *provval*, varvid varje medlem medelst förprickning eller dylikt på en provvaledel kan tillkänna i vilken ordning vederbörande önskar kandidaterna placerade.

Under det sista skedet slutligen *fastställas valedlarna* definitivt. Som regel äger fastställandet rum vid allmänna valkrets möten med ombud för lokalavdelningarna.

Givetvis är ovanstående schematiska uppdelning av nomineringsproceduren icke fullt tillämpbar på alla valkrets förbund med deras mycket skiftande praxis. I en del fall är det svårt att dra några klara gränslinjer mellan de olika skedena, ty dessa griper mer eller mindre in i varandra. I andra fall tillkommer en rad mellanled, så att man i stället för tre kanske skulle kunna tala om åtta till tio skilda moment under nomineringarna. Då emellertid den föreliggande undersökningen i första hand inriktats på att söka klarlägga de allmänna linjerna i tillvägagångssättet inom folkpartiet och ej i detalj de enskilda valkrets förbundens nomineringsordning, har det befunnits mest ändamålsenligt att låta skildringen följa den ovan skisserade planen, vilken även legat till grund för dispositionen av de båda föregående kapitlen om nomineringsförfarandet inom högern och bondeförbundet. I enlighet härmed kommer alltså frågan om förnomineringen att först upptas till behandling.

Förnomineringen

När det gäller förnomineringen tillämpas inom folkpartiet i stora drag tre skilda förfarings sätt. Enligt det första och även vanligaste är huvudvikten lagd på lokalavdelningarnas och de enskilda partimedlemmarnas insändande av namnförslag, enligt det andra inledes nomineringarna med att ett för valkretsen gemensamt möte anordnas, på vilket förslag kan framföras, och enligt det tredje tillvägagångssättet slutligen är det preliminära förslagsställandet i första hand förbehållet en mindre krets av personer såsom t. ex. förbundets arbetsutskott. Nu förhåller det sig emellertid så att valkrets förbunden ofta ej använder någotdera av systemen i sin renodlade form, utan man kombinerar icke så sällan två eller möjligen alla tre förfarings sätten.

Såsom i föregående stycke påpekats är den vanligaste formen av förnominering

nering att lokalavdelningar och enskilda partimedlemmar insänder kandidatförslag till förbundsledningen. Vid exempelvis 1952 års val låg tonvikten på detta tillvägagångssätt inom drygt ett tiotal av folkpartiets 29 valkretsförbund¹ men även inom återstående synes på ett par undantag när en dylik rätt att insända förslag ha förelegat om än den kanske endast utnyttjats i begränsad omfattning. Inom fem valkretsförbund — de båda Stockholmsavdelningarna, Göteborgsavdelningen samt Jönköpings och Blekinge län — skedde förnomineringen inför samma val i främsta rummet vid för resp. valkrets gemensamma nomineringsmöten, medan det preliminära förslagsställandet i åtminstone sex valkretsar huvudsakligen handhades av förbundsstyrelsen, arbetsutskottet, en valberedning eller något liknande organ. Slutligen återstår mellan en tredjedel och en fjärdedel av valkretsförbunden, varifrån de lämnade uppgifterna är så osäkra att det ej med säkerhet går att fastslå vilketdera nomineringssystemet som främst kommit till användning. Alla de sist avsedda förbunden har visserligen på en av författningsutredningens frågor givit beskedet att lokalavdelningar och enskilda partimedlemmar ägt rätt att insända kandidatförslag, men av svaren har ej klart framgått om denna möjlighet utnyttjats i sådan utsträckning att denna nomineringsform kan sägas ha utgjort ett dominerande inslag under det första skedet av nomineringsproceduren eller om även något annat förfaringssätt i minst lika grad begagnats. Svaren från de sistnämnda valkretsarna ger icke ens upplysning om hur förslagsrätten varit utformad, om lokalavdelningar och medlemmar verkligen delgivits att de hade möjlighet att insända förslag. Man har kanske med framhållandet av att en rätt förelåg blott velat ha sagt att förbundsledningen icke direkt motsatt sig insändandet av förslag, att man ej vägrat beakta eventuellt inkomna sådana. Hur därmed än förhåller sig måste de berörda valkretsarna så länge det gäller förnomineringen till största delen lämnas utanför den följande framställningen.

Närmast skall redogöras för hur förnomineringen i stora drag tillgår inom var och en av de ovan skisserade tre huvudgrupperna, varvid början göres med de valkretsar, där tonvikten ligger på insändande av kandidatförslag. För denna grupp skall emellertid ytterligare en uppdelning företagas, nämligen så att förslag från lokalavdelningar och förslag från enskilda partimedlemmar behandlas var för sig.

Förslag från lokalavdelningar

På sätt redan påpekats inleddes 1952 års nominering i något mer än tiotalet valkretsar med att lokalavdelningarna och de enskilda partimedlemmarna eller också blott endera av dessa kategorier bereddes tillfälle att inkomma med namnförslag till förbundsexpeditionen. I en av de berörda

¹ I siffran 29 har inräknats båda de stora Stockholmsavdelningarna, vilka bedriver kandidatnomineringen var för sig.

valkretsarna — Västernorrlands län — tillhör enligt förbundets stadgar (§ 8) initiativrätten de enskilda medlemmarna, under det att förslagsställandet i åtminstone fem valkretsar — Uppsala, Södermanlands, Kronobergs, Västmanlands och Norrbottens län — helt ankommit på lokalavdelningarna. I de återstående valkretsarna har båda formerna förekommit, fastän det synes som om förslagen även här främst insänts av lokalavdelningarna. Till denna senare grupp måste även enligt de därifrån lämnade beskeden att döma märkligt nog Västernorrlands län räknas, trots att stadgarna pekar i annan riktning. I samband med behandlingen av förnomineringen i de nu berörda valkretsarna skall även övriga valkretsar uppmärksammas i den mån insändande av namnförslag från lokalavdelningarna förekommit där jämsides med andra former av förnominering.

I stort sett tillgår förnomineringen i de nu aktuella valkretsarna på följande sätt. Omkring årsskiftet närmast före andrakammarvalet utsänder valkretsförbundets styrelse eller arbetsutskott en skrivelse till lokalavdelningarna med begäran att dessa före ett visst fastställt datum skall inkomma med förslag på kandidater. Enligt vad som uppgivits inför författningsutredningen har många valkretsförbund gjort det till en vana att samtidigt som rapportblanketter utskickas till lokalföreningarna på senhösten eller kring årsskiftet även låta en uppmaning medfölja att igångsätta nomineringsarbetet. Ibland anmodas lokalavdelningarna icke blott att nämna kandidater utan även att uttala sig om antalet listtyper och kandidaternas placering å dessa. Med cirkulären till avdelningarna har ofta följt särskilda blanketter att användas vid förslagsställandet. De avsedda skrivelserna kan ha högst skiftande innehåll. I en del fall ges tämligen ingående anvisningar om hur föreningarna bör handlägga frågan, i andra lämnas endast ett kort meddelande att föreningarna kan inkomma med namnförslag. Några exempel från 1948 och 1952 års val kan anföras.

I Värmlands län utsände inför 1952 års val arbetsutskottet strax efter årsskiftet en skrivelse till folkpartiets lokalavdelningar, kvinno- och ungdomsklubbar. Skrivelserna inleddes med några meningar om att något av det allra viktigaste för ett val är att åstadkomma bra kandidatlistor, varför det gällde att börja valåret med att tala om nomineringen. Härefter meddelades att arbetsutskottet hade tänkt sig att första skedet i nomineringen skulle vara att de lokala folkpartiorganisationerna uttalade sina önskemål. För att undvika påverkan på nämnda uttalanden bifogades ej såsom tidigare skett (1948) något preliminärt förslag. Vidare framhölls att samtliga partiavdelningar, kvinno- och ungdomsklubbar alltså lämnades tillfälle att uttala sig om vilka kandidater man önskade samt antalet listor och övriga synpunkter på nomineringen. För detta ändamål bifogades en blankett, som gav plats för fyra olika listtyper upptagande fem namn vardera. I cirkuläret betonades emellertid att blankettens uppställning icke var någon fingervisning om antalet listor utan blott syftade till att göra den använd-

bar för alla. Uttalandet kunde för övrigt även göras på annat papper. I skrivelsen påpekades slutligen att organisationernas förslag skulle vara insända senast den 15 februari, varefter arbetsutskottet skulle sammanträda för att ta ställning till det fortsatta nomineringsarbetet. Senare inkomna uttalanden skulle därför ej kunna beaktas.

Ordningen i nämnda valkrets var icke riktigt densamma år 1948. Motvarande skrivelse, som likaledes utsändes i början av januari, riktades då endast till partiets lokalavdelningar, landstingsvalkretsarnas styrelser samt de direktanslutna medlemmarna, dvs. de medlemmar, vilka ej är anslutna via lokalavdelningarna. I 1948 års skrivelse meddelades bl. a. att det från flera håll hade framförts önskemål, att arbetsutskottet skulle komma med preliminära förslag som underlag för diskussion, vilket hade föranlett utskottet att sammanträda för att behandla frågan. Härvid hade man efter en ingående diskussion enhälligt beslutat att preliminärt föreslå fyra listor, vilka som första namn borde ha fyra av sex namngivna personer. Det var alltså denna ordning, som frångicks vid 1952 års val. Förslagen på kandidater, antal listtyper, listornas utformning osv. skulle även 1948 vara inkomna senast den 15 februari.

Det framgår sålunda att man i Värmlands län år 1952 anmodade såväl partiets lokalavdelningar som kvinno- och ungdomsklubbarna att framföra preliminära namnförslag m. m., medan man fyra år tidigare endast vände sig till partiavdelningarna samt dessutom till kretsstyrelserna och de direktanslutna medlemmarna. På den här punkten har praxis varit olika inom valkretsförbunden och exempel på båda förfaringssätten finnes. Inför 1952 års val bereddtes sålunda även kvinnogrupperna och ungdomsklubbarna tillfälle att delta i förnomineringen i Skaraborgs och Västerbottens län, under det att förslagsrätten i bl. a. Södermanlands och Norrbottens län var förbehållen partiets lokalavdelningar.

I Värmlands län lämnade arbetsutskottet ej vid någotdera valet några anvisningar om hur lokalavdelningarna borde handlägga frågan. På sätt redan berörts har även i detta avseende skilda tillvägagångssätt kommit till användning. I t. ex. den skrivelse, som i mitten av februari 1952 utsändes till ordförandena i folkpartiets lokalavdelningar i Södermanlands län, uppmanades sålunda ordförandena att med det snaraste sammankalla sina styrelser för att förbereda frågan om förnomineringen, varefter lokalavdelningarna i sin helhet borde sammanträda för att ta ställning i saken. Även i bl. a. Västerbottens län anmodades inför samma val de olika föreningarna att ordna möten för behandling av nämnda spörsmål. Det är emellertid troligt att man också på andra håll, där man liksom i Värmlands län ej utfärdat några särskilda anvisningar, förutsatt att frågan skulle handläggas vid allmänna medlemsmöten och alltså ej enbart av t. ex. förningsstyrelsen. Av en redogörelse över 1952 års valrörelse i Västmanlands

län framgår sålunda att nomineringsfrågan här upptogs vid lokalavdelningarnas årsmöten, vilka hölls i början av året.

På 1952 års förslagsblankett i Värmlands län var såsom tidigare nämnts plats för fyra olika valsedeltyper omfattande fem namn vardera. Dessutom kunde avdelningarna på därför avsedd plats ange sina önskemål vad antalet listtyper beträffar. I andra fall har däremot blanketterna endast lämnat utrymme för namnen på ett visst antal kandidater utan någon bestämd inbördes ordning. Det synes dock som om lokalavdelningarna vanligen även i dessa fall beretts möjlighet att ange önskat antal listor. I motsats härtill har på andra håll förslagsblanketterna närmast varit att likna vid frågeformulär, å vilka lokalavdelningarna haft att nedteckna svaren på ett antal uppställda frågor. Såsom ett exempel härpå kan 1952 års nominering i Norrbottens län anföras. Förutom att föreslå kandidater hade lokalavdelningarna här att besvara frågor såsom om de ansåg det lämpligast att partiet gick fram med en, två eller flera valsedeltyper och, om det sistnämnda alternativet föredrogs, med hur många. Önskade man flera listtyper skulle man dessutom tillkännage sin mening om dessas karaktär, om det skulle vara en för städer och tätorter samt en eller flera för landsbygden, om listorna skulle vara komponerade älvdalsvis eller på annat sätt. Vid 1948 års förnominering i samma valkrets riktades däremot icke några motsvarande frågor till lokalavdelningarna, utan härvid lämnade förslagsblanketten blott plats för namnet på en huvudkandidat jämte en kort motivering för valet av denne samt för namn, titel och adress på ytterligare nio kandidater.

Ett liknande system, som det inför 1952 års val i Norrbottens län praktiserade, tillämpades vid samma val i Västerbottens län. Det kan visserligen synas tveksamt om Västerbottens län vad angår förnomineringen skall anses tillhöra samma kategori som de övriga nu behandlade valkretsarna, eftersom frågan här först behandlades av förbundsstyrelsen, som även preliminärt framförde några kandidater. Då emellertid de sistnämndas antal inskränkte sig till tre, varav de två var partiets dittillsvarande båda andrakammarledamöter, och då lokalavdelningarna, kvinnogrupperna och ungdomsklubbarna omedelbart bereddes tillfälle att meddela förslag och önskemål i fråga om kandidatlistorna, har det förefallit lämpligast att även medta den berörda valkretsen i förevarande sammanhang.

I Västerbottens län utsändes i februari 1952 en skrivelse till folkpartiets olika organisationer, vari förbundsstyrelsen hemställde att föreningarna snarast skulle sammanträda och behandla nomineringsfrågan. Därefter skulle ett till skrivelsen bifogat formulär ifyllas och insändas till förbunds-expeditionen senast med mars månads utgång. Formuläret upptog sex olika spörsmål. För det första meddelades att förbundsstyrelsen föreslagit en kandidatlista med de dittillsvarande båda andrakammarledamöterna främst, samt efterhörde vad föreningarnas mening var om detta förslag.

För det andra hade förbundsstyrelsen föreslagit en jordbrukarelista med en jordbrukare från lappmarken som första namn, vartill förslagsvis nämndes en kandidat. Den beledsagande frågan till denna punkt var om föreningarna godkände detta förslag. I de tre följande punkterna efterfrågades om föreningarna ansåg att jordbrukarnas intressen tillgodosågs av en lista med en lappmarksbo som första namn, och om en sådan lista ej betraktades som tillräcklig hur många valsedeltyper utöver riksdagsmannalistan som då borde upprättas samt vidare om föreningarna hade något ytterligare förslag. I den sjätte punkten slutligen ombads föreningarna tillkännage vilka personer de ville ha uppsatta som första, andra och tredje namn på de listor, som föreningarna förordade. — Enligt ombudsmannen i Västerbottens läns valkretsförbund förekom i anledning av denna enkät provomröstningar inom lokalavdelningarna, varvid varje medlem kunde avlämna en valsedel. Nämnda procedur skedde i regel vid ett allmänt medlemsmöte.¹

Den nu lämnade framställningen har avsett att beskriva hur förnomineringen tillgått i de valkretsar, där de preliminära namnförslagen i huvudsak väckts av lokalavdelningarna. Såsom tidigare framhållits har emellertid lokalavdelningarna beretts tillfälle att framföra kandidater även i flera av de valkretsar, inom vilka förnomineringen dock främst handhäfts av andra instanser. Hur frågan här ordnats rent tekniskt sett ger det föreliggande källmaterialet i allmänhet ytterst få upplysningar om. På en del håll, exempelvis i Östergötlands län, har cirkulär utsänts till lokalavdelningarna, på andra håll har man måhända nöjt sig med ett enklare förfaringssätt såsom ett kort meddelande om saken i förbundets medlems-tidning eller dylikt. Då det dessutom förhåller sig så att insändandet av kandidatförslag från lokalavdelningarna icke varit någon förstahandsangelägenhet i de berörda valkretsarna skall frågan nu ej göras till föremål för vidare behandling. Härvidlag skall dock ett undantag göras för folkpartiets Stockholmsavdelning, som har lokalorganisationernas initiativrätt vid kandidatnomineringar omnämnd i sina olika stadgar.

Folkpartiets Stockholmsavdelning är i enlighet med § 4 i sina stadgar organiserad i kretsavdelningar, en för varje stadsfullmäktigevalkrets, vilka i sin tur är uppdelade i församlingsföreningar eller sektioner. Frågan om nominering till andrakammarvalen är upptagen i § 6, där det bl. a. heter att avdelningens centralstyrelse med ledning av vid allmänt nomineringsmöte väckta förslag samt förslag från kretsavdelningar, föreningar och enskilda medlemmar upprättar förslag till en eller flera kandidatlistor. Denna bestämmelse måste ju innebära att två olika former av förnominere-

¹ 1956 års kandidatnominering inom folkpartiets valkretsförbund i Västerbottens län har gjorts till föremål för en uppsats av fil. stud. Gunnar Forssell, *Hur går en kandidatnominering till*, Liberal Debatt nr 1 1957. Härav framgår att man år 1956 i stort följde samma nomineringsschema som 1952. Även vad deltagandet i och utfallet av nomineringen beträffar uppvisar de för 1956 framlagda resultaten på många punkter en påfallande stor överensstämmelse med de resultat, som i fortsättningen kommer att meddelas om 1952 års nominering i denna valkrets.

ring skall kunna tillämpas vid sidan av varandra. Dels skall ett allmänt möte med hela avdelningen anordnas och dels skall kretsavdelningarna, föreningarna och de enskilda medlemmarna ges tillfälle att inkomma med namnförslag. Någoting härutöver meddelas ej i avdelningens stadgar. Däremot beröres saken på skilda håll i Stockholmsavdelningens normalstadgar för resp. kretsavdelning och förening. I normalstadgarna för förening talas det bl. a. om att skriftlig kallelse skall utgå till samtliga medlemmar till sammanträde för väckande av förslag till kandidater vid riksdags- och stadsfullmäktigeval (§ 5), medan det av normalstadgarna för kretsavdelning på ett par ställen framgår att allmänt kretsmöte skall sammankallas i samma syfte (§§ 5, 7 och 8).

Vad sektionernas eller stadsdelsföreningarnas nomineringsrätt beträffar så stadgefästes den först år 1952, men den hade prövats redan tidigare. I praktiken har i korthet nedanstående plan följts under förnomineringen inom Stockholmsavdelningen. Först sammanträder föreningarna för att bereda medlemmarna tillfälle att nämna kandidater, varvid även skriftliga förslag kan insändas. Inför 1952 års val synes dessa möten i allmänhet ha hållits under första hälften av februari, men inför andra val har tydligen nomineringsproceduren i föreningarna och kretsarna börjat redan på senhösten året före valåret. Antingen föreningsmötet eller föreningsstyrelsen sammanställer ett förslag, som sedan överlämnas till resp. kretsavdelning. Därefter sammanträder även kretsavdelningen för att ge medlemmarna möjlighet att föreslå kandidater. Vid dessa möten, som år 1952 anordnades i mitten av februari, föredras också föreningarnas kandidatförslag. Kretsavdelningens förslag sammanställs därpå och vidarebefordras till centralstyrelsen.

En liknande ordning, enligt vilken förslag insändes från kretsarna, har tillämpats inom Stockholms frisinnade medborgarförening.

När det gäller medlemmarnas deltagande i lokalavdelningarnas nomineringsmöten lämnar det tillgängliga källmaterialet inga eller i varje fall ytterst få upplysningar. Från folkpartiets Stockholmsavdelning har uppgivits att sammanlagt omkring 500 personer deltog i 1952 års nomineringsmöten. I denna uppskattade siffra är emellertid icke blott deltagarna i de rent lokala nomineringsmötena inräknade utan även deltagarna i det centrala förberedande nomineringsmötet. På grund härav är den anförda siffran endast av begränsat värde i nu förevarande sammanhang. Avdelningens hela medlemstal höll sig vid tiden för nomineringen mellan 4 500 och 5 000, varför blott omkring tio procent av medlemmarna kan ha närvarit vid de lokala nomineringsmötena. Enligt ett från Stockholms frisinnade medborgarförening erhållet besked synes den relativa närvarofrekvensen ha varit något större vid samma års nomineringsmöten inom denna förening. Härifrån har nämligen uppgivits att i genomsnitt 75 till 100 per-

soner deltog i kretsarnas möten, vilket betyder att även här i allt cirka 500 medlemmar skulle ha deltagit inom valkretsen. Medborgarföreningens totala medlemsantal var dock betydligt lägre (cirka 3 200) än folkpartivdelningens. Utöver från Stockholms stad har blott från ytterligare två valkretsar besked lämnats i nu berörda avseende. Det ena avser 1948 års valförberedelser i Kristianstads län, då omkring 1 200 personer uppges ha bevistat lokalavdelningarnas nomineringsmöten. Den sammanlagda medlemsnumerären var vid denna tid cirka 5 000, vilket alltså innebär att knappt en fjärdedel av medlemmarna skulle ha deltagit i förnomineringen. Någon upplysning om 1952 års nominering i nämnda valkrets har däremot ej kunnat erhållas. Det andra beskedet gäller 1952 års val i Uppsala län. Härifrån har sålunda meddelats att ärendet i regel förekom vid föreningarnas årsmöten, där närvarofrekvensen genomsnittligt uppgick till 50 procent. Det måste i det här sammanhanget erinras om att de ovan angivna siffrorna endast är ungefärliga och ej kunnat kontrolleras.

Vad däremot frågan om hur många lokalavdelningar som deltagit beträffar, så har det varit möjligt att frambringe något fler uppgifter. Materialet är emellertid även på denna punkt mindre klargörande. Dels saknas upplysningar helt från cirka fem valkretsar, och dels är beskeden från en del av de övriga valkretsarna mycket ungefärliga och obestämda. Blott sex valkretsförbund har varit i stånd att lämna preciserade svar i föreliggande ämne.

De valkretsar, varifrån upplysningar helt saknas, synes som regel tillhöra den grupp, där förnomineringen icke främst byggt på lokalavdelningarnas initiativrätt utan där denna blott betraktats som ett andrahandsalternativ till det mer ordinära förslagsställandet. Vad därefter angår de ungefärliga beskeden så härrör dessa från såväl den ena som den andra gruppen. Så t. ex. har från Uppsala och Södermanlands län, där förnomineringen år 1952 handhades av lokalavdelningarna, meddelats att i det förra fallet omkring hälften och i det senare cirka en fjärdedel av de lokala föreningarna utnyttjade sin förslagsrätt. I Norrbottens län, där likaledes på sätt tidigare påpekats valförberedelserna inleddes med att lokalavdelningarna gavs tillfälle att inkomma med namnförslag, deltog år 1948 cirka femton och år 1952 omkring tjugo avdelningar, vilket i stort sett motsvarar en tredjedel av det totala antalet. Från Västernorrlands län, vars nomineringsordning ävenledes tidigare berörts, har antalet förslagsställande avdelningar uppskattats till 25 av sammanlagt omkring 50. I Östergötlands län, där de preliminära kandidatförslagen i första hand uppgjorts inom en särskild valberedning, men där dessutom lokalavdelningarna via cirkulär inbjudits deltaga, insändes vid 1948 års val förslag från omkring en tredjedel och år 1952 från tre fjärdedelar av föreningarna. I fråga om de ungefärliga uppgifterna kan vidare nämnas, att både Älvsborgs läns norra valkretsförbund och Jämtlandsförbundet uppskattat

antalet vid 1952 års val deltagande lokalavdelningar till en femtedel av det totala antalet. Till samma kategori av uppgiftslämnare skall kanske även Örebro läns och Älvsborgs läns södra valkretsförbund räknas. Från det förra har meddelats att de flesta och från det senare att samtliga lokalavdelningar år 1952 insände namnförslag. Dessa båda uppgifter får måhända tas med en viss reservation. Även om nämligen deltagandet här skulle ha varit osedvanligt stort, brukar man dock nästan alltid få ta med i beräkningen ett visst bortfall till följd av att en del föreningar för en slumrande tillvaro och därför egentligen endast existerar i statistiken. Beträffande Älvsborgs läns södra bör dock framhållas att aktiviteten var stor även år 1948, då i samband med provval, vilket skall visas längre fram.

Såsom ovan sagts har mer precisa upplysningar erhållits från sex valkretsar. Huvudparten av dessa är att återfinna inom den grupp, vars kännemärke är att förnomineringen i första hand är koncentrerad till de lokala organisationerna. Det senare gäller visserligen icke helt för de båda Stockholmsavdelningarna, vilka tillhör ifrågavarande uppgiftslämnare, men även inom nämnda avdelningar betraktas de lokala organisationerna jämsides med ett allmänt medlemsmöte som ordinarie förnomineringsinstanser. Vad angår deltagandet i de nu berörda valkretsarna kan de båda folkpartiorganisationerna i Stockholm först uppmärksammas.

Från folkpartiets Stockholmsavdelning har uppgivits att i samband med 1952 års val inkom kandidatförslag från samtliga sex kretsavdelningar, vilka i sin tur hade mottagit förslag från församlingsföreningar och stadsdelssektioner. I fråga om de senares deltagande finns det dock ej några upplysningar. Svaren från frisinnade medborgarföreningen är av i stort sett samma innebörd. Även här utnyttjade således alla kretsar sin förslagsrätt. Dessutom framfördes namnförslag från kvinnogruppen och ungdomsföreningen. Från en annan av landets stadsvalkretsar — fyrstads-kretsen — har liknande besked erhållits. Härifrån har nämligen endast meddelats att förslag år 1952 inkom från folkpartiföreningen i var och en av de fyra städerna, men däremot saknas upplysningar om aktiviteten hos dessa föreningars eventuella kretsorganisationer. I åtminstone Lund och Landskrona saknas dock enligt vad som uppgivits till författningsutredningen sådana organisationer.

I de återstående fyra valkretsarna har deltagarfrekvensen varit något skiftande, från omkring 20 procent upp till i närheten av 50. Den lägsta erhållna siffran har noterats i Västmanlands län, där år 1952 blott elva av sammanlagt cirka 50 avdelningar använde sig av sin förslagsrätt. Icke heller i Värmlands län har det relativa deltagarantalet varit mycket högre. I denna valkrets inkom vid 1948 års val namnförslag från nitton lokalavdelningar, under det att tre avdelningar gjorde allmänna uttalanden utan att tydligt framföra några namn. Detta motsvarar ungefär en fjärdedel av samtliga avdelningar. Vad 1952 års val i samma valkrets beträffar

har endast uppgivits att få förslag insändes, vilket måste anses tyda på att antalet var lägre än år 1948. Ett relativt sett något högre deltagande har noterats i Skaraborgs och Västerbottens län. I den förra valkretsen inkom år 1948 förslag från 25 och år 1952 från 32 lokalorganisationer. Då emellertid här även kvinnogrupperna och ungdomsklubbarna hade möjlighet att delta, och då det ej är känt hur många av varje kategori, som utnyttjade sin förslagsrätt, går det icke att ange något procenttal. Som jämförelse kan blott nämnas att valkretsförbundet år 1952 hade 57 lokalavdelningar. Även vid 1952 års val i Västerbottens län kunde såväl lokalavdelningarna som kvinnogrupperna och ungdomsklubbarna medverka under förnomineringen. Från nämnda valkretsförbund föreligger en redovisning för hur de deltagande organisationerna fördelade sig på partiet, kvinnorörelsen och ungdomsrörelsen. På den enkät, som förbundsstyrelsen här utskickade, inkom sålunda sammanlagt 61 svar, vilka hade avgivits av 41 partiavdelningar, 11 ungdomsföreningar och 7 kvinnogrupper samt två särskilda nomineringsmöten. Eftersom valkretsförbundet år 1952 hade 100 lokalavdelningar, deltog följaktligen omkring 40 procent av dessa i förnomineringen. Ungdomsdistriktet hade vid samma tid 30 föreningar, varför deltagandet härifrån uppgick till drygt 35 procent.¹ Enligt den tidigare omnämnda tidskriftsartikeln besvarades motsvarande enkät år 1956 av 46 föreningar, vilket motsvarar en tredjedel av samtliga. Deltagandet nämnda år synes alltså ha varit något lägre än 1952.

Sammanfattningsvis kan man om lokalavdelningarnas deltagande i förnomineringen konstatera att förhållandena växlat betydligt från valkrets till valkrets. Som lägst torde vid de undersökta valen omkring en femtedel av avdelningarna ha begagnat tillfället att insända kandidatförslag, medan det relativa deltagandet endast i undantagsfall — Östergötlands län 1952 — överstigit 50 procent. I genomsnitt har omkring en tredjedel av lokalavdelningarna utnyttjat sin förslagsrätt. Några slutsatser om i vilken typ av valkretsar eller med vilken typ av nomineringssystem som ett högt eller lågt antal deltagande lokalavdelningar har uppnåtts torde ej gå att dra på grundval av det siffermaterial, som stått till förfogande för den utförda undersökningen.

Förslag från enskilda medlemmar

Man kan möjligen påstå att alla förslag ursprungligen härrör från enskilda medlemmar. I denna vidsträckt betydelse skall dock frågan icke behandlas nu, utan här skall endast de förnomineringssystem uppmärksammas, enligt vilka enskilda partimedlemmar insänder preliminära kandidatförslag direkt till förbundsexpeditionen eller annat centralt organ.

¹ Uppgiften om totala antalet ungdomsföreningar hämtad ur *FPU:s kongresshandlingar 1952: 1*, Köping 1952, s. 7.

Det skall då genast slås fast att nämnda tillvägagångssätt förekommer rätt sparsamt inom folkpartiet i samband med nomineringarna till andra-kammarvalen. Västernorrlands läns valkretsförbund har visserligen såsom tidigare framhållits allt sedan år 1949 i sina stadgar inskrivit en bestämmelse, som synes tyda på att denna form av förnominering skall brukas. På tal om kandidatnomineringen för allmänna val heter det nämligen häri, att medlemmarna först skall beredas tillfälle att skriftligen nämna namn på kandidater innan styrelsen sammanträder och upprättar en provvallista. Av de till författningsutredningen lämnade svaren förefaller det emellertid som om oaktat stadgarnas ordalydelse namnförslagen i Västernorrlands län år 1952 insändes från lokalavdelningarna, vilka möjligen i sin tur mottog skriftliga förslag från sina medlemmar. Bortsett från den nämnda valkretsen har icke något annat valkretsförbund direkta regler om att förnomineringen skall ske genom insända förslag från enskilda medlemmar. Vid de här undersökta valen har det dock i praktiken förekommit i ett fall, att den preliminära nomineringen huvudsakligen byggt på detta förfaringsätt. Så skedde år 1948 i Gotlands län.

Före 1948 uppgjordes de preliminära kandidatförslagen inom Gotlands valkretsförbund på ett nomineringsmöte, varefter förbundsstyrelsen fastställde de slutliga valseدلarna. Nämnda år uppmanades emellertid medlemmarna att inkomma med förslag på kandidater, ett tillvägagångssätt som åter igen frångicks 1952, då förbundsstyrelsen tog upp frågan till förberedande behandling och framförde ett antal namn. Till det senare skall framställningen återkomma i annat sammanhang.

I början av år 1948 utsände Gotlandsförbundets ledning till samtliga medlemmar en skrivelse med rubriken »En gallupundersökning. Vilka skall vara kandidater 1948?» I skrivelsen meddelades bl. a. att förbundets arbetsutskott vid ett sammanträde i mitten av januari beslutat ge alla förbundsmedlemmar möjlighet att redan på ett tidigt stadium göra sitt inflytande över kandidatnomineringen gällande, varför den nämnda frågan riktades till medlemmarna. Vidare framhölls att valet som bekant gällde tre platser och att man enligt vallagen hade rätt att på listan uppställa två namn utöver antalet mandat, vilket innebar att listorna skulle komma att uppta fem namn. Det kunde emellertid även förekomma personliga suppleanter och dessutom kunde man ju även tänka sig att framgå med två listor, t. ex. en ren landsbygdslista och en med kandidater från staden och samhällena. Arbetsutskottet anmodade nu medlemmarna att inkomma med förslag på namn å en bifogad kupong, vilken borde lämnas till vederbörandes avdelningsordförande eller sändas direkt till förbundsexpeditionen före februari månads utgång. Skrivelsen avslutades bl. a. med påpekandet att ju fler svar, som inkom på gallupen, ju större möjligheter hade styrelsen att bedöma frågan. Den för ändamålet avsedda kupongen

gav plats för sammanlagt tjugo namn, numrerade från 1 till 10 på två listor.

På denna rundskrivelse lämnades förslag från ett 160-tal enskilda medlemmar, vilket motsvarade närmare tjugo procent av den samlade medlemsnumerären.

Ett liknande tillvägagångssätt som det ovan beskrivna har även kommit till användning inom Stockholms frisinnade medborgarförening. En väsentlig skillnad finns dock och består däri att medborgarföreningen icke enbart förlitat sig på partimedlemmarnas initiativrätt utan jämsides härmed begagnat andra former av förnominering.

Inför åtminstone 1944, 1948 och 1952 års val har frisinnade medborgarföreningens arbetsutskott beslutat anordna vad man kallat en rådgivande provomröstning. Benämningen påminner om termen provval, men enligt uppgift till författaren skiljer sig de avsedda provomröstningarna från vad som i föreliggande arbete om partiernas nomineringsförfarande inlagts i provvalbegreppet därigenom att dels ej några namnlistor i förväg utsänts till medlemmarna utan dessa i stället själva haft att framföra de preliminära förslagen, och dels någon sammanräkning och poängberäkning av de inkomna förslagen ej ägt rum. Till följd härav bör alltså ifrågavarande nomineringsform behandlas i förevarande sammanhang och icke i samband med provvalen.

Både 1948 och 1952 års valförberedelser inom frisinnade medborgarföreningen inleddes för medlemmarnas del med att arbetsutskottet via medlemsbladet tillkännagav att kandidatförslag kunde insändas till för- eningsexpeditionen. Inför det förra valet lämnades meddelandet redan före årsskiftet, medan saken år 1952 bekantgjordes en bit in på det nya året. Vid båda tillfällena fanns jämte meddelandet om nomineringen en talong i medlemsbladet, å vilken det stod medlemmarna fritt att föreslå de namn som önskades. År 1948 gav röstsedeln plats för sju namn och år 1952 för ett mer. Dessutom lämnade talongen bägge åren utrymme för dem som så önskade att besvara frågor rörande antalet listor, om det skulle vara en eller flera för vardera föreningen i Stockholm eller om hur valsedlarna i övrigt borde kombineras. De ifyllda kupongerna skulle vederbörligen undertecknade vara expeditionen tillhanda i det förra fallet senast den 20 januari och i det senare den 21 april.

Enligt föreningens ombudsman har anslutningen varit dålig till nämnda »provomröstningar». Vid 1952 års nominering begagnade ett 50-tal av föreningens drygt 3 000 medlemmar denna utväg att vända sig direkt till expeditionen. Såsom tidigare framhållits har emellertid medlemmarna här även givits tillfälle att utnyttja andra vägar för framförandet av sina namnförslag.

I ytterligare en del valkretsar har man på olika sätt berett medlemmarna möjlighet att skriftligen inkomma med kandidatförslag. Liksom

inom Stockholms frisinnade medborgarförening har man i Östergötlands län infört kupongannonser i medlemstidningen, men vid båda de aktuella valen har endast ett fåtal förslag erhållits som följd härav. Inom folkpartiets Stockholmsavdelning har i samband med kallelsen till avdelningens förberedande nomineringsmöten — kallelserna har varit införda i medlemsbladet — meddelats att de medlemmar, som var förhindrade närvara vid nomineringsmötena, kunde sända in förslag till avdelningens expedition. Några upplysningar om hur många sådana förslag som inkommit har dock ej kunnat erhållas.

Såsom framhållits i ett föregående avsnitt av kapitlet har i några valkretsar de till lokalavdelningarna utskickade cirkulären rörande förnomineringen även tillställts de direktanslutna medlemmarna, vilka alltså uppmanats att insända kandidatförslag. Så har vid de nu undersökta valen skett i bl. a. Skaraborgs län och vid 1948 års val i Värmlands län. I den sistnämnda valkretsen gavs däremot vid 1952 års val denna möjlighet blott åt de lokala organisationerna. Vid 1948 års val i Värmlands län insände endast två direktanslutna medlemmar förslag, medan anslutningen varit något större i Skaraborgs län. År 1948 uppgick antalet enskilda förslagsställare här till omkring 35 och år 1952 till cirka 40. I sistnämnda siffror ingår emellertid icke blott direktanslutna medlemmar utan även föreningsmedlemmar, som tydligen utan att ha varit särskilt anmodade ändock insänt förslag.

Från ett femtontal av de övriga förbunden har uppgivits, att de enskilda medlemmarna ägt rätt att i samband med förnomineringen inkomma med skriftliga namnförslag. Hur denna rätt varit utformad och till vilken grad den utnyttjats därom saknas nästan alla besked. Den enda upplysning, som i allmänhet stått att erhålla, är att sådana förslag vanligen varit ytterst fåtaliga.

Slutligen återstår åtta valkretsar, inom vilka från medlemmarna insända kandidatförslag ej synes ha förekommit. I fem av dessa har däremot lokalavdelningarna deltagit i förnomineringen, under det att de preliminära namnlistorna inom de tre andra valkretsarna helt uppgjorts av förbundets arbetsutskott, en särskild valberedning eller dylikt.

Förnomineringsmöten

På sätt tidigare berörts har den förberedande kandidatnomineringen inom fem valkretsorganisationer i första hand ägt rum vid speciella för valkretsen gemensamma nomineringsmöten och alltså mindre varit beroende av från lokalavdelningar och medlemmar insända förslag. Detta har gällt i fråga om de båda Stockholmsföreningarna, Göteborgsföreningen samt Jönköpings och Blekinge läns valkretsförbund.

I Jönköpings län har tydligen nomineringsfrågan först upptagits till behandling på valkretsförbundets årsmöte, till vilket lokalavdelningarna

haft att utse ett ombud för varje påbörjat tiotal medlemmar. Enligt arbetsutskottets otryckta verksamhetsberättelse var vid 1952 års möte, som hölls i slutet av mars, 215 föreningsombud, 15 ledamöter av förbundsstyrelsen samt 110 övriga partimedlemmar närvarande. På årsmötena har önskemål angående kandidater kunnat framföras och där har troligen även antalet listtyper diskuterats. I varje fall 1952 års ordinarie förbundsmöte tillsatte dessutom en särskild kommitté, vilken skulle fullfölja den närmare utformningen av listorna. I stort sett samma ordning som i Jönköpings län tillämpades enligt vad som framgår av förbundets verksamhetsberättelse år 1952 i Blekinge län, medan förnomineringen i Göteborg har skett på ett allmänt partimöte, till vilket alla medlemmar haft tillträde.

Inom de båda Stockholmsföreningarna har — såsom redan tidigare framhållits — förnomineringen skett etappvis. Till en början har de lokala föreningarna och sektionerna berett sina medlemmar tillfälle att vid särskilda möten föreslå kandidater. Sedan har kretsavdelningarna sammanträtt i samma syfte, varvid föreningarnas förslag även föredragits. Först därefter har kallelse utgått till ett allmänt nomineringsmöte avsett för hela valkretsorganisationens medlemmar. Båda Stockholmsföreningarnas stadgar innehåller bestämmelser om att sådana allmänna medlemmöten skall anordnas för preliminär nominering av kandidater (resp. § 6 och 5).

Inför 1952 års val publicerades kallelsorna till dessa nomineringsmöten i resp. förenings medlemsblad. Folkpartiavdelningen höll sitt möte i slutet av februari, medan frisinnade medborgarföreningens ägde rum några månader senare. Vad deltagandet i nomineringsmötena beträffar är uppgifterna osäkra. Från folkpartiets Stockholmsavdelning har blott meddelats att, på sätt även i annat sammanhang omtalats, cirka 500 personer sammanlagt var närvarande vid de olika mötena. Några närmare preciseringar har däremot ej kunnat erhållas. För frisinnade medborgarföreningens del har närvaron vid 1952 års förberedande nomineringsmöte uppskattats till omkring 400 personer.

Förnominering inom arbetsutskott m. m.

Enligt den redogörelse för nomineringsförfarandet inom folkpartiet, som i maj 1955 lämnades inför författningsutredningen, framgår det att förnomineringen sker antingen vid ett förberedande nomineringsmöte inom valkretsorganisationen eller genom insändande av namnförslag från föreningar och medlemmar. Båda tillvägagångssätten, av vilka det sistnämnda varit ojämförligt vanligast, har behandlats ovan. Härutöver förekommer dock ytterligare en form av förnominering, som vid t. ex. 1952 års val kom till användning i åtminstone sex valkretsar. Inom dessa uppgjordes nämligen de preliminära namnlistorna av en mindre församling såsom förbundsstyrelsen, dess arbetsutskott, en valberedning eller dylikt. Hur förnomineringen tillgått i ifrågavarande valkretsar skall här nedan något beröras.

Till en början skall måhända påpekas att i tre av de nu behandlade sex valkretsarna har det vid sidan av den här aktuella förnomineringsformen förelegat möjlighet för lokalavdelningar och enskilda medlemmar att insända kandidatförslag, även om sådana förslag i allmänhet varit ytterst fåtaliga. I de återstående tre valkretsarna har däremot det sistnämnda förfarings sättet icke alls förekommit.

Ett valkretsförbund, Stockholms läns, har i sina stadgar (§ 8) reglerat vilken instans som skall ombesörja förnomineringen. Av denna paragraf framgår nämligen att inom valkretsförbundet skall utses en särskild valberedning för förberedande av val till andra kammaren. Valberedningen skall väljas av landstingsvalkretsarna, kvinnoförbundet och ungdomsdistriktet i länet, varvid varje krets och var och en av de båda övriga organisationerna väljer en ledamot jämte suppleant. Dessutom skall en representant utses av valkretsförbundets styrelse. De refererade bestämmelserna tillkom efter ändringar av stadgarna 1948 och 1951, ändringar som var orsakade av missnöje med 1948 års nomineringsförfarande. Vid 1952 års nominering tillämpades följaktligen de nya reglerna, varvid det ansågs ankomma på representanterna för varje landstingskrets samt för kvinno- och ungdomsorganisationen att framföra förslag på namn från vederbörandes område. Enligt lämnad uppgift hindrade detta emellertid ej att det i stor utsträckning även inkom såväl muntliga som skriftliga förslag till valberedningen från enskilda medlemmar samt föreningar och intressegrupper bland medlemmarna.

I övriga här berörda valkretsar har man antingen följt en sedan lång tid utbildad praxis i fråga om förnomineringen eller också från val till val beslutat vilket nomineringssystem, som skulle väljas. Till den förra gruppen hör otvivelaktigt Östergötlands och Kopparbergs län, medan det senare tillvägagångssättet tillgripits i Kalmar, Gotlands och Hallands län. I Östergötlands län är ordningen den, att en valberedning utses året före ett andra-kammarval med uppgift att till nästa årsmöte med valkretsförbundet inkomma med förslag till listor. Innan valberedningens förslag når årsmötet har det dock varit underställt olika remissinstanser. Den närmare utformningen av detta remissförfarande skall emellertid icke behandlas i föreliggande sammanhang utan först längre fram. Även i Kopparbergs län handhas förnomineringen av en valberedning, vars förslag framlägges för och diskuteras vid nomineringsmöten i landstingsvalkretsarna. Nämnda valberedning torde vara identisk med den som finns omtalad i § 14 av Dalaförbundets stadgar och som till ett antal av fem personer och lika många suppleanter skall väljas vid ordinarie förbundsmöte.

Inom de återstående tre valkretsarna har, såsom ovan framhållits, frågan om förnomineringen avgjorts från val till val. Detta gäller exempelvis beträffande Gotlands län, där — på sätt redan tidigare beskrivits — förslagsrätten år 1948 helt överläts på de enskilda medlemmarna, under det

att den preliminära kandidatlistan vid valet fyra år senare upprättades av förbundsstyrelsen. Icke heller i Kalmar och Hallands län har man någon utformad praxis för kandidatnomineringen. Vid 1952 års val sköttes förnomineringen i den sistnämnda valkretsen av en av årsmötet utsedd kommitté, som bestod av förbundets arbetsutskott jämte en representant från var och en av landstingsvalkretsarna. Denna kommitté uppgjorde ett förslag på dels en lista men med två olika alternativ och dels på två skilda valsedeltyper, ett förslag som därefter remitterades till lokalföreningarna. I Kalmar län beslöt förbundsstyrelsen inför 1952 års val på uppdrag av en partikonferens, som avhölls under hösten 1951, att tillsätta en särskild kommitté bestående av en företrädare för varje landstingsvalkrets, en representant från vardera kvinno- och ungdomsdistrikten samt dessutom förbundets ombudsman som sammankallande ledamot. Kommittén, som höll två sammanträden, upprättade sitt kandidatutkast efter att ha inhämtat förslag och önskemål från valkretsens olika områden.¹

Även i fråga om övriga valkretsförbund kan man väl förutsätta att t. ex. förbundsstyrelserna ägt möjligheter att under den förberedande nomineringen framföra eventuella namnförslag, om också förnomineringen i dessa fall främst tillkommit andra instanser. Västernorrlands valkretsförbund har dock i sina stadgar (§ 8) särskilt tillerkänt styrelsen denna rätt.

Antalet föreslagna kandidater

I de båda föregående kapitlen rörande kandidatnomineringen inom högern och bondeförbundet har frågan om antalet föreslagna kandidater uppmärksamrats i samband med framställningen om förnomineringen. Liksom vad högerpartiet beträffar kan man när det gäller folkpartiet i allmänhet ej med säkerhet avgöra hur många namn som föreslagits under den förberedande nomineringen och hur många som framförts under något senare skede av nomineringsprocessen. Även den sistnämnda möjligheten föreligger nämligen oftast. Då emellertid vanligen flertalet namn torde framkomma under förnomineringen och då vidare — såsom redan påpekats — någon åtskillnad i det här avseendet mellan de olika skedena ofta ej kan åstadkommas, har det också för folkpartiets del förefallit mest ändamålsenligt att i ett sammanhang ta upp hela frågan till behandling. I de fall, där källmaterialet tillåter det, skall dock antalet under förnomineringen föreslagna särskiljas från det antal namn, som tillkommit under senare skeden.

En av författningsutredningens frågor till folkpartiets valkretsförbund gällde hur många kandidater, som föreslogs inför 1948 och 1952 års val. På denna fråga har ungefär en tredjedel av förbunden — närmare bestämt

¹ Uppgifterna angående Kalmar län hämtade ur *Årsredogörelse för Folkpartiets Valkretsförbund i Kalmar län för år 1952*, Oskarshamn 1953, s. 2, samt ur förbundsombudsmannens otryckta redogörelse för 1952 års verksamhet.

nio stycken — ej kunnat ge något som helst svar, troligen beroende på att icke några anteckningar finns bevarade. Från de avsedda valkretsarna har man icke ens vågat sig på en uppskattning av antalet. Av de återstående tjugo valkretsorganisationerna har blott fyra varit i stånd att lämna preciserade besked i fråga om båda de här undersökta valen. Ytterligare ett förbunds uppgifter innefattar bägge valen, men siffrorna är i detta fall endast ungefärliga. Övriga femton valkretsförbund har följaktligen icke kunnat presentera upplysningar om mer än ett av de berörda valen. Helt naturligt gäller flertalet av dessa besked 1952 års val. Från tre valkretsar saknas dock uppgifter om detta val, medan däremot siffror över antalet nominerade inför 1948 års val erhållits. Beträffande åtta av de sistnämnda femton fallen har exakta besked lämnats.

Det är givetvis en rad skilda faktorer, som inverkar på hur många kandidater, som föreslås i en valkrets. Frågan sammanhänger t. ex. med valkretsens storlek och struktur och vilket nomineringssystem som tillämpas, men även andra orsaker skulle kunna framhållas. Av bl. a. nämnda skäl kunde man vänta sig att antalet nominerade skulle växla i större eller mindre grad mellan de olika valkretsarna. Så har också varit förhållandet inom folkpartiet vid de nu undersökta valen, även om variationerna icke fullt varit av den storleksordning, som man kunde förmoda med hänsynstagande till exempelvis de högst skiftande nomineringsformerna. Av de tillgängliga siffrorna att döma har det totala antalet föreslagna kandidater på några undantag när hållit sig mellan 20 och omkring 50 per valkrets. Icke i något fall vid berörda val torde det ha inträffat att siffran över antalet framförda namn understigit tjugo. Visserligen har ett lägre antal kandidater noterats under förnomineringarna i en del valkretsar — i Östergötlands län cirka femton vid båda valen och i Kronobergs län blott drygt ett tiotal år 1952 — men även i nämnda fall synes ett antal nya namn ha tillkommit under nomineringsprocedurens fortsatta gång, varför totalt sett talet tjugo överskridits. Detta framgår bl. a. vid en jämförelse med uppgifterna i den i slutet av kapitlet intagna tabell 15 över sammanlagda antalet kandidater på de slutliga valsedlarna. Avsevärt fler än 50 namn har däremot framförts i tre av de tjugo valkretsar, varifrån upplysningar på den här punkten erhållits. Så skedde vid båda de undersökta valen i Skaraborgs län. År 1948 föreslogs sammanlagt 75 personer till kandidater och år 1952 ett än större antal, 83. Att antalet här blivit så betydande får nog anses sammanhänga med den nomineringsmetod, som kommit till användning. Såsom tidigare påpekats bereddes först de lokala organisationerna möjlighet att insända namnförslag, varefter en sammanställning över de inkomna förslagen tillställdes samtliga medlemmar för provval. Härvid ägde medlemmarna rätt att i full utsträckning framföra ytterligare nya kandidater. Ett ännu högre antal föreslagna än i Skaraborgs län noterades år 1952 i Västernorrlands län, då totalt 92 namn nominerades. Även i detta fall tillämpades en nomi-

neringsordning liknande den ovan skisserade. Det tredje undantaget avser 1948 års nominering i Gotlands län. På sätt tidigare relaterats ordnades här en »gallupundersökning» bland medlemmarna, varigenom sammanlagt 69 kandidater föreslogs. Vid 1952 års val i samma valkrets, då förbundsstyrelsen uppgjorde en preliminär namnförteckning, vilken sedan utsändes till provval, var däremot det totala antalet namn väsentligt lägre. Utöver de tre ovan nämnda valkretsarna, varifrån säkra uppgifter erhållits, måste åtminstone ytterligare en ha haft ett mycket högt sammanlagt kandidatantal. Härmed åsyftas Bohuslän, där 1952 års officiella folkpartivalsedlar upptog icke mindre än 134 olika kandidater. Då man kan förutsätta att även andra namn var nämnda, torde den verkliga siffran över det totala antalet ha legat omkring eller över 150. Här bör dock tillfogas att en stor del av dessa namn troligen ej varit föreslagna i samband med beredningen av nomineringsfrågan, utan tillkommit först vid en slutlig av förbundsstyrelsen företagen komplettering av valsedlarna. Detta torde i synnerhet gälla i fråga om förbundets speciella fiskarelistor. Till undantagen med ett högt antal nominerade har däremot Stockholms stad ej räknats, trots att omkring 100 personer lanserades som kandidater år 1952. Såsom i annat sammanhang framhållits finns här nämligen två olika valkretsorganisationer, och eftersom kandidaterna fördelade sig tämligen jämnt på dessa med ungefär 50 på vardera föreningen, har de ansetts tillhöra huvudgruppen av valkretsar med mellan 20 och 50 föreslagna per valkrets.

En direkt jämförelse mellan valkretsförbunden vad antalet kandidater beträffar är svår att verkställa på grund av dels luckorna i materialet och dels att de tillgängliga siffrorna ofta ej ger uttryck för samma sak. I en del fall gäller beskedet nämligen endast antalet preliminärt föreslagna kandidater, medan i andra fall det totala antalet avses. Även med tillgång till ett komplett material är det dock ej särskilt troligt att man skulle ha kunnat påvisa något allmängiltigt samband mellan å ena sidan valkretsarnas utseende och den nomineringsordning som använts, och å andra sidan antalet föreslagna kandidater. Redan de upplysningar, som står till buds, tyder på att så ej skulle ha varit möjligt. Visserligen har ovan belysts hurusom ett avsevärt antal kandidater framkommit i Skaraborgs och Västernorrlands län, vilket skulle kunna tolkas så att provvalen ensamma haft denna effekt. Det kan icke heller förnekas att på vissa håll provvalen inneburit ett väsentligt nytillskott av kandidater. Inom folkpartiets Stockholmsavdelning föreslogs sålunda år 1952 32 namn under förnomineringens olika etapper. Härutöver nämndes 21 nya kandidater vid provvalet, så att antalet föreslagna totalt kom att uppgå till 53. Samma års provval i Skaraborgs län medförde ett tillskott av 20 nya namn, så att antalet kandidater utökades från 63 vid förnomineringen till sammanlagt 83 under hela nomineringsprocessen. Mot detta kan man emellertid uppställa några andra fall, där provval ej tillnärmelsevis haft en dylik verkan. Så kan nämnas att 1948

års nominering i Kristianstads län, vilken bl. a. innefattade provval, räknade ett ganska normalt antal kandidater — cirka 40. I Gotlands län uppgjorde förbundsstyrelsen år 1952 en preliminär namnlista upptagande 30 namn, vilken utsändes till samtliga medlemmar i och för provval och med full rätt för medlemmarna att gå utanför det preliminära förslaget. Oaktat detta tillkom blott sex nya namn. Med de sist givna exemplen skall emellertid ej heller motsatsen söka bevisas, dvs. att provvalmetoder lett till ett mindre kandidatantal än övriga nomineringsformer, utan man får nöja sig med att konstatera att troligen helt olika faktorer gjort sig mer eller mindre gällande i de skilda valkretsarna. Vad t. ex. åter Skaraborgs och Väster-norrlands län beträffar, har givetvis provvalsystemet medverkat till det stora antalet förekommande namn, men lika bidragande härtill kan det förhållandet ha varit att vissa regionala intressen gjort sig i högre grad märkbara i dessa valkretsar än på andra håll. Ett uttryck härför är bl. a. att de båda berörda valkretsarna var de frånsett Bohuslän enda, inom vilka folkpartiet vid 1952 års val framgick med mer än fyra olika valsedeltyper. I fråga om Väster-norrlands län kan dessutom i sammanhanget nämnas att före 1952 års val var valkretsen uppdelad på tre vad man kallade provinser, vilka var för sig handhade upprättandet av valsedlar till andrakammarvalen.

På motsvarande sätt går det ej heller att i andra avseenden anställa några fruktbärande jämförelser mellan valkretsarna och de olika nomineringsformerna. Om man t. ex. begränsar undersökningen till hur många kandidater, som framförts under enbart förnomineringen, finner man att det tillgängliga materialet ger föga vägledning för några slutsatser. Det finns sålunda exempel på att alla de tidigare skisserade typerna av förnominering resulterat i ett ungefär lika stort antal kandidater, liksom att samma förslags-sätt lett till helt olika utgång i valkretsarna. För att illustrera detta kan nämnas att i de valkretsar, där lokalavdelningarna insänt förslag, har siffrorna över antalet förnominerade varierat avsevärt, från cirka 20 i Norrbottens län 1952 och mellan 25 och 30 i Uppsala och Södermanlands län upp till 50 i Värmlands län 1948 och 63 i Skaraborgs län år 1952. Medeltalet kandidater för dessa valkretsar synes hålla sig någonstans mellan 30 och 40. Härifrån skiljer sig icke på något vis de uppgifter, som erhållits från valkretsar inom vilka förnomineringen skett enligt andra principer. I Jönköpings län, där den preliminära nomineringen år 1952 ägde rum vid en stämma och där praktiskt taget icke några förslag insändes, framfördes 40 personer som kandidater, och i Kopparbergs län, i vilken valkrets samma års förnominering helt handhades av en valberedning, uppgick antalet föreslagna till ungefär 30. Såsom något redan berörts går det ej heller att finna något samband mellan valkretsarnas storlek och antalet föreslagna kandidater. Det kan vara tillräckligt att som exempel härpå nämna att vid 1952 års val antalet kandidater i det till folkmängden lilla Jämtlands län var 45, under det att samtidigt blott 25—30 namn framfördes i den befolkningsmässigt

tämligen stora fyrstadsvalkretsen och endast ett tjugotal i den till ytvidden största valkretsen, Norrbottens län. I fyrstadsvalkretsen var å andra sidan antalet förslagsställare under förnomineringen endast fyra, medan de uppgick till ett tjugotal i de båda övriga valkretsarna.

När det sedan gäller förhållandena inom en och samma valkrets vid de båda aktuella valen så är, på sätt tidigare påpekats, källmaterialet ytterst knapphändigt. På den här punkten föreligger nämligen besked blott beträffande fem valkretsförbund. Inom tre av de senare har samma nomineringssystem tillämpats vid båda valen, och i dessa valkretsar har en påfallande stor överensstämmelse i fråga om antalet föreslagna kandidater noterats. Under 1948 års förnominering i Uppsala län nämndes sålunda 26 olika namn, medan motsvarande siffra för år 1952 var 28. I Östergötlands län har antalet förnominerade uppskattats till cirka femton vid båda valen, under det att Skaraborgs län — såsom redan tidigare omtalats — totalt sett haft resp. 75 och 83 kandidater. Även Älvsborgs läns södra valkretsförbund uppvisar ett ungefär lika stort kandidatantal för år 1952 som för 1948, trots att man här använt sig av helt olika nomineringsregler från val till val. Från den nämnda valkretsen är dock uppgifterna på den här punkten ganska osäkra. I den femte av de nu berörda valkretsarna — Gotlands län — har däremot till skillnad från de fyra övriga valkretsarna klart avvikande resultat uppnåtts vid de båda valen. Inför 1948 års val föreslogs sammanlagt 69 kandidater, medan antalet 1952 endast var omkring hälften så stort, närmare bestämt 36. Orsaken till denna skiljaktighet får nog delvis tillskrivas förhållandet, att icke samma nomineringssystem tillämpades vid de båda tillfällena. Framför allt gäller detta i fråga om förnomineringen. Vid 1948 års val anmodades som bekant på ett tidigt stadium samtliga medlemmar genom en cirkulärskrivelse att inkomma med namnförslag. På den bifogade svarsblanketten hade lämnats plats för varje medlem att föreslå tjugokandidater. År 1952 uppgjorde däremot förbundsstyrelsen en preliminär kandidatlista upptagande 30 namn, som sedan utsändes för provval till medlemmarna. Visserligen ägde medlemmarna härvid rätt att i sina förslag, vilka skulle omfatta tio namn, framföra helt nya kandidater, men dels fanns det på provvalblanketten blott plats för fyra nya namn, och dels ligger det psykologiskt sett i ett dylikt fall närmast till hands att hålla sig inom den upprättade listans gränser och att icke som vid ett förslagsställande fullständigt fritt från varje vägledning lansera en rad rent lokala kandidater. En annan förklaring till de stora divergenserna i antalet föreslagna mellan de båda valen torde vara att intresset för nomineringen i Gotlands län troligen av olika skäl var större år 1948 än 1952. Varför så var fallet skall närmare utvecklas i ett senare avsnitt av framställningen.

Det tillgängliga källmaterialet ger i allmänhet ej något svar på frågan vilken typ av kandidater som föreslås, i vilken utsträckning det rör sig

om samlande namn inom valkretsen eller om mer lokalt betonade kandidater. Blott beträffande två nomineringar — 1948 års i Värmlands län och 1952 års i Västerbottens län — kan vissa svar lämnas på denna frågeställning. De nämnda valkretsarna är dessutom de enda, varifrån besked erhållits om hur förslagsställarna ställt sig till det ofta i samband med förnomineringen aktualiserade spørsmålet om antalet valsedeltyper. Helt naturligt går det ej att på basis av de nu avsedda uppgifterna bilda sig en föreställning om hur förnomineringen vanligen brukar utfalla inom folkpartiet, men de båda nomineringarna kan ändock få tjäna som exempel på hur det preliminära förslagsställandet kan te sig i valkretsar, där förnomineringen huvudsakligen handhåfts av lokalorganisationerna.

På sätt tidigare beskrivits utsändes vid 1948 års val i Värmlands län en skrivelse till lokalavdelningarna, kretsstyrelserna och de direktanslutna medlemmarna, vari meddelades att arbetsutskottet preliminärt föreslagit fyra listtyper med olika första namn. Som lämpliga för dessa fyra platser nämndes sex skilda kandidater. I skrivelsen anmodades mottagarna att inkomma med förslag om antal listor, listornas utformning, kandidater m. m. På denna uppmaning insände nitton lokalavdelningar och två direktanslutna medlemmar förslag. Av de 21 förslagsställarna önskade tretton i likhet med arbetsutskottet fyra listor, fem önskade tre listor och två ville ha två listor, medan en förslagsställare tydligt icke yttrade sig i frågan. Resultatet blev även att man framgick med fyra valsedeltyper. Vad sedan angår kandidatförslagen så är det — till följd av att man icke blott hade att framföra nya namn utan även skulle ange listornas utformning åtminstone vad första och andra namnen beträffade — helt naturligt att en del kandidater förekom på flertalet förslag. Så t. ex. fanns två av de av arbetsutskottet namngivna personerna, varav den ene riksdagsman, upptagna på samtliga 21 förslag. Av de övriga fyra av arbetsutskottet uppsatta namnen fanns två med på arton insända förslagssedlar, medan de två andra hade resp. sexton och tio förslagsställare bakom sig. Av de återstående sammanlagt 44 olika kandidaterna, vilka alltså ej fanns namngivna i cirkulärskrivelsen, var en — en under den löpande riksdagsperioden i andra kammaren invald ledamot — upptagen i tretton förslag, under det att icke någon annan hade mer än sju förslagsställare bakom sig. Precis hälften av de genom de insända förslagen nytillkomna kandidaterna, 22 stycken, hade endast framförts från ett håll och måste därför betraktas som rent lokala kandidater. Ytterligare ett tiotal namn förekom blott i två eller tre förslag och kan väl även anses vara att hänföra till samma kategori. Proportionerna kan således i stort sett sägas ha varit följande. Först en grupp omfattande sex till sju kandidater, vilka hade sitt stöd från en större del av valkretsen. Därefter en mellangrupp på ett tiotal personer, som hade anhängare från ett antal förslagsställare, som kanske kan tänkas motsvara en landstingsvalkrets, och slutligen en grupp på drygt 30 kandidater, vilka var för sig endast hade

föreslagits av partiorganisationen inom den egna och möjligen någon angränsande kommun.

I Västerbottens län riktade, såsom i annat sammanhang utförligt behandlats, förbundsstyrelsen inför 1952 års val en enkät till partiets lokalavdelningar samt kvinnogrupperna och ungdomsklubbarna, vari dessa ombads besvara en rad uppställda frågor och samtidigt framföra namn på lämpliga kandidater. Sammanlagt inkom 61 svar härpå. Vad till en början de uppgjorda frågorna beträffar kan nämnas att till förbundsstyrelsens första förslag om en kandidatlista med de två dittillsvarande andrakammarledamöterna främst lämnade 40 föreningar sitt samtycke, medan tretton ville att riksdagsledamöternas namn skulle alternera på två listor. Tre föreningar önskade att två helt skilda listor skulle upprättas, vardera toppad av en riksdagsledamot, medan en förening föreslog en lista med de båda dittillsvarande andrakammarledamöterna på resp. första och tredje plats. På andra plats borde enligt detta förslag insättas en jordbrukare från lappmarken. I fyra av de insända frågeformulären var frågan ej besvarad. Det slutliga resultatet på denna punkt blev att man följde de tretton förslagsställande föreningar, som önskade att riksdagsledamöternas namn skulle alternera på två listor. Även i förbundsstyrelsens andra förslag, innebärande att en jordbrukarelista med en representant från lappmarken som första namn skulle uppställas, instämde 40 föreningar, under det att tretton svarade nekande och åtta icke tillkännagav någon mening. På de återstående frågorna lämnades en så stor mängd varierande svar att någon komplett redogörelse häröver ej har upprättats inom förbundet. Det framgår dock att sjutton förslagsställare uttryckte önskemål om en särskild jordbrukarelista för kustbygden eller mellandistriktet. I fråga om jordbrukarelistorna ledde nomineringen till att två listor framfördes, en för kustbygden samt en för lappmarken och mellandistriktet. I frågeformulärets sista punkt efterhörde förbundsstyrelsen, vilka personer föreningarna föreslog som första, andra och tredje namn på de listor, som man önskade utöver »riksdagsmannalistan». I samband härmed framfördes förutom de tre som var nämnda i förbundsstyrelsens skrivelse 33 olika namn. Av dessa 33 namn fanns ett medtaget i 30 av de sammanlagt 61 inkomna förslagen samt vardera ett namn i resp. tio, åtta och tre förslag. Beträffande dessa kandidater kan redan här sägas att de uppnådde framträdande placeringar på de slutliga valsedlarna. Fyra kandidater hade vardera två förslagsställare bakom sig, under det att återstående 25 namn blott hade framförts från ett håll. Jämfört med de ovan relaterade siffrorna från 1948 års val i Värmlands län synes anhopningen av rent lokala kandidater relativt sett ha varit större i Västerbottens län år 1952, och detta trots att de insända förslagen i den senare valkretsen endast avsåg kandidater för de skilda valsedeltypernas tre främsta platser.

Olika former för beredning av nomineringsfrågan

Sedan förnomineringen avslutats, dvs. sedan en preliminär namnförteckning på det ena eller andra sättet blivit uppgjord, vidtar som regel en beredning av nomineringsfrågan, innan kandidatlistorna slutgiltigt fastställs. Denna beredning kan ske under helt olika former, men ofta är några led i nomineringsförfarandet gemensamma. Så t. ex. upptages och diskuteras frågan ofta vid valkretsförbundens årsmöten, varvid preliminära beslut fattas. Vidare synes regeln vid 1952 års val överallt ha varit den att en valberedning av något slag har handlagt frågan under nu beskrivna mellan-skede av nomineringsprocessen. I andra avseenden har däremot tillväggångssättet skilt sig högst väsentligt. På vissa håll har sålunda de preliminära namnförslagen utsänts till lokalavdelningarna för yttrande. I stället för denna procedur har man på andra håll i form av provval underställt partimedlemmarna de preliminära namnlistorna, medan i ytterligare andra valkretsar ingendera av nämnda nomineringsformer kommit till användning.

Det kan därför vara lämpligt att för den fortsatta framställningen företa en uppdelning av valkretsförbunden på tre grupper allt efter den ordning, som tillämpats under det här behandlade mellanstadiet av nomineringsförfarandet. Till den första gruppen har därvid förts de valkretsar, inom vilka lokalavdelningarna givits tillfälle att yttra sig över de förberedande förslagen, till den andra gruppen de valkretsar, där provval förekommit vid något av de undersökta valen, samt till den tredje slutligen övriga valkretsar, vari frågan vanligen synes ha beretts av endast en nomineringskommitté eller dylikt.

Yttranden från lokalavdelningarna

Inför 1952 års val brukades inom ungefär en fjärdedel av valkretsarna den metoden att de lokala organisationerna antingen ombads yttra sig över ett redan färdigställt utkast till valsedeltyper eller hade att på grundval av listan över förnominerade kandidater själva utarbeta ett listförslag. I denna grupp har då även inräknats Västerbottens län, där förbundsstyrelsen år 1952 utsände en enkät till lokalföreningarna, vari dessa anmodades besvara en del frågor angående antalet valsedeltyper och valsedlarnas sammansättning samt dessutom framföra namn på kandidater. Det nämnda förfarings-sättet har redan beskrivits under avsnittet om förnomineringen, eftersom det närmast syntes vara att hänföra till de preliminära valförberedelserna. Det viktigaste skälet för denna klassificering var att förbundsstyrelsen i sin utsända skrivelse blott namngav några få kandidater, medan det överläts på föreningarna att föreslå huvuddelen av kandidaterna. Å andra sidan skulle man även kunna hävda att det i Västerbottens län praktiserade systemet därigenom liknar vad som i föreliggande avseende skall bli föremål för behandling att föreningarna hade att yttra sig över några redan i förväg skisserade alternativ till valsedlar. Till följd härav finns det alltså även fog

för att inordna Västerbottens län i den här avsedda gruppen. Någon ytterligare redogörelse för tillvägagångssättet i denna valkrets förefaller dock ej vara erforderlig i ifrågavarande sammanhang.

Förutom från Västerbottens län finns vissa upplysningar på den här punkten från sex valkretsar, nämligen Södermanlands, Östergötlands, Kristianstads, Malmöhus, Hallands och Kopparbergs län. Av dessa har de först- och sistnämnda vissa särskilda beröringspunkter i det att nomineringen här under mellanskedet handhafs inom landstingsvalkretsarnas ram, under det att man i Östergötlands län tillämpat ett omständligt remissförfarande. Från Malmöhus och Hallands län har blott helt kortfattat antytts att lokalavdelningarna haft möjlighet att yttra sig. I svaret från den senare valkretsen meddelas sålunda endast att den tillsatta nomineringskommittén, för vilken tidigare redogjorts, uppgjorde ett förslag, som utsändes till föreningarna, innan frågan hänsköts till ett allmänt nomineringsmöte. I Malmöhus län förefaller det som om inför 1952 års val en kandidatlista med namnen uppsatta i bokstavsordning tillställdes lokalavdelningarna, vilka sedan hade att ange den önskade placeringen av de olika kandidaterna. Denna hänvändelse besvarades av ungefär en tredjedel av förbundets avdelningar — 24 stycken av totalt 77. I Kristianstads län slutligen tillgick enligt vad som framgår av förbundets otryckta verksamhetsberättelse samt enligt direkt uppgift till författaren 1952 års nominering i all korthet på följande sätt. Ärendet bereddes här av en vad man kallade listdelegation, vilken på grundval av lokalavdelningarnas insända förslag uppgjorde ett utkast om tre ospaltade valsedlar, vilka förelades årsmötet. Detta beslöt efter överläggning och omröstning att upprätta två spaltade valsedeltyper och fastställde dessutom vilka kandidater, som skulle besätta de båda listornas första och andra platser. Vidare bestämde årsmötet att valkretsförbundet skulle kallas till nytt nomineringsmöte sedan lokalavdelningarna fått tillfälle att uttala sig om kandidatplaceringarna. Tydligt skulle frågan, efter det att lokalavdelningarnas yttranden hade inkommit, på nytt handläggas av listdelegationen, vilken hade att inom ramen för årsmötets beslut framlägga ett närmare utarbetat valsedelförslag för det slutliga nomineringsmötet.

Nedan skall nomineringsordningen i Östergötlands samt i Södermanlands och Kopparbergs län ytterligare något uppmärksammas. På sätt som redan framhållits väljes i Östergötlands län året före ett andrakammarval en särskild valberedning, vars uppgift är att till nästa valkretsårsmöte inkomma med förslag till kandidatlistor. Gången av kandidatnomineringen i nämnda valkrets har i stora drag varit följande. Först utarbetar valberedningen ett utkast till valsedeltyper. I samband med detta arbete lämnas lokalavdelningarna och de enskilda partimedlemmarna möjlighet att insända namnförslag. Valberedningens första utkast remitteras därefter för yttrande till lokalavdelningarna, vilka är drygt 70 till antalet. Sedan remissvaren in-

kommit gör valberedningen med ledning av dessa erforderliga ändringar, varpå det nya förslaget i sin tur remitteras till landstingsvalkretsarnas årsmöten, där varje lokalavdelning är representerad. När remissvaren från landstingsvalkretsarna återkommit, vidtar på nytt en justering av det uppgjorda förslaget, och först därefter anses det färdigt att framläggas för det slutliga nomineringsmötet med valkretsförbundet. Några närmare detaljer om t. ex. hur många lokalavdelningar, som yttrat sig vid de olika valen, eller hur frågan handlagts inom avdelningarna har ej erhållits.

Ett så grundligt remissförfarande som i Östergötlands län har icke tillämpats i Södermanlands och Kopparbergs län, utan här har endast det sista ledet medtagits, dvs. de preliminära förslagen har direkt underställts landstingsvalkretsarna för hörande. En annan likhet i föreliggande avseende mellan Södermanlands och Kopparbergs län är att båda valkretsförbunden har här åsyftade tillvägagångssätt reglerat i sina resp. stadgar.

I den senare valkretsen besörjes förnomineringen helt av en särskild valberedning, som upprättar ett preliminärt förslag. Detta diskuteras sedan vid nomineringsmöten i landstingsvalkretsarna. Enligt stadgarna för folkpartiets Dalaförbund skall ordinarie kretsmöte hållas senast den 15 april de år andrakammarval eller landstingsval förrättas. Vid sådana kretsmöten äger lokalavdelningarna låta sig företrädas av ett ombud för varje påbörjat tiotal medlemmar (§ 15). Bland de ärenden som skall förekomma vid ordinarie kretsmöten märks val av nomineringsutskott samt diskussion av kandidatförslag (§ 16). I sistnämnda paragraf meddelas vidare att nomineringen vid andrakammarval blott är preliminär, medan den är definitiv, när det gäller landstingsval. I det förra fallet sker fastställandet vid ordinarie förbundsmöte. Enligt de till författningsutredningen lämnade uppgifterna skulle år 1952 femton till tjugo personer ha deltagit i de olika kretsarnas nomineringsmöten.

Södermanlands valkretsförbund tillämpar i huvudsak samma bestämmelser, dock med den skillnaden att någon valberedning ej synes förbereda nomineringsfrågan här. Förnomineringen sker i stället genom att lokalavdelningarna insänder kandidatförslag, varefter en lista över de föreslagna överlämnas till landstingsvalkretsarna. I enlighet med § 15 i förbundets stadgar åligger det sedan de ordinarie landstingsvalkretsmötena att vad andrakammarvalen beträffar uppgöra de preliminära valsedelförslagen. Sådana ordinarie kretsmöten skall hållas senast den första april de år andrakammarval eller landstingsval förrättas (§ 14). I fråga om representationsbestämmelserna för kretsmöten har Södermanlands valkretsförbund likalydande regler som Dalaförbundet.

Utöver de i förevarande avsnitt uppräknade sju valkretsarna finns det måhända ytterligare en eller annan, inom vilken ett liknande förfarings-sätt kommit till användning. På den här punkten lämnar emellertid det nu tillgängliga källmaterialet allt för stora luckor, för att man med säkerhet

skall våga uttala sig därom. Till den här ifrågavarande gruppen skulle man dock möjligen även kunna föra t. ex. Värmlands och Örebro län, där inför åtminstone 1952 års val de preliminärt uppställda listorna otvivelaktigt tillställdes lokalavdelningarna, innan det slutliga nomineringsmötet ägde rum. Det synes dock som om lokalavdelningarna främst erhållit förslagen för kännedom och alltså icke givits något direkt tillfälle att yttra sig däröver. På grund härav skall nomineringen i sistnämnda valkretsar upptagas till behandling först tillsammans med den grupp av kretsar, inom vilka nomineringsfrågan under mellanstadiet huvudsakligen handlagts av en valberedning eller dylikt.

Provval

Provvalen kan sägas vara en annan form för yttranden, dock med den väsentliga skillnaden att det härvidlag är de enskilda partimedlemmarna, som får tillkännage sin mening om de preliminära kandidatförslagen och ej som i de ovan relaterade fallen de lokala föreningarna. Provvalsystemet har ännu ej nått någon särskild utbredning inom folkpartiet. Vid 1948 års val förefaller det sålunda som om endast fyra valkretsförbund — Kristianstads län, Älvsborgs läns södra, Skaraborgs och Gävleborgs län — skulle ha använt sig av denna nomineringsordning, medan ett förbund mer anordnade provval bland medlemmarna år 1952. Blott i en valkrets, Skaraborgs län, har provval förekommit vid båda de aktuella valen. I denna valkrets har man för övrigt praktiserat metoden under ett tjugotal år. Övriga provvalområden år 1952 var Stockholms stad (folkpartiavdelningen), Gotlands, Västernorrlands och Jämtlands län.

Vad angår materialet för en undersökning och beskrivning av de nio ovan nämnda provvalen så kan först omtalas att icke några som helst uppgifter stått att erhålla om 1948 års nominering i Gävleborgs län. Från de övriga valkretsarna är materialet av skiftande beskaffenhet. Två valkretsförbund — Kristianstads och Jämtlands län — har blott kunnat lämna några ungefärliga besked om deltagandet i provvalet men icke några upplysningar i övrigt. Samma sak gäller i stort sett för Västernorrlands län. Detta förbund har emellertid vissa anvisningar för provvalen intagna i sina stadgar, vilket bidragit till en något bättre kartläggning beträffande denna valkrets. I fråga om provvalen i Stockholms stad, Gotlands län och Älvsborgs läns södra finns något fler uppgifter tillgängliga. Från de båda förstnämnda valkretsarna saknas dock sammanräkningsprotokoll eller liknande handlingar, varför provvalresultaten ej kunnat bedömas. Det bästa materialet rörande provvalen har erhållits från Skaraborgs län. För 1952 års val föreligger t. ex. exakta besked härifrån om bl. a. antalet provvaldeltagare, antal kandidater under omröstning samt resultatet av provvalet. När det gäller 1948 års provval i samma valkrets är däremot uppgifterna mer sparsamma.

Förberedelserna till provvalen har skett under växlande former inom de olika valkretsarna. Såsom redan framhållits i ett föregående sammanhang har man för det första använt skilda system vid förnomineringen av kandidater. I Gotlands län uppgjordes exempelvis de preliminära namnförslagen år 1952 helt av förbundsstyrelsen, medan det synes som om lokalavdelningarna eller de enskilda medlemmarna i samtliga andra provvalsfall skulle ha deltagit i den förberedande nomineringen. Inom folkpartiets Stockholmsavdelning ägde dock denna år 1952 främst rum vid ett allmänt medlemsmöte.

Ordningen förefaller i allmänhet ha varit den, att de preliminärt föreslagna kandidaternas namn uppförts i bokstavsordning på en provvaledel, vilken sedan på ett eller annat sätt tillställts alla medlemmar av vederbörande valkretsförbund. På detta sätt upptogs 30 kandidater på 1952 års provvaledel i Gotlands län och 63 på samma års provvaledel i Skaraborgs län. Från de övriga provvalområdena med undantag av Stockholms stad saknas närmare besked om de utsända listornas utseende och antalet kandidater på dessa; tilläggas bör blott att man från samtliga håll uppgivit att namnen uppställts i alfabetisk ordning. Denna princip tillämpades även vid 1952 års nominering inom folkpartiets Stockholmsavdelning, men jämsides härmed presenterades medlemmarna också ett utarbetat förslag till valedel.

Enligt Stockholmsavdelningens stadgar (§ 6) skall nomineringen vid andrakammarvalen tillgå på det viset, att ett möte först hålles med avdelningen för framförandet av kandidatförslag, varefter centralstyrelsen med ledning av vid mötet väckta förslag och förslag från kretsavdelningar, föreningar och enskilda medlemmar upprättar förslag till kandidatlista. Listan fastställs sedan vid ett allmänt medlemsmöte. Inför 1952 års val beslöt emellertid centralstyrelsen att även på annat i stadgarna icke föreskrivet sätt låta medlemmarna få tillkännage sin uppfattning. Av denna anledning skulle ett rådgivande provval om namnen på avdelningens valedel anordnas. Centralstyrelsen uppgjorde dock först ett eget förslag till valedel upptagande sexton kandidater. Listan var avsedd att innehålla sju ton platser, men tolfte plats på styrelsens förslag lämnades vakant och angavs vara reserverad för en hantverkare eller annan företrädare för näringslivet. Styrelsens beslut om valedeln var enhälligt så när som i fråga om sjätte namnet på listan, om vilken placering votering måste företagas. Den segrande kandidaten erhöll härvid nitton röster mot sju ton för motkandidaten, vilken därigenom icke alls kom att medtagas i styrelsens förslag. Utöver detta utarbetade valedelförslag räknande sexton kandidater lämnades emellertid till ledning för de röstande i provvalet även en förteckning över samtliga de 32 personer, som under förnomineringens olika skeden framförts som kandidater. De senare var, såsom redan antytts, ordnade i bokstavsföljd.

Det har tidigare framhållits att valkretsförbundet i Västernorrlands län i sina stadgar (§ 8) har vissa föreskrifter om provval. Häri heter det sålunda att kandidatnominering för allmänna val såsom riksdagsmannaval, landstingsmannaval, stads- och kommunalfullmäktigeval, kyrkofullmäktigeval och municipalfullmäktigeval skall ske genom provval bland partiets medlemmar inom respektive valkretsar. I fråga om förberedelserna till dessa provval stadgas att medlemmarna först skall lämnas tillfälle att skriftligen nämna namn på kandidater. Ledaren för provvalet — när det gäller andrakammarval troligen förbundets ombudsman — skall därefter försäkra sig om att de föreslagna kandidaterna åtager sig kandidatur och infordrar därför skriftligt medgivande härtill från vederbörande. Detta medgivande skall vara villkorslöst. Den styrelse, som ansvarar för det område provvalet avser — i här aktuella fall förbundsstyrelsen — skall sedan sammanträda och upprätta en provvallista, på vilken namnen skall vara upptagna i bokstavsordning. I detta sammanhang ges i stadgarna den anvisningen, att provvallistan bör räkna minst dubbelt så många namn som antalet ledamöter, vilka skall väljas. Dessutom tillägges att styrelsen har rätt att själv föreslå kandidater.

Vad sedan det *tekniska genomförandet* av provvalen beträffar så har även i det avseendet olika metoder begagnats inom de skilda provvalområdena. Gemensamt för flertalet torde dock ha varit att provvaledlarna direkt utsänts till samtliga medlemmar i resp. valkretsförbund. Så har emellertid icke varit fallet i Skaraborgs län, utan där har provvaledlarna tillställts förbundets lokalavdelningar, liksom även kvinnogrupperna, ungdomsavdelningarna och de direktanslutna medlemmarna. Lokalorganisationerna har sedan i sin tur fått utdela valedlar till sina medlemmar.

Samtidigt med provvaledlarna har i allmänhet utsänts ett cirkulär upptagande närmare anvisningar om hur provvalen avsetts skola genomföras. På något håll, såsom vid 1952 års val i Gotlands län, har sådana anvisningar varit anbringade på själva provvaledeln. Förutom från Gotlands län föreligger uppgifter om provvaltekniken blott från ytterligare två valkretsar, nämligen Stockholms stad och Skaraborgs län. Dessutom är vissa besked på den här punkten intagna i förbundsstadgarna för Västernorrlands län.

Inom folkpartiets Stockholmsavdelning utsändes under första veckan av april 1952 till samtliga medlemmar en promemoria, till vilken hade fogats dels en valedel samt dels ett innerkuvert och ett ytterkuvert. Promemorian inleddes med en resumé över vad avdelningens stadgar föreskriver angående tillvägagångssättet vid nominering av riksdagsmannakandidater (dessa bestämmelser har tidigare refererats). Till detta fogades kommentaren att stadgarna emellertid ej hindrade att medlemmarna även på annat, i stadgarna icke omnämnt sätt fick tillkännage sin mening. Därför

hade centralstyrelsen beslutat att anordna ett provval, vilket måste vara avslutat före sista nomineringsmötet, som hade att träffa det slutliga avgörandet. Vidare meddelades i promemorian att den bifogade valsedeln, vilken — på sätt ovan framhållits — upptog sjutton platser men blott sexton namn, hade uppgjorts av styrelsen. Till ledning för röstningen lämnades dock därjämte en förteckning över alla de personer, som föreslagits under förnomineringen. För dessa sammanlagt 32 kandidater, vilka var uppförda i bokstavsföljd, angavs förutom namn även yrke eller titel, födelseår samt om vederbörande var riksdags- eller stadsfullmäktigeledamot.

För själva provvalet i Stockholm gällde att den översända valsedeln måste användas. Det stod dock var och en fritt att stryka namn på sedeln, att ändra ordningsföljden mellan namnen eller att föreslå nya namn. Provvalsedeln kunde också återsändas i befintligt skick, såvida centralstyrelsens förslag ansågs tillfredsställande. Vid strykning av namn skulle ett tydligt streck dras tvärs över namnet, vid ändring av ordningsföljden skulle det eller de namn, som avsågs, först strykas och därefter skrivas in på önskad plats. Om man ville framföra nya kandidater, vilkas namn icke förekom på provvalsedeln, hade man att inskriva dessa på de platser, som önskades. För att ge utrymme för sådana anteckningar hade namnen på provvalsedeln uppställts med relativt stora mellanrum. De röstades förslag skulle i likhet med centralstyrelsens uppta sjutton kandidater, vilka efter placeringen skulle erhålla en poängsiffra från 17 till 1. På valsedlar, som räknade fler än sjutton kandidater, skulle överflödiga namn betraktas som obefintliga. Sedan den röstande uppgjort sitt förslag till kandidatlista, skulle hon eller han inlägga valsedeln i det bifogade innerkuvertet, som därpå skulle tillslutas. Det senare skulle därefter i sin tur instoppas i ytterkuvertet, som likaledes skulle tillslutas och på vars baksida den röstande hade att anteckna sitt namn och sin adress. Förslagen skulle vara inkomna till Stockholmsavdelningens expedition senast den 15 april, vilket betyder att drygt en vecka hade anslagits för röstavgivningen. Vad angår röstmottagningen gällde att först en kontroll skulle verkställas att den röstande var medlem i avdelningen, varpå ytterkuvertet skulle brytas och innerkuvertet nedstoppas öppnat i en valurna. I denna skulle kuverten förvaras till dess röstningen var avslutad, varför valhemligheten var tryggad. Provvalpromemorian, i vilken bl. a. nu relaterade bestämmelser och anvisningar fanns intagna, slutade med en uppmaning till varje medlem att delta i provvalet och därmed utnyttja sin rätt att påverka utformningen av partiets valsedel.

I de båda återstående valkretsarna, varifrån uppgifter i här berörda avseende föreligger, har icke lika utförliga regler för provvalen utfärdats. Vid 1952 års nominering i Gotlands län var provvalsedeln intagen i förbundets medlemsblad. Såsom framgått av den tidigare lämnade redogörelsen uppgjordes den preliminära kandidatlistan här av förbundsstyrelsen, och de av denna föreslagna 30 namnen var i alfabetisk ordning uppförda på prov-

valsedeln. I de bifogade anvisningarna för provvalet anmodades medlemmarna att genom strykningar och tillägg föreslå tio kandidater, vilka skulle numreras i den ordning man önskade dem placerade på den definitiva listan. På provvalsedeln lämnades särskilt utrymme för införandet av nya namn utöver de förnominerade. Vidare riktades en uppmaning till alla medlemmar att begagna tillfället att säga sin mening, varvid dock betonades att hänsyn borde tagas till att olika delar av länet liksom skilda medlemskategorier blev rättvist företrädade. I fråga om tiden, som hade anslagits för röstavgivningen vid detta provval, är det tillgängliga materialet icke fullt klargörande. Det synes dock som om medlemmarna endast haft en knapp vecka för insändandet av sina förslag.

På sätt som tidigare berörts har den i Skaraborgs län tillämpade provvaltekniken skilt sig från övriga valkretsförbunds därigenom att provvalen i nämnda valkrets genomförts i de lokala organisationernas regi. Det förhåller sig icke blott så, som ovan framhållits, att provvalsedlarna och provvalcirkulären endast utsänts till föreningarna, som haft att utdela dem bland sina medlemmar, utan även röstinlämningen har gjorts till vederbörandes lokalorganisation, vilken haft att upprätta särskilt sammanräkningsprotokoll. Några valsedlar synes sålunda icke ha insänts till förbundsexpeditionen, utan denna har blott erhållit protokollen från de olika lokalföreningarna. Av svaren från Jämtlands läns valkretsförbund förefaller det som om ett liknande förfaringssätt skulle ha kommit till användning i denna valkrets.

Vid 1952 års provval i Skaraborgs län tillgick röstningen i korthet på följande sätt. Den röstande erhöll en provvalsedel upptagande 63 i alfabetisk ordning namngivna kandidater. Dessutom fanns det särskild plats för insättandet av helt nya namn. Väljaren hade sedan att medelst siffrorna 1 till 8 framför namnen utmärka de åtta kandidater, han främst önskade se placerade på partiets slutliga valsedlar, varpå provvalsedeln skulle inlämnas till valförrättaren inom vederbörandes förening. Efter det att röstningen avslutats inom föreningen, vidtog röstsammanräkning och upprättades protokoll över provvalet. För dessa protokoll hade förbundsexpeditionen utskickat särskilda formulär, på vilka bl. a. skulle antecknas sammanlagda antalet inom resp. förening avlämnade valsedlar, kandidaternas namn samt hur många röster som totalt tillföll varje kandidat, och vilket antal röster de fick till första plats, till andra plats osv. till och med åttonde plats. Protokollen skulle, innan de insändes till förbundsexpeditionen, under-tecknas av två personer, troligen i första hand vederbörande förenings ordförande och sekreterare. Någon uppgift om hur lång tid, som hade anslagits för detta provval, finns ej tillgänglig.

Vad slutligen Västernorrlands län beträffar har valkretsförbundet vissa summariska bestämmelser om provvaltekniken intagna i sina stadgar (§ 8). Av dessa framgår sålunda att provvallistan skall utsändas till samtliga med-

lemmar inom valkretsen och svar infordras inom viss tid. Röstningen skall tillgå så att icke önskade namn strykes. Minst hälften av alla på listan upptagna namn skall därvid strykas. I detta sammanhang må inskjutas att — såsom tidigare nämnts — provvallistan bör uppta minst dubbelt så många namn som antalet ledamöter, vilka skall väljas.

Avsikten bakom anordnandet av provval måste vara att åstadkomma en aktivisering av den stora medlemskadern, vilken eljest lämnas utanför ett direkt inflytande över nomineringarna. Att meningen varit denna, dvs. att bereda en så stor grupp medlemmar som möjligt tillfälle att påverka sammansättningen av kandidatlistorna, framskymtar även i några av de ovan berörda provvalcirkulären. Mot nämnda bakgrund ter det sig helt naturligt att intresset kring provvalen här i främsta rummet knyter sig till *deltagarantalet*, i vad mån det lyckats att genom denna nomineringsform i större utsträckning engagera de enskilda partimedlemmarna.

När det gäller de nu avhandlade nio provvalen inom folkpartiet saknas helt uppgifter om deltagandet i ett, nämligen 1948 års i Gävleborgs län. Blott beträffande tre provval, 1948 års i Älvsborgs läns södra samt 1952 års i Stockholms stad och Skaraborgs län, finns det tillgång till exakta deltagarsiffror, medan beskeden i fråga om de återstående provvalen bygger på partiombudsmännens uppskattningar.

I *tabell 14* har för varje provvaltillfälle angivits antalet röstande (verklig eller beräknad siffra) i provvalet samt som jämförelse antalet medlemmar inom resp. valkretsförbund och antalet för folkpartiet avgivna röster vid motsvarande års andrakammarval. Dessutom har uträknats hur stor procentandel av den totala medlemsnumerären, som deltagit i provvalen, samt slutligen relationen mellan provvaldeltagarna och folkpartiväljarna.

Såsom framgår av *tabell 14* har det reella provvaldeltagandet varit högst skiftande mellan de olika valkretsarna, medan däremot den relativa andelen röstande partimedlemmar vid de här undersökta nomineringarna på två undantag när hållit sig inom de jämförelsevis snäva gränserna 11 till 26 procent. Observeras bör här att den för 1952 års provval i Skaraborgs län uppgivna procentsiffran endast anger deltagandet bland valkretsförbundets medlemmar, under det att kvinno- och ungdomsorganisationernas medlemmar, vilka även ägde rätt att delta, av tekniska skäl lämnats utanför. För den närmare fördelningen av provvalrösterna i nämnda valkrets skall redogöras längre fram. De båda undantagen gäller å ena sidan Gotlands län med ett osedvanligt lågt deltagande och å andra sidan Älvsborgs läns södra med en förhållandevis mycket hög deltagarfrekvens. Vid 1952 års provval i den förra valkretsen lämnade — på sätt tabellen visar — blott cirka 70 av förbundets drygt 1 600 medlemmar eller omkring fyra procent in sina valsedlar. Någon förklaring till varför så få deltog i detta provval kan knappast ges med tillhjälp av det för föreliggande framställning till-

Tabell 14. Antal deltagare i 1948 och 1952 års provval inom folkpartiet

Valkrets	Valår	Antal deltagare i provvalet	Antal partimedlemmar ¹	Deltagare i procent av medl.	Antal erhållna röster vid resp. 1948 o. 1952 års val	Deltagare i procent av folkpartiröster
Stockholms stad (folkpartiavd.)	1952	578	² 4 918	11,8	³ 106 500	0,5
Gotlands län.....	1952	ca 70	1 616	ca 4	5 740	ca 1
Kristianstads län.....	1948	ca 700	3 351	ca 21	34 635	ca 2
Älvsborgs södra.....	1948	636	1 360	46,8	15 313	4,2
Skaraborgs län.....	1948	ca 360	2 202	ca 16	33 642	ca 1
Skaraborgs län.....	1952	⁴ 1 043	⁵ 3 045	⁶ 25,9	35 722	2,9
Västernorrlands län.....	1952	550—700	3 601	ca 15—20	28 385	ca 2
Jämtlands län.....	1952	ca 400	2 702	ca 15	10 266	ca 4

¹ Avser medlemsantalet resp. den 1/1 1948 och 1/1 1952. Uppgifterna hämtade ur Ombudsmannens verksamhetsberättelse över Folkpartiet 1947—1948 (s. 23) och 1951—1952 (s. 42).

² Uppgiften hämtad från *Verksamhetsberättelse för Folkpartiets Stockholmsavdelning för år 1952*, otryckt.

³ Den ungefärliga röstsiffra som tillföll folkpartiavdelningens valseldtyp. Sammanlagt erhöll partiet i denna valkrets 156 768 röster.

⁴ Varav 21 direktanslutna medlemmar, 768 från partiets lokalavdelningar, 34 från kvinno-grupperna och 220 från ungdomsklubbarna.

⁵ Siffran gäller endast valkretsförbundets medlemstal, således är ej kvinno- och ungdomsorganisationernas medlemmar inräknade.

⁶ Avser blott den procentuella andelen röstande partimedlemmar (789 av 3 045).

gängliga materialet. Det kan blott erinras om att inför 1948 års val utsändes en vad man kallade gallupundersökning till valkretsförbundets medlemmar, vari dessa anmodades att inkomma med förslag till kandidatlistor, och att ett 160-tal medlemmar efterkom uppmaningen. Eftersom förbundet vid denna tid endast hade mellan 800 och 900 medlemmar, innebär det att närmare tjugo procent utnyttjade tillfället att framföra namnförslag. En av orsakerna till den helt olika aktiviteten år 1948 och år 1952 kan möjligen sökas i sättet för tillkännagivandet av resp. förnomineringen och provvalet. År 1948 utsändes till varje medlem ett särskilt tryckt cirkulär, vari riktlinjerna för nomineringen uppdrogs och vari meddelades att medlemmarna på ett tidigt stadium kunde göra sitt inflytande gällande. År 1952 däremot kungjordes provvalet blott på en sida i ett ordinarie medlemsblad, vilket kan ha bidragit till att det icke uppmärksammades i tillnärmelsevis samma utsträckning som 1948 års förnominering. En annan och kanske tyngre vägande förklaring torde helt enkelt vara att intresset för nomineringen av vissa skäl genomgående var sämre i denna valkrets år 1952 än fyra år tidigare. Varför så var fallet har redan något antytts i samband med behandlingen av förnomineringen och kommer ytterligare att beröras i avsnittet om fastställandet av de slutliga valseدلarna.

Det andra undantaget avser, såsom ovan påpekats, Älvsborgs läns södra valkrets, där enligt tabellen närmare hälften av folkpartimedlemmarna deltog i 1948 års provval. Den angivna procentsiffran, 46,8 — liksom för övrigt samtliga procentsiffror gällande 1948 års provval — är emellertid troligen

något för hög. På sätt som framgår av not 1 till tabellen hänför sig uppgifterna över medlemsantalet till årsskiftet 1947—1948, och alltså ej till tidpunkten för provvalen, april—juni 1948. Under sistnämnda år expanderade emellertid folkpartiet mycket starkt, varför medlemssiffrorna vid tiden för provvalen var högre än vad tabellen utvisar. Det har sålunda beräknats att partiets medlemstal under årets ungefär fyra första månader ökade med i runt tal 10 000 personer.¹ Detta betyder att varje valkretsförbund i genomsnitt hade omkring 360 fler medlemmar i maj än vid årets ingång, vilket i sin tur innebär att siffrorna över det relativa provvaldeltagandet blivit för höga i tabellen. Som exempel kan nämnas att en höjning av medlemsantalet för Älvsborgs läns södra valkretsförbund med 360 leder till att 37 i stället för cirka 47 procent av medlemmarna skulle ha deltagit i 1948 års provval. Nu förhåller det sig dock så att detta valkretsförbund vad medlemsnumerären beträffar befinner sig något under genomsnittet, varför det är rimligt att anta att medlemsökningen här icke fullt varit av denna storleksordning. Man torde kunna räkna med att det verkliga provvaldeltagandet legat vid 40 procent eller något däröver. Från förbundet har i detta sammanhang siffran 42 nämnts. På motsvarande sätt finns det alltså anledning att även reducera de övriga i tabellen upptagna procent-siffrorna gällande 1948 års nominering. Givetvis är ej heller procentberäkningarna för 1952 års provval helt riktiga, eftersom också i dessa fall deltagarsiffrorna jämförts med årsskiftets medlemsrapporter. Under detta år undergick dock medlemsnumerären icke några större förändringar — en mindre nedgång noterades² — varför de i tabellen angivna procenttalen ganska väl torde avspegla det faktiska läget.

Det kan knappast tjäna något ändamål att söka anställa en direkt jämförelse mellan de olika valkretsarna vad angår provvaldeltagandet. Dels har det förekommit allt för få provval inom folkpartiet och dels är de närmare detaljerna kring varje anordnat provval allt för litet kända för att man med någorlunda tillförlitligt resultat skall kunna dra några slutsatser av en sådan komparativ undersökning. Ett högt eller lågt röstningsdeltagande kan ju sammanhånga med en rad skilda faktorer såsom traditionen, provvaltekniken, intressebetonade motsättningar inom valkretsen osv. Som exempel på ett tänkbart skäl kan blott omtalas att man från folkpartiets Stockholmsavdelning uppgivit att det ringa deltagarantalet 1952 — det näst Gotlands län procentuellt sett lägsta av de här noterade — måhända kan förklaras av att påskhelgen inföll under den tid av drygt en vecka, som anslogs för röstavgivandet.

Vid två av de nu behandlade provvalen — 1952 års i Skaraborgs och Jämtlands län — skedde röstningen, såsom tidigare berörts, inom varje lokalorganisation för sig, och medlemmarna hade alltså ej som på övriga håll

¹ *Folkpartiet 1947—1948. Ombudsmannens verksamhetsberättelse*, Sundsvall 1948, s. 23.

² *Folkpartiet 1952—1953. Ombudsmannens verksamhetsberättelse*, Sthlm 1953, s. 48.

möjlighet att sända in sina valsedlar direkt till förbundsexpeditionen. I dessa båda provvalområden var således röstningsfrekvensen i hög grad beroende av i vilken utsträckning de lokala organisationerna verkligen beredde sina medlemmar tillfälle att delta. Från den förstnämnda valkretsen föreligger en del besked på denna punkt. Här inkom sålunda år 1952 röstningsprotokoll från 33 av valkretsförbundets 57 lokalavdelningar, från 11 av ungdomsdistriktets 17 klubbar samt från två kvinnogrupper.¹ Dessutom insände 21 direktanslutna medlemmar provvalsedlar. Kvinnogrupperna uppges till stor del ha röstat tillsammans med resp. lokalavdelningar. På sätt framgår av not 4 till tabell 14 avgavs inom lokalavdelningarna sammanlagt 768 valsedlar, inom kvinnogrupperna 34 och inom ungdomsklubbar 220. Med tillägg av de 21 direktanslutna medlemmar som röstade, innebär detta att cirka 26 procent av valkretsförbundets medlemmar deltog i provvalet, medan ungdomsdistriktet uppvisade något större deltagarfrekvens, 29 procent. För kvinnornas del går det ej att göra någon motsvarande beräkning, eftersom de i allmänhet ej röstade inom sina egna grupper. Även om man gör antagandet att huvudparten av de 24 lokalavdelningar och 6 ungdomsklubbar, vilka icke medverkade i provvalet, tillhörde de minsta, måste dock det nämnda förhållandet betyda att en icke helt obetydlig medlemsgrupp utan direkt egen förskyllan lämnades utan möjlighet att rösta. Detta i sin tur innebär att röstningsfrekvensen inom de deltagande organisationerna var högre än vad de anförda procentsiffrorna utvisar. Någon uppskattning av det faktiska deltagandet inom dessa organisationer synes emellertid svårigen låta sig göras.

Om man slutligen undersöker hur stor del av partiets väljarkår, som i provvalområdena möjligen kan ha deltagit i nomineringarna, finner man, såsom framgår av tabellens sista kolumn, att provvaldeltagarna utgjort mellan en halv och omkring fyra procent av folkpartiväljarna. Man kan följaktligen ej påstå att provvalen i någon större utsträckning lett till en breddning av väljarnas inflytande på kandidatnomineringarna. En direkt medverkan vid valsedlarnas uppgörande av låt oss säga omkring en procent av valmanskåren torde nämligen även ha förekommit i andra valkretsar, inom vilka några provval icke anordnats.

Sedan provvalsedlarna eller i vissa fall protokollen från lokalavdelningarna inkommit till förbundsexpeditionen vidtar *röstsammanräkningen*. Denna torde oftast i praktiken verkställas av partiombudsmannen under överinseende av förbundsstyrelsen eller särskilt utsedda kontrollanter. Vid t. ex. 1952 års provval inom folkpartiets Stockholmsavdelning utsåg årsmötet, vilket föregick provvalet, två kontrollanter, som skulle medverka

¹ Uppgiften om totala antalet ungdomsklubbar hämtad ur *FPU:s kongresshandlingar 1952: 1*, s. 7.

vid sammanräkningen. Till dessa poster valdes tydligen avdelningens båda revisorer.

Innan själva röstsammanräkningen börjar, får man anta att en granskning av de inkomna valsedlarna företages. Principerna för en sådan granskning synes emellertid ha varit av en högst skiftande stränghetsgrad vid de här undersökta provvalen. I Skaraborgs och Jämtlands län har kontrollen av valsedlarna ålegat lokalorganisationerna, medan de insända protokollen härifrån alltid förefaller ha godkänts. Från den förstnämnda valkretsen har dessutom uppgivits att kassation av röster inom lokalavdelningarna varit ovanlig. Även från en del av de valkretsar, där provvalsedlarna insänts direkt till förbundsexpeditionen, har meddelats att kassation av valsedlar icke alls skett eller att den varit mycket sällsynt. Så t. ex. förekom enligt uppgift ej någon ogiltigförklaring av röster vid 1948 års provval i Älvsborgs läns södra valkrets. Som skäl härför har angivits att provvalsedlarna endast utsändes till partimedlemmar, varigenom man tydligen ansåg att möjligheten för i provvalet icke röstberättigade att delta var utesluten. Vidare kan man uppenbarligen icke ha fäst något särskilt avseende vid form, innehåll m. m. Samma förklaring har lämnats från Västernorrlands län, där dock kassation i mindre omfattning synes ha ägt rum. I motsats härtill var granskningen desto noggrannare vid 1952 års provval inom folkpartiets Stockholmsavdelning. Vid kontrollen av provvalsedlarna kasserades nämligen i detta fall icke mindre än 142 av de sammanlagt 578 avgivna valsedlarna, dvs. nästan en fjärdedel av samtliga. Den viktigaste kassationsorsaken var att valsedlarna inkommit först efter det att omröstningen avslutats. Detta gällde för 60 sedlar. Andra anledningar till kassation kan gissningsvis ha varit att icke tillräckligt antal namn på provvalsedeln numrerats eller att ytterkuverten ej försetts med den röstades namn och adress.

Vad sedan angår själva sammanräkningsmetoden kan man säga att två skilda principer tillämpats inom folkpartiet. Den ena och mest vanliga är att kandidaterna åsättes olika poäng allt efter placeringen på valsedeln, medan enligt den andra alla på en sedel upptagna kandidater oavsett placering erhåller lika röstvärde. Den första principen låg bl. a. till grund för den sammanräkningsmetod, som år 1952 användes inom folkpartiets Stockholmsavdelning. Såsom tidigare påpekats skulle varje provvalsedel här uppta sjuutton kandidater. Vid sammanräkningen erhöll första namnet på en valsedel sjuutton poäng, andra namnet sexton, tredje namnet femton osv. till dess sjuuttonde man fick en poäng. Kandidaternas erhållna röstpoäng från de olika valsedlarna sammanräknades sedan, varigenom slutresultatet fastställdes. En liknande metod synes ha tillämpats vid 1952 års provval i Gotlands län, där tio av provvalsedelns trettio kandidater skulle utväljas och numreras från ett till tio. Poängskalan var troligen den rakt omvända. Även vid 1948 års provval i Älvsborgs läns södra valkrets förefaller det som ett dylikt poängsystem skulle ha begagnats. Av provvalproto-

kollet att döma förefaller det emellertid som om de röstande här på sina valsedlar skulle uppta tre olika listtyper, vardera omfattande fem kandidater, alltså i allt femton namn. På varje provvalsedel kunde således förekomma tre skilda förstanamn, tre andranamn osv. Vid sammanräkningen fick sedan alla förstanamn fem poäng, andranamnen fyra osv., så att femtenamnen erhöi en poäng.

Ett system utan varje form av rangordning mellan namnen skall däremot enligt förbundsstadgarna (§ 8) tillämpas vid provvalen i Västernorrlands län. På sätt som i annat sammanhang framhållits tillgår röstningen här så att icke önskade namn på provvalsedeln strykes av väljaren. Minst hälften av de där upptagna måste strykas. Vid röstsammanräkningen erhåller alla återstående namnen på en valsedel utan hänsynstagande till placeringen en röst, varefter rösttalen summeras för de olika kandidaterna. Den som fått högsta rösttalet uppsättes sedan först i slutprotokollet, den som uppnått näst högsta placeras på andra plats osv.

Av röstningsprotokollet över 1952 års provval i Skaraborgs län vill det synas som om man här vid sammanräkningen skulle ha använt en mellanform till de båda ovan refererade metoderna. Detta förefaller dock endast vara skenbart, ty när det gäller att dra slutsatser av provvalresultatet tycks det som om man — utan att det på något vis utsäges i protokollet — anlagt ett rent poängmässigt betraktelsesätt, vilket kommer att framgå av det följande. I den föregående redogörelsen har redan nämnts att väljarna vid ifrågasvarande provval hade att på en provvalsedel upptagande 63 olika kandidater i ordning numrera de åtta, som man i första hand önskade se uppförda på partiets slutliga valsedlar. Såsom likaledes redan påpekats skedde röstsammanräkningen inom varje lokalorganisation för sig. Härvid antecknades i protokollet dels hur många röster som totalt tillföll varje kandidat och dels hur många av dessa röster, som gällde för första, andra, tredje osv. till och med åttonde plats. Det för hela valkretsen gemensamma slutprotokollet är uppställt efter i stort sett samma mönster. Häri anges sålunda dels det sammanlagda antalet röster, som varje kandidat erhöi, dvs. det antal valsedlar resp. namn fanns medtaget på, och dels hur många röster de ungefär tjugo främsta kandidaterna fick för resp. första, andra och tredje förslagsrummet. I fråga om det stora flertalet kandidater får man sålunda endast vetskap om på hur många provvalsedlar vederbörande var nämnd men ej någon upplysning om den närmare fördelningen, och vad de omkring tjugo främsta kandidaterna beträffar meddelas alltså blott första-, andra- och tredjehandsrösterna, men ej hur dessa kandidaters återstående röster fördelade sig på de fem övriga förslagsrummen. Den i Skaraborgs län brukade formen för uppställande av provvalresultatet leder närmast tankarna till den inom det socialdemokratiska partiet vid motsvarande tillfällen använda sammanräkningsmetoden, enligt vilken särskild sammanräkning skall ske för besättandet av varje plats på listan. Vid tillämpning av denna

metod tages först endast förstahandsrösterna i betraktande och den kandidat, som därvid uppnår högst rösttal, uppsättes först på listan. Vid andra sammanräkningen summeras första- och andrahandsrösterna för de kvarstående kandidaterna, varvid den kandidat, som erhåller flest röster, placeras som andra namn på listan. Vid tredje sammanräkningen medräknas första-, andra- och tredjehandsrösterna osv. Även om uppställningen av 1952 års provvalresultat i Skaraborgs län skulle kunna tyda därpå, synes emellertid den nu skisserade metoden icke ha legat till grund för de konklusioner, som finns intagna i nämnda provvalprotokoll. Häri har nämligen sammanfattningsvis angivits vilket utseende en valsedel skulle få med en strikt tillämpning av omröstningsresultatet. För att ordningen skall bli den, som härvid presenteras, måste otvivelaktigt något slags poängsystem ha begagnats. Någon fingervisning om att så skulle ha varit fallet finns dock ej — på sätt ovan berörts — vare sig i provvalprotokollet eller i någon annan tillgänglig handling rörande detta provval.

I fråga om *resultatet av provvalen* är det till följd av brist på erforderliga upplysningar icke möjligt att lämna någon sammanfattande redogörelse. På den här punkten liksom i en del tidigare sammanhang måste man låta sig nöja med att få frågan exemplifierad med tillhjälp av de besked, som kunnat erhållas, och de är i föreliggande avseende icke många. Av de nio provval, som inför 1948 och 1952 års val anordnades inom folkpartiets valkretsförbund, har det i själva verket endast gått att vinna närmare uppgifter om resultatet i två, nämligen 1948 års provval i Älvsborgs läns södra valkrets och 1952 års i Skaraborgs län. Den följande framställningen kommer därför närmast att uppehålla sig kring nämnda båda provval. Först skall dock några allmänna synpunkter framhållas.

Till en början kan då konstateras att vanligen ett stort antal kandidater varit föremål för omröstning. Först och främst har de utsända provvalsedlarna eller namnlistorna räknat många kandidater. Vid 1952 års val upptog listorna i t. ex. Stockholms stad 32, i Gotlands län 30 och i Skaraborgs län 63 olika namn. Härtill kommer emellertid att de röstande — frånsett i Västernorrlands län — överallt förefaller ha ägt rätt att i full utsträckning föreslå helt nya kandidater. På detta sätt utökades antalet kandidater i Stockholms stad från 32 till 53, i Gotlands län från 30 till 36 och i Skaraborgs län från 63 till 83. I den senare valkretsen var det totala antalet i 1948 års provval nämnda kandidater 75, vid samma års provval i Kristianstads län uppgick antalet till omkring 40 och i Älvsborgs läns södra till allra minst detta antal samt vid 1952 års provval i Jämtlands län till 45. Namnen på de för provval utsända listorna har vid samtliga undersökta provval varit ordnade i bokstavsföljd och väljarna har på ett undantag när ej erhållit någon vink om exempelvis valberedningens eller styrelsens syn på de olika kandidaterna. Undantaget gäller 1952 års provval i Stockholms stad, vid

vilket centralstyrelsen upprättade ett direkt förslag till valsedel, vilket jämsides med en förteckning över alla förnominerade kandidater upptagna i alfabetisk ordning tillställdes medlemmarna. Det i allmänhet stora antalet kandidater i förening med det förhållandet att väljarna icke givits något slags central vägledning för de olika namnens placering torde sannolikt ha medfört en stor spridning av rösterna på de skilda kandidaterna. I varje fall var detta fallet vid provvalen inom Södra Älvsborgs och Skaraborgs läns valkretsförbund, vilket nedan skall klargöras. Stockholmsvalet tycks dock ej ha givit ett sådant utslag. Härifrån har nämligen bl. a. framhållits att man genom att utsända en särskild valsedel måhända vinner ett större deltagarantal i provvalet, men att man samtidigt binder en del medlemmar att följa det uppgjorda förslaget. Vidare har meddelats att 1952 års provval gav majoritet åt centralstyrelsens förslag, vartill den kommentaren tillfogats att det poängberäkningssystem som användes icke gav ett tillfredsställande besked, hur provvalet utfallit.

Såsom redan ovan omnämnts var spridningen av rösterna stor vid 1948 års provval i Älvsborgs läns södra och vid 1952 års i Skaraborgs län. I båda fallen var omröstningstekniken i vad som ankom på väljarna i stort sett densamma; man hade att på en utsänd provvalsedel med namnen uppsatta i bokstavsföljd i önskad ordning numrera ett på förhand bestämt antal kandidater. Vid det förra valet skulle troligen i allt femton och vid det senare åtta namn förprickas. Som ett gemensamt resultat av dessa båda provval kan för det första omtalas att rösterna — på sätt redan berörts — fördelade sig på ett stort antal kandidater. I Älvsborgs läns södra var 42 olika namn upptagna på vardera av minst omkring 25 avgivna valsedlar, vilket motsvarade en röstpoängsumma av minst 50. Blott de kandidater, som uppnådde nämnda poängtal, har medtagits i provvalprotokollet. Man vågar dock anta att det därutöver förekommit åtskilliga kandidater, vilkas totala röstpoäng låg mellan 50 och 1. I Skaraborgs län var som bekant rösterna spridda på totalt 83 skilda kandidater.

Vad sedan den närmare fördelningen av rösterna beträffar brukar erfarenhetsmässigt det förhållandet att det bland kandidaterna finnes riksdagsmän under omval ha en avgörande betydelse. Dessa kandidater uppnå nämligen som regel alltid de främsta platserna i provvalen. Inför 1948 års nominering i Älvsborgs läns södra var emellertid läget det att partiet ej hade något mandat i valkretsen, varför ej heller någon riksdagsman kunde stå under omval. Det oaktat förekom ett kandidatnamn på samtliga de 636 valsedlarna, därav som första namn på 425 och som andra på 142. Den sammanlagda poängsumman blev 2 851. Efter denne kandidat var det ett hopp på ungefär 600 poäng till de båda främsta medtävlarna. Den kandidat, som kom på andra plats i slutprotokollet, var upptagen på totalt 506 valsedlar, varav 341 hade honom som första namn och 74 som andra namn. Provvallets trea var sammanlagt nämnd på 521 valsedlar, som första namn

på 236 och som andra namn på 204. Till de båda följande kandidaterna i slutprotokollet var det sedan ytterligare ett hopp på omkring 700 poäng. Dessa båda kandidater, som alltså totalt uppnådde drygt 1 500 poäng, hade vardera mellan 400 och 450 röster, av vilka cirka 350 tämligen jämnt fördelade sig på de tre första förslagsrummen. Här kan lämpligen återupprepas att varje valsedel troligen kunde uppta tre skilda första namn, tre olika andra namn osv. Ytterligare två kandidater, således sammanlagt sju, erhöll poängsummor överstigande 1 000. Därefter följde ytterligare sju med poängtal mellan 500 och 1 000, medan poängsummorna för de återstående 28 namnen höll sig under 500 men över 50. Av de i provvalprotokollet medtagna kandidaterna placerade sig följaktligen precis en sjättedel inom den vida ramen från 1 000 upp till 3 000 poäng, nästa sjättedel hade mellan 500 och 1 000 poäng, under det att de övriga fyra sjättedelarna av kandidaterna sammanträngdes inom de betydligt snävare gränserna 50—500 poäng. Härtill kommer att det dessutom förekom ett icke känt antal kandidater med poängtal mellan 1 och 50. Om resultatet av 1948 års provval i Älvsborgs läns södra valkrets kan vidare blott tilläggas att de tre främst placerade kvinnorna erhöll resp. femte, sjuttonde och artonde platserna.

Till skillnad från det ovan skildrade fallet var läget inför 1952 års provval i Skaraborgs län det, att partiet under den löpande perioden hade två platser i andra kammaren. Av de båda riksdagsmännen avsåg sig emellertid den ene förnyad kandidatur. Utgången av provvalet blev här att den kvarstående riksdagsmannen samlade betydligt fler röster än någon annan kandidat. Däremot placerade sig en kandiderande förstakammarledamot — dock endast tillhörande kammaren sedan ett halvår tillbaka — först på åttonde plats. Den i provvalet segrande riksdagsmannen erhöll sammanlagt 811 av de drygt 1 000 avgivna rösterna. Närmast i tur kom två kandidater med totalt resp. 307 och 305 röster. Medan alltså ettan fanns upptagen på ungefär 80 procent förekom tvåans och treans namn blott på vardera omkring 30 procent av valsedlarna. Efter dessa tre följde åtta kandidater med mellan 200 och 300 röster samt tretton kandidater med mellan 100 och 200 röster. Återstående cirka 60 kandidater hade mindre än 100 förslagsställare bakom sig, dvs. var och en av dem hade stöd av högst tio procent av de i provvalet röstande. Frånsett en koncentration av röster på den dittillsvarande andrakammarledamoten kan man alltså i övrigt notera en ovanligt stor spridning av rösterna på många olika kandidater. Även vid en granskning av rösternas fördelning på de skilda förslagsrummen märker man att samma tendens gör sig gällande. I fråga om valsedelns första namn uttalade sig sålunda gott och väl hälften av provvaldeltagarna — 593 stycken — för den under omval stående riksdagsmannen, under det att icke någon annan kandidat för denna plats samlade fler än 32 röster. Nämnade rösttal uppnåddes av den kandiderande förstakammarledamoten, medan sex andra namn fick mellan 10 och 25 röster till detta förslagsrum.

Cirka 300 röstande framförde annat första namn än något av de berörda åtta kandidaternas. Gissningsvis torde därför åtminstone ytterligare ett 50-tal personer ha föreslagits som toppnamn på valsedeln. På liknande sätt förhåller det sig vad andra förslagsrummet beträffar. Icke någon kandidat fick över 100 röster till denna plats, två kandidater erhöll drygt 90 andrahandsröster, en hade cirka 50 och fyra hade omkring 40 av de sammanlagt över 1 000 avgivna rösterna. Icke heller för tredje förslagsrummet samlade någon viss kandidat något mer betydande antal röster. Två kandidater hade för denna plats vardera omkring 70 röster, tre hade ungefär 50, medan ytterligare fyra kandidater vardera samlade cirka 40 röster.

Såsom framgått av den tidigare redogörelsen var 1952 års provval i Skaraborgs län öppet för såväl partiavdelningarnas som kvinno- och ungdomsorganisationernas medlemmar. Det kan då vara av intresse att jämföra hur provvalet utföll inom de olika medlemskategorierna. Inom kvinnogrupperna var dock deltagarantalet alltför lågt för att man skall kunna få någon egentlig uppfattning om kvinnornas inställning till de skilda kandidaterna. Jämförelsen kommer därför att främst gälla partimedlemmarnas och medlemmarnas i ungdomsklubbarna ställningstagande.

Ett gemensamt resultat av provvalet var att samme kandidat uppnådde högsta rösttalet inom alla tre medlemsorganisationerna. Övervikten gent emot konkurrenterna var dock icke lika markant inom ungdomsavdelningarna som inom de båda andra organisationerna. Den under omval stående riksdagsmannen erhöll sålunda blott sammanlagt 81 av de 220 från ungdomsmedlemmarna avgivna rösterna, medan de båda närmaste medtävlarna här var nämnda på resp. 76 och 70 valsedlar. I fråga om antalet första-placeringar var emellertid även inom ungdomsklubbarna steget stort från ettan till tvåan och trean. Den främste kandidaten fick nämligen 55 röster till denna plats mot resp. 5 och 6 för de följande namnen. Under det att provvalsegraren alltså endast fanns upptagen på något mer än en tredjedel av de från ungdomsorganisationen härstammande valsedlarna, förekom däremot hans namn på 698 av partimedlemmarnas 789 avgivna valsedlar samt på 32 av 34 inom kvinnogrupperna avlämnade röstsedlar. 509 av de 698 partimedlemmarna och 29 av de 32 kvinnorna hade placerat honom som första namn. Vad angår placeringen av de övriga kandidaterna skilde sig däremot de olika organisationernas resultat på en hel del punkter från varandra. Om provvalutfallet inom kvinnogrupperna skall bara det tillägget göras att som nummer två och tre vad antalet röster beträffar kom två kvinnliga kandidater, varav dock ingen var identisk med den kvinnliga kandidat, som totalt för de tre organisationerna tillsammans erhöll tredje platsen. Provvalet bland partimedlemmarna gav till resultat att ytterligare två manliga kandidater i rösttal följde närmast efter den segrande riksdagsmannen. Det märkliga är emellertid att icke någon av dessa båda kandidater liksom ej heller en kvinnlig kandidat, som kom på fjärde plats inom parti-

avdelningarna, uppnådde någon mer framträdande position inom ungdomsavdelningarna. I varje fall var de ej med bland de tolv främst placerade, vilket innebär att ej någon av dem var nämnd på fler än tjugo av de 220 valsedlarna. Femte man i ordningen bland partimedlemmarna hamnade på åttonde plats hos ungdomsmedlemmarna, medan de förstnämndas sjätte namn ej var bland de senares tolv främsta. Att enigheten bortsett från det första namnet, såsom ovan visats, ej var särskilt framträdande mellan de båda organisationerna vid valet av de främsta kandidaterna framgår även om man vänder på jämförelsen och undersöker hur de kandidater, som inom ungdomsklubbarna uppnådde de högsta rösttalen, placerades av partimedlemmarna. Som nummer två i fråga om antal erhållna röster kom inom ungdomsavdelningarna en kvinnlig kandidat, vilken emellertid ej nådde bättre än sjunde platsen vid provvalet bland partimedlemmarna. Ändå större differenser noterades beträffande de följande kandidaterna. Nummer tre och fyra i ungdomsavdelningarnas resultatlista hamnade först på resp. 23:e och 15:e plats hos partiavdelningarna, medan ungdomsmedlemmarnas femte man ej var bland de 30 främsta hos partimedlemmarna.

Beredning av förbundsstyrelsen m. m.

I det föregående har redogjorts för hur de preliminära namnförslagen i en del valkretsar remitterats till de lokala organisationerna, vilka sedan haft att inkomma med yttranden, medan i andra valkretsar de enskilda partimedlemmarna givits möjlighet att vid provval tillkännage sin mening om de förnominerade kandidaterna. Dessa båda förfaringssätt har vid de nu berörda valen tillämpats inom sammanlagt ungefär hälften av valkretsarna. Inom den återstående hälften har oftast ett något enklare tillvägagångssätt kommit till användning. I allmänhet har frågan under detta mellanstadium av nomineringsprocessen endast handlagts av förbundsstyrelsen, en särskild nomineringskommitté eller dylikt. I en del fall har emellertid även denna beredning skett i flera olika etapper, medan det i andra kanske ej går att tala om något speciellt mellanskede, eftersom sistnämnda har sammanfallit med vad vi här kallat förnomineringen. Till den senare gruppen hör bl. a. Stockholms och Kalmar län, där — såsom redan beskrivits i avsnittet om förnomineringen — särskilt utsedda valberedningar ensamma behandlat nomineringsfrågan före dess slutliga upptagande på ett nomineringsmöte. I Kalmar län diskuterades dock år 1952 enligt vad som framgår av ombudsmannens otryckta redogörelse för verksamheten kandidatlistorna förutom på nomineringsmötet även på förbundets två månader tidigare hållna årsmöte.

Det vanliga synes eljest vara att förbundsstyrelsen på grundval av de förberedande förslagen uppgör ett utkast till valsedlar att föreläggas nomineringsmötet. Denna ordning har t. ex. följts i de båda stadsvalkretsarna Stockholms stad, vad gäller frisinnade medborgarföreningen, och Göteborgs

stad. I frisinnade medborgarföreningens stadgar (§ 5) heter det sålunda, att efter det föreningssammanträde för nominering av kandidater hållits skall styrelsen med ledning härav upprätta förslag. Ungefär samma bestämmelser har även den andra Stockholmsavdelningen i sina stadgar, men här beslutade ju centralstyrelsen år 1952 att ett rådgivande provval skulle anordnas. I Göteborg har enligt vad som uppgivits inför författningsutredningen frågan på samma sätt som inom frisinnade medborgarföreningen behandlats av centralstyrelsen. Det förtjänar påpekas att centralstyrelserna inom de båda Stockholmsföreningarna och Göteborgsföreningen är tämligen stora församlingar, de räknar vardera 30 till 40 personer. Även inom en rad andra valkretsar har utkastet till kandidatlistor uppgjorts av styrelserna. Så skedde exempelvis vid 1948 års val i Gotlands län, då förbundsstyrelsen bearbetade de från medlemmarna insända namnförslagen. År 1952 däremot förekom som bekant provval i nämnda valkrets. En rakt motsatt utveckling har nomineringsförfarandet undergått i Älvsborgs läns södra valkrets. Här ordnades provval år 1948, medan frågan år 1952 enbart handlades av förbundsstyrelsen under det nu beskrivna mellanskedet av nomineringsproceduren. Såsom framgår av förbundens verksamhetsberättelser tillämpades inför 1952 års val samma ordning vidare i bl. a. Blekinge och Örebro län. I den förstnämnda valkretsen påbörjades nomineringen vid årsmötet, varefter förbundsstyrelsen förberedde frågan vid två sammanträden, innan ärendet förelades det slutliga nomineringsmötet. I den senare valkretsen behandlades förslagen till kandidatlistor vid tre styrelsesammanträden under maj och första hälften av juni.

Gemensamt för de nu berörda valkretsarna har varit att bearbetningen och utformandet av valsedelförslagen gjorts av central- eller förbundsstyrelserna. I en del andra valkretsar har man i stället låtit arbetsutskottet handlägga frågan eller tillsatt en särskild kommitté för ändamålet. Tillvägagångssättet att låta arbetsutskottet fungera som valberedning användes år 1952 i Kronobergs län samt både 1948 och 1952 i Värmlands län. I bl. a. Jönköpings och Gävleborgs län har den sistnämnda nomineringsformen med en särskild valberedning tillämpats. I fråga om Kronobergs och Gävleborgs län finns icke mer att tillägga, däremot skall en viss uppmärksamhet ägnas åt Jönköpings och Värmlands län, inom vilka beredningsförfarandet synes ha varit mer omständligt än i flertalet övriga valkretsar.

Såsom i annat sammanhang framhållits ägde 1952 års förnominering i Jönköpings län rum vid valkretsförbundets årsmöte, varefter en speciellt utsedd kommitté skulle fullfölja den närmare utformningen av listorna. Enligt vad som framgår av arbetsutskottets verksamhetsberättelse bestod denna nomineringskommitté av förbundsstyrelsen samt tio valda ombud, i allt cirka 30 personer. Kommittén höll åtminstone två sammanträden under maj månad. Vid det sista av dessa uppgjordes ett förslag om fyra olika valsedlar, vardera omfattande tio kandidater. Efter sammträdet utsändes list-

förslagen till samtliga därå upptagna kandidater i avsikt att erhålla bekräftelse på deras villighet att låta sig uppställas på partiets valsedlar. I den medföljande skrivelsen meddelade nomineringskommittén att om icke något svar avhördes togs för givet att vederbörande kandidat accepterade sin placering. Kommitténs förslag framlades därefter vid förbundets särskilda nomineringsmöte i slutet av maj. Den omnämnda kommittén fick sedermera dessutom till uppgift att justera och slutgiltigt fastställa de av nomineringsmötet upprättade listorna. Denna fråga skall beröras längre fram.

Förnomineringen i Värmlands län har utförligt beskrivits i ett tidigare avsnitt av framställningen. Härvid klargjordes att förbundets arbetsutskott inför såväl 1948 som 1952 års val beredde lokalorganisationerna tillfälle att framföra namnförslag samt önskemål om antalet listtyper. 1948 års nominering följde sedan i stort sett nedanstående schema. Efter det att de preliminära förslagen kommit in, sammanträdde arbetsutskottet i slutet av februari och upprättade en sammanställning över de förnominerade kandidaterna. Denna sammanställning med kandidaternas namn uppställda i alfabetisk ordning utsändes därpå för kännedom till partiets lokalavdelningar. I ett bifogat cirkulär meddelades bl. a. den fortsatta gången av nomineringsfrågan. Arbetsutskottet sammanträdde därefter en vecka in i mars, varvid ett förslag till tre valsedeltyper med åtta namn på vardera utarbetades. Även detta förslag distribuerades till lokalavdelningarna, dock utan annan avsikt än att informera. Någon tanke på att avdelningarna skulle yttra sig över det utsända förslaget förelåg alltså ej. Nomineringsfrågan kom sedan i slutet av mars före vid ett extra möte med valkretsförbundet, till vilket varje lokalavdelning hade att sända ett ombud för varje påbörjat tiotal medlemmar. Utöver ombuden ägde även ledamöterna av förbundsstyrelsen och dess arbetsutskott samt direktanslutna medlemmar rösträtt vid mötet. Utan rösträtt kunde dessutom alla förbundsmedlemmar delta. I nämnda möte deltog sammanlagt 243 röstberättigade samt ett 50-tal andra medlemmar. Vid valkretsmötet lämnades först en redogörelse för de inkomna namnförslagen samt för arbetsutskottets valsedelförslag, varefter en överläggning vidtog och preliminära beslut om fyra listor — dvs. en mer än vad arbetsutskottet föreslagit — fattades. Kring månadsskiftet mars—april höll arbetsutskottet två nya sammanträden, varvid man med ledning av valkretsmötets beslut och den där förda diskussionen upprättade ett nytt valsedelutkast innehållande fyra olika listtyper. Även detta utkast utsändes till lokalavdelningarna tillsammans med en skrivelse, vari det framlagda förslaget motiverades och varav framgick att svårigheten främst gällde placeringen av en av huvudkandidaterna. Inom arbetsutskottet hade nämligen föreslagits att en kandidat, som preliminärt uppsatts som första man på en av de fyra listorna, även skulle placeras som nummer två på en annan lista, som för övrigt möjligen kunde betraktas som huvudlista. Det visade sig dock att om en sådan dubbelpacering av den berörde kandidaten företogs, så ville vissa

av de övriga kandidaterna ej stå till förfogande. Arbetsutskottet ställdes helt enkelt inför det dilemma att antingen uppföra det aktuella namnet på endast en lista eller också slopa två av de andra valsdeltyperna. I ett läge, då folkpartiets andra mandat på grund av mandatminskning för valkretsen var starkt hotat, ansåg sig emellertid arbetsutskottet ej kunna rekommendera en lösning, som skulle innebära att partiet vid valet blott framginge med två listor. Härom var arbetsutskottet ense. Då kvarstod frågan, om den berörde kandidaten skulle placeras som första namn på en landsbygdslista eller som andra namn på huvudlistan. På denna punkt rådde delade meningar. Majoriteten ansåg dock att kandidaten i fråga borde stå först på en frikyrkligt betonad landsbygdslista, vilket även blev arbetsutskottets beslut. Den till lokalavdelningarna utsända skrivelsen, vari de ovan skildrade placeringsbekymren var relaterade, slutade med en förhoppning att enighet om det nya förslaget skulle ernås. Enligt arbetsutskottets mening var nämligen olika intressen väl företrädade och möjligheter var för handen för en någorlunda jämn och stimulerande strid mellan kandidaterna. — Först efter den nu beskrivna ingående beredningen av nomineringsfrågan upptogs ärendet för slutligt avgörande på valkretsförbundets ordinarie årsmöte, vilket hölls i slutet av april.

I huvudsak samma ordning följdes vid 1952 års nominering. Sedan lokalorganisationernas namnförslag inkommit bearbetades sålunda dessa av arbetsutskottet, varefter preliminära kandidatlistor uppgjordes vid ett extra valkrets möte, som ägde rum i mitten av mars och som samlade 136 röstberättigade och cirka 40 andra medlemmar, således ett betydligt lägre deltagande än vid motsvarande möte fyra år tidigare. Kandidatlistorna överarbetades därpå ånyo av arbetsutskottet, som i detta sammanhang införskaffade kandidaternas medgivande att låta sig uppställas på valsedlarna. Frågan behandlades sedan liksom år 1948 vid förbundets ordinarie årsmöte i slutet av april.

Den nu lämnade framställningen kan möjligen leda till missuppfattningen att förbundsstyrelsen eller en särskild kommitté handlagt nomineringsfrågan blott i de ovan berörda valkretsarna. Så har dock icke alls varit fallet, utan denna beredningsform har även förekommit i de valkretsar, inom vilka de preliminära förslagen remitterats till lokalavdelningarna för yttrande eller utsänts till medlemmarna i och för provval. Vad som varit speciellt utmärkande för ordningen i de senast skildrade valkretsarna och vad som legat till grund för den här företagna indelningen har emellertid varit att handläggningen av nomineringsfrågan i dessa fall under mellanskedet i stort sett enbart begränsats till en sådan mindre krets av personer. Som exempel på att en dylik beredningsform även använts i andra valkretsar än de nämnda kan dock redan i förevarande sammanhang omtalas att inom folkpartiets Stockholmsavdelning upptogs ärendet år 1952 av central-

styrelsen, som med ledning av provvalresultatet framlade ett valsedelförslag till det slutliga nomineringsmötet. På liknande sätt uppgjorde förbundsstyrelsen i Västerbottens län på grundval av yttranden från ett 60-tal föreningar ett förslag innefattande fyra olika listtyper. Såsom tidigare framhållits hade vid samma års nominering i Östergötlands län denna uppgift överlåtits på en särskilt utsedd valberedning och i Kristianstads län på en vad man kallade listdelegation. I Västernorrlands län slutligen föreskriver förbundsstadgarna (§ 8) att styrelsen skall uppgöra ett utkast till valsedlar. Härvid får den emellertid enligt paragrafen ej vara så bunden av provvalresultatet att hänsyn icke tages till yrke och bostadsort i förhållande till andra kandidater. Man vågar nog förutsätta att en beredning av nu antytt slag förekommer i praktiskt taget samtliga valkretsar oavsett vilken nomineringsform i övrigt som tillämpats, innan frågan går in i sitt avgörande skede.

Fastställandet av valsedlarna

Regeln inom folkpartiet synes vara den att andrakammarvalsedlarna definitivt antages av ett nomineringsmöte med ombud för valkretsförbundets lokalavdelningar. Endast i något enstaka fall kan man säga att avvikelser från nämnda förfaringssätt skett i samband med 1948 och 1952 års val. Dessa undantagsföreteelser skall närmare behandlas längre fram.

Fastställande av valsedlarna kan — såsom redan framskymtat i den föregående redogörelsen — antingen äga rum på vederbörande valkretsförbunds ordinarie årsmöte eller också på ett extra valkretsmöte, som samman kallats för att behandla nomineringsfrågan. Numera förefaller sistnämnda förfaringssätt vara vanligast. Vid t. ex. 1952 års val försiggick den slutliga nomineringen inom åtminstone femton valkretsförbund på ett extra valkretsmöte, medan mindre än tio förbund avgjorde frågan på sina årsmöten. Till de senare hörde bl. a. Uppsala, Östergötlands, Kronobergs, Värmlands, Kopparbergs, Jämtlands och Västerbottens län. Att fastställandet av valsedlarna skett vid ett extra nomineringsmöte behöver emellertid icke hindra att även det ordinarie årsmötet kan ha handlagt ärendet. Såsom redan tidigare framhållits var i varje fall detta förhållandet i en del valkretsar inför 1952 års val. Den motsatta ordningsföljden innebärande att först ett extra valkretsmöte diskuterat kandidatlistorna, under det att fastställandet överlåtits på årsmötet, är däremot sällsynt. År 1952 tycks man — på sätt ovan berörts — endast ha tillämpat en sådan ordning i Värmlands län.

De slutliga nomineringsmötena äger i allmänhet rum i maj eller under första hälften av juni. Inför 1952 års val förekom blott ett dylikt möte — fränsett de som föranleddes av omvalen i Kristianstads och Jämtlands län — senare än den 15 juni. Detta skedde i Södermanlands län. Frågan upp- togs här först på valkretsförbundets ordinarie årsmöte, vilket emellertid

beslutade att ajournera kandidatnomineringen till ett extra valkretsmöte den 21 juni. Däremot hölls mötena på några håll redan i slutet av april. Så skedde t. ex. inom Stockholms frisinnade medborgarförening samt i Värmlands och Jämtlands län. I de båda senare valkretsarna fastställdes ju valsedlarna, såsom ovan nämnts, på resp. förbunds ordinarie årsmöte.

Enligt normalstadgarna för folkpartiets valkretsförbund (§ 2) äger varje ansluten lokalavdelning eller medlemsgrupp att årligen utse ombud i valkretsförbundet efter grunder, som bestämmas av förbundet. Som exempel anges härvid ett ombud för varje påbörjat tiotal medlemmar. I § 4 av samma stadgar meddelas vidare att rätten att delta i överläggningar och beslut vid valkretsarnas såväl ordinarie som extra förbundsmöten tillkommer dels dessa av lokalavdelningarna valda ombud, dels ledamöterna av valkretsförbundets styrelse och arbetsutskott samt dels slutligen förbundets direktanslutna medlemmar. De nu återgivna bestämmelserna tillämpas i stort sett av de olika valkretsförbunden. Undantag härifrån utgör dock de båda Stockholmsavdelningarna liksom folkpartiavdelningen i Göteborg, inom vilka nomineringarna handlägges vid allmänna medlemsmöten. Till grund för lokalavdelningarnas representation har vanligen lagts det fördelningstal, som anförts som ett exempel i partiets normalstadgar, dvs. ett ombud för varje påbörjat tiotal medlemmar. Som en följd av en betydligt ökad medlemsnumerär har emellertid, på sätt tidigare framhållits, en del valkretsförbund skärpt kraven för avdelningarnas andra och följande ombudsplatser genom att ändra reglerna därhän, att ett ombud utses för varje påbörjat 25-tal medlemmar. En sådan bestämmelse gällde vid tiden för 1952 års nominering i Stockholms och Uppsala län, i de tre Skåneförbunden samt i Kopparbergs, Västerbottens och Norrbottens län. I Kronobergs län valdes samtidigt ett ombud för varje påbörjat tjugotal medlemmar. Några valkretsförbund har dessutom en tilläggsregel, som avser att motverka de större lokalavdelningarnas dominans vid förbundsmötena. Så t. ex. får i Västmanlands län, där ett ombud utses för varje påbörjat tiotal medlemmar, en och samma avdelning sända högst tio ombud. I Norrbottens län har ett motsvarande stadgande utformats på ett något annorlunda sätt. Här äger lokalavdelningarna välja ett ombud för varje påbörjat 25-tal medlemmar upp till fyra ombud per avdelning, och därefter ett ombud för varje påbörjat 50-tal medlemmar. Ett i viss mån liknande system tillämpades år 1952 i Gävleborgs län. Till nomineringsmötet här fick nämligen lokalavdelningarna sända ett ombud för högst 25 medlemmar, två ombud för upp till 50 medlemmar och därefter ett ombud för varje påbörjat 50-tal medlemmar.¹

Utöver de tre ovan nämnda kategorierna mötesdeltagare, nämligen ombud, styrelseledamöter och direktanslutna medlemmar, har inom en del valkretsförbund även alla övriga medlemmar tillåtits närvara vid sam-

¹ Sistnämnda uppgift hämtad ur *Folkpartiets Gävleborgsförbund håller extra förbundsmöte i Gävle torsdagen den 1 maj kl. 11.30.* (Kallelsen återfunnen bland Kungl. Bibliotekets småtryck.)

mankomsterna, dock givetvis utan rösträtt. På en del håll är detta förfaringssätt direkt medgivet i resp. förbundsstadgar. Så är t. ex. fallet i Södermanlands och Kopparbergs län, där stadgarna (inom båda förbunden § 8) föreskriver att övriga medlemmar äger delta i överläggningar men ej i beslut och val. Bestämmelser av motsvarande innebörd finns även intagna i Gotlands och Örebro läns förbundsstadgar (§ 4 i båda). På andra håll har denna möjlighet förelegat utan att den varit särskilt reglerad i stadgarna. Inför 1952 års val deltog sålunda medlemmar utan rösträtt i bl. a. Jönköpings, Kalmar, Blekinge och Värmlands läns nomineringsmöten.

Ovan har endast partiavdelningarnas deltagande i nomineringsmötena berörts. Av den tidigare lämnade redogörelsen har emellertid framgått att även kvinno- och ungdomsorganisationerna och deras medlemmar i åtskilliga valkretsar beretts tillfälle att under olika former medverka vid nominerandet av kandidater. Det är därför naturligt att också i förevarande sammanhang ta upp frågan i vad mån nämnda organisationer ägt rätt att delta vid det slutliga fastställandet av kandidatlistorna. Först och främst måste emellertid då framhållas att medlemmar av kvinno- och ungdomsorganisationerna helt naturligt även samtidigt kan vara medlemmar av partiorganisationen, och i denna senare egenskap vara ombud eller åtminstone vara företrädade vid valkretsmötena. I en del fall är det t. o. m. föreskrivet i resp. valkretsförbunds stadgar att kvinno- och ungdomsorganisationernas medlemmar skall vara anslutna till partiets valkretsförbund. I § 1 av stadgarna för folkpartiet i Örebro län heter det sålunda bl. a. att valkretsförbundet är en sammanslutning av till folkpartiet, folkpartiets kvinnoförbund och folkpartiets ungdomsförbund anslutna lokalavdelningar. Stockholms frisinnade medborgarförening upptar i sina stadgar några bestämmelser, som väl likaledes får anses innebära ett automatiskt medlemskap. I § 2 meddelas nämligen dels att medlem av Stockholms frisinnade ungdomsförening äger rätt att bli medlem i medborgarföreningen utan att erlägga särskild avgift och dels att till föreningen ansluten kvinna även är medlem i Stockholms frisinnade kvinnogrupp. På andra håll gäller utan att detta speciellt omnämnts i stadgarna, att kvinnoorganisationens medlemmar som regel också är medlemmar av partiorganisationen. Vanligen organiseras kvinnogrupperna inom folkpartiavdelningarna, varför det torde höra till undantagen att medlemmarna i kvinnogrupperna står utanför partiorganisationen.

Vad som emellertid i förevarande sammanhang mest intresserar är i vilken omfattning kvinno- och ungdomsorganisationerna äger en egen direkt representationsrätt vid de slutliga nomineringsmötena. På den punkten förefaller det som om helt skilda förfaringssätt skulle ha kommit till användning i de olika valkretsarna. I en del fall har sidoorganisationerna tillerkänts samma representationsrätt, som tillkommit partiavdelningarna, i andra har de ägt att låta sig företrädas av någon enstaka representant

och i ytterligare andra fall har de ej haft någon egen representationsrätt alls. Vid 1952 års nominering var ordningen inom ungefär en tredjedel av valkretsarna den att kvinno- och ungdomsgrupperna hade lov att utse ombud till valkretsmötena enligt samma regler, som gällde för partiavdelningarna. Ett sådant tillvägagångssätt brukades i bl. a. Kronobergs, Blekinge, Kristianstads, Göteborgs och Bohus, Skaraborgs, Västmanlands och Västerbottens län. I den senare valkretsen var emellertid denna lika representationsrätt endast förbehållen kvinnoföreningarna, medan företrädare för ungdomsavdelningarna väl kunde delta i överläggningarna, dock utan rösträtt. I minst två valkretsar — Uppsala och Gävleborgs län — tillämpades år 1952 det systemet att kvinno- och ungdomsorganisationerna tilläts sända vardera en representant till nomineringsmötena, under det att drygt tioalet valkretsförbund icke medgav någon separat representationsrätt för nämnda organisationer. Inom åtskilliga av de senare valkretsarna inbjöds dock dessa organisationers medlemmar att närvara vid nomineringsmötena. För Stockholms och Göteborgs städer slutligen var läget ett annat. Här skedde ju nomineringen vid möten, i vilka alla partimedlemmar kunde delta på lika grunder. Gemensamt för såväl de båda Stockholmsavdelningarna som för Göteborgsavdelningen synes vara att samtliga medlemmar av kvinnoorganisationen även är medlemmar av partiet, varför de alltså i full utsträckning hade möjlighet att delta i nomineringen. Säsom ovan påvisats gäller tydligen samma sak för ungdomsorganisationens medlemmar inom Stockholms frisinnade medborgarförening, medan däremot denna medlemskategori ej är automatiskt ansluten till folkpartiets Stockholmsavdelning och Göteborgsavdelningen och därför ej heller tillåts delta i nomineringsmötena i annat fall än att särskilt medlemskap av partiet förelegat.

Antalet deltagare i de slutliga nomineringsmötena är beroende av tre skilda faktorer. För det första sammanhänger det med valkretsförbundens medlemsnumerär och i någon mån med antalet lokalavdelningar inom dessa. För det andra påverkas givetvis deltagarantalet av vilka representationsregler som gäller, och för det tredje slutligen beror det på i vilken utsträckning lokalavdelningarna verkligen utnyttjar sin representationsrätt. De båda förstnämnda faktorerna är till sina huvuddrag ganska väl kända i fråga om 1952 års nominering inom folkpartiet. Av intresse vore emellertid att få veta något om den tredje faktorn, dvs. i vilken omfattning de utsedda ombuden faktiskt deltagit i valkretsförbundens nomineringssammankomster. På den senare punkten finnes dock endast några få direkta upplysningar, och det går i allmänhet ej heller att ur de lämnade uppgifterna över det totala deltagandet i nomineringsmötena utläsa några säkra besked om den relativa närvarofrekvensen. För att så skulle ha varit möjligt hade man bl. a. behövt äga vetskap om varje enskild lokalavdelnings medlemsnumerär vid tiden för nomineringen. Av skilda uppgifter att döma förefaller det

emellertid som om vanligen flertalet av lokalavdelningarna skulle till fullo ha begagnat sin representationsrätt. Några exempel på det relativa deltagandet i nomineringsmötena kan dessutom anföras. Från Kristianstads län har sålunda meddelats att cirka 70 procent av den samlade medlemsnumerären var företrädd genom ombud vid det slutliga fastställandet av 1948 års valsedlar. I fyrstadsvalkretsen deltog år 1952 uppskattningsvis omkring 90 procent av föreningsombuden, och från Bohuslän har uppgivits att samtliga lokalavdelningar år 1952 var representerade genom ombud. I en del fall har dock deltagandet varit sämre, vilket bl. a. framgår av några siffror berörande nomineringsmötena i Västmanlands län. År 1948 var nämligen enligt vad som uppgivits till författningsutredningen endast 25 av valkretsförbundets 40 lokalavdelningar representerade av sammanlagt 71 ombud. Drygt en tredjedel av avdelningarna saknade således företrädare. Vid 1952 års val i samma valkrets var förhållandet något bättre, vilket åtminstone delvis får sättas i samband med att 1948 års möte var ett särskilt nomineringsmöte, medan det år 1952 gällde årsmötet, som bl. a. präglades av partiets 50-års jubileum. År 1952 deltog nämligen över fyra femtedelar (43 av 52) av förbundets avdelningar med enligt vad som framgår av förbundets årsredogörelse tillsammans 163 ombud. Dessutom var en hel del medlemmar utan rösträtt närvarande. Tilläggas bör kanske att valsedlarna i denna valkrets inför 1952 års val ej fastställdes av nomineringsmötet utan av annan instans, vilket skall klarläggas längre fram.

Vad däremot de totala närvarosiffrorna beträffar så föreligger upplysningar härom gällande 1952 års nomineringsmöten från det övervägande flertalet valkretsar. I fråga om en del av dessa är det dock osäkert i vad mån de givna beskeden blott avser antalet närvarande ombud, eller om de även innefattar övriga, icke röstberättigade medlemmar. Antalet deltagare i de slutliga nomineringsmötena brukar totalt hålla sig mellan 100 och 300. Att närvarosiffrorna ligger utanför den angivna ramen hörde åtminstone år 1952 till sällsyntheterna. Ett högre antal än 300 personer synes sålunda blott ha förekommit i ett enda fall, nämligen i Jönköpings län där sammanlagt 340 personer inräknades. Av dessa var dock drygt 100-talet icke röstberättigade vid mötet. Ett ändå större deltagarantal hade man år 1948 i Västerbottens län, då nomineringsmötet besöktes av cirka 400 medlemmar. Motsvarande möte år 1952 samlade däremot endast 200 personer. Nedgången torde icke alls bero på ett minskat intresse utan sammanhänger säkerligen helt med att representationsreglerna ändrades mellan de båda valen. Nomineringsmöten med mindre än 100 deltagare har likaledes blott förekommit i några enstaka fall. Så var dock förhållandet år 1952 i Gotlands län, då endast 50 personer deltog i nomineringen. Motsvarande siffra för 1948 var 150, trots att den totala medlemsnumerären då var avsevärt lägre. Till skillnad från i Västerbottens län torde nedgången här icke gå att förklara på annat sätt än att intresset för nomineringarna

minskat. Denna omständighet, som också i annat sammanhang uppmärksammas beträffande Gotlands län, får troligen i sin tur sättas i samband med de ändrade betingelserna för folkpartiet i nämnda valkrets. År 1948 gällde det att söka åt partiet erövra ett mandat, om vilket flera kandidater konkurrerade inbördes, år 1952 gällde det blott att försvara mandatet, för vilket den dittillsvarande innehavaren var mer eller mindre självskriven. Även i Norrbottens län har nomineringsmötena räknat tämligen få deltagare. År 1948 deltog sålunda 75 och år 1952 60 personer. Det låga deltagarantalet här sammanhänger åtminstone i viss mån med att Norrbottens valkretsförbund — jämsides med Gävleborgs — av folkpartiets samtliga valkretsförbund har de för lokalavdelningarna mest kvalificerade representationsbestämmelserna, dvs. kräver högst antal medlemmar per ombud.

Av föregående stycke har bl. a. framgått att proportionerna mellan röstberättigade och icke röstberättigade vid 1952 års nomineringsmöte i Jönköpings län var ungefär två till ett. I föreliggande avseende synes emellertid förhållandena ha varit mycket skiftande i de olika valkretsarna. I en del fall förefaller nomineringsmötena så gott som helt ha bestått av ombud, i andra fall har omkring hälften av mötesdeltagarna utgjorts av vid mötena icke röstberättigade medlemmar. Några exempel härpå kan nämnas. Värmlands län kan sägas företräda den första typen. Vid såväl 1948 som 1952 års slutliga nomineringsmöten var antalet icke röstberättigade ganska litet jämfört med det totala deltagarantalet. År 1948 deltog sålunda 154 röstberättigade och cirka 40 övriga medlemmar, medan motsvarande siffror år 1952 var resp. 198 och omkring 30. Betydligt jämnare mellan de olika kategorierna har det varit i Kalmar och Blekinge län. I den förstnämnda valkretsen uppgick det sammanlagda antalet deltagare år 1952 till cirka 150 personer, varav ett 90-tal var ombud. I Blekinge län beräknas år 1948 ha deltagit omkring 170 ombud och ungefär 130 andra medlemmar, under det att motsvarande siffror för 1952 uppskattats till resp. 160 och 100.

I fråga om det totala deltagandet i de slutliga nomineringsmötena kan vidare nämnas att uppgifterna från Stockholms och Göteborgs städer är mycket osäkra på den här punkten. Från såväl Stockholms som Göteborgs folkpartiavdelningar har uppgivits att cirka tio procent av medlemmarna skulle ha varit närvarande vid 1952 års nomineringsmöten. Det motsvarar i absoluta tal resp. cirka 490 och 290 medlemmar. Dessa siffror är dock mycket ungefärliga. Antalet deltagare i Stockholms frisinnade medborgarförenings slutliga nomineringsmöte 1952 har uppskattats till omkring 400, vilket utgjorde 12—13 procent av det totala medlemsantalet.

När det sedan gäller deltagandet av kvinno- och ungdomsorganisationens medlemmar i valkretsförbundens nomineringsmöten, så är det svårt att på grundval av det tillgängliga källmaterialet bilda sig en säker föreställning därom. I vad mån dessa organisationers medlemmar utsetts till ombud för partiavdelningarna och i den egenskapen deltagit undandrar sig

helt bedömande här. Däremot finns vissa upplysningar från en del av de valkretsar, inom vilka nämnda medlemskategorier ägt rätt till särskild representation. De utförligaste beskeden avser 1948 och 1952 års nomineringsmöten i Västmanlands län. Vid ett av 1948 års nomineringsmöten var nio av valkretsens elva kvinnogrupper företrädde av sammanlagt 23 ombud, medan ungdomsorganisationens representation inskränkte sig till fem ombud från två av valkretsens sex grupper. Samtidigt var blott omkring två tredjedelar av de 40 partiavdelningarna representerade. Relativt sett var alltså kvinnogrupperna bättre företrädde än partiavdelningarna, men totalt räknade de senare betydligt fler ombud än kvinno- och ungdomsorganisationerna tillsammans. År 1952 var de tre organisationerna procentuellt sett mer likvärdigt representerade, men skillnaderna i verkligt antal ombud var ändock betydande. Vid sistnämnda års nomineringsmöte företrädde kvinnorna av 31 ombud från 15 av sammanlagt 22 grupper och ungdomarna av åtta ombud från sex av totalt nio grupper. Av valkretsförbundets 52 partiavdelningar var vid samma tillfälle 43 stycken representerade av tillsammans 163 ombud. Från övriga här aktuella valkretsar är de lämnade beskeden mer ungefärliga. Vid 1952 års slutliga nomineringsmöte i Skaraborgs län skall enligt uppgift omkring hälften av kvinnoavdelningarna och omkring 80 procent av ungdomsklubbarna ha varit representerade. I Kronobergs och Kristianstads län, varifrån även vissa upplysningar föreligger, har synbarligen de berörda medlemsgruppernas deltagande varit sämre. Till 1952 års nomineringsmöte i den förra valkretsen infann sig högst ett tiotal ombud från kvinnoavdelningarna och även ungdomsgrupperna utnyttjade föga sin representationsrätt. Vid 1948 års möte i den senare valkretsen var cirka 25 procent av ungdomsmedlemmarna företrädde genom ombud, medan kvinnorna icke alls var representerade vid tillfället. Som jämförelse kan här nämnas att enligt beräkning omkring 70 procent av partimedlemmarna var företrädde vid samma möte.

Om ordningen vid själva nomineringsmötena står nästan inga upplysningar till buds i det material, som valkretsförbunden tillställt författningsutredningen. Såsom i annat sammanhang påpekats synes regeln vanligen vara den att förbundsstyrelsen, dess arbetsutskott eller en särskild nomineringskommitté först förbereder frågan och uppgör ett utkast till valsedlar, vilket sedan förelägges det slutliga nomineringsmötet. Därefter torde en överläggning om kandidatförslagen äga rum, innan valsedlarna definitivt fastställs. I en del fall har överläggningarna uppenbarligen varit snabbt undanstökade, och nomineringsmötet har i tämligen ograverad form antagit de preliminärt uppgjorda kandidatlistorna, i andra fall har förhandlingarna dragit ut på tiden, och de föreslagna listorna har helt ommöblerats. På några håll har man antingen av tidsnöd eller av andra orsaker ej kunnat slutföra kandidatnomineringen i ett sammanhang, utan man har sett sig nödsakad att ordna ett ytterligare möte. Så skedde år 1952 i bl. a.

Stockholm och Göteborg enligt vad som framgår av folkpartiavdelningarnas verksamhetsberättelser. Även i andra valkretsar, såsom t. ex. i Östergötlands län, tillämpar man det systemet att om det första nomineringsmötet ej medhinner hela kandidatnomineringen så utlyses ett nytt möte. På en del andra håll har man däremot i liknande situationer använt sig av ett annat förfaringssätt. I Västernorrlands län är det t. o. m. föreskrivet i förbundsstadgarna (§ 8) att det allmänna nomineringsmötet kan ge förbundsstyrelsen preciserat uppdrag att vidta vissa justeringar, som av någon anledning icke kunnat göras då mötet var samlat. Från Västerbottens län har meddelats att nomineringsmötet skall fastställa listornas utseende vad beträffar de främsta namnen — de valbara platserna — men om mötet av tidsnöd eller andra skäl ej antager hela listorna så överlåtes kompletteringarna till förbundsstyrelsen. Vid 1952 års val tillämpades ett sådant tillvägagångssätt i Jönköpings och Värmlands län. I båda valkretsarna anförtrodde nomineringsmötena det slutliga utformandet av valsedlarna åt förbundsstyrelsen förstärkt med särskilt utsedda ombud.¹

Inför 1952 års val inträffade det i tre valkretsar att de slutliga nomineringsmötenas beslut till följd av missnöjesyttringar delvis blev upprivna. Detta hände i Kalmar, Hallands och Gävleborgs län. I Kalmar län var, på sätt framgår av såväl valkretsförbundets tryckta verksamhetsberättelse som ombudsmannens särskilda redogörelse för 1952 års arbete, utgångsläget det att ett extra valkretsmöte, som avhölls i början av juni, hade beslutat att vid valet framgå med två listor. Härefter inkom emellertid till förbundsstyrelsen en skrivelse från representanter för näringslivet, vilka påyrkade ytterligare en lista. Med anledning av denna framställning sammanträdde styrelsen i mitten av juli, varvid bestämdes att ännu ett nomineringsmöte skulle sammankallas. Sistnämnda möte, som ägde rum i början av augusti och som endast samlade 43 ombud mot ett 90-tal vid det föregående mötet, fattade beslut om att uppställa en tredje lista — en företagarlista.

Läget var enligt vad förbundssekreterarens otryckta årsberättelse utvisar något liknande i Gävleborgs län. Vid ett extra möte med valkretsförbundet hade i detta fall antalet valsedeltyper fastställts till tre, men på en framställning av företrädare för frikyrkofolket i länet utökades detta antal sedermera till fyra. Denna gång fattades dock beslutet icke av ett nytt nomineringsmöte utan av förbundsrådet, som bl. a. består av kretsstyrelsernas ordförande, vice ordförande och kassörer. I Hallands län slutligen antog 1952 års nomineringsmöte på förslag av en särskild nomineringskommitté två olika valsedeltyper, den ena med en läroverksadjunkt och den andra med en folkskollärare som första namn. Valkretsförbundets ombudsman har till författningsutredningen meddelat att han allt efter

¹ Uppgiften beträffande Värmlands län hämtad ur *Värmlands Valkretsförbund av Folkpartiet 1952*, Karlstad 1953, s. 4.

som valdagen närmade sig märkte att en stark opposition började göra sig gällande mot att två lärarrepresentanter hade uppsatts som första namn på de båda listtyperna. Ett nytt nomineringsmöte syntes därför vara ofrånkomligt och ett sådant sammankallades även. Vid detta nya möte uppgjordes och fastställdes ytterligare en valsedeltyp.

I inledningen till föreliggande avsnitt om fastställandet av valsedlarna har framhållits att det blott i undantagsfall vid 1948 och 1952 års val har förekommit att det slutliga avgörandet icke ålegat antingen ett allmänt medlemsmöte eller ett valkretsmöte med ombud för lokalavdelningarna. Till undantagen har emellertid då ej räknats de ovan berörda fall, när ett nomineringsmöte uppdragit åt exempelvis förbundsstyrelsen att fullfölja utarbetandet av de redan av mötet i princip antagna kandidatlistorna, utan endast sådana fall, där avgörandet otvivelaktigt tillkommit en annan instans. Vid de båda här undersökta valen har en dylik ordning egentligen blott använts vid två skilda tillfällen, nämligen i samband med 1948 års nominering i Västernorrlands län och 1952 års i Västmanlands län. Vad först 1948 års val i Västernorrlands län beträffar så skilde sig förfarings sättet dock ej från huvudregeln inom folkpartiet på annat vis än att valsedlarna icke upprättades gemensamt för hela valkretsen utan provinsvis. Valkretsen var nämligen då uppdelad på tre vad man kallade provinser — en för norra Ångermanland, en för södra och västra Ångermanland samt en för Medelpad — vilka var för sig vid nomineringsmöten med ombud för lokalavdelningarna fastställde sina kandidatlistor. Vid 1952 års val i samma valkrets tillämpades däremot den för partiet normala ordningen på denna punkt. Det vid sistnämnda val i Västmanlands län praktiserade tillvägagångssättet avvek däremot, såsom framgår av en särskild berättelse över förbundets valarbete, från övriga valkretsförbunds genom att något ombudsmöte här ej hade att taga slutlig ställning i nomineringsfrågan. Visserligen behandlades saken vid valkretsförbundets årsmöte i slutet av mars, men den fortsatta beredningen liksom fastställandet av valsedlarna handhades helt av förbundets förtroenderåd. Detta förtroenderåd skall enligt § 4 i förbundets stadgar bestå av förbundsstyrelsen, ordförandena, vice ordförandena och sekreterarna inom distriktsstyrelserna (styrelserna inom landstingsvalkretsarna), två representanter för vardera kvinno- och ungdomsdistriktens styrelser, landstingsgruppen och inom länet boende riksdagsmän tillhörande folkpartiet samt därutöver högst tjugo av förbundsmötet valda personer. Även i detta fall var det alltså en tämligen stor församling, som hade att fatta de definitiva besluten om valsedlarna.

I de båda föregående kapitlen om kandidatnomineringen inom högern och bondeförbundet har motsvarande avsnitt om fastställandet av valsedlarna avslutats med en undersökning av i vad mån de slutliga nominerings-

instanserna vid sitt ställningstagande verkligen *respekterat* de eventuella *provvalens eller omröstningarnas utslag*. För folkpartiets del är det av olika skäl icke möjligt att verkställa en liknande undersökning. Den av bl. a. bondeförbundet brukade nomineringsformen med omröstningar inom lokalavdelningarna över de förberedande kandidatförslagen synes icke alls ha tillämpats inom folkpartiet. Den nomineringsmetod, som mest påminner om bondeförbundets, är den som år 1952 tillämpades av folkpartiet i Västerbottens län. Vid redogörelsen för lokalföreningarnas förslag i denna valkrets gjordes ju även vissa jämförelser med de slutliga valsedlarna, varför det ej ansetts behövt att ånyo här beröra frågan. Däremot har såsom tidigare påvisats provval förekommit, dock endast i ett relativt fåtal valkretsar vid varje andrakammarval. Vad som emellertid omöjliggör en här antydd jämförelse mellan å ena sidan provvalresultaten och å andra sidan de definitiva valsedlarna är att knappast några provvalprotokoll finns bevarade. I fråga om de nio provval, som i samband med 1948 och 1952 års nomineringar anordnats av folkpartiets valkretsförbund, har det sålunda blott gått att frambringa röstresultaten från två, nämligen 1948 års provval i Älvsborgs läns södra valkrets och 1952 års provval i Skaraborgs län. Även om det följaktligen ej går att anställa någon mer allmängiltig jämförelse, kan det kanske ändå vara av ett visst intresse att något belysa utfallet i de båda nämnda valkretsarna.

Beträffande båda nomineringarna kan man då först konstatera att de slutliga nomineringsmötena i stora drag respekterat de meningar, som medlemmarna givit uttryck åt vid provvalen. Detta gäller i synnerhet om de främsta namnen, vilka på några undantag när hämtats från resultatlistornas topp. I en del fall har dock anmärkningsvärda omkastningar vidtagits, vilka oftast synes ha gjorts i avsikt att tillgodose vissa yrkesgrupper eller andra intressen. Så skedde t. ex. år 1948 i Älvsborgs läns södra, då man på första plats på en av de tre beslutade listtyperna uppförde en verkstadsägare, vilken vid provvalet kommit på tolfte plats. Som andra namn i ordningen på samma lista, som var företagarebetonad, uppsattes en disponent, vilkens röstpoäng vid provvalet ej räckte till en placering bland de 42 främsta kandidaterna. Av provvalprotokollet framgår ej om sistnämnde kandidat över huvud taget var upptagen på någon provvalsedel. Ett liknande fall finns från 1952 års nominering i Skaraborgs län. Här fastställdes fem olika valsedelstyper, vilka samtliga hade provvalets segrare som första namn. I andra rummet hade emellertid listorna skilda kandidater, nämligen vad gäller fyra av dem resp. tvåan, trean, femman och sexan i provvalets slutprotokoll. På den femte listans andra plats uppsattes däremot en kandidat, vilken ej finns upptagen i provvalprotokollet. Troligen var denne kandidat, vilken för övrigt vid andrakammarvalet erövrade partiets andra mandat, icke alls under omröstning vid prov-

valet, utan hans namn aktualiserades först i ett senare sammanhang. Även i sistnämnda fall rörde det sig om en företagarerepresentant.

Vad angår placeringarna längre ned på valsedlarna har omkastningar av provvalutslagen oftare förekommit. Dels har ordningsföljden mellan två eller flera vid provvalen placerade kandidater ändrats på de slutliga valsedlarna, och dels har det inträffat att personer, vilka icke förefaller ha varit underkastade provval, satts upp framför kandidater, som uppnått ett ganska betydande rösttal vid provvalen. Några exempel kan måhända åskådliggöra det sagda. I Älvsborgs läns södra placerades på en valsedels tredje plats den kandidat, som vid provvalet kommit sjua, medan fjärde platsen tillföll provvalets sexa. I femte rummet på samma listtyp uppsattes en kvinnlig kandidat, vilken vid provvalet hamnat på sjuttonde plats, under det att man i sjätte rummet uppförde nionde man i provvalet. På en annan av valsedlarna erhöll en kvinnlig kandidat tredje platsen, trots att hon vid provvalet fick se 25 medtävlare framför sig, däribland såväl fjärde som sjätte man på samma lista. Över huvud taget fick vid denna nominering de kvinnliga kandidaterna i förhållande till sina provvalplaceringar förmånliga platser på de slutliga valsedlarna. En del liknande exempel skulle kunna anföras från 1952 års nominering i Skaraborgs län. Här förekom dessutom en del fall av den andra skisserade typen, dvs. att kandidater, vilka ej synes ha varit omnämnda i provvalet, uppförts på listornas mellersta platser. På tre av valsedeltyperna uppsattes sålunda i fjärde eller femte rummet dylika kandidater, som ej har kunnat återfinnas i provvalprotokollet.

1952 års valsedlar

På motsvarande sätt som i de båda föregående kapitlen skall även detta kapitel om nomineringsförfarandet inom folkpartiet avslutas med några sammanfattande uppgifter rörande 1952 års valsedlar. Liksom tidigare hänvisas för en ytterligare undersökning av valsedlarnas sammansättning till kapitel 7.

Vad valsedlarna beträffar har i *tabell 15* angivits dels hur många officiella listtyper folkpartiet uppställde i varje valkrets vid 1952 års val, samt dels det sammanlagda antalet kandidater på dessa valsedlar och hur många av kandidaterna som var kvinnor. Slutligen redovisas också ett försök till karakterisering av listorna med hänsyn till deras yrkes- och geografiska sammansättning. För de beteckningar, som härvid kommit till användning, har en redogörelse lämnats i kapitel 2 å s. 79.

I likhet med de övriga borgerliga partierna har även folkpartiet i allmänhet framgått med mer än en valsedeltyp i varje valkrets. Vid 1952 års val var detta sålunda fallet i samtliga valkretsar utom Gotlands och Blekinge län, inom vilka alltså blott en listtyp förekom. Vad angår Gotlands län var sistnämnda förhållande framför allt beroende av att man till följd av kar-

tellbestämmelsernas slopande ansåg sig nödsakad att samverka med högerpartiet under gemensam partibeteckning, och att man då icke lämpligen kunde uppställa mer än en lista. I genomsnitt uppgick antalet valsedeltyper per valkrets till omkring tre, och detta antal var även det som användes av flest valkretsförbund. I icke mindre än tio valkretsar framgick nämligen partiet år 1952 med tre olika valsedeltyper, under det att två skilda listor förekom i åtta valkretsar. Mer än tre valsedeltyper upprättades i sammanlagt åtta valkretsar, därav fem kretsar med fyra listtyper och två kretsar med fem. De senare var, såsom i annat sammanhang framhållits, Skaraborgs och Västernorrlands län. Slutligen återstår Göteborgs och Bohus län, där folkpartiet uppställde tio skilda valsedeltyper, av vilka fem var lokala fiskarelistor med var sitt spridningsområde.

I de föregående kapitlen rörande högern och bondeförbundet har orsaken till att de borgerliga partierna till skillnad från socialdemokraterna brukar framgå med flera olika listtyper i varje valkrets något diskuterats. Skälen härtill har i nämnda sammanhang väsentligen angetts vara två, nämligen dels att man önskar tillgodose och appellera till skilda slag av väljargrupper, och dels att man av olika anledningar vill åstadkomma en listkonkurrens och tävlan mellan de främsta kandidaterna. Detta resonemang torde väl även äga sin giltighet, när det gäller folkpartiet. Vad då till en början den första punkten beträffar, dvs. i vad mån man uppställt valsedlar, som varit speciellt inriktade på vissa yrkes- eller andra intressen, så kan en del slutsatser dras av de i sista kolumnen av tabell 15 lämnade uppgifterna. Härav framgår sålunda att av 1952 års sammanlagt 88 olika folkpartival-sedlar kan endast 28 betraktas som helt allmänna, vilket vill säga att de vände sig varken till en viss del av en valkrets eller till särskilda närings- och yrkesgrupper, medan följaktligen återstående 60 på något sätt hade en sådan särkaraktär. Ytterligare tio listor har visserligen i tabellen be-tecknats som allmänna, men det har ju samtidigt anmärkts att de hade en viss regional anstrykning. De rent yrkesinriktade listorna var trots detta icke särskilt vanliga 1952. Det förekom sålunda blott fem tjänstemanna-listor och sju företagarelistor samt dessutom, som redan påpekats, fem lokala fiskarelistor i Bohuslän. En betydligt större frekvens uppvisade där- emot den typ av listor, som vänder sig till resp. tätorterna och landsbygden. Detta slags valsedeltyper fanns till ett antal av 32, varav sjuutton tätorts-listor och femton landsbygdslistor. Av vardera gruppen hade tre en viss lokal prägel. Utöver de nu nämnda valsedeltyperna upprättades i Malmöhus län en vad som här kallats kvinnolista, vilken benämning emellertid icke får tolkas så att samtliga därå uppförda kandidater utgjordes av kvinnor. Så var icke riktigt fallet, men man kan säga att kvinnorna dominerade listan. Av valsedelns tio kandidater var nämligen sex kvinnliga, däribland de tre främsta namnen. Slutligen kan rörande karakteriseringen av 1952

Tabell 15. Antal officiella valseldtyper och kandidater inom folkpartiet vid 1952 års val

Valkrets	Antal valseldtyper	Sammanlagt antal kandidater	Antal kvinnliga kandidater	Listornas karaktär
Stockholms stad.....	12	35	9	2A
Stockholms län.....	3	41	6	A, 2Tä
Uppsala län.....	3	20	6	2A, Tä
Södermanlands län.....	2	18	5	Tä, L
Östergötlands län.....	2	24	4	Tj-Fö, L
Jönköpings län.....	4	37	5	2Tä, 2L
Kronobergs län.....	3	19	3	A, Fö, Tä
Kalmar län.....	3	27	4	2A-R, Fö
Gotlands län.....	1	18	2	A
Blekinge län.....	1	14	2	A
Kristianstads län.....	2	34	7	2A
Fyrstadskretsen.....	2	38	9	2A ²
Malmöhus län.....	4	40	10	Tj, Tj-Fö, L, Kv
Hallands län.....	3	27	4	2A, Fö
Göteborgs stad.....	2	22	7	2A
Göteborgs o. Bohus län.....	10	134	12	2A-R, Fö, 5Fi-R, Tä-R, L
Älvsborgs läns norra.....	2	32	3	Tä, L
Älvsborgs läns södra.....	2	13	2	2A
Skaraborgs län.....	5	31	4	A-R, 2Tä ³ , Tä-R, L
Värmlands län.....	4	33	7	A, Tj, Fö, L
Örebro län.....	3	31	6	A, Tä, L
Västmanlands län.....	3	25	5	A, 2Tä
Kopparbergs län.....	3	25	4	3A ⁴
Gävleborgs län.....	4	32	4	A, Tj-Fö, Fö-Tj
Västernorrlands län.....	5	67	15	3A-R, Tä-R, L-,R
Jämtlands län.....	5 ³	20	2	2A, Fö
Västerbottens län.....	4	28	5	2A-R, 2L-R
Norrbottnens län.....	3	24	5	A, Tä, L
Hela riket	88	909	157	38A ⁶ , 5Tj ⁷ , 7Fö ⁸ , 5Fi-R, 17 Tä ⁹ , 15L ⁹ , 1Kv

¹ En för folkpartiets Stockholmsavdelning och en för frisinnade medborgarföreningen.

² En vände sig särskilt till »kristna» väljare.

³ Därav en med starka arbetareinslag.

⁴ Därav en ungdomslista.

⁵ Vid septembervalet; vid decembervalet 4.

⁶ Därav 10 med regional anstrykning.

⁷ Därav 3 med starkt inslag av företagarerepresentanter.

⁸ Därav 1 med starkt inslag av tjänstemannarepresentanter.

⁹ Därav 3 med regional anstrykning.

års valseklar framhållas att 21 av de sammanlagt 88 listorna hade en viss lokal anstrykning.

Vad därefter angår frågan om listkonkurrensen kan fastslås att en sådan år 1952 icke var lika vanlig inom folkpartiet som inom de båda övriga borgerliga partierna. Orsaken härtill torde vara att folkpartiet hade betydligt fler riksdagsmän under omval och att dessa inom alla partier ofta brukar vara befriade från sådan konkurrens. Så var dock, när det gäller folkpartiet, icke helt fallet i samtliga valkretsar. Av de sammanlagt 45 andra-

kammarledamöter, som var upptagna på 1952 års valsedlar, kan man säga att 35 i egentlig mening saknade medtävlare om partiets mandat, medan återstående tio hade direkta konkurrenter bland icke riksdagsmän. Det förekom dock blott i sju valkretsar — fränsett de två, där partiet endast framgick med en enda lista — att samma riksdagsmän placerades i toppen på alla de uppställda valsedeltyperna. Detta var vad första namnet beträffar, fallet i Stockholms och Göteborgs städer samt i Älvsborgs läns södra, Skaraborgs och Västmanlands län, samt vidare — i fråga om de två främsta namnen — i Kristianstads län och Bohuslän. Det var alltså endast en femtedel eller nio av de 45 under omval stående riksdagsmännen, som vid nomineringarna erhöll så framträdande placeringar. Avslutningsvis kan dessutom omtalas att av de berörda 45 riksdagsmännen återvaldes 42, under det att två föll igenom på grund av listkonkurrens och en till följd av mandatminskning för partiet.

Såsom angivits i rubriken till tabell 15 har där endast de officiella valsedeltyperna medtagits, dvs. de som fastställts av valkretsförbundens ordinarie nomineringsinstanser. Härutöver kan man emellertid även tänka sig att grupper inom partiet framgått med vad som här betecknats som särlistor, vilka alltså icke varit godkända av valkretsförbunden. Sådana särlistor har också tillkommit i vissa fall vid såväl 1948 som 1952 års val, vid några tillfällen t. o. m. med stor framgång. Så t. ex. upprättades en särlista vid båda de nämnda valen i Stockholms län. År 1948 låg närmast ungdomsorganisationen bakom denna, medan framträdande representanter för kvinnoorganisationen var bland initiativtagarna till 1952 års lista. Resultatet blev båda gångerna att de officiella valsedeltyperna samlade ett rösttal, som berättigade till tre mandat, under det att ett mandat tillföll särlistan. Även vid 1948 års val i Värmlands län lyckades en särlista samla ett betydande rösttal, vilket t. o. m. översteg rösttalet för var och en av de fyra officiella valsedeltyperna. Trots att någon tillåtelse ej hade lämnats för upprättandet av denna särlista, var ledande män inom valkretsförbundet engagerade för densamma.

Förutom de nu nämnda exemplen på förekomsten av särlistor har sådana även framförts i en del andra fall vid de här undersökta valen. Bland annat uppställdes dylika vid 1948 års val i Skaraborgs län och vid 1952 års val i Kristianstads län. I den senare valkretsen var det först i samband med omvalet i december, som vissa väljargrupper främst i den nordvästra länsdelen framträdde med en egen lista, vilken uppskattningsvis användes av cirka tolv procent av partiets valmanskår. Några ytterligare upplysningar om de ovan angivna exemplen på särlistor har ej erhållits, liksom det ej finnes några besked om att fler sådana fall skulle ha förekommit i samband med de nu aktuella valen.

I tabell 15 över antalet valsedelstyper år 1952 har även medtagits uppgifter om antalet kandidater på valsedlarna samt hur många av kandidaterna, som utgjordes av kvinnor. Härav framgår att 1952 års officiella folkpartisedlar räknade sammanlagt 909 olika kandidater, av vilka 157 var kvinnor. Vid en granskning av kandidaternas fördelning på de skilda valkretsarna lägger man först märke till det ovanligt stora antalet namn i Göteborgs och Bohus län — 134 stycken, av vilka 64 endast förekom på de speciella fiskarelistorna. Om man emellertid bortser från denna valkrets, som i föreliggande avseende helt avviker från de övriga, och beräknar medeltalet kandidater per valkrets, så finner man att i genomsnitt omkring 29 kandidater framfördes. Genomsnittligt sett var vidare något över en sjättedel av kandidaterna kvinnor. Även fränsett Bohuslän växlade antalet officiella kandidater mycket från valkrets till valkrets. Det ojämförligt högsta antalet — 67 stycken — förekom i Västernorrlands län och därefter följde Stockholms, Jönköpings och Malmöhus län samt fyrstadskretsen med ungefär 40 kandidater vardera. Det lägsta antalet noterades i Älvsborgs läns södra och Blekinge län, vilka hade resp. tretton och fjorton kandidater. Tjugo kandidater eller därunder hade dessutom fem valkretsar, vilka samtliga befolkningsmässigt tillhör de mindre. Dessa var Uppsala, Södermanlands, Kronobergs, Gotlands och Jämtlands län. Det mycket höga kandidatantalet i Bohuslän och i Västernorrlands län kan bortsett från att många listtyper framfördes delvis även förklaras av att man använde sig av spaltade valsedlar i nämnda båda valkretsar. Spaltade sedlar förekom år 1952 dessutom i Gotlands, Blekinge och Kristianstads län, fyrstadskretsen, Hallands län samt Älvsborgs läns norra.

KAPITEL 5

Socialdemokraterna

Partiets lokala organisation i huvuddrag¹

Enligt § 1 i *stadgar för Sveriges socialdemokratiska arbetareparti* är partiet uppbyggt på följande sätt.

Föreningar och enskilda personer på en plats skall vara sammanslutna i en *arbetarekommun*, dessa i sin tur sammansluter sig i *distrikt*, och distriktet bildar partiet. Partiets ledning utgöres av partistyrelsen, vilken väljes av den vart fjärde år återkommande partikongressen.

Arbetarekommunerna är partiets lokala organisationer och skall omfatta samtliga på en plats varande föreningar och enskilda personer, som vill tillhöra partiet. På plats, där endast en sådan förening finns, skall denna betraktas som en arbetarekommun (§ 2). *Partidistriktet* är centralorganisationer för alla inom ett visst område befintliga arbetarekommuner och har till uppgift att förmedla förbindelsen mellan arbetarekommunerna och partistyrelsen, bedriva agitations- och upplysningsarbete samt att ordna och leda partiets deltagande i olika politiska val. Ingen arbetarekommun kan tillhöra partiet på annat sätt än genom vederbörande partidistrikt (§ 3). I sistnämnda paragraf stadgas även att Stockholms och Göteborgs arbetarekommuner var för sig skall bilda ett partidistrikt.

Inom socialdemokratiska partiet har upprättats särskilda *grundstadgar för partidistriktet*. Enligt dessa stadgars § 1 skall ett partidistrikts område utgöras av en eller flera valkretsar för val till riksdagens andra kammare. Förändring av ett distriktsområde kan efter förslag av partidistriktet eller flertalet av arbetarekommunerna i en andrakammarvalkrets beslutas av partistyrelsen. — För närvarande är partidistriktet 27 till antalet. Distriktsindelningen sammanfaller mycket nära med rikets uppdelning på andrakammarvalkretsar. Skåne utgör dock ett enda distrikt, vilket alltså omfattar tre skilda valkretsar, medan Västernorrlands län är uppdelat på två partidistrikter, Medelpads och Ångermanlands. En förteckning över partidistriktet med uppgifter om medlemsantal och antal arbetarekommuner den 1/1 1952 är intagen i *tabell 16* nedan.

Såsom redan framhållits skall varje arbetarekommun inom ett distriktsområde tillhöra partiet genom partidistriktet. I grundstadgarna (§ 2) bestämmes dessutom att inom en och samma borgerliga kommun ej får utan

¹ Avsnittet bygger främst på *Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti. Program och stadgar*, Sthlm 1954.

Tabell 16. Socialdemokraterna. Antal medlemmar och arbetarkommuner den 1/1 1952¹

Partidistrikt	Antal medlemmar	Antal arbetarekommuner
Stockholms stad.....	100 310	1
Stockholms län.....	29 963	110
Uppsala län.....	18 381	74
Södermanland.....	39 273	102
Östergötland.....	52 750	159
Jönköpings län.....	16 677	96
Kronoberg.....	10 567	90
Kalmar län.....	21 164	124
Gotland.....	5 517	58
Blekinge.....	16 330	62
Skåne.....	139 972	334
Halland.....	16 258	73
Göteborgs stad.....	46 022	1
Bohuslän.....	11 170	89
Älvsborgs norra.....	19 608	69
Älvsborgs södra.....	15 814	83
Skaraborg.....	10 890	107
Värmland.....	18 060	134
Örebro län.....	28 231	127
Västmanland.....	16 420	72
Dalarna.....	21 074	115
Gävleborgs län.....	21 058	105
Medelpad.....	10 373	43
Ångermanland.....	16 114	112
Jämtland.....	9 142	104
Västerbotten.....	16 351	224
Norrbottnen.....	11 695	189
Sjöfolkets Riksförbund.....	290	—
Summa	739 474	2 857

¹ Uppgifterna hämtade från *Socialdemokratiska Partistyrelsen. Berättelse för år 1951, Sthlm 1952, s. 29.*

distriktsstyrelsens medgivande bildas mer än en arbetarekommun. Om särskilda förhållanden föreligger, kan sådant medgivande lämnas, dock först efter samråd med inom ifrågavarande område redan förut befintlig arbetarekommun.

De olika instanserna inom partidistriktet är distriktskongressen, distriktsstyrelsen och verkställande utskottet. *Distriktskongressen* utövar högsta myndigheten i alla distriktets angelägenheter (§ 4). Kongressen skall sammanträda årligen på tid och plats, som bestämts av föregående års kongress. Dessutom kan för vissa fall extra distriktskongress hållas. Distriktskongressen är en församling av ombud, vilka utses inom arbetarekommunerna inom distriktet enligt grunder, som senaste kongress beslutat eller — om så ej skett — bestämmas av distriktsstyrelsen. Rätt att delta i val av ombud äger alla partimedlemmar, som tillhör distriktet. Utöver de av arbetarekommunerna utsedda ombuden har även distriktsstyrelsens medlemmar rösträtt vid kongressen. Vidare äger partiets landstingsmän rätt att låta sig representeras av ett ombud för varje landstingsområde, således i all-

mänhet av ett ombud. Med yttrande- och förslagsrätt kan därjämte ett ombud för partistyrelsen samt distriktets partiorgans redaktör delta i förhandlingarna. Vid omröstning har varje kongressombud en röst.

Distriktsstyrelsen skall enligt § 5 i grundstadgarna bestå av minst sju utav distriktkongressen valda ledamöter. Av dessa skall minst tre vara bosatta på den plats eller i dess omedelbara närhet, där distriktsstyrelsen har sitt säte. Dessa senare utgör *verkställande utskottet*. Distriktsstyrelsen handhar distriktets angelägenheter i enlighet med stadgarna och kongressens beslut. Den är mellan kongresserna distriktets beslutande myndighet i de frågor, där kongressen ej fattat beslut. Verkställande utskottet handhar i överensstämmelse med distriktsstyrelsens beslut agitations- och administrativa angelägenheter samt skall dessutom bistå arbetarekommunerna med råd.

Enligt grundstadgarna för partidistrikt bör distrikten uppdelas i *kretsar*, vilkas områden bestämmas under hänsynstagande till verksamhetens drivande på lämpligaste sätt (§ 8). Dessa kretsar torde vanligtvis avpassas så att de överensstämmer med valkretsarna för landstingsmannaval. Sådan kretsorganisation saknas på något håll, exempelvis i Västmanlands län.

Distrikten har rätt att vid sina kongresser anta tilläggsstadgar; dock får sådana tilläggsstadgar ej stå i strid med eller upphäva innehållet i grundstadgarna. Dessa senare kan i sin tur endast ändras eller upphävas av partikongressen (§ 9).

Socialdemokratiska arbetarepartiet har dessutom särskilda *grundstadgar för arbetarekommuner*. Någon redogörelse för innehållet i nämnda stadgar skall emellertid icke lämnas här, då de torde vara utan betydelse för den följande framställningen.

Partiets allmänna regler om kandidatnominering

Socialdemokraterna har allt sedan det proportionella valsystemet införande i Sverige haft vissa bestämmelser för hur kandidatnomineringarna bör tillgå. Ursprungligen var dessa bestämmelser intagna i partiets stadgar¹, men har sedermera utbrutits ur dessa och intagits i särskilda *grundregler för valarbetet*, de senaste utan någon som helst debatt antagna av 1940 års partikongress.²

I de nuvarande grundreglerna för valarbetet³ fastställs i stora drag hur kandidatnomineringarna skall tillgå vid respektive landstingsmänna- (§ 3), första kammare- (§ 4) och andra kammareval (§ 5). I fråga om nomineringarna vid rent kommunala val hänvisas däremot till särskilt fastställda

¹ I denna punkt antagna av 1911 års partikongress. Se *Förhandlingarna vid Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis åltonde ordinarie kongress i Stockholm den 9—16 april 1911*, s. 162—163.

² *Protokoll. Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis 16:e kongress i Stockholm. 2—6 juni 1940*, s. 234—236.

³ Intagna i partiets *Program och stadgar*.

regler. I nu förevarande sammanhang skall i huvudsak endast de bestämmelser i grundreglerna som gäller *andrakammarvalen* beröras. För dessa sistnämnda val är nomineringsordningen följande.

Först skall förslag till kandidater inom viss av distriktsstyrelsen fastställd tid insändas till styrelsen, varefter denna sammanträder och avger yttrande i anledning av de inkomna förslagen. Sedan skall en konferens bestående av ombud för valkretsens arbetarekommuner, kretsstyrelserna och distriktsstyrelsen sammankallas och uppgöra kandidatlista. Konferensen kan besluta, huruvida den uppgjorda listan omedelbart skall fastställas eller om den skall underkastas omröstning bland de partimedlemmar inom valkretsen, vilka fyllt arton år och tillhört partiet minst sex månader. Skulle emellertid minst en fjärdedel av de vid valkonferensen närvarande, röstberättigade ombuden kräva, att omröstning verkställles, skall listan under alla förhållanden underkastas sådan omröstning. Omröstning skall företagas på sätt kongressen närmare beslutar.

Enligt grundreglerna kan upprättandet av kandidatlista även ske på distriktets årskongress, för så vitt redan i kallelsen till densamma angivits, att nomineringsfrågan härvid skall tagas upp till behandling. Rörande representationsrätten vid såväl särskild valkonferens som ordinarie distriktkongress gäller de regler, som i distriktets stadgar fastställts för val av ombud till årskongress.

I grundreglerna för valarbetet gives dessutom några allmänna stadganden beträffande kandidaterna. Vid alla val skall sålunda iakttagas att som socialdemokratiska kandidater endast får uppsättas personer, som tillhör partiet. Vid stadsfullmäktige- och landstingsmannaval samt vid politiska val (med vilka man tydligen avser riksdagsval) skall vidare iakttagas, att kandidat varit partimedlem i minst ett år (§ 7). Vid riksdagsvalen skall distriktsstyrelsen i god tid meddela partistyrelsen namn och andra erforderliga uppgifter om de uppställda kandidaterna (§ 8).

Slutligen kan framhållas att enligt § 10 äger partidistriktet att närmare fastställa regler för valarbetet; dessa bestämmelser får dock ej stå i strid med partiets grundregler. Här förtjänar emellertid observeras att distriktet synes vara något mindre bundna av grundbestämmelserna, när det gäller utformandet av tillägsregler för kandidatnomineringen än i fråga om organisatoriska bestämmelser. Såsom tidigare framhållits får nämligen distriktets tilläggsstadgar varken *stå i strid med* eller *upphäva innehållet* i partiets grundstadgar, medan — på sätt närmast påpekats — endast förstnämnda förbehåll gjorts vad beträffar distriktets regler för valarbetet.

Med termen omröstning, som användes i de socialdemokratiska grundreglerna för valarbetet, åsyftas samma röstningsförfarande, för vilket termen provval begagnats i de föregående kapitlen. Sistnämnda ord kommer därför att i fortsättningen brukas om de socialdemokratiska partidistriktets om-

röstningar. Fram till och med 1940 var sådana provval obligatoriska i samband med kandidatnomineringarna inför andrakammarvalen. Den direkta orsaken till att man vid det årets partikongress antog nya regler utan denna bindande bestämmelse om provval framgår ej av kongressprotokollen, men uppenbarligen hade den åsikten växt fram inom partiet att det var en allt för omständlig och onödig anordning att låta listan obligatoriskt underkastas provval även i de fall, då valkonferensen var nära nog enig om valsedelns utseende och sammansättning. För de fall, att enighet ej skulle vara för handen, tillförsäkrades alltså minoriteten såsom ersättning för de obligatoriska provvalen i stället en rätt att påkalla dylika. Att frågan om grundreglerna för valarbetet över huvud taget upptogs till behandling vid 1940 års partikongress sammanhänge bl. a. med att Södermanlands partidistrikt i en motion till 1936 års partikongress hade föreslagit, att kongressen skulle besluta om enhetliga regler för provval, vilka skulle tillämpas vid distriktens nominering av kandidater till landstingsmänna- och riksdagsmannaval.¹ I anledning av denna motion beslöt 1936 års kongress, att frågan om upprättandet av enhetliga regler för kandidatnomineringarna skulle hänskjutas till partistyrelsen för närmare utredning. Det var således detta utredningsuppdrag, som utmynnade i det av 1940 års kongress antagna förslaget till grundregler för valarbetet.

Det är dock rätt märkligt att konstatera, att 1936 års motionär icke alls hade ifrågasatt, att bestämmelsen om obligatoriska provval skulle borttagas ur grundreglerna. Vad man i stället hade åsyftat var att få fastställt ett enhetligt sammanräkningssystem, som skulle användas vid provvalen. I motionen påpekades nämligen, att på grund av att några närmare bestämmelser ej fanns angivna så hade följden blivit, att skilda metoder hade tillämpats. På en del håll hade man nöjt sig med system, enligt vilka kandidaterna placerades efter erhållen relativ majoritet för respektive plats, på andra håll krävdes absolut majoritet, och i något enstaka fall hade metoder med poängberäkning begagnats. Motionären framhöll det emellertid som önskvärt att samma system kom till användning över allt inom partiet, men gav ej sitt företräde åt någon särskild metod. Vilken metod, som skulle anses lämpligast, torde i stället enligt förslagsställarens mening få bli beroende av partistyrelsens undersökning.

Såsom redan framhållits innehöll dock ej partistyrelsens av 1940 års kongress antagna förslag till grundregler för valarbetet några som helst anvisningar om provvalmetoden. Denna fråga upptogs däremot i ett samtidigt av partistyrelsen framlagt förslag till *regler för kandidatnomineringar m. m. vid kommunala val*, ett förslag som likaledes antogs av 1940 års partikongress.² Ehuru dessa regler endast är avsedda att vara vägle-

¹ *Protokoll från Sverges socialdemokratiska arbetarepartii 15:e kongress i Stockholm 3—9 april 1936*, s. 43—44.

² 1940 års kongressprot., s. 223—233.

dande för arbetarekommunerna vid nomineringar till de rent kommunala valen, erbjuder de dock ett stort intresse därigenom att de visar vilka principer för kandidatnominering, som de ledande partiinstanserna — kongressen och partistyrelsen — ansett och fortfarande anser bör följas. Då dessa regler för kandidatnomineringar vid kommunala val dessutom i stor utsträckning torde tillämpas även i samband med andrakammarvalen, synes det vara anledning att redan i nu förevarande sammanhang något redogöra för deras innehåll.¹

Socialdemokratiska partiets kommunala nomineringsregler upptar först ett principiellt avsnitt, vari bl. a. framhålles att kandidatlistorna med hänsyn till de grundläggande krav, som kan ställas på kandidaterna, bör uppgöras så att de bereder utrymme såväl för män som kvinnor, såväl för äldre som yngre personer, och så att de representerar skilda yrkesgrupper. Härvid måste kvalitativa bedömningsgrunder givas företräde. Ingen bör således placeras enbart under motiveringen att det är en man eller en kvinna, en äldre eller yngre person, en industriarbetare, en tjänsteman eller en lantarbetare. Vidare betonas att man vid nomineringen icke blott skall beakta vad en person duger till just vid tiden för nomineringen, utan man måste även söka bedöma vad det kan bli av den personen, om han eller hon gives tillfälle att närmare tränga in i de samhälleliga angelägenheterna och deras skötsel. Vägledande vid kandidatnomineringarna måste även vara att erhålla en fortgående nyrekrytering av yngre krafter. I inledningen framhålles dessutom att meningen med reglerna för kandidatnomineringar vid kommunala val endast är att visa fram vad som i stora drag bör beaktas. Det är dock självfallet fritt för arbetarekommunerna att besluta om de ändringar och tillägg, som kan anses erforderliga.

De kommunala nomineringsreglerna upptar elva punkter, av vilka emellertid en del saknar intresse för den kommande framställningen. Den plan för nomineringarna, som arbetarekommunerna rekommenderas följa, är i stort sett denna.

Först skall kommunstyrelsen i god tid underrätta förutvarande representanter om den förestående kandidatnomineringen och begära besked om dessa även i fortsättningen ställer sig till förfogande. Önskar de icke på nytt emottaga kandidatur, bör de skriftligen anmäla detta (p. 3). Partimedlemmarna skall likaledes i god tid och på lämpligt sätt meddelas, att förslag till kandidater före ett visst fastställt datum bör insändas till kommunstyrelsen. Kandidater bör emellertid även kunna föreslås vid t. ex. allmänt kommunmöte (p. 4). Sedan förslagen inkommit skall kommunstyrelsen eller en eventuellt tillsatt valberedning uppgöra ett förslag till kandidatlista, vilket skall framläggas inför ett allmänt kommunmöte (p. 5).

På motsvarande sätt som gäller i fråga om nomineringarna inför andra-

¹ Reglerna intagna i partiets *Program och stadgar*.

kammarvalen enligt partiets grundregler för valarbetet skall enligt nu refererade bestämmelser det allmänna kommunmötet kunna besluta, huruvida den på mötet uppgjorda listan skall definitivt fastställas eller senare underkastas provval bland arbetarekommunens medlemmar. Om emellertid minst en fjärdedel av de vid mötet närvarande partimedlemmarna påyrkar provval, skall sådant under alla förhållanden äga rum. Provval skall i tillämpliga delar företagas i enlighet med de regler, som finnes angivna för val till partikongressen (p. 6). Om dessa senare bestämmelser kommer en kort orientering att lämnas i annat sammanhang.

I de kommunala nomineringsreglernas sjunde punkt stadgas, att kandidaterna vid provval skall uppföras på en s. k. provvaledel, upptagande kandidaterna i den ordning, som det allmänna kommunmötet uttalat sig för. Själva röstningen bör tillgå på följande sätt. Röstande, som önskar godkänna den preliminärt uppgjorda valedeln i oförändrad rangordning, bör kunna avlämna onummerad provvaledel. Om den röstande däremot vill företa ändring, måste detta klart angivas, vilket sker genom numrering av de olika kandidaterna. Vid provval skall röster kunna avlämnas även på personer, vilka ej är upptagna på det preliminära förslaget från kommunmötet, dock blott under förutsättningen att namnen varit föreslagna där. Endast den provvaledel är giltig, vilken upptar lika många namn som listan i slutgiltigt skick skall innehålla. Röstsedel, som upptar fler eller färre namn, blir alltså ogiltig. Skulle kandidaterna på provvaledeln ha placerats i bokstavsordning måste alla namn som önskas upptagna på den definitiva valedeln numreras. Namn utan åsatt sifferbeteckning betraktas i dessa fall såsom obefintliga (p. 8).

Principerna för sammanräkningen av provvalresultaten är intagna under nionde punkten. Häri angives särskilt att olika system med tillämpning av s. k. poängberäkning (således sådana metoder som vid provval vanligtvis användes av exempelvis högerförbunden) icke bör ifrågakomma.¹ Sammanräkningen bör i stället verkställas så att platserna besättes en efter en. För placering skall då varje kandidat äga tillgodoräkna sig hela det antal röster, denne erhållit till ifrågavarande plats, ävensom röster, vilka erhållits för placering å högre förslagsrum. Enligt reglerna fordras för placering att ha uppnått absolut majoritet, dvs. minst en röst över hälften av samtliga godkända valedlar. Erhålles ej absolut majoritet för alla platserna på listan, skall omval företagas för besättande av de återstående platserna. Omvalet äger då rum mellan dem som, utan att uppnå placering, erhållit de högsta rösttalen. Vid sådant eventuellt omval skall som kandidater kvarstå endast så många, som motsvarar dubbla antalet av de

¹ Genom ändring år 1956 har denna rekommendation skärpts därhän, att det bestämt avrådes från sådana system. Se *Protokoll. Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis 20:e kongress i Stockholm. 13—18 maj 1956*, s. 62—63, 66 o. 79.

platser, vilka återstår att besätta. Härvid gäller blott relativ majoritet, vilket innebär ett rösttal, som är större än medtävlarnas rösttal betraktade var för sig.

I de kommunala nomineringsreglerna ges slutligen några allmänna anvisningar i fråga om kandidatlistorna och deras fastställande. Härvid stadgas först och främst att den genom kommunmötets beslut efter provval fastställda listan skall vara den definitivt gällande. Vidare framhålles att systemet med ett flertal listtyper, tillkomna i syfte att locka särskilda väljargrupper, yrkes- eller lokalintressen, som regel bör undvikas. Partimedlemmarna avrådes dessutom från att medverka till framkomsten av s. k. spränglistor (p. 10).

När förslaget till de ovan refererade nomineringsreglerna lades fram inför 1940 års partikongress betonade partistyrelsens talesmän mycket starkt, att bestämmelserna icke på något sätt skulle anses bindande för arbetarekommunerna, utan att avsikten i stället var att ge särskilt de mindre kommunerna en rekommendation, hur de lämpligen borde lösa sina nomineringsfrågor, ett spörsmål som hade aktualiserats särskilt genom de stora kommunala valframgångarna 1938.¹ Vid nämnda kongress framkom inga som helst invändningar mot att det upprättades sådana kommunala nomineringsregler som de föreslagna, och ej heller restes någon kritik mot förslaget i stort. Däremot uppstod en ganska lång debatt i några detaljspörsmål. Speciellt ett av dessa kan vara värt att uppmärksamma. Det gällde frågan om provvalsedel för att vara giltig måste — såsom föreslagits — uppta precis lika många namn som den slutliga kandidatlistan skulle innehålla. I det kongressutskott, som handlagt ärendet, hade ett par reservanter velat få en mindre kategorisk regel, som gick ut på att provvalsedeln skulle kunna upptaga ej fler men väl färre antal namn än den slutgiltiga listan. Det var kring denna punkt som huvuddelen av debatten kom att röra sig. Från partistyrelsens sida hävdades, att det måste anses principiellt oriktigt att rösta på ett mindre antal kandidater än valet avser. Härigenom skulle fältet lämnas fritt för allehanda kufförsök, man skulle ge klickar inom arbetarekommunerna möjlighet att endast framföra ett eller ett par namn och på det viset stärka chanserna för dessa kandidater. Mot detta framhöll reservanterna, att man varken i det offentliga livet eller i olika demokratiska organisationer kunde återfinna en motsvarande bestämmelse, som tvingar människor att rösta på personer man ej känner eller som man saknar förtroende för. Särskilt betonades omöjligheten att inom större arbetarekommuner, där valet kanske gäller ett betydande antal kandidater, numrera samtliga dessa på ett tillfredsställande sätt. Vidare ansågs från reservanternas sida att den berörda bestämmelsen skulle innebära ett undertryckande av en minoritets möjligheter att vinna beaktande

¹ 1940 års kongressprot., s. 226—233.

för sina synpunkter. Efter votering beslöt emellertid kongressen — såsom redan framgått — att i oförändrad form bifalla det av partistyrelsen framlagda förslaget.

Frågan om nomineringsreglerna för kommunala val har även varit föremål för behandling vid senare partikongresser. Här skall dock ej lämnas någon redogörelse för de förslag och debatter som härvid förekommit, då det i samtliga fall endast varit fråga om yrkanden i detaljspörsmål, vilka icke vunnit kongressernas godkännande. En antydning om i vilka punkter man önskat reformering kan emellertid vara värd att göra.

Till 1944 års kongress föreslogs i tre motioner åtgärder av växlande art mot förekomsten av s. k. spränglistor vid kommunala val. Partistyrelsen ville dock ej gå fram efter förbudslinjen utan ansåg, att saken skulle främjas genom en allmän fostran av medlemmarna till disciplin och sammanhållning och en verklig solidaritet med partiet. Härvid borde det vara tillräckligt med den rekommendation, som redan fanns i de gällande kommunala nomineringsreglerna.¹ Vid 1948 års kongress motionerade en arbetarekommun om att punkterna 2 till och med 5 i de kommunala nomineringsreglerna skulle givas formen av gällande stadgar. Särskilt vände man sig mot att det fortfarande inträffade, att kandidaterna uppfördes efter bokstavsordning på provvalsedlarna, utan att vederbörande kommunstyrelse tagit ställning till kandidaternas kvalifikationer och lämplighet för uppdraget. Ett sådant förfaringsätt ansågs innebära att hela nomineringsfrågan överlämnades åt slumpen. I sitt avstyrkande utlåtande underströk partistyrelsen önskvärdheten av att de fastställda nomineringsreglerna allmänt tillämpades men framhöll samtidigt, att man i en för lokalorganisationerna så viktig och ömtålig fråga som kandidatnomineringarna ej borde föreslå några direkta ålägganden för arbetarekommunerna.² Slutligen kan nämnas att 1952 års kongress uppdrog åt partistyrelsen att låta verkställa en allmän översyn av för lokalorganisationerna gällande stadgar och framlägga erforderliga förslag till 1956 års partikongress.³ Så skedde också. Vad angår de olika reglerna om kandidatnominering var dock de föreslagna och av kongressen beslutade förändringarna av underordnad betydelse.⁴ Den för föreliggande framställning viktigaste ändringen har redan redovisats i en not å sid. 209.

Socialdemokratiska partiet har såsom redan framgått av den lämnade redogörelsen — till skillnad från vad som gäller exempelvis högern och folkpartiet — sedan lång tid vissa för valkretsorganisationerna gemen-

¹ Protokoll. Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis 17:e kongress i Stockholm. 18—24 maj 1944, s. 515—521.

² Protokoll. Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis 18:e kongress i Stockholm. 9—14 maj 1948, s. 301—304.

³ Protokoll. Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis 19:e kongress i Stockholm. 2—7 juni 1952, s. 457—458.

⁴ 1956 års kongressprot., s. 62—79.

samma bestämmelser om kandidatnominering vid andrakammarvalen. Härigenom har man fått ett i väsentliga punkter enhetligt förfaringsätt över hela landet. De riktlinjer, vilka bör följas vid andrakammarnomineringarna är, på sätt tidigare sagts, angivna i § 5 i partiets grundregler för valarbetet.

Nomineringsplanen som den framgår av nämnda paragraf kan med fördel indelas i tre och för vissa fall fyra avgränsade skeden. Först skall förslag till kandidater insändas till distriktsstyrelsen. För denna procedur har redan i de tre närmast föregående kapitlen benämningen *förnominering* införts. Därefter avger *distriktsstyrelsen yttrande* över de inkomna förslagen och uppgör ev. ett preliminärt utkast till kandidatlista. Under det tredje och ofta även sista skedet sammanträder en särskild *valkonferens* eller *distriktets ordinarie årskongress* och upprättar en valsedel samt beslutar om dess *fastställande*. Under vissa betingelser tillkommer dessutom ett fjärde moment, nämligen i de fall då man underkastar den uppgjorda kandidatlistan *provval*.

Vid redogörelsen för de socialdemokratiska kandidatnomineringarna inför andrakammarvalen kommer den nu företagna uppdelningen att följas. Så nära det är möjligt ansluter den sig till motsvarande indelning i de föregående kapitlen om nomineringarna inom högern, bondeförbundet och folkpartiet.

Förnomineringen

Den sats i partiets grundregler för valarbetet, som gäller förnomineringen vid val till andra kammaren, lyder: »Förslag till kandidater skola inom viss av distriktsstyrelsen fastställd tid insändas till densamma.» Några ytterligare stadganden på denna punkt finnes ej. Det gives således icke någon som helst anvisning om vilka som bör ha rätt att väcka namnförslag, om denna rätt skall vara begränsad till de lokala organisationerna eller om den även skall utsträckas till enskilda partimedlemmar. I de av partikongressen antagna reglerna för kandidatnomineringar vid kommunala val utsäges däremot tydligt, att medlemmarna och — i de fall där sådana förekommer — de lokala underorganisationerna skall beredas tillfälle att framföra kandidatförslag. Vad angår förnomineringen är dock grundförutsättningarna så olika, att man knappast kan anse de sistnämnda reglerna utan vidare tillämpliga också vid andrakammarvalen, möjligen dock med undantag för de valkretsar — Stockholms och Göteborgs städer samt fyrstadsvalkretsen — där nomineringen helt handhaves inom enskilda arbetarekommuner. Följden har även blivit, att partidistriktet tillämpar skilda förfaringsätt på denna punkt.

Vad som emellertid något förvånar är att, trots det uttryckliga stadgandet i grundreglerna, flera partidistrikt ej använder sig av någon form av förnominering. Visserligen äger — såsom tidigare framhållits — partidistriktet att närmare fastställa regler för valarbetet, men dessa regler får

dock ej stå i strid med partiets grundregler. Detta stadgande tolkas tydligen på det sättet, att man ej får införa några nya bestämmelser, som strider mot grundreglerna, men att man däremot i sin praxis kan utesluta vissa led i den rekommenderade nomineringsplanen. En dylik tolkning synes även ha ett visst fog för sig, vilket en jämförelse mellan partiets olika grundstadgar och grundregler visar. På sätt tidigare påpekats fastslås det i såväl grundstadgarna för partidistrikt som för arbetarekommuner att resp. distriktet och arbetarekommunerna ej får anta tilläggsstadgar, som står i strid med eller upphäver innehållet i grundstadgarna. När det däremot gäller grundreglerna för valarbetet har, såsom även förut nämnts, blott det första förbehållet medtagits, vilket alltså skulle kunna tänkas innebära att man på vissa punkter kan upphäva grundreglernas innehåll.

Inför 1952 års val förekom ingen som helst förnominering av kandidater i åtminstone sju andrakammarvalkretsar, nämligen Kronobergs, Gotlands, Kristianstads och Malmöhus län, Älvsborgs läns norra, Gävleborgs och Västerbottens län samt ev. ytterligare någon valkrets, varifrån närmare uppgifter saknas. Förhållandet var dessutom detsamma inom Medelpads partidistrikt samt även i princip i Värmlands läns. I den senare valkretsen skulle förslag endast framföras vid kongressen av arbetarekommunernas ombud, trots detta insändes dock namnförslag från två lokalorganisationer och en enskild medlem. Vid 1948 års val däremot förekom icke några inskickade förslag i detta län. I flertalet av de nu uppräknade kretsarna har ordningen att först vid valkonferensen föreslå kandidater varit gällande under en lång följd av år. Sålunda har från t. ex. Kronobergs län uppgivits, att det nuvarande systemet tillämpats sedan distriktet bildades 1925. I Gotlands län har man dock ej haft denna ordning tidigare. Fram till år 1952 användes här det förfaringssättet, att de anslutna organisationerna inlämnade namnförslag, vilka sedan sammanställdes av en särskild kommitté. Vid 1952 års distriktskongress beslöts emellertid att såväl förslagsställandet som det definitiva fastställandet av kandidatlistan skulle äga rum vid kongressen. I Västmanlands län har utvecklingen gått den motsatta vägen. Före 1952 hade man här icke någon förnominering, men detta år frångick man tidigare praxis och anmodade arbetarekommunerna att inkomma med kandidatförslag.

Från några av de berörda partidistrikten går de till författningsutredningen lämnade uppgifterna ut på att kandidatnomineringen skett helt i enlighet med partiets grundregler. Så t. ex. har ombudsmannen i Gävleborgs läns partidistrikt upplyst att man där använt sig av det tillvägagångssätt, som anvisas i tredje stycket av grundreglernas § 5, vari det talas om att upprättandet av kandidatlista även kan äga rum på distriktets årskongress. Härmed vill man tydligen göra gällande, att detta stadgande skulle vara ett alternativ till paragrafens hela föregående stycke, vilket handlar dels om förnomineringen, dels om fastställandet på särskild valkonferens. En sådan tolkning torde emellertid knappast vara riktig, utan bestämmelsen om be-

handling av nomineringsfrågan på ordinarie årskongress är väl endast tänkt som ett alternativ till den särskilda valkonferensen. Det i Gävleborgs län brukade förfaringssättet skulle alltså enligt grundreglerna ej utsluta vad vi här kallat förnomineringen. I Västerbottens län är av svaren till utredningen att döma läget något annorlunda. Här anser man tydligen att en rätt att insända kandidatförslag till distriktsstyrelsen föreligger, men samtidigt upplyses att ingen vid de båda senaste andrakammarvalen utnyttjat denna sin rätt. Att så ej har skett är dock ganska naturligt, då icke några som helst cirkulär eller andra meddelanden utsänts och lämnat besked om denna möjlighet att väcka namnförslag.

Till skillnad från de nu behandlade partidistrikten följdes däremot vid 1952 års val partiets grundregler i fråga om förnominering av kandidater inom de övriga cirka tjugo valkretsarna. På ett undantag när så inkom den helt övervägande delen av kandidatförslagen från olika lokala organisationer, medan förslagen från enskilda medlemmar — där sådana över huvud taget insändes — var ytterst fåtaliga. Undantaget avser fyrstadsvalkretsen, där ordningen till följd av den speciella sammansättningen av denna valkrets helt skiljer sig från övriga kretsar. Valförberedelserna i fyrstadsvalkretsen inledes med att Skånedistriktets styrelse sammankallar representanter för Malmö, Hälsingborgs, Landskrona och Lunds arbetarekommuner till en konferens — vilken 1952 hölls den 17 februari¹ — där överenskommelse träffas om vilka platser resp. stad skall besätta på den slutliga valsedel. Först därefter företar varje arbetarekommun för sig nominering av kandidater för inplacering på vederbörande platser. Denna nominering i de fyra städerna tager sin början i och med att partimedlemmarna genom annonser anmodas att föreslå kandidater till en viss angiven dag. Några närmare upplysningar om i vilken utsträckning sådana namnförslag verkligen inlämnats har emellertid ej erhållits.

Såsom redan framhållits är det vanligaste förfaringssättet att blott olika lokala organisationer beredes tillfälle att inkomma med förslag till distrikts-expeditionen. Inom två partidistrikt — Södermanlands och Dalarnas — är det direkta insändandet av förslag till och med begränsat till kretsorganisationerna. Enligt § 5 i Södermanlandsdistriktets stadgar skall sålunda vid val till riksdagens andra kammare kandidatfrågan behandlas på kretsmötena, vid vilka kandidaterna föreslås. Förslagen skall därefter insändas av kretsstyrelserna till distriktsstyrelsen. I Kopparbergs län är den ungefärliga ordningen följande. Först införes i partiorganet annonser om senaste datum för inlämnandet av förslag på kandidater. Samtliga arbetarekommuner uppmanas direkt genom cirkulär att förbereda nomineringen. Därefter anordnas nomineringskonferenser i distriktets sju kretsar, vilkas verksamhetsområden i huvudsak följer domsagoindelningen. Från dessa kretskonferenser insändes kandidatförslag till distriktsstyrelsen. Förslag från en-

¹ Skånes Socialdemokratiska Partidistrikt. Verksamheten 1952, Malmö 1953, s. 12.

skilda partimedlemmar liksom från arbetarekommunerna skall som regel inlämnas till vederbörandes kretsorganisation.

I de återstående distrikten handhades förnomineringen vid 1952 års val i allmänhet helt av arbetarekommunerna. Inom dessa valkretsar, som utgör drygt hälften av samtliga, iakttogs i stort sett nedanstående plan för nomineringsprocessens inledande skede.

I slutet av år 1951 eller början av år 1952 utsändes cirkulär till alla arbetarekommuner, vilka meddelades att förslag till riksdagskandidater skulle vara distriktsexpeditionen tillhanda senast en viss fastställd dag. I Stockholms län t. ex. skulle förslagen senast vara inkomna den 12 februari, i flertalet av övriga kretsar, varifrån uppgifter i denna punkt har lämnats, senast den 1 mars eller 1 april. Utöver dessa cirkulär använde sig en del partidistrikt dessutom av andra meddelelsesätt. Östgötadistriktet liksom även Göteborgs arbetarekommun och Örebro läns partidistrikt har jämte utsända cirkulär även låtit insätta annons i partitidningarna med upplysningar om förnomineringen.¹ Stockholms läns partidistrikt meddelade i slutet av år 1951 i sitt medlemsblad, att de arbetarekommuner, som önskade framföra namnförslag, hade att snarast behandla denna fråga. Stockholms arbetarekommun har däremot till skillnad från övriga partidistrikt ej utsänt några cirkulär om förnomineringen, utan saken har endast kungjorts genom annonsering i Morgontidningen.

Några få av de här berörda partidistrikten vände sig i sina cirkulär och annonser icke enbart till arbetarekommunerna. Detta gäller givetvis i första hand partidistrikten i Stockholm och Göteborg, vilka var för sig blott utgör en arbetarekommun. I dessa valkretsar inlämnades i stället kandidatförslag från olika underorganisationer såsom stadsdelsföreningar m. m. Vad åtminstone beträffar Stockholm förutsattes tydligen även att enskilda partimedlemmar ägde förslagsrätt. En sådan förslagsrätt förelåg otvivelaktigt i Örebro län, där cirkulären tillställdes alla partimedlemmar, även om man också här i främsta rummet tänkte sig att förslagen skulle framföras via arbetarekommunerna. I Blekinge län slutligen utsändes cirkulären om förnomineringen även till kretsorganisationerna. Med undantag för de ovan nämnda valkretsarna synes man inom övriga distrikt ha hänvisat enskilda partimedlemmar att lämna sina förslag till den egna arbetarekommunen för vidare befordran till distriktsstyrelsen, liksom det förefaller som om exempelvis kvinnoklubbarna i allmänhet använt sig av samma väg för sina ev. förslag.

I distriktsstyrelsernas cirkulär och andra meddelanden om förnomineringen tycks ej några anvisningar ha lämnats om hur man borde handlägga frågan, utan detta avgörande har överlåtits till arbetarekommunernas eget bedömande. Såsom redan framhållits var ordningen i de två partidistrikt —

¹ Uppgiften i fråga om förstnämnda distrikt hämtad ur *Östergötlands socialdemokratiska partidistrikt. Berättelse för år 1952*, Norrköping 1953, s. 16.

Södermanlands och Dalarnas — där förnomineringen skedde i kretsorganisationernas regi, den att frågan skulle behandlas vid allmänna möten, och det troliga är att motsvarande förfaringssätt tillämpats inom de partidistrikter, där arbetarekommunerna hade att framföra kandidatförslag.

Det föreliggande källmaterialet ger inga som helst besked om hur många partimedlemmar, som på det ena eller andra sättet deltagit under det inledande skedet av nomineringsproceduren. Troligen saknar distriktsexpeditionerna helt uppgifter på denna punkt, varför man för att kunna besvara frågan skulle nödgas vända sig till de förslagsställande lokalorganisationerna. Detta är emellertid ett omfattande arbete, vilket sannolikt i de flesta fall skulle resultera i mycket knapphändiga och osäkra upplysningar. Där emot har från flertalet av nu berörda partidistrikter kunnat lämnas exakta svar på utredningens frågor om hur många lokalorganisationer och enskilda medlemmar, som inför 1948 och 1952 års val insände kandidatförslag till vederbörande distriktsstyrelse.

Av svaren framgår med all tydlighet att aktiviteten under förnomineringen är förhållandevis liten inom de socialdemokratiska partidistrikterna. Undantag bör kanske i detta sammanhang göras för de båda ovan nämnda partidistrikterna, inom vilka den preliminära nomineringen handhåfts av kretsorganisationerna. Huru förhållandet var i Södermanlands län år 1952 är visserligen ej känt, däremot har från Kopparbergs län uppgivits att samtliga deras sju kretsar samt dessutom arbetarekommunerna i de tre största städerna föreslog kandidater till 1952 års andrakammarval. Vid konstaterandet av den ringa aktiviteten i övrigt måste man emellertid hålla i minnet, att distriktsstyrelserna knappast i något fall väddjat till eller uppmanat arbetarekommunerna eller enskilda partimedlemmar att inlämna kandidatförslag. De utsända cirkulären i frågan har i allmänhet endast upptagit ett kort meddelande om att förslagen skulle vara inkomna före ett visst datum. I Stockholms län uttryckte man t. o. m. saken så, att de arbetarekommuner, som så önskade, kunde insända namnförslag. Distriktsledningarna har följaktligen ej framhållit förnomineringen som särskilt viktig eller angelägen, utan man har oftast nöjt sig med att erinra sina lokalorganisationer om att de i enlighet med partiets grundregler för valarbetet har denna möjlighet att framföra sina eventuella förslag. I beaktande av denna relativa passivitet från distriktsstyrelsernas sida framstår knappast de siffror, som kommer att anföras nedan, som speciellt förvånansvärda.

Vad först förslagen från lokalorganisationerna beträffar så föreligger uppgifter i någon form från samtliga berörda valkretsar utom två — Stockholms län och Göteborgs stad. I fråga om flertalet av valkretsarna har besked lämnats för såväl 1948 som 1952 års val. Vid ett studium av det tillgängliga siffermaterialet uppmärksammar man till en början, att antalet

i förnomineringen engagerade lokalorganisationer med få undantag håller sig inom den relativt snäva ramen 10—25 per valkrets, och detta oavsett valkretsarnas skilda storleksförhållanden. Till övervägande delen torde det vara tal om arbetarekommuner, så givetvis dock ej i Stockholms stad, där det blott finns en sådan. Här inkom vid båda de nämnda valen förslag från 22 lokalorganisationer. Denna siffra, som måhända kan förefalla tämligen hög, bör lämpligen jämföras med några data, vilka hämtats ur kommunens verksamhetsberättelse för år 1952. Av denna framgår att vid 1952 års ingång fanns bl. a. 48 stadsdelsföreningar, 108 fackklubbar och 79 kollektivt anslutna fackföreningar.¹ Dessutom tillkommer en del andra organisationer såsom tjänstemannaföreningar, kvinnoklubbar m. fl. I belysning av de nu anförda uppgifterna tyder siffran 22 ej på något mer utbrett deltagande i den preliminära nomineringen.

Den största aktiviteten när det gäller att sända in kandidatförslag redovisas från Kalmar och Västmanlands län. De högsta siffrorna uppnåddes i båda valkretsarna under 1952 års valförberedelser. Detta år utnyttjade inom Kalmar län 41 arbetarekommuner sin rätt att föreslå namn, medan motsvarande siffra för Västmanlands län uppskattats till cirka 30. Av de upplysningar att döma, som lämnats från Västmanlands partidistrikt, synes emellertid i sistnämnda siffra icke enbart ha inräknats arbetarekommuner utan även kvinnoklubbar. Det har nämligen uppgivits, att det höga deltagarantalet berodde på en organiserad aktion från kvinnodistriktet, varigenom kvinnoklubbarna animerades att insända förslag. En jämförelse med 1948 års förnominering i samma valkrets, då ett tiotal lokalorganisationer uppges ha insänt förslag, är ej rättvisande, eftersom lokalorganisationerna detta år till skillnad från 1952 icke lämnades något meddelande om en sådan förslagsrätt. Vad åter angår Kalmar län så innebär 1952 års siffra, att ungefär en tredjedel av arbetarekommunerna — och här var det blott fråga om sådana — deltog i den preliminära nomineringen. Även inför 1948 års val insändes i Kalmardistriktet ett betydande antal kandidatförslag, närmare bestämt 27. Här må kanske redan nu tillfogas, något som skall närmare belysas längre fram, att partidistriktet i Kalmar län också i fråga om provvalen uppvisar den relativt sett klart bästa medlemsaktiviteten.

På sätt tidigare påpekats höll sig i de övriga berörda valkretsarna antalet deltagande lokalorganisationer vid de båda senaste andrakammarvalen mellan 10 och 25 per valkrets. Under förutsättningen att det så gott som uteslutande torde röra sig om arbetarekommuner, vilket är rimligt att anta, så innebär de nämnda siffrorna att i genomsnitt 10—20 procent av arbetarekommunerna utnyttjade sin förslagsrätt.² Enstaka avvikelser kan dock noteras. I t. ex. Blekinge län insändes 1948 förslag från femton arbetarekommuner samt dessutom från två partikretsar, och 1952 inkom för-

¹ *Stockholms arbetarekommun. Verksamheten 1952*, Sthlm 1953, s. 10, 12 o. 28—29.

² Antalet arbetarekommuner inom de olika partidistrikten framgår av tabell 16 å s. 204.

slag från fjorton av distriktets sammanlagt 62 arbetarekommuner. Detta betyder att omkring en fjärdedel av kommunerna deltog i den förberedande nomineringen. I Norrbottens län å andra sidan har mindre än tio procent av lokalorganisationerna deltagit. Vid årsskiftet 1951—52 räknade partidistriktet 189 arbetarekommuner, av vilka blott tio under kandidatnomineringen använde sig av möjligheten att skicka in namnförslag till distrikts-expeditionen. Inför 1948 års val inlämnades här femton förslag.

Vad som särskilt faller i ögonen vid en granskning av det föreliggande siffermaterialet är den påtagliga jämnheten i antal förslagsställare mellan de båda undersökta valen. Såsom redan framhållits inkom i Stockholms stad vid såväl 1948 som 1952 års val kandidatförslag från 22 lokalorganisationer. Även inom andra partidistrikt har emellertid med det tidigare nämnda undantaget för Västmanlands län antalet deltagande organisationer varit — om än ej exakt detsamma — nära överensstämmande vid de båda valen. I Östergötlands län brukade sålunda sexton organisationer sin förslagsrätt 1948, medan sjutton stycken nämnde kandidater inför 1952 års val. Motsvarande siffror var för Jönköpings län 19 och 23, för Blekinge 15—14, Bohuslän 22—18, Älvsborgs södra 10—11, Skaraborgs län 16—15, Örebro län 16—20 samt för Norrbottens län 15—10. En intressant fråga att få besvarad i detta sammanhang är, om det i stor utsträckning är samma arbetarekommuner eller andra lokala organisationer som val efter val skickar in förslag till sina distriktsstyrelser. Tyvärr lämnar emellertid det tillgängliga källmaterialet knappast någon vägledning för ett studium av detta spörsmål. Det enda partidistrikt, varifrån förteckningar över förslagsställarna erhållits, är Kalmar län, och här var som nämnts överensstämmelsen i antalet insända förslag ej påfallande stor — 27 år 1948 och 41 år 1952. Bland de 27 förslagsställarna under 1948 års nominering var det dessutom endast 25 arbetarekommuner, medan de återstående två var resp. kristna socialdemokratiska distriktet, tillhörande den s. k. broderskapsrörelsen, och socialdemokratiska kvinnodistriktet. Av dessa 25 arbetarekommuner återkom blott tio med kandidatförslag inför 1952 års val, vilket måste betecknas som ganska litet i betraktande av att antalet deltagande arbetarekommuner hade vuxit till 41 vid detta års förnominering. Ett annat intressant spörsmål i nämnda sammanhang gäller vilken typ av arbetarekommuner, som deltar i förnomineringarna. En bearbetning av materialet från Kalmar län visar på den punkten, att det främst är de största kommunerna, som skickar in namnförslag. De tio arbetarekommuner, vilka utnyttjade sin förslagsrätt såväl 1948 som 1952, representerade sålunda hälften av partidistriktets medlemstal.¹ Av dessa kommuner hade nio vardera över 200 medlemmar, medan endast en hade ett lägre antal. Som jämförelse kan

¹ Med utgångspunkt från arbetarekommunernas medlemssiffror vid årsskiftet 1951/1952, vilka hämtats ur *Styrelse- och Revisionsberättelser 1952* (Kalmar läns socialdemokratiska partidistrikt), Kalmar 1953, s. 6—10.

nämnas att den totala fördelningen vid samma tidpunkt var den att 21 kommuner hade mer än och 103 mindre än 200 medlemmar. Begränsar man undersökningen till enbart 1952 års förnominering visar det sig att de 41 deltagande arbetarekommunerna företrädde drygt 70 procent av den samlade medlemsnumerären, under det att följaktligen de 83 kommuner, som ej sände in förslag, representerade mindre än 30 procent. Slutligen kan framhållas att den geografiska fördelningen av förslagsställarna synes ha varit tämligen jämn. Så t. ex. fanns företrädare för distriktets alla sex kretsar bland de tio kommuner, som deltog vid båda nomineringarna.

Beträffande förslagen från enskilda partimedlemmar har redan konstaterats att sådana förslag är tämligen fåtaliga. Denna form av förnominering förekommer för det första endast inom några enstaka partidistrikt, och även där de enskilda partimedlemmarna uttryckligen tillerkännes initiativrätt utnyttjas den i mycket liten omfattning. Av de uppgifter i förevarande frågor, som lämnats från partidistriktet, framgår att vid de båda undersökta andrakammarvalen har — bortsett från några undantagsföreteelser — kandidatförslag från enskilda personer blott insänts i Stockholms stad, där såsom tidigare påpekats meddelande om förnomineringen har skett genom annons i Morgontidningen. Inför 1948 års val använde sig nitton partimedlemmar av denna möjlighet, medan antalet vid 1952 års val endast uppgick till sju. Det skulle kunna tänkas att förhållandena var analogo i Göteborgs stad, men härifrån saknas helt upplysningar i saken. I övriga valkretsar har alltså icke någon eller blott någon enstaka medlem skickat in förslag. Så t. ex. inkom år 1952 i Örebro län, där cirkulären om förnomineringen tillställdes alla partimedlemmar, förslag från tre personer. I Skaraborgs och Norrbottens län använde sig inför både 1948 och 1952 års val två medlemmar av detta sätt att lansera sina kandidater, medan i Blekinge och Värmlands län bara en medlem år 1952 brukade denna möjlighet. Vid ett bedömande av de nu anförda uppgifterna måste man emellertid ha klart för sig att — på sätt redan framhållits — det normala tillvägagångssättet i de berörda valkretsarna anses vara, att enskilda partimedlemmar i första hand deltagar i sina resp. arbetarekommuners möten och där föreslår namn på lämpliga kandidater, varefter förslagen insändes genom arbetarekommunernas försorg.

Antalet föreslagna kandidater

Liksom i de tre närmast föregående kapitlen kan det även här vara lämpligt att i samband med förnomineringen ta upp till behandling hur många kandidater, som föreslås i de olika valkretsarna. Härvid gäller dock vad som redan sagts i framställningen om antalet föreslagna kandidater inom högern, bondeförbundet och folkpartiet, nämligen att namnförslag icke blott framkommer under detta inledande skede utan även kan väckas under senare stadier av nomineringsproceduren. En del socialdemokratiska

partidistrikt har, såsom framgått av den tidigare redogörelsen, till och med tagit till regel att ej låta kandidatförslagen framföras förrän vid den beslutande valkonferensen eller årskongressen. Oftast ställer det sig emellertid mycket svårt att i efterhand rekonstruera vilka namn som föreslagits under vad som här kallas förnomineringen eller under den följande beredningen av nomineringsfrågan. Av denna anledning synes det mest ändamålsenligt att i ett gemensamt sammanhang ta upp hela spørsmålet om antalet kandidater inom de olika valkretsarna. Att denna undersökning verkställs redan nu förefaller kunna motiveras med att dock det övervägande flertalet namn i huvuddelen av valkretsarna blivit framförda i till distriktsexpeditionerna inskickade förslag.

På utredningens fråga hur många kandidater som sammanlagt föreslogs i valkretsen vid 1948 och 1952 års nomineringar har sjuarton partidistrikt omfattande lika många andrakammarvalkretsar lämnat exakta besked avseende båda valen. Ytterligare två partidistrikt — Ångermanlands och Jämtlands — har vad angår 1952 års nominering kunnat meddela precisa upplysningar, under det att två andra distrikt, Hallands och Medelpads, för samma val gjort en uppskattning av antalet föreslagna. Till största delen torde beskeden gälla det antal kandidater, som framförts under förnomineringen. Senare under nomineringsproceduren framkomna namn synes ej ha registrerats, varför några uppgifter på den punkten icke kunnat givas. Från Norrbottens län har det totala antalet föreslagna kandidater 1948 och 1952 meddelats. Då emellertid de därifrån lämnade siffrorna är identiskt lika med det antal namn, som de slutliga valseدلarna upptog — något som knappast torde kunna överensstämma med det verkliga förhållandet — har Norrbottensuppgifterna i denna punkt lämnats åsido i den kommande framställningen. Sedan återstår sju valkretsar, varifrån besked om antalet framförda kandidater helt saknas. Flertalet av dessa, vilka är Uppsala län, Älvsborgs läns norra, Gävleborgs och Västerbottens län samt de tre Skånevalkretsarna, tillämpade vid de ifrågavarande valen den ordningen, att först vid valkonferenserna föreslå kandidater. Så var dock ej fallet inom fyrstads-kretsen, utan här försiggick förnomineringen i vanlig ordning. Hur många förslag som härunder framfördes är okänt — beträffande arbetarekommunerna i Hälsingborg och Landskrona har emellertid meddelats, att varken vid 1948 eller 1952 års val föreslogs mer än det antal kandidater, som skulle placeras, varför något provval ej ansågs erforderligt.

Av de tillgängliga sifferuppgifterna över antalet föreslagna namn att döma förefaller det som om man vid andrakammarnomineringarna inom de socialdemokratiska partidistrikten endast rör sig inom en ganska begränsad krets av personer. Inför 1952 års val föreslogs sålunda i de valkretsar, varifrån upplysningar har lämnats, mellan 13 och 36 kandidater. Den lägsta siffran noterades i Skaraborgs län, där den slutliga valsedeln upptog tio namn, medan den högsta representerades av Östergötlands län,

där den slutliga kandidatlistan kom att räkna tretton personer. I genomsnitt synes antalet föreslagna kandidater ha hållit sig omkring tjugo per valkrets. Såsom redan påpekats torde emellertid dessa siffror huvudsakligen endast avse det antal kandidater, som framförts under förnomineringen, varför det totala antalet namn, som diskuterats vid valkonferenserna, troligen ofta varit något större. Från Bohuslän har t. ex. rapporterats sexton föreslagna inför 1952 års val, men man kan utgå ifrån att minst det dubbla antalet namn varit föremål för debatt under nomineringen, eftersom partidistriktets huvudlista, vilken var spaltad, upptog 27 kandidater. Dessutom framgick socialdemokraterna i Bohuslän med en speciell fiskarelista, vilken emellertid tillkom i annan ordning och efter andra regler än de vanliga. Man skall dock ej dra några slutsatser av Bohuslänsexemplet, då förhållandena där i vissa avseenden beträffande samtliga partier avviker från vad som eljest är vanligt. I övriga valkretsar har knappast den under förnomineringen framkomna listan över kandidater utökats i tillnärmelsevis samma utsträckning.

Nomineringarna till 1948 års val företer i stort sett samma bild, även om skiljaktigheterna mellan olika valkretsar då var något större. I Älvsborgs södra valkrets framfördes vid detta val tolv och i Västmanlands län elva kandidater, under det att 41 personer föreslogs inom vardera av Stockholms och Göteborgs arbetarekommuner.

Inom de olika valkretsarna var skillnaderna i antalet föreslagna i allmänhet tämligen små mellan de båda valen. I Stockholms län noterades 22 föreslagna år 1948 och 24 år 1952, medan i Södermanlands län 20 namn framkom under 1948 års nominering och 19 år 1952. Motvarande siffror var t. ex. för Jönköpings län 27 och 32, Kalmar län 26 och 24, Blekinge 14 och 16, Älvsborgs läns södra 12 och 14, Örebro län 16 och 23, Västmanland 11 och 16 samt Kopparbergs län 24 och 26. På en del håll var dock divergenserna större. I Stockholms och Göteborgs städer föreslogs som nämnts vid 1948 års val 41 kandidater; antalet föreslagna nedgick vid 1952 års val till resp. 29 och 31.

Såsom redan ett par gånger betonats gäller de nu anförda siffrorna i allmänhet endast det antal kandidater, som framförts genom till distrikts-expeditionerna insända förslag. Uppgifterna lämnar alltså ej några egentliga besked om hur många personer, som totalt varit under diskussion vid nomineringarna. Ett antal partidistrikt, vilka ej tillämpat någon form av förnominering, har emellertid även besvarat frågan om antalet föreslagna namn. I dessa fall måste tydligen svaren avse det totala antalet kandidater. Av dessa svar framgår att man vid komponerandet av den slutliga valseldeln 1952 hade att välja mellan sexton skilda kandidater i Kronobergs, tio i Gotlands och tjugotvå i Värmlands län samt cirka femton i Medelpad, där partidistriktet som bekant gick fram med egen kandidatlista. Motsvarande siffror för 1948 års val var i Kronobergs län tio, i Gotlands län — där dock

en del av förslagen vid 1948 års val framkom under en förnominering — nio samt i Värmlands län fjorton. I fråga om Medelpad torde den ovan lämnade ungefärliga uppgiften vara tillämplig för båda de aktuella valen. Som synes är de nu anförda siffrorna av ungefär samma storleksordning som de, vilka tidigare redovisats för valkretsarna med förnominering. Det finns ej anledning förmoda, att det totala antalet föreslagna kandidater i de sist avsedda valkretsarna skulle mer avsevärt skilja sig från antalet i de kretsar, där förslagen framfördes direkt vid valkonferenserna. Ett visst stöd för denna slutsats får man även av utvecklingen på Gotland, där båda systemen använts och lett till i det närmaste samma resultat.

Tendensen att föreslå ett större eller mindre antal kandidater skulle kunna tänkas bero på flera olika faktorer. Först och främst skulle det ligga nära till hands att anta, att fler förslag framkommer i stora valkretsar än i små. Så förefaller även till en viss del att vara fallet beträffande de socialdemokratiska nomineringarna. Mer än 25 kandidater har sålunda vid både 1948 och 1952 års val föreslagits endast i de jämförelsevis stora valkretsarna Stockholms stad, Östergötlands och Jönköpings län samt Göteborgs stad, under det att omkring eller under femton namn vid båda valen framförts i flera av de mindre valkretsarna såsom Kronobergs, Gotlands och Blekinge län, Älvsborgs läns södra och Jämtlands län samt inom Västernorrlands läns båda partidistrikt. Undantag från denna regel saknas dock ej. Från Hallands län, där blott fem mandat finns att fördela, har t. ex. uppgivits att ett 25-tal personer torde ha föreslagits under 1952 års valförberedelser, medan endast tretton namn vid samma tillfälle debatterades i 8-mandatsvalkretsen Skaraborgs län. Här bör dock inskjutas att partiet i Hallands län framgick med spaltad valsedel, vilket icke var fallet i Skaraborgs län.

Den nu dragna slutsatsen att det som regel framkommer fler namnförslag i stora valkretsar än i små kan synas tämligen självklar. Att den icke behöver vara det har emellertid visats i de föregående kapitlen, när det gällde antalet föreslagna inom de borgerliga partierna. Mellan sistnämnda partier och socialdemokraterna föreligger dock en väsentlig skillnad på den här punkten, nämligen den att socialdemokraterna så gott som uteslutande blott uppställer en valsedeltyp i varje valkrets, medan de tre tidigare behandlade partierna använder sig av ett flerlists-system. Detta förhållande kan måhända förklara en del av skillnaden mellan partierna, dock knappast hela.

Här har nu endast talats om det totala kandidatantalet i valkretsarna. Intressantare vore emellertid att undersöka inom vilka partidistrikt det relativt sett framföres flest namnförslag. Detta skulle kunna ske genom att t. ex. för 1952 jämföra antalet föreslagna med resp. valkrets mandatantal. En sådan undersökning visar att socialdemokraterna nämnda år föreslog i

genomsnitt något mer än dubbelt så många namn, som det fanns riksdagsmandat. I en fjärdedel av valkretsarna uppgick emellertid kandidatantalet till minst tre gånger antalet mandat. Så var fallet i Östergötlands län, i de tre Smålandskretsarna samt i Gotlands, Blekinge och Hallands län, dvs. inom ett sammanhängande område av Götaland. Förklaringen till att aktiviteten låg över genomsnittet i dessa sju valkretsar är dock svår att finna. I fråga om Kalmar län har redan påpekats att intresset för nomineringen över huvud taget varit stort, vilket torde sammanhänga med vissa geografiskt präglade motsättningar, ett förhållande som ytterligare skall belysas längre fram. Samma sak gäller ej beträffande de övriga sex valkretsarna, utan här måste förklaringen sökas på annat håll. Det ligger därvid nära till hands att gissa på att den högre aktiviteten sammanhängde med den valpolitiska situationen i de berörda valkretsarna, dvs. om partiet kunde väntas erövra nya mandat eller partiets platser skulle besättas av nya kandidater. Men icke heller en sådan förklaring håller streck, ty i alla de aktuella valkretsarna kunde partiet beräknas få samma antal mandat, som det hittills hade, och i fem av de sex kretsarna kandiderade samtliga andra-kammarledamöter på nytt. I den sjätte, Jönköpings län, skulle en plats nybesättas. Skulle antalet lediga mandat stimulera intresset för förnomineringen borde i synnerhet Dalarnas partidistrikt uppvisa ett högt antal kandidater, eftersom här tre platser måste nyväljas 1952. Antalet framförda namn uppgick här också till i det närmaste tre gånger valkretsens mandatantal, vilket är förhållandevis mycket, men dock relativt sett lägre än i de sju här behandlade valkretsarna, där någon sådan extra stimulans ej förelåg. Något direkt samband mellan den valpolitiska situationen och antalet föreslagna kandidater kan således ej konstateras.

Ett annat skäl till den olika frekvensen i antalet föreslagna kandidater skulle kunna vara att skilda nomineringssystem tillämpas i de olika valkretsarna. Nu är emellertid förhållandet det, såsom redan torde ha framgått av den hittills lämnade redogörelsen, att alla de socialdemokratiska partidistrikten begagnar i stort sett samma nomineringsregler. Visserligen förekommer ej någon form av förnominering i en del valkretsar, men detta tycks icke spela någon nämnvärd roll i här förevarande sammanhang, vilket möjligen kan verka en aning förbryllande. Saken är dock ej särskilt märklig, eftersom principerna för förslagsställandet är exakt desamma oavsett vilket av de båda förfaringssätten, som kommer till användning. Initiativet ligger i alla partidistrikt hos arbetarekommunerna; det är endast formen för väckandet av namnförslag som växlar. I det ena fallet insändes de till distriktsexpeditionerna, i det andra framföres de genom ombud vid valkonferenserna. Givetvis kan även båda metoderna förekomma samtidigt. Det har ej heller någon betydelse vad angår antalet föreslagna kandidater, om partidistrikten vid sina nomineringar begagnar sig av provval eller icke. I fråga om kandidatnomineringarna inom de borgerliga partierna har ti-

digare påvisats hur i somliga valkretsar många namn framkommit genom provval eller omröstningar. Denna möjlighet föreligger oftast ej inom socialdemokratiska partiet, där de röstande i allmänhet endast äger rösta på de på provvalseدلarna uppförda kandidaterna.

Däremot synes antalet föreslagna kandidater intimt sammanhånga med antalet förslagsställare. Detta förhållande är icke på något sätt självklart. Dels kan man nämligen tänka sig att samme förslagsställare framför flera olika kandidater, dels kan samme kandidat föreslås från flera skilda håll. Så förefaller dock ej vara fallet vid förnomineringarna — och här är det endast fråga om till distriktsstyrelserna inskickade förslag — inom de socialdemokratiska partidistrikten. Vad beträffar nomineringarna i samband med 1948 och 1952 års val föreligger i varje fall på många håll en påtaglig överensstämmelse mellan antalet deltagande lokalorganisationer och enskilda partimedlemmar å den ena sidan och antalet inkomna namnförslag å den andra. För en del partidistrikt går det helt enkelt att sätta likhets-tecken mellan dessa båda storheter. I Stockholms stad utnyttjade vid 1948 års val 22 lokalorganisationer och 19 enskilda medlemmar sin förslagsrätt, varigenom sammanlagt 41 kandidater föreslogs. Förhållandet var det samma inför 1952 års val. Sammanlagt 29 kandidater framfördes av 22 lokalorganisationer och 7 enskilda medlemmar. I Örebro län deltog 1948 sexton arbetarekommuner i förnomineringen, varvid lika många namn nämndes. Vid 1952 års val insändes i samma valkrets förslag från tjugo arbetarekommuner och tre enskilda partimedlemmar. Antalet föreslagna blev 23. Även i Ångermanland uppnåddes fullständig överensstämmelse år 1952 i det att sexton lokalorganisationer framförde lika många kandidater. I några andra valkretsar har överensstämmelsen visserligen icke varit fullständig, men antalet förslagsställare har dock i stort sett varit lika många som antalet nominerade kandidater. Som exempel härför kan anföras att 27 deltagande organisationer i Kalmar län år 1948 lanserade 26 kandidater. I Blekinge län föreslogs vid samma tillfälle sammanlagt fjorton personer från femton arbetarekommuner och två partikretsar; i 1952 års förnominering deltog fjorton arbetarekommuner som tillsammans framförde sexton namn. I Älvsborgs läns södra valkrets använde sig 1948 tio och 1952 elva lokalorganisationer av sin förslagsrätt, varigenom resp. tolv och fjorton kandidater föreslogs. I Skaraborgs län utgjordes under 1948 års förnominering förslagsställarna av sexton arbetarekommuner och två enskilda partimedlemmar, medan antalet föreslagna uppgick till tjugo. Motsvarande siffror för 1952 års val var femton, två och tretton.

Alla de nu nämnda exemplen har avsett att belysa det intima samband som råder mellan antalet deltagare i förnomineringarna och antalet föreslagna kandidater. Här måste emellertid inskjutas att det genom de många exemplen påvisade sambandet ej är helt utan undantag. Det förekommer nämligen såväl att betydligt fler namnförslag väckes än vad som motsvarar

antalet förslagsställare som att tydligtvis flera deltagande organisationer förenar sig om samma kandidater, varigenom alltså de senares antal väsentligt understiger förslagsställarnas. Förstnämnda förhållande kan åskådliggöras med följande exempel. I Östergötlands län deltog vid 1948 års val sexton lokalorganisationer och vid 1952 års sju. De förnominerade kandidaternas antal uppgick emellertid till resp. 25 och 36. Liknande var fallet i Jönköpings län. Inför 1948 års val föreslogs här sammanlagt 27 kandidater av 19 lokalorganisationer och år 1952 32 kandidater av 23 organisationer. Exempel på det omvända förhållandet finnes även. Under förnomineringen 1952 begagnade sålunda på sätt tidigare framhållits 41 av Kalmardistriktets arbetarekommuner sin förslagsrätt och framförde härunder tillhoppa 24 namn.

Den nu konstaterade allmänna tendensen till överensstämmelse mellan antalet förslagsställare och antalet föreslagna tyder på att i flertalet valkretsar lokalorganisationerna eller de enskilda medlemmarna blott föreslår en kandidat vardera, även om slutsatsen icke nödvändigtvis behöver vara denna. Vidare är det mycket som talar för att det i första hand är lokala kandidater och ej för hela valkretsen samlande namn som framföres. I motsatt fall hade det väl oftare hänt att flera förslagsställare förenat sig om samma kandidat. Något material, som ger direkt belägg för dessa antaganden, finnes dock på ett undantag när ej. Undantaget avser Kalmar län, varifrån det är tillgång till såväl förteckningar över de förslagsställande arbetarekommunerna som över vilka kandidater varje kommun har föreslagit. Sådana uppgifter föreligger för både 1948 och 1952 års förnominering. Det kan därför ha sitt intresse att undersöka om de ovan gjorda antagandena är berättigade vad beträffar valförberedelserna i Kalmar län.

Såsom redan påpekats var överensstämmelsen år 1948 mycket stor mellan antalet deltagande organisationer och antalet föreslagna kandidater i nämnda län. Sammanlagt föreslogs nämligen 26 skilda namn av tillsammans 25 arbetarekommuner och 2 distriktsorganisationer. Om uppmärksamheten först ägnas åt hur många kandidater som framfördes av varje förslagsställare, visar det sig att 19 av de 25 arbetarekommunerna liksom de båda distriktsorganisationerna, kristna socialdemokraterna och kvinnorna, vardera blott framförde förslag upptagande ett namn. Två personer föreslogs av var för sig tre arbetarekommuner, tre personer av en kommun samt hela fem kandidater av två arbetarekommuner. Om man därefter anlägger ett motsatt betraktelsesätt och undersöker hur många kandidater, som föreslogs från mer än ett håll, finner man att så var fallet endast i fråga om sex av de sammanlagt 26 namnen. Av dessa var hälften riksdagsmän, vilka stod under omval, den ena föreslagen av fem arbetarekommuner, de båda andra av vardera två. Av de övriga tre hade en framförts av sex arbetarekommuner, en av två samt en — kvinnodistriktets ordförande — av nämnda distrikt och två arbetarekommuner. De övriga tjuo kandida-

terna hade alltså blott vardera en förslagsställare bakom sig. I fråga om femton av dessa tjugo kandidater sammanföll dessutom vederbörandes hemort med förslagsställarens.

De nu anförda uppgifterna från 1948 års förnominering i Kalmar län synes till viss grad bekräfta riktigheten av de ovan gjorda antagandena, nämligen att i stort sett endast ett namnförslag framföres av varje förslagsställare samt att det till övervägande delen är lokala krafter man önskar stödja genom dessa insända förslag. Frågan är dock i vad mån även uppgifterna från 1952 års val ger stöd för nämnda antaganden. Innan vi övergår till detta spørsmål skall det emellertid erinras om att förhållandena vid detta års förnominering i Kalmar län på intet sätt var typiska för de socialdemokratiska partidistrikten. Dels var som tidigare nämnts deltagandet relativt stort — omkring en tredjedel av samtliga arbetarekommuner sände in förslag — dels var skillnaden mellan antalet förslagsställare och antalet föreslagna ovanligt stor.

Under 1952 års förnominering i Kalmar län inkom — på sätt redan framhållits — förslag från 41 arbetarekommuner, vilka tillsammans framförde 24 olika kandidater. 32 arbetarekommuner föreslog blott ett namn vardera, åtta kommuner gav var för sig sitt förord åt två kandidater, medan en arbetarekommun framförde tre kandidatnamn. Så långt råder en god överensstämmelse med 1948 års förnominering. Däremot samlade sig 1952 års förslagsställare mer kring vissa kandidater. Visserligen föreslogs två tredjedelar av kandidaterna — sexton stycken — endast av en arbetarekommun, i fjorton av fallen blott av hemortens, men en del av de övriga kandidaterna framfördes från flera skilda håll. Två personer, som ej var riksdagsmän, föreslogs sålunda av resp. tio och sju arbetarekommuner, vardera en kandidat framfördes av resp. fem och fyra kommuner, under det att av de återstående fyra namnen två hade tre förslagsställare bakom sig och två hade två. Det förtjänar påpekas att icke någon av de fyra kandidater, som hade föreslagits av flest arbetarekommuner, var riksdagsledamot.

Orsaken till den ökade aktiviteten 1952 liksom till den större samlingen kring vissa kandidater torde åtminstone delvis vara ett från 1948 förändrat valpolitiskt läge. Sistnämnda år kandiderade partiets alla fyra riksdagsmän på nytt, varför man ej kunde beräkna få utse någon ny andrakammarledamot. Utvecklingen gick visserligen senare i annan riktning, vilket skall klargöras i avsnittet om provvalen, men detta kunde knappast förutsättas redan under förnomineringen. År 1952 däremot var situationen den att en av de dittillsvarande riksdagsmännen avsgit sig förnyad kandidatur, varför en valbar plats kunde betraktas som ledig. Denna omständighet bör ha stimulerat intresset. Man vågar kanske gissa att de fyra kandidater, som hade flest förslagsställare bakom sig, just avsågs för denna lediga plats på listan. I fråga om dessa fyra kandidater är vidare att märka att var och en av dem hade sitt stöd från en viss begränsad del av valkretsen. Samtliga de

tio arbetarekommuner, som förenat sig om att föreslå samma namn, hade sålunda sin hemvist i södra länsdelen eller på Öland. På motsvarande sätt hörde de sju arbetarekommuner, vilka gemensamt föreslagit ett annat namn, alla hemma i mellersta delen av länet. En tredje kandidat hade fem förslagsställare bakom sig, samtliga från norra länsdelen, den fjärde framfördes av fyra kommuner på Öland. Även dessa kandidater, som föreslagits av åtskilliga arbetarekommuner, måste alltså anses som i viss mån lokala.

Preliminära valseldförslag

Enligt § 5 i socialdemokratiska partiets grundregler för valarbetet skall vad angår nomineringarna inför andrakammarvalen partidistriktets styrelse, sedan förnomineringen avslutats, avge yttrande i anledning av inkomna förslag, innan dessa presenteras för den avgörande valkonferensen. Såsom redan framhållits finns det några partidistrikt, som ej följt grundreglernas anvisningar i fråga om förnomineringen utan slopat detta led i nomineringsproceduren, varför möjligheterna att yttra sig givetvis ej kan föreligga i de berörda valkretsarna. Detta hindrar emellertid ej att distriktsstyrelsen ändå kan bereda ärendet, innan det förelägges distriktets valkonferens. Man kan också tänka sig att någon behandling av nomineringsfrågan ej förekommer i distriktsstyrelsen eller därmed jämförligt organ, trots att preliminära namnförslag insänts till distriktsexpeditionen. Numera synes emellertid förfarings sättet med handläggning i distriktsstyrelsen vara det vanligaste, även om vissa undantag finnes.

Under 1952 års valförberedelser förefaller detta tillvägagångssätt icke ha blivit tillämpat av fem till tio partidistrikt. Då uppgifterna från en del håll är ofullständiga på denna punkt går det ej att ange någon exakt siffra. För några fall är det dock helt klart att någon särskild beredning av nomineringsfrågan ej förekom i distriktsstyrelsen eller annat centralt organ. I samtliga dessa fall gäller det valkretsar, där ej heller någon slags förnominering ägde rum, varför nomineringsfrågan i sin helhet här behandlades vid ett och samma tillfälle, såvida ej beslut fattades att kandidatlistan skulle underkastas provval. Härmed är emellertid endast sagt, att någon central handläggning av ärendet icke skedde — det är däremot ej uteslutet utan snarare ganska troligt att arbetarekommunerna inom de ifrågavarande distrikten på ett förberedande stadium diskuterade saken vid allmänna medlemsmöten och instruerade sina ombud till valkonferensen att där framföra och stödja vissa kandidater.

Till de nu berörda valkretsarna hör bl. a. Kronobergs, Gotlands, Kristianstads och Malmöhus län samt dessutom partidistriktet i Medelpad. Tydligt bör man även hänföra Älvsborgs läns norra valkrets och Gävleborgs län till samma kategori. I Kronobergs län liksom i Medelpad har man vid såväl 1948 som 1952 års val tillämpat den ordningen att kandidatnominering

sker först direkt vid distriktets årskongress. Samma princip kom år 1952 till användning i Gotlands län. Här har man emellertid tidigare haft en annan praxis. Fram till år 1952 tillgick nomineringarna nämligen så att de anslutna organisationerna inlämnade namnförslag, vilka sedan sammanställdes av en särskild kommitté. Vad sedan Kristianstads och Malmöhus län beträffar är det ganska naturligt att distriktsstyrelsen ej befattar sig med nomineringarna till andrakammarvalen. Som bekant bildar nämligen hela Skåne, innefattande tre andrakammarvalkretsar, ett enda partidistrikt med en gemensam distriktsstyrelse. Några speciella »valkretsstyrelser» förekommer däremot ej. Av troligen bl. a. denna anledning har det i ifrågavarande valkretsar legat nära till hands att låta särskilda valkonferenser med företrädare för arbetarekommunerna inom resp. valkretsområde helt handha nomineringsfrågan, utan att den gemensamma distriktsstyrelsen yttrar sig eller avger förslag. Före 1952 har en liknande ordning även varit i bruk i Jönköpings och Västmanlands län. Från Jönköpings läns partidistrikt har sålunda uppgivits att till och med valet 1948 upprättades förslagsvalsedel av valkonferensen utan föregående beredning. Orsaken till att man övergav denna praxis var att man önskade en anpassning till partiets grundregler för valarbetet. I Västmanlands län skedde tidigare ej heller någon av distriktsstyrelsen inspirerad nominering i förväg, utan kandidaterna avsågs bli föreslagna direkt på valkonferensen, vilket emellertid icke hindrade att några förslag ändock insändes. Icke ens distriktsstyrelsen förberedde då ärendet. Ändringen synes här ha berott på samma skäl som i Jönköpings län. 1951 års distriktkongress beslöt nämligen att vid kandidatnomineringar till andrakammarval skall § 5 i de av partikongressen fastställda grundreglerna för valarbetet tillämpas inom Västmanlandsdistriktet.¹

Det stora flertalet av partidistrikten använder dock den nomineringsordning, som förutsättes i partiets grundregler, således i detta fall en beredning av nomineringsfrågan i distriktsstyrelsen. Visserligen har i några valkretsar uppdraget överlåtits åt en något vidgad krets av personer, men huvudprinciperna är lika fullt desamma. En del partidistrikt har särskilda stadgebundna bestämmelser för hur nomineringarna skall gå till, på andra håll finnes en sedan länge utbildad praxis, medan man inom vissa valkretsar från val till val tager ställning till vilken nomineringsplan, som bör följas. Exempel på det förstnämnda finns från Stockholms stad och Södermanlands län. Stockholms arbetarekommun har i sina stadgar intagit speciella bestämmelser rörande provval till stadsfullmäktige- och riksdagskandidater inom Stockholms stads partidistrikt. I dessa bestämmelsers första punkt fastslås att vid riksdagsval skall kommunstyrelsen framlägga förslag till provvallista till kommunmötet. Här bör kanske redan nu påpekas att provval är obligatoriska enligt dessa bestämmelser. Södermanlands partidistrikt har i sina stadgars § 5 upptagit särskilda regler om kandidatno-

¹ Västmanlands soc.dem. partidistrikts verksamhet 1952—1953, Västerås 1953, s. 16.

minering vid landstings- och riksdagsmannaval. Häri meddelas bl. a. att distriktsstyrelsen skall pröva de via kretsstyrelserna föreslagna kandidaternas valbarhet och duglighet samt inhämta upplysning om deras villighet att kandidera. På grundval av dessa undersökningars resultat skall distriktsstyrelsen sedan uppgöra förslag till kandidatlista, vilken därpå skall behandlas av distriktets valkonferens.

Såsom redan framhållits har man på en del håll överlämnat beredningen av nomineringsfrågan till annat organ än distriktsstyrelsen. I t. ex. Östergötlands län uppdrogs vid 1952 års val, sedan de preliminära namnförslagen hade inkommit till distriktsexpeditionen, åt en av distriktsstyrelsen utsedd kommitté på fem personer att upprätta förslag till kandidatlista.¹ Till denna kommittés sammanträden kallades också representanter för socialdemokratiska kvinno- och ungdomsdistrikten samt broderskapsrörelsens distriktsorganisation. I stort sett samma förfaringssätt begagnades i Örebro län. Här uppgjordes förslag till valsedel av en kommitté på fjorton personer innefattande distriktsstyrelsens ledamöter jämte ombud för sidoorganisationernas distriktsorgan. Inom Göteborgs arbetarekommun tillämpar man den ordningen att sedan tiden för insändande av förslag utgått sammanträder kommunstyrelsen och uppgör förslag på lista. Detta valsedelförslag förelägges därefter kommunens valledning, vars existens och sammansättning är föreskriven i partidistriktets stadgar. Valledningen utgöres av kommunstyrelsen, ordförandena för stadsdelsföreningarna, en företrädare vardera för fackklubbarnas representantskap, kvinnodistriktet, ungdomsdistriktet, tjänstemännens samarbetskommitté och broderskapsgruppen. Det är denna vallednings förslag som sedermera framlägges för det slutliga nomineringsmötet.

I övriga valkretsar synes nomineringsfrågan vid de båda senaste andra-kammarvalen ha behandlats endast av distriktsstyrelsen, vilken därvid upprättat förslag till kandidatlista avsedd att föreläggas den slutliga valkonferensen. Detta har emellertid icke blott skett i valkretsar, inom vilka distriktsstyrelsen haft att sammanställa från lokalorganisationerna insända namnförslag, utan även i valkretsar, vari någon förnominering ej förekommit. I t. ex. Västerbottens län har man aldrig använt sig av förnomineringssystemet, men trots detta sammanträder alltså distriktsstyrelsen och införskaffar på egen hand uppgifter på lämpliga kandidater och gör på grundval härav upp ett valsedelförslag.²

Det har ovan påpekats hur i Göteborgs stad kommunstyrelsens förslag underställes en valledning bestående av bl. a. representanter för lokalföreningarna, innan förslaget tages upp till slutgiltig behandling. Inom några andra partidistrikt har distriktsstyrelsens förslag till kandidatlista till-

¹ Östergötlands socialdemokratiska partidistrikt. *Berättelse för år 1952*, s. 16.

² Västerbottens Socialdemokratiska Partidistrikt. *Berättelse över verksamheten år 1952*, Umeå 1953, s. 16.

ställda arbetarekommunerna viss tid före valkonferensen. I Blekinge län har man sedan länge följt den ordningen, att distriktsstyrelsens förslag till valsedel utsänts till arbetarekommunerna i så god tid, att dessa hunnit behandla och ta ställning till ärendet, innan det tagits upp på valkonferensen. Samma ordning tillämpades inför 1952 års val i Västmanlands län enligt vad som framgår av distriktets berättelse.¹

Valkonferenser och årskongresser

På sätt framgått av den tidigare redogörelsen innebär vad beträffar andra-kammarvalen huvudstadgandet i socialdemokratiska partiets grundregler för valarbetet att en valkonferens bestående av ombud för valkretsens arbetarekommuner, kretsstyrelserna och distriktsstyrelsen skall sammankallas för att uppgöra en kandidatlista. Konferensen kan sedan besluta att antingen direkt fastställa den uppgjorda valsedeln eller också att denna skall underkastas provval bland partimedlemmarna. Enligt grundreglerna kan upprättandet av kandidatlista även ske på distriktets ordinarie årskongress för så vitt redan i kallelsen till denna angivits att nomineringsfrågan skall upptagas till behandling. Vad gäller representationsrätten så överlåtes fastställandet av närmare bestämmelser helt åt de olika partidistrikten.

De här ovan berörda huvudstadgandena rörande kandidatnomineringen till andrakammarvalen iakttages undantagslöst av partidistrikten. Så till vida skiljer sig dock förfarings sättet i de tre rena stadsvalkretsarna — Stockholms stad, fyrstads-kretsen och Göteborgs stad — från övriga valkretsars att avgörandet i nomineringsfrågan i de förra äger rum vid allmänna medlemsmöten och således ej vid konferenser med ombud. Nämda förhållande kan emellertid knappast påstås vara ett avsteg från partiets huvudregler utan får väl i stället ses som en naturlig anpassning till de för dessa valkretsar speciella betingelserna.

Tidigare synes regeln ha varit den att — såsom partiets grundregler i första hand anvisar — man i de flesta valkretsar anordnat särskilda valkonferenser, men utvecklingen har gått i den riktningen att detta förfarings-sätt numera hör till undantagen. I allmänhet handlägges alltså nomineringsfrågan vid distriktens årskongresser, även om det fortfarande finnes en del valkretsar, som bibehållit det äldre tillvägagångssättet. Som en liten illustration härtill kan anföras att under 1952 års valförberedelser fungerade, enligt vad som framgår av distriktens verksamhetsberättelser för nämnda år, de ordinarie årskongresserna samtidigt som nomineringskonferenser i mer än 20 av de sammanlagt 27 partidistrikten. Förhållandet förefaller i stort sett ha varit detsamma år 1948. Bland undantagen från denna huvudregel märks i första hand Stockholms och Göteborgs städer, inom vilka nomineringsfrågan behandlas vid allmänna medlemsmöten, samt Skåne, där — av

¹ *Västmanlands soc. dem. partidistrikts verksamhet 1952—1953*, s. 16.

skäl som redan framhållits — särskilda valkonferenser ordnas för valkretsarna i Kristianstads och Malmöhus län, under det att arbetarekommunerna inom fyrstadsvalkretsen tar upp ärendet vid allmänna medlemsmöten. Till undantagen hör vidare Östergötlands län och Medelpad, där partidistriktet hållit speciella valkonferenser. Ett sådant tillvägagångssätt tillämpades även till och med 1944 års val bl. a. i Södermanlands län.

Av § 5 i partiets grundregler för valarbetet framgår att inom partidistriktet samma regler skall råda i fråga om representationsrätten vid valkonferenser som vid årskongresser. Vidare skall, på sätt ovan sagts, i förekommande fall särskilt angivas i kallelsen till distriktskongressen att nomineringsfrågan skall tagas upp till behandling vid kongressen. Man skulle väl därför, även om vissa små skillnader föreligger mellan en särskild valkonferens och en årskongress, kunna uttrycka saken så att årskongressen när detta ärende kommer före konstituerar sig såsom en valkonferens. För att förenkla terminologien kommer i enlighet härmed uttrycket valkonferens att fortsättningsvis användas såväl för de särskilda nomineringskonferenserna som för de årskongresser, vilka har nomineringsfrågan på sin dagordning.

Valkonferensernas sammansättning

I inledningen till detta avsnitt om valkonferenser och årskongresser har redan framhållits, att valkonferenserna skall bestå av ombud för i främsta rummet valkretsens arbetarekommuner. Några för partiet gemensamma bestämmelser om efter vilka grunder ombuden skall utses finnes emellertid ej, utan reglerandet på denna punkt har överlåtits åt de olika partidistriktet. Följden har blivit att en hel del skiftande stadganden och tillvägagångssätt har utbildats.

Gemensamt för alla de socialdemokratiska partidistriktet med undantag för Gotlands län, varifrån uppgivits att varje kommun äger sända två representanter, är att ombuden till valkonferenserna utses i ett visst förhållande till arbetarekommunernas medlemsantal. Det medlemsantal, som härvid får vara bestämmande, synes i allmänhet vara det av arbetarekommunerna till distriktsstyrelsen rapporterade för fjärde kvartalet året närmast före det år, som valkonferenserna sammanträder. Den vanligast tillämpade regeln är att arbetarekommunerna skall låta sig företrädas av ett ombud för varje påbörjat 50-tal eller 100-tal medlemmar. Något av dessa båda tal har lagts till grund för representation i bortemot ett tjugotal partidistrikt, fördelade med ungefär hälften på vardera bestämmelsen. Till det tiotal distrikt, som använt sig av det lägre talet, dvs. ett ombud för varje påbörjat 50-tal medlemmar, hör i främsta rummet de vad beträffar medlemsantal minsta såsom Kronobergs, Skaraborgs och Jämtlands. Dessutom ingår bland dessa några av de medelstora partidistriktet, t. ex. Älvsborgs norra, Värmlands, Västmanlands, Dalarnas och Västerbottens. Det stora flertalet övriga

begagnar sig alltså av grundregeln ett ombud för varje påbörjat 100-tal medlemmar. Inom några få valkretsar måste emellertid arbetarekommunerna uppfylla ändå större fordringar för att få utse mer än en representant. Så är fallet i det näst Skåne och Stockholms stad största partidistriktet, Östergötland, inom vilket ett ombud väljes för varje påbörjat 200-tal medlemmar. Samma stadgande tillämpas i Uppsala och Kristianstads län, medan än större krav uppställs i Malmöhus län, där nämligen ett ombud skall utses för varje påbörjat 300-tal medlemmar.

I syfte att förhindra att de allra största arbetarekommunerna skall kunna utöva ett dominerande inflytande har bortemot ett tiotal partidistrikt kombinerat de ovan refererade huvudreglerna med vissa tilläggsbestämmelser, vilka går ut på att antingen maximera antalet ombud per arbetarekommun eller successivt höja medlemsantalet per ombud. Den förra vägen har valts av Södermanlands och Älvsborgs norra partidistrikt. I båda valkretsarna har högsta antalet representanter per arbetarekommun begränsats till tio. Enligt det andra antydda förfaringssättet, vilket är betydligt vanligare, stadgas t. ex. att varje arbetarekommun till valkonferensen äger sända ett ombud för varje påbörjat 100-tal medlemmar intill ett medlemsantal av 500, och därefter ett ombud för varje påbörjat 500-tal medlemmar. Det anförda exemplet är hämtat från Stockholms län, men i princip samma regler har gällt för Jönköpings län. En hel del varianter av denna tilläggsbestämmelse förekommer emellertid även. I Västerbottens län utses ett ombud för varje påbörjat 50-tal medlemmar upp till 200 medlemmar, sedan en representant för varje påbörjat 100-tal medlemmar. Stadganden med liknande innebörd finnes i Värmlands och Västmanlands län. Kronobergs partidistrikt har till och med två olika gränser, där representationsrätten ändras. Här får nämligen varje arbetarekommun till en början sända en företrädare för varje påbörjat 50-tal medlemmar upp till 100 medlemmar, därefter en för varje påbörjat 100-tal medlemmar upp till sammanlagt 500 medlemmar och sedan slutligen ett ombud för varje påbörjat 200-tal medlemmar. Enligt uppgift till författaren har man numera även i Gävleborgs län infört bestämmelser för att beskära de största arbetarekommunernas inflytande. Inom Ångermanlands partidistrikt har man utformat representationsbestämmelserna något annorlunda än i övriga distrikt, även om verkan i stort sett blir densamma som enligt de regler, vilka vanligen användes. Grundstadgandet är här att varje arbetarekommun tillkommer ett ombud vid valkonferensen. Därutöver äger man utse en representant för varje *fullt* 100-tal medlemmar upp till 200 medlemmar och sedan ett ombud för varje fullt 200-tal medlemmar.

Utöver arbetarekommunernas ombud består valkonferenserna även av en del andra personer.¹ Distriktsstyrelsens medlemmar skall sålunda närvara och har därvid såväl yttrande- och förslags- som rösträtt. Vidare kan varje

¹ § 4 i *Grundstadgar för partidistrikt* samt § 5 i *Grundregler för valarbetet*.

partikrets äga rätt att låta sig representeras, dock ibland — såsom i Stockholms län — utan rösträtt för deras ombud. I distriktskongresserna, vilka i allmänhet handhar kandidatnomineringarna, skall dessutom enligt partiets grundstadgar en föredragande revisor närvara. Han har i likhet med distriktsstyrelsens medlemmar rösträtt. Vidare äger de socialdemokratiska landstingsmännen sända ett — likaledes röstberättigat — ombud för varje landstingsområde, liksom en representant för partistyrelsen och distriktets partiorgans redaktör kan delta dock endast med yttrande- och förslagsrätt.

Deltagandet i valkonferenserna

Valkonferenserna är, såsom redan framgått av den tidigare redogörelsen, den utan jämförelse viktigaste nomineringsinstansen inom de socialdemokratiska partidistrikten. I en del valkretsar handlägges frågan över huvud taget ej av något annat organ. Vid valkonferenserna fastställs — på sätt kommer att klargöras längre fram — i de flesta fall de slutliga kandidatlistorna, eller där så ej sker uppgöres ett förslag till valsedel, som senare skall underkastas provval. Men även i sistnämnda fall ligger det reella avgörandet hos konferenserna, eftersom det i praktiken har visat sig att partimedlemmarna med relativt få undantag godkänner det preliminärt uppgjorda förslaget. Till följd av den betydelse, som man alltså kan tillmäta valkonferenserna, synes det vara anledning att närmare undersöka hur många ombud, som är närvarande vid denna behandling av nomineringsfrågan, samt hur många arbetarekommuner och enskilda medlemmar som är företrädna genom dessa ombud.

På författningsutredningens frågor i nu berörda avseende har det övervägande flertalet partidistrikt lämnat svar. Inga som helst besked föreligger emellertid från några valkretsar, bland vilka återfinnes Göteborgs stad och fyrstadsvalkretsen, där nomineringarna handlagts vid allmänna medlemsmöten. Däremot har från Stockholms arbetarekommun uppgivits, att nomineringsmötet inför 1948 års val samlade ungefär 2 000 partimedlemmar, medan siffran för 1952 års val beräknats till omkring 1 500. Enligt uppgift till författaren förekom flera nomineringsmöten år 1948, varvid deltagandet vid varje möte uppgick till ungefär den nämnda siffran. Svaren i övrigt är av olika beskaffenhet. Genomgående har upplysningar — såväl precisa som approximativa — lämnats om antalet ombud vid konferenserna. Därjämte har en del partidistrikt kunnat uppge antalet vid valkonferenserna företrädna arbetarekommuner samt den medlemsnumerär, som varit representerad därvid. Beträffande det sistnämnda spørsmålet har dock partiombudsmännen, liksom fallet varit när det gällt motsvarande undersökningar om övriga partier, visat sig vara benägna att nämna ett medlemstal som i stort sett överensstämmer med det totala antalet medlemmar vid ifrågavarande tillfälle. Av andra handlingar synes emellertid klart

framgå att en sådan total representation mestadels ej kan ha förelegat. Slutligen kan framhållas att åtskilliga av partidistrikten har varit i stånd att lämna besked för både 1948 och 1952 års nomineringar.

Av det föreliggande materialet kan man först och främst utläsa, att de socialdemokratiska nomineringskonferenserna brukar räkna mellan 100 och 300 ombud. Antalet sammanhänger givetvis till en del med medlemsnumerären inom resp. valkrets men beror dock i främsta rummet på vilka representationsregler som gäller. Härav följer att de siffermässigt resp. största och minsta konferenserna icke alls behöver hänföra sig till de resp. största och minsta partidistrikten. Att tvärtom det omvända förhållandet kan inträffa åskådliggöres av ett par exempel från 1952 års valförberedelser. Detta års båda minsta valkonferenser ägde nämligen rum i det med undantag för Skåne och Stockholms stad största partidistriktet, Östergötland, och i Malmöhus län, där medlemsantalet vid tiden för 1952 års nominering närmade sig 35 000. Vad angår Östergötlands län torde den låga siffran, 117 ombud, delvis förklaras av bristande aktivitet. Som jämförelse kan nämnas att vid detta distrikts valkonferens år 1948 deltog 178 ombud. I fråga om Malmöhus län, där inför 1948 års val 117 och inför 1952 års val 123 representanter var närvarande, får däremot de låga siffrorna nästan helt tillskrivas de jämfört med övriga distrikt stränga bestämmelserna, vilka såsom ovan framhållits innebär att arbetarekommunerna blott får utse ett ombud för varje påbörjat 300-tal medlemmar. Även exempel på det motsatta förhållandet finnes. Så t. ex. hade de förhållandevis små partidistrikten Blekinge och Älvsborgs södra över 200 ombud på sina konferenser inför såväl 1948 som 1952 års val. De högsta siffrorna representeras dock icke av någon av dessa valkretsar utan av Värmlands län, vars valkonferens år 1952 räknade 266 ombud, och Kalmar län, där samma år 254 ombud deltog.

Vad därefter gäller den viktigare frågan om i vilken utsträckning arbetarekommunerna och partimedlemmarna verkligen är företrädade vid valkonferenserna, så är de lämnade uppgifterna mer sporadiska och osäkra. I den första punkten, som alltså berör i vad mån arbetarekommunerna låter sig representeras, har dock sex partidistrikt bidragit med exakta besked för båda de undersökta valen. Upplysningarna från dessa sex partidistrikt presenteras i *tabell 17*, vari för varje distrikt och år anges dels antalet deltagande ombud, dels det antal arbetarekommuner, som var företrädade, dels också det totala antalet arbetarekommuner inom vederbörande distrikt. Slutligen har i den sista kolumnen framräknats hur stor procentuell andel av arbetarekommunerna, som var representerad vid valkonferenserna.

De i tabellen redovisade valkonferenserna utgör endast omkring en femtedel av samtliga, varför det ställer sig svårt att med stöd av de anförda siffrorna dra några generella slutsatser. Även om motsvarande uppgifter från övriga valkretsar varit tillgängliga är det dock ej säkert att man skulle kunna uppvisa någon för de olika valkretsarna gemensam tendens vad be-

träffar det relativa antalet deltagande arbetarekommuner. Bortsett från Östergötlands län företer emellertid de i tabellen upptagna partidistrikten stora likheter härutinnan. Inom de fem berörda partidistrikten har sålunda

Tabell 17. Antal representerade arbetarkommuner vid 1948 och 1952 års valkonferenser inom sex av de socialdemokratiska partidistrikten

Partidistrikt	År	Antal ombud	Antal representerade arbetarkommuner	Totala antalet arbetarkommuner ¹	Representerade arbetarkommuner i procent av totala antalet
Östergötland.....	1948	178	97	161	60,2
»	1952	117	66	159	41,5
Jönköpings län.....	1948	135	75	96	78,1
»	1952	171	79	96	82,3
Kronoberg.....	1948	113	79	92	85,9
»	1952	144	76	90	84,4
Älvsborgs södra.....	1948	215	69	75	92,0
»	1952	226	67	83	80,7
Värmland.....	1948	224	103	126	81,7
»	1952	266	105	134	78,4
Ångermanland.....	1948	193	81	105	77,1
»	1952	164	87	112	77,7

¹ Uppgifterna, som avser förhållandet resp. den 1/1 1948 och 1/1 1952, har hämtats från socialdemokratiska partistyrelsens berättelser för år 1947 (s. 36) och år 1951 (s. 29).

noterats en påfallande stor överensstämmelse i fråga om den procentuella andelen företrädda arbetarekommuner. I samtliga fall har nämligen omkring eller något över fyra femtedelar av arbetarekommunerna sänt ombud till sina distrikts valkonferenser. Ombudsmannen i Kronobergs län har i anslutning till de lämnade siffrorna från nämnda distrikt meddelat att det i huvudsak endast är små och avlägset belägna kommuner, som varit utan representation. Detta påpekande stämmer ju även väl överens med den tidigare gjorda iakttagelsen rörande förnomineringen i Kalmar län. Samma påpekande torde i större eller mindre omfattning vara berättigat vad angår de övriga valkretsarna, även Östergötlands län inbegripet. När det gäller det sistnämnda distriktet förtjänar framhållas att i slutet av år 1951 fanns det över 100 arbetarekommuner med ett medlemsantal understigande 100, för drygt hälften av dessa noterades till och med mindre än 50 medlemmar.¹ Man torde ej alltför mycket ta fel, om man antar att huvuddelen av de orepresenterade arbetarekommunerna återfinnes bland dessa storleks-kategorier.

En ändå svårare fråga att få besvarad är i vilken utsträckning medlemskadern varit företrädd vid valkonferenserna. Såsom redan framhållits föreligger i de lämnade svaren en tendens att uppge hela distriktets eller

¹ Östergötlands socialdemokratiska partidistrikt. Berättelse för år 1952, s. 5—10.

valkretsens medlemsantal som representerat, vilket troligen icke är fullt överensstämmande med det verkliga förhållandet. Från några få håll har emellertid även upplysningar med annat innehåll framkommit.

Från de tre rena stadsvalkretsarna, i vilka nomineringsfrågan behandlats vid bl. a. allmänna medlemsmöten, är som nämnts uppgifter i nu berörda avseende blott tillgängliga beträffande Stockholms stad. Här deltog — på sätt tidigare påpekats — cirka 2 000 medlemmar i vart och ett av 1948 års nomineringsmöten, medan antalet för 1952 beräknats till 1 500. Mötesdeltagandet är i och för sig nog så beaktansvärt, men ter sig onekligen tämligen blygsamt vid en jämförelse med Stockholms arbetarekommuns sammanlagda medlemsantal, vilket håller sig omkring 100 000. Här må emellertid inskjutas att detta medlemsantal är oerhört beroende av några få stora fackföreningars anslutning eller icke anslutning till arbetarekommunen. Av de ungefär 100 000 medlemmarna var år 1952, enligt vad som framgår av arbetarekommunens verksamhetsberättelse för nämnda år, i runt tal 90 000 kollektivanslutna till partiet genom fackföreningar.¹ Man tar nog icke alldeles miste, om man förutsätter att intresset för nomineringarna i genomsnitt ej är lika framträdande hos dessa senare medlemmar som hos de direkt anslutna, varför en ren jämförelse mellan deltagarantalet i nomineringsmötena och det totala antalet medlemmar troligen icke ger en fullt rättvisande bild av aktiviteten inom olika medlemsgrupper.

Från de övriga valkretsarna, inom vilka nomineringsfrågan handlagts vid valkonferenser med ombud för arbetarekommunerna, har — såsom redan sagts — i allmänhet uppgivits att hela medlemsstocken varit representerad. Även om detta nu icke torde vara helt riktigt, kan man nog i fråga om flertalet valkretsar anta, att den övervägande största delen av arbetarekommunerna sänt fullt antal ombud. Partiombudsmannen i Skaraborgs län har sålunda uppskattat att 90—95 procent av distriktets medlemmar varit företrädade vid valkonferenserna 1948 och 1952. Från Östergötlands län har antalet representerade partimedlemmar vid 1952 års valkonferens beräknats till 48 000 av totalt i det närmaste 53 000 medlemmar, dvs. omkring 90 procent. Denna uppgift kan förefalla i hög grad märklig i belysning av att — på sätt tabell 17 utvisar — endast 66 av 159 arbetarekommuner lät sig representeras. Vid en närmare granskning visar det sig emellertid att den lämnade siffran över antalet företrädade partimedlemmar ej är omöjlig; man skulle kanske till och med våga säga att den är ganska trolig. Enbart distriktets fem största arbetarekommuner, vilka man kan förutsätta sände fulltalig representation till konferensen, hade vid tiden för nomineringen tillsammans 35 000—40 000 medlemmar, under det att de 100 minsta arbetarekommunerna sammanlagt räknade omkring 5 000 medlemmar, dvs. i stort sett samma antal, som uppgivits ej vara företrätt vid konferensen.²

¹ *Stockholms arbetarekommun. Verksamheten 1952*, s. 4.

² Siffrorna hämtade från distriktets *Berättelse för år 1952*, s. 5—10.

Om man utförde en motsvarande undersökning för de övriga partidistrikt, inom vilka såsom tabell 17 visar ett antal arbetarekommuner ej var representerade vid valkonferenserna, skulle man troligen göra samma konstaterande, nämligen att, trots att vissa arbetarekommuner helt saknades vid konferenserna, en mycket stor andel av medlemskadern var företrädd genom ombud. Några distrikt har varit i stånd att lämna mer direkta besked i förevarande avseende. Sålunda har från Jönköpings län meddelats att år 1948 ca 11 000 medlemmar av totalt 13 600 och år 1952 ca 13 000 av 16 700 var representerade. Motsvarande siffror är för t. ex. Kalmar län år 1948 13 609 av sammanlagt 16 139 och år 1952 20 625 av totalt 21 708 samt för Västerbotten år 1948 ca 8 000 av 13 000 och år 1952 omkring 9 000 av sammanlagt 16 000 medlemmar.¹ Endast i den senare valkretsen har alltså ett mer betydande antal partimedlemmar varit orepresenterade vid valkonferenserna, vilket väl till en viss del får tillskrivas de stora avstånden därstädes.

Tillvägagångssättet vid konferenserna

De socialdemokratiska valkonferenserna synes i allmänhet äga rum någon gång under tiden 15 mars—31 maj. Under 1952 års valförberedelser inträffade sålunda huvuddelen av konferenserna under de sista dagarna av mars samt under april månad. Någon tidigare tidpunkt för valkonferensen förekom ej om man undantar fyrstadsvalkretsens, vilken såsom framgår av Skånedistriktets verksamhetsberättelse för år 1952 (s. 12) hölls redan den 17 februari. Denna konferens avsåg emellertid ej någon direkt nominering utan syftet med den var blott att fördela kandidatlistans platser mellan de deltagande fyra arbetarekommunerna. Däremot hade en del distrikt år 1952 valt en något senare tidpunkt. Samtliga utom ett hade dock avklarat sina nomineringskonferenser före maj månads utgång. Undantaget avser Östergötlands län, där den särskilda valkonferensen sammanträdde först i mitten av juni.²

Ordningen vid valkonferenserna är vad gäller nomineringsfrågan i stort sett följande.

Såsom framhållits i ett tidigare sammanhang har nomineringsfrågan i allmänhet före valkonferenserna varit föremål för behandling i distriktsstyrelsen eller annat beredningsorgan. I dessa valkretsar, där man tillämpar det enligt partiets grundregler normala förfarings sättet, inledes valkonferenserna med att distriktsstyrelsens förslag presenteras, varefter ombuden

¹ Uppgifterna i detta stycke över distriktens totala medlemsantal avser utom för Kalmar län årsskiftena 1947/48 och 1951/52 och har hämtats från socialdemokratiska partistyrelsens berättelser för år 1947 (s. 36) och 1951 (s. 29). Beträffande Kalmar län har de totala medlems-siffrorna hämtats från distriktets svar och avser tydligtvis någon tidpunkt under resp. år 1948 och år 1952.

² Östergötlands socialdemokratiska partidistrikt. *Berättelse för år 1952*, s. 16.

beredes tillfälle att framlägga sina synpunkter. Härunder synes det även vara tillåtet att föreslå nya kandidater. Partiombudsmannen i Blekinge har på tal härom påpekat att denna rätt att nämna nya namn vid konferensen självfallet formellt föreligger, men den har dock aldrig utnyttjats. På andra håll, framför allt i t. ex. Stockholms stad, där nomineringsfrågan handlägges på ett allmänt medlemsmöte, begagnas dock denna möjlighet att framföra nya namn. Sedan denna diskussion om kandidaterna har avslutats övergår man till att fatta beslut dels om sammansättningen av kandidatlistan, dels om huruvida denna skall underkastas provval eller icke.

En del partidistrikt praktiserar emellertid en nomineringsordning, som innefattar varken några i förväg väckta förslag eller någon särskild beredning av distriktsstyrelsen. Vid ifrågavarande valkonferenser ges därför ombuden först tillfälle att lämna namnförslag, varpå man — åtminstone har så varit fallet i Kronobergs län och i Medelpad — remitterar förslagen till ett beredningsutskott, som får i uppdrag att med ledning av de vid konferensen framförda förslagen uppgöra ett utkast till valsedel. Utskottets förslag lägges sedan till grund för konferensens beslut. Även i Jämtlands län, som i övrigt ej tillhör den nu behandlade kategorien, eftersom där förekommer såväl förnominering som distriktsstyrelseberedning, har man — i varje fall vad beträffar 1948 års valkonferens — hänskjutit frågan till ett utskott. Vid nämnda val framlade nämligen distriktsstyrelsen förslag på två olika listtyper inför konferensen, varefter en diskussion vidtog över principen om en eller två listor. Efter principbeslut om två listor skedde nominering av ytterligare namn, innan förslagen överlämnades till ett särskilt valutskott, som sedermera presenterade sitt förslag för konferensens prövning.

Enligt § 5 i partiets grundregler för valarbetet skall valkonferensen först uppgöra en kandidatlista och därefter besluta, huruvida den föreslagna listan omedelbart skall fastställas eller gå ut till provval. Denna ordningsföljd synes vanligen tillämpas, dock ej helt undantagslöst, vilket skall beröras nedan. I allmänhet kommer den principen till användning att man fastställer namn efter namn på listan. Man börjar därvid med det namn, som distriktsstyrelsen eller motsvarande beredningsorgan satt upp först på sitt förslag, och samlar detta namn absolut majoritet, blir det valsedelns första. Därefter skall andra platsen på listan besättas, varvid man ställer proposition på distriktsstyrelsens andra namn i ordningen osv. Det är emellertid ingenting som hindrar att andra namn framföres som motkandidater vid fastställandet av de olika platserna, varvid det i så fall blir nödvändigt att företa omröstning mellan de för ifrågavarande plats föreslagna namnen. Relativ majoritet är därvid tillräcklig för att erhålla placering. Sedan kandidatlistan på detta sätt fastställts till det antal platser, varom man tidigare fattat beslut, gäller det att bestämma huruvida listan skall definitivt antagas eller om den skall underkastas provval. För att få till stånd provval räcker

det som bekant att minst en fjärdedel av konferensens röstberättigade deltagare förenar sig därom.

I Värmlands län förefaller det som om man vid 1952 års val skulle ha tillämpat en rent omvänd ordningsföljd.¹ Nämda år beslöt nämligen konferensen — till synes först — med 184 röster mot 54 att fastställa listan, vilken skulle uppta elva namn, direkt på konferensen. Minoriteten var alltså ej tillräckligt stor för att påkalla provval. Därefter företogs en omröstning med slutna sedlar, varigenom kandidatlistan definitivt antogs. Resultatet av denna omröstning blev att de elva främsta av distriktsstyrelsens femton föreslagna kandidater valdes helt i överensstämmelse med den rekommenderade ordningen.

Omröstningen vid 1952 års, liksom för övrigt även 1948 års, valkonferens i Värmlands län skedde tydligen ej namn för namn utan efter samma system, som användes vid provvalen. Ombuden har alltså fått numrera de föreslagna kandidaterna efter den ordning de önskades placerade, varefter en sammanräkning av ombudens valsedlar ägt rum. Ett liknande förfaringsätt synes även ha begagnats vid 1952 års valkonferens i Blekinge län. Efter vad som meddelats till författningsutredningen skilde sig här utgången av omröstningen i ett par avseenden från det av distriktsstyrelsen preliminärt uppgjorda förslaget. På grund härav föranledde omröstningsresultatet förnyad överläggning i nomineringsfrågan, varefter konferensen enhälligt fastställde den slutliga kandidatlistan, vilken innebar en mindre justering av det genom omröstningen uppkomna resultatet.

I övriga valkretsar förefaller det däremot som om man följt den ovan beskrivna planen att fastställa listan namn för namn. Härvid synes förhållandet i allmänhet ha varit det att den av distriktsstyrelsen eller motsvarande beredningsorgan rekommenderade ordningsföljden mellan namnen har bibehållits utan allt för stora stridigheter. På en del håll har tillvägagångssättet vid valkonferenserna varit än mer summariskt. I t. ex. Uppsala och Västerbottens län beslöt 1952 års valkonferenser enhälligt samt utan diskussion och omröstning att godkänna resp. distriktsstyrelsens förslag till valsedel.²

Vad ytterligare angår frågan huruvida kandidatlistan skall definitivt antagas av valkonferensen eller underkastas provval, så kan framhållas att det förstnämnda förfaringsättet numera är ojämförligt vanligast. I de fall då provval anordnats synes saken i mindre omfattning ha berott på att den erforderliga minoriteten uppbådats vid valkonferenserna; sådana minoritetsförslag har dock förekommit såväl med som utan framgång. Den ovan relaterade omröstningen i Värmland får väl just tolkas såsom ett dylikt

¹ Värmlands socialdemokratiska partidistrikt. *Berättelse för verksamhetsåret 1952*, Karlstad 1953, s. 14.

² Uppsala läns Socialdemokratiska partidistrikt. *Styrelse- och revisionsberättelse för år 1952*, Uppsala 1953, s. 5; samt Västerbottens Socialdemokratiska Partidistrikt. *Berättelse över verksamheten år 1952*, s. 16.

misslyckat försök att få till stånd provval. Givet är emellertid att blotta vetenskapen om denna minoritetsrätt mycket väl kan tänkas påverka valkonferenserna att ta vederbörlig hänsyn till ev. minoritetsförslag för att på det sättet slippa provval. Orsakerna till att provval anordnas får alltså främst sökas på andra håll. I någon valkrets (Stockholms stad) är enligt stadgarna provval obligatoriska, i andra valkretsar såsom Södermanlands län följer man helt enkelt en sedan länge utbildad praxis, i andra återigen har valkonferenserna tämligen enhälligt funnit det ur skilda synpunkter vara lämpligt att föranstalta om provval. Några särskilda belägg för dessa påpekanden eller närmare upplysningar i ämnet står dock tyvärr ej till utredningens förfogande. Frågan om i vilka valkretsar kandidatlistan underkastats provval vid de båda här undersökta andrakammarnomineringarna skall behandlas i följande avsnitt av kapitlet.

Med undantag för det tidigare nämnda exemplet från Jämtlands län, där 1948 års valkonferens fattade beslut om att fastställa två olika kandidatlistor, har det vid de båda senaste andrakammarvalen blott hänt i ytterligare ett fall, att en och samma valkonferens antagit mer än en valsedeltyp. Detta inträffade — likaledes vid 1948 års val — i Västerbottens län, men är ej särskilt anmärkningsvärt, då skiljaktigheterna mellan de båda fastställda listorna begränsade sig till ett enda namn. Valsedeln var nämligen enhetlig utom i fråga om fjärde plats, på vilken den ena valsedeltypen upptog ett kvinnonamn och den andra en jordbrukarrepresentant. Däremot har det vid några tillfällen förekommit, att en valkonferens bemyndigat sin distriktsstyrelse att efter samråd med vissa grupper eller organisationer upprätta mer intressebetonade valsedlar. Så t. ex. har Stockholms arbetarekommuns allmänna nomineringsmöte givit kommunstyrelsen fullmakt att fastställa dylika kandidatlistor efter förslag från berörda grupper. Detta resulterade 1948 i en tjänstemannalista och en »kristlig» lista, vilka alltså till skillnad från huvudlistan ej behövde underkastas provval. Liknande bestämmelser har tillämpats i Bohuslän. Vid båda de här behandlade valen har man i denna valkrets gått fram med två valsedeltyper, nämligen dels en huvudlista och dels en listtyp avsedd för skärgårdsbefolkningen. Ordningen har härvid varit att valkonferensen fastställt huvudlistan samt uppdragit åt distriktsstyrelsen att tillsammans med delegerade för ifrågasvarande arbetarekommuner göra upp denna andra valsedeltyp.¹

I förevarande sammanhang har det även synts lämpligt att nämna, att distriktsstyrelserna i några undantagsfall funnit sig föranlättna att vidta ändringar på av valkonferenserna definitivt antagna kandidatlistor. Styrelserna torde härvid icke ägt någon direkt stadgad rättighet eller erhållit något av resp. valkonferens givet bemyndigande att företa sådana ändringar,

¹ *Bohusläns socialdemokratiska partidistrikt. Verksamhetsberättelse för 1952*, Uddevalla 1953, s. 5—7.

men justeringarna har ändå ansetts befogade på grund av händelser, som inträffat efter det att listorna slutgiltigt fastställts. Det ena fallet gäller Stockholms län, där vid 1948 års val enligt beslut av distriktsstyrelsen ett namn borttogs från de valsedlar, som distriktsexpeditionen utsände till Spånga. Man kan alltså säga att distriktet vid nämnda val framgick med två valsedeltyper. Orsaken till denna åtgärd var att i samband med Spångas inkorporering till Stockholms stad vissa motsättningar hade uppstått, vilka medförde att arbetarekommunen i Spånga ej accepterade ett av den officiella valsedelns namn. De andra exemplen på att distriktsstyrelserna gjort ändringar på de en gång antagna kandidatlistorna berör mer normala företeelser. I Hallands län vidtog sålunda distriktsstyrelsen inför 1952 års val en justering med anledning av att en av de uppsatta kandidaterna skulle avflytta från länet, och i Örebro län beslutade distriktsstyrelsen vid samma val att efter ett inträffat dödsfall på den avlidnes plats uppföra en kandidat från samma partikrets.¹

Provval

På sätt framgått av den tidigare framställningen upptog det socialdemokratiska partiets grundregler för valarbetet fram till 1940 års partikongress ett stadgande, enligt vilket den av valkonferensen antagna kandidatlistan skulle underkastas ett obligatoriskt provval bland medlemmarna. Numera är emellertid, såsom redan nämnts, bestämmelsen blott fakultativ, dvs. konferensen äger valfrihet att besluta antingen att listan skall direkt fastställas eller också att den skall utsändas till provval. Dock kan en minoritet uppgående till minst en fjärdedel av de röstberättigade ombuden påfordra provval, vilket i så fall under alla förhållanden skall verkställas.

De nu anförda reglerna synes undantagslöst respekteras och tillämpas av samtliga partidistrikt. Utvecklingen förefaller emellertid ha gått därhän, att provval anordnas i allt mindre omfattning. Inför 1944 års val, det första andrakammarvalet vid vilket det nuvarande fakultativa stadgandet gällde, lät bortemot hälften av distriktet kandidatlistan gå ut till provval, vid 1948 års val förekom sådana inom tretton av de 28 andrakammarvalkretsarna, medan provval i samband med 1952 års val endast förrättades inom sex distrikt eller valkretsar. Här nedan skall fortsättningsvis lämnas en redogörelse för hur provvalen har tillgått och utfallit vid nomineringarna till 1948 och 1952 års andrakammarval.

Provvalområdena

Vid 1948 års val underkastades — såsom ovan sagts — den av valkonferensen uppjordade valsedeln provval inom sammanlagt tretton valkretsar.

¹ *Hallands läns socialdemokratiska partidistrikt. Styrelse- och revisionsberättelse 1952*, Halmstad 1953, s. 8; samt *Örebro läns Socialdemokratiska Partidistrikt. Styrelse- och revisionsberättelse för år 1952*, Örebro 1953, s. 8.

I två av fallen berördes emellertid ej hela valkretsen utan endast en del därav av dessa provval. Detta gäller dels fyrstadsvalkretsen, inom vilken blott arbetarekommunerna i Malmö och Lund tillämpade nämnda förfaringssätt, dels Västernorrlands län, som är uppdelat på två partidistrikt, av vilka Ångermanlandsdistriktet använde sig av tillvägagångssättet med provval. Övriga provvalområden år 1948 var Stockholms stad, Uppsala, Södermanlands, Jönköpings, Kalmar, Gotlands, Kristianstads, Malmöhus, Skaraborgs, Värmlands och Västmanlands län. Vid 1952 års val var antalet provvalområden, på sätt ovan framhållits, betydligt lägre, närmare bestämt sex stycken. Dessa områden, inom vilka i samtliga fall provval anordnades även 1948, var Stockholms stad, Södermanlands, Jönköpings, Kalmar och Västmanlands län samt de båda ovannämnda städerna inom fyrstadsvalkretsen.

Det förtjänar ytterligare påpekas att icke något partidistrikt, som vid 1948 års val fastställde kandidatlistan direkt, vid valkonferensen år 1952 frångick denna ordning och beslutade sig för att anordna provval. Detta förhållande synes stämma ganska väl överens med den allmänna utvecklingslinjen vad nomineringstekniken inom partiet beträffar. Det är endast några få partidistrikt som håller fast vid provvalsystemet. Till dessa hör Stockholms arbetarekommun, av vars nuvarande stadgar¹ (§ 11) framgår, att provval t.o.m. är obligatoriska i samband med riksdags- och stadsfullmäktigeval. Vidare hör hit några distrikt, inom vilka har utbildats en bestämd praxis i samma riktning. Det är emellertid härmed icke uteslutet, att det fortfarande kan inträffa att man inom en och samma valkrets det ena året godkänner listan direkt på valkonferensen, medan man det andra året låter den gå ut till provval.

Provvalltekniken

Med mycket få undantag förefaller de av partiet upprättade reglerna för kandidatnomineringar m. m. vid kommunala val att i tillämpliga delar följas även när det gäller andrakammarval. Enligt dessa regler, för vilka en redogörelse har lämnats i ett inledande avsnitt av föreliggande kapitel, skall kandidaterna uppföras på en s.k. provvaledel upptagande kandidaterna i den ordning kommunmötet, eller i detta fall valkonferensen, uttalat sig för. På provvaledeln kan vidare ett kort utdrag av de för provvalet gällande reglerna avtryckas. Sistnämnda stadgande återspeglas i Stockholms arbetarekommuns bestämmelser rörande provval till bl.a. riksdagskandidater, där det nämligen heter, att kommunstyrelsen skall meddela behövliga upplysningar till ledning för de röstande. I Västmanlands län har man använt sig av provvaledlar med ett något avvikande utseende, i det de haft kandidaterna jämsides uppställda efter två skilda system.

¹ Fastställda 1953 med ändringar 1955.

Utöver den av valkonferensen föreslagna ordningen har man nämligen även på provvaledeln medtagit en alfabetisk förteckning över kandidaterna. Enligt uppgift till författaren har däremot Malmö arbetarekommun vid sina provval ej följt partiets rekommendationer på denna punkt, utan uppfört de föreslagna kandidaterna i bokstavsordning på provvaledlarna. För närvarande överväger man emellertid att övergå till den eljest inom partiet praktiserade ordningen.

Någon distribuering av provvaledlar direkt till de enskilda partimedlemmarna genom distriktsexpeditionernas försorg torde ej äga rum på något håll, liksom det ej heller förekommer att medlemmarna själva insänder valedlar till distriktsexpeditionerna. Själva provvalen genomföres i stället helt i arbetarekommunernas regi, varvid man i huvudsak följer den ordning, som gäller för distriktens val av ombud till partikongressen (§ 6 i partiets stadgar). Enligt denna valordning, till vilken även i tillämpliga delar hänvisas, när det talas om provval i partiets kommunala nomineringsregler, har distriktsstyrelsen skyldighet att kungöra valet dels genom cirkulär till arbetarekommunerna och dels i de distrikt, där partitidning finnes, genom annons i nämnda organ senast fjorton dagar före valförrättningens början. Dessutom skall arbetarekommun med hundra medlemmar eller däröver genom annons i samma tidning lämna meddelande om valet minst två gånger, varav första gången minst åtta dagar före valförrättningen.¹ För själva röstavgivningen stadgas, att arbetarekommun med 200 medlemmar eller mer ej får förrätta val enbart å kommunmöte utan måste därjämte för valet anslå viss tid under minst två dagar. Vidare heter det att envar, som vill delta i valet, skall vid valedelns avlämnande förete medlemskort i arbetarekommunen eller med partimärke försedd bok i till arbetarekommunen ansluten fackförening. Genom fackförening ansluten medlem av arbetarekommun får ej rösta genom att uppvisa kort från ansluten politisk förening. Det skall genom avstämpling eller på annat tydligt sätt utmärkas på medlemskort eller i medlemsbok att densamma använts vid valet. Sedan valet avslutats skall arbetarekommun senast efter tre dagar till distriktsstyrelsen översända avgivna valedlar och protokoll över valet i förseglade, med ordet »valedlar» märkta kuvert.

Provvaledlarna jämte cirkulär om valet översändes alltså endast till arbetarekommunerna, vilka sedan får utfärda närmare anvisningar för provvalets genomförande. Såsom ett exempel på vad distriktsstyrelsernas meddelanden till arbetarekommunerna om provvalen kan innehålla, skall det cirkulär härom som i slutet av april 1952 utsändes i Jönköpings län något redovisas. I nämnda skrivelse upplystes först om att enligt valkonferensens beslut den uppgjorda kandidatlistan för andrakammarvalet skulle bli föremål för provval i arbetarekommunerna under tiden 15 maj—12 juni.

¹ Genom ändring år 1956 har bestämmelsen ändrats till att gälla arbetarekommuner med 200 medl. eller däröver. Se 1956 års kongressprot., s. 57—79.

Omedelbart efter valets avslutande skulle arbetarekommunerna skicka in valsedlarna i därför avsedda kuvert till distriktsstyrelsen, som skulle förrätta sammanräkning den 14 juni. Protokollsutdrag över valet skulle bifogas. Vidare meddelades att arbetarekommunerna hade att själva bestämma dagar och tid för provvalet inom den angivna tiden, dock borde provvalet icke förrättas enbart vid kommunmöte utan jämväl någon eller några dagar därutöver, så att alla partimedlemmar skulle beredas tillfälle att avge sina röster. Därpå följde vissa anvisningar, vilka skall beröras längre fram, hur medlemmarna skulle gå till väga vid röstavgivningen, varefter cirkuläret slutade med en uppmaning, enligt vilken det skulle åligga kommunstyrelserna att verka för största möjliga deltagande i provvalet.

Även det provvalcirkulär, som distriktsstyrelsen i Ångermanland i april 1948 utsände till arbetarekommunerna, slutade med en vädjan. Kommunstyrelserna uppmanades sålunda häri att tillse att de möten vid vilka provval skulle äga rum ordnades på ett sådant sätt att de blev välbesökta. Det vore nämligen av intresse att så många partimedlemmar som möjligt deltog i provvalet för att därigenom skapa ett starkt underlag för den valsedel, som distriktet skulle gå ut med i valet. I övrigt erinrades kommunerna i nämnda cirkulär om att provvalet skulle förrättas i överensstämmelse med gällande partistadgar, vilket innebar att man skulle följa den tidigare här redovisade valordningen för val av ombud till partikongressen. De viktigaste bestämmelserna i denna valordning återgavs för säkerhets skull i distriktsstyrelsens skrivelse. För provvalet anslogs i Ångermanland något längre tid än i Jönköpings län, nämligen från slutet av april till den 5 juni.

Skrivelser med ungefär motsvarande innehåll torde ha utsänts inom övriga provvalområden. Det synes emellertid ej vara så vanligt, att direkta uppmaningar till ett aktivt deltagande göres. I fråga om den tid, som anslås för provvalens genomförande inom arbetarekommunerna, förefaller Jönköpings- och Ångermanlandsdistriktens fyra till sex veckor utgöra ett ungefärligt genomsnittsmått. För exempelvis 1952 års provval i Södermanlands län disponerade arbetarekommunerna cirka sex veckor, nämligen från 10 april till 20 maj, under det att Västmanlandsdistriktet anslog omkring fyra veckor, 4—31 maj.¹ Vid 1948 års nominering i Gotlands län ägde däremot provvalen rum under en avsevärt längre tid. Provvalsedlarna utsändes nämligen till arbetarekommunerna redan under första hälften av april, trots att valet ej behövde vara avslutat förrän den 1 juli.

I Stockholms stad, som ju utgör en arbetarekommun, lämnas meddelande om provvalet endast i Morgontidningen. Enligt vad som uppgivits inför författningsutredningen anordnas ej något särskilt kommunmöte för provvalets skull utan röstavgivningen sker under två dagar i speciella val-

¹ *Styrelse- och revisionsberättelse 1952. Södermanlands soc. dem. partidistrikt, Eskilstuna 1953, s. 10; samt Västmanlands soc.-dem. partidistrikts verksamhet 1952—1953, s. 16.*

lokaler på olika platser i staden. Under 1948 års nominering var dessa sju till antalet och år 1952 tio.

Vad angår själva röstningstekniken har i stort sett de bestämmelser tillämpats, som finnes angivna i de kommunala nomineringsreglerna. Röstande, som önskar godkänna den preliminärt uppgjorda kandidatlistan i oförändrad rangordning, kan således avlämna onummerad valsedel. Om man däremot önskar ändring, måste man medelst numrering klart ange i vilket avseende sådan ändring påfordras. Enligt de nämnda bestämmelserna är endast den valsedel giltig, som upptar det antal namn, listan i slutgiltigt skick skall uppta. Till skillnad från de kommunala nomineringsreglerna tillåtes däremot ej i något fall vid provvalen inför andrakammarvalen, att röster avlämnas även på personer, som ej finnes upptagna på de tryckta provvaledlarna. Detta senare synes dock ej gälla i fråga om provvalen i Stockholm. Enligt vad som uppgivits inför författningsutredningen har det här varit möjligt att såväl stryka på provvaledeln befintliga namn som att framföra helt nya kandidater. I Stockholm håller man tydligen icke ens på den i de kommunala nomineringsreglerna upptagna bestämmelsen, att kandidat för att kunna bli uppförd på provvaledeln måste ha varit föreslagen vid kommunens nomineringsmöte. I arbetarekommunens fastställda provvalbestämmelser är denna fråga ej reglerad.

I t. ex. Jönköpings län följer man däremot den praxis i fråga om röstningsförfarandet, som allmänt tillämpas inom partiet. I det tidigare omnämnda provvalcirkuläret meddelades sålunda, att vid provvalet deltagande medlem skulle personligen numrera valedelns namn från 1 till 11 i den ordning, kandidaterna önskades placerade på den slutliga valedeln. Godkändes emellertid den uppgjorda listan i befintligt skick behövde ingen numrering göras. Provvaledeln skulle alltså vara antingen helt onummerad eller numrerad från 1 till 11 för att bli giltig. Ofullständigt numrerade valedlar skulle följaktligen kasseras vid sammanräkningen. Samma bestämmelser har bl. a. gällt för provvalen i Kalmar län. En del partidistrikt har emellertid haft annorlunda utformade regler. Vid 1952 års provval i Södermanlands län skulle de röstande — på samma sätt som ovan beskrivits — avlämna provvaledeln oförändrad, om de godtog valkonferensens förslag, i annat fall skulle de skriva siffran 1 framför det namn, som de önskade på första plats, siffran 2 framför den kandidat, som de ville ha som andra namn osv. Här var det dock icke nödvändigt att numrera samtliga kandidater, utan det angavs tvärtom på provvaledeln, att eftersom den definitiva valedeln till riksdagsmannavalet skulle omfatta nio namn, så borde för enkelhetens skull numreringen ej sträcka sig längre än till nio. Provvaledeln upptog sammanlagt nitton kandidater. Även vid 1948 års provval på Gotland praktiserades ett liknande tillvägagångssätt. Då antalet namn på den slutliga valedeln här hade fastställts till fem, behövde nämligen endast fem av provvaledelns tio namn numreras. Av anvisningarna för

detta provval synes emellertid framgå, att provvaledlarna — till skillnad från vad som eljest varit fallet — för att bli giltiga måste förses med numrering av kandidaterna. Onumrerade valedlar fick således ej avlämnas. Man kan slutligen förutsätta att förhållandet varit detsamma i Malmö, där provvaledlarna varit ordnade efter bokstavsprincipen. Denna möjlighet har ju även, såsom i annat sammanhang framhållits, medtagits i partiets kommunala nomineringsregler, där det sålunda heter att om kandidaterna placerats i bokstavsordning, måste alla namn som önskas upptagna på listan numreras.

I fråga om antalet namn på provvaledlarna, så har detta givetvis i hög grad varit beroende av valkretsarnas storlek och det antal kandidater, som avsetts skola placeras på de slutliga valedlarna. Ovan har en del siffror på detta antal lämnats. Det kan dessutom nämnas, att provvaledlarna i Stockholms stad upptagit 24 namn, vilket är lika många som tänkts placera på de definitiva kandidatlistorna. Vidare kan antecknas att 1948 års provvaledel i Värmlands län räknade tolv och samma års i Ångermanland sexton kandidater, i båda fallen samma antal som avsetts bli upptagna på de slutliga valedlarna.

En från övriga partidistrikt något avvikande röstningsteknik har kommit till användning i Västmanlands län. Vid såväl 1948 som 1952 års val bestod varje provvalblankett av — fränsett en del anvisningar till de röstande — två olika avskiljbara sedlar. Den ena upptog, på sätt redan framhållits, kandidaterna i bokstavsordning, medan den andra nämnde kandidaterna i den ordning, som resp. valkonferens hade rekommenderat. Det är emellertid att märka att i de alfabetiska förteckningarna medtagits fler kandidater än vad valkonferenserna föreslagit. På 1948 års provvalblankett räknade sålunda den i bokstavsföljd uppställda listan elva kandidater, av vilka blott åtta hade kommit med på valkonferensens förslag. Motsvarande siffror för 1952 års val var sexton och nio. Detta innebär, att samtliga under förnomineringen framförda kandidater, som förklarat sig villiga att emottaga kandidatur, uppfördes på de alfabetiska provvaledlarna. I anvisningarna för de båda provvalen i Västmanlands län angavs först att valedeln skulle upptaga år 1948 åtta och år 1952 nio namn. De, som då önskade kandidaternas placering enligt valkonferensens förslag, kunde vid provvalet avlämna den sedel oförändrad som bar rubriken »Kongressens förslag». De, som däremot ville ha en annan placering av kandidaterna, skulle använda den sedel, som upptog namnen i bokstavsordning och bar rubriken »Alfabetisk förteckning». Om det senare alternativet föredrogs, skulle den röstande skriva siffran 1 framför det namn, han önskade på första plats, siffran 2 framför det han ville ha som andra namn osv. till och med resp. 8 och 9.

Orsaken till att de socialdemokratiska partidistriktet vid sina provval uppför kandidaterna i den ordning, som valkonferenserna föreslagit, och

ej i exempelvis bokstavsföljd har antytts i ett tidigare avsnitt av detta kapitel. Det kan emellertid vara på sin plats att ytterligare dröja något vid frågan, särskilt som detta förfaringssätt helt skiljer sig från vad som i allmänhet brukas inom övriga partier. Skälen för att det ovan beskrivna tillvägagångssättet användes har bl. a. utvecklats i en socialdemokratisk broschyr, som visserligen avser att vara en vägledning vid de kommunala nomineringarna, men som i förevarande avseende även torde ge ett representativt uttryck för varför bestämmelserna om provval inför andrakammarvalen utformats på angivet sätt.¹ Den förklaring, som broschyren på denna punkt lämnar, är — med för andrakammarvalen anpassad terminologi — ungefär följande.

Om namnen uppföres i bokstavsordning på provvaledeln, kan det lätt bli en »sinkadus» hur valet utfaller. Har ett förslag i vanlig demokratisk ordning tillkommit på en valkonferens, bör det icke anses odemokratiskt att lägga fram detta förslag för medlemmarna som grundval för deras röstning. Det låter visserligen bra att tala om att full frihet skall råda, men om man vet att av de röstande många ej känner de föreslagna och därför saknar förutsättningar att göra en gradering av de olika kandidaterna, är det mera renhårigt att ge dem en vink om vad valkonferensen ansett sig kunna förorda. Vill man företa ändringar i det uppgjorda förslaget, så föreligger ju alltid den möjligheten. Skulle däremot de röstande ej ges någon vägledning, bleve det slumpen som i hög grad komme att bestämma listans utseende. I så fall skulle kanske distriktsstyrelserna känna sig föranlåtna att korrigera provvalutslagen, vilket alltså skulle innebära en desavouering av medlemmarnas votum. En sådan åtgärd måste emellertid förefalla mindre demokratisk än att ge de röstande en anvisning om valkonferensens förord för de olika kandidaterna.

I detta sammanhang skall den erinran göras, att de socialdemokratiska provvalen är decisiva till skillnad från vad som vanligen är förhållandet inom övriga partier, vilket kan ge en viss förklaring till de skilda tillvägagångssätten. Ett visst ytterligare stöd härför får man av den omständigheten att vid de enda provval inom högern, som är definitivt bestämmande för de slutliga valedlarnas utseende, använder man sig ej av bokstavsföljd utan uppför kandidaterna i en viss av ett representantskap förordad ordning (fyrstadskretsen).²

Deltagandet i provvalen

Vad som särskilt intresserar i samband med provvalen är deltagarfrekvensen. Förutsättningen för att valkonferensens listförslag skall underkastas provval, varigenom alltså alla partimedlemmar beredes tillfälle att tillkänna sin mening, bör — synes det — vara att man uppnår ett relativt stort

¹ Adolf Wallentheim, *Vem skall föra vår talan?*, Örebro 1949, s. 24—26.

² Jfr. kapitel 2, s. 45—46.

deltagande i provvalen. Endast i så fall kan man erhålla ett representativt utslag, vilket är så mycket viktigare inom det socialdemokratiska partiet, eftersom provvalen här är definitivt avgörande för kandidatlistornas utseende och sammansättning. Ett annat skäl för ett gott valdeltagande är förhindrandet av alla slags kupp försök, vilka speciellt skulle kunna ligga nära till hands i de fall, att en minoritet vid valkonferensen framtvingat provvalen med stöd av den tidigare beskrivna fjärdedelsregeln och spekulerar i ett litet antal röstande. Sådana försök, vilka troligen främst hör hemma på det kommunala fältet, har verkligen även inträffat i något fall vid andrakammarnomineringarna. Denna fråga skall emellertid behandlas längre fram.

Vad angår deltagandet i provvalen har samtliga berörda partidistrikt varit i stånd att lämna uppgifter gällande för såväl 1948 som 1952 års val. Dessa uppgifter är på ett par undantag när noggrant preciserade. Från några håll har dessutom besked lämnats om antalet arbetarekommuner, som anordnat provval och sänt in protokoll och valsedlar. De tillhandahållna upplysningarna om antalet i provvalen röstande partimedlemmar presenteras i *tabell 18*, vari även som jämförelse medtagits uppgifter på det totala antalet partimedlemmar samt antalet vid resp. andrakammarval för socialdemokraterna avgivna röster inom ifrågavarande provvalområde. I tabellen anges vidare det procentuella antalet deltagande partimedlemmar samt hur stor andel dessa senare utgör av partiets väljarkår.

Innan de i *tabell 18* upptagna siffrorna närmare granskas, bör det erinras om att enligt de socialdemokratiska provvalreglerna, som allmänt tillämpas av partidistrikten, äger ej samtliga partimedlemmar rösträtt, utan denna är förbehållen de som fyllt arton år och dessutom tillhört partiet minst sex månader. Skillnaderna mellan å ena sidan antalet partimedlemmar vid årsskiftet närmast före provvalet (de i tabellen anförda siffrorna) och å den andra antalet röstberättigade vid provvalen torde dock ej vara särskilt stora. Vidare bör man uppmärksamma, att i siffrorna över antalet partimedlemmar även ingår en del som ej uppnått den för allmänna val stadgade rösträttsåldern. Dessa medlemmar, vilka alltså befinner sig i åldern 18—21 år, kan kanske rent generellt ej förväntas ha samma intresse för nomineringarna till andrakammarvalen som de medlemmar, vilka själva kan delta i de politiska valen. Några uppgifter över hur stor andel av den totala medlemsstocken, som de nämnda åldersklasserna utgör, finnes emellertid ej tillgängliga, däremot har flertalet berörda partidistrikt — om än i mindre bestämda ordalag — besvarat författningsutredningens fråga om hur många partimedlemmar under den allmänna rösträttsåldern, som deltagit i 1948 och 1952 års provval. Samtliga svar på denna fråga består endast i uppskattningar eller gissningar från partiombudsmännens sida. Ett undantag skall dock härvidlag göras för Gotlands län, varifrån nämligen uppgivits att vid det där förrättade provvalet år 1948 medlemmar, som icke

Tabell 18. Antal deltagare i 1948 och 1952 års socialdemokratiska provval

Valkrets (del därav)	Valår	Antal deltagare i prov- valet	Antal partimed- lemmar ¹	Deltagare i procent av medl.	Antal erhållna röster vid resp. 1948 och 1952 års val	Deltagare i procent av soc.- dem. röster
Stockholms stad.....	1948	1 253	69 274	1,8	165 355	0,8
»	1952	1 046	100 310	1,0	167 709	0,6
Uppsala län.....	1948	ca 5 560	14 536	ca 38	41 664	ca 13
Södermanlands län.....	1948	2 433	34 034	7,1	68 029	3,6
»	1952	2 805	39 273	7,1	66 262	4,2
Jönköpings län.....	1948	4 084	13 621	30,0	62 384	6,5
»	1952	3 651	16 677	21,9	61 433	5,9
Kalmar län.....	1948	6 334	14 687	43,1	56 295	11,3
»	1952	9 171	21 164	43,3	53 847	17,0
Gotlands län.....	1948	1 506	4 095	36,8	11 250	13,4
Kristianstads län.....	1948	3 961	17 125 ²	23,1	61 296	6,5
Malmö stad.....	1948	1 111	47 744 ²	2,3	64 150 ³	1,7
»	1952	415	50 639 ²	0,8	62 558 ³	0,7
Lunds stad.....	1948	495	7 032 ²	7,0	10 206 ³	4,9
»	1952	326	7 043 ²	4,6	9 934 ³	3,3
Malmöhus län.....	1948	2 350	27 506 ²	8,5	75 959	3,1
Skaraborgs län.....	1948	ca 1 900	7 868	ca 24	48 741	ca 4
Värmlands län.....	1948	3 567	14 113	25,3	78 301	4,6
Västmanlands län.....	1948	2 372	12 990	18,3	60 461	3,9
»	1952	3 641	16 420	22,2	59 330	6,1
Ångermanland.....	1948	3 219	11 555	27,9	48 080 ²	6,7

¹ Avser medlemsantalet resp. den 1/1 1948 och 1/1 1952. Uppgifterna hämtade ur Socialdemokratiska partistyrelsens berättelser för år 1947 (s. 36) och år 1951 (s. 29).

² Uppgifterna erhållna direkt från Skånedistriktet.

³ Beräknad siffra. Poströsterna utproportionerade på valkretsens olika delar.

uppnått rösträttsåldern, ej heller fick delta i provvalet. Från övriga provvalområden har man framhållit, att deltagande ur den angivna åldersgruppen blott förekommer i undantagsfall eller i ytterst få fall. Från Uppsala-distriktet har antalet uppskattats till högst fem procent av samtliga röstande och från Jönköpings län till endast ett par procent. Västmanlands-distriktet har meddelat, att sannolikt blott ett tiotal medlemmar ur den ifrågavarande åldersgruppen deltagit, medan partiombudsmannen i Ångermanland nämnt en något högre siffra, nämligen omkring 50. Från Södermanlands län slutligen har det uppgivits, att få sådana deltagare förekom vid 1948 års provval, men möjligen flera under 1952 års nominering, då nämligen en »ungdomens kandidat» var aktuell.

På sätt framgår av tabell 18 har deltagarfrekvensen i provvalen såväl reellt som procentuellt varit i hög grad skiftande mellan olika valkretsar. Om man först jämför uppgifterna över den procentuella andelen partimedlemmar, som utnyttjat sin möjlighet att rösta vid provvalen, finner man att de absolut lägsta siffrorna uppvisas av de båda storstädernas Stockholm och Malmö partiorganisationer, under det att mer landsbygdsbetonade områden registrerat ibland anmärkningsvärt höga procenttal. I Stockholms

stad deltog sålunda vid 1948 års provval knappt två och vid 1952 års val blott en procent av arbetarekommunens medlemmar och för Malmö var motsvarande procenttal resp. 2,3 och 0,8. De anförda siffrorna kontrasterar starkt mot vad som vid samma tillfällen noterades på andra håll. Kalmar läns partidistrikt hade nämligen både 1948 och 1952 ett provvaldeltagande på över 43 procent, i Uppsala och Gotlands län låg deltagarantalet år 1948 mellan 35 och 40 procent och vid samma val höll sig siffrorna i Jönköpings och i Ångermanlands partidistrikt omkring 30. I de övriga icke stadsbetonade områdena har vid de båda undersökta provvalen på två undantag när mellan omkring en fjärdedel och en femtedel av partimedlemmarna röstat. Undantagen avser Södermanlands och Malmöhus län, där mindre än tio procent av medlemmarna avlämnat provvaledlar.

När det gäller att söka förklara orsakerna till de stora divergenserna i deltagarantal mellan olika provvalområden, har man att ta hänsyn till flera olika faktorer. En viktig torde vara på vad sätt medlemmarna är anslutna till partiet, om det är ett individuellt eller ett kollektivt medlemskap, samt i vilken utsträckning den ena eller andra formen förekommer inom valkretsen i fråga. Såsom redan påpekats på tal om närvaron vid Stockholms arbetarekommuns nomineringsmöten är det rimligt att ej vänta samma aktivitet och intresse för nomineringarna från den stora gruppen kollektivanslutna medlemmar som från de personer, vilka på eget initiativ inträtt i partiet. Då det nu förhåller sig så att den kollektiva anslutningsformen är ojämförligt vanligare för att icke säga dominerande i de större städerna, kan detta förhållande alltså även inverka menligt på den relativa andelen deltagande i provvalen här. Av Stockholms arbetarekommuns medlemmar var t. ex. år 1952 omkring nio tiondedelar kollektivt anslutna. Proportionerna mellan de olika anslutningsformerna var emellertid helt andra, med större andel individuellt anslutna, i t. ex. Kalmar län, som samma år uppvisade det relativt sett största röstdeltagandet.

För att närmare pröva denna hypotes har en jämförelse gjorts mellan å ena sidan det relativa provvaldeltagandet år 1948 och å andra sidan den procentuella andelen till partiet enskilt anslutna medlemmar. Skälen till att 1948 och ej 1952 valts för denna undersökning är två. Det första är att 1948 års nominering omfattade betydligt fler provval — sammanlagt fjorton stycken mot endast halva antalet 1952. Det andra och viktigaste är att socialdemokratiska partiets senaste medlemsinventering, av vilken bl. a. uppgifter över kollektivanslutning och enskild anslutning framgår, gällde årsskiftet 1948—1949.¹ Några motsvarande upplysningar från tiden för 1952 års nominering är däremot ej tillgängliga. I *tabell 19* har därför upp-tagits dels antalet i vart och ett av 1948 års provval deltagande medlemmar i procent av den totala medlemsnumerären (samma procenttal återfinnes i *tabell 18*) och dels antalet vid årsskiftet 1948—1949 till partiet

¹ *Medlemsbeståndet i Sveriges Socialdemokratiska Arbetarparti den 31/12 1948*, Sthlm 1950.

enskilt anslutna medlemmar likaledes i procent av det sammanlagda medlemsantalet.

Tabell 19. Jämförelse mellan 1948 års provvaldeltagande och enskild anslutning till socialdemokratiska partiet vid årsskiftet 1948—1949

Valkrets (del därav)	Provvaldeltagare i procent av totala medlemsantalet	Till partiet enskilt anslutna i procent av totala medlemsantalet ¹
Stockholms stad	1,8	14,0
Uppsala län	ca 38	28,9
Södermanlands län	7,1	19,4
Jönköpings län	30,0	53,1
Kalmar län	43,1	50,6
Gotlands län	36,8	32,7
Kristianstads län	23,1	24,6
Malmö stad	2,3	2,1
Lunds stad	7,0	10,9
Malmöhus län	8,5	15,6
Skaraborgs län	ca 24	73,8
Värmlands län	25,3	81,8
Västmanlands län	18,3	64,1
Ångermanland	27,9	74,6

¹ Procenttalen framräknade ur uppgifterna i medlemsinventerings tabell I o. IV. Anmärkas bör att primärmaterialen är behäftade med vissa brister, vilka dock torde vara utan nämnvärd betydelse för föreliggande undersökning.

Såsom framgår av tabellen kan man spåra ett visst direkt samband mellan provvaldeltagandet och storleken av den enskilda anslutningen till partiet. Särskilt framträder detta i fråga om områdena med låg aktivitet. De fem provvalområden, där år 1948 mindre än tio procent av medlemmarna deltog i provvalen, är sålunda samtidigt de enda, där mer än fyra femtedelar av medlemskadern var kollektivt ansluten. Detta gällde såväl för städer — Stockholm, Malmö och Lund — som för mer landsbygdsbetonade områden, Södermanlands och Malmöhus län. Vad angår områdena med högre provvaldeltagande är kanske sambandet med anslutningsformen icke lika markant, utan här gör sig tydligen även andra faktorer mer påminta. Man skulle dock kunna säga att fränsett en del undantag låg provvaldeltagandet år 1948 mellan omkring 20 och 30 procent i de distrikt, där mer än hälften av medlemmarna på eget initiativ hade inträtt i partiet.

Från den nu antydda allmänna tendensen att provvaldeltagandet i viss mån är avhängigt av anslutningsformen har fyra distrikt uppvisat en avvikande bild. I samtliga fyra fallen har deltagandet blivit större än vad man haft orsak vänta med hänsyn till den procentuella andelen kollektivanslutna partimedlemmar. Så var förhållandet beträffande Uppsala, Kalmar, Gotlands och Kristianstads län. Här måste följaktligen även andra faktorer ha spelat in. Det ligger då närmast till hands att anta att det val-

politiska läget haft ett avgörande inflytande. Vad till en början dels partiets mandatutsikter och dels antalet lediga platser att nybesättas beträffar kan man ej påstå att situationen i de nämnda valkretsarna på något märkbart sätt skilde sig från läget i övriga kretsar. Däremot visar det sig vid en närmare granskning att åtminstone inom de tre förstnämnda distriktet starka inre meningsmotsättningar kom till uttryck i samband med 1948 års provval, något som nästan icke förekom i de andra provvalområdena. Såsom kommer att framgå av den följande redogörelsen framträdde sålunda vid 1948 års provval i Uppsala län en tämligen stor minoritet och försökte åstadkoma en ändring vad gäller valedelns första plats, medan vid samma års nominering i Kalmar och Gotlands län den sensationen upplevdes att provvalet medförde en ändring av valkonferensens listförslag, vilket icke inträffat vid något annat av 1948 och 1952 års sammanlagt 21 provval.

I de fall, då en någorlunda stark minoritet i en valkrets verkar aktivt för sitt förslag och därigenom troligen även väcker motagitation, synes alltså provvaldeltagandet genomsnittligt bli betydligt högre än i de kretsar, där relativ enighet råder om det preliminära listförslaget. Härav följer ju också rent generellt att deltagandet kan väntas bli högre i de distrikt, som endast tillämpar den fakultativa bestämmelsen med beslut från fall till fall och med en minoritets rätt att påkalla omröstning, än i de distrikt såsom Stockholms stad och Södermanlands län, vilka med sina stadgar eller sin praxis införlivat obligatoriska provval. Ett sådant läge, som det som år 1948 förelåg i Uppsala, Kalmar och Gotlands län, behöver emellertid ej nödvändigtvis leda till ett särskilt högt provvaldeltagande, vilket ett annat exempel från 1948 års val visar. Av två skäl borde nämligen även Värmlands län ha uppvisat en stor aktivitet. Å ena sidan hade man, på sätt framgår av tabell 19, den högsta andelen enskilt anslutna medlemmar av de här jämförda distriktet, och å andra sidan framträdde liksom i Uppsala län en ganska stor minoritet och sökte få till stånd en ändring av den preliminära valedeln. Valdeltagandet uppgick dock endast till cirka 25 procent, vilket i och för sig ej är speciellt dåligt men icke heller påfallande högt i beaktande av de anförda omständigheterna.

En annan faktor, som givetvis måste påverka valdeltagandet, är sättet för provvalens kungörande. I Stockholms stad lämnas blott meddelande om provvalen genom annonsering i Morgontidningen. Redan härigenom kan man förmoda, att ett stort antal partimedlemmar aldrig får vetskap om vare sig att provval skall äga rum eller tid och plats för röstavgivningen. Den som önskar rösta har sedan att bege sig till någon av de cirka tio vallokaler, vilka hålles öppna under två dagar, och där hämta en provvaledel samt efter ev. förprickning lämna denna. Någon som helst kampanj från t. ex. lokalföreningarnas sida för att aktivisera medlemmarna synes ej förekomma i samband med provvalen.

I länsvalkretsarna däremot genomföres provvalen i de olika arbetare-

kommunernas regi. Distriktsstyrelserna utsänder som bekant här cirkulär om provvalen till arbetarekommunerna, vilka i sin tur genom annonser, anslag eller skriftliga meddelanden till de enskilda medlemmarna låter kungöra när och var röstning skall äga rum. I de här valkretsarna vågar man förutsätta, att alla medlemmar på det ena eller andra sättet erhåller kännedom om provvalen. Vidare blir det på ett annat vis än i storstäderna möjligt att inom dessa relativt små enheter, som arbetarekommunerna omfattar, bedriva en agitation bland medlemmarna och genom personlig påverkan driva fram ett högt valdeltagande.

Här har nu angivits de främsta orsakerna till att det relativa valdeltagandet blivit så väsentligt olika mellan dels valkretsar av olikartad struktur såsom å ena sidan framför allt de rena stadsvalkretsarna och å andra sidan flertalet övriga provvalområden, och dels valkretsar av ungefär samma struktur och med samma tillvägagångssätt i fråga om provvaltekniken. Det ställer sig något svårare att förklara varför så stora divergenser i röstningsdeltagande ibland uppstått mellan 1948 och 1952 års provval inom en och samma valkrets. Sådana skiljaktigheter har dock egentligen endast varit för handen i Jönköpings län samt i Malmö och Lunds städer. Inom de övriga distrikten, vilka vid såväl 1948 som 1952 års val använt sig av provvalförfarandet, har tvärtom antalet röstande relativt sett varit påfallande jämnt. I Stockholms stad var deltagarprocenten vid de båda valen resp. 1,8 och 1,0, i Södermanlands län 7,1 vid båda valen, i Kalmar län 43,1 och 43,3 samt i Västmanlands län 18,3 och 22,2. I Jönköpings län däremot nedgick det relativa antalet provvaldeltagare från 30,0 procent år 1948 till 21,9 procent år 1952, i Malmö från 2,3 till 0,8 och i Lund från 7,0 procent till 4,6. Vad angår Jönköpings län lämnar det tillgängliga källmaterialet på denna punkt ej någon som helst upplysning, som skulle kunna läggas till grund för en förklaring av den minskade aktiviteten. I Malmö och Lund torde däremot den större livaktigheten år 1948 få sättas i samband med vissa inom arbetarekommunerna föreliggande meningsmotsättningar, vilka icke förefanns år 1952. Enligt uppgift till författaren igångsattes sålunda under 1948 års nominering inom Malmö arbetarekommun en från kvinnohåll inspirerad kampanj för att få en kvinnlig kandidat placerad på valbar plats, en aktion som dock ej ledde till önskat resultat. I Lund var situationen i stället den att en strid utbröt under nomineringens slutskede mellan två fraktioner, varav den ena önskade omval av den dittillsvarande riksdagsmannen, under det att den andra ville ha honom utbytt mot en ny kandidat. Några motsvarande motsättningar var icke för handen år 1952, utan då synes relativ enighet ha rått om de uppställda kandidaterna. Även i de nämnda fallen har alltså, på samma sätt som tidigare påvisats i fråga om Uppsala, Kalmar och Gotlands län, minoritetsaktioner medfört ett ökat provvaldeltagande.

Såsom framhölls i inledningen till detta avsnitt om deltagandet i prov-

valen har från en del valkretsar utöver antalet röstande medlemmar även uppgivits det antal arbetarekommuner, som anordnat provval och skickat in valsedel-försändelser till distriktsstyrelserna. Dessa uppgifter hänför sig på två undantag när helt till 1948 års provval. I Kalmar län, där som bekant valdeltagandet var osedvanligt stort, deltog nämnda år 86 av 115 arbetarekommuner, i Jönköpings län 68 av 96 samt år 1952 62 av 96 arbetarekommuner, i Kristianstads län 99 av omkring 140, i Värmlands län 97 av 126, i Västmanlands län 58 av 71 och vid 1952 års val 56 av 72 arbetarekommuner. I samtliga de uppräknade valkretsarna, inom vilka omkring tjugo procent eller däröver av partimedlemmarna deltog i provvalen, insände således det övervägande flertalet arbetarekommuner valsedlar till distriktsexpeditionerna. En något sämre anslutning från arbetarekommunernas sida noterades år 1948 i Malmöhus län, där blott 101 av cirka 185 kommuner deltog. Här avgav ju också endast 8,5 procent av partimedlemmarna sina röster. Genom den inom det socialdemokratiska partiet tillämpade provvaltekniken, vilken innebär att all röstning skall ske via arbetarekommunerna, uteslutes faktiskt en del partimedlemmar från möjligheten att delta i och med att vederbörandes arbetarekommun ej har tillräcklig initiativkraft till att anordna provval. Såsom de nu anförda siffrorna visar är detta icke direkt någon undantagsföreteelse, utan för flertalet valkretsar gäller, att mellan en fjärdedel och en femtedel av arbetarekommunerna helt har uteblivit från provvalen. Betydelsen härav skall dock ej överdrivas, då förhållandet troligen är detsamma som tidigare framhållits på tal om arbetarekommunernas deltagande i förnomineringen och deras representation vid distriktens valkonferenser, nämligen att det i huvudsak endast torde vara de minsta arbetarekommunerna, som underlåter att vara med i nomineringarna. Dessa arbetarekommuner företräder blott — såsom i annat sammanhang berörts — en mycket liten del av den samlade medlemsnumerären. Ett ytterligare belägg för att så brukar vara fallet ger vissa uppgifter från Värmlands partidistrikt. I sammanräkningsprotokollet över det där år 1948 förrättade provvalet är nämligen de deltagande arbetarekommunerna redovisade. Med tillhjälp av partiets tidigare omnämnda medlemsinventering från årsskiftet 1948—1949 (tab. I) kan man räkna fram vilka kommuner, som uteblev från provvalet, och vilken medlemsnumerär dessa representerade. Härvid visar det sig att det 30-tal arbetarekommuner eller nästan en fjärdedel av samtliga, som underlät att delta i provvalet, endast företrädde mellan sju och åtta procent av den totala medlemsnumerären. Bland dessa kommuner var det blott en med över 100 medlemmar och ytterligare fem med mer än 50.

Det har redan flera gånger betonats, hur olika — relativt sett — antalet vid provvalen röstande varit i de skilda valkretsarna, hur en del partidistrikt lyckats att få mellan en tredjedel och hälften av de enskilda medlemmarna att aktivt delta i nomineringarna, medan på andra håll prov-

valen endast lockat någon enstaka procent av medlemmarna. Samma disproportioner framträder givetvis även, när man ställer det verkliga antalet provvaldeltagare i relation till antalet socialdemokratiska väljare vid motsvarande års andrakammarval. På sätt framgår av sista kolumnen i tabell 18 växlar ifrågavarande procenttal från bråkdelar av en procent upp till sjutton procent. Liksom när det gällde den relativa andelen i provval deltagande partimedlemmar representeras även i förevarande sammanhang de lägsta siffrorna av Stockholms och Malmö städer och den högsta av Kalmar län. I Stockholm har såväl vid 1948 som vid 1952 års val och i Malmö vid det sistnämnda valet mindre än en procent av partiets väljarkår varit engagerad i arbetarekommunernas provval. I Kalmar län uppnåddes toppnoteringen, sjutton procent av väljarkåren, under 1952 års nominering, medan motsvarande siffra för 1948 var 11,3. Övriga valkretsar, där antalet deltagare i provval utgjort minst tio procent av partiets väljare, är Uppsala och Gotlands län — för båda omkring tretton procent år 1948. I alla andra provvalområden har för de båda angivna valen siffrorna över den relativa andelen i provval deltagande socialdemokratiska väljare hållit sig mellan tre och sju procent. Man kan alltså konstatera, att det i genomsnitt är endast omkring en tjugondel av partiets väljare inom här berörda valkretsar, som genom provvalen aktivt medverkar vid fastställandet av de slutliga valsedelarnas utseende och därmed även har möjlighet att bestämma vilka kandidater, som de skall lägga sin röst för vid andrakammarvalet.

Röstsammanräkningen

Sedan valsedelförsändelserna inom föreskriven tid inkommit till partidistriktets expedition skall sammanräkning äga rum på därför fastställd dag. Någon som helst sammanräkning dessförinnan över hur många röster, som tillfallit olika kandidater, har ej verkställts. Arbetarekommunerna har nämligen endast räknat antalet inom kommunen avgivna provvalsedlar, vilka därefter tillsammans med särskilt upprättat protokoll över valförrättningen insänts till distriktsstyrelsen i förseglade, med ordet »valsedlar» eller annan fastställd benämning märkta kuvert. Denna ordning följes dock ej i t. ex. Stockholms stad, där röstavgivningen sker i speciella vallokaler.

Till grund för röstsammanräkningen har i samtliga provvalområden i tillämpliga delar lagts dels de bestämmelser, som gäller för val av ombud till partikongressen (partiets stadgar § 6), och dels partiets kommunala nomineringsregler, för vilka senare redogjorts i ett föregående sammanhang. Den allmänna gången av röstsammanräkningen enligt de nämnda stadgandena och så som den verkligen genomförts i praktiken är i stort sett följande.

Själva röstsammanräkningen handhaves i allmänhet av distriktsstyrelsen eller dess verkställande utskott. På en del håll såsom i Gotlands och

Värmlands län har man däremot tillsatt en särskild kommitté för ändamålet. Från Västmanlands län har uppgivits att sammanräkningen verkställs endast av de distriktsstyrelseledamöter, vilka ej själva kandiderar. Vidare har därifrån meddelats att förrättningen sker inför öppna dörrar, varför intresserade partimedlemmar kan övervara sammanräkningen.

Röstsammanräkningen inledes med att de inkomna valseldförsändelserna med inneliggande provvaledlar kontrolleras. Sådan kontroll sker regelmässigt, liksom det alltid förekommer en viss kassation av valedlar. Orsakerna härtill kan vara flera. Den vanligaste torde vara, att valedlarna är felaktigt numrerade, dvs. i allmänhet att ej samtliga eller tillräckligt många kandidater medtagits samt i någon valkrets även att för många namn förprickats. På detta stadium äger däremot icke någon kontroll rum av de röstandes behörighet att delta i provvalet. Den granskningen göres redan vid röstavlämnandet, då väljaren har att förete antingen arbetarekommunens medlemskort för året eller med partimärke försedd bok i till arbetarekommunen ansluten fackförening. I detta sammanhang kan kanske även inskjutas att vid röstningen på de särskilda vallokalerna i Stockholm har valkontrollanterna haft order att tillse, att medlemmar bosatta utanför Stockholm icke skulle tillåtas rösta. Från Stockholms arbetarekommun har emellertid uppgivits, att en absolut kontroll i det avseendet är omöjlig att genomföra, eftersom en del till kommunen anslutna fackföreningar, däribland också den största (Metalls avd. 1), ej har bostadsadress angiven i fackföreningsboken. Det finns således vissa möjligheter för personer bosatta i grannkommunerna och följaktligen röstberättigade i Stockholms län att delta i provvalen i Stockholms stad.

Med tanke på denna omständighet riktade författningsutredningen den frågan till de olika partidistrikten, om det var möjligt för personer med bostad utanför resp. andrakammarvalkrets men partianslutna inom kretsen att delta i eventuella provval, och om så var fallet, i vad mån sådant deltagande faktiskt ägt rum. På den nämnda frågan har flertalet berörda partidistrikt — och även ett par av dem som ej använt sig av provval 1948 och 1952 — svarat, att möjligheter i princip kan föreligga, men att i verkligheten nämnda företeelse torde vara ytterst sällsynt. Som regel redovisas nämligen de kollektivanslutna medlemmarna till den arbetarekommun, inom vars verksamhetsområde vederbörande medlem är bosatt. Från Stockholms stad, där möjligheten alltså finns, har man uppgivit, att dylikt deltagande troligen sker endast i ringa omfattning. Norrbottens partidistrikt, som icke anordnat något provval i samband med 1948 och 1952 års nomineringar, har lämnat den direkta upplysningen att ett tjugotal medlemmar, som är hemmahörande i Hällnäs i Västerbotten men kollektivanslutna genom sin avdelning i Boden, äger rätt att delta i nomineringarna i Norrbotten. Vidare har det meddelats, att ett tiotal av dessa deltog i provval angående landstingslistan i Luleå domsaga år 1954. Någon dubbelröstning

innehärande att en och samma medlem utnyttjar sin rösträtt i flera olika valkretsar kan det varken i Norrbotten eller på något annat håll bli tal om, eftersom det enligt partiets regler skall genom avstämpling eller på annat sätt tydligt utmärkas, att vederbörandes medlemskort eller medlemsbok använts vid provvalet.

Efter denna lilla utvikning från redogörelsen för röstsammanräkningen skall frågan om i vilken utsträckning egentlig kassation av provvalsedlar förekommer behandlas. Först skall då nämnas att från blott sex av de behandlade fjorton provvalområdena har preciserade besked på den här punkten stått att erhålla. Från de övriga områdena har man — i de fall över huvud taget någon upplysning lämnats — i allmänhet framhållit, att provvalsedlar endast behövt kasseras i obetydlig omfattning. I de områden, varifrån närmare uppgifter är kända, ter sig bilden något olika. Beträffande några av de sex valkretsarna kan man verkligen tala om en obetydlig ogiltigförklaring av valsedlar. I Stockholm t. ex. kasserades år 1948 åtta av drygt 1 250 sedlar och år 1952, om man får tro sammanräkningsprotokollet, icke någon av de drygt 1 000 rösterna. Den sistnämnda uppgiften förefaller onekligen uppseendeväckande och är måhända ej fullt riktig. Av protokollet synes nämligen framgå att sammanräkningen var mycket summarisk, varför man kanske ej kände sig föranlåten att särskilt registrera de ogiltiga valsedlarna. Här bör dock återupprepas vad som tidigare nämnts, nämligen att man vid provvalen i Stockholm icke tillämpat lika rigorösa bestämmelser som på andra håll. Sålunda har det tydligt varit tillåtet att såväl stryka namn på provvalsedlarna som att tillföra listan helt nya kandidater. I Gotlands län kasserades vid 1948 års provval 9 av över 1 500 röster, och även i Jönköpings län har kassationen varit ringa — år 1948 36 av 4 084 och år 1952 19 av 3 651. I de tre återstående provvalområdena, från vilka material lämnats till belysning av frågan, har däremot de avgivna valsedlarna gallrats något hårdare. I Västmanlands län underkändes sålunda vid de båda undersökta provvalen resp. 81 av 2 372 och 101 av 3 641 valsedlar, medan i Ångermanland 98 av drygt 3 200 röster ogiltigförklarades vid 1948 års provval. För samtliga nämnda tre fall innebär det, att ungefär tre procent av provvalsedlarna kasserades. En än kraftigare kassation förekom år 1948 i Värmlands län, där 230 av 3 567 eller mellan sex och sju procent av valsedlarna underkändes. Vad som orsakade detta, som det synes, stora bortfall av röster vid sammanräkningen är obekant. Man kan däremot ur distriktets sammanräkningsprotokoll utläsa, att de kasserade valsedlarna var mycket ojämnt fördelade på olika arbetarekommuner. Från ungefär hälften av de deltagande arbetarekommunerna hade sålunda icke avlämnats någon valsedel, som behövde ogiltigförklaras, från andra kommuner kasserades mer än hälften av de insända sedlarna. Av t. ex. en arbetarekommuns 25 avgivna röster underkändes femton, en annan kommun fick femton valsedlar av 33 kasserade, en tredje tretton av 30.

Från en mindre arbetarekommun godkändes endast två provvaledlar, medan de återstående sexton samtliga blev underkända.

Vid den egentliga uträkningen av provvalresultatet tillämpar alla de socialdemokratiska partidistrikten den metod, som rekommenderas i partiets kommunala nomineringsregler. Något system där kandidaterna poängsättes allt efter den placering de erhållit på provvaledlarna bör enligt dessa regler icke ifrågakomma. Sådana metoder anses nämligen av socialdemokraterna dels ha en benägenhet att krängla till sammanräkningen och dels leda till mindre rättvisa resultat. Dessutom kan de lätt inbjuda till olika valtaktiska manövrer.¹ Det system, som kommer till användning, kan beskrivas på följande sätt.

Särskild sammanräkning av provvaledlarna sker för besättandet av varje plats på den slutliga valedeln. För placering på denna fordras att ha erhållit absolut majoritet, dvs. minst en röst över hälften av samtliga godkända. Av provvalprotokollen från Kalmar och Gotlands län att döma har man emellertid här ej tillämpat regeln om absolut majoritet, utan det synes som om relativ majoritet varit tillräcklig. Vid varje platstillsättning äger kandidaterna tillgodoräkna sig hela det antal röster, som de erhållit till den plats, varom det är fråga, samt dessutom de röster, som erhållits för placering å högre förslagsrum. Däremot tages ingen som helst hänsyn till de röster, en kandidat mottagit för lägre förslagsrum än det sammanräkningen avser. Man börjar alltså med att räkna rösterna för de namn, som antingen står överst på onummerade provvaledlar eller som markerats med siffran 1. Visar det sig då att en kandidat uppnått absolut majoritet, uppföres vederbörande som första namn på den slutliga listan. Har däremot icke någon fått över hälften av rösterna förklaras första platsen obesatt. Därefter sker sammanräkning för besättande av andra plats, varvid varje kandidat får tillgodoräkna sig de röster, vederbörande erhållit till första och andra förslagsrummet. Härvid gäller likaledes regeln om absolut majoritet, och om ingen kandidat uppnått sådan lämnas platsen till vidare obesatt. Sammanräkningen fortgår sedan på motsvarande sätt till dess samtliga platser på den slutliga valedeln blivit besatta eller — till följd av att erforderlig majoritet ej uppfyllts för platsen ifråga — förklarats obesatta.

Uppnås ej absolut majoritet för samtliga platser på listan, skall omval företagas för besättande av de återstående platserna. Ett sådant omval äger då rum mellan dem som erhållit de högsta rösttalen till resp. plats. Vid omvalet skall som kandidater kvarstå endast så många, som motsvarar dubbla antalet av de platser, som återstår att besätta. Härvid skall enbart relativ majoritet vara avgörande.

Reglerna om den absoluta majoriteten kan alltså medföra, att man får ett dubbelt provvalförfarande, vilket ju onekligen skulle bli en omständ-

¹ Se t. ex. A. Wallentheim, a. a., s. 27—28.

lig procedur. I samband med nomineringarna inför andrakammarvalen synes det emellertid nästan aldrig ha blivit nödvändigt att tillgripa sådana omval. Det förekom dock enligt uppgift till författaren i ett fall vid 1948 års provval. Detta inträffade i Lund, där kampen om första platsen var så jämn att nytt val måste förrättas för besättandet av denna plats. Från Älvsborgs norra partidistrikt har vidare uppgivits att omval varit erforderligt en gång under de senaste tjugo åren. Hade emellertid den nämnda regeln tillämpats i Kalmar och Gotlands län förefaller det som om omval även där skulle ha blivit nödvändiga vid de här undersökta provvalen.

Resultatet av provvalen

Rent allmänt kan man beträffande de socialdemokratiska provvalen konstatera, att medlemmarna — oftast med betryggande majoritet — godtagit den av resp. valkonferens uppgjorda kandidatlistan. Av de sammanlagt 21 olika provval, som anordnats under 1948 och 1952 års nomineringar och vilka här blivit föremål för behandling, har endast två medfört en förändring av den rekommenderade valsedeln. De båda undantagen utgöres, såsom i annat sammanhang redan framhållits, av 1948 års provval i Kalmar och Gotlands län. Det är emellertid icke enbart de nu nämnda uppgifterna avseende 1948 och 1952 års andrakammarval, som ligger till grund för det ovan gjorda konstaterandet. Från flera håll har dessutom lämnats besked gående ut på att provvalen aldrig har lett till ändringar av de utsända förslagen till andrakammarvalsedlar. Så t. ex. har just från Kalmar län meddelats, att — fränsett år 1948 — en dylik ändring aldrig tidigare inträffat under partidistriktets historia. Ombudsmannen i Västmanlands län har uppgivit, att i partidistriktets 50-åriga historia har valkonferensens förslag i alla år vunnit betydande majoritet. Av det till författningsutredningen från Uppsala läns partidistrikt översända materialet framgår att resultaten av de fyra provvalen 1936—1948 i samtliga fall blivit, att den av resp. valkonferens uppsatta kandidatlistan fastställts med stor röstövertikt. Även från Södermanlands län har besked av liknande innebörd erhållits.

Särskilda sammanräkningsprotokoll eller motsvarande handlingar, av vilka röstfördelningen på olika kandidater framgår, finnes tillgängliga i fråga om alla här berörda provval med undantag för 1948 års provval i Jönköpings län samt de som anordnats inom Skånedistriktet, dvs. 1948 års provval i Kristianstads och Malmöhus län samt 1948 och 1952 års provval i Malmö och Lunds städer.

På sätt ovan framhållits har i Kalmar och Gotlands län provvalets väljare haft en från resp. valkonferenser något avvikande mening om kandidatlistans utseende. Vidare framträdde vid 1948 års provval i Uppsala och Värmlands län en relativt stark minoritet och försökte — dock utan att lyckas — att åstadkomma en ändring på den rekommenderade listan. Såsom på annan plats påpekats var förhållandet något liknande vid samma års

provval i Malmö och Lund. I samtliga övriga provvalområden har däremot de röstande medlemmarna visat stor följsamhet gentemot de på valkonferenserna uppgjorda listorna, vilket närmare skall belysas nedan.

Vid 1948 års provval i Stockholms stad avlämnades sammanlagt 1 245 godkända provvaledlar, av vilka 671 var helt överensstämmande med nomineringsmötets rekommendation, under det att 574 hade ändrats på olika punkter. Hur pass kvalificerad majoriteten var vid de skilda platstillsättningar visas av att provvaledelns första namn stod främst på 1 227 av de 1 245 godkända sedlarna, andra namnet erhöll 1 225 röster för denna plats och tredje namnet fick 1 115 röster vid tredje sammanräkningen. Av provvaledeln femton första kandidater var det endast två som vid resp. platstillsättning fick mindre än 1 000 röster, det lägsta rösttalet dock så pass högt som 942. I protokollet för 1952 års provval i Stockholms stad har man nöjt sig med att anteckna, att den officiella provvaledeln utan strykningar eller numrering samlade 704 av de 1 046 avgivna rösterna, medan återstående 342 valedlar försetts med strykningar. Därmed konstaterades att samtliga kandidater erhållit placering i enlighet med den av nomineringsmötet fastställda listan, varför tydligen någon särskild uträkning av de olika kandidaternas röstetal icke ansågs erforderlig.

Den kanske mest överväldigande majoriteten för valkonferensens förslag har noterats i Södermanlands län. Här har ju också deltagandet varit ovanligt lågt vid de båda undersökta provvalen, vilket delvis — såsom redan tidigare betonats — torde ha berott på den höga kollektivanslutningsprocenten, men vilket även kan sättas i samband med den förhandenvarande enigheten i fråga om kandidatlistornas utseende. Vid 1948 års provval erhöll nämligen samtliga nitton provvalskandidater över 2 000 av de 2 433 rösterna för placering på just den plats, som valkonferensen föreslagit. Provvaledelns första namn t. ex. fick 2 309 förstahandsröster, andra namnet var uppfört på andra plats på 2 232 valedlar samt dessutom som första namn på 60, förslaget tredje kandidat stod först på 10 valedlar, som tvåa på 74 och som trea på 2 200. På ungefär motsvarande sätt, dvs. så att kandidaterna erhöll över 2 000 röster för det förslagsrum för vilket de förordats samt i övrigt blott ströröster för andra platser, var röstfördelningen för övriga kandidater. Vid 1952 års provval i samma valkrets var däremot spridningen av rösterna något större, dock utan att valkonferensens ordningsföljd mellan namnen på minsta sätt äventyrades. Den kandidat, som placerats överst på provvaledeln, erhöll 2 136 förstahandsröster av totalt 2 805 avgivna, medan den för sjätte plats rekommenderade kandidaten satts upp som första namn på i det närmaste 500 valedlar. Även i fråga om en del andra platser hade minoriteter på ett par hundra röstande föreslagit andra namn än vad valkonferensen uttalat sig för.

Liknande resultat, som de nu för Stockholms stad och Södermanlands län redovisade, kan antecknas från provvalen i Jönköpings, Skaraborgs och

Västmanlands län samt i Ångermanland. Vid 1952 års provval i Jönköpings län stod sålunda valkonferensens första namn främst på över 3 300 provvaledlar av omkring 3 600 godkända. Ingen kandidat erhöll vid detta provval mindre än 2 200 röster till det förslagsrum, som valkonferensen förordat vederbörande till. Härvid har då endast de röster inräknats, som tillföll kandidaten på just ifrågavarande förslagsrum, således ej sådana valedlar på vilka vederbörande placerats högre upp på listan. I Skaraborgs län fick vid sammanräkningen för besättandet av de olika platserna på 1948 års valedel de skilda kandidaterna mellan 1 890 och 1 300 röster av cirka 1 900 avgivna. Det högsta rösttalet, 1 887, uppnåddes vid första platstillsättningen. Under 1948 års provval i Ångermanland avlämnades 3 121 godkända röster. Av dessa fick kandidaterna allt efter den ordning, i vilken de var upptagna på provvaledeln, omkring 2 000 på resp. plats, vilket tyder på att en hel del ändringar måste ha företagits. Någon enhetligt organiserad minoritetsaktion synes dock ej ha förekommit. Som första namn hade t. ex. 2 062 röstande uppfört den för platsen rekommenderade, medan 318 röster tillföll en kvinnlig kandidat, vilken av valkonferensen placerats på femte plats. En annan kandidat hade samtidigt 215 förstahandsröster och ytterligare två namn hade erhållit över 100 röster till första platsen. På andra plats hade nästan 800 väljare upptagit provvaledelns tredje namn, vilket dessutom hade 117 förstahandsröster. Den av valkonferensen för denna plats föreslagne samlade emellertid 2 042 plus 75 röster. På i huvudsak samma vis förhöll det sig vid de övriga platstillsättningarna.

Vad därefter Västmanlands län beträffar har ju de röstande här haft två olika typer av provvaledlar att välja på. Antingen har de kunnat använda sig av en sedel upptagande valkonferensens förslag — denna sedel skulle i så fall avlämnas utan någon form av förprickningar, strykningar och dylikt — eller så har de haft möjlighet begagna en lista med de under förnomineringen framförda kandidaterna uppställda i bokstavsordning. På denna senare listtyp måste, givetvis under förutsättning att valedeln skulle förklaras giltig, numrering av kandidaterna företagas. Vid 1948 års provval använde 1 803 röstande valkonferensens förslagslista i oförändrat skick, medan 488 begagnade listan med kandidaterna uppförda i alfabetisk ordning. Till resp. platser på den slutliga valedeln erhöll de åtta av valkonferensen rekommenderade kandidaterna mellan 2 209 och 1 948 av de sammanlagt 2 291 godkända rösterna. Icke någon av de övriga kandidaterna var nämnda på mer än 300 provvaledlar. Vid 1952 års provval höll sig rösttalen vid de olika platstillsättningarna för de nio då förordade kandidaterna mellan 3 407 och 2 187 av totalt 3 540 godkända valedlar. Av övriga kandidater hade en med växlande placering upptagits på sammanlagt 1 207 valedlar, under det att ingen av de övriga av valkonferensen icke föreslagna namnen fanns nämnda på fler än 600 provvaledlar. Valkonferensens förslagslista brukades år 1952 av 1 977 röstande, medan 933 använde

den i bokstavsordning uppställda provvaledeln. Dessutom tillföll 630 röster en »spränglista», på vilken den av valkonferensen för nionde och sista platsen föreslagna kvinnliga kandidaten hade uppflyttats till femte plats på en bortsett från härav betingade nedflyttningar oförändrad provvaledel. Den större spridningen av rösterna år 1952 jämfört med 1948 bör lämpligen sammanställas med uppgifterna i tabell 18, varav framgår att provvaldeltagandet mellan nämnda val steg med cirka fyra procent.

Även under 1948 års nomineringar i Uppsala och Värmlands län resulterade, såsom tidigare nämnts, provvalen i ett godkännande av resp. valkonferensers förslag. I båda fallen framträdde dock ganska betydande minoriteter och sökte få till stånd en ändring i fråga om den slutliga valedelns första namn. Inför nomineringen i Uppsala län var läget det, att partiets dittillsvarande på första plats invalde andrakammarledamot hade undanbett sig återval. Valkonferensen beslutade då att på valedeln uppflytta de vid närmast föregående andrakammarval på resp. andra och tredje plats invalda riksdagsmännen till resp. första och andra plats på listan, samt att som tredje namn framföra en ny kandidat, vilken innehaft en framskjuten funktion inom partiets ungdomsförbund. Den preliminärt uppgjorda kandidatlistan fastställdes visserligen, som redan framhållits, genom det förrättade provvalet, men beträffande första platsen inträffade en icke helt obetydlig splittring av rösterna. Den för listans tredje plats rekommenderade kandidaten erhöll nämligen över 1 400 förstaplatsröster mot omkring 3 900 för den av valkonferensen föreslagne. Vad angår valedelns övriga platser uppnåddes däremot vid detta provval en överväldigande majoritet för den preliminärt förordade ordningsföljden.

En ungefär liknande utgång fick 1948 års provval i Värmlands län. Även här gällde splittringen valedelns första plats, medan det i övrigt visade sig att kandidaterna — oftast med stor majoritet — av väljarna placerats i samma ordning, som den av valkonferensen preliminärt antagna. Jämfört med övriga socialdemokratiska provval förefaller det dock som om spridningen av rösterna här varit större än normalt. Försöket att genom provvalet åstadkomma en förändring av den av valkonferensen rekommenderade kandidatlistan torde ha organiserats av partiets kvinnodistrikt, som tydligen ej ville godta att deras främsta kandidat placerats först på femte plats.aktionen resulterade i att den ifrågavarande kvinnliga kandidaten uppfördes som första namn på drygt 1 000 av de omkring 3 300 godkända provvaledlarna. Partidistriktets manlige huvudkandidat erhöll något över 2 100 röster för samma plats. Missnöjet inom kvinnodistriktet ledde sedermera till att man vid årets andrakammarval framgick med en särlista. Denna fråga skall emellertid behandlas längre fram.

Här återstår då att redogöra för provvalutslagen i Kalmar och Gotlands län, de två distrikt som jämsides med Uppsala län uppvisat det högsta relativa provvaldeltagandet. I båda de nämnda valkretsarna medförde som be-

kant 1948 års provval ändringar i det utsända kandidatförslaget. I Kalmar län begränsade sig förändringen till att två namn bytte plats, medan Gotlandsvalet resulterade i en något större ommöblering av den preliminära valsedelns. Vid det senare valet hade de röstande att numrera fem namn på provvaledeln, vilken upptog sammanlagt tio olika kandidater. Sådan numrering synes ha varit obligatorisk. Av någon icke närmare känd anledning bortföll helt det på provvaledelns andra plats uppförda namnet, vilket alltså ej återfinnes i sammanräkningsprotokollet. Vid röstsammanräkningen efter provvalet utsågs till de tre första platserna i tur och ordning de tre kandidater, som bortsett från provvaledelns andra namn hade placerats på den preliminära listans främsta platser. De sammanlagda rösttalen vid resp. platstillsättning var för dessa tre kandidater 908, 654 och 683 av totalt omkring 1 500 godkända röstsedlar. — Såsom framgår av de båda senare rösttalen liksom för övrigt av rösttalen vid flertalet platstillsättningar längre ner på listan kan således något krav på absolut majoritet icke ha upprätthållits. Här må kanske även tillfogas att under de givna förutsättningarna var det ganska naturligt, att icke absolut majoritet kunde uppnås vid de olika sammanräkningarna. Till skillnad från vad som vanligen är fallet i övriga provvalområden, där provvaledeln antingen kan avlämnas oförändrad eller där samtliga namn skall numreras, räknade den nu berörda provvaledeln dubbelt så många kandidater, som de röstande var skyldiga att numrera. Det är givet att den senare provvaltekniken innebär betydligt större utsikter till stor spridning av rösterna på skilda kandidater. — I fråga om de tre första platserna på valedeln ledde alltså 1948 års provval icke till någon förändring av valkonferensens förslag. Vid sammanräkningen för besättandet av fjärde platsen utsågs däremot provvaledelns tionde och sista namn på sammanlagt 762 röster mot 520 för den kandidat, som enligt valkonferensens ordning stod närmast i tur. Sistnämnda kandidat erhöi i stället femte platsen med totalt 692 röster för detta förslagsrum. Den slutliga valedeln skulle endast uppta fem namn, varför övriga provvalkandidater ej kunde medtagas. Även mellan dessa senare medförde emellertid provvalet en viss omkastning, i det att förslagslistans nionde man valdes redan vid sjunde platstillsättningen före de på sjunde och åttonde plats preliminärt föreslagna.

Under 1948 års nominering i Kalmar län uppgjorde partidistriktets valkonferens en kandidatlista, på vars fyra första platser uppsattes länets dåvarande socialdemokratiska andrakammarledamöter, medan man som valedelns femte namn föreslog kvinnodistriktets enda kandidat. Det därpå förrättade provvalet utföll emellertid på det sättet, att den på förslagslistans femte plats uppförda kvinnliga kandidaten invaldes på fjärde plats med en marginal på 220 röster i förhållande till den för platsen preliminärt föreslagne riksdagsmannen. Denne blev i stället vald vid femte platstillsättningen. Eftersom de socialdemokratiska provvalen är decisiva, innebar det

inträffade att den kvinnliga kandidaten uppfördes på den slutliga valsedelns fjärde plats, vilken beräknades vara valbar. Händelsen fick dessutom till följd, att den från platsen undanträngde riksdagsmannen efter provvalet avsåg sig förnyad kandidatur.

Såsom tidigare påpekats har tydligen liksom i Gotlands län regeln om absolut majoritet icke heller tillämpats i Kalmar län. Vid 1948 års provval erhöll sålunda vid första platstillsättningen den främste kandidaten blott 3 116 röster av sammanlagt 6 334 avgivna, den vid andra sammanräkningen utsedde hade ett ändå mindre rösttal, 2 813, osv. Nämnda förhållande framgår även av 1952 års provvalresultat i samma län. Vid detta provval, genom vilket den av valkonferensen rekommenderade kandidatlistan fastställdes i oförändrat skick, fick nämligen provvalsedelns första namn endast 3 829 röster till första förslagsrummet av totalt 9 171 avgivna. Orsaken till denna splittring av rösterna kan ej som beträffande Gotlands län delvis förklaras genom en hänvisning till omröstningstekniken, eftersom Kalmar-distriktet tillämpat den principen, att valsedlarna antingen kan avlämnas onummerade eller också fullständigt numrerade. Förklaringen torde i stället vara att söka i den omständigheten, att olika delar och grupper inom distriktet är måna om att just deras företrädare skall placeras överst på listan. Man vågar nog gissa, att den preliminära kandidatlistan, som uppgjordes av 1952 års valkonferens, icke tillkom i enighetens tecken. Redan sammansättningen av detta listförslag tyder på att så ej var fallet. På första plats uppfördes nämligen samma kvinnliga kandidat, som erhöll partiets fjärde mandat vid 1948 års andrakammarval, och på andra plats uppsattes en icke tidigare riksdagsman, medan två kandidater, som stod under omval placerades först på tredje och fjärde plats. Särskilt anmärkningsvärt är att partiets toppnamn på 1948 års valsedel nedflyttades ända till fjärde plats — ett mandat vilket det var osäkert om partiet skulle lyckas behålla. I beaktande av nämnda omständigheter, som tyder på ett utpräglat geografiskt tänkande, är det kanske icke så underligt att ej någon kandidat uppnådde stort mer än 40 procent av rösterna vid första platstillsättningen. De nu diskuterade förhållandena kan även utgöra en förklaring till det osedvanligt höga provvaldeltagandet i Kalmar län.

Såsom redan framhålltis ett par gånger tidigare fastställs — i de fall att provval anordnas — valsedlarna definitivt genom dessa val. Det kan emellertid mycket väl tänkas att vid tiden för provvalen ej förutsedda händelser av det ena eller andra slaget senare inträffar, vilka nödvändiggör vissa kompletteringar av de redan fastställda kandidatlistorna. Hur man i dylika fall skall förfara finnes såvitt bekant icke några som helst stadganden eller bestämmelser om, utan detta får tydligen bedömas från fall till fall. Inför 1948 och 1952 års val har i några enstaka distrikt de av medlemmarna vid provval antagna valsedlarna undergått smärre förändringar. Ett exempel härför utgör 1948 års nominering i Kalmar län, som behandlats

ovan. Till följd av den motgång en av riksdagsmännen led vid provvalet avböjde han nämligen förnyad kandidatur, varigenom en vakans uppstod på listan. Denna fylldes, troligen genom beslut av distriktsstyrelsen, på det sättet att de efterföljande namnen uppflyttades ett steg, varpå man på tionde och sista plats uppsatte en helt ny kandidat, som ej funnits medtagen på provvaledeln. En liknande åtgärd vidtogs inför samma val i Skaraborgs län. Sedan provvalet avslutats, meddelade nämligen här den på tionde platsen valde kandidaten, att han ämnade avflytta från länet, varför man till denna plats, vilken var den sista på den definitiva listan, uppflyttade den kandidat, som vid provvalet kommit på elfte plats. En mycket uppmärksammande ändring av en valedel, som hade fastställts genom provval, gjordes dessutom i Stockholm stad dagarna före 1948 års andrakammarval efter ett ingripande av partiordföranden. Denna åtgärd, som närmast var av politisk natur, var emellertid alldeles exceptionell.

1952 års valedlar

Liksom i fråga om motsvarande framställningar rörande nomineringarna inom de tidigare behandlade partierna skall även föreliggande kapitel avslutas med några summariska uppgifter om 1952 års valedlar. För en närmare granskning av hithörande frågor hänvisas till kapitel 7.

I socialdemokratiska partiets grundregler för valarbetet talas det om att *kandidatlista* för val till andra kammaren skall upprättas inom valkretsen enligt vissa grunder. Av formuleringen att döma förutsättes det tydligen att det är *en* valedeltyp, som skall fastställas. Några närmare besked på den punkten ges emellertid icke häri. Däremot utsäges direkt i partiets kommunala nomineringsbestämmelser att systemet med ett flertal listtyper, tillkomma i syfte att locka särskilda väljargrupper, yrkes- eller lokalintressen, som regel bör undvikas. Vidare avrådes häri partimedlemmarna från att medverka till framkomsten av s. k. spränglistor. Adolf Wallentheim, som var partistyrelsens föredragande vid antagandet av de nämnda bestämmelserna på 1940 års partikongress, har i sin tidigare här anförda skrift som motivering till denna rekommendation framhållit, att systemet med endast en valedeltyp skänker större respekt åt partiet och dess kandidater, under det att ett flerlistsysteem däremot får över sig ett sken av alltför utstuderad spekulation i skilda väljargrupperns intressen.¹ Dessutom är enlistsystemet enligt den nämnde författaren ärligare mot valmännen, eftersom väljarna vet, när de lägger sina röster för ett parti och detta parti får ett visst antal platser, vilka kandidater som blir utsedda. Så är ej fallet om ett parti framgår med flera olika valedeltyper, då det nämligen kan hända, att väljaren stöder en viss lista, medan kandidater från en helt annan lista blir valda. I den refererade broschyren medges dock, att det

¹ A. Wallentheim, a. a., s. 30—31.

någon gång kan uppstå situationer, som motiverar mer än en lista, men man bör inom partiet lära sig så mycket självdisciplin att ej **minsta** motgång i en nomineringsfråga resulterar i spränglistor.

Partiets nu nämnda rekommendationer i fråga om kandidatlistorna tillämpas allmänt av de olika partidistrikten, vilket bl. a. framgår av att vid 1952 års val socialdemokraterna endast uppställde sammanlagt 30 olika listtyper i de 28 andrakammarvalkretsarna. Mer än en valsedeltyp förekom blott i Göteborgs och Bohus län samt i Västernorrlands län. Vad beträffar den senare valkretsen, som är uppdelad på två partidistrikt, var anledningen helt enkelt den att vardera distriktet för sig handhade kandidatnomineringen och framgick med egen lista, i den förstnämnda valkretsen var förhållandet däremot det, att — på sätt tidigare framhållits — distriktsstyrelsen i samråd med representanter för berörda arbetarekommuner upprättade en särskild för skärgårdsbefolkningen avsedd lista. Vid 1948 års val framträdde partiet med sammanlagt något fler valsedeltyper. I Bohuslän förekom även vid detta val jämsides med huvudlistan en speciell skärgårdslista, vidare fastställde — såsom i annat sammanhang påpekats — såväl valkonferensen i Jämtlands län som den i Västerbottens län två skilda valsedeltyper. I Stockholms län distribuerades vid samma val till en mindre del av valkretsen en lista, som på en punkt skilde sig från den av valkonferensen godkända valsedeln. Slutligen förekom i Stockholms stad utöver den allmänna listan en särskild tjänstemannalista och en lista för broderskapsrörelsen.

I *tabell 20*, som ansluter sig till motsvarande tabeller i de tre föregående kapitlen, har för varje valkrets angivits, förutom antalet listtyper, hur många kandidater, som fanns upptagna på 1952 års socialdemokratiska valsedlar samt hur många av kandidaterna, som var kvinnor. Dessutom har listorna karakteriserats med hänsyn till deras yrkes- och geografiska sammansättning. I fråga om de beteckningar, som härvid kommit till användning, hänvisas till den indelning, som beskrivits i kapitel 2 å s. 79.

Såsom rubriken anger har i tabellen blott medtagits de officiella valsedelstyperna, dvs. de som antingen direkt antagits av resp. valkonferens eller fastställts genom provval. Hit räknas givetvis även de valsedlar, som i enlighet med av valkonferensen erhållen fullmakt uppgjorts av distriktets styrelse efter samråd med vissa riktningar inom partiet. Utöver de officiella kandidatlistorna kan man emellertid även tänka sig förekomsten av vad som i partiets kommunala nomineringsregler betecknats som spränglistor, eller såsom de benämnts i föreliggande framställning — särlistor. För att få detta spörsmål belyst riktade författningsutredningen den frågan till partidistrikten, i vilken utsträckning det vid de senaste andrakammarvalen inträffat, att grupper inom partiet organiserat och framgått med valsedlar, vilka icke varit godkända av distriktets nomineringsinstanser. Av svaren härpå framgår det, att på ett undantag när sådana särlistor icke har upp-

Tabell 20. Antal officiella socialdemokratiska valseldetyper och kandidater vid 1952 års val

Valkrets	Antal valseldetyper	Sammanlagt antal kandidater	Antal kvinnliga kandidater	Listornas karaktär
Stockholms stad	1	24	5	A
Stockholms län	1	14	3	A
Uppsala län	1	10	1	A
Södermanlands län	1	9	1	A
Östergötlands län	1	13	2	A
Jönköpings län	1	11	1	A
Kronobergs län	1	10	1	A
Kalmar län	1	10	1	A
Gotlands län	1	6	1	A
Blekinge län	1	7	1	A
Kristianstads län	1	10	2	A
Fyrstadskretsen	1	24	2	A
Malmöhus län	1	10	2	A
Hallands län	1	15	3	A
Göteborgs stad	1	14	4	A
Göteborgs o. Bohus län	2	49	5	A, Fi
Älvsborgs läns norra	1	8	1	A
Älvsborgs läns södra	1	7	1	A
Skaraborgs län	1	10	1	A
Värmlands län	1	11	2	A
Örebro län	1	15	2	A
Västmanlands län	1	9	2	A
Kopparbergs län	1	10	2	A
Gävleborgs län	1	12	1	A
Västernorrlands län	2 ¹	26	4	2 A
Jämtlands län	1	7	1	A
Västerbottens län	1	14	3	A
Norrbottnens län	1	10	1	A
Hela riket	30	375	56	29 A, 1 Fi

¹ En för vardera partidistriktet (Medelpad o. Ångermanland).

rättats. Undantaget gäller Värmlands län, där som tidigare antytts en särlista förekom vid 1948 års val. Läget var ju här det, att partiets kvinnodistrikt ansåg att deras främsta kandidat hade blivit tillbakasatt på valkonferensens förslag, varför man genom provval försökte få till stånd en ändring, och när icke heller detta lyckades beslutade sig för att framgå med en särskild kandidatlista, vilken alltså ej hade partidistriktets sanktion. Särlistan, som åsattes fraktionsbeteckningen »Kvinnodistriktet», upptog som första namn den avsedda kvinnliga kandidaten, medan man på listans tre återstående platser placerade manliga kandidater, av vilka två jämväl återfanns på den officiella valseldens nedre halva. Vid andrakammarvalet samlade den officiella listan drygt 76 000 röster, under det att särlistan fick nöja sig med något över 2 000 röster. Någon omkastning av ordningen mellan namnen åstadkoms följaktligen ej. Det kan dock nämnas att även den kvinnliga kandidaten, vilken jämväl tidigare var riksdagsledamot, återvaldes.

Vad därefter angår antalet namn på de olika valsedeltyperna är detta givetvis beroende av hur många andrakammarmandat, som tillkommer varje valkrets. Såsom framgår av tabell 20 upptog 1952 års socialdemokratiska valsedlar sammanlagt 375 olika kandidater, av vilka 56 var kvinnor. Detta innebär i genomsnitt drygt tretton — varav två kvinnor — per valkrets. Vallagen föreskriver att, såvida ej spaltad valsedel användes, valsedel må uppta högst två namn utöver det antal riksdagsmän, som skall utses¹. Nämnda maximiantal är det som oftast väljes av de socialdemokratiska partidistrikten. Vid 1952 års val förekom det sålunda i sexton valkretsar, att de socialdemokratiska valsedlarna innehöll två namn mer än resp. valkrets mandattal. Stockholmsvalsedeln upptog 24 namn eller lika många som kretsens andrakammarmandat, i Kopparbergs län hade man en kandidat mer än antalet mandat i kretsen, medan man i en del valkretsar — varibland tre av de minsta — framförde ända upp till dubbelt så många namn, som valet avsåg. Detta medför emellertid ej, att valsedlarna blir ogiltiga utan endast att överskjutande namn anses såsom obefintliga. Det förhållandevis största antalet kandidater förekom dock helt naturligt i de valkretsar, där man använde spaltade valsedlar. Så var år 1952 fallet i fyrstadsvalkretsen med 24 kandidater, Hallands län 15, och Västerbottens län 14, samt dessutom Göteborgs och Bohus län med sammanlagt 49 kandidater på två valsedeltyper — båda spaltade.

¹ Lag den 26 november 1920 om val till riksdagen, § 59.

KAPITEL 6

Kommunisterna

Huvuddragen av partiets organisation — främst den lokala¹

I § 4 av stadgarna för *Sveriges kommunistiska parti* är de grundläggande bestämmelserna om organisationen intagna. Häri fastslås sålunda att partiets organisation är uppbyggd enligt den demokratiska centralismens princip, varav följer *dels* att alla ledande partiorgan, nedifrån och upp, utses genom val på så sätt att partiorganisationernas styrelser väljes direkt på allmänt medlemsmöte eller kommunkonferens, distriktsstyrelse på distriktskonferens, och partiets centralkommitté och kontrollkommitté på partikongress, *dels* att varje ledande organ är förpliktat att periodiskt avlägga räkenskap och rapport om sin verksamhet inför den instans som valt det samt till närmaste högre partiinstans, *dels också* att varje partiinstans, som representerar ett bestämt område, är överordnad alla partiorganisationer som företräder delar av detta område, samt att högre organs beslut är bindande för lägre organ, *dels slutligen* att minoriteten underordnar sig majoritetens beslut. Av § 4 framgår vidare bl. a. att det högsta beslutande organet för varje partiorganisation är allmänt medlemsmöte eller — om lokalorganisation består av ett större antal grundorganisationer — konferens. För partidistrikt motsvaras detta av distriktskonferensen och för partiet i dess helhet av partikongressen. Allmänt medlemsmöte, konferens eller kongress väljer en styrelse, som är verkställande organ och leder organisationens hela arbete.

Inom kommunistiska partiet skiljer man på *grundorganisationer* och *lokalorganisationer*. Dessa förhållanden regleras i §§ 5 och 6. Partiets grundorganisation är partiorganisationen på arbetsplatsen — *fackklubben* — eller partiorganisationen i bostadsområdet — *bostadsföreningen*. För det fall att arbetarkommun ej är uppdelad i fackklubbar eller bostadsföreningar utgör även den grundorganisation. Fackklubben skall omfatta partimedlemmarna på viss arbetsplats eller i viss fackförening, medan bostadsföreningen skall omfatta alla partimedlemmar, som bor inom samma bostadsområde och som icke tillhör fackklubb. Sådana grundorganisationer kan bildas på arbetsplats eller i bostadsområde, där tre eller flera medlemmar är verksamma. Tidigare — så t. ex. vid tiden för 1952 års val — hette det att grundorganisation i allmänhet ej borde räkna mer än 50 med-

¹ Avsnittet bygger på *Stadgar för Sveriges kommunistiska parti. Antagna på 17:e partikongressen 28—31 december 1955*, Sthlm 1956.

lemmar, vid högre medlemstal borde en uppdelning av organisationen genomföras, såvida icke särskilda omständigheter talade däremot.¹ Numera är detta stadgande ändrat därhän att sådan uppdelning bör genomföras, om kontrollen och medlemmarnas aktivisering främjas härav. Styrelse för grundorganisation skall väljas för ett år i sänder på årsmöte, som bör hållas före mars månads utgång.

Tabell 21. Kommunisterna. Antal medlemmar och arbetarkommuner den 1/1 1952¹

Partidistrikt	Antal medlemmar	Antal arbetarkommuner
Stockholm.....	4 628	1
Stockholms län.....	2 231	52
Uppsala län.....	246	7
Södermanland.....	232	11
Östergötland.....	919	31
Jönköpings län.....	829	27
Kronoberg.....	674	29
Kalmar län.....	641	27
Gotland.....	13	1
Blekinge.....	405	14
Skåne.....	853	26
Halland.....	250	12
Göteborg.....	4 433	1
Bohuslän.....	451	17
Norra Älvsborg.....	517	28
Södra Älvsborg.....	440	13
Skaraborg.....	840	27
Värmland.....	1 525	62
Örebro.....	1 903	28
Västmanland.....	854	22
Dalarna.....	804	40
Gävleborg.....	2 397	63
Medelpad.....	701	16
Ängermanland.....	1 121	35
Jämtland.....	410	24
Västerbotten.....	523	30
Norrbottn.....	5 316	159
Summa	34 156	803

¹ Uppgifterna erhållna från Sveriges kommunistiska parti.

Partiets lokala organisation utgöres av den *kommunistiska arbetarkommunen*, vilken skall omfatta samtliga fackklubbar och bostadsföreningar eller enskilda medlemmar inom arbetarkommunens verksamhetsområde. Styrelse för lokalorganisation väljes för ett år i sänder på årsmöte eller kommunkonferens, som likaledes bör hållas före mars månads utgång.

Den enligt stadgarna närmast högre enheten är *partidistriktet*, men en del distrikt är detta oaktat uppdelade i *kretsar*, vilkas verksamhetsområden vanligen sammanfaller med landstingsvalkretsarna. Enligt uppgift till för-

¹ Se t. ex. *Stadgar för Sveriges Kommunistiska Parti. Antagna å XV:e partikongressen 23—26 mars 1951*. Sthlm 1951, § 3.

fattaren är emellertid kretsorganisationen, där sådan förekommer, ej av stadigvarande karaktär. Partidistriktet är centralorganisation för samtliga inom distriktet befintliga arbetarkommuner (§ 7). Gränsen mellan de olika distriktsorganisationerna skall fastställas av partiets centralkommitté i samråd med de distriktsorganisationer åtgärden berör. För närvarande har partiet 26 distrikt — på några undantag när ett för varje andrakammarvalkrets. Undantagen gäller först och främst, såsom redan påpekats i kapitel 1, Gotlands län, för vilken valkrets kommunisterna saknar egentlig organisation, samt dessutom Skåne, som utgör gemensamt distrikt för de tre där inom förekommande valkretsarna, och Västernorrlands län, som är uppdelat på två distrikt — ett för Medelpad och ett för Ångermanland. En förteckning över de kommunistiska partidistrikten med uppgifter om medlemsnumerär och antal arbetarkommuner den 1/1 1952 är intagen i *tabell 21*.

Den högsta beslutande makten inom partidistriktet tillkommer *distriktskonferensen*, medan den verkställande makten handhaves av *distriktsstyrelsen*, vilken för ett år i sänder väljes av konferensen. Distrikten skall, fortfarande i enlighet med § 7, hålla *årskonferens* som regel före april månad varje år. Till sådan distriktskonferens äger de anslutna organisationerna utse ombud efter regler, som fastställas av distriktsstyrelsen i samråd med partiets centralkommitté. Det vanliga synes vara att lokalorganisationerna får utse ett ombud för varje påbörjat tiotal medlemmar, men även andra representationsgrunder såsom ett ombud för varje påbörjat femtontal eller 25-tal medlemmar förekommer. Anmälan om årskonferens skall insändas till centralkommittén senast sex veckor före dess hållande, under det att kallelse till arbetarkommunerna däremot skall utgå senast fyra veckor i förväg. Efter beslut av distriktsstyrelsen eller partiets centralkommitté samt om arbetarkommuner, som företräder minst en tredjedel av distriktets medlemsnumerär, kräver inkallande av konferens kan en *extra distriktskonferens* sammankallas. Härtill fordras dock alltid centralkommitténs samtycke. Sådan extra distriktskonferens synes bl. a. ofta anordnas i samband med kandidatnomineringarna.

Partiets högsta beslutande instans är *partikongressen*, som hålles minst vart tredje år (§ 8). Mellan kongresserna ledes partiets hela politiska och organisatoriska verksamhet av *centralkommittén*, som till ett antal av 35 ledamöter och 10 suppleanter väljes av kongressen. Fram till 1956 var talen resp. 30 och 15. Inom sig utser centralkommittén ett *arbetsutskott*, bestående av minst sju och högst elva ledamöter. Det är närmast arbetsutskottet, som handhar den centrala ledningen av partiet. Partiets ordförande är tillika ordförande i arbetsutskottet (§ 9).

Utöver de här refererade paragraferna i partiets stadgar kan även vissa allmänna bestämmelser, som är intagna i § 3, vara värda beaktande inför studiet av kommunistiska partiets nomineringspraxis. Härav framgår sålunda bl. a. att en för alla i lika mån gällande partidisciplin är en grund-

regel för medlemskap i partiet. Alla frågor må fritt diskuteras och behandlas till dess beslut är fattade av vederbörande partiinstans, därefter är emellertid besluten bindande för varje medlem. Bryter någon mot partidisciplinen, t. ex. mot ett styrelse- eller ett konferensbeslut, kan han eller hon utslutas, avsättas från partifunktioner eller erhålla partivarning.

Nomineringsplan i stort

I kommunistiska partiets stadgar är frågan om kandidatnomineringen icke omnämnd. Det oaktat förefaller det dock som om vissa centrala regler för nomineringsförfarandet skulle ha utbildats inom partiet. I varje fall tillämpar samtliga partidistrikt i stora drag samma ordning vid sina nomineringar till andrakammarvalen. Det schema som därvid användes är följande.

Nomineringarna börjar med att lokalorganisationerna anmodas inkomma med kandidatförslag till distriktsstyrelsen. För detta inledande skede har i redogörelserna för de andra partiernas nomineringsförfarande beteckningen *förnominering* begagnats, vilken term även skall brukas här. Sedan vidtar en *beredning av distriktsstyrelsen* eller en särskilt utsedd kommitté, vilken uppgör ett preliminärt utkast till valsedel. Detta utkast, som i en del valkretsar utsändes för *yttrande* till lokalorganisationerna, förelägges därefter en *distriktskonferens* — vanligen en extra sådan — som har att *antaga* en definitiv kandidatlista. Till skillnad från övriga partier tillhör emellertid inom det kommunistiska partiet det slutliga avgörandet i nomineringsfrågan ej valkretsorganisationens olika instanser, utan inom detta parti måste alla andrakammarvalsedlar helt i enlighet med partiets centralistiska principer även underställas och *godkännas av partiets centralkommitté* eller kanske i praktiken dess arbetsutskott. Enligt uppgift till författaren brukar emellertid centralkommitténs eller arbetsutskottets utlåtanden icke vara kategoriskt utformade, utan de måste i stället närmast betraktas som rekommendationer.

Den nu skisserade nomineringsplanen, som vad de tre första momenten beträffar i mycket allmänna drag sammanfaller med de fyra andra partiernas nomineringsordning, skall här nedan följas vid den fortsatta beskrivningen av hur 1948 och 1952 års nomineringar genomförts i de kommunistiska partidistrikten.

Förnomineringen

Såsom ovan framhållits inledes nomineringsprocessen vanligen med att de lokala organisationerna på något sätt beredes tillfälle att föreslå kandidater. Enligt vad som uppgivits inför författningsutredningen brukar detta förslagsställande ta sin början någon gång under valårets två första måna-

der. Ordningen är härvid vanligen den att distriktsstyrelsen först utsänder ett cirkulär till lokal- eller grundorganisationerna, vari dessa uppmanas att sammanträda för att diskutera nomineringsfrågan. Vad angår planen för lokal- eller grundorganisationernas nomineringsmöten kan man givetvis tänka sig antingen att styrelsen i förväg handlagt ärendet och framlägger ett direkt kandidatförslag eller också att medlemmarna utan någon vägledning tillåtes framföra namnförslag. Mötena brukar därefter tydligen ena sig om att föreslå ett eller ett par namn. Några utformade valedförslag synes däremot ej förekomma på detta stadium, men i en del fall görs uttalanden eller framställs önskemål om vissa kandidaters placering på listan. När det sedan gäller sättet för överlämnandet av organisationernas förslag till distriktsledningen kan man säga att två skilda tillvägagångssätt kommit till användning inom det kommunistiska partiet. Enligt det ena insändes förslagen till distriktsstyrelsen, som därefter bearbetar de inkomna förslagen. I någon valkrets är gången i stället den att de insända förslagen tages upp till behandling inom landstingsvalkretsarnas ram, vilket närmare skall belysas i ett senare sammanhang. Enligt det andra tillvägagångssättet däremot uppdrages det åt resp. organisations ombud att framföra organisationens förslag vid distriktets ordinarie årskonferens, varpå denna överlåter åt distriktsstyrelsen att bereda ärendet till en extra valkonferens. Några exempel från de valkretsar, varifrån ytterligare besked på den här punkten finns tillgängliga, kan måhända bättre klargöra de olika praktiserade förfaringssätten.

Om då början göres med storstäderna Stockholm och Göteborg så skiljer sig dessa i organisatoriskt hänseende från övriga partidistrikt därigenom att endast en arbetarkommun finnes. Förnomineringen måste alltså här tillkomma grundorganisationerna — fackklubbar och bostadsföreningar. I Göteborg är ordningen den att man på en kommunkonferens med ombud för grundorganisationerna — enligt uppgift till författaren som regel hållen redan året före valåret — tillsätter en särskild valkommitté, som får i uppdrag att verkställa genomförandet av kandidatnomineringen. Denna valkommitté uppmanar sedan genom cirkulär samtliga grundorganisationer att inom en viss fastställd tid inkomma med förslag till kandidater. Vid samma tillfälle beredes även enskilda partimedlemmar möjlighet att insända namnförslag. Till det utskickade cirkuläret fogas som en vägledning en uppställning över de personer, som uppförts på partiets valed vid närmast föregående jämförliga politiska val. Vid allmänna medlemsmöten inom varje grundorganisation beslutas därefter vilka kandidatnamn, som skall föreslås hos valkommittén. När fristen för förnomineringen utgått sammanträder sedan nämnda kommitté och behandlar de från grundorganisationer och enskilda medlemmar inlämnade förslagen. I stort sett samma ordning synes tillämpas i Stockholm, dock med den skillnaden att de enskilda partimedlemmarna här med sina förslag förefaller vara hänvisade till grundorganisationernas nomineringsmöten.

I Stockholm och Göteborg är det, såsom ovan sagts, givetvis endast grundorganisationerna, som deltar i förnomineringen. Det vanliga synes eljest vara att förslagsställandet tillkommer arbetarkommunerna, även om det på några håll förekommer att också grundorganisationerna medverkar. Det senare har vid de här undersökta valen bl. a. varit fallet i Stockholms län och i Ängermanland. I Skåne samt Blekinge och Örebro län, varifrån en del material i nu berörda avseende föreligger, tycks däremot otvivelaktigt enbart arbetarkommunerna uppmanats delta i den förberedande nomineringen.

Inför 1948 års val i Blekinge län utsände distriktsstyrelsens verkställande utskott redan före jul 1947 ett cirkulär om nomineringen till arbetarkommunerna. Här i hette det bl. a. att utskottet hade för att i god tid kunna fastställa kandidatlistan eller kandidatlistorna och för att ge kandidaterna tillfälle att vid offentliga möten göra sig kända bland väljarna beslutat att arbetarkommunerna redan vid denna tidpunkt skulle ta upp nomineringsfrågan till behandling. Vidare framhölls att varje arbetarkommun väl knappast kunde räkna med att få en av sina medlemmar med på valsedeln, men samtliga skulle ändock tillkännage sin mening om vilka, som skulle sättas upp på förslag. Då kommunisterna vid 1944 års val hade framgått med två olika valsedeltyper borde arbetarkommunerna även ta ställning till frågan om antalet listtyper och uppdra åt sina ombud att framföra organisationens mening därom liksom att föreslå namn till listan eller listorna vid distriktets årskonferens, vilken skulle hållas i slutet av februari. Tanken var tydligen i detta fall att några förslag ej skulle insändas till distriktsstyrelsen, utan de skulle vidarebefordras genom ombuden till årskonferensen, vilken avsågs uppgöra ett preliminärt valsedelförslag.

Vid 1952 års val i nämnda valkrets påbörjades ej nomineringen lika tidigt, och man tillämpade icke heller i övrigt riktigt samma ordning. Valförberedelserna inleddes vid detta tillfälle först på distriktets årskonferens, som beslutade att arbetarkommunerna skulle inkomma till distriktsstyrelsen med förslag till kandidatlista. I anledning härav utsände distriktsstyrelsens verkställande utskott ett meddelande till arbetarkommunerna, vari dessa anmodades att sända in sina förslag före mars månads utgång. Härefter skulle en valkonferens inkallas, som hade att dryfta de olika förslagen och att slutgiltigt fastställa listan.

Ett tillvägagångssätt, som i det väsentliga överensstämmer med det senast skildrade, användes år 1952 inom Skånedistriktet. Även här behandlades riktlinjerna för kandidatnomineringen på distriktets årskonferens, vilken hölls under de första dagarna av mars. Härvid fattades sålunda på förslag av distriktsstyrelsen beslut om för det första att partiorganisationerna under mars månad skulle diskutera nomineringsfrågan och föreslå kandidater samt meddela namn, yrke och adress för föreslagna kandidater till distriktsstyrelsen före den 1 april, för det andra att utse en valkommission på femton ledamöter med uppgift att under april månad bearbeta de inkomna

förslagen, och slutligen för det tredje att särskilda valkonferenser skulle sammankallas i Malmö för fyrstadskretsen och Malmöhus län samt i Kristianstad för Kristianstads län. Dessa konferenser skulle hållas senast den 11 maj. Samma nomineringsordning tillämpades även inför 1948 års val i Skånedistriktet.

Av de nu givna exemplen har framgått hurusom de preliminära namnförslagen vid 1948 års nominering i Blekinge län tänktes bli framförda genom arbetarkommunernas ombud vid den ordinarie årskonferensen, medan ordningen inför 1952 års val i samma valkrets samt vid båda de undersökta årens nomineringar inom Skånedistriktet däremot var den att förslagen skulle insändas till resp. distriktsexpedition. Sistnämnda förfaringssätt förefaller även ha begagnats vid den återstående nominering, varifrån vissa närmare upplysningar är kända. Härmed avses 1952 års valförberedelser i Örebro län. I ett cirkulär, som distriktsstyrelsen här vid månadsskiftet februari—mars utsände till kommunstyrelserna och som främst gällde distriktets årskonferens den 22—23 mars, hette det sålunda att partiorganisationerna borde inkomma med förslag på kandidater till konferensen. Detta innebär att arbetarkommunerna fick ungefär tre veckor till sitt förfogande för handläggning av frågan.

I inledningen till föreliggande avsnitt om förnomineringen har påpekats att den nu beskrivna planen, enligt vilken de preliminära namnförslagen uppgöres av lokalorganisationerna, är den som i allmänhet tillämpas inom kommunistiska partiet. Av de tillgängliga uppgifterna att döma är det endast ett partidistrikt, nämligen Hallands, som vid de här undersökta valen använt sig av ett något annorlunda förfaringssätt. I denna valkrets har distriktets årskonferens givit distriktsstyrelsen i uppdrag att framlägga ett valsedelförslag, vilket därefter utsänts till lokalorganisationerna för yttrande. Även i detta fall har följaktligen de lokala organisationerna fått tillfälle att framföra sina synpunkter, om än under ett senare skede än i övriga valkretsar. Också inom en del andra partidistrikt har distriktsstyrelsens eller motsvarande beredningsorgans valsedelutkast underställts lokalorganisationerna för yttrande. Denna fråga skall dock behandlas i ett annat sammanhang.

Vad sedan deltagandet i förnomineringen beträffar kan man se det ur två olika synvinklar. Man kan dels ställa frågan hur många partimedlemmar, som deltagit i lokal- eller grundorganisationernas nomineringsmöten, och dels undersöka vilket antal organisationer, som verkligen utnyttjat sin rätt att föreslå kandidater. När det gäller den första punkten så finns ej särskilt många uppgifter tillgängliga, och de som förekommer grundar sig undantagslöst på uppskattningar från partidistriktens sida. Såsom redan tidigare framhållits brukar förnomineringen äga rum på allmänna medlemsmöten, och från Skånedistriktet har dessutom uppgivits att även sympatisörer till partiet haft tillträde till mötena. I allmänhet har del-

tagandet i dessa nomineringsmöten uppskattats till omkring hälften av medlemsnumerären. Några exempel kan anföras. Deltagarfrekvensen har sålunda angivits till mellan 40 och 80 procent i Stockholms län, cirka 75 i Östergötlands län och 65 i Älvsborgs läns norra, mellan 50 och 60 i Västmanlands län, från lägst 30—40 upp till 70—80 procent i Gävleborgs län samt mellan 25 och 75 procent i Ångermanland. Från Kopparbergs län har man meddelat att aldrig mindre än två tredjedelar av medlemmarna brukar delta i nomineringsmötena. Härvid är emellertid att märka att i flertalet av de uppräknade fallen torde beskeden avse endast den relativa närvaron inom de organisationer, som verkligen anordnat nomineringssammankomster. De anförda siffrorna ger alltså vanligen ej uttryck för hur stor del av partidistriktens samlade medlemsantal, som deltagit. Blott från två partidistrikt — Skånes och Göteborgs — har något mer preciserade uppgifter erhållits. I det förstnämnda distriktet deltog år 1952 cirka 550 av sammanlagt 980¹ medlemmar, eller mellan 50 och 60 procent, i de förberedande nomineringsmötena, medan grundorganisationerna i Göteborg år 1948 hade omkring 1900 och år 1952 ungefär 1850 medlemmar på sina nomineringsmöten. Göteborgs arbetarkommun hade vid tiden för båda nomineringarna omkring 4 000 medlemmar, varför här ungefär hälften eller något därunder av alla medlemmar deltog i förnomineringen.

Vad angår den andra frågan nämligen om lokal- och grundorganisationernas deltagande är materialet något rikhaltigare och även mer preciserat. Också på denna punkt förekommer dock en del mycket ungefärliga uppgifter. Så t. ex. har Stockholms läns partidistrikt framhållit att cirka 90 procent av organisationerna brukar inkomma med förslag, medan man från Jönköpings län uppgivit att de flesta organisationerna behandlat frågan under detta inledande skede av nomineringsprocessen. I Dalarna deltog år 1952 två organisationer för landstingsvalkretsarna samt cirka två tredjedelar av arbetarkommunerna, bland dem de största och betydelsefullaste, under det att antalet deltagare i Ångermanland uppskattats till omkring hälften och i Västerbottens län till cirka tre fjärdedelar av organisationerna. Till de icke fullt säkra får väl även räknas beskeden från Kalmar län, Bohuslän och Västmanlands län, varifrån samtliga organisationer uppges ha deltagit i förnomineringen.

Från elva partidistrikt är emellertid uppgifterna, som i flertalet fall avser både 1948 och 1952 års nominering, noggrant preciserade, och från ytterligare två distrikt har man i avrundade tal angivit hur många organisationer, som utnyttjat sin förslagsrätt. De lämnade upplysningarna om antalet i förnomineringen deltagande organisationer tilldrar sig ju dock större intresse först när de jämföres med t. ex. det totala antalet organisationer inom distriktet. Detta låter sig väl göras i fråga om 1952 års val,

¹ Siffran, som uppgivits direkt från Skånedistriktet, ligger något hundratal över den i tab. 21 angivna.

för vilket jämförelsematerial finns tillgängligt i tabell 21. För 1948 års val föreligger ej några motsvarande uppgifter, utan här har en medlems- och organisationsstatistik från april 1946 måst användas.¹ 1946 markerar emellertid en toppunkt vad kommunisternas medlemsnumerär beträffar, varför de i nämnda statistik angivna siffrorna ej torde vara fullt tillämpliga även för 1948. I brist på andra besked kommer dock i fortsättningen 1948 års nomineringsresultat att närmast ställas i relation till 1946 års uppgifter över antalet medlemmar och organisationer.

Från tre av de tretton ovan berörda distrikten avser upplysningarna endast 1952 års val. Inför nämnda val begagnade i Kronobergs län tio av totalt 29 arbetarkommuner sin förslagsrätt, medan motsvarande siffror för Älvsborgs norra var femton av 28 och för Medelpad cirka tio av 16. I de här tre fallen innebar det alltså att resp. omkring en tredjedel, hälften och två tredjedelar av partiorganisationerna deltog i förnomineringen. Även inom de återstående tio distrikten, varifrån besked således föreligger för båda de aktuella nomineringarna, synes det relativa deltagandet ha hållit sig mellan ungefär en tredjedel och två tredjedelar av samtliga. Några exempel kan ju nämnas. Vid 1952 års val utnyttjade sålunda i Uppsala län fem av sju arbetarkommuner sin förslagsrätt; motsvarande siffror var för Södermanlands län åtta av elva, för Östergötlands län tretton av 31, för Skaraborgs län elva av 27, för Värmlands län cirka trettio av 62 och för Örebro län tolv av 28.

Vad som emellertid särskilt frapperar beträffande uppgifterna från sistnämnda tio distrikt är den stora överensstämmelsen i antalet förslagsställare inom en och samma valkrets från 1948 års val till 1952 års val. Endast i några få fall går det att påvisa några direkta skiljaktigheter på denna punkt mellan de båda undersökta nomineringarna. De största differenserna har förekommit i Södermanlands och Örebro län. I den förra valkretsen deltog tolv arbetarkommuner i 1948 års och åtta i 1952 års förnominering, medan motsvarande siffror för den senare valkretsen var resp. nitton och tolv. Att en nedgång skett i båda fallen behöver icke tyda på en minskad aktivitet, utan kan lika väl sammanhånga med att även det totala antalet arbetarkommuner har minskat under samma tid. Vad angår Södermanlands län pekar till och med de anförda siffrorna på ett visst stegrat intresse, eftersom totalantalet arbetarkommuner synes proportionsvis ha undergått en kraftigare minskning — från 21 år 1946 till 11 år 1952. I Örebro län däremot har antalet partiorganisationer varit i stort sett detsamma under den nämnda tiden, varför förslagsställandet även relativt sett måste anses ha minskat. Förutom i dessa båda valkretsar har också en viss nedgång i antalet deltagande organisationer noterats på andra håll, även om differenserna här varit tämligen obetydliga. Så t. ex. sjönk deltagarantalet mellan de undersökta valen från sex

¹ SKP. XIII Kongressen. *Organisationsstatistik*, otryckt hos Arbetarrörelsens arkiv.

till fem i Uppsala län (13 arbetarkommuner 1946 och 7 år 1952), från femton till tretton i Östergötlands län (34 och 31) samt från sju till femton i Blekinge län. Inom Skånedistriktet insändes vid såväl 1948 som 1952 års val kandidatförslag från 23 arbetarkommuner, vilket innebär att det relativa deltagandet var något bättre 1952, eftersom det totala antalet kommuner mellan samma val nedgick från 32 till 30.¹ Från Värmlands län har uppgivits att omkring 30 partiorganisationer vid vardera tillfället utnyttjade sin förslagsrätt; i båda fallen betyder det att cirka 50 procent deltog. 1952 års förnominering i de tre återstående valkretsarna har däremot även reellt uppvisat något fler förslagsställare än 1948 års. Så var förhållandet i Skaraborgs län, nio organisationer 1948 och elva 1952, i Gävleborgs län — 33 och 37 — samt i Göteborgs stad, där 54 grundorganisationer deltog vid det förra valet och 61 vid det senare. För Skaraborgs del innebär detta en aktivitetsökning, eftersom antalet arbetarkommuner under samma tid synes ha minskat; för de båda senare distrikten kan icke detsamma sägas. Till skillnad från övriga här behandlade valkretsar förefaller nämligen även partiorganisationernas antal ha vuxit under den angivna perioden, vilket uppväger uppgången i förnomineringsdeltagande.

Förutom lokal- och grundorganisationerna har, såsom redan antytts i den föregående framställningen, i något fall även organisationer för landstingsvalkretsarna och i en del andra fall enskilda partimedlemmar tillåtits delta i förnomineringen. Vad angår de enskilda medlemmarna har ju dessa på sätt tidigare påpekats som regel varit hänvisade med sina namnförslag till resp. partiorganisationer och även i de valkretsar, där en särskild initiativrätt förelegat, synes sådana direkta förslag från medlemmarna ha förekommit ytterst sparsamt. Blott från två distrikt har preciserade besked på den här punkten erhållits. I Uppsala län inkom år 1948 förslag från fem och år 1952 från två enskilda medlemmar, medan nio medlemmar i Skånedistriktet sistnämnda år insände kandidatförslag till distriktsstyrelsen. I fråga om organisationerna för landstingsvalkretsarna har ovan redan nämnts att två sådana organisationer deltog i 1952 års förnominering inom Daladistriktet. Om några motsvarigheter härtill även medverkat i förnomineringen inom någon annan valkrets framgår ej av det tillgängliga källmaterialet. Däremot har det i en del fall inträffat att liknande organisationer handlagt kandidatfrågan under något senare skede av nomineringsprocessen. Detta skall emellertid skildras längre fram.

Antalet föreslagna kandidater

I samband med förnomineringen har i de föregående fyra kapitlen om de övriga partiernas nomineringsförfarande även spørsmålet om antalet

¹ Sistnämnda siffror, vilka ej överensstämmer med uppgifterna i tab. 21, har erhållits direkt från Skånedistriktet.

framförda och diskuterade kandidater behandlats. Härvid har emellertid oftast vissa svårigheter förelegat att särskilja antalet under förnomineringen framkomna namn från det totala antalet föreslagna. Ordningen har nämligen icke så sällan varit den att medlemmar och organisationer haft full möjlighet att under senare moment av nomineringsproceduren lansera helt nya kandidater, en möjlighet som också i en hel del fall utnyttjats i tämligen stor utsträckning. I förevarande avseende är dock läget annorlunda vad kommunisterna angår. Av de från partidistriktet erhållna beskeden framgår nämligen att den fortsatta beredningen av nomineringsfrågan här egentligen endast består i att man bestämmer den inbördes ordningen mellan de preliminärt föreslagna kandidaterna samt begränsar antalet namn. Vid dessa överläggningar torde som regel högst ett eller annat nytt namn tillföras diskussionen. För kommunisternas del synes det därför som om ett likhetstecken skulle kunna sättas mellan antalet förnominerade och det totala antalet under hela nomineringsproceduren nämnda kandidater.

Flertalet kommunistiska partidistrikt — närmare bestämt 21 av sammanlagt 26 — har meddelat upplysningar om antalet föreslagna kandidater. Två distrikt förefaller emellertid ha missuppfattat utredningens frågor på den här punkten, varför nämnda distrikt lämnats utanför den följande redogörelsen. Beträffande de återstående nitton distrikten, vilka tillsammans innefattar tjugo andrakammarvalkretsar, gäller beskeden från tio såväl 1948 som 1952 års nominering, medan från övriga nio uppgift blott erhållits om det senare valet. Från fjorton distrikt föreligger vidare exakta siffror över antalet framförda namn, under det att de andra fem distrikten endast angivit det ungefärliga antalet.

Av det nu tillgängliga materialet framgår klart att kommunisterna jämfört med övriga partier ej rör sig med något större antal kandidater. Inför 1948 och 1952 års val framfördes nämligen i genomsnitt blott omkring femton kandidater per valkrets. Om man indelar valkretsarna i olika grupper allt efter antalet föreslagna kandidater och därvid behandlar de tre Skånevalkretsarna var för sig, trots att de bildar gemensamt partidistrikt, men samtidigt låter Medelpad och Ångermanland framstå som egna kretsar, eftersom var och en av dem själv handhar kandidatnomineringen och uppställer egna listor, visar det sig att av tio kända fall från 1948 års val höll sig kandidatantalet i nio inom gränserna tio till tjugo kandidater, medan endast en valkrets hade ett högre antal. Vid 1952 års val var fördelningen den att femton av 21 valkretsar hade mellan tio och tjugo kandidater, under det att två valkretsar noterade mindre än tio och fyra kretsar mer än tjugo kandidater. De två valkretsar, där namnantalet 1952 underskred tio, var Södermanlands län med nio och Blekinge län med åtta föreslagna kandidater. Det största antalet namn uppvisar Göteborgs stad. År 1948 var här 38 kandidater under diskussion

och år 1952 uppgick siffran till 47. Över tjugo namn föreslogs dessutom sistnämnda år i Stockholms län — uppskattningsvis 25 till 30 — samt i Västmanlands län, omkring 30, och i Norrbottens län med 22 framförda namn. Man kan här skönja ett visst samband mellan antalet föreslagna kandidater och distriktens medlemsnumerär. Bland de fyra ovan nämnda undantagsfallen med mer än tjugo framförda namn återfinnes sålunda tre av partiets fem största distrikt, nämligen i storleksordning Norrbotten, Göteborg och Stockholms län. Från de båda jämte dessa största distrikten — Stockholms stad och Gävleborgs län — saknas närmare besked på denna punkt.

Ovan har redan framhållits att kandidatantalet i Göteborg växte från 38 år 1948 till 47 år 1952. I de övriga valkretsar, varifrån uppgifter finns tillgängliga rörande båda de aktuella valen, har differenserna ej varit lika stora. Några exempel härpå kan anföras. I Östergötlands län föreslogs sexton kandidater år 1948 och femton 1952, motsvarande siffror var i Blekinge län tolv och åtta, i Älvsborgs läns norra sjutton och tretton, i Skaraborgs län tretton och sexton, i Medelpad arton och femton samt i Norrbottens län tjugo och 22. Ur dessa siffror kan man knappast utläsa någon skiljaktig tendens mellan de båda undersökta valen utan endast liksom tidigare i fråga om antalet förslagsställare konstatera en påtagligt stor överensstämmelse.

I ett tidigare sammanhang har påpekats att lokalorganisationerna ej brukar framföra några direkta valsedelförslag utan nöja sig med att föreslå en eller annan kandidat. Vilken typ av kandidater, som därvid föreslås, ger källmaterialet icke några besked om, men man kan ju våga gissningen att det utöver toppnamnen företrädesvis rör sig om personer ur den förslagsställande organisationens egna led. I de från partidistriktet lämnade svaren finns även i något fall antydningar om att så skulle vara förhållandet. Att man i en hel del fall kan spåra ett sådant samband mellan förslagsställarna och de föreslagna att de till antalet nära nog överensstämmer behöver däremot ej särskilt peka på förekomsten av rent lokala kandidater. Nämnda omständighet ger dock ytterligare belägg för att varje organisation vanligen endast framför ett kandidatnamn. Det påtalade sambandet förtjänar att belysas av en del exempel.

I Södermanlands län deltog tolv organisationer i 1948 års förnominering och åtta i 1952 års. Antalet härigenom nominerade kandidater uppgick till resp. elva och nio. I Östergötlands län föreslogs vid samma tillfällen resp. sexton och femton namn av resp. femton och tretton förslagsställare. Vid 1952 års val i Kronobergs län inkom tio arbetarkommuner med förslag på tillsammans lika många kandidater. Inför samma val i Älvsborgs läns norra framfördes tretton namnförslag av femton organisationer. Med de nu anförda exemplen skall emellertid ej göras gällande att en dylik samstämmighet mellan antalet förslagsställare och antalet

föreslagna kandidater alltid förelegat. Det finns nämligen exempel på att de förstnämnda varit såväl betydligt fler som avsevärt färre än de senare. Det första förhållandet, som måste innebära att flera i förnomineringen deltagande organisationer föreslagit samma kandidater, kan bl. a. åskådliggöras av 1948 och 1952 års nomineringar i Göteborgs stad. År 1948 insändes här förslag från 54 grundorganisationer, som sammanlagt framförde 38 olika kandidater, medan motsvarande siffror för 1952 års val var resp. 61 och 47. I detta sammanhang bör dock inskjutas att förutsättningarna för förekomsten av rent lokala kandidater ej kan vara desamma i en valkrets som Göteborgs stad, vars kommunistiska partidistrikt består av en enda arbetarkommun, som i andra typer av valkretsar. Därför ligger det kanske närmare till hands här att flera förslagsställare vid sitt val av kandidatnamn stannar inför samma person. Här skulle det vara av ett visst intresse att jämföra med förhållandena i Stockholms stad, varifrån dock ej några upplysningar i ämnet föreligger. Även i en del valkretsar av annan struktur än Göteborg har man emellertid noterat ett mindre antal förnominerade namn än antalet förslagsställare. Så har t. ex. varit fallet vid båda de berörda nomineringarna i Blekinge och Värmlands län. Vid 1948 års val i den förra valkretsen deltog sju arbetarkommuner i förnomineringen, och dessa föreslog tillsammans tolv kandidater. Motsvarande siffror för 1952 års val var femton och åtta. Från Värmlands län har uppgivits att cirka 30 lokalorganisationer utnyttjade sin förslagsrätt inför båda de aktuella valen. Antalet föreslagna kandidater uppgick härvid till resp. femton och fjorton. Det motsatta förhållandet, dvs. att antalet nominerade kandidater överstiger antalet förslagsställare, kan slutligen illustreras med exempel från Uppsala och Skaraborgs län. I Uppsala län framfördes år 1952 sammanlagt tolv kandidater av fem i förnomineringen deltagande arbetarkommuner samt två enskilda medlemmar, medan 1948 och 1952 års förnomineringar i Skaraborgs län samlade resp. nio och elva förslagsställare, vilka totalt föreslog resp. tretton och sexton namn. För de tre sistnämnda nomineringarna kan man alltså ej tala om några större skiljaktigheter mellan de båda jämförda kategorierna, men de anförda siffrorna visar dock att omkring hälften eller däröver av de deltagande organisationerna var för sig måste ha föreslagit mer än ett kandidatnamn.

Beredning av de inkomna förslagen

Sedan förnomineringen avslutats, vidtar en beredning av frågan, innan denna slutligen förelägges en valkonferens. Ofta tillgår beredningen helt enkelt så att distriktsstyrelsen sammanträder och på grundval av de framförda namnförslagen uppgör ett utkast till valsedel, men i en hel del fall har detta i stället överlåtits på en särskilt utsedd kommitté eller dylikt

och i andra fall har ett betydligt omständligare förfaringssätt kommit till användning.

Utvägen att låta nomineringsfrågan handläggas av en särskilt utsedd valberedning har vid de här undersökta valen tillgripits av drygt ett halvt dussin partidistrikt. Ordningen synes härvid vanligen ha varit den att distriktets årskonferens beslutat välja en kommitté, som fått i uppdrag att förbereda frågan till den slutliga valkonferensen. Så har under alla omständigheter skett i Stockholms och Göteborgs städer, i Jönköpings län samt inom Skånedistriktet. Beträffande sistnämnda distrikt har redan i ett föregående sammanhang framhållits att 1952 års ordinarie distriktskonferens, som hölls de första dagarna av mars, fattade beslut om att bl. a. tillsätta en vad man kallade valkommission på femton ledamöter med uppgift att under april månad behandla de från arbetarkommunerna inlämnade förslagen, så att frågan sedan kunde föreläggas speciella valkonferenser för de olika valkretsarna inom distriktet. Innan denna valkommission utformade sina valsedelförslag, lät man genom en cirkulärskrivelse till samtliga förnominerade kandidater efterhöra om de godkände en eventuell kandidatur på kommunistiska partiets andrakammarlistor. I stort sett samma tillvägagångssätt lär ha tillämpats vid 1948 års nominering. Även i Stockholms stad har årskonferensen utsett en särskild valkommission, här bestående av cirka tjugo personer, medan motsvarande instans i Jönköpings län benämnts valberedning. Såsom redan tidigare påpekats har Göteborgs arbetarkommun på liknande sätt som Stockholms tillsatt en valkommitté med uppdrag att verkställa genomförandet av kandidatnomineringen. Denna valkommitté har mottagit de från grundorganisationerna insända förslagen och på basis av dessa utarbetat ett förslag avsett att sedan framläggas för en kommunkonferens. Från och med 1954 års stadsfullmäktigeval har emellertid förfaringssättet ändrats därhän att valkommitténs förslag utsändes för yttrande till grundorganisationerna, innan det slutligt förelägges valkonferensen. Denna senare procedur skall med några ord ytterligare beröras längre fram.

Förutom i de nu uppräknade distrikten har en särskild valberedning även förekommit vid nomineringarna i åtminstone Stockholms, Södermanlands och Värmlands län. Örebro län skulle möjligen också kunna hänföras till denna grupp. Vid 1952 års ordinarie distriktskonferens, som ägde rum den 22 och 23 mars, utsågs nämligen under första dagens förhandlingar en redaktions- och valberedningskommitté, vars uppgift likaledes var att bl. a. bearbeta de under förnomineringen väckta namnförslagen och att uppgöra ett valsedelutkast. Till skillnad från de ovan relaterade fallen skulle emellertid valberedningen här ha sitt förslag färdigt redan under konferensens gång, eftersom årskonferensen även hade att anta den definitiva kandidatlistan.

Ungefär tre fjärdedelar av de kommunistiska partidistrikten har vid

sina nomineringar inskränkt beredningen av de preliminära namnförslagen till ett på nu angivet sätt utfört enkelt handläggande inom antingen distriktsstyrelsen eller också en särskilt för ändamålet vald kommitté, medan den återstående fjärdedelen av distrikten följt en mer invecklad nomineringspraxis. Inom de sist avsedda distrikten kan man säga att två skilda förfaringssätt kommit till användning. Enligt det ena, som år 1952 tillämpades i fyra valkretsar, varav tre i Västsverige, utsändes valsedel-förslagen under nu beskrivna mellanskede av nomineringsprocessen till lokal- eller grundorganisationerna för *yttrande*, under det att det andra tillvägagångssättet innebär att en kretsorganisation tjänar som en mellaninstans för förslagets gång från lokalorganisationerna till den slutliga valkonferensen. Sistnämnda nomineringsform användes år 1952 i Gävleborgs och Norrbottens län.

Ett på ovan angivet sätt skisserat remissförfarande med begärda yttranden från lokal- eller grundorganisationerna begagnades inför 1952 års val i Hallands län, i Bohuslän, i Älvsborgs läns södra samt i Kopparbergs län. I ett tidigare avsnitt av framställningen har påpekats att Hallands partidistrikt till skillnad från de övriga distrikten i egentlig mening ej haft någon förnominering, utan här har nomineringsfrågan upptagits till behandling först på den ordinarie distriktskonferensen, vilken uppdragit åt distriktsstyrelsen att upprätta ett förslag till valsedel. Styrelsens förslag har sedan utsänts till lokalorganisationerna, som haft rätt att vidta ändringar i förslaget. Inom lokalorganisationerna har frågan handlagts på allmänna medlemsmöten, varvid enligt uppgift omröstning företagits om det utsända förslaget. Troligen har omröstningen endast gällt vederbörande organisations ställningstagande, varefter majoritetens mening även ansetts vara organisationens. Några meningsskiljaktigheter inom organisationerna torde därför ej ha avspeglat sig i de till distriktsledningen återsända förslagen. Från Hallands partidistrikt har på tal om dessa omröstningar meddelats att år 1952 cirka 45 procent av medlemmarna skulle ha deltagit däri.

I de övriga här nämnda valkretsarna har däremot förnomineringen tillgått på för partiet sedvanligt sätt med namnförslag framförda från partiets organisationer. I såväl Bohuslän som Älvsborgs läns södra har distriktsstyrelsen därefter på grundval av de inkomna namnförslagen upprättat ett utkast till valsedel, vilket sedan remitterats till lokalorganisationerna för yttrande. Lokalorganisationerna har upptagit frågan till behandling på allmänna medlemsmöten, varpå förslagen återsänts till distriktsexpeditionen med eventuella ändringsyrkanden. De från den senare valkretsen erhållna upplysningarna visar att det helt övervägande flertalet av distriktets organisationer yttrade sig över både 1948 och 1952 års valsedelutkast. Av totalt 22 partiorganisationer avhördes nämligen resp. nitton och arton. I Kopparbergs län slutligen var ordningen år 1952 den att ett utvidgat distriktsstyrel-

semöte sammanträdde för att ta ställning till de från arbetarkommunerna samt ett par kretsar inkomna kandidatförslagen. Härvid rekommenderades att partiet skulle framgå med fem olika valsedeltyper — en för varje krets. Listorna borde dock uppta samma namn, men med namnen alternerande på det viset att den egna kretsens kandidater placerades högre på den för kretsen avsedda listan. Distriktsstyrelsemötet beslöt emellertid enhälligt att första namnet skulle vara detsamma i samtliga kretsar. Tillsammans med en skrivelse utsändes därpå detta förslag till alla distriktets arbetarkommuner. I skrivelsen framhölls bl. a. att förslaget nu skulle behandlas på ett kommunmöte, varvid man skulle uttala sig om dels huruvida förslaget om olika listor för olika kretsar godkändes, dels om man godkände förslaget om gemensamt första namn för samtliga listor samt kandidaternas placering i övrigt inom vederbörandes krets. Vidare meddelades att distriktsstyrelsen för att ha möjlighet att beakta eventuella ändringsförslag måste erhålla arbetarkommunernas svar senast med utgången av januari månad. Listorna skulle nämligen sedan definitivt fastställas på distriktets årskonferens.

På sätt redan omnämnts tillämpar även Göteborgs arbetarkommun numera en nomineringsordning, som liknar den senast beskrivna. Från och med 1954 års val har man nämligen här till grundorganisationerna för yttrande låtit utsända den tidigare omtalade valkommitténs valsedelutkast, vilket ju först utarbetats på basis av de från grundorganisationerna inlämnade preliminära namnförslagen. När remisstiden för dessa yttranden utlöpt, sammanträder valkommittén på nytt för att pröva inkomna ändringsförslag, varefter den uppgör ett slutgiltigt förslag avsett att framläggas för en kommunkonferens.

I Gävleborgs och Norrbottens län har, såsom tidigare framhållits, ett annat förfaringssätt kommit till användning under det nu avhandlade mellanskedet av nomineringsprocessen. Inom nämnda distrikt har nämligen lokalorganisationernas förberedande kandidatförslag vidarebefordrats till kretsarna, vilka vid särskilda valkonferenser med ombud för lokalavdelningarna diskuterat nomineringsfrågan och upprättat valsedelförslag till resp. distriktskonferenser. Här måste emellertid inskjutas att kretsarna i de båda distrikten icke motsvarar varandra. I Gävleborgs län följer kretsindelningen, liksom på andra håll där sådan indelning förekommer, i huvudsak landstingsvalkretsarnas gränser, medan så icke är förhållandet i Norrbotten. Vid tiden för 1952 års val hade sistnämnda distrikt sålunda icke mindre än 24 olika partikretsar, under det att landstingsvalkretsarnas antal vid samma tidpunkt uppgick till nio. Enligt uppgift till författaren motsvaras de norrbottniska partikretsarna närmast av övriga distrikts arbetarkommuner, medan arbetarkommunerna i Norrbotten får liknas vid andra distrikts grundorganisationer. Några närmare detaljer, som belyser kretsarnas befattning med nomineringsfrågan i de båda nu berörda distrikten, är ej kända. Endast den uppgiften föreligger att samtliga 24 partikretsar deltog i

1952 års nominering i Norrbottens län samt att som regel alla grundorganisationer brukar vara representerade vid dessa kretskonferenser.

Fastställandet av valsedlarna

Vad på partidistriktet ankommer sker den slutliga behandlingen av kandidatlistorna överallt på konferenser med ombud för lokal- eller grundorganisationerna. I ett fall vid 1948 års val var visserligen ordningen en annan, vilket närmare skall belysas längre fram. Det därvid brukade tillvägagångssättet får dock betraktas som en ren undantagsföreteelse.

Fastställandet av valsedlarna kan antingen äga rum vid distriktets ordinarie årskonferenser eller, om dessa hålls för tidigt, på särskilda valkonferenser. Det sistnämnda förefaller att vara vanligast. Att döma av de från distriktet erhållna beskeden, vilka emellertid icke alls är kompletta i förvarande avseende, synes det som om särskilda valkonferenser år 1952 skulle ha anordnats i bortåt tjugotalet andrakammarvalkretsar, medan återstoden alltså skulle ha medhunnit att ta ställning till frågan redan på årskonferensen. Denna skall ju enligt partiets stadgar hållas före april månad, varför man måste anta att sist avsedda distrikt slutgiltigt handlagt ärendet senast under mars. Så har också otvivelaktigt varit förhållandet vid en del nomineringar. Av det tillgängliga materialet framgår t. ex. att såväl 1948 års valsedel i Älvsborgs läns södra som 1952 års i Örebro län antogs under senare hälften av nämnda månad. Såsom den fortsatta redogörelsen kommer att visa var 1948 års slutavgörande i Blekinge län planerat att äga rum vid en än tidigare tidpunkt, nämligen på distriktets årskonferens under de sista dagarna av februari, men här tillstötte vissa komplikationer, som framsköt fastställandet av valsedlarna. Regeln synes annars vara den att slutbehandlingen sker under senare hälften av april eller under maj. Några exempel härpå kan kanske anföras. 1948 års valkonferens i Västerbottens län hölls sålunda den 18 april, medan 1952 års konferenser i Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län samt i fyrstadskretsen och Älvsborgs läns södra samtliga ägde rum i mitten av maj.

Ovan har redan påpekats att valkonferenserna sammansättes av ombud för lokal- eller grundorganisationerna. Detta är fallet inom alla partidistrikt, således även i Stockholm och Göteborg, som ju vardera endast består av en arbetarkommun. Inom de båda nämnda distrikten är det grundorganisationerna — fackklubbar och bostadsföreningar — som utser ombuden, på andra håll väljes dessa av arbetarkommunerna. Representationsrätten brukar vara utformad enligt principen ett ombud för varje påbörjat tiotal medlemmar. En del distrikt har dock haft andra bestämmelser. Som exempel kan omtalas att till 1952 års valkonferens i Värmlands län hade partiorganisationerna att sända ett ombud för varje femtontal medlemmar och vid samma års konferenser i Kronobergs och Kalmar län skulle en representant utses för varje påbörjat 25-tal medlemmar. I Örebro län användes

vid samma tillfälle normen två ombud för första femtotalet medlemmar och ett ombud för varje efterföljande påbörjat femtontal medlemmar. I detta distrikt uppmanades dessutom kommunstyrelserna att undersöka möjligheterna att till konferensen inbjuda kommunistiska valhjälpare från platser, där partiet saknade organisationer.

Deltagarantalet i de kommunistiska partidistriktens slutliga valkonferenser torde oftast icke överstiga ett hundra. Detta är ju även helt naturligt med tanke på dels att antalet kommunistiska partimedlemmar i de olika valkretsarna genomsnittligt sett blott uppgår till något över 1 000 fördelade på ungefär 30 arbetarkommuner, och dels att partiorganisationerna i förmanligaste fall får utse ett ombud för varje tiotal medlemmar. Enligt vad som uppgivits inför författningsutredningen är det emellertid ej ovanligt att antalet konferensdeltagare varit högre i en del av de största partidistrikten, till vilka då främst får räknas Stockholms och Göteborgs städer samt Stockholms, Gävleborgs och Norrbottens län. Från dessa distrikt liksom för övrigt även från flertalet andra saknas dock närmare upplysningar i förevarande avseende. Bland de siffror över konferensdeltagandet, som författningsutredningen erhållit och som gäller ungefär en fjärdedel av distriktet och då vanligen såväl 1948 som 1952 års valkonferens, finns det dock icke någon som överstiger 100. Här kan tilläggas att bland uppgiftslämnarna befinns sig vad medlemsnumerären beträffar både mindre och medelstora distrikt. Endast de allra största distriktet är ej företrädda i materialet. De erhållna beskederna pekar i stället på att antalet ombud brukar uppgå till mellan 40 och 90 per valkrets. Inom gränserna 40 till 90 har deltagarantalet sålunda hållit sig i samtliga de elva fall, som kan redovisas här. Det högsta antalet deltagande ombud har noterats i Älvsborgs läns södra, Blekinge och Örebro län med resp. 89, 86 och 85 ombud. De båda första siffrorna hänför sig till 1948 års nominering, den senare till 1952 års. Även i fråga om det lägsta deltagandet får Blekinge län stå som representant, denna gång tillsammans med Kronobergs och Skaraborgs län. I Blekinge län samlade 1952 års konferens 42 ombud, medan deltagarantalet uppskattats till cirka 40 samma år i Kronobergs län och till mellan 40 och 50 båda de aktuella åren i Skaraborgs län.

Som synes nedgick antalet deltagande ombud i Blekinge län från 86 vid 1948 års konferens till 42 fyra år senare. Av det tillgängliga materialet att döma har denna utvecklingstendens varit tämligen vanlig. Så t. ex. minskade antalet ombud i Älvsborgs läns södra från 89 till 67 och i Medelpad från 50 till 46. Orsaken till denna nedgång torde knappast bero på någon minskad aktivitet inom partiet vid nomineringarna, utan den förklaras av en ungefär motsvarande nedgång i medlemsnumerären mellan de nu undersökta valen. I Blekinge län minskade sålunda antalet medlemmar från i det närmaste 700 år 1948 till omkring 400 år 1952, i Medelpad sjönk antalet under

samma tid från 900 till 700, medan medlemsnumerären i Älvsborgs läns södra nedgick från cirka 770 år 1946 till 440 år 1952. Även i Örebro län synes det relativa deltagandet ha varit i stort sett oförändrat. Här räknade 1948 års konferens 64 ombud, under det att 1952 års konferens — såsom ovan nämnts — samlade 85 ombud, vilket motsvaras av en uppgång i medlemsantalet från ungefär 1 500 år 1946 till 1 900 år 1952.

De nu anförda siffrorna säger egentligen mycket litet om den relativa deltagarfrekvensen, dvs. i vilken utsträckning organisationerna verkligen varit fulltaligt företrädde vid valkonferenserna. På den här punkten finns emellertid nästan ej några svar att hämta i det föreliggande källmaterialet. Det förekommer blott vissa antydningar, vilka anger att en mycket stor del av partiorganisationerna skulle ha sänt ombud. Men detta är ju icke alls detsamma som att organisationerna till fullo utnyttjat den representationsrätt, de varit tillerkända. Den enda direkta upplysningen, som lämnats i det här sammanhanget, avser Västerbottens län, där man uppskattat antalet deltagande arbetarkommuner till omkring 60 procent av samtliga. Härigenom skulle omkring 85 procent av den samlade medlemsnumerären ha varit företrädde. Procenttalen kan emellertid mycket väl ha legat högre i andra valkretsar.

Liksom vad angår de övriga partierna ger källmaterialet från det kommunistiska partiet föga vägledning för en skildring av ordningen vid de slutliga nomineringsmötena, i detta fall års- eller valkonferenserna. Den föregående framställningen har redan klargjort att nomineringsfrågan så gott som undantagslöst i förväg behandlats av distriktsstyrelsen eller en särskilt tillsatt valberedning, vilken presenterat ett utarbetat valseldförslag för den slutliga valkonferensen. På något håll har frågan i stället beretts under själva konferensens gång av ett redaktions- och valutskott. I samband med att styrelsens eller valberedningens förslag framlagts för konferensen torde väl en motivering ha lämnats, vari man förklarat vilka hänsyn som ansetts böra tagas för ett tillgodoseende av olika intressen på kandidatlistan. I t. ex. Göteborg har man samtidigt härmed även redogjort för de förslag och ändringsyrkanden, som under nomineringens gång framförts av grundorganisationerna. Enligt uppgift till författaren brukar vanligen någon diskussion ej vara erforderlig, innan valkonferensen går att fatta beslut. Från en del distrikt har på tal härom uppgivits att distriktsstyrelsens eller valberedningens förslag enhälligt godtagits. Så var bl. a. förhållandet beträffande 1952 års valseddlar i Södermanlands län och i Älvsborgs läns södra. Enligt beskeden från Göteborgs arbetarkommun skall den särskilda kommunkonferensen där aldrig ha ändrat valkommitténs slutliga förslag till valseedel. Från några andra partidistrikt såsom Bohusläns, Västerbottens och Norrbottens har däremot framhållits att vissa justeringar av förslagen förekommit, dock ej i fråga om toppnamnen.

I inledningen till föreliggande avsnitt om fastställandet av kandidatlistorna har påpekats att vid ett tillfälle den ovan beskrivna ordningen ej följts under nomineringsprocedurens slutskede. Detta inträffade inför 1948 års val i Blekinge. Läget var härvid det att — på sätt i ett föregående sammanhang framhållits — distriktets arbetarkommuner först genom en cirkulärskrivelse hade uppmanats att på ett tidigt stadium behandla nomineringsfrågan för att sedan framföra sina kandidatförslag vid distriktets ordinarie årskonferens, som skulle hållas de sista dagarna av februari. I det nämnda cirkuläret hade dessutom meddelats att det preliminära förslag till valsedel, som kom att uppgöras vid årskonferensen, sedan skulle utsändas till arbetarkommunerna för omröstning, innan valsedeln slutgiltigt blev fastställd. Vid konferensen framlade distriktsstyrelsen och konferensens redaktionsutskott på grundval av de från kommunerna föreslagna namnen ett förslag innebärande att partiet i likhet med vid 1944 års val skulle framgå med två listtyper, varå de två första namnen skulle alternera. Konferensen beslöt även i enlighet härmed och fattade dessutom beslut om att undersöka förutsättningarna för att uppställa en särskild lista för fiskarkåren. I strid med den uppgjorda nomineringsplanen föreslog distriktsstyrelsen och redaktionsutskottet vidare att valsedlarna skulle definitivt fastställas av årskonferensen. Som motivering härför anförde man dels att samtliga kommuner så när som på fem var representerade vid konferensen, och dels att alla kommuner beretts möjlighet att framföra kandidater. På framställning av två arbetarkommuner avvisade dock konferensen detta senare förslag, och man bestämde tvärtom att kandidatlistan skulle tillställas kommunerna i och för omröstning bland medlemmarna. Denna omröstning eller med den terminologi som använts i de föregående kapitlen, detta *provval* skulle enligt konferensens beslut genomföras under mars månad.

I anledning härav utsände distriktsstyrelsen i början av mars till samtliga arbetarkommuner inom distriktet en skrivelse, vari dessa informerades om vad som förevarit vid årskonferensen och vari de närmare anvisningarna för provvalet delgavs kommunerna. Innan man övergick till att redogöra för hur provvalet skulle utföras, gjordes dock vissa rekommendationer i fråga om valet av kandidater. Det meddelades sålunda att partiledningen utan att vilja föregripa distriktets och kommunernas nomineringsrätt i skrivelse till distriktsstyrelsen hade framhållit önskvärdheten av att, där så var möjligt, kvinnliga kandidater måtte uppföras vid nomineringarna. Samma önskemål hade även framförts beträffande företrädare för bönderna. I provvalcirkuläret hette det nu att distriktsstyrelsen delade denna uppfattning, då den ansåg att listan borde vara så representativ som möjligt, varför medlemmarna anmodades att i görligaste mån ta hänsyn härtill vid provvalet. Det skulle bli kommunstyrelsernas sak att informera sina medlemmar om nämnda synpunkter. Distriktsstyrelsen ansåg vidare att även en represen-

tant för länets fiskarkår borde placeras på listorna för den händelse försöken att uppställa en särskild fiskarelista misslyckades.

Provvalet skulle tillgå på det viset att varje röstande på en provvaledel, som upptog tolv kandidater troligen uppsatta i den ordningsföljd konferensen uttalat sig för, skulle med siffrorna 1, 2, 3 osv. numrera åtta kandidater, allt efter som man önskade se dem placerade på valedeln. De fyra namn, man icke önskade uppförda på valedeln, skulle strykas. Meningen var att den slutliga valedeln skulle uppta sammanlagt sju kandidater. Skälet till att man ändå skulle rösta på åtta kandidater sammanhängde med fiskarelistans vara eller icke vara. Bland de på provvaledeln nämnda tolv kandidaterna befann sig nämligen även en företrädare för fiskarena, och om dessa erhöll en egen lista skulle denne kandidat överföras till fiskarelistan. Var det då så att nämnde representant fanns medtagen bland de sju främsta på en valedel, skulle nästa namn i ordningen få rycka upp på sjunde platsen. Det åttonde namnet på de avlämnade provvaledlarna kunde alltså endast tänkas bli medräknat för det fall att en särskild fiskarelista kom till stånd.

Röstavgivningen skulle i första hand ske vid ett kommunmöte, varvid samtliga avgivna röster skulle uppsamlas i ett kuvert. Årskonferensen hade emellertid beslutat att varje medlem skulle bli i tillfälle att rösta, och i beaktande härav hade distriktsstyrelsen funnit att det ej skulle vara tillräckligt att rösta enbart på kommunmöten. Därför skulle varje arbetarkommun utse sina uppborrdsmän eller några andra medlemmar med uppdrag att besöka de medlemmar, som icke röstat vid kommunmötet. Till dessa medlemmar skulle valedlar och kuvert medföras, och varje röstande skulle själv nedlägga sin förprickade sedel i kuvertet och därefter tillsluta detsamma.

Sedan provvalet slutförts inom arbetarkommunerna skulle röstsedlarna genom kommunstyrelsernas försorg i slutna kuvert insändas till distriktsstyrelsen före den 1 april, då röstsammanräkningen skulle företas.

Några ytterligare upplysningar om detta för kommunistiska partiet i samband med andrakammarnomineringarna unika provval finnes ej. Således föreligger icke några som helst besked om t. ex. deltagandet, sammanräkningsmetoden och provvalresultatet. Om planerna för röstavgivningen, innebärande att de medlemmar som ej var närvarande vid de för ändamålet arrangerade kommunmötena särskilt skulle uppsökas, blivit genomförda i full utsträckning, bör dock det relativa provvaldeltagandet ha legat mycket högt. Vad angår resultatet av provvalet kan nämnas att de båda slutliga valedlarna upptog provvaledelns åtta främsta namn, medan de fyra sista blev oplacerade. Några större omkastningar mellan dessa åtta kandidater inträffade ej heller. Årskonferensens ordning mellan namnen ändrades egentligen endast på två punkter. Den ena gällde den enda kvinnliga kandidaten, vilken preliminärt uppsatts på fjärde plats, men som blev sjätte namn på båda de slutliga listorna, den andra punkten avser fiskarenas representant — frågan om en speciell fiskarelista kunde nämligen icke lösas — som upp-

flyttades från provvaledelns sjunde plats till fjärde plats på de definitiva valedlarna.

Partiledningens godkännande

Ovan har nämnts att den kommunistiska partiledningen inför i varje fall 1948 års val utsände en skrivelse till partidistriktet, vari det framhölls som önskvärt att kvinnliga kandidater liksom även representanter för bönderna medtogs på valedlarna. Utfärdandet av liknande rekommendationer anses väl knappast vara något otänkbart inom de övriga politiska partierna, men i ett annat väsentligt avseende skiljer sig de sistnämndas nomineringsordning helt från kommunisternas. Inom högern, bondeförbundet, folkpartiet och socialdemokraterna kan man säga att kandidatnomineringarna är helt decentraliserade, dvs. partiledningen utövar ej något direkt inflytande på valedlarnas utformning. Kommunistiska partiet hyllar däremot — såsom redan påpekats i ett tidigare sammanhang — i enlighet med sina stadgar en centralistisk princip, vilket bl. a. innebär att varje partiinstans, som representerar ett bestämt område, är överordnad alla andra partiorganisationer, som endast företräder delar av samma område. Tillämpningen av denna princip tar sig vid nomineringarna till andrakammarvalen det uttrycket att icke några kandidatlistor blir definitivt fastställda, förrän de underställts partiets ledning och blivit godkända av denna. På sätt redan framhållits inledningsvis brukar emellertid centralkommitténs eller dess arbetsutskotts godkännande närmast ske som en rekommendation till distriktet.

Enligt vad som uppgivits inför författningsutredningen är det normala att partiledningen ej påyrkar några ändringar av distriktets uppgjorda valedlar. Det förekommer dock någon gång vid såväl andrakammar- som landstingsvalen och rör sig då främst om placeringen av enskilda namn. I cirka hälften av dessa fall brukar det gälla frågan om att antingen kvinno- eller ungdomsrepresentationen är för liten. I anledning av nämnda uppgifter riktades det spörsmålet till de kommunistiska partidistriktet, i vilka fall inför 1948 och 1952 års val det inträffat att partiledningen företagit sådana ändringar. Härpå har samtliga partidistrikt utom ett svarat att några dylika ändringar icke påyrkats i något fall vid nämnda val. Undantaget avser Östergötlands län, varifrån meddelats att partiledningen år 1952 utifrån geografiska synpunkter önskade att andra och tredje namnet på valedeln skulle byta plats. På distriktets ursprungliga valedel var nämligen såväl första som andra man från samma stad, vilket alltså ej ansågs vara lämpligt.

1952 års valedlar

Föreliggande framställning om nomineringsförfarandet inom det kommunistiska partiet skall på samma sätt som skett i fråga om övriga partier avslutas med en kortfattad redogörelse rörande 1952 års valedlar. För en

ytterligare undersökning av valsedlarnas sammansättning hänvisas liksom tidigare till nästa kapitel.

I nedanstående *tabell 22* har angivits med hur många olika valsedeltyper kommunisterna framgick i de skilda valkretsarna vid 1952 års andrakammarval. Vidare ger tabellen svar på frågan hur många kandidater, som förekom på listorna, samt hur många kandidater, som utgjordes av kvinnor. I tabellens sista kolumn redovisas dessutom ett försök, som gjorts att karakterisera valsedlarna med hänsyn till deras yrkes- och geografiska sammansättning m. m. För de beteckningar, vilka härvid kommit till användning, har en utförlig redogörelse lämnats i kapitel 2 å s. 79.

Såsom framgår av tabellen är regeln hos kommunisterna den att partiet endast uppställer en listtyp i varje andrakammarvalkrets. Vid 1952 års val var detta — med undantag för Gotlands län, där partiet ej deltog i valet —

Tabell 22. Antal officiella valsedeltyper och kandidater inom kommunistiska partiet vid 1952 års val

Valkrets	Antal valsedeltyper	Sammanlagt antal kandidater	Antal kvinnliga kandidater	Listornas karaktär
Stockholms stad	1	24	5	A
Stockholms län	1	14	2	A
Uppsala län	1	6	—	A
Södermanlands län	1	7	2	Tä
Östergötlands län	1	13	2	A
Jönköpings län	1	11	1	Tä
Kronobergs län	1	7	—	A
Kalmar län	1	10	1	A
Gotlands län	—	—	—	—
Blekinge län	1	7	—	A
Kristianstads län	1 ¹	10	2	A
Fyrstads-kretsen	1	13	1	A
Malmöhus län	1	10	2	Tä
Hallands län	1	15	5	Tä
Göteborgs stad	1	14	3	A
Göteborgs o. Bohus län	2	18	2	A-R, Tä-R
Älvsborgs läns norra	1	8	2	Tä
Älvsborgs läns södra	1	7	1	Tä
Skaraborgs län	1	10	1	A
Värmlands län	1	11	2	A
Örebro län	1	11	1	Tä
Västmanlands län	1	9	1	Tä
Kopparbergs län	5 ²	11	1	(5) A (-R)
Gävleborgs län	2	18	2	2A-R
Västernorrlands län	2 ³	21	4	2A
Jämtlands län	1 ¹	7	1	A
Västerbottens län	1	6	—	A
Norrbottnens län	1	10	2	A
Hela riket	34	308	46	25A ⁴ , 9Tä ⁵

¹ Vid septembervalet; vid decembervalet icke någon.

² Alla listorna upptagande samma kandidater fast i olika ordningsföljd.

³ En för vardera Medelpads- och Ångermanlandsdistriktet.

⁴ Därav åtta med regional anstrykning.

⁵ Därav en med regional anstrykning.

förhållandet i samtliga valkretsar utom fyra. Två valsedeltyper förekom i Göteborgs och Bohus län samt i Gävleborgs och Västernorrlands län, medan partiet i Kopparbergs län framgick med fem olika listor. De sistnämnda hade dock helt gemensamma kandidater; det var endast ordningsföljden mellan namnen som växlade på det viset att namnen från det område, som resp. lista var avsedd att spridas inom, placerades främst. Västernorrlands län är som bekant uppdelat på två partidistrikt — Medelpads och Ångermanlands — vilka var för sig handhaft sin kandidatnominering. Vid vardera nomineringen fastställdes sålunda här blott en valsedeltyp. I såväl Bohuslän som Gävleborgs län slutligen upprättade man 1952 en särskild lista för norra och en för södra länsdelen. Man kan följaktligen konstatera att någon direkt listkonkurrens ej förelåg i något fall vid det behandlade valet, dvs. de kommunistiska väljarna inom ett och samma område hade icke någonstans att välja mellan skilda listtyper.

Vid 1948 års val förekom något fler kommunistiska valsedeltyper. Liksom vid 1952 års val uppställdes då två listor i Göteborgs och Bohus samt i Västernorrlands län, men dessutom hade år 1948 Stockholms, Östergötlands och Blekinge län samt Älvsborgs läns norra samma antal valsedeltyper, medan tre listor framfördes i Västerbottens och Norrbottens län. Å andra sidan framgick dock partiet vid sistnämnda val blott med vardera en kandidatlista i Kopparbergs och Gävleborgs län, där man år 1952 hade resp. fem och två.

Vad sedan klassificeringen av valsedlarna efter deras yrkes- och geografiska sammansättning beträffar är det helt naturligt att listorna oftast får en ganska allmän karaktär i sådana valkretsar, där ett parti endast uppställer en enda valsedeltyp, eftersom man ju då är särskilt angelägen att på denna enda lista tillgodose så många intressen som möjligt. På sätt som visas i tabellens sista kolumn har även flertalet av 1952 års kommunistiska valsedlar betecknats som allmänna. För kommunisternas del betyder detta emellertid ej att nödvändigtvis t. ex. alla samhällslager är företrädna. Det förhåller sig tvärtom så att listorna givetvis innehåller ett övervägande arbetarinslag. Men inom den ramen finns det representanter för olika delar av valkretsen och för skilda yrkeskategorier samt därutöver i viss om än ej särskilt stor utsträckning för olika grupper utanför arbetarbefolkningen. I ungefär en tredjedel av valkretsarna framgick dock partiet år 1952 med endast tätortsbetonade listor. Bortsett från att en del listor såsom ovan framhållits var regionalt inriktade förekom år 1952 icke några fler slags valsedeltyper.

Inom kommunistiska partiet synes till skillnad från de övriga partierna några särlistor ej ha upprättats vid de här undersökta valen.

Tabell 22 ovan visar slutligen att 1952 års kommunistiska valsedlar sammanlagt upptog 308 olika kandidater, vilket i genomsnitt betyder cirka elva stycken per valkrets. Av dessa kandidater utgjordes 46 eller omkring femton procent av kvinnor. I de olika valkretsarna uppsattes som regel antingen lika många kandidater, som antalet mandat valet avsåg, eller också

en till två över nämnda antal. Så var förhållandet i samtliga valkretsar utom Hallands, Göteborgs och Bohus, Örebro, Gävleborgs, Västernorrlands samt Västerbottens län. I sistnämnda valkrets räknade listan endast sex namn trots att valet gällde sju platser. Göteborgs och Bohus samt Gävleborgs och Västernorrlands län uppvisade däremot ett relativt stort antal kandidater beroende på att i var och en av valkretsarna uppställdes två listtyper med i det närmaste helt skilda namn. De båda återstående undantagsfallen gäller alltså Hallands och Örebro län, av vilka det senare distriktet medtog tre namn mer än vad som motsvarade antalet tillgängliga mandat i valkretsen, under det att det förra distriktet var det enda som använde sig av spaltad valsedel. Här framfördes fem ordinarie kandidater samt dessutom två suppleanter för var och en av de ordinarie, dvs. i allt femton namn.

KAPITEL 7

Kandidatlistornas sammansättning

Den föregående framställningen har haft en övervägande teknisk och formell karaktär. Det har här varit möjligt att ganska detaljerat redogöra för de inom partierna tillämpade nomineringsreglerna och visa hur de skilda skedena av nomineringsprocessen avlöser eller griper in i varandra. Denna skildring av det yttre förloppet har kunnat kompletteras med åtskilliga uppgifter om antalet deltagare i nomineringarna, antalet föreslagna kandidater samt utfallet av provomröstningar m. m. Vidare har det gått att genom jämförelser mellan exempelvis provvalresultat och ordningsföljden på de slutliga valsedlarna samt genom studium av tillkomsten av olika valsedeltyper i viss utsträckning belysa de synpunkter, som kommit till uttryck vid kandidatlistornas utformning. Man måste dock i det stora hela konstatera att det tillgängliga källmaterialet ytterst sällan lämnar någon upplysning om vad som skulle kunna kallas det inre förloppet, dvs. om hur de diskussioner i nomineringsfrågan, som säkerligen förevarit, gestaltat sig, om de motiv som legat bakom listkompositionen samt hur fraktioner inom partierna på skilda sätt försökt tillgodose sina speciella intressen.

Ett studium av sistnämnda förhållanden hade givetvis varit av stort intresse, men en sådan uppgift torde främst lämpa sig för en intensivundersökning av nomineringen inom ett enda parti och inom det partiet beträffande blott någon enstaka valkrets.¹ För att uppnå ett tillfredsställande resultat fordras nämligen dels en mycket intim kännedom om resp. partis organisationsförhållanden — en kunskap som är svår att vinna annat än genom direkt medlemskap i partiet — dels att man antingen själv är närvarande och följer nomineringen i fråga eller genom intervjuer med de medverkande söker rekonstruera det faktiska händelseförloppet vid t. ex. nomineringssammanträden och konferenser. Studier av dylikt slag ligger givetvis helt utanför föreliggande arbetes ram.

¹ Några liknande undersökningar har även utförts. Hit kan dels räknas den tidigare omnämnda artikeln av G. Forssell, *Hur går en kandidatnominering till*, dels tre opublicerade uppsatser utarbetade inom statsvetenskapliga proseminarierna vid resp. Uppsala och Göteborgs universitet, nämligen Nils Lind, *Kandidatnomineringarna inom Uppsala arbetarekommun inför 1954 års kommunala val m. m.*, samt Thore G. Jaenson, *Kandidatnomineringen i Bondeförbundet i Halland för 1954 års landstingsmannaval*, och Sven Hjorth, *Kandidatnomineringen inom Arbetarepartiet-Socialdemokraterna i Göteborg inför 1954 års kommunalval*.

Det finns emellertid ytterligare en undersökningsmetod, som kan bidra till att sprida något ljus över hur listorna komponeras och vilka synpunkter som därvid är vägledande. Härmed avses en systematisk bearbetning av nomineringsförfarandets resultat, nämligen partiernas valsedlar. En statistisk analys av valsedlarna har dock till skillnad från det ovan skisserade tillvägagångssättet sin givna begränsning. Med en sådan metod kan man nämligen endast göra generella iakttagelser, medan de individuella faktorerna lämnas åsido. Saken kan också uttryckas på det viset att man med den statistiska analysen blott förmår mäta vad man skulle kunna kalla listkvaliteterna, dvs. listornas sammansättning ur exempelvis yrkes-, köns- och geografiska synpunkter, under det att personkvaliteterna, vilket vill säga kandidaternas intellektuella och moraliska utrustning, lämplighet för riksdagsmannauppsdrag, popularitet bland väljarna osv. måste lämnas därhän.

I syfte att komplettera den tidigare givna redogörelsen om partiernas nomineringsregler och nomineringspraxis har en på nu antytt sätt utförd undersökning gjorts beträffande 1952 års val. Denna undersökning grundar sig följaktligen på partiernas officiella valsedlar från 1952 — sammanlagt 342 olika listtyper — vilka bearbetats med hänsyn till i första hand yrkes- och socialgrupperingen samt vidare till den geografiska fördelningen och könsfördelningen. Slutligen har även i detta sammanhang de eventuella åldersstrecken för kandidaterna uppmärksammats.

Yrkesfördelningen

Vid 1952 års val uppställde såsom tidigare visats högern 879 kandidater, bondeförbundet 643, folkpartiet 909, socialdemokraterna 375 och kommunisterna 308, eller alla partierna tillsammans 3 114 kandidater. Vid en bestämning av dessa kandidaters yrkestillhörighet har givetvis i första hand de uppgifter om yrke eller titel begagnats, vilka finns utsatta på de tryckta valsedlarna. Av olika skäl har emellertid nämnda uppgifter på en hel del punkter ej befunnits fullt tillfredsställande. Till en del sammanhänger detta med att de angivna titlarna understundom icke klart utsäger, till vilken näringsgren eller till vilken ställning inom yrket en viss kandidat bör hänföras. Så är först och främst fallet när som enda titel uppgivits riksdagsman, landstingsman, kommunalordförande, nämndeman eller liknande. Samma sak gäller emellertid även i fråga om t. ex. olika akademiska titlar eller en titel som ingenjör, vilken icke ger någon vägledning för en persons klassificering såsom hemmahörande inom allmän eller enskild tjänst eller som högre eller lägre tjänsteman. Andra förekommande exempel är att en del kandidater på valsedlarna erhållit militära titlar, fast det vid en närmare granskning visat sig gälla reservpersonal. Här skulle det givetvis vara

felaktigt att utan vidare räkna dessa kandidater till kategorien statstjänstemän. I dylika fall har det alltså vid den här företagna undersökningen befunnits nödvändigt att från andra källor än valsedlarna söka få fram besked om vederbörande kandidaters yrkestillhörighet.

Vad som dock i än högre grad försvårat undersökningen är att valsedlarnas uppgifter i icke så få fall visat sig vara direkt missvisande, vilket ofta torde bero på en medveten vilja att framställa kandidaterna som tillhörande bredare befolkningslager än de faktiskt gör. Generellt sett kan alltså denna strävan, som mer eller mindre finns inom alla partier, sägas innebära att man försöker flytta ned kandidaterna på den sociala skalan. Främst gör sig detta gällande inom jordbruksnäringen, där gruppen godsägare och godsarrendatorer är i det närmaste obefintlig på partiernas valsedlar. Den här utförda granskningen har dock givit till resultat att icke mindre än 40 kandidater hänförs till nämnda kategori. En del av ifrågavarande kandidater var samtidigt riksdagsmän eller landstingsmän och begagnade någon av dessa titlar, medan det stora flertalet använde sig av de betydligt anspråkslösare benämningarna lantbrukare och arrendator. Att märka är emellertid att de nu berörda personerna vanligen i andra sammanhang titulerar sig som godsägare och även står angivna som detta i exempelvis telefonkatalogerna. Också andra sådana otillfredsställande uppgifter förekommer på valsedlarna. I några fall har det visat sig att valsedlarnas civilingenjörer och ingenjörer i själva verket är ägare till eller ledare av stora företag, i andra fall att en person med kaptenstitel är verkställande direktör i ett välkänt bruksföretag, att en rörmontör på valsedeln är chef för ett relativt stort företag inom byggnadsbranschen, att en smidesarbetare står i ledningen för en verkstadsrörelse samt att en lantbrukares egentliga sysselsättning är den mindre företagarens, även om han därjämte äger ett hemman osv.

På grund av att det föreliggande primärmaterialet på nu angivet sätt i flera olika avseenden brister i tillförlitlighet, har det syntts erforderligt att på annat håll kontrollera eller efterforska kandidaternas yrkeshemvist. Det mål som därvid uppställts har varit att för var och en av de drygt 3 000 kandidaterna utöver valsedlarnas uppgifter söka leta fram minst ett ytterligare besked om yrke eller titel. I stora drag har även denna princip varit möjlig att förverkliga. Blott i fråga om ett relativt litet antal namn har det ej lyckats att genomföra en sådan granskning. Det senare gäller huvudsakligen beträffande en del kvinnor med titeln fru eller fröken, vilka emellertid vid yrkesfördelningen räknats till en särskild grupp. Vid detta kontrollarbete har skilda källor utnyttjats. I första hand har rikstelefonkatalogens olika delar begagnats, varvid såväl person- som yrkesregistret lämnat många värdefulla upplysningar och ledtrådar. I de fall, då valsedlarnas och telefonkatalogernas yrkesbesked visat bristande överensstämmelse, har telefonkatalogernas uppgifter vanligen givits vitsord. Andra käl-

lor som kommit till användning utgöres av t. ex. Sveriges statskalender, vari alla kandidater, som av valsedlarnas uppgifter att döma förmodats vara högre statstjänstemän m. m., kontrollerats, Svenska försvarsväsendets rulla, där bl. a. officers- och underofficerskårerna återfinnes, olika biografiska uppslagsverk osv. Vidare lämnar i fråga om riksdagsmännen såväl den officiella valstatistiken som riksdagstrycket och förteckningarna över kamrarnas ledamöter besked om yrken eller titlar. Sistnämnda källor måste emellertid behandlas med en viss försiktighet, eftersom de är behäftade med samma fel som valsedlarna. Slutligen har i en hel del tveksamma fall riksdagsmän och folk från partiernas kanslier till författaren lämnat värdefulla upplysningar rörande olika kandidater på valsedlarna.

Den här uppgjorda yrkesfördelningen av samtliga 1952 års riksdagskandidater har i stort sett utförts efter samma grunder, som tillämpats vid belysandet av dels andrakammarledamöternas och dels de röstberättigades fördelning på yrkesgrupper i den officiella valstatistiken för år 1952.¹ På vissa punkter har dock avvikelser från valstatistikens uppdelning företagits. Så t. ex. har en del av den senares titlar befunnits onödiga eller mindre ändamålsenliga och därför slopats, medan det i andra fall ansetts lämpligt att införa nya, i valstatistiken ej förekommande grupper. Vid genomförandet av yrkesfördelningen har vidare impulser erhållits från några arbeten, som behandlat närbesläktade problem.²

Liksom i den officiella valstatistikens yrkesfördelning av de i röstlängd upptagna har uppdelningen på näringsgrenar här begränsats till två huvudgrupper, nämligen *jordbruk med binäringar* och *övriga näringsgrenar*. Till en särskild grupp, *ospecificerad verksamhet*, har dock såsom ovan nämnts de kvinnliga kandidater måst föras, vilka på valsedlarna endast angivits såsom fru eller fröken, och vilka ej kunnat spåras till någon speciell yrkesgren. Inom näringsgrenarna har i görligaste mån företagits en fördelning efter ställning inom yrket i *företagare*, *tjänstemän* och *arbetare*. Sistnämnda grupper har sedan i sin tur indelats i olika underavdelningar så att undersökningen allt som allt omfattar 31 skilda rubriker. Ett försök har gjorts att utskilja tjänstemän och arbetare i enskild tjänst från de i allmän (stats- och kommunal) tjänst. Utanför de angivna grupperna står vissa kategorier av fria yrkesutövare, av vilka en del måste betraktas som egna företagare.

Såsom redan något antytts har klassificeringen efter yrke till följd av de icke särskilt uttömmande uppgifterna ofta vållat besvärligheter. När det gällt att med ledning av en yrkesbeteckning föra vederbörande kandidat till rätt grupp har dock en inom Statistiska centralbyrån utarbetad yrkeskod varit en god vägvisare. I det följande skall de olika yrkesgruppernas omfatt-

¹ *Riksdagsmannavalen åren 1949—1952*, tab. V å s. 58 o. tab. Y å s. 63.

² Främst A. Brusewitz m. fl., *Studier över den svenska riksdagens sociala sammansättning*, Uppsala 1936; samt L. Bodström, *Industrins, handelns och hantverkets folk i riksdagen 1920—1953*, Studieförbundet Näringsliv och Samhälles skriftserie Studier och debatt 1956:1.

ning något beröras, varvid de inom parentes meddelade siffrorna anger resp. grupps nummer.

Vad först angår huvudgruppen *jordbruk med binärningar* har i allmänhet ej svårigheterna varit så stora. Det har dock redan påpekats att vissa vanskligheter mött vid uppspårandet av *godsägarna m. fl.* (1). Vidare är det icke så lätt att uppdra någon klar skiljelinje mellan denna grupp och *hemmansägarna m. fl.* (2). Det är t. ex. omöjligt att med utgångspunkt från det tillgängliga materialet fastställa några arealgränser eller dylikt. I stora drag har klassificeringen skett så att brukare — således även arrendatorer — av herrgårdar och mycket stora gårdar räknats till den förra gruppen, medan övriga förts till den senare, vilken dessutom innehåller en del företagare inom trädgårdsmästeri och fjäderfäskötsel. Till *högre förvaltningspersonal* (3) har räknats större jordbruks- och skogsförvaltare, bl. a. jägmästarpersonalen inom statens skogsförvaltning, liksom konsulenter vid hushållningssällskapen, medan till *övriga tjänstemän* (4) hänförts exempelvis länsskogvaktare och kronojägare, jordbruksinspektorer, kontrollassistenter m. fl. Gruppen *jordbruks- och skogsarbetare* (5) har ej förorsakat några särskilda bekymmer, fränsett att när det gäller bondeförbundet troligen en del hemmasöner kommit med här. Det kan dock endast röra sig om ett mycket begränsat antal fall. Beträffande *fiskarena* (6) har det icke gått att göra en avgränsning mellan företagare och anställda.

I fråga om huvudgruppen *övriga näringsgrenar* har det däremot förelegat större svårigheter till bestämda gränsdragningar mellan de olika grupperna. En grupp, som här liksom i valstatistiken vållat speciellt besvär, är *hantverkarna* (8). För dessa har det ibland varit svårt att fastslå företagens storlek och därigenom skilja dem från gruppen *industriidkare, grosshandlare, direktörer m. fl.* (7), medan det i andra fall varit svårt att med säkerhet avgöra om det verkligen rört sig om en egen företagare eller om en anställd. I sistnämnda avseende har yrkesregistren i telefonkatalogerna kommit till särskild användning. De båda återstående kategorierna företagare, *handlande* (9) och *övriga företagare* (10), har icke medfört samma svårigheter. Till den senare gruppen har räknats t. ex. buss- och åkeriägare.

De anställda i enskild tjänst har uppdelats i fyra grupper frånräknat arbetarpersonalen. *Högre förvaltningspersonal i enskild tjänst* (11) innefattar personer i chefsställning såsom kontorschefer och kamrerare samt dessutom personer med akademisk eller liknande utbildning, exempelvis civilingenjörer och civilekonomer. Övriga tjänstemän har sammanförts under rubriken *kontorspersonal m. fl.* (12). Grupperna *verkmästare och förmän* (13) samt *bulikspersonal* (14) torde icke fordra några speciella kommentarer.

Tjänstemän i allmän tjänst har på liknande sätt som de i enskild tjänst indelats i två grupper. Till de av *högre grad* (16) har i allmänhet räknats sådana som äger akademisk eller motsvarande utbildning. Häri ingår alltså amanuenser och jämställda samt graderna därovanför inom den statliga och kommunala förvaltningen, officerare m. fl. Till tjänstemän av *lägre grad* (17) har bl. a. hänförts biträdespersonalen vid de statliga verken, viss personal vid statens affärsdrivande verk såsom post- och telegrafexpeditörer, linjeförmän, lokförare och konduktörer, samt vidare underofficerare, polismän, tull- och lotspersonal, sjuksköterskor m. fl. Däremot har en del i lägsta lönegraderna placerade kategorier såsom brev-bärare, stationskarlar och banvakter klassificerats som arbetarpersonal. På sätt redan påpekats i fråga om personalen inom statens skogsförvaltning och som ytterligare kommer att framgå av det följande har ej samtliga tjänstemän i allmän tjänst inräknats i de båda nu nämnda grupperna.

Innan redogörelsen helt lämnar statstjänstemannagrupperna — särskilt den av högre grad — bör vissa svårigheter, som förekommit vid klassificeringen av främst en del socialdemokratiska kandidater, något kommenteras. Flera av partiets riksdagsmän har kommit att tagas i anspråk för uppgifter, vilka helt kräver deras tid, men som oftast icke har något som helst samband med deras tidigare yrkesverksamhet. Hur man vid yrkesfördelningen skall förfara med dessa personer, för vilka politisk och därmed förenad verksamhet blivit en fulltids-sysselsättning, är svårt att avgöra. Till denna kategori hör först och främst medlemmar av regeringen. Det är självklart att ett statsråd kan räknas som en högre statstjänsteman, men å andra sidan avser ju befattningen icke i och för sig någon ordinarie eller stadigvarande tjänst för personen i fråga. Av nämnda anledning skulle det kunna synas motiverat att föra berörda kandidater till den yrkesgrupp, vederbörande ansågs tillhöra före sitt inträde i regeringen. Även tillämpningen av en sådan princip kan dock vålla besvärligheter. Det har nämligen som bekant i flera fall förekommit att en person varit regeringsledamot under en så lång följd av år, att det skulle te sig tämligen meningslöst att framleta en yrkesbeteckning, som kanske ej varit aktuell på över tjugo år. Vid vägandet av dessa faktorer mot varandra har det befunnits mest ändamålsenligt att för de sju regeringsledamöter från bondeförbundet och socialdemokraterna, vilka fanns upptagna på 1952 års valsedlar, inrätta en särskild grupp — *statsråd* (15).

Det är emellertid icke blott regeringsmedlemmar, som ur här anförd synpunkt förorsakar bekymmer i klassificeringshänseende. Ytterligare två kategorier förtjänar framhållas. Den ena gäller sådana kandidater, som på grund av att de t. ex. inom riksdagen kommit att syssla med en viss typ av frågor så småningom tagits i anspråk på olika poster inom förvaltningen, kanske i synnerhet krisförvaltningen. Det rör sig här om fullt avlönade befattningar, men eftersom dessa ofta varit eller är av icke permanent natur, kan det synas tveksamt om deras innehavare skall betraktas som i vanlig mening statstjänstemän. Vid den här gjorda undersökningen har det dock icke ansetts möjligt att hänföra dem till någon annan grupp, varför de alltså karakteriserats som högre statstjänstemän.

Ett än större problem utgör den andra kategorien, vilken avser de riksdagsmän, som efterhand — utan innehav av några bestämda avlönade befattningar vid sidan av sina riksdagsmannaskap — anförtrots en sådan mängd politiska, kommunala och andra uppdrag, att dessa helt tagit tiden i anspråk. De har kanske ej haft någon egentlig kontakt med det ursprungliga yrket på 30 år eller mera, fast de hela tiden på valsedlar och i andra sammanhang använt sig av sina gamla yrkesbeteckningar. Vad angår ifrågavarande kandidater, vilka med tanke på riksdagssessionernas längd och svårigheten för en stor del av riksdagsledamöterna att för ganska korta perioder inträda i sina yrken i framtiden torde bli allt vanligare inom alla partier, har det vid föreliggande undersökning icke funnits någon annan utväg än att hänföra dem till de yrkesgrupper, varunder de senast hört hemma. Här skall blott till slut betonas att de nu gjorda påpekandena endast berör vissa riksdagsmän, vilka utgör en mycket liten del av det totala undersökningsmaterialet, varför eventuella inkonsekvenser knappast torde påverka resultatet.

Efter denna nödvändiga utveckling skall återstående grupper något kommenteras. *Professorer och andra lärare än vid folkskola* (18) omfattar alla lärare med akademisk eller motsvarande utbildning, dvs. i stort sett alla lärare vid universitet och högskolor, seminarier, läroverk, realskolor, folkhögskolor m. m., medan *folkskollärare* (19) jämväl innesluter överlärare, kantorer och småskollärarinnor. Samtliga både stats- och frikyrkopräster har sammanförts i en ge-

mensam grupp, *präster och pastorer* (20). I gruppen *läkare, tandläkare, apotekare och veterinärer* (21) ingår alla tillhörande nämnda yrken, alltså såväl statstjänstemän och andra tjänstemän som fria yrkesutövare. Till gruppen *advokater m. fl.* (22) har även förts övriga praktiserande jurister samt auktoriserade revisorer. Gruppen *fria yrken, ej annorstädes redovisade* (23) innefattar i huvudsak akademiker, om vilka några övriga upplysningar icke stått att erhålla, samt dessutom någon enstaka konstnär och författare. Till *tidningsmän* (24) har endast räknats den redaktionella sidan, medan personal från tidningsföretagens administrativa del redovisats under exempelvis grupperna 11 eller 12. I några få fall, särskilt avseende kommunistiska partiet, har det förelegat svårigheter att avgränsa tidningsmännen från *funktionärer inom fackliga och politiska organisationer* (25). För övrigt har sistnämnda grupp ej vållat några speciella besvärigheter.

I fråga om *arbetarpersonalen* har det synts lämpligt att verkställa en viss uppdelning på olika fack, något som ej har skett i den officiella valstatistiken. Denna indelning har gjorts på fem grupper. Till den första har, såsom tidigare påpekats, hänförts personal i *allmän tjänst*, tillhörande de *lägsta lönegraderna* (26). Såsom exempel på yrken ur denna grupp kan nämnas stationskarl, trafikbiträde, lokeldare, brevbärare, postiljon, skolvaktmästare osv. Nästa grupp gäller *övrig arbetarpersonal i allmän tjänst* (27), i allmänhet anställda enligt kollektivavtal. Hit har räknats kommunalarbetare, banarbetare, linjearbetare, vägarbetare m. fl. De båda följande grupperna arbetarpersonal — *inom industri m. m.* (28) och *inom byggnadsfacket* (29) — tarvar icke någon närmare förklaring. Till gruppen *övriga* (30) har främst räknats vissa servicebetonade yrken av typen bensinstationspersonal, droskförare, servitriser m. m.

På sätt tidigare framhållits har vidare under huvudgruppen *ospecificerad verksamhet* förts *kvinnor utan angivet yrke* (31), dvs. kandidater med titeln fru eller fröken, vilka icke kunnat spåras till någon av de ovan upptagna grupperna.

Slutligen må framhållas, att det vid genomförandet av denna undersökning icke torde ha varit möjligt att helt undvika fel och inadvartenser. Dock har svårigheterna egentligen endast gällt ett tämligen begränsat antal namn, varför eventuella misstag vid yrkesbestämning och klassificering icke i nämnvärd grad torde ha påverkat slutresultaten.

I *tabellerna 23—27* redovisas den företagna fördelningen av 1952 års kandidater efter yrken. Härvid har för varje parti angivits dels hur de valda och dels hur de icke valda kandidaterna fördelade sig på de olika yrkesgrupperna samt dels också det totala utfallet. Slutligen har även en särskild uppspaltning av de kvinnliga kandidaterna ägt rum. För var och en av de nämnda kategorierna meddelas såväl den verkliga som den procentuella fördelningen.¹

Såsom framgår av kolumnen över totalsiffrorna i tabell 23 så var de närmare 900 *högerkandidaterna* utspridda över nästan samtliga yrkesgrupper. Det rörde sig dock icke om någon jämn fördelning. Cirka en tredjedel av kandidaterna hörde hemma inom jordbruksnäringen, medan denna

¹ Vid uträkningen av procenttalen har i dessa tabeller liksom i tabell 28 en jämkning av decimalerna skett så att den sammanräknade summan för samtliga yrkesgrupper blivit 100,0 procent.

Tabell 23. 1952 års högerkandidater fördelade efter yrken

Yrkesgrupper	Antal kandidater							
	Valda		Icke valda		Totalt		Därav kvinnliga	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
<i>Jordbruk med binärningar</i>								
1 Godsägare m. fl.	4	12,9	21	2,5	25	2,8	—	—
2 Hemmansägare m. fl.	8	25,8	200	23,6	208	23,7	1	0,6
3 Högre förvaltningspersonal. . .	—	—	19	2,3	19	2,2	—	—
4 Övriga tjänstemän.	—	—	13	1,5	13	1,5	—	—
5 Jordbruks- o. skogsarbetare. . .	—	—	3	0,4	3	0,3	—	—
6 Fiskare.	—	—	26	3,1	26	3,0	—	—
<i>Övriga näringsgrenar</i>								
7 Industriidkare, grosshandlare, direktörer m. fl.	6	19,4	74	8,7	80	9,1	1	0,6
8 Hantverkare (företagare).	—	—	22	2,6	22	2,5	—	—
9 Handlande.	—	—	36	4,3	36	4,1	1	0,6
10 Övriga företagare.	—	—	6	0,7	6	0,7	—	—
11 Högre förvaltningspersonal i enskild tjänst.	1	3,2	55	6,5	56	6,4	4	2,6
12 Kontorspersonal m. fl.	—	—	45	5,3	45	5,1	4	2,6
13 Verkmästare o. förmän.	—	—	6	0,7	6	0,7	—	—
14 Butikspersonal.	—	—	1	0,1	1	0,1	—	—
15 Statsråd.	—	—	—	—	—	—	—	—
16 Tjänstemän i allmän tjänst av högre grad.	3	9,7	45	5,3	48	5,5	3	1,9
17 Tjänstemän i allmän tjänst av lägre grad.	—	—	41	4,8	41	4,7	20	12,7
18 Professorer o. andra lärare än vid folkskola.	3	9,7	29	3,4	32	3,6	13	8,3
19 Folkskollärare.	1	3,2	46	5,4	47	5,3	15	9,6
20 Präster, pastörer.	—	—	13	1,5	13	1,5	—	—
21 Läkare, tandläkare, apotekare o. veterinärer.	—	—	24	2,8	24	2,7	2	1,3
22 Advokater m. fl.	1	3,2	8	1,0	9	1,0	2	1,3
23 Fria yrken, ej annorstädes redovisade.	—	—	6	0,7	6	0,7	3	1,9
24 Tidningsmän.	1	3,2	11	1,3	12	1,4	—	—
25 Funktionärer inom fackliga o. politiska organisationer.	1	3,2	7	0,8	8	0,9	1	0,6
<i>Arbetspersonal</i>								
26 i allmän tjänst (lönegradsplac.)	—	—	1	0,1	1	0,1	—	—
27 i allmän tjänst (övriga).	—	—	—	—	—	—	—	—
28 inom industri m. m.	—	—	4	0,5	4	0,4	—	—
29 inom byggnadsfacket.	—	—	—	—	—	—	—	—
30 övriga.	—	—	1	0,1	1	0,1	—	—
<i>Ospecificerad verksamhet</i>								
31 Kvinnor utan angivet yrke. . .	2	6,5	85	10,0	87	9,9	87	55,4
Summa	31	100,0	848	100,0	879	100,0	157	100,0

18
13%

vid samma tid endast svarade för något mer än en femtedel av de i röstlängd upptagna personerna.¹ Hemmansägarna utgjorde icke långt ifrån en fjärdedel av alla kandidaterna, under det att gruppen blott omfattade ungefär elva procent av de röstberättigade. Ändå större skiljaktigheter kan noteras i fråga om godsägarna, vilkas tre procent av kandidaterna motsvaras av någon tiondels procent av de röstberättigade. Beträffande jordbruksnäringen skall här inskjutas att siffrorna över fiskarens representation på valsedlarna är missvisande, eftersom icke mindre än 19 av de 26 kandidaterna härrör från de speciella fiskarelistorna i Bohuslän.

En annan betydande grupp på högervalsedlarna utgjordes av företagare inom övriga näringsgrenar, sammanlagt sexton procent, varav över hälften var större företagare. Samma grupper bland de i röstlängd nämnda uppgick till resp. åtta och en procent. På motsvarande sätt var exempelvis de skilda lärarkategorierna klart överrepresenterade på valsedlarna — nio procent mot mindre än två av de röstberättigade. Arbetarpersonalen däremot samlade blott en procent av kandidaterna (jordbruks- och skogsarbetare inkluderade), under det att drygt 40 procent av befolkningen hör hemma inom detta skikt. Över huvud taget kan man beträffande högerns kandidater spåra en klar förskjutning mot de högre sociala klasserna, icke blott när det gäller helt olikartade yrken utan även inom närbesläktade grupper. Så t. ex. utgjorde, på sätt redan antytts, de större företagarna omkring nio procent av högerkandidaterna, medan de mindre företagarna — fast mångdubbelt fler inom väljarkåren — endast hade cirka sju procent av platserna. De högre tjänstemännen i enskild tjänst svarade för drygt sex procent av kandidaterna, under det att motsvarande procenttal för de lägre privatanställda uppgick till fem. Liknande förhåller det sig vad gäller stats-tjänstemännen. De högre tjänstemännens procentsiffra var 5,5 mot 4,7 för de lägre, av vilka cirka hälften för övrigt utgjordes av kvinnliga kandidater. Även i fråga om lärarkategorierna kan man peka på en liknande social tendens. Visserligen var folkskollärarna till numerären fler på valsedlarna än lärarna vid högre skolor och andra undervisningsanstalter — 47 mot 32 — men i förhållande till det totala antalet lärare i landet ur de skilda kategorierna var de förstnämnda klart underrepresenterade. Ungefär en tredjedel av lärarnas företrädare på listorna var kvinnor.

Totalsiffrorna över *bondeförbundskandidaternas* fördelning på olika yrken (tabell 24) visar bilden av ett parti, som helt domineras av en samhällsgrupp. Av de sammanlagt 643 uppställda kandidaterna hörde icke mindre än 437 stycken eller 68 procent hemma inom huvudgruppen jordbruk med binäringar. Såsom redan påpekats svarade denna vid samma tid blott för ungefär tjugo procent av de i röstlängd upptagna personerna. 63

¹ Jämförelserna här och i det följande har gjorts med utgångspunkt från uppgifterna över rösträtten inom olika yrkesgrupper inför 1952 års val, *Riksdagsmannavalen 1949—1952*, tab. Y å s. 63. En viss försiktighet vid jämförelserna måste tillrättas, då yrkesindelningen och yrkesklassificeringen kan vara något skiftande mellan de båda objekten.

Tabell 24. 1952 års bondeförbundskandidater fördelade efter yrken

Yrkesgrupper	Antal kandidater							
	Valda		Icke valda		Totalt		Därav kvinnliga	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
<i>Jordbruk med binärningar</i>								
1 Godsägare m. fl.....	1	3,8	9	1,5	10	1,5	—	—
2 Hemmansägare m. fl.....	20	77,1	376	60,9	396	61,6	2	1,8
3 Högre förvaltningspersonal...	1	3,8	2	0,3	3	0,5	—	—
4 Övriga tjänstemän.....	—	—	11	1,8	11	1,7	—	—
5 Jordbruks- o. skogsarbetare ..	—	—	9	1,5	9	1,4	—	—
6 Fiskare.....	—	—	8	1,3	8	1,2	—	—
<i>Övriga näringsgrenar</i>								
7 Industriidkare, grosshandlare, direktörer m. fl.....	1	3,8	6	1,0	7	1,1	—	—
8 Hantverkare (företagare).....	—	—	10	1,6	10	1,5	—	—
9 Handlande.....	—	—	2	0,3	2	0,3	—	—
10 Övriga företagare.....	—	—	7	1,1	7	1,1	—	—
11 Högre förvaltningspersonal i enskild tjänst.....	—	—	13	2,1	7	1,1	1	0,9
12 Kontorspersonal m. fl.....	—	—	7	1,1	2	0,3	—	—
13 Verkmästare o. förmän.....	—	—	2	0,3	—	—	—	—
14 Butikspersonal.....	—	—	1	0,2	1	0,2	1	0,9
15 Statsråd.....	2	7,7	1	0,2	3	0,5	—	—
16 Tjänstemän i allmän tjänst av högre grad.....	—	—	11	1,8	11	1,7	1	0,9
17 Tjänstemän i allmän tjänst av lägre grad.....	—	—	5	0,8	5	0,8	2	1,8
18 Professorer o. andra lärare än vid folkskola.....	—	—	9	1,5	9	1,4	4	3,6
19 Folkskollärare.....	—	—	17	2,7	17	2,6	7	6,2
20 Präster, pastorer.....	—	—	1	0,2	1	0,2	—	—
21 Läkare, tandläkare, apotekare o. veterinärer.....	—	—	—	—	—	—	—	—
22 Advokater m. fl.....	—	—	2	0,3	2	0,3	—	—
23 Fria yrken, ej annorstädes re- dovisade.....	—	—	2	0,3	2	0,3	2	1,8
24 Tidningsmän.....	1	3,8	3	0,5	4	0,6	1	0,9
25 Funktionärer inom fackliga o. politiska organisationer.....	—	—	9	1,5	9	1,4	—	—
<i>Arbetarpersonal</i>								
26 i allmän tjänst (lönegradsplac.)	—	—	1	0,2	1	0,2	—	—
27 i allmän tjänst (övriga).....	—	—	—	—	—	—	—	—
28 inom industri m. m.....	—	—	1	0,2	1	0,2	—	—
29 inom byggnadsfacket.....	—	—	2	0,3	2	0,3	—	—
30 övriga.....	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Ospecificerad verksamhet</i>								
31 Kvinnor utan angivet yrke...	—	—	90	14,5	90	14,0	90	80,3
Summa	26	100,0	617	100,0	643	100,0	112	100,0

17,4
0

procent av samtliga kandidater tillhörde någon av grupperna godsägare och hemmansägare. Härtill kommer emellertid att den helt övervägande delen av de under grupp 31 redovisade kvinnorna utgjordes av lantbrukarhustrur, varför man även med en försiktig beräkning kommer fram till att omkring 80 procent av kandidaterna kunde hänföras till jordbruksnäringen. Vidare är att märka att åtskilliga av de under andra grupper såsom direktörer, tjänstemän i enskild tjänst och lärare upptagna bondeförbundskandidaterna på olika sätt hade anknytning till samma näringsgren. Det gäller exempelvis beträffande chefer och anställda inom mejeri-, slakteri- och jordbrukskassoorganisationerna samt lärare vid lantmanna- och lanthushållsskolor. Hade även sådana kategorier förts in under huvudgruppen jordbruk med binäringar, skulle mellan 85 och 90 procent av partiets kandidater ha måst räknas hit. Bland övriga grupper, som hade mer än några enstaka företrädare på 1952 års bondeförbundsvalsedlar, kan nämnas hantverkare 1,5 procent, högre statstjänstemän m. fl. 1,7 och folkskollärare 2,6 procent. Inom bondeförbundet var ungefär hälften av de på valsedlarna upptagna lärarrepresentanterna kvinnor. I övrigt återfanns nästan samtliga kvinnliga kandidater bland hemmafruar m. fl.

Tabell 25 ger vid handen att 1952 års cirka 900 *folkpartikandidater* i jämförelse med högerns och bondeförbundets fördelade sig tämligen jämnt på de olika yrkesgrupperna. Det förekom dock en anhopning på vissa grupper — särskilt företagarkategorierna — medan de skilda slagen av arbetarpersonal hade en relativt liten representation. Den senare uppgick sammanlagt endast till fyra procent av valsedlarnas kandidater, under det att dessa grupper svarade för en tio gånger så stor andel av de röstberättigade. I fråga om jordbruksnäringen var denna, fiskarena frånräknade, företräd på valsedlarna i ungefär samma omfattning som inom befolkningen. Inom denna huvudgrupp hade emellertid hemmansägarna en avsevärt större del av kandidatplatserna än vad deras faktiska numerär berättigade till. Beträffande fiskarena skall inskjutas att det angivna procenttalet — 5,6 — icke är representativt för hela partiet, eftersom ej mindre än 46 av de 51 upptagna namnen härrörde från de speciella fiskarelistorna i Bohuslän.

Såsom ovan påpekats rekryterades en förhållandevis stor del av 1952 års folkpartikandidater från företagargrupperna utanför jordbruksnäringen. Mer än vart femte namn hade sålunda hämtats ur dessa kategorier, trots att de blott utgjorde cirka åtta procent av de i röstlängd medtagna personerna. I motsats till högern fördelade sig dock företagarkandidaterna inom folkpartiet ganska jämnt på var och en av de tre grupperna större företagare, hantverkare och handlande med sex å sju procent på vardera, medan gruppen övriga företagare räknade omkring två procent. Relativt sett var emellertid de större företagarna även på folkpartivalsedlarna betydligt mer överrepresenterade än de andra företagarkategorierna.

Bland övriga grupper, vilka jämfört med yrkesfördelningen av de röst-

Tabell 25. 1952 års folkpartikandidater fördelade efter yrken

Yrkesgrupper	Antal kandidater							
	Valda		Icke valda		Totalt		Därav kvinnliga	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
<i>Jordbruk med binärningar</i>								
1 Godsägare m. fl.	2	3,5	3	0,3	5	0,5	1	0,6
2 Hemmansägare m. fl.	7	12,3	158	18,5	165	18,2	—	—
3 Högre förvaltningspersonal. . .	—	—	3	0,3	3	0,3	—	—
4 Övriga tjänstemän.	—	—	10	1,2	10	1,1	—	—
5 Jordbruks- o. skogsarbetare . .	—	—	2	0,2	2	0,2	—	—
6 Fiskare.	1	1,8	50	5,9	51	5,6	—	—
<i>Övriga näringsgrenar</i>								
7 Industriidkare, grosshandlare, direktörer m. fl.	7	12,3	58	6,8	65	7,2	1	0,6
8 Hantverkare (företagare)	—	—	56	6,6	56	6,2	—	—
9 Handlande.	3	5,2	53	6,2	56	6,2	1	0,6
10 Övriga företagare.	—	—	19	2,2	19	2,1	—	—
11 Högre förvaltningspersonal i enskild tjänst.	2	3,5	38	4,5	40	4,4	1	0,6
12 Kontorspersonal m. fl.	1	1,8	31	3,6	32	3,5	2	1,3
13 Verkmästare o. förmän.	—	—	12	1,4	12	1,3	—	—
14 Butikspersonal.	—	—	4	0,5	4	0,4	—	—
15 Statsråd.	—	—	—	—	—	—	—	—
16 Tjänstemän i allmän tjänst av högre grad.	6	10,5	27	3,2	33	3,6	6	3,9
17 Tjänstemän i allmän tjänst av lägre grad.	1	1,8	61	7,2	62	6,8	26	16,6
18 Professorer o. andra lärare än vid folkskola.	6	10,5	29	3,4	35	3,9	7	4,5
19 Folkskollärare.	4	7,0	67	7,9	71	7,8	24	15,3
20 Präster, pastorer.	3	5,2	16	1,9	19	2,1	—	—
21 Läkare, tandläkare, apotekare o. veterinärer.	2	3,5	10	1,2	12	1,3	3	1,9
22 Advokater m. fl.	1	1,8	6	0,7	7	0,8	—	—
23 Fria yrken, ej annorstädes re- dovisade.	—	—	8	0,9	8	0,9	5	3,2
24 Tidningsmän.	5	8,7	15	1,8	20	2,2	1	0,6
25 Funktionärer inom fackliga o. politiska organisationer.	2	3,5	9	1,1	11	1,2	3	1,9
<i>Arbetarpersonal</i>								
26 i allmän tjänst (lönegradsplac.)	—	—	5	0,6	5	0,5	—	—
27 i allmän tjänst (övriga)	1	1,8	1	0,1	2	0,2	—	—
28 inom industri m. m.	2	3,5	18	2,1	20	2,2	—	—
29 inom byggnadsfacket.	—	—	6	0,7	6	0,7	—	—
30 övriga.	—	—	2	0,2	2	0,2	—	—
<i>Ospecificerad verksamhet</i>								
31 Kvinnor utan angivet yrke. . . .	1	1,8	75	8,8	76	8,4	76	48,4
Summa	57 ¹	100,0	852	100,0	909	100,0	157	100,0

¹ Dessutom valdes en präst på en särlista.17,3
1,4

berättigade var ovanligt väl företrädade på valsedlarna, kan först nämnas de båda lärarkategorierna. De innehade tillsammans ungefär tolv procent av platserna, fördelade med två tredjedelar på folkskollärarna och en tredjedel på övriga lärare. Av lärarna utgjordes knappt en tredjedel av kvinnliga kandidater. Vidare bestod valsedlarna till upp emot tjugo procent av tjänstemän, varav drygt hälften i allmän tjänst. Inom befolkningen råder ett motsatt förhållande. Här överväger nämligen tjänstemännen i enskild tjänst. Vad angår de senare räknade de högre graderna flest representanter, under det att det omvända gällde i fråga om stats- och kommunaltjänstemännen. Bland de senare bildade kvinnliga kandidater ett markant inslag inom de lägre graderna.

Även 1952 års *socialdemokratiska* kandidater (tabell 26) uppvisar en jämn fördelning över de olika yrkesgrupperna. Här märker man dock att tyngdpunkten — i motsats till de tidigare behandlade partiernas kandidatlistor — främst ligger inom de lägre sociala skikten inom varje närbesläktat näringsområde. Detta tar sig i första hand uttryck i den omständigheten att arbetarpersonalen inklusive jordbruks- och skogsarbetarna fanns upptagna på 28 procent av valsedlarnas platser, vilket dock icke alls motsvarar samma yrkesgruppers andel av den röstberättigade befolkningen. Av arbetarna hörde den övervägande delen hemma inom industrin. Det synes emellertid berättigat att till arbetargrupperna i detta sammanhang även räkna större delen av de närmare tolv procenten funktionärer på valsedlarna. Huvudparten av dessa utgjordes nämligen för socialdemokraternas del av fackföreningsombuds män, som ju helt rekryteras ur arbetarnas led, och mellan vilka grupper steget ej är påfallande långt. Man skulle alltså kunna säga att arbetargrupperna var representerade till mellan 35 och 40 procent på kandidatlistorna, vilket nära nog motsvarar deras inslag bland dem i röstlängd upptagna.

Som andra exempel på socialdemokraternas socialt sett bredare förankring kan framhållas att av jordbruksnäringens totalt 44 kandidater, vilket är lika med tolv procent av samtliga, tillhörde icke någon godsägar-klassen, medan drygt hälften var hemmansägare och återstoden så när som på en, jordbruks- eller skogsarbetare. Jämfört med yrkesfördelningen av de vid valet röstberättigade innebär detta att hemmansägarna var något underrepresenterade på valsedlarna, under det att jordbruks- och skogsarbetarna hade ungefär proportionellt antal företrädare. Vid dessa beräkningar har fiskarena lämnats åsido beroende på att icke mindre än 19 av de 21 upptagna namnen härrörde från en speciallista för Bohuslän.

Även beträffande andra yrkesinriktningar kan man märka en liknande tendens. Företagarna t. ex. uppgick till något över fem procent av de socialdemokratiska kandidaterna, vilket var ett par procent mindre än deras andel av de i röstlängd upptagna personerna. De större företagen utgjorde emellertid endast en halv procent av kandidaterna, medan de mindre före-

Tabell 26. 1952 års socialdemokratiska kandidater fördelade efter yrken

Yrkesgrupper	Antal kandidater							
	Valda		Icke valda		Totalt		Därav kvinnliga	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
<i>Jordbruk med binäringar</i>								
Godsägare m. fl.	—	—	—	—	—	—	—	—
Hemmansägare m. fl.	10	9,1	15	5,7	25	6,7	—	—
Högre förvaltningspersonal. . .	—	—	—	—	—	—	—	—
Övriga tjänstemän.	—	—	1	0,4	1	0,3	—	—
5 Jordbruks- o. skogsarbetare ..	8	7,3	10	3,8	18	4,8	—	—
6 Fiskare.	2	1,8	19	7,2	21	5,6	—	—
<i>Övriga näringsgrenar</i>								
7 Industriidkare, grosshandlare, direktörer m. fl.	—	—	2	0,8	2	0,5	—	—
8 Hantverkare (företagare).....	2	1,8	12	4,5	14	3,7	2	3,6
9 Handlande.	1	0,9	—	—	1	0,3	—	—
10 Övriga företagare.	1	0,9	2	0,8	3	0,8	—	—
11 Högre förvaltningspersonal i enskild tjänst.	1	0,9	5	1,9	6	1,6	1	1,8
12 Kontorspersonal m. fl.	2	1,8	14	5,3	16	4,3	1	1,8
13 Verkmästare och förmän.	—	—	9	3,4	9	2,4	—	—
14 Butikspersonal.	1	0,9	6	2,2	7	1,9	—	—
15 Statsråd.	4	3,6	—	—	4	1,1	—	—
16 Tjänstemän i allmän tjänst av högre grad.	5	4,6	13	4,9	18	4,8	1	1,8
17 Tjänstemän i allmän tjänst av lägre grad.	4	3,6	21	7,9	25	6,7	8	14,2
18 Professorer o. andra lärare än vid folkskola.	—	—	3	1,1	3	0,8	—	—
19 Folkskollärare.	7	6,4	6	2,2	13	3,5	2	3,6
20 Präster, pastorer.	2	1,8	1	0,4	3	0,8	—	—
21 Läkare, tandläkare, apotekare o. veterinärer.	—	—	—	—	—	—	—	—
22 Advokater m. fl.	—	—	—	—	—	—	—	—
23 Fria yrken, ej annorstädes redovisade.	—	—	—	—	—	—	—	—
24 Tidningsmän.	9	8,2	10	3,8	19	5,1	1	1,8
25 Funktionärer inom fackliga o. politiska organisationer.	15	13,7	29	10,9	44	11,7	1	1,8
<i>Arbetspersonal</i>								
26 i allmän tjänst (lönegradsplac.)	3	2,7	9	3,4	12	3,2	—	—
27 i allmän tjänst (övriga)	2	1,8	3	1,1	5	1,3	—	—
28 inom industri m. m.	18	16,4	40	15,1	58	15,4	2	3,6
29 inom byggnadsfacket.	2	1,8	7	2,6	9	2,4	—	—
30 övriga.	—	—	2	0,8	2	0,5	—	—
<i>Ospecificerad verksamhet</i>								
31 Kvinnor utan angivet yrke. . .	11	10,0	26	9,8	37	9,8	37	66,0
Summa	110	100,0	265	100,0	375	100,0	56	100,0

15.

14

tagarna nästan nådde fem procent. På samma sätt var förhållandet i fråga om tjänstemännen i enskild tjänst och lärarna. Inom den förra gruppen hörde sålunda omkring sex procent av kandidaterna hemma, av vilka mer än två tredjedelar tillhörde de lägre befattningshavarna. För lärarrepresentanterna var förhållandet det att mindre än en procent av kandidaterna var högre lärare, under det att folkskollärarnas antal uppgick till 3,5 procent. Vad angår tjänstemännen i allmän tjänst gjorde sig emellertid samma tendens icke gällande. De högre graderna med statsråden inräknade svarade sålunda för cirka sex procent av kandidaterna, vilket var tre gånger så mycket som gruppens andel av de röstberättigade. Samtidigt hade den inom befolkningen större gruppen lägre tjänstemän blott en knapp procent fler kandidater. Härtill kommer dock de lägsta lönegradsplacerade befattningshavarna, vilka förts till arbetarpersonalen. Det bör kanske i detta sammanhang påpekas att flera av de kandidater, som här karakteriserats som högre statstjänstemän, innehar poster, vilka är betingade av partiets regeringsinnehav.

Till skillnad från övriga partier saknade socialdemokraterna år 1952 helt kandidater med hemvist inom de s. k. fria yrkena, såsom läkare, tandläkare, advokater m. fl. Däremot räknade partiet det relativt sett största antalet tidningsmän på sina valsedlar.

Med ledning av uppgifterna i tabell 27, som visar yrkesfördelningen på 1952 års *kommunistiska* valsedlar, skulle man kunna beteckna kommunisterna som ett klassparti, fast kanske icke lika utpräglat som bondeförbundet. Av totalsiffrorna över yrkesfördelningen framgår nämligen att ungefär 60 procent av de kommunistiska kandidaterna tillhörde någon av de skilda grupperna arbetarpersonal. Såsom tidigare påpekats på tal om de socialdemokratiska valsedlarnas sammansättning kan det emellertid vara befogat att till dessa grupper även föra huvuddelen av funktionärerna inom fackliga och politiska organisationer, varigenom alltså de kommunistiska valsedlarna skulle kunna sägas ha innehållit närmare 70 procent arbetarkandidater. Beträffande de sistnämnda kan man vidare notera att de i motsats till de socialdemokratiska arbetarkandidaterna icke lika ensidigt representerade industrifacket. På de kommunistiska valsedlarna var också byggnadsfacket mycket väl företrätt. Den näst arbetargrupperna största kategorien bland de kommunistiska kandidaterna var hemmansägarna, vilka uppgick till cirka sju procent eller ungefär samma andel som hos socialdemokraterna. Härutöver samlade endast två yrkesgrupper — hemmafruar m. fl. undantagna — mer än två procent av kandidaterna. Det gäller hantverkarna och tidningsmännen, av vilka den förra gruppen hade omkring fem procent av kandidaterna och den senare 3,6 procent. Vad tidningsmännen angår bör dock några påpekanden göras. I fråga om de kommunistiska kandidaterna är det svårt att dra någon gränslinje mellan nämnda grupp och funktionärerna. Det går nämligen ej att fastställa, vilka

Tabell 27. 1952 års kommunistiska kandidater fördelade efter yrken

Yrkesgrupper	Antal kandidater							
	Valda		Icke valda		Totalt		Därav kvinnliga	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
<i>Jordbruk med binäringar</i>								
1 Godsägare m. fl.	—	—	—	—	—	—	—	—
2 Hemmansägare m. fl.	—	—	22	7,3	22	7,1	—	—
3 Högre förvaltningspersonal. . .	—	—	—	—	—	—	—	—
4 Övriga tjänstemän.	—	—	—	—	—	—	—	—
5 Jordbruks- o. skogsarbetare ..	—	—	7	2,3	7	2,3	—	—
6 Fiskare	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Övriga näringsgrenar</i>								
7 Industriidkare, grosshandlare, direktörer m. fl.	—	—	—	—	—	—	—	—
8 Hantverkare (företagare)	—	—	15	4,9	15	4,9	1	2,2
9 Handlande.	—	—	3	1,0	3	1,0	—	—
10 Övriga företagare.	—	—	—	—	—	—	—	—
11 Högre förvaltningspersonal i enskild tjänst.	—	—	1	0,3	1	0,3	—	—
12 Kontorspersonal m. fl.	—	—	2	0,7	2	0,6	—	—
13 Verkmästare o. förmän.	—	—	3	1,0	3	1,0	—	—
14 Butikspersonal.	—	—	2	0,7	2	0,6	1	2,2
15 Statsråd.	—	—	—	—	—	—	—	—
16 Tjänsteman i allmän tjänst av högre grad.	—	—	1	0,3	1	0,3	—	—
17 Tjänstemän i allmän tjänst av lägre grad.	1	20,0	3	1,0	4	1,3	—	—
18 Professorer o. andra lärare än vid folkskola.	—	—	—	—	—	—	—	—
19 Folkskollärare.	—	—	3	1,0	3	1,0	—	—
20 Präster, pastorer.	—	—	—	—	—	—	—	—
21 Läkare, tandläkare, apotekare o. veterinärer.	—	—	1	0,3	1	0,3	—	—
22 Advokater m. fl.	—	—	—	—	—	—	—	—
23 Fria yrken, ej annorstädes redovisade.	—	—	1	0,3	1	0,3	—	—
24 Tidningsmän.	3	60,0	8	2,6	11	3,6	—	—
25 Funktionärer inom fackliga o. politiska organisationer.	—	—	25	8,3	25	8,1	—	—
<i>Arbetspersonal</i>								
26 i allmän tjänst (lönegradsplac.)	—	—	18	5,9	18	5,9	—	—
27 i allmän tjänst (övriga)	—	—	13	4,3	13	4,2	—	—
28 inom industri m. m.	—	—	96	31,7	96	31,2	9	19,6
29 inom byggnadsfacket.	—	—	39	12,9	39	12,7	—	—
30 övriga.	—	—	9	3,0	9	2,9	3	6,5
<i>Ospecificerad verksamhet</i>								
31 Kvinnor utan angivet yrke.	1	20,0	31	10,2	32	10,4	32	69,5
Summa	5	100,0	303	100,0	308	100,0	46	100,0

20,0
15
20

personer som är anställda inom partiets pressföretag och vilka som direkt tjänstgör inom parti- och distriktsledningarna. För båda dessa kategorier synes det dessutom vara vanligt att använda redaktörstiteln, vilket lett till att berörda personer vid den här genomförda yrkesfördelningen oftast kommit att hänföras till tidningsmannagruppen. De skulle följaktligen på lika goda grunder ha kunnat rubriceras som partifunktionärer.

En sammanfattande jämförelse av kandidaternas fördelning på yrken pekar på såväl likheter som skiljaktigheter mellan partierna. Gemensamt för alla partier synes vara en strävan att vid nomineringarna tillgodose så många skiftande intressen som möjligt; i det nu undersökta fallet olika näringsgrenar och yrkesgrupper. I de föregående kapitlen har i flera skilda sammanhang klarlagts under vilka former denna strävan gjort sig gällande. De nu presenterade tabellerna visar till vilka resultat man nådde år 1952. Innan redogörelsen fortsätter med jämförelser mellan partierna måste dock först ett påpekande göras. Den viktigaste förutsättningen för att tillfredsställa många meningsriktningar är sålunda att det finns platser till förfogande. På den punkten är emellertid förhållandena väsentligt olika mellan partierna. Till följd av att socialdemokraterna och kommunisterna i motsats till övriga partier som regel uppställer endast en lista per valkrets, har kandidatantalet inom vart och ett av de förstnämnda partierna blott kommit att uppgå till mellan hälften och en tredjedel av antalet kandidater på någotdera av de borgerliga partiernas valsedlar. Denna omständighet, som alltså kan leda till i viss mån haltande jämförelser, bör därför hållas i minnet, när man ser på frågan om de skilda yrkesgruppernas större eller mindre utbredning på partiernas kandidatlistor.

Den största spridningen av kandidaterna representeras av högern, folkpartiet och socialdemokraterna, medan bondeförbundet och kommunisterna noterar en stark koncentration av kandidater inom resp. grupperna hemmansägare och arbetarpersonal. De båda sistnämnda partiernas övriga kandidater, vilka dock relativt sett ej är särskilt många, fördelar sig emellertid med en del undantag jämnt över återstående yrkesgrupper.

Vissa likheter råder mellan partierna i fråga om en del yrkeskategoriers relativa förekomst på valsedlarna. Den kanske största samstämmigheten ligger däri att hemmakvinnorna tydligen utgör en konstant faktor. Inom alla partierna tillhör sålunda cirka var tionde kandidat denna grupp. Den högsta andelen, fjorton procent, uppvisas av bondeförbundet och den lägsta, drygt åtta procent, av folkpartiet. Den konstaterade differensen mellan dessa båda partier beror ej på att det kvinnliga inslaget skulle vara mindre på folkpartiets valsedlar, utan förklaringen är i stället den att det senare partiet i en helt annan utsträckning än bondeförbundet även har kvinnliga kandidater ur andra yrkesgrupper. Vad angår kvinnorna består också några andra likheter mellan partierna. De kvinnliga kandidaterna utanför hemma-

fruarnas krets återfinnes t. ex. genomgående i någon av grupperna omfattande lägre tjänstemän i allmän tjänst och lärarpersonal. För kommunisternas del förekommer dessutom ett inslag bland industriarbetarna. Övriga yrkesgrupper, bland dem kontorspersonalen i enskild tjänst, saknar däremot nästan kvinnliga företrädare på alla partiernas listor.

Andra påfallande likheter i yrkessammansättningen mellan partiernas valsedlar gäller vissa specificerade kategoriers större eller mindre frekvens. En del yrkesgrupper förekommer betydligt oftare bland kandidaterna än vad man kunde ha anledning att vänta sig med hänsyn till deras andel av den i röstlängd upptagna befolkningen, medan i andra fall ett omvänt förhållande är för handen. Till den förra kategorien hör exempelvis tidningsmännen, som blott utgör någon tiondels procent av de röstberättigade, men som på samtliga partiets valsedlar figurerar i större utsträckning. Främst är så förhållandet beträffande socialdemokraterna och kommunisterna, men även de tre övriga partierna uppvisar samma tendens. En annan sådan grupp är folkskollärarna, vilka är överrepresenterade på alla partiernas utom kommunisternas kandidatlistor. Det största relativa antalet noteras hos folkpartiet, där nästan var tolfte kandidat år 1952 hörde hemma inom detta yrke, men även de tre andra partierna hade ett förhållandevis stort antal. En grupp, som däremot genomgående är underrepresenterad på partiernas kandidatlistor, är kontorspersonalen i enskild tjänst. Orsaken till att de nu nämnda grupperna liksom vissa andra förekommer mer eller mindre sällan skall något diskuteras längre fram.

Vad angår yrkesfördelningen kan man säga att skillnaderna mellan partierna särskilt framträder i två olika avseenden. Å ena sidan märks för några partier en starkare dragning mot jordbruksnäringen än för andra partier, vilka följaktligen i högre grad koncentrerat sitt intresse inom övriga näringsområden. Å andra sidan skiljer sig partierna bestämt i fråga om sin inriktning inom näringsgrenarna på olika samhällsskikt. På den första punkten intar folkpartiet en mellanställning därigenom att partiets valsedlar innehöll ungefär samma andel kandidater från jordbruksnäringen som svarade mot dess andel av den röstberättigade befolkningen, dvs. omkring tjugo procent. Parvis på ömse sidor om denna gränslinje befann sig de fyra återstående partierna. På främst bondeförbundets men även högerns kandidatlistor var jordbruksnäringens företrädare klart överrepresenterade — resp. cirka 70 och 30 procent av samtliga kandidater — medan socialdemokraterna och kommunisterna uppvisade en motsatt tendens med resp. omkring tolv och nio procents inslag från denna näringsgren. Vid ett studium av dessa siffror frapperas man möjligen av att högern och folkpartiet kan räkna så många jordbrukarrepresentanter jämfört med framför allt socialdemokraterna. Den allmänna föreställningen är måhända icke denna beroende på dels att alla tre partierna vid valen kan påräkna stöd från många skiftande intresseinriktningar och därför även

måste bereda dessa vederbörligt utrymme på valsedlarna samt dels att även socialdemokraterna när det gäller representationen i riksdagen varit väl företrädd från jordbruksnäringen. Här är ett sådant ställe där man måste beakta de något olika förutsättningarna, som råder vid nomineringen. De meddelade siffrorna ger ju besked om den totala fördelningen av alla förekommande kandidater, vilket för de båda förstnämnda partiernas del knappast ger någon vision av de enskilda valsedelstypernas utseende. Det hör ju nämligen till vanligheten inom dessa partier att man upprättar skilda listtyper, vilka ofta utmärkes av en genomförd uppspaltning med särskilt landsbygdsbetonade valsedlar och särskilda listor upptagande representanter för övriga verksamhetsområden. Vid en sådan uppspaltning blir resultatet lätt, att speciellt hemmansägargruppen blir tillgodosedd i överkant. Det lönar sig visserligen ej att spekulera i hur kandidatlistorna skulle ha sett ut under den tänkta förutsättningen att samtliga partier vore tvungna att i varje valkrets blott framföra ett begränsat antal kandidater uppsatta på en enda valsedelstyp. Det synes dock icke osannolikt att under dylika omständigheter bilden varit en annan. Det ligger nämligen nära till hands att anta att ju mindre antal platser, som finns till förfogande, ju mer avspeglas ett partis ordinarie väljarunderlag på valsedlarna. Därför är det troligt att i samma stund, som det ej längre vore möjligt att genom specialbetonade valsedlar i större skala få med vissa svårplacerade eller omstridda kandidater och grupper, skulle exempelvis andelen lantbrukare på bondeförbundets valsedlar bli högre än för närvarande, under det att samma yrkesgrupp skulle minska i relativ styrka på högerns och folkpartiets listor. I sammanhanget skall emellertid framhållas att detta förhållande icke blott gäller i fråga om jordbruksnäringen. Förmodligen är t. ex. den relativt stora andelen företagarrepresentanter på sistnämnda partiets valsedlar delvis också en följd av flerlistsystemet.

Den andra och kanske även väsentligaste skiljaktigheten mellan partierna beträffande yrkesfördelningen avser den sociala grupperingen. Här skall icke närmare diskuteras innebörden av begreppen socialgrupp eller samhällsklass och icke heller de olika principer, som kan ligga till grund vid en sådan klassificering. Det bör vara tillräckligt att erinra om att det i dessa avseenden råder högst delade meningar. I föreliggande fall har det ansetts mest lämpligt att anknyta till den indelning i tre socialgrupper, vilken tidigare tillämpades i den officiella valstatistiken. Denna uppdelning genomföres i huvudsak så att till den översta gruppen räknas godsägare, större företagare, alla högre tjänstemän och högre lärare samt övriga grupper med akademiskt utbildade personer, till mellangruppen förs hemmansägare, återstående företagarkategorier och tjänstemannagrupper, folkskollärare m. fl., samt till den tredje gruppen all arbetarpersonal. Fullt konsekvent är det omöjligt att åstadkomma en fördelning av 1952 års kandidater på de nu skisserade socialgrupperna. Skälet härtill är att vissa av de i ta-

bellerna 23—27 angivna yrkesgrupperna innehåller företrädare för flera socialklasser och att källmaterialet beträffande dessa yrkesgrupper ej tillåter någon ytterligare uppspaltning. Detta gäller om t. ex. fiskarena, de fria yrkesutövarna, tidningsmännen, funktionärerna samt kvinnorna utan särskild yrkesuppgift. Avsikten här är emellertid endast att i stora drag göra jämförelser mellan partiernas sociala förankring såsom den tar sig uttryck på valsedlarna. Därför torde det föreliggande materialet vara tillräckligt.

En på antytt sätt företagen jämförelse ger vid handen att det finns betydande olikheter vid partiernas kandidaturval. De båda motpolerna representeras av högern och kommunisterna, medan övriga partier intar en mellanställning, dock med avsevärda divergenser sins emellan. För högerns del var läget år 1952, att man så gott som uteslutande hämtade sina kandidater ur de båda översta samhällsklasserna, varvid kandidaternas antal ungefär förhöll sig som tre mot fyra för resp. den högsta och den mellersta socialgruppen. Av den i röstlängd upptagna befolkningen svarade dessa båda klasser samtidigt tillsammans för mindre än hälften, varvid relationen dem emellan var cirka ett mot åtta. I fråga om kommunisterna gjorde sig alltså det omvända förhållandet gällande. Här saknades nästan helt företrädare för den högsta socialgruppen, mellangruppen innehöll en knapp fjärdedel av kandidaterna, under det att tyngdpunkten låg i den lägsta socialklassen med drygt tre fjärdedelar av samtliga namn. Av de röstberättigade utgjorde sistnämnda grupp något mer än hälften. Bondeförbundet, folkpartiet och socialdemokraterna liksom för övrigt högern hade så mycket gemensamt i fråga om den sociala sammansättningen av sina kandidatlistor att det högsta frekvensvärdet för samtliga dessa partier låg i den mellersta samhällsklassen, vilket vill säga att antalet kandidater tillhörande denna grupp var större än för var och en av de båda andra grupperna. Längre når dock ej likheten. Vad angår bondeförbundet var på samma sätt som för högern den tredje socialgruppen, vilken ju omfattade drygt hälften av befolkningen, i det närmaste helt orepresenterad på valsedlarna. Där emot hade bondeförbundet icke lika stor del av sina kandidater i den högsta socialgruppen. Här hörde sålunda blott omkring en åttondedel av bondeförbundskandidaterna hemma, medan resten återfanns i mellangruppen. Detta motsvarar ju ganska nära den faktiska proportionen mellan nämnda båda samhällsklasser. Även beträffande folkpartiet var inslaget från den tredje socialgruppen mycket litet. Kandidaterna rekryterades så gott som helt från de båda övre samhällsklasserna, varvid ungefär en tredjedel kom från den högsta och två tredjedelar från den mellersta gruppen. Relativt sett innebär detta följaktligen en viss förskjutning mot den högsta socialgruppen. Den utan tvivel jämnaste sociala fördelningen företrädades av socialdemokraterna, som räknade representanter från samtliga samhällsskikt, fördelade med cirka en sjundedel på det översta och återstoden täm-

ligen jämnt på de båda andra. Denna fördelning överensstämmer ganska väl med den faktiska fördelningen bland de röstberättigade. Man kan dock iaktta en mindre övervikt för de två högsta samhällsklasserna.

I tabellerna 23—27 har förutom den totala yrkesfördelningen och kvinnornas fördelning på yrken även medtagits uppgifter över hur fördelningen var för de valda och de icke valda kandidaterna. Yrkesfördelningen bland de valda finns redovisad i den officiella valstatistiken. Det bör emellertid observeras att, av skäl som redan tidigare berörts, den officiella statistikens uppgifter på några punkter skiljer sig från den här begagnade.

Vid en jämförelse mellan den totala yrkesfördelningen bland kandidaterna och fördelningen bland de valda måste en viss försiktighet iakttagas, när talen över de valda ibland är allt för små för att läggas till grund för några egentliga slutsatser. Det senare gäller ju främst beträffande kommunisterna för vilka blott fem av valsedlarnas 308 kandidater valdes år 1952. Delvis är väl så också fallet vad angår högern och bondeförbundet med resp. 31 av 879 och 26 av 643 utsedda kandidater. Ett säkrare underlag för en bedömning ger då i första hand de socialdemokratiska valsedlarna, av vilkas 375 kandidater 110 invaldes i andra kammaren.

Såsom framgår av de nämnda tabellerna kan icke så sällan skiljaktigheter i relativ fördelning noteras mellan de båda grupperna, vilket kan belysas av några exempel från olika partier. Inom högern utgjorde godsägarna tre procent av valsedlarnas kandidater, men uppgick däremot till tretton procent av den valda riksdagsgruppen. En klar överrepresentation bland de valda fick dessutom direktörerna m. fl., nio procent av det totala antalet mot nitton procent av de valda, de högre tjänstemännen i allmän tjänst — 5,5 procent mot 9,7 — samt lärare utanför folkskolan, 3,6 procent mot 9,7. Däremot rådde ett motsatt förhållande för andra yrkesgrupper, av vilka främst de mindre företagarna och de lägre tjänstemannagrupperna kan nämnas. Icke någon ur dessa kategorier blev invald, trots att de svarade för resp. omkring sju och elva procent av det totala kandidatantalet. För bondeförbundets del föreligger kanske icke riktigt samma disproportioner mellan valda och icke valda. Dock måste man konstatera att jordbrukarna — gods- och hemmansägare — besatte en betydligt större del av de valbara platserna än vad som motsvarade deras andel av samtliga kandidater. Av de övriga valda kan egentligen blott en — en tidningsman — anses stå helt utanför jordbruksnäringen, medan de återstående tre andrakammarledamöterna även hade kunnat betecknas som antingen godsägare eller lantbrukare. Vad bondeförbundet beträffar kan även omtalas att över sju procent av valsedlarnas kandidater var kvinnor, varav emellertid ej någon stod på valbar plats. Folkpartiet uppvisar i föreliggande avseende ungefär samma bild som högern. Så t. ex. växte den halva procenten godsägare på valsedlarna till tre och en halv procent av de invalda, medan däremot hemmansägarna under-

gick en minskning från arton till tolv procent. Folkpartivalsedlarna innehöll vidare omkring sju procent representanter för de större företagarna och dubbelt så stor andel av de mindre. Inom den utsedda andrakammaruppsättningen var proportionerna rakt omvända, nämligen tolv procent större och fem procent mindre företagare. Samma utveckling kan även redovisas i fråga om tjänstemännen i allmän tjänst av högre grad gentemot de av lägre grad. De förras antal uppgick sålunda till 3,6 procent av det totala kandidatantalet men till 10,5 procent av antalet valda, under det att de senare innehade cirka sju procent av valsedlarnas platser, varav dock mindre än två procent av de valbara. Bland andra grupper, som tydligen hade en fördelaktig position på valsedlarna, kan nämnas lärarna vid högre skolor samt tidningsmännen. Den angivna lärarkategorien ökade från omkring fyra procent av det totala kandidatantalet till drygt tio procent av de valda, medan tidningsmännens motsvarande procenttal var 2,2 och 8,7. 76 av folkpartiets 909 kandidater, dvs. 8,4 procent, bestod av hemmakvinnor. Av dessa valdes blott en, vilket utgör mindre än två procent av den utsedda andrakammargruppen. Vad slutligen angår socialdemokraterna så finns en del liknande exempel att anföra, även om skillnaderna mellan den totala yrkesfördelningen och fördelningen bland de valda icke här är lika påfallande. I detta sammanhang bör dock inskjutas att socialdemokraterna i jämförelse med övriga partier genom sitt större mandatinnehav har betydligt bättre möjligheter att åstadkomma en allsidig yrkesrepresentation inom sin andrakammargrupp. För socialdemokraternas del kan man konstatera de klaraste differenserna inom grupperna jordbruks- och skogsarbetare, folkskollärare och tidningsmän, för vilka grupper det gemensamma draget var att de hade en större andel av de valbara platserna än vad som svarade mot deras förekomst på valsedlarna, samt grupperna lägre tjänstemän i enskild och allmän tjänst, där det omvända förhållandet gjorde sig märkbart.

Den nu utförda jämförelsen antyder en viss, fast kanske ej helt genomgående, tendens i fråga om de olika yrkesgruppernas placering på valsedlarna. Denna tendens skulle kanske kunna tolkas genom följande resonemang. Varje parti äger dels ett relativt fast väljarunderlag, vilket oftast har en viss enhetlig karaktär med hänsyn till yrkessammansättning och social status, samt dels osäkra väljargrupper, vilka möjligen kan vinnas åt partiet. De aktiva partimedlemmarna rekryteras till en stor del från det ur yrkesynpunkt sett fasta väljarunderlaget, vilket helt naturligt medför att de här inom befintliga för partiet tämligen pålitliga yrkesgrupperna kommer att besätta en betydande del av valsedlarnas platser, kanske något oftare de bättre än de sämre placerade på listan. Så skulle man t. ex. kunna tolka de större företagens samt de högre tjänstemännens och lärarnas förekomst på framför allt högerns men även folkpartiets valsedlar. Dessa gruppers numerär på listorna är totalt sett icke ringa men överträffas dock relativt sett av deras frekvens på de valbara platserna. På liknande sätt förhåller det

sig i fråga om hemmansägarna på högerens och bondeförbundets samt arbetare och fackföreningsfunktionärer på socialdemokraternas kandidatlistor. När man sedan kommer in på de för partierna mer osäkra och omstridda väljargrupperna blir läget delvis ett annat. Det gäller närmast här mellan-grupper av typen småföretagare och lägre tjänstemän, från vilka alla partier anser sig kunna påräkna visst stöd. I syfte att särskilt appellera till dylika grupper finner partierna det tydligen angeläget att på valsedlarna uppta företrädare för deras yrken. Det kan naturligtvis också ligga så till att dessa intressegrupper genom sin omstridda ställning kan påverka partierna att ta med representanter för deras grupper. Hur därmed förhåller sig kan emellertid ej utredas här och är väl dessutom svårt att över huvud taget ge svar på. I dessa fall måste man för att uppnå avsett resultat nominera för yrkeskategorierna representativa och kända personer, varför man förmodligen ofta måste söka sig utanför de aktivare particirkularna. Detta innebär att berörda kandidater medtages ej på basis av vad som inom partiet betraktas som personliga meriter utan främst som talesmän för vissa åtråvärda väljargrupper. Under sådana förhållanden ter det sig ganska naturligt att ifrågavarande kandidater på valsedlarna får stå tillbaka för inom partiet mer verk-samma personer.

Utöver de nu anförda allmänna synpunkterna på olika yrkesgruppers placering på valsedlarna tillkommer ett par andra faktorer, som troligen inverkar på placeringen. Den första sammanhänger nära med vad som ovan sagts, dock utan att innebörden är riktigt densamma. Vad som här avses skulle kunna uttryckas så, att sannolikheten för att en person nomineras på grundval av sina personliga kvalifikationer, vari även inräknas partimeriter, är större beträffande kandidater med anknytning till små och för väljarskarornas gruppidentifikation likgiltiga yrkesgrupper såsom exempelvis advokater och tidningsmän än för kandidater tillhörande antingen mycket stora och då särskilt de omstridda väljarkategorierna eller yrken av typen läkare och präster, vilka är omgärdade av en särskild nimbus. För det andra är det mycket möjligt att en social prestigekänsla kan spela in vid kandidaternas accepterande av kandidatur. Det är sålunda tänkbart att personer ur de socialt sett högre samhällsskikten är mindre villiga att låta sig uppställas som kandidater och endast ger sitt samtycke härtill under förutsättning att de tillförsäkras någorlunda framträdande placeringar på listorna, medan det i andra samhällsskikt kanske betraktas som något av en hedersbetygelse att över huvud taget ifrågakomma.

Såsom redan antytts i det föregående tillåter det redovisade siffermaterialet knappast några definitiva slutsatser beträffande de nu diskuterade frågorna. För att emellertid försöka ytterligare pröva riktigheten av de ovan gjorda tolkningarna och möjliggöra några mer säkra slutsatser om principerna för listkompositionen har undersökningen utsträckts till att gälla icke enbart förhållandet mellan valda och icke valda kandidater utan

även de olika yrkesgruppernas frekvens på valsedlarnas resp. övre och undre halvor.

Den sålunda verkställda undersökningen har icke omfattat fullt alla kandidater. För det första har kandidater uppförda på spaltade valsedlars suppleantplatser uteslutits, eftersom det beträffande dessa är svårt att fastställa några normer för värdet av deras placeringar. Man kan nämligen på lika goda grunder dela upp suppleanterna i t. ex. toppnamn och andrahandskandidater som att helt hänföra dem till valsedlarnas undre halvor. För det andra har också kandidaterna på fiskarelistorna i Bohuslän lämnats utanför beroende på att nämnda listor är allt för specialbetonade med så gott som undantagslöst endast en yrkesgrupp företrädd. Här kan ju knappast några resultat vinnas genom en uppsplättning på en övre och en undre halva. I den tidigare framställningen har även en hel del andra valsedeltyper klassificerats såsom representerande vissa särskilda yrkesinriktningar, men i dessa fall har listorna icke varit fullt lika renodlade som fiskarelistorna, och gränsdragningen mellan de olika listkaraktärerna har ofta varit svår att konsekvent genomföra. Därför har samtliga sådana valsedeltyper ansetts böra medräknas. Härigenom omfattar undersökningen allt som allt 2 613 kandidater — mot totalt 3 114 — varav 758 för högern, 579 för bondeförbundet, 673 för folkpartiet, 305 för socialdemokraterna och 298 för kommunisterna.

Uppspaltningen har utförts på det viset att vid jämnt antal namn på en valsedel har lika många kandidater räknats till den övre halvan som till den undre, medan vid udda antal en mer förts till övre halvan. Trots detta förfaringssätt har antalet kandidater på valsedlarnas övre halvor blivit i stort sett detsamma som på de nedre, vilket sammanhänger med att varje kandidat endast inräknats en gång, oaktat han funnits upptagen på flera skilda valsedeltyper. Principen har härvid varit den att bestämma en sådan kandidats placering efter placeringen på den valsedel, vilken kunnat betraktas som partiets huvudlista. I allmänhet har dock detta ej varit något stort problem, då det ej hör till vanligheten att samme kandidat finns upptagen på den ena valsedelns främre hälft och den andras nedre hälft. Det förhåller sig i stället så att det oftast är partiernas toppnamn, som återkommer på flera olika listor och då med ungefär samma placering på alla.

För att erhålla en något bättre överblick vid jämförelsen samt dessutom för att få något större och därför även säkrare siffror att arbeta med har slutligen antalet yrkesgrupper nedskurits till omkring hälften mot de tidigare redovisade. Härvid har närbesläktade och socialt sett likvärda grupper sammanförts; i några fall har det emellertid befunnits lämpligt att bryta de tidigare skisserade sociala klassgränserna.

I *tabell 28* meddelas i fråga om varje parti hur den procentuella yrkesfördelningen var år 1952 på valsedlarnas resp. övre och nedre halvor. Av de i kolumnen över yrkesgrupper angivna sifferbeteckningarna framgår vilka

Tabell 28. Yrkesgruppernas förekomst å resp. övre och nedre halvan på partiernas valsedlar år 1950
 Procentuell fördelning

Yrkesgrupper	Högern		Bonde- förbundet		Folkpartiet		Socialdemo- kraterna		Kommuni- sterna	
	Övre	Nedre	Övre	Nedre	Övre	Nedre	Övre	Nedre	Övre	Nedre
1—2 Godsägare o. hemmans- ägare m. fl.	27,5	26,6	58,8	66,8	19,4	20,9	7,6	5,5	6,4	8,0
3—4 Tjänstemän inom jord- o. skogsbruk.	2,2	5,7	2,1	2,0	0,0	2,1	0,0	0,7	0,0	0,0
5—6 Jordbruks- o. skogsarbe- tare, fiskare.	0,5	2,1	3,5	2,4	0,9	1,2	6,9	6,2	1,9	2,0
7 Större företagare.	10,5	9,3	1,4	1,0	8,7	7,1	1,3	0,0	0,0	0,0
8—10 Mindre företagare.	6,7	8,8	1,4	4,7	9,0	18,3	3,1	5,5	5,1	5,0
11 Högre förvaltningsperso- nal i enskild tjänst.	5,4	7,0	2,8	1,0	4,2	5,3	0,6	2,7	0,0	0,0
12—14 Övriga tjänstemän m. fl. i enskild tjänst.	4,3	5,4	1,8	1,7	5,4	5,9	4,4	15,1	3,2	1,0
15—16 Tjänstemän i allmän tjänst av högre grad.	7,8	3,6	3,2	1,7	5,7	2,1	7,6	3,4	0,0	0,0
17, 26 Tjänstemän i allmän tjänst av lägre grad.	3,7	5,9	0,7	1,0	3,3	9,7	6,9	13,0	7,7	7,0
18 Professorer o. andra lära- re än vid folkskola.	4,6	3,1	2,1	0,7	5,4	3,8	0,6	1,4	0,0	0,0
19 Folkskollärare.	4,6	6,2	3,9	1,7	8,4	8,0	5,0	2,0	0,6	1,0
20—23 Fria yrkesutövare m. fl.	7,0	5,2	0,7	0,7	8,4	2,6	1,3	0,7	0,6	0,0
24 Tidningsmän.	2,2	1,0	1,1	0,3	4,8	0,9	7,6	4,1	6,4	0,0
25 Funktionärer inom fack- liga o. politiska organisa- tioner.	2,2	0,0	2,1	0,7	1,5	1,5	12,6	11,0	12,7	3,0
27—30 Arbetarpersonal.	0,0	1,0	0,3	0,7	5,7	2,9	23,2	20,5	44,6	58,0
31 Kvinnor utan angivet yr- ke.	10,8	9,1	14,1	12,9	9,2	7,7	11,3	8,2	10,8	8,0
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

av de i tabellerna 23—27 upptagna grupperna, som här sammanslagits till större enheter.

Tabell 28 ger en sammanfattande bild av de olika yrkesgruppernas förekomst på partiernas valsedlar. Främst avser dock tabellen att visa varje yrkeskategoris spridning på listorna. Vid en fortsatt jämförelse på denna punkt kan det vara ändamålsenligt att företa en ny indelning av yrkesgrupperna på tre huvudkategorier, varvid principen bör vara att i görligaste mån anpassa sig efter vad som kan förmodas vara varje partis väljarstruktur. Till den första kategorien skulle sålunda för varje parti räknas de stora yrkesgrupper, inom vilka partiet har ett mer permanent och traditionellt väljarunderlag. Detta behöver icke alls betyda att vederbörande parti kan påräkna större delen av dessa yrkesgruppers stöd. Det räcker med mindre delar, blott dessa är av stadigvarande natur. Till den andra kategorien skulle föras för partierna särskilt omstridda yrkesgrupper, vilka ofta bildar gränsskikt mellan de lika partierna, samt till den tredje slutligen sådana yrkesgrupper, vilka på grund av bl. a. sin ringa numerär icke rimligen kan speciellt appellera till några mer betydande väljarskaror. Av det ovan sagda

torde ha framgått att avgörande för indelningen är yrkesgruppernas förekomst inom varje parti för sig, varför det mycket väl kan hända att en och samma yrkesgrupp för det ena partiet inräknas under exempelvis den första huvudkategorien men för ett annat parti till den andra.

När det gäller den första huvudkategorien kan hit för samtliga partier utom kommunisterna föras hemmansägargruppen samt vidare för högern och folkpartiet de större företagarna, de högre tjänstemännen i allmän och enskild tjänst, de högre lärarna och andra grupper av samma sociala struktur. För socialdemokraterna och kommunisterna blir detsamma fallet i fråga om de skilda arbetargrupperna. Gemensamt för samtliga nämnda grupper är att de för resp. parti är tämligen jämnt utspridda över valsedlarna. I annat sammanhang har påpekats att de dock synes förekomma något oftare på de valbara än på de icke valbara platserna. Såsom härvid berörts måste detta sammanhänga med att kandidaterna från dessa grupper representerar stora delar av partiernas aktiva medlemskadrar, beträffande vilka många fler faktorer än yrkestillhörigheten är vägledande vid uppgörandet av placeringarna. Dessa kandidater kan generellt sett sägas i sig förena personliga kvalifikationer och partimeriter med representativitet för viktiga yrkesområden. I vissa fall kan emellertid mindre divergenser iakttagas. Vad angår bondeförbundet var sålunda andelen hemmansägare större på den nedre hälften än på den övre. Förklaringen härtill torde vara att man — på sätt berörts på ett par ställen i kap. 3 — inom partiet och då särskilt från de styrande valkretsorganens sida strävat efter att få fram även andra yrkesintressen på framskjutna platser, vilket ju emellertid ej påverkat jordbruksnäringsens absoluta dominans på listorna. Såsom tidigare framhållits har dock denna strävan att bredda rekryteringen icke nått så långt som till de valbara platserna. Andra sådana mer påtagliga skiljaktigheter är märkbara för arbetarpersonalen på kommunisternas valsedlar samt för de högre tjänstemännen i allmän tjänst på högerns och folkpartiets listor. Vad gäller den sistnämnda gruppen kan måhända orsaken till ifrågavarande kandidaters övervikt på den övre halvan ligga i det förhållandet att de anser sig ha en sådan samhällsställning att de förbinder en eventuell kandidatur med vissa förbehåll angående placeringen. Skälet kan ju också vara det att denna typ av kandidater, som en följd av att de genom sitt yrke dagligen har att syssla med samhällsarbete och samhällsplanering av olika slag, inom partierna i högre grad än andra grupper kommit att betraktas som innehavare av för kandidatur speciellt lämpade kvalifikationer, vilket därför ofta resulterat i framskjutna placeringar. Vad åter arbetarpersonalen hos kommunisterna beträffar försvinner nästan skillnaderna i fördelning på de båda valsedelhalvorna, om man till nämnda grupper även för fackföreningsombudsmännen.

Till de vid valen omstridda större grupperna hör väl främst de mindre företagare- och de lägre tjänstemannakategorierna, om vilkas röster alla

partier mer eller mindre tävlar. Hit kan kanske också räknas för kommunisternas del hemmansägargruppen och för folkpartiets och i mindre mån högerens del de olika arbetargrupperna. Ett nästan genomgående drag i fråga om de angivna grupperna är deras relativt större förekomst på valsedlarnas nedre halvor än på deras övre, vilket måste tolkas så att man vid nomineringarna icke lyckats förena kravet på god representativitet för berörda yrkesgrenar med kravet på personliga kvalifikationer och allt vad därtill anses höra såsom aktivitet inom partiet m. m. Man har alltså med andra ord måst i relativt stor utsträckning hämta kandidaterna utanför de aktivare medlemmarnas led. Annorlunda uttryckt vågar man påstå att dessa kandidater medtagits på valsedlarna mindre i kraft av personliga egenskaper och meriter än på grund av sin yrkestillhörighet. Särskilt påtaglig är denna tendens när det gäller de mindre företagarna och de lägre stats- och kommunalanställda tjänstemännen. På folkpartiets valsedlar befann sig år 1952 exempelvis två tredjedelar av företrädarna för de mindre företagarna och tre fjärdedelar av de angivna lägre tjänstemännen på de undre halvorna, och för socialdemokraternas del var så fallet för omkring två tredjedelar av båda kategorierna. På liknande sätt förhöll det sig med bondeförbundet, där mindre än en fjärdedel av småföretagarnas representanter hade uppförts på valsedlarnas övre halvor. Däremot gör sig denna tendens icke lika starkt märkbar i fråga om de privatanställda lägre tjänstemannagrupperna med undantag för de socialdemokratiska kandidatlistorna, där över tre fjärdedelar ur nämnda kategorier placerades på nedre halvan. På 1952 års högervalsedlar fanns det ej några arbetare på övre halvan. De få som förekom tillhörde helt de längre ned upptagna kandidaterna. För folkpartiets del var förhållandet ett annat. Där hade två tredjedelar av arbetarkandidaterna uppsatts på listornas främre hälft, vilket möjligen innebär att dessa kandidater genom aktivt arbete inom partiet hade förvärvat även personliga kvalifikationer för kandidatur. Tänkbart är ju även att någon form av central påverkan kan ha bidragit till nämnda företeelse.

Vad slutligen den tredje huvudkategorien beträffar skulle ju hit räknas sådana mindre yrkesgrupper, vilkas företrädare knappast kan tänkas bli uppförda på valsedlarna i det särskilda syftet att attrahera sina yrkeskolleger. Såsom typiska exponenter härför har redan nämnts tidningsmän och en del grupper fria yrkesutövare. På sätt framgår av tabell 28 uppvisar dessa grupper genomgående ett betydligt större antal representanter på valsedlarnas över halvor än på de undre. För tidningsmännen kommer detta till klart uttryck inom alla partier. Mest accentuerad är denna tendens på folkpartiets och kommunisternas listor. Det är tveksamt, om den inom befolkningen icke speciellt stora men på valsedlarna ofta förekommande folkskollärargruppen även skall hänföras till denna tredje huvudkategori. Man kan emellertid säga att denna grupp i beaktande av dess plats på den sociala samhällsskalan smälter väl in i den bild, som beskrivits ovan. Bland högerens kandidater

företräder folkskollärarna en social status, som ligger under genomsnittet. De är också talrikare på valsedlarnas nedre halvor. I fråga om folkpartiet torde denna yrkeskår i socialt avseende inta en mellanställning, vilket även den jämna utspridningen på valsedlarna vittnar om, under det att folkskollärarna på socialdemokraternas valsedlar icke i särskilt hög grad representerar genomsnittsväljaren, varför de främst torde ha nominerats på grundval av personliga kvalifikationer. På 1952 års listor befann sig ju också mer än två tredjedelar av berörda kandidater på den övre halvan. Sistnämnda förhållande gällde även för bondeförbundsvalsedlarna, men här var troligen orsaken en annan. Såsom redan framhållits gick ju en strävan inom partiet ut på att åstadkomma någon variation i yrkessammansättningen på listornas övre halvor. Vid ett förverkligande härav ligger det med tanke på bondeförbundets starka koncentration till rena landsbygdsområden nära till hands att en av de grupper som kan hämtas utanför jordbruksnäringen blir just folkskollärarna.

Sammanfattningsvis kan om den utförda undersökningen rörande yrkesgruppernas relativa fördelning på valsedlarnas övre och undre halvor sägas att den visar en högst ojämn utspridning av de olika på listorna befintliga kandidaterna med hänsyn till de sistnämndas yrkestillhörighet. Det har sålunda å ena sidan klargjorts hur kandidater, beträffande vilka man knappast kan misstänka att de nominerats på grund av sin yrkeshemvist utan där andra faktorer och då troligen främst personkvaliteterna och partimeriterna övervägt, i genomsnitt erhållit framskjutna placeringar. Å andra sidan har det framgått att kandidater ur yrkesgrupper, som regelmässigt betraktas som omstridda eller som betecknar gränsområden för skilda partiers rekrytering, är ganska talrikt företrädda men i relativt stor utsträckning får inta mer undanskymda placeringar. En mellanställning, dvs. en tämligen jämn fördelning över listorna, intar slutligen representanterna för de yrkesgrupper, inom vilka resp. parti mer regelbundet och traditionellt hämtar en stor del av sina väljare. När det gäller dessa kandidater torde det i stor utsträckning vara fråga om en förening av olika motiv för vederbörandes placering. En indirekt slutsats härav skulle följaktligen kunna bli att vid listkompositionen överväger personkvaliteterna så länge de mer framträdande platserna är på tal, under det att valsedlarnas utfyllnadsnamn till stor del tages i anspråk för att tillgodose en rad skilda grupphänsyn. Slutligen kan alltså konstateras att de antaganden, som uppställdes innan valsedel-materialet delades i en övre och en undre halva, i stora drag har bekräftats av den utförda undersökningen, men att vissa förhållanden helt naturligt icke kunnat förklaras enbart med de angivna hypoteserna utan att här ytterligare stödande tolkningar har måst införas.

Den geografiska fördelningen

Vid sidan av yrkesintressena är det kanske främst de geografiska synpunkterna, som gör sig påmind vid upprättandet av valsedlarna. I sin mest reodlade form kommer det geografiska tänkandet till uttryck inom fyrstadsvalkretsen, vilket väl sammanhänger med denna valkrets' speciella struktur, sammansatt som den är av fyra från varandra helt skilda städer. Såsom framgått av den tidigare redogörelsen tillgår ju nomineringarna inom exempelvis högern och det socialdemokratiska partiet här så att man till en början utan hänsynstagande till vilka kandidater, som skall uppföras, bestämmer vilka platser på listan, som varje stads partiorganisation skall förfoga över. Först därefter diskuterar man i var stad för sig kandidatfrågan, varpå man fastställer ordningsföljden mellan namnen på de tillgängliga platserna. På de socialdemokratiska valsedlarna har sålunda sedan mer än 25 år tillbaka i tiden Malmö arbetarekommun regelmässigt disponerat bl. a. första, tredje och femte platserna, medan Hälsingborgs arbetarekommun lika stadigvarande innehaft andra platsen. Detta har alltså varit fallet oavsett vilka kandidater, som funnits på listan. Ingenting har därför hindrat att nya kandidater på listan placerats framom mångåriga riksdagsmän. Landskrona och Lund har däremot fått alternerna på fjärde och sjätte platserna beroende på vems representant, som räknat flest riksdagsår. Beträffande fyrstadsvalkretsen kan för övrigt nämnas att vid 1952 års val hade en malmöbo uppsatts främst på partiernas samtliga förekommande valsedeltyper med undantag för en tjänstemannalista inom högern.

För de andra valkretsarnas del går det icke lika lätt att påvisa i vilken utsträckning en geografisk fördelning iakttages vid nomineringarna. I *tabell 29* redovisas dock ett försök att mäta den geografiska spridningen på 1952 års socialdemokratiska valsedlar. Orsaken till att just detta parti valts för undersökningen är att man här till skillnad från de borgerliga partierna endast har att i huvudsak syssla med en valsedeltyp per valkrets och dessutom i motsats till kommunisterna har att göra med ett parti, som har en någorlunda jämn röstfördelning i de skilda kretsarna. I tabellen anges för varje valkrets — de rena stadsvalkretsarna frånräknade — dels hur många kandidater som uppställdes, varvid suppleanter på spaltade listor undantagits, och dels hur många borgerliga storkommuner, som kunde anses företrädda genom dessa kandidater. Som jämförelse har vidare upptagits det totala antalet kommuner inom valkretsarna. I slutkolumnen meddelas dessutom vilka kommuner, som räknade mer än en representant på resp. valsedel.¹

Tabell 29 ger klart besked om att det vid 1952 års val relativt sällan inträffade att de socialdemokratiska valsedlarna upptog flera kandidater från en

¹ När det gällt att med ledning av valsedlarnas uppgifter bestämma kandidaternas hemortskommun har främst *Svensk ortförteckning 1952 utgiven till bruk för trafikverken och deras kunder* kommit till användning.

Tabell 29. Antal kommuner representerade på 1952 års socialdemokratiska valsedlar

Valkrets (del därav)	Antal kandi- dater	Antal represen- terade kommun- er	Totala antalet kommun- er	Kommuner representerade mer än en gång på listan. (Inom parentes placering på listan. Kursiverad siffra anger kvinnlig kandidat).
Stockholms län.....	14	12	55	Frösåker (1, 8); Södertälje (6, 11)
Uppsala län.....	10	7	25	Uppsala (1, 2, 5); Älvkarleby (3, 4)
Södermanlands län.....	9	7	39	Eskilstuna (1, 3, 5)
Östergötlands län.....	13	7	47	Norrköping (1, 2, 3, 12); Motala (3, 9); Finspång (4, 7); Linköping (5, 10)
Jönköpings län.....	11	11	54	
Kronobergs län.....	10	8	44	Växjö (2, 7); Ö. Torsås (5, 8)
Kalmar län.....	10	9	50	Kalmar (1, 3)
Gotlands län.....	6	4	14	Visby (2, 5, 6)
Blekinge län.....	7	7	25	
Kristianstads län.....	10	10	58	
Malmöhus län.....	10	10	68	
Hallands län.....	5	4	39	Varberg (2, 4)
Göteborgs o. Bohus län ¹	9	8	43	Uddevalla (1, 4)
Älvsborgs läns norra.....	8	8	36	
Älvsborgs läns södra.....	7	7	31	
Skaraborgs län.....	10	9	56	Skövde (1, 3)
Värmlands län.....	11	9	52	Karlstad (5, 8, 9)
Örebro län.....	15	13	33	Örebro (2, 10); Kumla (5, 11)
Västmanlands län.....	9	7	28	Västerås (1, 5, 9)
Kopparbergs län.....	10	10	50	
Gävleborgs län.....	12	10	42	Gävle (1, 5, 8)
Medelpad.....	10	8	15	Njurunda (2, 7); Skön (4, 10)
Ångermanland.....	16	14	29	Kramfors (5, 6, 12)
Jämtlands län.....	7	6	35	Östersund (3, 4)
Västerbottens län.....	7	6	33	Umeå (1, 6)
Norrbottnens län.....	10	9	30	Luleå (2, 5)

¹ Blott huvudlistan medtagen.

och samma kommun. I sju valkretsar överensstämde antalet kandidater på listan med antalet representerade kommuner, trots att dessa kretsar bl. a. innehöll sådana för socialdemokraterna viktiga städer som Jönköping, Huskvarna, Trollhättan, Borås och Borlänge, vilka alltså samtliga endast fick med vardera en kandidat på valsedeln. I ytterligare tretton kretsar var det blott en av kommunerna, varifrån mer än en kandidat hade nominerats, medan två kommuner var dubbelrepresenterade i fem valkretsar. Den enda valkrets, inom vilken en större geografisk koncentration förelåg, var Östergötlands län. Här räknade vardera av de fyra industricentra Norrköping, Linköping, Motala och Finspång mer än en av den uppställda valsedelns sammanlagt tretton kandidater. Ett genomgående drag i fråga om de socialdemokratiska valsedlarna var vidare att på något undantag när samtliga de kommuner, som hade mer än en kandidat på listan, tillhörde de största inom resp. valkrets. Detta kan sägas gälla om alla utom Frösåker i Stockholms län och Östra Torsås i Kronobergs län.

1952 års socialdemokratiska valsedlar upptog kandidater från — stadsvalkretsarna undantagna — i allt 220 olika kommuner. Av de senare var endast 27 stycken eller drygt tio procent företrädade genom mer än en kandidat. Denna omständighet skulle ju kunna uppfattas som ett tecken på att den geografiska spridningen på listorna trots allt ej var särskilt konsekvent genomförd. Vid en närmare granskning av kandidaterna från dessa 27 kommuner finner man emellertid, såsom kursiveringen i tabell 29 visar, att det kvinnliga inslaget här är stort. I själva verket är det betydligt större än genomsnittet på valsedlarna. Från 17 av de 27 berörda kommunerna utgjordes sålunda en eller flera av kandidaterna av kvinnor. Detta beror säkert icke på någon tillfällighet. Man kan förmoda att läget här i allmänhet var det, att man vid nomineringen dels hade en framträdande manlig kandidat, som av olika skäl ansågs bära placeras på valsedeln, och dels en inom samma kommun bosatt kvinna, som partiets kvinnodistrikt önskade framföra som sitt första namn. I dylika fall har tydligen den annars omhuldade geografiska fördelningssynpunkten fått vika för den nytillkomna faktorn. Man synes därför på basis av den utförda undersökningen kunna våga påståendet, att en vägledande princip vid 1952 års nomineringar inom det socialdemokratiska partiet var att ej från någon kommun uppföra mer än en kandidat på valsedlarna. Denna princip kan också sägas ha blivit respekterad i stora drag. I de relativt få fall när man bröt häremot har det berott på en konflikt med någon annan princip. Vanligen torde det då ha gällt att tillmötesgå kvinnodistriktens önskemål att själva få utse sina kandidater.

En liknande undersökning av 1952 års kommunistiska valsedlar ger ungefär samma resultat. På motsvarande sätt som i fråga om socialdemokraterna kan man notera att inom sju nomineringsområden spridningen av kandidaterna var total, medan det inom återstående valkretsar förekom att någon eller några få kommuner räknade mer än en företrädare på listorna. Man måste emellertid för kommunisternas del konstatera en något större koncentration av kandidater från vissa bestämda områden, vilket sammanhänger med att även partiets väljarunderlag är avsevärt ojämnare fördelat. Liksom hos socialdemokraterna utgjordes vidare hos kommunisterna kandidaterna i ett påfallande stort antal av de fall, där en och samma kommun räknade flera representanter på en valsedel, av kvinnor.

Till följd av de svårigheter, som är förenade med en motsvarande undersökning av högerens, bondeförbundets och folkpartiets valsedlar, har någon sådan icke utförts. Här möter nämligen framför allt problemet, hur man skall förfara vid ett flerlists-system. Det är sålunda ej lätt att försöka mäta den geografiska spridningen, när man har att ta hänsyn till flera olika valsedelstyper i varje valkrets. Under sådana förhållanden kan man visserligen tänka sig två skilda utvägar. Å ena sidan skulle man kunna undersöka varje förekommande listtyp för sig och å andra sidan den samlade

helhetsbilden för resp. parti i varje valkrets. Ingendera metoden skapar dock underlag för rättvisande jämförelser mellan valkretsarna och mellan partierna, beroende på att syftet bakom uppställandet av flera konkurrerande valsedeltyper är så väsentligt olika på skilda håll. Ibland är det närmast fråga om en ren personvalhistoria, i andra fall ett tillgodoseende av olika regionala intressen eller näringsintressen, i åter andra en förening av ett flertal faktorer. För att emellertid här icke helt ställa berörda partier åt sidan har vissa stickprov företagits i sex godtyckligt utsedda valkretsar.

Om början då göres med bondeförbundet så hade detta parti på 1952 års valsedlar i Uppsala län kandidater från 19 av totalt 25 kommuner inom valkretsen. Av de sammanlagt sex kommuner, vilka ej hade någon företrädare på listorna, var det endast fyra rena landskommuner, vari innefattas alla kommuner med undantag av städer och köpingar. I t. ex. Örebro och Väster-norrlands län var den geografiska representationen än mer fullständig. I den förra valkretsen saknade blott två och i den senare en enda landskommun någon kandidat på bondeförbundslistorna. Exempel på att kandidater endast undantagsvis hämtas från samma kommun finnes även bland de undersökta fallen. I Kronobergs län uppställde sålunda bondeförbundet femton kandidater, vilka kom från tolv olika kommuner, i Kristianstads län representerade de två listornas sammanlagt 26 kandidater 25 skilda kommuner och i Älvsborgs läns norra valkrets var 19 kommuner företrädda genom 22 kandidater, varvid dock bortsetts från en rent lokal lista samt en kvinno-lista.

För högerens och folkpartiets del synes kanske spridningen icke ha varit lika utpräglad som hos bondeförbundet, vilket sammanhänger med att de båda förstnämnda partierna har en större väljarförankring och som en följdaföreteelse härav även en större koncentration av kandidater till tät-ortsområdena och då främst de mer betydande städerna. I Uppsala län t. ex. upptog 1952 års folkpartivalsedlar tillsammans tjugo kandidater, varav hälften var bosatta i Uppsala stad. De återstående tio kom däremot från nio olika kommuner. På ett delvis liknande sätt förhöll det sig i Kronobergs, Kristianstads och Örebro län. I den förra valkretsen innehöll valsedlarna sammanlagt nitton kandidater från sjutton skilda kommuner. De enda, varifrån mer än en kandidat kom, var de båda städerna inom valkretsen — Växjö och Ljungby. I Kristianstads län räknade listorna 34 kandidater representerande 28 kommuner. Staden Kristianstad bidrog ensam med fem namn. Vad Örebro län beträffar så var 21 kommuner företrädda av 31 kandidater. Bland de summa fem kommuner, vilka vardera hade mer än ett namn på listorna, ingick dock endast en ren landskommun. Angående folkpartiet kan vidare tilläggas att kandidater från 36 av befintliga 44 kommuner fanns uppförda på valsedlarna i Västernorrlands län. I fråga om högern slutligen kan omtalas att i exempelvis Kronobergs län företrädde partiets tjugo kan-

didater femton skilda kommuner och att i Kristianstads län var det blott fyra rena landskommuner, som vid en nominering av 40 kandidater vardera erhöll mer än en representant.

De nu lämnade exemplen har kunnat ge en liten föreställning om de geografiska synpunkternas betydelse vid nomineringarna inom de borgerliga partierna. För övrigt kan det tilläggas, att all sannolikhet talar för att det geografiska tänkandet vid listkompositionen skall vara minst lika utbrett inom partier, vilka hyllar flerlistsystemet, som inom partier, vilka av princip endast deltagar i valet med en listtyp per valkrets. Därom vittnar ju även den icke ringa förekomsten av regionalt betonade valsedelter i inom högern, bondeförbundet och folkpartiet. Vid 1952 års val uppställde dessa partier — såsom den tidigare framställningen visat — resp. 31, 22 och 21 listtyper, vilka var antingen rent regionala eller i varje fall regionalt anstrukna.

Även om de här gjorda undersökningarna rörande kandidaternas geografiska fördelning icke helt kunnat klarlägga omfattningen av denna spridning på de olika partiernas valsedlar, har det dock till fullo framgått att samtliga partier medvetet strävat efter att hämta sina kandidater från helt skilda kommuner inom resp. valkrets' olika delar. Man har rätt att förmoda att denna målsättning både vid bestämmandet av vilka som skall medtagas på valsedlarna, och vid ordnandet av den inbördes placeringen delvis drabbat personer, vilka måhända ur andra synpunkter varit bättre meriterade.

Kvinnornas placering

I de föregående kapitlen har det vid redogörelsen i ett par fall funnits anledning att särskilt uppehålla sig vid placeringen av några kvinnliga kandidater. Såsom härvid framgått har vid något tillfälle ett missnöje från kvinnornas sida över nomineringsresultatet t. o. m. utmynnat i säraktioner. Det är dessutom allmänt omvittnat att bestämmandet av de kvinnliga kandidaternas platser på listan ofta är förenat med speciella svårigheter. Därför kan det synas motiverat att här i stora drag belysa kvinnornas ställning på kandidatlistorna.

I slutet av vart och ett av kapitlen 2—6 finns intagen en tabell, vilken bl. a. visar antalet kvinnliga kandidater på 1952 års valsedlar. Både högern och folkpartiet uppställde sammanlagt 157 kvinnor på sina valsedlar av totalt resp. 879 och 909 kandidater. Av 643 bondeförbundskandidater utgjordes 112 av kvinnor, medan motsvarande tal för socialdemokraterna och kommunisterna var resp. 56 av 375 och 46 av 308. Detta innebär att de tre förstnämnda partiernas valsedlar upptog sju till arton procent kvinnliga kandidater, under det att samma andel hos socialdemokraterna och kommunisterna höll sig omkring femton procent. Några direkta skiljaktigheter mellan partierna på den här punkten kan alltså knappast påvisas. Beträffande andelen kvinnor på valsedlarna, vilken som nu sagts i stort sett är den-

samma inom alla partierna, skall icke någon kommentar göras, utan här skall fortsättningsvis endast utredas hur de nominerade kvinnorna var placerade.

I syfte att undersöka kvinnornas placering på listorna har till en början en uppdelning företagits mellan valda och icke valda kandidater. I *tabell 30* lämnas uppgifter om dels antalet för varje parti valda kandidater och hur många av dessa, som utgjordes av kvinnor, samt kvinnornas procentuella andel av den nyvalda andrakammaruppsättningen, dels antalet icke valda kandidater och kvinnornas andel av de sistnämnda.

Tabell 30. Kvinnornas andel av valda och icke valda kandidater vid 1952 års val

Parti	Valda			Icke valda		
	Totala antalet	Kvinnor		Totala antalet	Kvinnor	
		Antal	%		Antal	%
Högern.....	31	4	12,9	848	153	18,0
Bondeförbundet.....	26	—	0,0	617	112	18,2
Folkpartiet.....	58	8	13,8	852	149	17,5
Socialdemokraterna.....	110	15	13,6	265	41	15,5
Kommunisterna.....	5	1	20,0	303	45	14,9
Summa	230	28	12,2	2 885	500	17,3

Med hänsyn till de små tal, som i tabellen redovisas för de valda kandidaterna, och då i synnerhet de från högern, bondeförbundet och kommunisterna, bör de framlagda siffrorna behandlas med stor försiktighet. Bortsett från kommunisterna, för vilka invalet är allt för litet för någon som helst bedömning, kan man dock notera, att de kvinnliga kandidaterna inom samtliga partier hade en mindre andel av de valbara platserna än av det totala antalet platser på listorna. Mot en andel av mellan femton och arton procent på kandidatlistorna svarade sålunda endast cirka tolv procent av de vid valet utsedda riksdagsledamöterna.

Nämnda sifferbesked bör lämpligen jämföras med vissa uppgifter i *tabell 28*. Av denna framgår nämligen bl. a. att gruppen kvinnor utan angivet yrke, vilken innefattar huvuddelen av de kvinnliga kandidaterna, inom alla partier hade en något större del av sina representanter på valsedlarnas övre halvor än på deras nedre. Det till synes paradoxala förhållandet råder alltså att kvinnorna i relation till sin totala numerär på kandidatlistorna å ena sidan har för liten andel av de valda, men å andra sidan samtidigt befinnes vara överrepresenterade på valsedlarnas främre halvor. Det antagandet ligger då nära till hands att det vid nomineringarna förefinns en tendens att placera kvinnliga kandidater på vissa bestämda platser på listorna, noggrannare uttryckt på platserna närmast efter de valbara.

För att pröva denna tes har här företagits ytterligare några undersökningar. Den första tänkbara utvägen bör vara att använda sig av det till-

gängliga valsedelmaterialen från 1952 års val. Beträffande socialdemokraterna låter det sig även mycket väl göra att direkt på valsedlarna avläsa vilken kandidat, som skulle ha valts, om partiet i varje valkrets erhållit ännu ett mandat. En sådan granskning ger till resultat, att på socialdemokraternas 29 valsedeltyper — den speciella fiskarelistan i Bohuslän oräknad — stod en kvinna i tur att inväljas, dvs. på den första icke valbara platsen, i nio fall och en man i återstående tjugofem. Under det att kvinnorna således, på sätt framgår av tabell 30, blott var placerade på mindre än fjorton procent av de valbara platserna, innehade de icke mindre än 31 procent av platserna härintill.

Vad gäller högern, bondeförbundet och folkpartiet går det ej att genomföra en motsvarande undersökning, beroende på att dessa partier som bekant uppställde flera olika konkurrerande valsedeltyper i varje valkrets. Tyvärr ger icke heller de av länsstyrelserna upprättade protokollen över röstsammanräkningarna alltid någon säker vägledning på den här punkten. I fråga om kommunisterna saknar till följd av att partiet endast erhöll några få mandat en liknande prövning allt värde.

Man kan emellertid också utnyttja den officiella valstatistiken för att i viss mån belysa kvinnornas placering på valsedlarna. Genom en jämförelse mellan de ordinarie valutslagen och resultaten av de nya röstsammanräkningar, som på grund av ledamöters avgång förrättats under den löpande mandatperioden, kan man få fram eventuella divergenser mellan könen vad angår placeringen på de valbara platserna och platserna närmast därefter. En sådan studie kan utföras på två sätt. Dels kan den gälla andrakammaruppsättningen vid en viss tidpunkt, varvid det går att undersöka hur de sittande ledamöterna första gången vunnit sitt inträde i kammaren, dels kan man för en längre period jämföra könsfördelningen vid de ordinarie valen med efterträdarevalen. Båda nämnda tillvägagångssätt har praktiserats här.

Vad det första förfarandet beträffar har som tidpunkt valts början av 1955 års riksdag, dvs. en tidpunkt som ligger mitt i den mandatperiod, vilken grundar sig på 1952 års val. Vid detta tillfälle fanns det sammanlagt 31 kvinnor och följaktligen 199 män i andra kammaren. Av kvinnorna hade fjorton stycken, vilket motsvarar 45 procent, första gången vunnit inträde i kammaren genom ett s. k. efterträdareval.¹ Partifördelningen var härvid den att två av högerens fyra kvinnliga ledamöter hade kommit in denna väg, medan detsamma var fallet för en av folkpartiets åtta, tio av socialdemokraternas arton samt dessutom för kommunisternas enda kvinnliga andrakammarledamot. Bondeförbundet hade vid denna tid icke någon kvinnlig representant i kammaren. Förklaringen till att folkpartiet uppvisar en an-

¹ Undersökningen här och nedan bygger på tabellerna över nya röstsammanräkningar till andra kammaren, vilka finns intagna i de olika årgångarna av *Riksdagsmannavalen*. Beträffande mandatperioden 1953—1956 har uppgifterna hämtats ur korrekturet till 1956 års valstatistik.

nan bild än de övriga partierna får sättas i samband med detta partis språngartade ökning av sina mandat. Särskilt vid 1948 års val hade folkpartiet att nybesätta ett stort antal platser. Härvid invaldes också för första gången fem av de åtta berörda kvinnliga andrakammarledamöterna. Av de 199 männen däremot, som vid 1955 års riksdags början hade säte i andra kammaren, hade på motsvarande sätt 39 stycken, eller tjugo procent, första gången invalts under löpande mandatperiod. Medan alltså fyra femtedelar av de manliga andrakammarledamöterna första gången hade kommit in via de ordinarie valen, gällde detsamma blott för något mer än hälften av de kvinnliga ledamöterna.

Samma sak kommer även till uttryck i *tabell 31*, som visar en jämförelse mellan antalet direkt valda kvinnor och antalet kvinnor, som utsetts först vid nya röstsammanräkningar. Uppgifterna i tabellen omfattar de senaste tjugo åren.

Tabell 31. Jämförelse mellan antalet direkt valda kvinnor och antalet kvinnor inkomna vid efterträdaerval, valen 1936—1952

Val resp. mandatperiod	Antal valda	Antal valda kvinnor	Valda kvinnor i % av totala antalet
1936.....	230	10	4,3
1937—1940.....	28	4	14,3
1940.....	230	17	7,4
1941—1944.....	37	4	10,8
1944.....	230	18	7,8
1945—1948.....	27	7	25,9
1948.....	230	22	9,6
1949—1952.....	19	9	47,4
1952.....	230	28	12,2
1953—1956.....	18	4	22,2

Såsom framgår av denna tabell har antalet till andra kammaren valda kvinnor stigit successivt från tio år 1936 till 28 år 1952, vilket motsvarar resp. 4,3 och 12,2 procent av det totala mandatantalet. Under hela denna tid har emellertid den kvinnliga andelen av de under mandatperioderna utsedda personerna legat betydligt över andelen vid de ordinarie valen. Särskilt accentuerat var nämnda förhållande under perioderna 1945—1948 och 1949—1952, då icke mindre än resp. en fjärdedel och hälften av de genom nya röstsammanräkningar valda kandidaterna utgjordes av kvinnor, medan såväl 1944 som 1948 års val gav mindre än tio procent kvinnor. Man kan följaktligen påstå att det kvinnliga inslaget i andra kammaren genomgående är större vid en mandatperiods slut än vid dess början.

De utförda undersökningarna har alltså givit ett klart belägg för att kvinnliga kandidater i en förhållandevis helt annan utsträckning än manliga placeras på platserna näst intill de, som beräknas vara valbara.

Övre åldersgränser

Det skulle givetvis även vara av stort intresse att bestämma åldersfördelningen bland kandidaterna. Härigenom skulle man bl. a. kunna få ett begrepp om i vilken omfattning ungdomsorganisationernas krav tillgodoses vid nomineringarna och om det liksom i fråga om kvinnorna föreligger en speciell tendens vid placeringen av ungdomskandidaterna. En sådan undersökning skulle emellertid bli mycket besvärlig och har av tidsbrist ej kunnat genomföras. Däremot skall något utrymme ägnas åt spörsmålet om övre åldersgräns för kandidatur. Här tänker man då egentligen främst på ett åldersstreck vid omval av riksdagsmän. Några övre åldersstreck för kandidater längre ned på listorna ter sig ju vanligen ej som lika aktuella.

Ikke något parti har några allmänna stadganden på denna punkt. Däremot finnes bestämmelser i föreliggande avseende numera inom en av socialdemokratiska partiets distriktsorganisationer, närmare bestämt inom Stockholms läns partidistrikt. 1953 års distriktskongress beslöt sålunda att som kandidat vid riksdags-, landstings- och fullmäktigeval icke må framföras någon person, som redan uppnått eller under valåret uppnår 65 års ålder. Däremot avslogs vid samma tillfälle ett av distriktsstyrelsen framlagt förslag innebärande att person, som under valåret ej uppnått 65 års ålder men under mandatperioden väntas uppnå sådan levnadsålder, nomineras endast under den förutsättningen att det från vederbörande föreligger en uttrycklig försäkran om avsägelse av mandatet senast med utgången av det år, under vilket 67 års ålder uppnås. Vad som hände vid 1953 års distriktskongress var emellertid i stort sett blott ett stadfästande av en allt sedan 1942 inom distriktet utbildad praxis. Sistnämnda år uttalade sig nämligen distriktsstyrelsen i anslutning till de då stundande landstingsvalen för att de som uppnått 65 års ålder ej borde ifrågakomma till omval. Vid alla därefter hållna landstings-, förstakammar- och andrakammarval har denna rekommendation, som nu alltså har upphöjts till ett stadgande, med ett enstaka undantag vunnit beaktande. Så t. ex. beslutades vid 1952 års valkonferens att ej omvälja distriktets vid närmast föregående andrakammarval främst placerade kandidat under hänvisning till att denne under valåret fyllde 66 år.

En liknande praxis har möjligen också följts inom övriga socialdemokratiska partidistrikt och inom övriga partier, även om nämnda omständighet icke på något annat håll synes ha tagit sig uttryck i särskilt fastställda regler. Inom folkpartiets Västerbottensförbund uttalade sig dock 1938 års årsmöte för att vid kandidatnomineringen den regeln skulle iakttagas, att icke någon uppsättes till nyval, som under perioden fyller 65 år, och icke någon till omval, som fyllt 65 år. Detta uttalande anses tydligen fortfarande vara giltigt.¹ Man kan vidare säga att den socialdemokratiska partikongres-

¹ G. Forsell, *Hur går en kandidatnominering till*, s. 16.

sen vid ett tillfälle på sitt sätt direkt uttalat sig till förmån för en viss åldersgräns. Frågan bragtes nämligen genom en motion — dock ej från Stockholms län — inför 1952 års kongress.¹ I motionen föreslogs sålunda ett uttalande att riksdagsmän bör avgå vid uppnådda 70 år. I sitt utlåtande över nämnda motion framhöll partistyrelsen, att någon sådan allmän regel för riksdagsrepresentanternas åldersgräns icke kunde uppställas. Dock borde 70 år kunna anses vara en lämplig gräns för riksdagsmannaskap. Bedömningen och avgörandet låg emellertid hos partiets väljarorganisationer, varför partistyrelsen hemställde att motionen skulle anses besvarad med vad som anförts. Denna hemställan bifölls även av partikongressen.

Spörsmålet om eventuella åldersstreck har även diskuterats inom andra partier. Inom högerpartiet t. ex. var frågan senast uppe vid 1956 års riksstämman, då man antog ett kommunalt handlingsprogram. I det senare heter det sålunda bl. a. att en smidig generationsväxling inom partiets kommunala representation förutsätter en övre åldersgräns för förtroendeuppdrag. Vidare sägs att omval icke bör förekomma efter 67 års ålder och att vid 70 år eventuellt kvarstående uppdrag bör frånträdas.² Detta kan knappast påstås vara ett absolut bindande stadgande utan får närmast ses som en rekommendation. Enligt uppgift till författaren var vid samma tillfälle även riksdagsvalen föremål för debatt, varvid det framhölls att de ovan nämnda åldersgränserna också kunde utgöra lämpliga riktmärken för riksdagsmannaskap. I enlighet med vad författaren vidare erfarit tillämpas dessutom inom högern den praxis, att icke några kandidater, som passerat 60-årsstrecket, uppställas på valsedlarna, såvida det ej rör sig om återval.

Beträffande bondeförbundet och folkpartiet synes ärendet ej ha varit under direkt övervägande på riksplanet. Inom det senare partiet finns däremot, enligt vad som uppgivits till författaren, en bestämmelse, vilken indirekt kan påverka kandidatnomineringen i föreliggande avseende. Folkpartiets riksdagsgrupp har nämligen ett protokollfört beslut på att icke någon av dess medlemmar får inväljas i något riksdagsutskott från och med året efter det vederbörande fyllt 70 år. Denna bestämmelse synes allt sedan den antogs för cirka tio år sedan ha upprätthållits utan undantag vad gäller valen till de ständiga utskotten.

Såsom här framgått har inom flera partier den meningen på olika sätt gjort sig gällande att 70 år är en lämplig gräns för riksdagsmannauppdragets upphörande. Avgörandet i frågan har emellertid överallt överlåtits på nomineringsinstanserna. För att till sist något belysa hur det i praktiken förfarits på denna punkt har här undersökts i vilken utsträckning de av 1952 års andrakammarledamöter, som under perioden 1953—1956 skulle uppnå 70 års ålder, uppställdes på 1952 års valsedlar i och för återval. 1952 års andra kammare innehöll sammanlagt 28 riksdagsmän i denna

¹ 1952 års kongressprot., s. 113—114.

² *Synpunkter på kommunalpolitiken*, Norrtälje 1956, s. 6.

åldersklass. Av dessa återkom sjutton icke på valsedlarna, medan resterande elva omvaldes. Av de sistnämnda skulle dock nära hälften — fem stycken — fylla 70 år först under den sista riksdagen i den nya valperioden. Två stycken skulle fylla under den näst sista, tre stycken under den andra och en redan under periodens första riksdag. Icke någon av de under omval stående kandidaterna hade redan vid valet uppnått 70 år. Den regeln följdes alltså år 1952 (men ej 1956) hundra procentigt att icke någon efter fyllda 70 år skulle återväljas. Däremot gjordes en del undantag från den ibland diskuterade principen att ej omvälja personer, som under den nya mandatperioden beräknas passera angivna åldersgräns.

KAPITEL 8

Sammanfattande synpunkter

I syfte att knyta samman de framlagda separata undersökningarna rörande de olika partiernas nomineringsförfaranden vid andrakammarvalen kan det vara lämpligt att avslutningsvis göra vissa jämförelser och med ledning härav peka på några allmänna tendenser och resultat. Det kan då anses motiverat att först behandla vad man skulle kunna kalla nomineringssubjekten, dvs. vilka som utser kandidaterna, och därefter något beröra vilka som utses, alltså kandidaterna.

Vad nomineringssubjekten beträffar synes man rent teoretiskt icke behöva räkna med mer än följande fyra kategorier, nämligen för det första *väljarna i allmänhet*, för det andra *en större krets partimedlemmar i valkretsen*, för det tredje *en mindre krets partimedlemmar i valkretsen* och slutligen för det fjärde *den centrala partiledningen*. En närmare definition av de skilda begreppen skall lämnas nedan.

Väljarna i allmänhet

Ett grundläggande drag i vårt demokratiska system anses väl vara att medborgarna vid de allmänna valen skall äga full frihet i fråga om sitt val av såväl parti som person. Utvecklingen kan dock ej sägas ha i lika grad tillgodosett båda dessa synpunkter. Allt sedan det proportionella valsystemet infördes i Sverige, 1909—1911, har nämligen partiväsendet utbildats till en allt mer dominerande faktor inom vårt statsskick, även om ordet *parti* — såsom i flera olika sammanhang påpekats — icke finns omnämnt i någon av våra grundlagar. De proportionella valen innebär emellertid en tävlan mellan partier med sins emellan skilda kandidatlistor. I *vallagen*, där de närmare bestämmelserna för andrakammarvalen finns intagna, förutsättes även i enlighet härmed förekomsten av särskilda partier. Vallagen uppftar bl. a. regler om hur platserna skall fördelas *mellan* partierna och *inom* partierna. I praktiken tilldrar sig den första punkten nästan hela intresset, medan personfrågan kommer i skymundan vid röstsammanräkningen. Detta förhållande är också naturligt ur den synpunkten att personvalet oftast redan är avgjort före den egentliga valdagen. Visserligen ankommer enligt vallagen uppgörandet av valsedlarna på väljarna själva,¹ men detta är ju knappast

¹ *Lag om val till riksdagen*, § 60; jfr även Halvar G. F. Sundberg, *Varått med tillhörande valförfattningar*, Helsingfors 1950—1952, s. 53.

vad som faktiskt sker. I stället är det så att partierna tillhandahåller färdiga valsedlar. Utanför dem kommer väljarna icke. För att den uppgjorda ordningen mellan kandidaterna på de av partierna tillhandahållna valsedlarna skall rubbas fordras strykningar av namn i en sådan omfattning att de knappast kan åstadkommas vid ett val med ett avsevärt antal väljare. Däremot går det givetvis att tänka sig att väljarna inom den ram, som listorna ger, kan påverka personvalet i det fall, då ett parti i en valkrets uppställer flera konkurrerande valsedeltyper. Även i dessa fall är valfriheten dock delvis illusorisk, vilket närmare skall utvecklas längre fram.

Den viktiga angelägenhet, som utseendet av kandidater och inordnandet av dessa på valsedeln eller vad som här enligt ett vedertaget begrepp kallas kandidatnomineringen innebär, ankommer vid en tillämpning av vårt proportionella valsystem helt på partierna utan någon inblandning från offentlig myndighets sida. I en del andra länder har däremot kandidatnomineringen ansetts så betydelsefull att den blivit föremål för vissa lagstiftningsåtgärder. Så är bl. a. fallet i Norge, där dock partiernas roll vad gäller personvalet ej förefaller vara mindre än hos oss.¹ Även här i Sverige har frågan om ett officiellt kandidatnomineringsförfarande varit på tal vid en del tillfällen, dock utan att några egentliga ändringar av tillvägagångssättet har skett.² Tanken bakom lagstiftning i ämnet har varit att söka motverka tendensen till ett ytterligare understrykande av partimomentet i valakten till förfång för personmomentet. Man har alltså i stället önskat tillförsäkra väljarna ett större inflytande över valsedlarnas sammansättning.

Förhållandet att partierna vid kandidatnomineringen står helt fria gent emot myndigheterna är nämligen även liktydigt med att nomineringarna är en uteslutande angelägenhet för partierna också vis à vis »väljarna i allmänhet», dvs. de valmän som är politiskt oorganiserade. Den nu utförda undersökningen har klart visat att så verkligen är fallet. Frånsett några rena undantagsföreteelser har inom fyra av partierna endast partimedlemmar haft möjlighet att medverka under nomineringsfrågans handläggning, och inom det femte — högern — har de icke partianslutnas roll inskränkt sig till en obetydlighet. Visserligen upptar sistnämnda partis normalstadgar för valkretsförbunden en rekommendation att de högersinnade valmännen i största möjliga utsträckning skall erhålla inflytande vid kandidatfrågans förberedande behandling, men i praxis har denna bestämmelse visat sig vara utan reell betydelse. För det första har vid de här undersökta valen ungefär en tredjedel av högerförbunden ej lämnat den oorganiserade opinionen något tillfälle framföra sina synpunkter, och för det andra har inom de återstående högerförbunden uppmaningen till partiets sympatisörer att föreslå

¹ Se t. ex. Tim Greve, *Nominasjon ved Stortingsvalg*, Bergen 1953; samt Henry Valen, *Nominasjonen ved Stortingsvalg — en demokratisk prosess eller et eksempel på partidiktatur?*, Statsøkonomisk tidskrift 1956, s. 115—152.

² Se t. ex. *Proportionsvalssakkunnigas betänkande II*. Avgivet den 18 april 1921, s. 72 ff. o. 149 ff.

kandidater förklingat ohörd. Blott några enstaka icke-medlemmar har begagnat denna utväg att delta i kandidatnomineringarna. Orsaken till att högern i princip fast kanske ej i praxis på denna punkt skiljer sig från de övriga partierna kan möjligen bottna i den omständigheten att partiet under tidigare skeden inom sitt väljarunderlag mött en viss ovilja mot att politiskt organisera sig, och att detta förhållande lett fram till bestämmelsen, som sedan fått stå kvar oförändrad.

Man måste sålunda konstatera att nomineringarna till andrakammarvalen är en exklusiv partiangelägenhet, vilket innebär att mellan två tredjedelar och tre fjärdedelar av väljarkåren, dvs. de som ej är anslutna till de politiska organisationerna, är helt uteslutna från direkt medverkan vid kandidatlistornas utformning. Detta behöver ju icke hindra att väljarna indirekt kan utöva inflytande därigenom att partierna känner sig föranlåtna att ta hänsyn till stämningar och intressen inom valmanskåren.

På en väsentlig punkt uppvisar partierna ett från varandra avvikande förfaringsätt vid nominerandet av kandidater till andrakammarvalen, och det gäller frågan huruvida en eller flera olika valsedeltyper skall uppställas i varje valkrets. Eftersom detta samtidigt kan vara ett spørsmål om »väljarna i allmänhet» skall beredas en viss frihet vad beträffar icke enbart valet av parti utan även valet av person inom partiet, synes det lämpligt att här något beröra nämnda problem.

Såsom utförligt beskrivits i det sista avsnittet av vart och ett av kapitlen 2—6 är regeln inom högern, bondeförbundet och folkpartiet den att man presenterar flera olika kandidatlistor i varje valkrets. Vid 1952 års val framgick högern med i genomsnitt nästan fyra listor per valkrets, medan de båda övriga partierna i medeltal hade tre. Inom de socialdemokratiska och kommunistiska partierna hör det däremot till undantagen att mer än en valsedeltyp användes. Orsakerna till denna olika praxis kan vara flera. Från socialdemokratiskt håll har, på sätt behandlats i kapitel 5, som motiv för enlistsystemet framhållits, att detta till skillnad från flerlistsystemet skänker större respekt åt partiet och dess kandidater. Väljaren vet, när han lägger sin röst för ett parti, direkt vilka kandidater, som kan bli invalda med stöd av hans röst. Så behöver däremot icke alls vara fallet, om ett parti uppställer flera skilda listor. Vidare anses att solidaritetskänslan inom partiet bör vara så stor att man kan samordna sina intressen på en enda lista. Mot en sådan argumentation går det givetvis att rikta kritik. Det är ju icke alls så säkert att väljarna i allmänhet uppskattar den mot dem visade ärligheten att direkt meddela vilka som kan väljas. Det är i stället mycket möjligt att de skulle sätta större värde på att själva få vara med och träffa avgörandet. Dessutom kan det ju tilläggas att det måste vara lättare att visa solidaritet inom ett parti, vilket som det socialdemokratiska brukar besätta flera

mandat i varje valkrets, än inom ett parti, där kanske blott en valbar plats finns till förfogande. Som försvar för flerlistsystemet har å andra sidan från borgerligt håll gjorts gällande att man genom detta — använt i begränsad omfattning — funnit en smidig form att i viss utsträckning låta väljarna påverka personvalet. Särskilt har systemet ansetts lämpligt i de fall, då man har att besätta mandat beträffande vilka något omval ej ifrågakommer och till vilka platser flera kandidater konkurrerar.¹ Mot sistnämnda system talar emellertid att det ibland användes på ett sätt, som kan karakteriseras som en ren spekulatio*n* i olika väljargrupper*s* intressen, dvs. listorna är komponerade icke alls med tanke på att skapa alternativ vad angår personvalet utan endast för att rikta appeller till särskilda väljarkategorier.

De nu angivna skälen och motskäl*en* för de båda systemen är måhända delvis blott efterhandsförklaringar till vad som redan hunnit växa fram inom varje enskilt parti. Ytterst torde olikheterna mellan partierna på denna punkt bottna i det förhållandet att högern och folkpartiet är mer heterogent sammansatta än socialdemokraterna och kommunisterna och icke har samma karaktär av »rörelse» som de sistnämnda. Bondeförbundet passar dock ej helt in i detta schema, utan här torde andra faktorer, såsom den mindre utpräglade centraliseringen, ha bidragit till uppkomsten av ett flerlistsystem.

Vad som emellertid intresserar här är icke så mycket orsaken till att ett parti tillämpar den ena ordningen och ett annat parti den andra, utan i stället vilken betydelse de skilda systemen har för väljaren i allmänhet. Klart är att det reella avgörandet i personfrågan hos socialdemokraterna och kommunisterna sker inom partiorganen. Frågan är alltså nu i vad mån högers, bondeförbundets och folkpartiets väljare äger någon praktisk möjlighet att på valdagen utöva något inflytande över personvalet eller om även här, trots flerlistsystemet, utgången är på förhand noga beräknad.

I de tidigare kapitlen har klargjorts huru som vid 1952 års val drygt två tredjedelar av högers och folkpartiets samt över hälften av bondeförbundets riksdagsmän, som stod under omval, var befriade från egentlig listkonkurrens. Dessa siffror kan lämpligen jämföras med den officiella valstatistikens uppgifter över de valda riksdagsmännens relativa rösttal.² Härav framgår bl. a. att nio av högers, sju av bondeförbundets och tio av folkpartiets invalda riksdagsmän erhö*ll* 99—100 procent av partiets rösttal. De var följaktligen helt befriade från medtävlare. Detsamma kan kanske även sägas om ytterligare åtta av vardera högers och bondeförbundets samt sex av folkpartiets valda, vilka uppnådde ett röstetal på mellan 70 och 90 procent av partiets. Därefter följde för högern sju, för bondeförbundet tre och för folkpartiet sju riksdagsmän, som hade mellan 50 och 70 procent, medan återstående sex högermän, åtta bondeförbundare och tjugofem folkpartis-

¹ Jfr. E. Håstad, a. a., s. 75.

² *Riksdagsmannavalen åren 1949—1952*, tab. P, s. 43.

ter följaktligen fick mindre än hälften av de avgivna rösterna.¹ För bondeförbundets och i mindre grad för högerns del stämmer de nu nämnda siffrorna tämligen väl med vad som tidigare påpekats om konkurrensförhållandena. Beträffande folkpartiet inger däremot de senast anförda siffrorna lätt den föreställningen att listkonkurrensen var större än vad som sagts i kapitel 4. Nu ligger det emellertid så till att kandidaternas relativa rösttal icke utgör någon säker mätare på listkonkurrensens storlek. Visserligen kan ett högt relativt rösttal — förslagsvis över 70 procent — sägas visa att kandidaten i fråga sluppit egentliga medtävlare om mandatet. Man kan däremot ej med fog påstå att ett lågt relativt röstetal, t. ex. under 50 procent, är liktydigt med ett direkt konkurrensförhållande. Detta, som lättast kan åskådliggöras av några exempel, kommer framför allt till uttryck i valkretsar, där ett parti erhåller flera mandat. I Stockholms och Göteborgs städer, där folkpartiet vid 1952 års val framgick med två valsedeltyper och där partiet fick resp. nio och fem platser, dvs. en fjärdedel av partiets samlade mandatantal, uppnådde sålunda redan de andra och tredje representanterna i ordningen blott ett relativt rösttal på i Stockholm mellan 60 och 70 och i Göteborg mellan 40 och 60 procent. I Stockholms län erhöll på liknande sätt den förste i ordningen av fyra valda ett relativt rösttal på blott något över 40 procent av partiets röster. Vad angår de nu berörda kandidaterna kan man dock trots de förhållandevis låga relativa rösttalen ej säga att de var utsatta för konkurrens om partiets tillgängliga mandat. Den kunde i så fall blott gälla vilken plats i ordningen vederbörande skulle erhålla.

Vad som nu framhållits om listkonkurrensen har setts ur kandidaternas synpunkt, ej ur väljarnas. Att kandidater inväljes på relativt höga rösttal behöver emellertid icke alls innebära att väljarna saknat tillfälle att lägga sin röst på någon annan huvudkandidat. Det kan nämligen också vara så att man trots alternativa möjligheter varit enig om vem som borde utses till riksdagsrepresentant. Å andra sidan betyder ej heller låga relativa rösttal och en jämn tävlan mellan kandidaterna med säkerhet att väljarna lämnats valfrihet. Ett sådant konkurrensförhållande kan lika väl ha uppstått därigenom att partiet använt sig av exempelvis regionala listor, vilka var för sig endast tillhandahållits inom sitt avsedda område. Väljarna har alltså var och en på sin ort blott haft en listtyp att välja på.

På grund av ovan anförda omständigheter har de lämnade uppgifterna om listkonkurrensen endast kunnat ge en antydning om i vilken utsträckning väljarna inom högern, bondeförbundet och folkpartiet beredes tillfälle till ett verkligt personval. Tydligt är att vid ett flerlists-system i huvudsak två faktorer kan inskränka väljarnas frihet att ta ställning till personfrågan. För det första kan samtliga förekommande listor i en valkrets fördes med samma namn på de valbara platserna. Det mest utpräglade exemplet härpå är 1952 års val i Bohuslän, där folkpartiet framgick med tio skilda list-

¹ En högerrepresentant har på grund av ofullständiga uppgifter ej kunnat medräknas.

typer, vilka emellertid samtliga på de båda första platserna upptog samma två kandidater. För det andra kan man underlåta att distribuera alla valseldetyperna över hela valkretsområdet. Genom ett försiktigt studium av 1952 års valsedlar med avseende på dels listornas toppnamn och dels förekomsten av regionala listor kan man få ett visst underlag för en bedömning av flerlists-systemets reella betydelse för väljarna.

En sådan undersökning ger vid handen att vid 1952 års val hade högerns och bondeförbundets väljare möjlighet att välja mellan ett par olika toppkandidater i drygt en tredjedel av landets 28 valkretsar, medan folkpartiväljarna hade samma villkor i ungefär hälften av valkretsarna. Härtill kommer ytterligare ett par valkretsar, inom vilka höger- och folkpartiväljarna gavs en viss valfrihet. Det gällde emellertid i dessa fall icke den första eller de första platserna, utan endast följande mandat. För högerns och bondeförbundets del förelåg å andra sidan icke några som helst utsikter för väljarna i omkring hälften och för folkpartiets del i cirka en tredjedel av valkretsarna att genom val av listtyp påverka personvalet. Huvudsakligen berodde det på att de olika valseldetyperna hade gemensamma toppkandidater, men i några fall på att regionala listor användes.

Såsom redan framhållits i inledningen till detta avsnitt måste man alltså konstatera att även vid tillämpning av flerlists-systemet är väljarnas möjligheter att träffa avgöranden i personfrågan delvis illusoriska. I ungefär hälften av de fall år 1952, då ett parti i en valkrets framgick med mer än en listtyp, var väljarna de facto hänvisade till att blott rösta på parti, under det att i återstående fall vissa alternativ i personfrågan erbjöds. I förstnämnda fall kan således utnyttjandet av flerlists-systemet icke ha tillgripits i avsikt att tillerkänna partiets väljare någon valfrihet, utan här har listorna endast varierats på ett sätt, som av partiorganen bedömts kunna tilltala olika grupper inom valmansskåren.

Systemet med flera listor kan alltså — använt på rätt sätt — bidra till att inom de proportionella valens ram möjliggöra ett visst personval. I vilken utsträckning så verkligen har skett har ovan visats.

En större krets partimedlemmar

Kandidatnomineringarna till andrakammarvalen är alltså en ren partiangelägenhet. Ehuru vissa skiljaktigheter i fråga om nomineringsförfarandet föreligger mellan partierna, vilket bl. a. framgått närmast ovan, måste dock likheterna anses överväga. En av de väsentligaste skillnaderna mellan partierna sammanhänger helt enkelt därmed att bondeförbundet och socialdemokraterna har särskilda centrala bestämmelser för hur nomineringarna skall eller bör genomföras, under det att sådana närmare regler saknas inom övriga partier. Inom bondeförbundet är dessa bestämmelser sedan ett tiotal år intagna i partiets stadgar och måste därför betraktas som bindande för distrikten. Även socialdemokraterna hade ursprungligen nomineringsför-

farandet reglerat i partiets stadgar, men numera är ifrågagavaran- de bestämmelser intagna i särskilda grundregler för valarbetet, vilka är normgivande för partidistriktet. Detta har medfört att de båda nämnda partierna var för sig fått ett i det närmaste enhetligt tillvägagångssätt över hela riket vid nomineringarna till andrakammarvalet. Samma sak kan sägas om kommunistiska partiet, ehuru partistadgarna icke innehåller någonting om hur kandidaterna skall utses. Uppenbarligen har dock vissa centrala regler utfärdats inom partiet. Såsom påpekats i kapitel 2 har också högern upptagit frågan i sina normalstadgar för valkretsförbunden. De bestämmelser, som finns intagna häri, är dock mycket generella och lämnar föga direkt vägledning för kandidatnomineringarnas uppläggning. Hos folkpartiet däremot saknas helt anvisningar beträffande nomineringarna. De anförda omständigheterna har bidragit till att inom de båda sistnämnda partierna har, till skillnad från vad som är fallet inom bondeförbundet och socialdemokraterna, utbildats en hel serie av olikartade nomineringssystem. Enligt vad som uppgivits till författningsutredningen har dock inom såväl högerns som folkpartiets ledning diskuterats att valkretsförbunden skulle erhålla vissa rekommendationer rörande hur partiledningarna anser att nomineringarna lämpligen bör genomföras.

Såsom redan skisserats inledningsvis i detta kapitel kan man tänka sig tre skilda kategorier inom partierna, som påverkar och bestämmer kandidatvalet. Den första har benämnts *en större krets partimedlemmar i valkretsen*. Till denna kategori hör i princip alla medlemmar, men i praktiken blir det ju endast fråga om dem som på något sätt kan och vill visa aktivitet under nomineringarna. Det är givetvis svårt att i siffror ange några gränser för vad som skall betraktas som en större krets partimedlemmar. Här måste man nämligen ta hänsyn till bl. a. partiernas och valkretsarnas storlek. Dock torde ett minimikrav kunna anses ligga någonstans mellan 200 och 500 medlemmar, dvs. de får lov att vara så många att deras antal klart överstiger vad som kan uppnås vid de nomineringsstämmor, valkretsmöten och valkonferenser m. m., vilka sammansättes enligt representativa regler. Den »större kretsen» tänkes nämligen bestå just av enskilda medlemmar, vilka reagerar som sådana, och ej av representanter med uppgift att förena olika intressen.

Generellt sett måste det nog fastslås att bortsett från något enstaka undantagsfall alla partimedlemmar beredes tillfälle att medverka till kandidatfrågans lösning, om man nämligen även tar hänsyn till indirekt medverkan, t. ex. genom att medlemmarna har rätt att delta i valet av ombud till de skilda nomineringssammanskomster, som vanligen förekommer inom alla partier. Möjligheterna att på denna väg utöva något nämnvärt inflytande över kandidatnomineringen kan dock knappast bedömas som stora, särskilt som dessa nomineringsmöten ofta främst tillkommit i annat syfte än att handlägga kandidatfrågan. Så t. ex. hör det numera till vanligheten

inom det socialdemokratiska partiet att det är partidistriktens ordinarie årskongresser, som fattar de avgörande besluten om kandidatlistan, och inom de övriga partierna med undantag för bondeförbundet är det ej heller ovanligt att denna uppgift likaledes överlåtits på valkretsorganisationernas årsmöten.

Tillfälle till mer aktivt deltagande från partimedlemmarnas sida brukar främst vara för handen under de båda inledande skedena av nomineringsproceduren, vad som i detta arbete kallats resp. förnominering och beredning av de väckta namnförslagen. Nomineringarna inledes sålunda i allmänhet med att lokalföreningarna och ibland enskilda medlemmar lämnas möjlighet att föreslå kandidater. I det förra fallet har ju föreningarnas förslag som regel uppgjorts vid möten, till vilka samtliga medlemmar ägt tillträde. Så har vid de här undersökta valen skett inom flertalet socialdemokratiska och kommunistiska partidistrikt liksom inom en stor del av högerens och folkpartiets valkretsförbund. Inom bondeförbundsdistrikten samt inom en del andra valkretsorganisationer, främst inom högern och folkpartiet, har däremot de preliminära namnförslagen framförts i annan ordning. Såsom ovan framhållits kan en fri rätt för medlemmarna att delta i nomineringarna ej anses vara tillfyllest för att man skall kunna tala om att en större krets partimedlemmar är aktiv. Det måste även krävas ett visst faktiskt deltagande.

Vad förnomineringen beträffar kan man först i all korthet konstatera att de enskilda partimedlemmarnas initiativrätt, där sådan förelegat, endast utnyttjats i obetydlig omfattning. Det är egentligen blott ett mindre antal högerförbund — främst i de större städerna — vilka helt byggt sin förnominering på enskild medverkan. Antalet förslag från enskilda medlemmar har emellertid sällan varit särskilt stort. Blott någon enstaka eller bråkdelar av procent av medlemsnumerären torde på detta sätt ha engagerats i kandidatnomineringarna. Inom en del av de andra högerförbunden liksom inom vissa av folkpartiets, socialdemokraternas och kommunisternas valkretsorganisationer har även möjligheter för enskilda medlemmar att inkomma med namnförslag stått öppna. Icke heller i nämnda fall har emellertid förslagsrätten utnyttjats annat än i mycket begränsad omfattning. Det bör dock tilläggas att förslagsställandet här oftast tänkts genomfört också på andra vägar. Hos de socialdemokratiska partidistrikten har sålunda de enskilda medlemmarna i första hand varit hänvisade till sina arbetarekommuners nomineringsmöten med eventuella förslag, medan utvägen att insända dessa direkt till resp. distriktsexpedition närmast torde ha betraktats som en reservlösning för dem, som icke haft tillfälle att begagna förstahandsförfarandet.

Den nu påtalade dåliga aktiviteten från de enskilda medlemmarnas sida vid det preliminära förslagsställandet får ej utan vidare tas till intäkt för att det ej går att på denna väg engagera någon större krets till en aktiv

insats eller enbart tolkas som brist på intresse. Den sammanhänger nog också med att de berörda valkretsorganisationerna gjort mycket litet väsen kring denna nomineringsform. I några fall — t. ex. inom högern i Uppsala län år 1952 och inom folkpartiets valkretsförbund i Gotlands län år 1948 — har man direkt eftersträvat att få så stor anslutning som möjligt och här har även gensvar vunnits i helt annan omfattning än på andra håll. Vid det sistnämnda tillfället deltog t. o. m. upp mot en femtedel av förbundsmedlemmarna i förnomineringen.

Såsom framhållits är det emellertid betydligt vanligare att de preliminära förslagen väckes av lokalorganisationerna, vilka i allmänhet tar upp frågan till diskussion på allmänna medlemsmöten. Beträffande medlemmarnas närvaro vid dessa sammankomster är upplysningarna genomgående tämligen vaga, men med utgångspunkt från antalet förslagsställande lokalavdelningar och under antagandet att det i första hand är de större organisationerna, som anordnar sådana möten, kan man sluta sig till att medlemmarnas medverkan på denna punkt icke kan ha varit helt obetydlig. Dock pekar beskeden, såsom redovisats i de tidigare kapitlen, på en högst olika aktivitet mellan de skilda partierna. De högsta siffrorna uppvisar högern, av vars valkretsförbund ungefär hälften år 1952 tillämpade denna form av förnominering. Här deltog det övervägande flertalet av föreningarna. Inom folkpartiet begagnades vid samma val denna ordning av mellan en tredjedel och hälften av valkretsförbunden, inom vilka i genomsnitt en tredjedel av lokalavdelningarna utnyttjade sin förslagsrätt, medan inom kommunistiska partiet mellan en tredjedel och två tredjedelar av partidistriktens arbetarkommuner synes ha deltagit. Den lägsta aktiviteten representeras av socialdemokratiska partiet, där ungefär två tredjedelar av distriktet följt samma nomineringsschema. Här uppgick det relativa deltagandet för arbetarekommunerna vid de undersökta valen blott till mellan tio och tjugoprocent.

En bidragande orsak till divergenserna mellan sistnämnda parti och de övriga nu behandlade kan väl vara att söka i själva den socialdemokratiska organisationens storleksordning. Den främsta förklaringen får dock sökas på annat håll. På sätt som redan utförligt har belysts består den kanske största olikheten i partiernas nomineringspraxis däri att socialdemokraterna i princip endast uppställer en lista per valkrets, under det att bl. a. högern och folkpartiet nästan alltid använder sig av ett flerlistsystem. Detta förhållande måste givetvis påverka förslagsställandet. Det innebär nämligen att antalet platser, som skall besättas på valsedlarna, blir väsentligt olika mellan partierna. Såsom den utförda undersökningen visat uppställde vid exempelvis 1952 års val högern och folkpartiet vardera omkring 30 kandidater per valkrets, medan motsvarande siffra för socialdemokraterna var cirka 13. Kännedomen om nämnda omständigheter har ju betydelse vid förnomineringen. Medan högers och folkpartiets lokalorganisationer har

goda utsikter att få någon av sina egna medlemmar placerade på någon av valseدلarna och som följd härav kan spurras till förslagsställande, måste de socialdemokratiska arbetarekommunerna vara fullt införstådda med att vanligen blott en kandidat kan framgå ur varje del av valkretsen, t. ex. varje partikrets, varför det närmast gäller för arbetarekommunerna att vid det slutliga fastställandet stödja sin »kretskandidat». Under sådana förhållanden kan det ej synas särskilt lönande för de olika arbetarekommunerna att nominera kandidater, utan det blir främst en sak för vissa aktuella kandidaters egna arbetarekommuner att lämna in förslagen. Detta skulle alltså kunna förklara den i förhållande till andra partier ringa socialdemokratiska aktiviteten under förnomineringen.

Särskilt inom de tre borgerliga partierna beredes ofta en större krets partimedlemmar möjlighet att delta även under nomineringsprocessens mellersta skede. Härunder inhämtas sålunda i allmänhet inom dessa partier yttranden i någon form från lokalavdelningar eller enskilda medlemmar. Inom bondeförbundet äger detta regelmässigt rum i form av omröstningar inom lokalavdelningarna. Så har också skett inom några av högerförbunden, men inom sistnämnda parti liksom inom folkpartiet har man dessutom prövat andra utvägar såsom anordnande av direkta provval med medlemmarna eller införskaffande av egentliga yttranden från lokalorganisationerna. Den senare metoden har vidare begagnats av en del kommunistiska partidistrikt.

Speciellt intresse i detta sammanhang erbjuder de enskilda medlemmarnas medverkan, så som den kommer till uttryck genom provval och omröstningar inom lokalavdelningarna. Inom bondeförbundet tillämpar som bekant samtliga distrikt det senare systemet, innebärande att de preliminära namnförslagen utsändes till lokalavdelningarna för omröstning inom dessa. Omröstningen tillgår så att resp. avdelning vid ett medlemsmöte fattar beslut om i vilken ordning avdelningen önskar se kandidaterna uppförda på den slutliga valsedeln. Vid röstsammanräkningarna över de från avdelningarna inkomna förslagen åsättes varje förslag ett röstvärde beräknat i förhållande till den förslagsställande avdelningens medlemsnummer. Det har vid den gjorda undersökningen visat sig att det av bondeförbundet praktiserade omröstningsförfarandet är den nomineringsmetod, som vid de nu aktuella valen kunnat locka till det största relativa deltagandet från medlemmarnas sida. Såsom framgår av kapitel 3 har i medeltal över 70 procent av lokalavdelningarna deltagit i dessa omröstningar. Av beskedet från cirka en fjärdedel av distrikten framgår vidare att med vissa variationer omkring hälften av partiets och dess sidoorganisationers medlemmar härvid skulle ha direkt medverkat genom sin närvaro. Till följd av att bondeförbundet har en så stor del av sina väljare ansluten till de berörda organisationerna innebär detta samtidigt att i genomsnitt mellan tjugo och trettio procent av partiets valmanskår hade engagerats i kan-

didatnomineringen. Liknande siffror har ej kunnat uppvisas av något annat parti. De nomineringssystem, som närmast motsvarar bondeförbundets, har — på sätt ovan framhållits — tillämpats på sina håll inom högern och folkpartiet. Inom sistnämnda partier har deltagandet i de där anordnade provvalen vanligen uppgått till mellan tio och trettio procent av medlemsnumerären, vilket motsvaras av mindre än fem procent av resp. partis väljarkår.

Orsakerna till de stora divergenserna mellan partierna i detta avseende kan väl delvis sökas i en olika utformad omröstningsteknik. Det inom bondeförbundet utbildade förfaringssättet fordrar sålunda ett mindre personligt engagemang från de enskilda medlemmarnas sida. Medlemmarna har alltså endast att närvara vid ett nomineringsmöte, som fattar ett kollektivt beslut i kandidatfrågan. Vid de av högern och folkpartiet anordnade provvalen kräves däremot ett direkt initiativ av medlemmarna, vilka nämligen skall ifylla eller numrera kandidater på en provvalsedel och sedan inlämna denna till vederbörandes valkretsexpedition. Denna omständighet kan dock icke utgöra hela förklaringen till de konstaterade skiljaktigheterna i nomineringsdeltagande. Även en del högerförbund har nämligen använt sig av i stort sett samma nomineringssystem som bondeförbundsdistriktet, men här synes — enligt vad man kan sluta sig till av de på denna punkt knapphändiga uppgifterna — deltagarfrekvensen icke på något märkbart sätt ha skilt sig från vad som inom samma parti uppnåtts vid vanliga provval. Då man ej heller kan peka på att det inom bondeförbundet skulle finnas större motsättningar i kandidatfrågan än inom andra partier, får man anta att skälet till de angivna skillnaderna sammanhänger med att partiet genomgående har en större kontakt med sina medlemmar än vad som är fallet inom andra partier. Vid konstaterandet av bondeförbundsmedlemmarnas högre aktivitet i nomineringsfrågan måste man emellertid samtidigt poängtera att de enskilda medlemmarnas röster här icke tillmätas lika stort värde, som de erhåller inom provvalmetoderna. Vid användandet av de senare, så som de i jämförda fall tillämpats inom högern och folkpartiet, kommer nämligen varje enskild röst till lika uttryck i sammanräkningsresultatet, medan det vid omröstningar inom lokalavdelningarna blott är majoritetens inom varje lokalavdelning mening, som beaktas. Till minoriteterna tas följaktligen icke någon som helst hänsyn.

Utmärkande för de båda inledande faserna av nomineringsproceduren kan alltså sägas vara att de enskilda partimedlemmarna på något sätt antingen direkt eller via sina lokalföreningar ges möjlighet att medverka i förslagsställandet av kandidater. Från denna regel att låta partimedlemmarna i större skala komma till tals under nomineringsfrågans förberedande behandling finns endast några få undantag. En del socialdemokratiska partidistrikt liksom något enstaka höger- och folkpartiförbund har nämligen i praktiken utestängt sina medlemmar från någon egentlig för-

slagsrätt. Det förtjänar emellertid framhållas att även i flertalet av dessa fall medlemmarna via ombud kunnat göra sig hörda vid det slutliga fastställandet av kandidatlistorna.

Vid det definitiva uppgörandet och fastställandet av valsedlarna brukar däremot den större kretsen av partimedlemmar vara utesluten från den direkta kontakten med frågan. Man kan dock säga att på en del håll det slutliga avgörandet, i varje fall formellt sett, ligger direkt hos partimedlemmarna. I sin enklaste form kan detta anses vara förhållandet inom åtskilliga högerförbund, därigenom att samtliga medlemmar äger att med rösträtt delta i de slutliga nomineringsstämmorna. I praktiken har det emellertid visat sig vara så att också dessa stämmor till helt övervägande delen är ombudsförsamlingar. I stadsvalkretsarna avgöres nomineringsfrågan vidare ibland inom skilda partier vid allmänna medlemsmöten. Deltagandet i de senare förefaller dock aldrig relativt sett ha motsvarat vad som här tänkts som en större krets partimedlemmar. Viktigare är då de fall, där medlemmarna genom provval har avgörandet i sin hand. Enligt en fakultativ bestämmelse inom det socialdemokratiska partiet kan sålunda distriktens valkonferenser besluta om decisiva provval; sådana skall dessutom under alla omständigheter anordnas så framåt minst en fjärdedel av de röstberättigade ombuden det påfordrar. Bestämmelsen innebär alltså ett slags skydd för minoriteten. Socialdemokraterna har genomfört provval år 1948 i hälften och år 1952 i en knapp fjärdedel av andrakammarvalkretsarna. Avgörande provval tillämpas vidare av högerförbunden inom fyrstadsvalkretsen. Beträffande deltagandet i nu nämnda provval har undersökningen visat att i högerförbunden i Malmö och Hälsingborg röstade år 1952 mellan femton och tjugo procent av medlemmarna och vid de socialdemokratiska provvalen i genomsnitt omkring tjugo procent. Vid de senare var emellertid deltagarfrekvensen högst skiftande mellan olika valkretsar. I en del fall deltog mindre än tio procent av medlemmarna — i Stockholm och Malmö blott någon eller några enstaka procent — och i en del andra omkring 40 procent av medlemskadern. Såsom framgår av kapitel 5 synes dessa divergenser bl. a. sammanhånga med hur stor andel kollektivanslutna medlemmar, som förekommer i de skilda valkretsarna, samt i vilken utsträckning enighet i kandidatfrågan råder inom partidistriktet. Till följd av att socialdemokraterna har en förhållandevis stor del av sin valmanskår ansluten till partiet, innebär de nu meddelade siffrorna att ofta fem procent eller däröver av väljarna deltagit i nomineringarna. I några valkretsar tycks t. o. m. mellan tio och tjugo procent av väljarkåren ha varit engagerad i provvalen.

På sätt antytts i olika sammanhang tidigare och som ytterligare skall diskuteras längre fram måste emellertid de enskilda partimedlemmarnas beslutanderätt vid de här behandlade nomineringarna anses vara av tämligen formell natur. Dessa provval har nämligen omgärdats av så många bestäm-

melser att det reella avgörandet oftast kommit att tillhöra någon annan nomineringsinstans.

En mindre krets partimedlemmar

Den mindre kretsen partimedlemmar i valkretsen omfattar alltså icke alla medlemmar utan här har någon form av urval gjorts. Storleken av en sådan krets kan variera från ett arbetsutskott eller en styrelse på ungefär tio personer, via ett representantskap på mellan 10 och 50 ledamöter upp till en ombudsförsamling med mellan 50 och 500 utsedda ombud. Skiljaktigheterna mellan dessa församlingar kan te sig stora. De har dock den viktiga likheten att de alla är representativa organ. Skälet till att de nu hänföres under samma kategori är emellertid främst att de kan förväntas ha samma — från en större krets av partimedlemmar skiljaktiga — intentioner vid listkompositionen.

Den mindre, utvalda kretsen av partimedlemmar kommer helt naturligt in i bilden under nomineringsprocedurens alla skeden. Så t. ex. utgår initiativet så gott som undantagslöst från valkretsorganisationens styrelse, antingen det gäller att uppmana lokalorganisationer och enskilda medlemmar att insända kandidatförslag eller också att anordna förnomineringsmöten. Styrelsens handlande i dessa avseenden är emellertid blott organisatoriskt betingat och bör ej ha någon inverkan på sakfrågan. Inom några höger- och folkpartiförbund har dock styrelsen eller liknande organ själv uppgjort de preliminära namnförslagen. Även större representantförsamlingar har ibland trätt i funktion under den förberedande behandlingen. Inom bondeförbundets liksom inom en del andra valkretsorganisationer, främst inom folkpartiet, har sålunda namnförslagen framförts vid stämmor med ombud för lokalavdelningarna. Någon beredning av förslagen synes det emellertid ej ha varit tal om på detta stadium, utan det har endast ansetts som ett lämpligt arrangemang för att låta lokalavdelningarna väcka sina förslag.

Under nomineringsprocessens mellanskede brukar däremot valkretsorganisationens styrelse, en valberedning eller dylikt realbehandla kandidatfrågan. Detta kan ske antingen, såsom bl. a. vanligen hos socialdemokraterna, direkt efter förnomineringen, varvid distriktsstyrelsen sammanställer namnförslagen och uppgör ett utkast till valsedel färdigt att föreläggas den slutliga valkonferensen, eller — på sätt ofta sker inom de borgerliga partierna — så att något mindre valkretsorgan med ledning av yttranden från lokalavdelningarna, provvalutslag eller resultat av omröstningar inom föreningarna komponerar ett förslag till kandidatlistor. I vad mån en sådan handläggning från styrelsens eller liknande organs sida påverkar de slutliga nomineringsinstanserna vid deras ställningstagande är svårt att avgöra. Det har i den föregående framställningen givits enstaka exempel på att de på nu antytt sätt uppgjorda valsedelförslagen såväl antagits ograverade utan all debatt som efter långvariga diskussioner ändrats i väsent-

liga avseenden. Källmaterialet på denna punkt har dock icke tillåtit några egentliga slutsatser. Här har det i stora drag blott varit möjligt att granska nomineringarnas yttre ram. När man då finner att det antingen är större representantförsamlingar eller medlemmarna i allmänhet, som äger det yttersta avgörandet, är därmed givetvis ingenting sagt om den roll valkretsorganisationens ledning och partiombudsmännen spelar inom denna ram.

Det sista momentet, fastställandet av valsedlarna, sker inom alla partier vanligen på en stämma med ombud för lokalorganisationerna. Ombuden utses i allmänhet i förhållande till föreningarnas medlemsnumerär, men inom några högerförbund har man tydligen önskat att framhäva att ombuden — trots att de valts inom partiavdelningarna — mer skall betraktas som representanter för partiets väljare än för dess medlemmar. Därför beräknas ombudens rösttal vid stämmorna i relation till antalet tidigare högerväljare inom resp. lokalavdelnings verksamhetsområde. På en del håll inom olika partier har man vidare tillskapat ett slags minoritetsskydd. För att söka dämpa de största lokalorganisationernas dominans har man nämligen i vissa avseenden skärpt kraven för dessas representation i förhållande till de mindre föreningarnas.

Besluten om kandidatlistornas utformning tillkommer alltså oftast enligt en representativ ordning inom partierna. För att emellertid önskvärd representativitet för partimedlemmarna härvid skall uppnås fordras åtminstone två ting. För det första bör alla medlemmar ha rätt att vara med och utse ombuden och för det andra måste ombuden verkligen delta i stämmorna i tillräcklig omfattning. Vad den första punkten beträffar torde nog regeln i allmänhet vara den att ombuden väljes vid allmänna medlemsmöten. Att så skall vara fallet framgår bl. a. av stadgebestämmelser inom samtliga partier. Beskeden på den andra punkten är icke riktigt lika klarläggande. Deltagandet vid de slutliga nomineringsstämmorna har i genomsnitt hållit sig mellan 100 och 300 ombud inom alla partierna utom kommunisterna, vilkas valkonferenser som regel besökts av mellan 40 och 90 ombud. När det sedan gäller frågan hur många medlemmar, som varit företrädade genom dessa ombud, är uppgifterna — såsom tidigare påpekats — mycket osäkra. Det synes dock som om det övervägande flertalet lokalorganisationer i allmänhet utnyttjar sin representationsrätt. Vidare tyder olika besked på att det främst är de minsta föreningarna, som uteblir, varför en förhållandevis större medlemsnumerär är företräd vid det slutliga fastställandet än vad som motsvarar det relativa antalet deltagande lokalavdelningar. Uppskattningsvis har omkring 70 procent eller däröver av medlemsnumerären oftast varit representerad vid nomineringsfrågans avgörande.

Ett förfaringsätt, enligt vilket fastställandet av kandidatlistorna tillkommer valkretsorganisationens styrelse, är mindre vanligt. Det har emellertid brukats av en del högerförbund och något enstaka folkpartiförbund. I detta sammanhang kan det kanske vara på sin plats att tillfoga att styrel-

serna på sina håll — ibland i enlighet med stadgarna men oftast blott enligt praxis — tillagts vissa befogenheter att företa ändringar på de en gång fastställda valsedlarna. Enligt vad den utförda undersökningen visar har dock dessa befogenheter på något undantag när endast begagnats vid inträffade vakanser på listorna.

Den centrala partiledningen

För de centrala partiledningarna måste det vara ett primärt intresse att söka åstadkomma en ur alla synpunkter så bra sammansatt riksdagsgrupp som möjligt. Det kan dock omedelbart fastslås att det trots detta inom alla partier utom kommunisterna är valkretsorganisationernas ensak att utse och placera kandidaterna utan någon inblandning från centralt håll. Inom kommunistiska partiet skall däremot, såsom beskrivits i kapitel 6, kandidatlistorna underställas partiets ledning för slutligt godkännande.

Denna ensamrätt för valkretsorganisationerna kommer t. ex. till uttryck i högerens normalstadgar för valkretsförbunden, där det bl. a. heter att personer utom den valkrets nomineringen i fråga gäller icke får delta i vare sig preliminära eller definitiva *beslut* i kandidatfrågan, samt att det slutliga avgörandet skall förbehållas förbundets medlemmar inom valkretsen antingen samfällt eller genom valda ombud. På sätt påpekats i kapitel 2 synes den första att-satsen närmast rikta sig mot ingripanden från riksorganisationens sida. Det talas dock endast om beslut, varför samråd och överläggningar med partiledningen icke kan anses som uteslutna. Inom det socialdemokratiska partiet kan man t. o. m. säga att det skapats direkta förutsättningar för sådana överläggningar, därigenom att partistyrelsen är företrädd vid distriktens valkonferenser med en representant, vilken äger yttrande- och förslagsrätt. Såsom i annat sammanhang framhållits äger även inom folkpartiet medlemmar av partiets verkställande utskott att med yttranderätt delta i valkretsförbundens sammanträden. De nu nämnda förhållandena bör dock ej föranleda några förhastade slutsatser; i den mån överläggningar i kandidatfrågan verkligen förekommer torde initiativet härtill oftast ligga hos valkretsorganisationerna och ytterst sällan hos partiledningarna. Från alla partier har inför författningsutredningen omvitnats att valkretsorganisationerna är mycket känsliga på den här punkten. En påtryckning från partiledningens sida att nominera en speciell kandidat skulle mycket väl kunna få motsatt effekt mot den avsedda, och det vore en dålig inledning till ett val att skapa sådana konflikthanledningar. Att samråd om vissa kandidater understundom sker torde dock vara ostridigt. Såsom exempel på när dylika överläggningar skulle kunna tänkas ha ägt rum må nämnas de tillfällen, då ledande partirepresentanter flyttar från en kammare till en annan eller flyttar från en valkrets till en annan. Vid de här undersökta valen har sådana händelser inträffat i några fall. Så t. ex. överflyttades den socialdemokratiska partiledaren år 1948 från första

till andra kammaren och uppsattes därvid som första namn på huvudlistan i Stockholms stad. Vid 1952 års val bytte vidare såväl högerns partiledare som dess andre vice ordförande valkrets. I vilken utsträckning valkretsorganisationerna rådfrågar sina partiledningar i kandidatfrågan och på vad sätt detta sker är emellertid svårt att utröna. I allmänhet torde nämligen sådana konsultationer vara informella och icke så sällan torde det dessutom vara besvärligt att fastställa hos vem initiativet ligger, eftersom valkretsorganisationerna ofta är företrädade inom partiets ledande organ. Inom bondeförbundet t. ex. är det t. o. m. föreskrivet att varje distrikt skall vara representerat genom en distriktsstyrelseledamot i partiets förtroenderåd. Det föreligger med andra ord delvis en personalunion mellan distriktsledningarna och partiledningen.

Kvaliteter hos de nominerade

I detta kapitel har tidigare konstaterats att *väljarna i allmänhet* är så gott som helt uteslutna från varje direkt medverkan vid kandidatnomineringarna. Detta faktum kan förefalla mindre tillfredsställande ur demokratisk synpunkt. Då emellertid vår nuvarande valordning förutsätter förekomsten av partivalsedlar upptagande flera olika kandidater, och då den invecklade proceduren att upprätta sådana listor kräver en viss organisatorisk apparat, måste man nog ändå som den mest praktiska lösningen acceptera att frågan blivit en ren partiangelägenhet. Intresset knyter sig då till hur nomineringarna genomföres inom partierna. I korthet har det ovan visats huruvida nomineringsprinciperna i stora drag är sig lika inom de skilda partierna. För det första måste inom samtliga partier utom kommunisterna *de centrala partiledningarnas* roll vid nomineringarna till andrakammarvalet — så vitt här har kunnat bedömas — betraktas som tämligen obetydlig. För det andra tillförsäkras nästan överallt inom partierna de enskilda medlemmarna full rätt att dels föreslå kandidater och dels delta i valet av ombud till bl. a. de slutliga nomineringsstämmorna. På en viktig punkt föreligger dock en väsentlig principiell olikhet, och det gäller frågan om vilket forum som skall fatta det slutliga avgörandet om kandidatlistornas utformning. Såsom framgått av det föregående tillämpas vanligen den representativa ordningen, enligt vilken beslutsrätten tillkommer vad som här kallats *en mindre krets av partimedlemmar inom valkretsen*, men i vissa fall har åtminstone i formell mening det slutliga fastställandet av valsedlarna anförtratts åt de enskilda medlemmarna direkt, dvs. åt *en större krets av partimedlemmar inom valkretsen*. Det går knappast att ge något generellt svar på vilkendera av dessa båda former, som ur demokratisk synpunkt är att föredraga vid utpekandet av ett partis kandidater. Vid första påsyn kan det måhända förefalla alldeles självklart att personvalet — på vilket väljarna i allmänhet ej kan utöva något inflytande — skall åvila en så stor krets partimedlemmar som möjligt. För att denna fråga

skall kunna bedömas, bör man emellertid ta hänsyn till en rad andra synpunkter: Vad är i praktiken genomförbart, vilket forum kan anses mest representativt med tanke på medlemmarnas verkliga relativa deltagande osv. Innan detta närmare analyseras kan det vara lämpligt att först ta upp en annan faktor, som bör tillmätas stor vikt i föreliggande sammanhang, nämligen spørsmålet om vilka principer, som kan läggas till grund för listkompositionen.

Nomineringarnas syfte är att utse de personer, som partierna rekommenderar till inval i andra kammaren. När det gäller principerna för dessa personers uttagande kan, såsom redan påpekats inledningsvis i föregående kapitel, två huvudsynpunkter anses vara vägledande. Kandidaterna nomineras på basis av antingen vad som här benämnts *personkvaliteter* eller också *listmässiga kvaliteter*. Man kan givetvis även mycket väl tänka sig en förening av dessa båda. Personkvaliteterna kan sedan i sin tur vid behov indelas i dels *inre* och dels *utåtriktade* kvaliteter. Till de inre egenskaperna skulle då räknas sådana intellektuella och moraliska kvalifikationer som karaktärsfasthet, gott omdöme, kunskaper och duglighet i riksdagsarbetet m. m., dvs. egenskaper som förutsätter en närmare bekantskap — ej nödvändigtvis personlig — med vederbörande kandidat. Till de yttre kvaliteterna skulle räknas sådant som att vara allmänt känd, t. ex. på grund av tidigare riksdagsmannaskap eller allmänt framstående social ställning, att vara en god talare och popularisator och att sedan länge vara verksam inom partiorganisationen. Det senare är vad som i kapitel 7 betecknats såsom partimeriter.

Helt naturligt har det legat utanför detta arbetes ram att i detalj söka klarlägga de motiv, som ligger bakom de olika kandidaternas utväljande. Det har ej heller varit möjligt att på statistisk väg via valsedlarna göra några direkta mätningar av personkvaliteternas roll vid listkompositionen. På allmänna grunder kan man förutsätta att det just är personkvaliteterna, som i första hand diskuteras. Inom partierna uppställs ibland som en uttrycklig norm att dessa kvaliteter bör vara utslagsgivande vid nominerandet av kandidater. Detta framhålles t. ex. i ingressen till socialdemokraternas regler för kandidatnomineringar vid kommunala val. Att personkvaliteterna ges företräde har också indirekt framgått av den tidigare undersökningen. Så måste man exempelvis uppfatta den omständigheten att hittillsvarande riksdagsledamöter nästan undantagslöst får toppa listorna eller att, såsom omnämnts i föregående kapitel, personer, vilka ej synes representera några för partiet speciellt omhuldade gruppintressen, ändock medtagits på valsedlarna. Till bilden hör att även i de senare fallen de mer framskjutna placeringarna främst har kommit i fråga. I vilken utsträckning det härvid varit inre eller mer utåtriktade personkvaliteter, som

överbägt, måste lämnas därhän. För övrigt kan det ju också vara tal om en blandning av bådadera.

När det däremot gäller de listmässiga kvaliteterna, dvs. hänsynstagandet till listans eller listornas samlade intryck på de många väljarna, har vissa viktiga slutsatser kunnat utvinnas genom en systematisk bearbetning av 1952 års valsedlar. I kapitel 7 har sålunda bl. a. visats hur partierna vid listkompositionen tar hänsyn till en rad skilda intressen. Av berörda undersökningsresultat framgår t. ex. att kandidater, vilka yrkesmässigt är att hänföra till partiets kärna, är medtagna på listorna i ungefär samma utsträckning, som motsvarar yrkesgruppernas förekomst bland befolkningen. Ifrågavarande kandidater fördelar sig tämligen jämnt över listorna, dock kanske med någon övervikt för de mer framträdande placeringarna. Man får väl tänka sig att de listmässiga hänsynen här bildar själva ramen, men att inom denna ram personkvaliteterna i betydande grad kan beaktas. Vad angår yrkesgrupper av typen småföretagare och lägre tjänstemän, vilka av partierna betraktas som särskilt eftersträvansvärda därför att de utgör gränsområden för de olika partiernas rekrytering av väljare, är förhållandet ett annat. Beträffande dessa har det konstaterats att de å ena sidan är relativt talrikt representerade på valsedlarna men å andra sidan att kandidaterna härifrån genomsnittligt sett erhåller ganska undanskymda placeringar på listorna. Här måste uppenbarligen de listmässiga kvaliteterna ha varit en utslagsgivande faktor. På liknande sätt har visats hur valsedlarna företer en tämligen jämn geografisk spridning av de därå upptagna kandidaterna samt hur kvinnorna genomgående utgör mellan femton och tjugo procent av kandidaterna och ofta återkommer på listorna med ungefär samma placeringar. Dessa förhållanden kan icke vara betingade av slumpen, utan förklaringen måste åtminstone delvis vara den att man vid komponerandet av listorna beaktar den geografiska fördelningsprincipen och tar särskild hänsyn till könssammansättningen. Utan att här någon undersökning företagits kan man vidare förutsätta att nomineringsorganen även tillgodoser en rad andra grupper, såsom exempelvis olika religiösa riktningar och nykterhetsorganisationer. Till listhänsynen kan man också räkna den tidigare nämnda benägenheten att på valsedlarna »etikettera» kandidater på ett sådant sätt, att det ger intryck av att vederbörande tillhör bredare befolkningsskikt än vad som faktiskt är fallet.

På basis av den utförda analysen kan till slut några generella reflexioner göras. Utan att härvid ingå på en egentlig diskussion av efter vilka principer kandidaturvalet bör ske kan man väl dock utgå från att såväl de inre som de mer utåtriktade personkvaliteterna i allmänhet anses vara av värde. Det förefaller ej självklart att någondera av dem bör ensidigt ges prioritet framför den andra. Vad däremot de listmässiga kvaliteterna beträffar kan

säkert delade meningar råda. Man skulle här å ena sidan kunna göra gällande att bakom listhänsynen döljer sig endast en valtaktisk beräkning från partiernas sida. Genom nominerandet av vissa kandidater, vilka medtagits främst till följd av sitt på valsedeln angivna yrke och sin hemvist, hoppas nog partierna att kunna locka till sig motsvarande grupper. Är detta den enda bevekelsegrunden kan knappast listkvaliteterna sägas ha någon väsentlig funktion att fylla ur allmän demokratisk synpunkt. Ett ensidigt hänsynstagande till personkvaliteterna för emellertid å andra sidan med sig att valsedlarna tenderar att endast bli representativa för den aktivare medlemskadern. Under den bestämda förutsättningen att partierna ur skilda aspekter vore helt representativa för sina väljare, kunde man ej rikta någon invändning mot personkvaliteternas absoluta dominans. Nu förhåller det sig emellertid så att vissa grupper i samhället synes vara företrädade inom partierna i mycket liten omfattning, medan andra grupper i relation till sin numerär har en mycket stark ställning inom partierna. Därför skulle man ju även kunna betrakta listkvalifikationerna som ett hänsynstagande till de många väljare, vilka ej är företrädade inom partierna eller vilka ej kan göra sina röster hörda i samband med nomineringarna. Ett beaktande av listkvaliteterna är således den enda utvägen för partierna att tillgodose grupper utanför de aktivare partikirklarna. Från den utgångspunkten kan man hävda att också listhänsynen till en viss grad är berättigade.

Nomineringarna — en kompromiss mellan två huvudsynpunkter

I detta kapitel har tidigare klargjorts att nomineringsfrågan som regel är föremål för behandling såväl inom en större krets av partimedlemmar i valkretsen som inom en mindre krets. Härvid är ordningen oftast den, att den större kretsen medverkar under förstadierna, medan det tillkommer den mindre kretsen att fatta definitiva beslut. I en del angivna fall har dock det motsatta förfaringssättet praktiserats. Annorlunda uttryckt använder man i det förra fallet ett representativt system, under det att direkt demokrati tillämpas i det senare. Det är knappast möjligt att här tillämpa någon allmän norm för att fastställa vilketdera som är att föredraga vid utpekandet av ett partis kandidater. Det är nämligen mindre en fråga om principer än om vad som i praktiken går att genomföra.

Om man ser på resultaten av nomineringarna har det här icke varit möjligt att särskilt undersöka i vad mån det ena nomineringssystemet lett till en från det andra systemet avvikande listkomposition. Detta har så mycket mindre låtit sig göra som även vid användandet av de direkta formerna för fastställande av valsedlarna det reella avgörandet vanligen tillkommit en representantförsamling. Man kan emellertid våga antagandet att enligt båda metoderna personkvaliteterna överväger, när det gäller att ta ställning till olika kandidater. Att så är fallet beträffande en större krets

av partimedlemmar framgår icke minst vid omröstningar och provval, då riksdagsmän under omval nästan regelmässigt dominerar i fråga om uppnådda röstvärden. Huruvida härvid den större kretsen partimedlemmar tar mer hänsyn till de utåtriktade personkvaliteterna i förhållande till de inre, än vad en mindre krets partimedlemmar gör är däremot osäkert. Klart är dock att enbart den mindre kretsen partimedlemmar kan beakta de listmässiga kvaliteterna, dvs. listornas helhetsintryck. Detta har också i en del fall kommit till uttryck vid kartläggningen av partiernas nomineringspraxis. Inom t. ex. bondeförbundet skulle, därest omröstningsresultaten hade fått stå oemotsagda, så gott som uteslutande representanter för jordbruksnäringen ha medtagits på listorna. Nämda omständighet har emellertid i verkligheten korrigerats av de slutliga nomineringsstämmorna, dvs. av den mindre kretsen, vilken uppsatt även företrädare från andra näringsgrenar på valsedlarna. På liknande sätt har också inom andra partier de preliminära förslagen ändrats och kompletterats med tanke på de listmässiga synpunkterna. Man kan alltså här konstatera den för demokratien icke alldeles ovanliga situationen, att det just är de ledande partiinstanserna som tar starkare hänsyn till den stora massan väljare än vad den större kretsen av aktiva organisationsmedlemmar gör.

Vad det nu sagda betyder för nomineringarnas planläggning kan delvis illustreras av de mer direkta formerna för medlemmarnas deltagande, här representerade av provval och omröstningar inom lokalavdelningarna. Såsom framgått av den föregående framställningen finns det här två principiellt skilda typer. Dels har genomgående inom bondeförbundet samt inom ungefär hälften av högers och en sjättedel av folkpartiets valkretsförbund konsultativa provval och omröstningar anordnats, vilkas resultat således blott varit vägledande för de beslutande nomineringsinstanserna, dels har inom vissa socialdemokratiska partidistrikt samt dessutom ett par högerförbund decisiva, dvs. avgörande provval tillämpats. Båda systemen kan sägas ge exempel på såväl för- som nackdelar.

Införandet av de konsultativa formerna har troligen främst haft två syften. Å ena sidan har man önskat undersöka medlemmarnas inställning till olika kandidater, och å andra sidan har man velat ge de enskilda medlemmarna en känsla av direkt medbestämmanderätt vid kandidatlistornas tillkomst. (Inom parentes kan inskjutas att på några håll har man mer direkt syftat till att mäta »opinionen» inom partiet och därför ordnat mer urvalsbetonade undersökningar.) Fördelen med de konsultativa provvalen och omröstningarna är att medlemmarna oftast lämnas fritt spelrum vid utövandet av sin rösträtt och alltså befrias från påverkan i form av rekommenderad ordning av kandidaterna eller bundenhet vid vissa namngivna personer. Härigenom föreligger följaktligen några av de viktigaste förutsättningarna för att mäta den befintliga och ej genom särskilda arrangemang påverkade opinionen. I en del fall har även här kandidaterna

förordats i viss ordningsföljd, men vid dessa tillfällen har väl det egentliga syftet ej heller varit att mäta opinionen. Denna frihet för väljaren vid de konsultativa omröstningsformerna har emellertid även vissa negativa konsekvenser. Eftersom dels vanligen ett stort antal kandidater är förnominerade och dels nya namn får föreslås i samband med provvalen och omröstningarna blir resultatet lätt en stor spridning av rösterna. Vid de här redovisade nomineringarna har rösterna icke så sällan varit fördelade på mellan 50 och 100 olika namn, med en viss koncentration på toppkandidaterna men eljest tämligen jämnt utspridda. Detta medför i sin tur att valen ej skänker den vägledning, som bör eftersträvas. Den största nackdelen med de nu behandlade provvalen och omröstningarna ligger emellertid i själva det faktum att de blott är konsultativa. Såsom påvisats i kapitel 2—4 har sålunda valutslaget på en hel del punkter desavouerats av de beslutande nomineringsinstanserna, därför att dessa senare till skillnad från den större kretsen bl. a. beaktat de listmässiga hänsynen. Resultatet har därför blivit att i stället för att överbrygga eventuella motsättningar mellan den stora kretsen medlemmar och de beslutande organen och att skapa en känsla av aktiv medverkan från de mångas sida leder provvalen och omröstningarna lätt till misstro gent emot de fastställande organen.

I det avseendet har de decisiva provvalen den fördelen, att valutslagen är utan appell, vilket innebär att medlemmarnas votum är direkt avgörande för listornas sammansättning. Följden har emellertid blivit att de berörda valkretsorganisationerna omgärdat provvalen med så restriktiva bestämmelser, att de förtagit en stor del av provvalens egentliga mening. Orsaken härtill måste vara att man dels befarat allt för slumpmässiga utslag, och dels varit orolig för att partiets listmässiga eller, som kanske även kan sägas, valtaktiska intressen ej skulle bli tillgodosedda. I nästan alla de fall, där avgörande provval anordnats, har sålunda för det första de uppställda kandidaterna rekommenderats i en viss ordningsföljd, och för det andra har varken strykning av provvalsedeln namn tillåtits eller några nya namn fått tillföras. De röstande har varit tvungna att antingen avlämna den rekommenderade valsedeln oförändrad eller att numrera samtliga därå upptagna kandidater. Under sådana förhållanden blir i praktiken de röstandens inflytande ej särskilt stort. Man har på ett så effektivt sätt garderat sig mot icke önskvärda resultat att det ej kan vara tal om en opinionsmätning i angiven mening. Det skall dock ej förnekas att i några undantagsfall provvalen även medfört en förändring av den preliminärt uppgjorda kandidatlistan. En konsekvens av dessa försiktighetsåtgärder blir lätt att utgången av provvalen ter sig som given, vilket kan inverka menligt på intresset. Häri kan man möjligen söka en av förklaringarna till att provvalen blivit allt mindre vanliga inom det socialdemokratiska partiet, även om vissa partidistrikt fortfarande håller fast vid denna nomineringsform. Det bör dock samtidigt understrykas, att undersökningen icke pekat på genom-

gående skillnader i medlemmarnas aktivitet vid de decisiva och de konsultativa provvalen. Båda metoderna har emellertid aldrig prövats inom samma partiorganisation, varför direkta jämförelser är svåra att verkställa. Inom en del provvalområden har man tydligen haft en känsla av att valfriheten blivit allt för kringskuren, av vilken anledning man lämnat några fler alternativ öppna för väljaren. På annat sätt kan man knappast förklara att t. ex. Västmanlands socialdemokratiska partidistrikt på en punkt frångått partiets grundregler och vid sina provval använt sig av två olika valsedelstyper, varav den ena med kandidaterna uppsatta i rekommenderad ordning och den andra med samtliga förnominerade kandidater upptagna i bokstavs-följd; en ordning som för övrigt också tillämpats av folkpartiets Stockholmsavdelning, fastän provvalen här varit konsultativa. Även inom Stockholms arbetarekommun har något liberalare regler begagnats än i övriga områden med beslutande provval.

När man överlåter till en större krets av partimedlemmar att rangordna kandidaterna kan man antingen direkt utröna de enskilda medlemmarnas inställning, men man anser sig då av olika skäl böra förbehålla en mindre krets att få korrigera den mening, som medlemmarna ger tillkänna, eller också kan man lägga det formella avgörandet i de enskilda medlemmarnas händer, men gör då av listmässiga hänsyn och för att förhindra slumpartade resultat medlemmarnas inflytande tämligen illusoriskt. Då de decisiva provvalen i en del fall endast samlat några enstaka procent och sällan mer än 30 procent av partimedlemmarna skulle utan en genomförd gardering just slumpmässiga utslag kunnat ligga nära till hands. Under dylika omständigheter kan det måhända synas riktigare att det verkliga avgörandet tillhör en ombuds församling, som företräder den större delen av medlemskadern, än ett ovisst antal enskilda medlemmar, vilka blott representerar sig själva. Det är emellertid möjligt att de vidtagna åtgärderna mot slumpavgöranden delvis motverkat det angivna syftet. Valdeltagandet har kanske blivit lägre till följd av att medlemmarna ansett valet vara uppgjort på förhand och alltså sakna egentlig betydelse. En möjlig metod för att på en gång kunna lämna medlemmarna litet mer frihet vid de decisiva provvalen och samtidigt säkra sig mot slumpmässiga resultat vore att kräva en viss deltagarprocent för att provvalen skulle betraktas som definitivt avgörande. En sådan tanke förefaller ej ha diskuterats inom något parti och dessutom skulle även vid tillämpningen av en dylik princip frågan om hänsynstagandet till de listmässiga kvaliteterna ha förblivit olöst.

Sammanfattningsvis kan följande konstateras. Kandidatnomineringarna måste på ett eller annat sätt utformas som en kompromiss mellan två huvudsynpunkter. Å ena sidan föreligger alltid behovet att låta de breda lagren inom partiet komma till tals i nomineringsfrågan. Å andra sidan måste de ledande partiorganen av hänsyn bl. a. till de utanför partiet stående väljarnas intressen förbehålla sig det avgörande ordet. Undersökningen har

givit vid handen att båda dessa synpunkter med ytterst få undantag beaktas överallt inom partierna. Någon bestämd rekommendation i frågan, hur denna kompromiss närmare skall vara beskaffad, dvs. om listorna skall fastställas av en mindre krets efter yttranden från en större krets eller av en större krets efter en ingående beredning av en mindre krets partimedlemmar, kan däremot icke lämnas. Partiets organisatoriska förhållanden, aktiviteten bland medlemmarna osv. ger nämligen skiftande förutsättningar för att demokratien skall fungera väl.

The first and foremost thing that I should mention is that
 the quality of the work has been consistently high. I have
 been very impressed with the attention to detail and the
 overall professionalism of the team. The results have
 exceeded my expectations, and I am confident that the
 project will continue to be a success. I would like to
 thank you for your hard work and dedication.

Statens offentliga utredningar 1958

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagsiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Statsförfatning. Allmän statsförvaltning.

Utredning om vissa förhållanden vid konserveringsforskningsinstitutet. [3]
Författningsutredningen. 1. Kandidatnominering vid andrakammarval. [6]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Hälsa- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Vägplan för Sverige. Del 1. Riktlinjer och förslag samt kartbilagor. [1] Del 2. Expertutredningar och övriga textbilagor. [2]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Promemoria med förslag om fondförvaltning m. m. i samband med en utbyggd pensionering. [4]
Permanent skördeskadeskydd. [5]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.